ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

ENCICLOPEDIA
UNIVERSALĂ
BRITANNICA

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

VOLUMUL 16

umanism – zydeco

EDITOR
Vidrașcu și fiii

PROIECT EDITORIAL
Dan Vidrașcu

COORDONARE
Cornelia Marinescu, Ilieș Câmpeanu

REDACTARE
Delia Anghelescu
Justina Bandol
Andreea Bratu
Ilieș Câmpeanu
Cristian Cercel
Oana Cristescu
Adriana Dobre
Elena Gugu
Doina Marian
Cornelia Marinescu
Mihnea Moroianu
Carmen Nedelcu
Florența Simion
Sorin Șerb

Anatol Eremia, Vasile Florea, Eugen Muntean, Rodica Pandele, Florența Simion (articole despre realități românești)

REFERENȚI DE SPECIALITATE
Adrian Burloiu
Christian
Ferencz Flatz
Theodor Julea
Mirela Marinescu
Dorin Matei
Marcel Mărunțiu
Nicolae Mocanu
Cristina Staicu
Daniela Strat
Denisa Talaban
Ionuț Vulpescu

COPERTĂ ȘI PREZENTARE GRAFICĂ
Vladimir Zmeev

CORECTURĂ
Cristiana Miu

TEHNOREDACTARE ȘI PREPRESS
Marin Popa

TRADUCĂTORI
Coordonare: Eugen Muntean

Mădălina Adronic
Justina Bandol
Sonia Bulei
Cristina Buta
Andreea Chirculescu
Laura Chistrugă
Daniela Constantin
Roxana Cozac
Bogdan Crețu
Camelia Gheorghie
Ștefan Grigoriu
Cătălina Grosu
Roxana Ivașcu
Carmen Lavrig
Olesia Lupu
Ioan Milică
Doris Mironescu
Magdalena Mișievici
Simona Mitocaru
Marius Motoca
Dinu Gabriel Muntean
Gabriela Muntean
Ecaterina Pătrașcu
Dana Pătruț
Monica Pepine
Oana Petrovici
Fabiola Popa
Mihaela Răducanu
Iulia Rășcanu
Rebeca Romaniuc
Florența Simion
Emanuela Șoimaru
Teodora Szenti
Gabriela Tănase
Otilia Teodorescu
Ramona Zamfirescu

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

Ne puteți vizita pe
www.litera.ro

O.P.53; C.P.212, sector 4, București, România
tel./fax 031 4251619; e-mail: comenzi@litera.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA
coord.: Ilieș Câmpeanu, Cornelia Marinescu. –
București: Editura Litera, 2010, 16 vol.
ISBN 978-973-675-761-7
Vol. 16. umanism – zydeco – ISBN 978-973-675-784-6

I. Câmpeanu, Ilieș (coord.)
II. Marinescu, Cornelia (coord.)

81'374.2=135.1
030=135.1

umanism

Curent cultural din Renașterea europeană, caracterizat prin revigorarea literaturii clasice, a spiritului critic și individualist și trecerea de la cultura religioasă la cea laică. S-a manifestat începând cu sec. XIV, odată cu epoca poetului Petrarca, deși în curentul umanist sunt incluse și alte personalități care au trăit într-o epocă anterioară. Răspândirea ideilor umaniste a fost posibilă datorită limbii latine ca limbă universală și inventării tiparului. În sens restrâns, termenul desemnează studiul școlar al clasicilor. În sens larg, este folosit pentru a reliefa universul uman, nu pe cel divin.

Umar ibn al-Khattab *sau* Omar

(586?-644 d.Hr.)

Al doilea calif (d. 634–644 d.Hr.). Inițial i s-a opus lui Mahomed, dar a devenit musulman prin 615 d.Hr. Fiica sa, Hafsa, s-a căsătorit cu Mahomed în 625 d.Hr. A fost numit succesor la tron de Abu Bakr. În calitate de calif a contribuit la răspândirea islamului în Egipt, Siria și Persia. A inițiat reforme în domeniul impozitelor și al întregului sistem financiar și administrativ al imperiului; a rămas în memoria musulmanilor pentru firea sa dreaptă, pentru idealurile sociale și pentru modul de guvernare.

Umar Tal
nume complet **al-Hajj Umar ibn Said Tal**

(1797?-1864)

Fondator al Imperiului Tukulor din Africa de V. Născut în valea fluviului Senegal, a devenit mistic și a plecat în pelerinaj la Mecca la 23 de ani. Prin relațiile politice și religioase pe care le-a stabilit în timpul acestei călătorii, a fost numit de șeful frăției Tijani calif pentru Africa neagră. S-a întors în Africa în 1833, iar în 1854 a ordonat un jihad pentru a-i alunga pe păgâni și a-i readuce pe musulmanii decăzuți în zona din Guineea Superioară, în E Senegalului și V și centrul statului Mali. I-a învins pe păgânii bambara din Mali, dar în curând aceștia s-au răsculat. Atacată de tuaregi, fulani și mauri în 1863, armata lui Umar a fost distrusă, iar el a fost urmărit și ucis într-o explozie. Imperiul fondat de el a durat până în 1897, când a fost anexat de Franța.

Umberto I

(14.03.1844, Torino, Piemont, Regatul Sardiniei - 29.07.1900, Monza, Italia)

Rege al Italiei (1878–1900) și duce de Savoia. Fiu al lui Victor Emmanuel II, a luptat în războaiele împotriva Austriei (1866). Ajuns pe tron în 1878, a scos Italia din izolare politică, intrând în Tripla Alianță (1882). Totuși, un război al taxelor cu Franța a atras dificultăți economice (1888), iar politica colonială a lui Umberto în Africa s-a sfârșit prin înfrângerea Italiei de către Ethiopia (1896). În fața tulburărilor sociale din ce în ce mai mari, a sprijinit instituirea legii marțiale (1898), generând o perioadă de nemulțumiri care a dus la asasinarea lui de un anarhist.

Umberto II

(15.09.1904, Racconigi, Italia - 18.03.1983, Geneva, Elveția)

Prinț de Savoia și, pentru o scurtă perioadă, rege al Italiei (1946). Fiu al lui Victor Emmanuel III, a comandat o parte a armatei italiene în Al Doilea Război Mondial. În mai 1946, tatăl său a abdicat în favoarea sa, dar Umberto a fost obligat, la rândul său, să abdice în iunie, după ce poporul italian a votat pentru republică. Împreună cu moștenitorii săi masculini, a fost exilat pentru totdeauna din Italia și s-a stabilit în Portugalia.

umbrar

Adăpost într-o grădină, care oferă izolare și protecție parțială de intemperii. Este construit dintr-un cadru ușor, zăbrelit, din lemn sau metal, de care se agață vița-de-vie sau diferite plante agățătoare. Deosebirea dintre un umbrar și un chioșc constă în faptul că primul este aproape în întregime natural, iar cel de-al doilea este construit.

Umbria

Regiune autonomă, 815 588 loc. (2001), în Italia centrală, situată în Apenini. Centrul administrativ: Perugia. Locuită în Antichitate de umbri, a ajuns sub stăpânirea Romei în cca 300 î.Hr. și a fost transformată în regiune administrativă în sec. I d.Hr. În perioada creștină a făcut parte din Statele Papale. Aici s-a aflat școala de pictură umbrică, din care au făcut parte Perugino și Pinturicchio, în sec. XV–XVI. De asemenea, aici o locuit și Sfântul Francisc din Assisi. În momentul actual, agricultura este principala ramură economică, dar sunt reprezentate și industria oțelului, cea chimică și cea textilă.

umbri

Populație antică preetruscă obligată de etrusci și gali să se retragă spre centrul Italiei (în Umbria). Nu au dus nici un război important împotriva romanilor. În

Războiul Social au fost printre primii care au făcut pace cu Roma. Sunt descriși de autorii antici ca fiind asemănători cu inamicii lor etrusci, din punct de vedere cultural. Alfabetul umbrian este indubitabil de origine etruscă. Dialectul lor era de origine indo-europeană.

umbriană, limba ~

Limbă italică antică vorbită în Italia centrală în ultimele secole î.Hr. Umbriana era strâns înrudită cu osca și volsca și, mai îndepărtat, cu latina. Nu se cunoaște perioada exactă în care a fost înlocuită de latină. Cunoștințele moderne despre această limbă se datorează aproape în întregime tăblițelor iguvine (cca 300–90 î.Hr.).

umiditate

Cantitate de vapori de apă din atmosferă. Una dintre cele mai variabile caracteristici ale atmosferei. Umiditatea este un factor importat al climei și al vremii. Reglează temperatura aerului, absorbind radiația termică provenită atât de la Soare, cât și de la Pământ; este direct proporțională cu energia latentă necesară pentru declanșarea furtunilor și este sursa fundamentală a tuturor formelor de condensare și precipitații. Umiditatea variază, deoarece capacitatea aerului de a reține apa este determinată de temperatură. Atunci când un volum de aer cu o anumită temperatură reține o cantitate maximă de vapori de apă, se spune că aerul este saturat. Umiditatea relativă reprezintă conținutul de vapori de apă din aer, raportat la conținutul de vapori din starea de saturație. Aerul saturat are o umiditate relativă de 100%; aproape de suprafața solului, umiditatea relativă scade uneori sub 30%.

umoare

(*în latină*, fluid)

Unul dintre cele patru fluide din corpul uman, despre care se credea că determină temperamentul și trăsăturile individului, potrivit unei teorii larg răspândite în Antichitate și în Evul Mediu. După cum presupunea Galenus, cele patru umori principale erau sângele, flegma, fierea (bila galbenă) și melancolia (bila neagră). Existența în diverse proporții a acestor umori la fiecare om determină „profilul" sau temperamentul și însușirile mentale și fizice. Persoana ideală are o combinație perfect echilibrată a celor patru umori; prezența în cantitate disproporționată a unei umori dă naștere unei personalități dominată de un anumit gen de emoții (de ex., un coleric este irascibil, mândru, ambițios și răzbunător).

umor negru

Umor caracterizat de utilizarea episoadelor comice, dar cu o nuanță de morbiditate, ironie sau grotesc, prin care se ridiculizează prostia umană. Termenul a intrat în uzul comun în anii 1960 pentru a descrie lucrările unor nuveliști precum Joseph Heller, al cărui roman *Catch 22* (1961) este un exemplu autentic; Kurt Vonnegut, în special în *Abatorul numărul 5* (Slaughterhouse Five, 1969); și Thomas Pynchon, în *V* (1963) și *Curcubeul gravității* (Gravity's Rainbow, 1973). Un film de referință în această direcție este opera lui Stanley Kubrick, *Dr. Strangelove* (1963). Termenul „comedie neagră" a fost aplicat unor scriitori ai teatrului absurdului, în special lui Eugène Ionesco.

Unabomber

Vezi Theodore Kaczynski

Unamuno (y Jugo), Miguel de

(29.09.1864, Bilbao, Spania - 31.12.1936, Salamanca)

Filozof și scriitor spaniol. Rector al Universității din Salamanca în perioadele 1901–1914 și 1931–1936, a fost demis pentru că a susținut Aliații în Primul Război Mondial și, mai târziu, pentru că i-a denunțat pe membrii Falangei lui Francisco Franco. Deși a scris și poezie și dramaturgie, este mai cunoscut ca eseist și romancier. În *Despre sentimentul tragic al vieții* (Del sentimiento trágico de la vida, 1913), a subliniat rolul pe care anxietatea spirituală îl joacă în hotărârea oamenilor de a avea o viață cât mai plină. Cel mai cunoscut roman al său este *Abel Sánchez* (1917). *Cristul lui Velázquez* (El Cristo de Velázquez, 1920) este o ilustrare superbă a poeziei spaniole moderne.

Unchiul Sam

Simbol cunoscut în SUA, asociat de obicei cu un personaj cu părul lung și alb, purtând frac, vestă, joben și pantaloni strâmți. Numele provine probabil de la „Unchiul Sam" Wilson, om de afaceri care aproviziona armata cu carne de

ARHIVA BETTMANN ARCHIVE, INC.

Afiș reprezentându-l pe Unchiul Sam și conceput în vederea recrutării soldaților pentru armata americană, realizat de James Montgomery Flagg, 1917

vită în timpul Războiului din 1812. Marca US de pe butoaiele sale, care indica proprietatea guvernului, a fost asociată cu numele lui, care, cu timpul, a ajuns să simbolizeze guvernul SUA. Figura Unchiului Sam a evoluat datorită desenatorilor americani și britanici; cea mai cunoscută imagine a sa a apărut pe afișele de recrutare din timpul celor două războaie mondiale, însoțită de cuvintele „Te vreau".

uncie

Veche unitate de măsură din sistemul comercial. Este sistemul european tradițional de măsură, care a fost adoptat de sistemul britanic și de cel american (*vezi* măsurare). O uncie este echivalentă cu 437,5 grame. În sistemul de măsurare a metalelor și a medicamentelor (alte două sisteme tradiționale de măsură), o uncie este egală cu a 1/12 parte din 480 g. Uncia primului sistem este egală cu 28,35 g, în timp ce uncia din al doilea sistem este echivalentă cu 29,57 g. Ca unitate ce măsoară volumul, o uncie de lichid reprezintă a 1/16 parte din 29,57 ml în sistemul american și a 1/20 parte din 28,41 ml în sistemul britanic. *Vezi și* gram, sistem internațional de unități, sistem metric, livră.

undă

Propagare regulată și ordonată a unor perturbări în spațiu. Cel mai des întâlnite sunt undele de suprafață, care se propagă pe suprafața apei; sunetul, lumina și mișcarea particulelor subatomice prezintă proprietăți de undă. În cazul celor mai simple unde, perturbația oscilează periodic (*vezi* mișcare periodică), cu o frecvență și o lungime de undă fixe. Undele mecanice, cum ar fi sunetul, necesită un mediu de propagare, în timp ce undele electromagnetice (*vezi* radiație electromagnetică) nu necesită mediu de propagare, putându-se propaga și în vid. Propagarea unei unde într-un mediu depinde de proprietățile acestuia. *Vezi* undă seismică.

undă radio

Undă din spectrul electromagnetic cu o frecvență mai joasă decât a microundelor. Lungimile undelor radio variază de la cca 30 cm la mii de metri. Acestea corespund unei game de frecvențe ce variază de la 3 Hz la un gigahertz (10^9 Hz). Semnalele de comunicație prin unde radio se mișcă în aer, în linie dreaptă sau prin reflexie din ionosferă, ori spre și dinspre un satelit de comunicații din spațiu. Se folosesc în televiziune, navigație, controlul traficului aerian, telecomunicații, fabricarea de jucării cu telecomandă etc.

undă seismică

Vibrație generată de un cutremur de pământ, de o explozie sau de alt fenomen similar, propagată prin Pământ sau la suprafața acestuia. Cutremurele generează două tipuri principale de unde: unde de adâncime, care se propagă prin Pământ, și unde de suprafață, care se propagă de-a lungul suprafeței terestre. Seismogramele (înregistrări ale amplitudinii și frecvenței undelor seismice) furnizează informații despre Pământ și structura lui de adâncime; undele seismice generate artificial se folosesc pentru prospectare în vederea depistării zăcămintelor de petrol și gaze naturale.

unde ultrasonice

Unde rezultate din propagarea unei oscilații de presiune într-un mediu elastic, cu o frecvență de peste 20 de kilohertzi, cea mai mare frecvență a undelor sonore care poate fi detectată de urechea umană. Undele pot fi longitudinale (precum cele din aer sau din solide) sau transversale (în lichide). Pot fi generate sau detectate de convertizoare piezoelectrice (*vezi* piezoelectricitate). Undele ultrasonice de mare energie produc distorsiuni ale mediului; printre aplicațiile acestora se numără sudarea ultrasonică, forajul, iradierea în suspensiile de fluide (ca în limpezirea vinului), curățarea suprafețelor (ca la bijuterii) și întreruperea funcțiilor biologice. Undele ultrasonice de mică energie nu produc distorsiuni; sunt folosite la sonare, testarea țesuturilor, radiografiei și diagnoza medicală. Unele animale, ca liliecii, folosesc ecolocația la orientarea în zbor.

Underground

Vezi Rezistență

Undset, Sigrid

(20.05.1882, Kalundborg, Danemarca – 10.06.1949, Lillehammer, Norvegia)

Romancieră norvegiană. Tatăl ei a fost arheolog. În copilărie a făcut cunoștință cu folclorul, legendele și istoria Norvegiei. În romanele din prima perioadă a scris despre poziția femeii din clasa de mijloc în societatea contemporană ei. În capodopera sa, *Kristin Lavransdatter* (1920–1922), acțiunea este situată în Norvegia medievală și prezintă dezvoltarea spirituală a unei femei puternice. S-a convertit la catolicism în 1924. Ultimele sale lucrări, printre care romanul istoric *Stăpânul din Hestviken* (1925–1927)

și romane ce tratează teme contemporane ei, reflectă interesul autoarei pentru religie. A primit Premiul Nobel în 1928.

unealtă

Dispozitiv prin intermediul căruia se operează schimbări de natură fizică asupra obiectelor, prin tăiere, tundere, lovire, frecare, polizare, smulgere, măsurare sau prin alte procese. O unealtă manuală este un instrument care funcționează prin puterea musculară a utilizatorului; o mașină-unealtă este o mașină puternică folosită pentru a tăia, a da formă sau pentru a confecționa materiale din lemn sau din metal. Uneltele sunt principalele mijloace prin care ființele umane controlează și manipulează mediul fizic.

unelte cioplite

Instrumente din Epoca Pietrei, de obicei din cremene (*vezi* șist silicos și silex), obținute prin desprinderea unor așchii mici sau prin spargerea în bucăți a unei așchii mai mari. Oamenii preistorici preferau cremenea și alte pietre silicoase, deoarece erau ușor de cioplit și aveau marginile ascuțite, tăioase. Mai foloseau și gresie, cuarțite, cuarț, obsidian și roci vulcanice. Uneltele din piatră erau cioplite prin lovirea unui bloc de cremene cu un ciocan din piatră, lemn sau os, sau prin izbirea blocului de marginea unei pietre fixe. Cioplirea prin presiune consta din exercitarea unei presiuni, prin intermediul unui băț sau al unui os ascuțit, aproape de marginea unei așchii sau lame, pentru a desprinde așchii mici, și era folosită în special la finisarea uneltelor. *Vezi și* industrie litică.

UNESCO *denumire completă* Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură

Organizație specială a ONU, creată în 1946 pentru a contribui la menținerea păcii prin promovarea colaborării internaționale în domeniile educației, științei și culturii. Sprijină eforturile statelor membre pentru eliminarea analfabetismului, încurajând accesul gratuit la educație, și se manifestă ca moderator al schimburilor de idei și cunoștințe. În 1984, SUA (urmate apoi de alte țări) s-au retras din UNESCO, ca formă de protest față de ceea ce a fost numit politizarea acestei organizații și de atunci nu au mai redevenit membre.

UNESCO, Patrimoniul Mondial ~

Zone sau obiecte considerate a avea o „inestimabilă valoare universală", prin prisma Convenției pentru Protejarea Moștenirii Culturale și Naturale Mondiale. Această convenție adoptată de UNESCO în 1972 susține cooperarea internațională în conservarea și protejarea valorilor pe tot globul. Fiecare obiectiv de pe listă se află sub protecția legală a guvernului țării căreia îi aparține. Printre obiectivele culturale se numără multe dintre cele mai renumite construcții din lume. Raportul între obiectivele culturale și cele naturale este de cca trei la unu. *Vezi* tabelul alăturat și planșele de la paginile următoare.

Ungară, Revoluția ~

(1956)

Revoltă populară în Ungaria, în urma unui discurs al lui Nikita Hrușciov, în care a criticat perioada de conducere a lui Iosif Stalin. Datorită noii libertăți de exprimare, în Ungaria a izbucnit un val de agitație și nemulțumire crescând, care s-au manifestat prin lupte deschise, în octombrie 1956. Rebelii au câștigat în prima etapă a revoluției. Imre Nagy a devenit prim-ministru, aprobând înființarea unui sistem pluripartit. La 1 noiembrie, el a proclamat neutralitatea Ungariei și a apelat la Națiunile Unite. Puterile occidentale nu au răspuns apelului, iar pe 4 noiembrie Uniunea Sovietică a invadat Ungaria pentru a pune capăt revoluției. Cu toate acestea, nu s-a revenit la dominația și exploatarea de tip stalinist, și Ungaria a evoluat apoi spre autonomie internă.

Ungaretti, Giuseppe

(10.02.1888, Alexandria, Egipt - 01.06.1970, Milano, Italia)

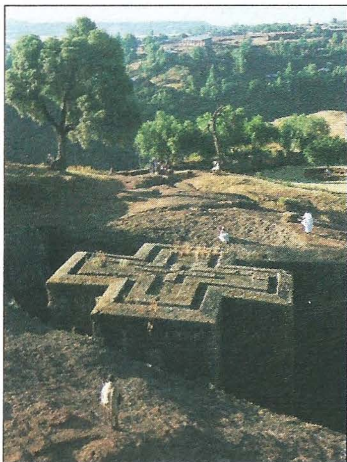
Poet italian de origine egipteană. A locuit în Alexandria până la vârsta de 24 de ani; în scrierile sale sunt apreciate imaginile regiunilor deșertice din Egipt. În timpul studiilor la Paris a suferit influența puternică a simbolismului. Fondator al ermetismului, a debutat cu lucrarea *Portul îngropat* (Il porto sepolto, 1916) și a provocat o reorientare în poezia italiană modernă. Deși experimentală, poezia sa a evoluat într-un discurs coerent în *Naufragii vesele* (Allegria di naufragi, 1919) și în volumele de mai târziu. După Al Doilea Război Mondial, operele sale au devenit mai structurate și au căpătat un ton mai clar.

Ungaria *denumire oficială* Republica Ungară *în maghiară* Magyar Köztársaság

Stat în centrul Europei. Suprafața: 93 030 kmp; 10 162 000 loc. (2002).

Selecție de situri incluse în Patrimoniul Mondial UNESCO

Sit*	Țară	Note
Africa		
Abu Ruwaysh	Egipt	vestigii arheologice
Aksum	Ethiopia	monumente istorice
Cartagina	Tunisia	vestigii ale orașului antic
Dashur	Egipt	piramide și complex funerar
Gizeh	Egipt	piramide și complex funerar
Gorée, insula ~	Senegal	punct terminus al comerțului cu sclavi
Hadar	Ethiopia	rămășițe ale primilor hominizi
Karnak	Egipt	ruine ale unui templu teban
Kilimanjaro	Tanzania	parc național și rezervație montană
Lalibela	Ethiopia	biserici medievale cioplite în piatră
Leptis Magna	Libia	vestigii de arhitectură romană
Luxor	Egipt	ruine egiptene din Teba
Marrakech	Maroc	orașul vechi (medina) istoric
Memfis	Egipt	vestigii ale orașului antic
Kenya, muntele ~	Kenya	parc național și rezervație forestieră
Ngorongoro	Tanzania	arie de conservare a vieții sălbatice
Olduvai, defileul ~	Tanzania	fosile ale primilor hominizi
Philae	Egipt	monumente nubiene
Saqqara	Egipt	piramidă în trepte și complex funerar
Serengeti	Tanzania	parc național, refugiu de viață sălbatică
Teba	Egipt	ruinele capitalei antice a Egiptului
Timbuktu	Mali	centru medieval al culturii islamice
Valea regilor	Egipt	necropolă tebană
Victoria, cascada ~	Zambia și Zimbabwe	parcuri naționale, cataracte, fluviul Zambezi, pădure tropicală și viață sălbatică
Virunga	Congo (Kinshasa)	parc național, habitate diverse
Zimbabwe, Vechiul ~	Zimbabwe	ruinele capitalei populației shona
Asia		
Ajanta, peșterile ~	India	mănăstiri budiste tăiate în piatră
Angkor	Cambodgia	vestigii arheologice
Ayutthaya	Thailanda	ruinele capitalei
Baikal, lacul ~	Rusia	mediu lacustru dulcicol unic
Borobudur	Indonezia	complex de temple budiste
Qin, mormântul ~	China	sit arheologic, armata din teracotă
Chonga Zanbil	Iran	ruinele orașului antic al regatului Elam
Chou-k'ou Tien	China	vestigii de locuire ale primilor hominizi
Damasc	Siria	centrul istoric al orașului
Delhi	India	monumente istorice și un mormânt
Elephanta, insula ~	India	templu hindus într-o peșteră
Ellora, peșterile ~	India	temple în peșteră, hinduse, budiste și jainiste
Everest, vârful ~	Nepal	parc național montan
Marele Zid Chinezesc	China	fortificații
Ha Long, golful ~	Vietnam	grup pitoresc de insule
Hatra	Irak	ruinele unui oraș part
Hiroshima	Japonia	memorial al păcii
Horyu, templul ~	Japonia	monumente budiste
Hue	Vietnam	cetatea imperială
Ierusalim	Israel	oraș sfânt pentru iudaism, islam și creștinism
Kandy	Sri Lanka	oraș sacru budist
Khiva	Uzbekistan	arhitectură islamică
Kyoto	Japonia	vechea capitală imperială
Lahore	Pakistan	fortăreață, palat și grădini mogule
Orașul Interzis	China	palatul imperial din Beijing
Palmyra	Siria	ruinele orașului antic
Petra	Iordania	vestigii ale orașului antic
Potala, Palatul ~	China	fostă reședință pentru dalai lama, în Lhasa, Tibet
Sanaa	Yemen	arhitectură veche
Sundarbans	Bangladesh și India	parc național (India), sanctuar, pădure de mangrove și zonă umedă
Taj Mahal	India	complex funerar monumental
Tyr	Liban	ruinele a trei milenii de locuire
Ujong-Kulon	Indonezia	parc național și rezervație pe insula Java
Australia și Oceania		
Golful Rechinilor	Australia	forme rare de viață marină și terestră
Lord Howe, Insula ~	Australia	varietate de habitate
Marea Barieră de Corali	Australia	parc național marin
Rennell, insula ~	Insulele Solomon	ecosistem insular unic
Uluru (Ayers Rock)	Australia	parc național, monolit de gresie
Europa		
Acropole, Atena	Grecia	complex de monumente
Alhambra	Spania	palat și fortăreață maure
Altamira	Spania	picturi rupestre preistorice
Arles	Franța	monumente romane și romanice
Auschwitz	Polonia	lagăr de concentrare nazist
Avebury	Anglia	grup megalitic preistoric
Bergen	Norvegia	chei hanseatic
Berna	Elveția	centrul medieval al orașului
Canterbury	Franța	catedrală și abație
Catedrala din Amiens	Anglia	stilurile romanic și gotic
Catedrala din Chartres	Franța	arhitectură gotică
Delphi	Grecia	vestigii ale sanctuarului
Ferrara	Italia	arhitectură renascentistă
Florența	Italia	centrul istoric al orașului
Fontainebleau	Franța	castelul și grădinile regale
Poteca Uriașului	Irlanda de Nord	formațiuni stâncoase de coastă
Granada	Spania	construcții maure andaluze
Zidul lui Hadrian	Anglia	fortificație romană
Herculaneum	Italia	ruinele orașului distrus de erupția vulcanului Vezuviu
Istanbul	Turcia	numeroase situri istorice
Cracovia	Polonia	centrul medieval al orașului
Grota Lascaux	Franța	picturi rupestre preistorice
Lübeck	Germania	arhitectură hanseatică
Luxembourg	Luxembourg	fortificațiile și orașul vechi
Meteora	Grecia	mănăstiri creștine ortodoxe
Moscova	Rusia	Kremlin și Piața Roșie
Muntele Saint-Michel	Franța	oraș și abație medievale
Napoli	Italia	centrul istoric al orașului
Olympia	Grecia	ruinele orașului sacru antic
Capela palatină (Catedrala din Achen)	Germania	capela imperială a lui Carol cel Mare, stilurile carolingian și gotic
Paris	Franța	malurile fluviului Sena
Pompeii	Italia	ruinele orașului distrus de erupția vulcanului Vezuviu
Porto (Oporto)	Portugalia	centrul istoric al orașului
Praga	Cehia	centrul istoric al orașului
Reims, Catedrala din ~	Franța	arhitectură gotică
Rodos	Grecia	centrul istoric al orașului
Rila, mănăstirea ~	Bulgaria	leagănul „renașterii naționale" bulgare
Sankt-Petersburg	Rusia	centrul istoric al orașului și monumente
Salzburg	Austria	centrul istoric al orașului
Samos	Grecia	portul antic și ruine ale templului
Santiago	Spania	oraș vechi și traseu de pelerinaj
Segovia	Spania	orașul vechi și apeduct roman
Split	Croația	palat roman, alte monumente
Stonehenge	Anglia	grup megalitic preistoric
Tallinn	Estonia	centrul istoric al orașului
Toledo	Spania	construcții vechi
Transilvania	România	biserici fortificate săsești, sate
Vatican, Cetatea ~	Cetatea Vatican	sediul Bisericii Romano-Catolice
Veneția	Italia	oraș insular și laguna înconjurătoare
Versallies	Franța	palat și parc regal
Visby	Suedia	oraș hanseatic istoric
America de Nord		
Banff	Canada	parc național, Munții Stâncoși
Chaco, canionul ~	SUA	parc istoric, ruine pueblo
Chichén Itzá	Mexic	arhitectură maya-toltecă
Ciudad de México	Mexic	centrul istoric al orașului
Cocos, insula ~	Costa Rica	parc național, viață marină și forestieră
Copán	Honduras	vestigii ale unui important oraș maya
Glacier, golful ~	SUA	parc național de zonă subarctică, rezervație
Marele Canion	SUA	parc național
Havana	Cuba	centrul orașului colonial
Hawaii, arhipelagul ~	SUA	parc național
Jasper	Canada	parc național, Munții Stâncoși
Kluane	Canada	parc național de zonă subarctică
Kootenay	Canada	parc național, Munții Stâncoși
L'Anse aux Meadows	Canada	vestigii ale unei așezări medievale scandinave
Mesa Verde	SUA	locuințe preistorice în stâncă
Peștera Mamuților	SUA	sistem de peșteri și parc național
Palenque	Mexic	parc național, oraș maya
Santo Domingo	Rep. Dominicană	oraș colonial
Statuia Libertății	SUA	monument național
Teotihuacán	Mexic	vaste ruine precolumbiene
Tikal	Guatemala	parc național, ruine maya
Uxmal	Mexic	oraș maya și centru ceremonial
Wrangler-St.Elias	SUA	parc național subarctic
Xochimilco	Mexic	canale și grădini plutitoare aztece
Yellowstone	SUA	parc național, formațiuni geotermale
Yoho	Canada	parc național, Munții Stâncoși
America de Sud		
Arequipa	Perú	arhitectură colonială
Brasilia	Brazilia	planificare urbană și arhitectură
Cartagena	Columbia	port colonial, fortăreață, monumente
Chan Chan	Perú	ruinele capitalei pre-incase Chimú
Colonia del Sacramento	Uruguay	arhitectură colonială portugheză și spaniolă
Córdoba	Argentina	instituții și domenii iezuite
Caro	Venezuela	arhitectură spaniolă, olandeză, locală
Cuzco	Perú	arhitectură incașă și colonială
Insula Paștelui	Chile	sculpturi monumentale
Galapagos, Insulele	Ecuador	parc național, ecosistem montan unic
Huascarán, muntele	Perú	parc național montan
Iguaçu (Iguazú)	Brazilia și Argentina	parcuri naționale, cascade, păduri tropicale și subtropicale
Los Kaitos și Darien	Columbia și Panamá	parcuri naționale transfrontaliere, păduri tropicale, zone umede
Machu Picchu	Perú	ruine incașe
Nazca, Liniile ~	Perú	vaste geoglife
Pantanal	Brazilia	ecosistem de zonă umedă dulcicolă
Potosi	Bolivia	oraș colonial industrial
Quito	Ecuador	centrul orașului colonial industrial
Valdés, peninsula ~	Argentina	foci, balene

Pe această planşă şi pe cea alăturată este prezentată o selecţie de situri incluse oficial în Patrimoniul Mondial, aşa cum au fost ele desemnate de Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Educaţie, Ştiinţă şi Cultură (UNESCO).

Pe această pagină:

Biserică creştină săpată în piatră, acoperişul aflându-se la nivelul solului; situl de Patrimoniu Mondial UNESCO din Lalibela, Ethiopia;

Viaţă subacvatică în Marea Barieră de Corali, în apropierea coastelor statului Queensland, Australia;

Pe pagina alăturată:

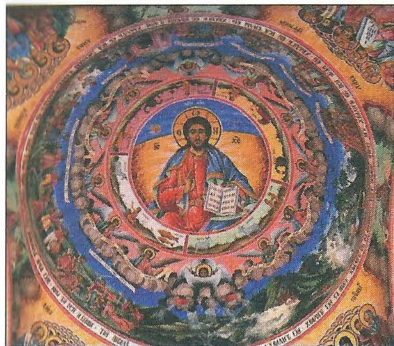
Mănăstirea Rila (Bulgaria), detaliu de pictură a cupolei;

Armata de teracotă din mausoleul Primului Împărat al dinastiei Qin, lângă Xian, provincia Shensi, China;

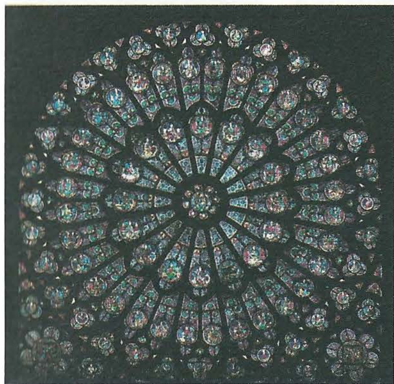
Pavilionul de Aur (Kinkakuji sau Kinkaku-ji), Kyoto, Japonia;

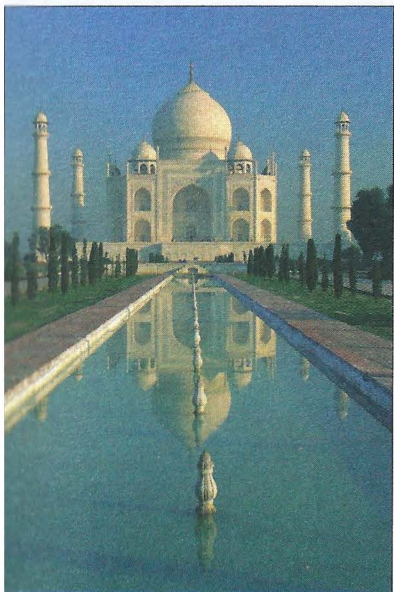
Taj Mahal, Agra, statul Utar Pradesh, India;

Rozasa cu vitralii din transeptul nordic (cca 1250) al catedralei Notre-Dame din Paris, Franţa.

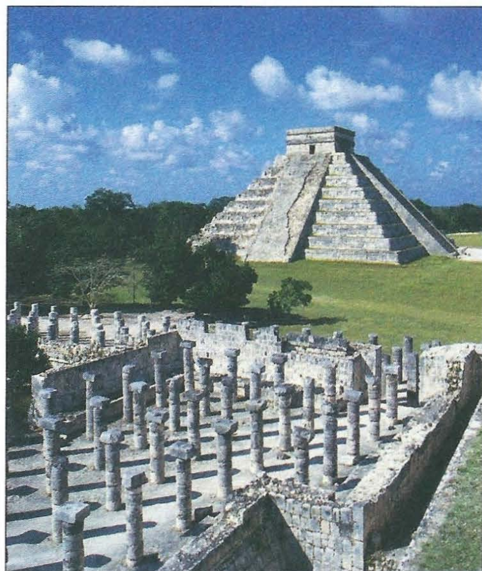

Fotografii: © Corbis; Keren Su - Taxi/Getty Images;Kaz Mori - The Image Bank/Getty Images; Gavin Hellier – Robert Harding World Imagery/Getty Images; The Bridgeman Art Library/Getty Images

Pe acestă pagină:

Piramida lui Kukulkan, numită şi El Castillo (în fundal), vedere dinspre Grupul celor o mie de coloane, Mexic;

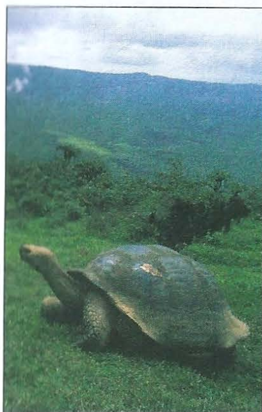
Elefanţi africani într-un habitat din apropierea muntelui Kilimanjaro, Tanzania;

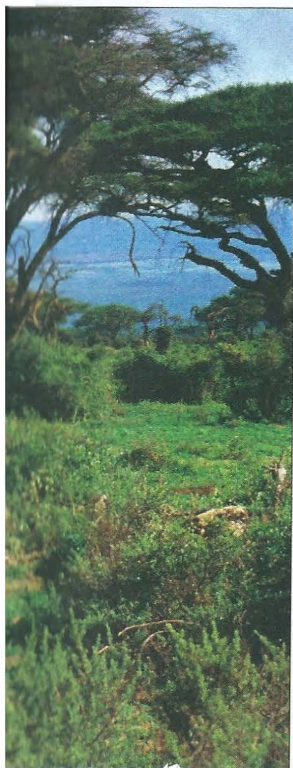
Pe pagina alăturată:

Ţestoasă uriaşă de Galapagos, la poalele vulcanului Alcedo, insula Isabella;

Mesa Verde, Palatul din Stâncă, sit reprezentativ pentru cultura anasazi, Colorado, SUA.

Fotografii: © Corbis; Renee Lynn – Stone/Getty Images

Fotografii: © Craig Lovell/Corbis; Walter Rawlings – Robert Harding World Imagery/Getty Images

Capitala: Budapesta. Populația este un amestec de maghiari și diverse populații slave, turcice și germane. Limba oficială: maghiara. Religii: romano-catolică, protestantă. Moneda: forint. Câmpia Panonică (Marea Câmpie Ungară), cu pământ fertil, potrivit pentru agricultură, se întinde pe jumătate din teritoriul țării. Cele două cursuri de apă principale ale Ungariei sunt fluviul Dunărea și râul Tisa. Lacul Balaton, din platoul transdanubian, este cel mai mare lac din Europa Centrală. Pădurile acoperă aproape o cincime din suprafață. Este una dintre cele mai prospere națiuni din E Europei, o mare producătoare de bauxită la nivel mondial. Spre sfârșitul anilor 1980 a început trecerea de la o economie de tip socialist la una bazată pe libera inițiativă. Este o republică pluripartită, cu adunare legislativă; președintele este șeful statului, iar șeful guvernului este prim-ministrul. În 14 î.Hr., partea de V a Ungariei a fost integrată în Imperiul Roman. Maghiarii, un popor nomad, s-au stabilit în Câmpia Panonică la sfârșitul sec. IX d.Hr. Ștefan I, încoronat în 1000, a creștinat țara și a transformat-o într-un stat puternic și independent. Invaziile mongolilor, din sec. XIII, și ale turcilor otomani, din sec. XIV, au devastat țara. Până în 1568, teritoriul Ungariei a fost împărțit în trei părți: regatul Ungariei a intrat sub stăpânirea Habsburgilor; Transilvania și-a dobândit autonomia față de turci în 1566, iar câmpia centrală a rămas sub controlul turcilor până spre sfârșitul sec. XVII, când a fost preluată de Habsburgii austrieci. În 1849, Ungaria și-a proclamat independența față de Austria, iar în 1867 a fost instaurat Imperiul Austro-Ungar (*vezi* Austro-Ungaria). Înfrângerea acestuia în Primul Război Mondial a dus iar la dezmembrarea Ungariei, rămasă doar cu teritoriile în care predominau maghiarii. În încercarea de a-și recupera unele dintre teritoriile pierdute, Ungaria a sprijinit Germania împotriva Uniunii Sovietice, în Al Doilea Război Mondial. După război a fost instaurat un guvern provizoriu prosovietic, iar în 1949 a luat ființă Republica Populară Ungară. În 1956 au izbucnit manifestări împotriva regimului stalinist, dar au fost înăbușite (*vezi* Revoluția Ungară). Cu toate acestea, între 1956 și 1988, Ungaria comunistă a devenit cea mai tolerantă dintre țările blocului sovietic din Europa de E. Și-a dobândit independența în 1989 și, curând, a atras cel mai mare număr de investiții străine din centrul Europei de E. În 1999 a devenit membră a NATO și, ulterior, membră a UE.

Ungava

Golf în S strâmtorii Hudson, în NE regiunii Québec. Are o lungime de cca 320 km, o lățime de 260 km la capătul dinspre ocean și o adâncime maximă de 298 m. Alimentat de câteva râuri importante, printre care Koksoak, Leaf și Payne, este dezghețat numai patru luni pe an. Aproape de vărsare se află insula Akpatok (1 427 kmp), cu înălțimi de până la 283 m.

Ungava, peninsula ~

Partea de N a districtului New Québec, în N Québecului. Este mărginită de strâmtoarea Hudson, golful Ungava, Labrador, râul Eastmain și golful Hudson. Din punctul

de vedere al geografiei fizice, este o parte a scutului canadian.

unghi

În geometrie, pereche de linii (*vezi* dreaptă), având origine comună (vârf). Unghiul poate fi reprezentat ca rotație a unei drepte, dintr-un punct inițial într-unul terminal. Rotația în sens orar este considerată negativă, iar cea în sens opus este o rotație pozitivă. Este măsurat în grade (rotația completă este de 360°), în radiani (rotația completă este de 2π radiani). Un unghi de 90° este numit unghi drept, unul mai mic de 90° – ascuțit, iar unghiul cu o valoare cuprinsă între 90° și 180° se numește unghi obtuz.

unghie

Structură din cheratină, care crește la capătul degetului. Rădăcina este încastrată sub piele; a doua componentă este o suprafață translucidă atașată de patul ungveal, iar la capăt marginea este liberă. Celulele unghiei (și probabil ale patului ungveal) se formează la rădăcină și sunt împinse înainte, pe măsură ce se formează noi celule. Ele mor și se albesc spre marginea liberă, deoarece pierd contactul cu patul bine vascularizat care le hrănește. Unghiile de la mână cresc continuu cu cca 0,5 mm pe săptămână; cele de la picioare cresc mai greu. Funcția lor este de a proteja vârfurile degetelor și a ajuta la prindere și zgâriere, ca parte dintre mișcările mâinii.

ungulate

Denumire generică a mamiferelor placentare erbivore, patrupede, din trei sau patru ordine: *Artiodactyla*, paricopitate (cum sunt porcii, cămilele, cerbii și bovinele); *Perissodactyla*, imparicopitate (cum sunt caii, tapirii, rinocerii); *Proboscidea* (elefanții) și, după părerea unor savanți, *Hyracoidea* (hyrax). Zece ordine de copitate au dispărut. Copita este țesutul dermic, comparabil cu unghia umană, care se extinde peste capătul unui deget terminal mărit. *Vezi și* rumegător.

UNICEF *denumire completă* Fondul pentru Copii al Națiunilor Unite *anterior (1946–1953)* Fondul de Urgență pentru Copii al Națiunilor Unite

Program special al ONU dedicat sănătății, alimentației, educației și bunăstării generale a copiilor. A fost creat pentru ajutorarea copiilor după Al Doilea Război Mondial. După 1950, eforturile sale s-au concretizat prin programe generale pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale copiilor. A primit Premiul Nobel în 1965. O mare parte din activitatea acestei organizații se desfășoară în domenii în care cheltuielile mici aduc beneficii mari, ca sănătatea, educația și distribuirea surplusului de alimente. Are sediul la New York. Peste 60% dintre fonduri provin din contribuții guvernamentale, iar restul din donații și vânzări de cărți poștale.

Unicode

Sistem internațional de codare a caracterelor, proiectat pentru a face posibile schimburile electronice, procesarea și vizualizarea textelor scrise în diverse limbi clasice și moderne. Unicode International Worldwide Standard cuprinde litere, cifre, diacritice, semne de punctuație și simboluri tehnice pentru principalele limbi literare ale lumii, utilizând aceeași schemă de codare. A fost introdus pentru prima dată în 1991. Cea mai recentă versiune conține aproape 50 000 de caractere. A fost precedat de numeroase sisteme de codare (de ex. ASCII și EBCDIC). În Unicode, numărul unic alocat fiecărui caracter rămâne același, indiferent de sistemul în care operează acest cod.

unicorn *sau* inorog

Animal mitologic asemănător calului, având un corn în frunte. Era numit și licorn. A fost reprezentat în arta mesopotamiană și în miturile antice din India și China. Cea mai veche descriere a sa din literatura greacă datează din cca 400 î.Hr. și se referă probabil la rinocerul-indian. Se spunea că unicornul este fioros și greu de capturat, dar dacă este adusă o fecioară, el își așază capul în poala ei. Exista credința în calitățile de antidot la otrăvuri ale cornului. Scriitorii medievali au comparat unicornul cu Iisus, iar vânarea unicornului a fost reprezentată frecvent în arta medievală.

unicorn, în tapiseria *Doamna cu unicornul*, sfârșitul sec. XV; Muzeul Cluny, Paris

GIRAUDON/ART RESOURCE, NEW YORK

uniformism

Doctrină în geologie care susține că toate procesele care se derulează astăzi pe suprafața și în interiorul Pământului s-au desfășurat, în general, uniform (în același fel și cu aceeași intensitate) de-a lungul unor imense perioade de timp și că acestea

sunt suficiente pentru a explica toate modificările geologice. Cu alte cuvinte, prezentul ar fi o cheie pentru descifrarea trecutului. Deși termenul nu mai este utilizat, principiul, pus în discuție de James Hutton, este fundamental pentru gândirea geologică și stă la baza întregii dezvoltări a științei geologiei. *Vezi și* Charles Lyell.

Unilever

Denumire dată celor două companii înrudite, Unilever PLC (cu sediul la Londra) și Unilever NV (cu sediul la Rotterdam). Acestea reprezintă companii de bază pentru cca 500 de firme din toată lumea, care produc și vând săpun, hrană și alte produse. Compania modernă Unilever a fost fondată în 1929 ca o asociație între producătorul britanic Lever Bros. și alți producători europeni de săpun și margarină. Astăzi, cele mai multe dintre vânzările companiei sunt reprezentate de produsele de uz casnic: detergenți, margarină, grăsimi pentru gătit, produse lactate, produse pentru toaletă, produse de împachetat și alimente conservate. Concernul fabrică obiecte din plastic și din hârtie, produse chimice industriale și hrană pentru animale.

Union Pacific Railroad Co.

Companie care a extins calea ferată americană până pe coasta Pacificului. Fondată printr-o lege a Congresului în 1862, a construit 1 620 km de cale ferată din Omaha, Nebraska, spre V pentru a se uni cu Central Pacific, ale cărei linii începeau de la Sacramento, California, și se îndreptau spre E. Cele două linii de cale ferată s-au unit la Promontory, în Utah, în 1869. Union Pacific era finanțată în cea mai mare parte prin împrumuturi federale și prin concesionări de teren, dar implicarea în scandalul Crédit Mobilier a lăsat-o înglodată în datorii și i s-a declarat falimentul în 1893. A fost reorganizată în 1897 de Edward H. Harriman, sub a cărui conducere compania a jucat un rol important în dezvoltarea economică a Vestului. În 1982 s-a unit cu Missouri Pacific Railroad Co. și cu Western Pacific Railroad Co. Prin achiziționarea Southern Pacific Rail Corp. în 1996, a devenit cea mai mare companie de căi ferate din SUA, controlând aproape toate transporturile feroviare în două treimi din V SUA.

Unirea Principatelor Române

(24 ianuarie 1859)

Act de voință politică a celor două principate românești, Moldova și Țara Românească, prima etapă în crearea statului unitar român modern. O uniune vamală exista între cele două principate încă din 1848. Apoi, în urma Războiului Crimeii (în care Franța, Anglia și Imperiul Otoman au învins Imperiul Rus), Marile Puteri s-au reunit într-o conferință la Paris (1858), unde, printre altele, au dezbătut problema românească și au semnat Convenția de la Paris, care înlocuia Regulamentele Organice (actele pe baza cărora funcționaseră cele două țări române până atunci). Aceasta s-a făcut cu sprijinul declarat al împăratului Napoleon III, care dorea ca în E Europei să aibă un bastion profrancez, care să contracareze influența Rusiei. Încheiată la 7/19 august 1858, Convenția de la Paris hotăra cu privire la principate: unirea parțială și mai degrabă formală a acestora într-un stat cu numele Principatele Unite, alegerea a doi domni, două adunări, două guverne, organizarea a două instituții comune la Focșani – Comisia Centrală și Înalta Curte de Justiție și Casație – abolirea monopolurilor și a privilegiilor de clasă (introducerea votului cenzitar). Deși au existat și voci care erau împotriva unirii, mai ales în Moldova (deoarece mulți se temeau că Iașiul va decădea, în urma alegerii Bucureștiului drept capitală a noului stat), majoritatea opiniei publice era pentru unire. Astfel, adunările (divanurile) ad-hoc organizate în 1857 și 1858 au demonstrat dorința de unire a populației. În toamna lui 1859, în principate a început organizarea alegerilor pentru domnitor. În Moldova, pe 5 ianuarie 1859, Adunarea electivă l-a ales în unanimitate (48 deputați) domn al Moldovei pe Alexandru Ioan Cuza, șeful partidei unioniștilor moldoveni. În Țara Românească, unde alegerile urmau să se țină pe 24 ianuarie, caimacamii (locțiitorii domnești) erau antiunioniști, iar Adunarea electivă dominată de conservatori; de aceea, bucureștenii au fost mobilizați pentru a susține candidatura domnului Moldovei. Astfel, în ședința din 24 ianuarie 1859, deputatul Vasile Boerescu a propus candidatura lui Alexandru Ioan Cuza, votat în unanimitate. Acest lucru a fost posibil datorită unei erori din documentul Convenției de la Paris, care preciza că trebuie să fie aleși doi domnitori, însă nu interzicea aceleiași persoane să candideze pentru ambele domnii. Prin urmare, Cuza a devenit domnitor al celor două principate, iar unirea lor a fost recunoscută de către marile puteri numai pe parcursul domniei sale. Însă, ulterior, aducerea pe tron a pricipelui Carol de

Hohenzollern-Sigmaringen, agreat atât de Franța, cât și de Prusia, a făcut ca acest act să devină ireversibil, principatele luând, odată cu urcarea pe tron a acestuia, în 1866, denumirea România.

unitarianism

Mișcare religioasă care pune accentul pe folosirea liberă a rațiunii în religie, susține că Dumnezeu există ca o singură ființă și neagă divinitatea lui Iisus și doctrina Sfintei Treimi. Rădăcinile sale moderne se află în ideile câtorva gânditori liberali, radicali și raționaliști din Reforma protestantă, care, la rândul lor, au fost inspirați de Arie. Mișcarea americană și cea britanică au luat naștere din puritanismul calvinist. Omul de știință Joseph Priestley a fondat unitarianismul englez, care a ajuns o forță în Parlament și a constituit un puternic avocat al reformelor sociale. În SUA, unitarianismul a dat naștere congregaționismului din New England, care a respins mișcarea de reformă din sec. XVIII. Interesul exercitat de transcendentalism a adus unitarianismului mulți alți susținători. *Vezi și* calvinism; universalism.

Unitas, Johnny *născut* John Constantine

(07.05.1933, Pittsburg, Pennsylvania, SUA - 11.09.2002, Timonium, Maryland)

Fundaș de fotbal american. A jucat pentru Universitatea din Louisville; deși a fost selectat în NFL, a jucat la semiprofesioniști înainte de a semna un contract cu Baltimore Colts. A jucat la Colts din 1957 până în 1971, timp în care echipa a câștigat cinci campionate de ligă (1958, 1959, 1964, 1968, 1970) și două Supercupe (1969, 1971). Ulterior a jucat pentru San Diego Chargers (1971–1973), după care s-a retras. A fost inclus în Galeria marilor jucători de fotbal american în 1979.

unitate astronomică /astronomical unit, AU/

Lungime a semiaxei mari a orbitei Pământului în jurul Soarelui: 149 597 870 km, adesea definită ca distanța medie dintre Pământ și Soare. Nu se pot face măsurători directe prin metoda paralaxei pentru obținerea unor determinări exacte, deoarece Soarele acoperă lumina stelelor mai îndepărtate, necesare pentru realizarea măsurătorilor. Cele mai precise valori au fost obținute încă din 1958 prin cronometrarea reflexiilor radar de pe Venus. Această metodă indirectă are la bază legea lui Kepler despre mărimea relativă a orbitelor planetelor; astfel, dacă se poate determina distanța față de o planetă, atunci se poate calcula și distanța până la Soare.

unitate economică restrictivă

Acord prin care o companie angajează doar muncitori care sunt membri ai unui anumit sindicat. Este cel mai rigid sistem de protecție a sindicatelor (printre acordurile mai flexibile se numără unitate economică sindicalizată). Întreprinderile restrictive au fost declarate ilegale în SUA prin legea Taft-Harley din 1947, dar, practic, ele continuă să existe în unele ramuri ale industriei, cum ar fi domeniul construcțiilor.

unitate internațională

Etalon de precizie folosit la măsurarea mărimilor fizice precum masa, lungimea și timpul (*vezi* sistemul internațional de unități), dar și a sistemelor de iluminat, a proceselor de iradiere și în farmacologie. Intensitatea luminoasă sau luminozitatea se măsoară în candele. Definiția secundei se bazează pe frecvența radiației emise de atomii de cesiu 133. În dezintegrarea radioactivă, unitatea de măsură internațională este numărul de dezintegrări pe secundă dintr-un eșantion. Unitatea internațională din farmacologie este cantitatea de substanță (vitamină, hormon sau toxină) care are un anumit efect atunci când este testată în conformitate cu procedurile internaționale acceptate.

unitate militară

Grup de soldați cu un efectiv stabilit și o funcție de luptă specifică în cadrul unui corp de armată. În Antichitate, unitatea militară grecească era falanga, iar cea romană, legiunea. Unitățile militare moderne își au originea în organizarea armatelor în sec. XVI–XVIII, când a reapărut profesia de militar la sfârșitul Evului Mediu. De atunci există unitățile de bază: batalionul, format din companii, brigada și divizia. Astăzi, cea mai mică unitate este grupa, formată din 7–14 soldați, sub comanda unui sergent. Trei sau patru grupe formează un pluton, iar două sau mai multe plutoane formează o companie, adică 100–250 de soldați comandați de un căpitan sau de un maior. Două sau mai multe companii formează un batalion, iar mai multe batalioane formează o brigadă. Două sau mai multe brigăzi formează, împreună cu diverse batalioane specializate, o divizie care are un efectiv cuprins între 7 000 și 22 000 de soldați, aflați în subordinea unui general-maior. De la două până la șapte divizii formează un corp de armată,

comandat de un general-locotenent care răspunde de 50 000–300 000 de oameni; aceasta este cea mai mare unitate militară, deși, pe timp de război, și două sau mai multe corpuri se pot grupa pentru a forma o armată de câmp, sub comanda unui general. În sfârșit, armatele de câmp pot fi adunate într-un grup de armate.

Unitatea (Școala Creștinismului)

Mișcare religioasă fondată în 1889 de Charles (1854–1948) și Myrtle Fillmore (1845–1931) în Kansas City, Missouri. Crezând că rugăciunea a fost cea care a vindecat-o pe Myrtle de tuberculoză, cuplul a început să propovăduiască vindecarea pe cale spirituală. Până în 1922, Unitatea a fost membră a Alianței Internaționale a Noii Cugetări. Spre deosebire de alte grupări ale Noii gândiri, Unitatea îmbină creștinismul practic și medicina modernă. Nu are un crez definit și este interconfesională. Serviciul său, Silent Unity, acordă ajutor sub formă de sfaturi și rugăciuni prin poștă și telefon, răspunzând unui număr de 2,5 milioane de apeluri în fiecare an. Unitatea publică reviste și cărți și organizează cursuri pentru viitorii preoți ai mișcării.

Unité d'Habitation

(*în franceză*, unitate de locuire)

Bloc rezidențial (cu 18 etaje) în Marsilia, Franța, care reprezenta idealul de locuință familială urbană al lui Le Corbusier. Terminat în 1952, este o întreagă comunitate verticală cu utilități diverse, cu un etaj cu magazine în jumătatea superioară și alte facilități comune pe acoperiș. Camerele de zi cu etaj permit o utilizare mai bună a spațiului și folosirea unui sistem *skip-stop* (fără omisiuni) în care ascensoarele se opresc la fiecare etaj. Fiecare apartament are balcoane interioare și suspendate, iar parasolarul inventat de Le Corbusier oferă protecție împotriva soarelui. Peretele din ciment cu deschideri de mărimi diferite seamănă cu un filigran.

United Airlines, Inc.

Companie aeriană americană. A debutat ca United Aircraft and Transport Corp., care a efectuat primul zbor de pasageri transcontinental în 1929. A fost prima companie care a folosit stewardese, în 1930. United Airlines, Inc. a fost fondată la Chicago în 1931 ca o companie de bază pentru cele patru linii aeriene constituente. S-a extins rapid după Al Doilea Război Mondial și a ajuns cea mai mare companie aeriană din Occident după ce s-a unit cu Capital Airlines în 1961. A achiziționat rutele de zbor transpacifice Panamerican World Airways în 1986 și rutele spre Caraibe și America Latină în 1991. În 1994, angajații au cumpărat o parte dintre acțiuni, compania devenind astfel cea mai mare societate din lume deținută de personalul angajat.

United Artists Corp.

Fost studio american de film. A fost fondat în 1919 de Charlie Chaplin, Mary Pickford, Douglas Fairbanks și David Wark Griffith pentru a-și câștiga în felul acesta libertatea completă de a produce și distribui propriile filme sau alte filme produse în afara studioului. Prima companie importantă aflată sub controlul artiștilor, a prosperat datorită filmului *Goana după aur* (The Gold Rush, 1925) și prin filmele unor producători ca Samuel Goldwyn, Howard R. Hughes și Alexander Korda. După 1951 a rămas mai ales distribuitor, lansând filme de succes ca *După-amiaza târziu* (High Noon, 1952), *Unora le place jazzul* (Some Like It Hot, 1959) și *Poveste din Cartierul de Vest* (West Side Story, 1961). A fost vândută către TransAmerica Corp. în 1967 și revândută MGM-ului în 1981. Numele a dispărut odată cu reorganizarea companiei, în 1992.

United Automobile Workers

denumire completă **United Automobile, Aerospace, and Agricultural Implement Workers of America (UAW)**

Sindicat american al lucrătorilor din domeniul automobilelor și din transport în general, cu sediul la Detroit. A fost fondat în 1935, când Comitetul pentru Organizare Industrială (*vezi* AFL-CIO) a început să-i organizeze pe muncitorii din domeniul automobilelor. Sindicatul a învins opoziția producătorilor de automobile prin greve la locul de muncă și printr-o decizie a Curții Supreme din 1937, prin care se aproba dreptul de organizare, așa cum este stipulat prin Legea Wagner. General Motors Corp. a fost prima companie care a recunoscut UAW, iar exemplul ei a fost urmat de majoritatea celorlalte companii. Ford Motors Co. s-a opus până în 1941. Sub conducerea lui Walter Reuther, sindicatul a câștigat contracte care au permis îmbunătățirea condițiilor de viață, asigurări de sănătate și vacanțe. Certurile lui Reuter cu George Meany au dus la retragerea UAW din AFL-CIO, în 1968. O alianță de scurtă durată cu Teamsters a fost dizolvată în 1972 și sindicatul s-a înscris din nou

în AFL-CIO în 1981. Competiția pentru importuri a micșorat veniturile sindicatului în anii 1980 și 1990.

United Brands Co.

Vezi Chiquita Brands International, Inc.

United Fruit Co.

Companie americană de bază în domeniul vânzărilor de fructe. A fost fondată în 1899 prin fuziunea dintre Boston Fruit Co. și alte companii specializate în domeniul vânzării de banane cultivate în America Centrală, Columbia și Caraibe. Minor C. Keith, principalul său fondator, a primit dreptul de exploatare a unor întinse terenuri din Costa Rica în schimbul construirii unei căi ferate. United Fruit a devenit compania cu cel mai mare număr de angajați din America Centrală, prin defrișarea unor terenuri de junglă și construirea uneia dintre cele mai mari flote comerciale particulare din lume. Atacată în presa din America Latină sub porecla de el *pulpo* (caracatița), compania a fost acuzată de exploatarea muncitorilor și de influențarea guvernului în perioada de „diplomație a dolarului" din prima jumătate a sec. XX. Politicile ulterioare ale firmei au devenit mai clare, porțiuni din terenurile aflate în posesie fiind transferate crescătorilor individuali. În 1970, United Fruit a fuzionat cu AMK Corp., formând United Brands Co., care și-a schimbat numele în Chiquita Brands International, Inc. în 1990.

United Mine Workers of America (UMWA) /Uniunea minerilor din America/

Sindicat minier american. Fondat în 1890, UMWA s-a dezvoltat rapid sub conducerea lui John Mitchell (președinte al sindicatului în perioada 1898–1908), în ciuda opoziției ferme din partea companiilor de exploatare minieră. În 1920, când conducerea a fost preluată de John L. Lewis, uniunea avea deja o jumătate de milion de membri. Lewis s-a sprijinit pe climatul promuncitoresc al New Deal și a condus numeroase greve pentru a obține plata corectă a muncii, condiții sigure de lucru și prime. UMWA a constituit o parte importantă a Congresului Organizațiilor Industriale (*vezi* AFL-CIO) în primii săi ani, dar Lewis s-a retras din organizație în 1942. Neafiliată timp de câteva decenii, UMWA s-a alipit din nou la AFL-CIO în 1989. Importanța acestui sindicat s-a micșorat la sfârșitul sec. XX, odată cu scăderea numărului mișcărilor muncitorești și cu dezvoltarea resurselor alternative de combustibil, astfel încât în anii 1990 a ajuns să aibă mai puțin de 200 000 de membri.

United States Steel Corp.

Lider din SUA în producția de oțel și produse derivate. A fost fondată în 1901 de Charles M. Schwab, Elbert H. Gary și J.P. Morgan pentru a reuni Carnegie Steel Co. a lui Andrew Carnegie, Federal Steel Co. a lui Gary și alte companii producătoare de oțel și metal. Ca președinte al consiliului de conducere, Gary a dominat corporația în primii ani, încheind acorduri asupra prețurilor între producătorii de oțel și sindicate. Un proces antitrust împotriva US Steel a ajuns până la Curtea Supremă, care a decis, în 1920, că aceasta nu exercita un monopol care să contribuie la îngrădirea comerțului. În 1936, corporația a recunoscut Uniunea Americană a Lucrătorilor din Domeniul Oțelului. Cel mai mare producător de oțel din SUA, US Steel și-a diversificat domeniile de activitate, extinzându-se în industria petrolului și a gazelor naturale la sfârșitul sec. XX, ca și în industria chimică, minieră, în construcții și transporturi. În 1986 a fost fondată USX Corp., societate anonimă care deține majoritatea acțiunilor altor societăți, cu scopul de a supraveghea US Steel și alte unități de producție.

uniune

Vezi sindicat

uniune de credit

Cooperativă de credit formată dintr-un grup de oameni cu interese comune care, de fapt, economisesc banii împreună și își acordă reciproc împrumuturi cu costuri scăzute. Împrumuturile sunt de obicei credite de consum pe termen scurt, în special pentru achiziționarea de automobile, pentru bunuri gospodărești, pentru cheltuieli medicale și urgențe. Uniunile de credit operează, în general, sub autoritate și supraveghere guvernamentală. Sunt extrem de importante în special în țările mai puțin dezvoltate, unde pot constitui uneori singura sursă de credit pentru membrii lor. Primele societăți cooperative care au oferit credit au fost înființate în Germania și în Italia, la mijlocul sec. XIX; primele uniuni de credit nord-americane au fost înființate de Alphonse Desjardins în Levis, Québec (1900), și în Manchester, New Hampshire (1909).

uniune vamală

Acord comercial prin care un grup de țări percep un set comun de tarife pentru

restul lumii, în timp ce între ele comerțul este liber. Reprezintă o formă parțială a integrării economice, între zonele de comerț liber, care permit comerțul liber reciproc, lipsindu-i însă un sistem de tarifare comun și piețe comune, dar care folosesc tarife comune, permițând mișcarea liberă a resurselor, inclusiv a capitalului și a muncii între membri. Printre bine-cunoscutele uniuni vamale se numără Zollverein, o organizație din sec. XIX, formată de câteva state germane, sub conducere prusacă, și Comunitatea Economică Europeană, care, în drumul spre integrarea economică deplină, a trecut prin faza de uniune vamală. *Vezi* Comunitatea Europeană, Acordul General pentru Tarife și Comerț, Acordul Nord-American de Liber Schimb, Organizația Mondială a Comerțului.

Uniunea Africană (UA)

Organizație africană interguvernamentală. Succesoare a Organizației pentru Uniunea Africană, a fost fondată în 2002 cu scopul de a promova unitatea și solidaritatea statelor africane, de a impulsiona dezvoltarea economică și promovarea cooperării internaționale. Organizația anterioară, fondată în 1963, a avut scopuri similare și a mediat cu succes unele dispute de frontieră de pe continent. Noua organizație are un mai puternic caracter economic, dar și mandatul de a interveni în conflicte. În 2004 s-a inaugurat Parlamentul Panafrican, iar organizația a fost de acord să creeze o forță de întreținere a păcii. Sediul UA este la Addis Abeba, în Ethiopia.

Uniunea Americană a Lucrătorilor din Domeniul Siderurgic

Sindicat american al lucrătorilor din domeniile oțelului, aluminiului și alte domenii metalurgice. S-a dezvoltat din Comitetul Organizat al Lucrătorilor în Domeniul Oțelului, fondat în 1936, prin fuziunea Comitetului pentru Organizare Industrială (AFL-CIO) și Asociația Comună a Lucrătorilor din Domeniile Fierului, Oțelului și Aramei. Sub conducerea lui Philip Murray, s-a dezvoltat ca un sindicat puternic. În 1942, Comitetul a devenit Uniunea Americană a Muncitorilor din Domeniul Oțelului, al cărui președinte a fost, până la moartea sa, în 1952, Philip Murray. În 1944 a înglobat Uniunea Americană a Muncitorilor din Domeniul Aluminiului și, la jumătatea anilor 1950, avea peste un milion de membri. În perioada postbelică a avut beneficii extrem de mari, dar începând cu anii 1970, din cauza scăderii importanței industriei oțelului din SUA, a cunoscut o perioadă de declin. *Vezi și* United States Steel Corp.

Uniunea Americană pentru Libertăți Civile /American Civil Liberties Union (ACLU)/

Organizație fondată de Roger Baldwin în New York, în 1920. Are ca scop apărarea libertăților constituționale în SUA. La baza organizației stau câteva concepte fundamentale: libertatea de exprimare, libertatea conștiinței și libertatea de asociere; aplicarea corectă a legii; protecția egală din partea legii. Încă de la înființare a intervenit în procese aflate pe rol. Oferă consultanță juridică sau poate oferi asistență juridică în anumite cazuri, ca *amicus curiae.* Procesul Scopes a fost unul dintre cazurile care au pus la încercare această organizație. A acordat consultanță juridică și în cazul Sacco-Vanzetti. În perioada 1950–1960, organizația s-a opus listelor negre, cu subversivi de stânga, și a militat pentru libertate religioasă și în favoarea drepturilor acuzatului. Serviciile acestei organizații sunt prestate atât de către voluntari, cât și de personal cu normă întreagă sau avocați care oferă gratuit consultanță. *Vezi și* libertate civilă.

Uniunea Creștin-Democrată (UCD)

Partid politic german susținător, în politica sa internațională, al concurenței politice regulate și a cooperării strânse cu SUA. A deținut puterea de la înființarea Germaniei de Vest în 1948 până la 1969 și apoi, din nou, în anii 1982–1998. În anii 1990, cu Helmut Khol în funcția de cancelar, a fost martoră la reunificarea Germaniei. În următorii ani, Uniunea, împreună cu partenerii de coaliție, s-a confruntat cu nemulțumiri provocate de povara economică a reunificării, însă s-a menținut la putere, dar cu un număr mai mic de susținători. Dezvăluirea corupției financiare, în 1999, a afectat grav imaginea partidului și a fostului cancelar Kohl. *Vezi și* Konrad Adenauer, democrație creștină.

Uniunea Europeană (UE)

Organizație internațională care cuprinde 27 de state europene și coordonează politici economice, sociale și de securitate comune. Limitată inițial la Europa de Vest, UE s-a extins, ajungând să cuprindă și state din Europa Centrală și de Est. Membrii UE sunt Austria, Belgia, Bulgaria, Cipru, Cehia, Danemarca, Estonia, Finlanda, Franța, Germania, Grecia, Irlanda, Italia, Letonia,

Lituania, Luxembourg, Malta, Marea Britanie, Olanda, Polonia, Portugalia, România, Slovacia, Slovenia, Spania, Suedia și Ungaria. UE a fost creată prin Tratatul de la Maastricht, care a intrat în vigoare la 1 noiembrie 1993. Tratatul urmărea să întărească integrarea politică și economică din Europa prin crearea unei monede unice (moneda euro), a unei politici externe și de securitate uniformizate, a unor drepturi cetățenești comune și prin dezvoltarea cooperării în domeniile imigrației, azilului politic și problemelor judiciare.

Origini

UE reprezintă doar unul dintre cele câteva eforturi de integrare europeană de după Al Doilea Război Mondial. La sfârșitul războiului, câteva dintre țările Europei de Vest au pus la punct legături economice, sociale și politice mai strânse, prin care să asigure creșterea economică și securitatea militară și să promoveze o reconciliere durabilă între Franța și Germania. În acest scop, în 1951, liderii a șase state – Belgia, Franța, Italia, Luxembourg, Olanda și Germania de Vest – au semnat Tratatul de la Paris a cărui intrare în vigoare, în 1952, a marcat întemeierea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (ECSC). (Marea Britanie fusese invitată să adere și, în 1951, a trimis un reprezentant care să participe la discuțiile asupra viitorului organizației, dar guvernul laburist al lui Clement Attlee a respins aderarea, poate și din cauza mai multor factori de natură politică și organizatorică, printre care boala unor miniștri-cheie, dorința de a păstra independența economică a țării și incapacitatea de a înțelege importanța iminentă a comunității.) ECSC a creat o zonă de comerț liber bazată pe câteva resurse economice și militare importante: cărbune, cocs, oțel, fier vechi și minereu de fier. Pentru a gestiona ECSC, au fost înființate prin tratat câteva instituții supranaționale: o Înaltă Autoritate cu rol administrativ, un Consiliu de Miniștri cu rol legislativ, o Adunare Comună cu rol de formulare a politicii și o Curte de Justiție care să interpreteze tratatul și să rezolve disputele legate de acesta. Printr-o serie de tratate internaționale ulterioare și revizuiri ale tratatului bazate în mare parte pe acest model s-a ajuns în cele din urmă la crearea UE.

Crearea Comunității Economice Europene

La 25 martie 1957, cei șase membri ECSC au semnat cele două tratate de la Roma prin care se înființau Comunitatea Europeană a Energiei Atomice (Euratom), care urma să favorizeze cooperarea în domeniile dezvoltării, cercetării și utilizării energiei atomice, și Comunitatea Economică Europeană (CEE). CEE a creat o piață comună în care erau înlăturate cele mai multe dintre barierele care îngrădeau mișcarea bunurilor, serviciilor, capitalului și forței de muncă și se interziceau majoritatea politicilor publice sau a acordurilor private care descurajau concurența pe piață, stabilindu-se totodată o politică agricolă comună (PAC) și o politică comună de comerț exterior.

Tratatul de înființare a CEE le impunea membrilor să anuleze sau să revizuiască legi și reglementări naționale de mare importanță. Tratatul reforma fundamentele politicilor comerciale și vamale, prin desființarea tuturor taxelor vamale interne până în iulie 1968. Tratatul impunea guvernelor și să renunțe la reglementările naționale care favorizau anumite industrii naționale și să colaboreze în domenii în care, prin tradiție, acționaseră independent, cum ar fi comerțul internațional (comerțul cu țări din afara CEE). Tratatul solicita adoptarea unor norme comune care să pună capăt comportamentului anticoncurențial și monopolist și pretindea elaborarea unor standarde comune de reglementare a transportului pe uscat. Recunoscând că politica socială este o componentă fundamentală a integrării economice, tratatul punea totodată bazele Fondului Social European, al cărui rol era de a îmbunătăți șansele de angajare facilitând mobilitatea geografică și ocupațională a forței de muncă.

Este important de remarcat că reformele privind piața comună stabilite prin tratat nu includeau și domeniul agriculturii. Tratatul PAC, care a fost aplicat în 1962 și care a devenit cel mai costisitor și cel mai controversat element al CEE și ulterior al UE, se baza pe intervenția statului pentru a proteja nivelul de viață al agricultorilor, pentru a promova autonomia economică a agriculturii și pentru a asigura o gamă constantă de produse la prețuri rezonabile.

Ca și ECSC , tratatul CEE a dus la înființarea a patru instituții principale de guvernare: o comisie, un consiliu ministerial, o adunare și o curte. Pentru a consilia Comisia și Consiliul de Miniștri asupra unei largi varietăți de probleme sociale și economice, tratatul a creat un Comitet Economic și Social. În 1965, membrii CEE au semnat Tratatul de la Bruxelles, prin

care comisiile CEE și Euratom și Înalta Autoritate a ECSC fuzionau într-o singură comisie. Totodată, consiliile a trei organizații erau combinate într-un Consiliu de Miniștri comun. CEE, Euratom și ECSC – cunoscute sub denumirea colectivă de Comunități Europene – au devenit, ulterior, principalele instituții ale UE.

Comisia (numită în mod curent Comisia Europeană) reprezintă un serviciu civil permanent coordonat de comisari. Are trei funcții principale: să formuleze politicile comunitare, să monitorizeze respectarea deciziilor comunitare și să supravegheze aplicarea legislației comunitare. Inițial, comisarii erau numiți de statele membre pentru mandate de patru ani care puteau fi reînnoite și care, ulterior, au fost extinse la cinci ani. În fruntea Comisiei se află un președinte, care este ales de șefii de stat sau de guvern ale țărilor membre ale organizației. După consultarea cu guvernele statelor membre, președintele numește șefii directoratelor generale, care gestionează domenii specifice, precum agricultură, concurență, mediu și politică regională. Comisia și-a împărtășit rolul de factor decizional în stabilirea agendei cu Consiliul European, care este format din conducătorii tuturor statelor membre. Înființat în 1974, Consiliul European se întrunește de cel puțin două ori pe an pentru a stabili agenda pe termen lung privind integrarea politică și economică europeană.

Principala instituție cu rol decizional în cadrul CEE și al Comunității Europene (cum a fost redenumit CEE ulterior) și UE a fost Consiliul de Miniștri (în prezent, Consiliul Uniunii Europene), format din reprezentanți ministeriali. Componența Consiliului se modifică frecvent, pentru că guvernele trimit diverși reprezentanți în funcție de domeniul politic în cauză. Orice lege comunitară trebuie aprobată de Consiliu. Președintele Consiliului, care se schimbă prin rotație la fiecare șase luni, gestionează agenda legislativă.

Adunarea Comună, redenumită Parlamentul European în 1962, era formată inițial din delegați din partea parlamentelor statelor membre. Începând cu 1979, membrii au fost aleși direct în mandate de cinci ani. Numărul de delegați din partea unui stat membru variază în funcție de populația statului respectiv. De exemplu, la alegerile din 2004, Germania a avut 99 de reprezentanți, iar Malta a avut cinci. Parlamentul este organizat în grupuri politice transnaționale pe baza ideologiei politice – de exemplu, Partidul Socialiștilor Europeni, Partidul Popular European, Federația Europeană a Partidelor Verzi și Partidul European Liberal Democrat și Reformist. Până în 1987 această adunare legislativă a avut doar un rol consultativ, deși în 1970 i s-a acordat dreptul de a interveni (alături de Consiliul de Miniștri) în deciziile privind cheltuielile comunitare.

Curtea Europeană de Justiție interpretează legile comunitare, mediază conflictele dintre instituțiile din cadrul organizației și stabilește dacă statele membre și-au îndeplinit obligațiile care rezultă din tratat. Fiecare țară membră alege un judecător căruia i se acordă un mandat de șase ani ce poate fi reînnoit; pentru a crește eficiența instituției, după aderarea altor zece state în 2004, Curții Europene de Justiție i s-a permis să se întrunească într-un „mare juriu" alcătuit din doar 11 judecători. Curtea Europeană de Justiție este asistată de opt avocați-generali neutri care își prezintă în fața curții opiniile asupra cazurilor. În 1989 s-a înființat un tribunal suplimentar, Curtea de Primă Instanță, pentru a face față numărului tot mai mare de cazuri comunitare. Curtea Europeană de Justiție a pus bazele a două doctrine legale importante. În primul rând, legislația europeană are „efect direct", adică prevederile și legislația din tratate au efect obligatoriu direct asupra fiecărui cetățean comunitar, indiferent dacă guvernele statelor de care aparțin și-au modificat sau nu legislația națională pentru a o armoniza cu cea comunitară. În al doilea rând, legislația comunitară are „prioritate" în fața legilor naționale în cazurile în care cele două sunt contradictorii. Pentru că, în cele din urmă, tribunalele naționale au acceptat aceste doctrine legale, Curtea Europeană de Justiție a dobândit o autoritate legală supranațională.

Pe parcursul anilor 1970 și 1980, CEE s-a extins treptat, atât prin atragerea de noi membri cât și prin lărgirea obiectivelor sale. În 1973 au aderat Marea Britanie, Danemarca și Irlanda, urmate de Grecia în 1981 și Portugalia și Spania în 1986. (Marea Britanie solicitase aderarea la CEE în 1963 și 1966, dar cererea fusese respinsă prin veto de către președintele francez Charles de Gaulle.) Politica de comerț exterior a comunității a creat presiuni pentru realizarea unor politici comune în materie de dezvoltare și relații externe, iar la începutul anilor 1970 s-au pus bazele

Cooperării Politice Europene (redenumită Politica Externă și de Securitate Comună prin Tratatul de la Maastricht), care consta din întruniri regulate ale miniștrilor de externe din partea fiecărui stat și al cărei rol era de a coordona politica de externe. În 1975 s-a înființat Fondul European de Dezvoltare Regională, pentru a se ocupa de inegalitățile economice regionale și a asigura resurse suplimentare pentru cele mai defavorizate zone din Europa. În același an, statele membre au ratificat Convenția de la Lomé, un pachet de dezvoltare și asistență și un acord comercial preferențial cu numeroase țări din Africa, Marea Caraibilor și Oceanul Pacific. Țările membre au avut și câteva tentative de a-și gestiona colectiv ratele de schimb, ceea ce a dus la înființarea Sistemului Monetar European în 1979.

Actul Unic European

Actul Unic European, care a intrat în vigoare la 1 iulie 1987, a extins semnificativ domeniul de activitate al CEE. El conferea o bază legală pentru întrunirile CPE și impunea o coordonare mai strictă a politicilor externe ale țărilor membre, deși deciziile de politică externă erau luate în afara instituțiilor comunitare. Acest acord a marcat trecerea oficială a Fondului European de Dezvoltare Regională sub egida tratatelor comunitare, ca parte a unei noi secțiuni dedicate coeziunii economice și sociale care urmărea să încurajeze dezvoltarea regiunilor dezavantajate din punct de vedere economic. În urma acestui act s-a înregistrat o creștere considerabilă a finanțărilor pentru programe sociale și regionale. Actul cerea și ca politicile economice comunitare să încorporeze prevederi pentru protecția mediului și asigura o politică unitară și comună pentru cercetare și dezvoltare tehnologică, politică al cărei scop principal era finanțarea eforturilor de cercetare transnaționale.

Lărgind cadrul discuției, devine evident că Actul a stabilit un calendar pentru crearea pieței comune. Existau, în continuare, bariere legale, tehnice, fiscale și fizice care limitau libera circulație a bunurilor, a forței de muncă, a capitalurilor și serviciilor. De exemplu, diferențele între standardele naționale de sănătate și siguranță privind bunurile de larg consum erau un potențial obstacol în calea comerțului comunitar. Pentru a facilita realizarea pieței comune până în 1992, a fost modificat procesul legislativ al comunității. Inițial, Comisia propunea legile, Parlamentul era consultat, iar Consiliul de Miniștri lua decizia finală. De regulă, deciziile Consiliului aveau nevoie de unanimitate, iar prin această cerință i se acorda fiecărui membru drept de veto în privința întregii legislații. Actul Unic European a introdus votul majoritar calificat pentru toate legile legate de realizarea pieței comune. Prin acest sistem, fiecare membru primea mai multe voturi, al căror număr depindea de populația statului, iar ca o lege să fie aprobată era nevoie de circa două treimi din voturile tuturor membrilor. Noua procedură a sporit și rolul Parlamentului European. Mai exact, propunerile legislative respinse de Parlament puteau fi adoptate de Consiliul de Miniștri doar printr-un vot unanim.

Tratatul de la Maastricht

Tratatul de la Maastricht (numit oficial Tratatul privind Uniunea Europeană), care a fost semnat la 7 februarie 1992, a creat Uniunea Europeană. Acest tratat a fost întâmpinat cu o rezistență îndârjită în unele țări. În Danemarca, de exemplu, votanții, care erau îngrijorați că tratatul ducea la încălcarea suveranității țării lor, au respins la referendum tratatul inițial în iunie 1992, dar o versiune revizuită a acestuia a fost acceptată în luna mai a anului următor. Votanții din Franța au aprobat la limită tratatul, în septembrie, iar în iulie 1993 prim-ministrul britanic John Major a fost nevoit să solicite un vot de încredere pentru a asigura acceptarea acestuia. O versiune modificată a tratatului a intrat oficial în vigoare la 1 noiembrie 1993.

Tratatul era constituit din trei piloni principali: Comunitățile Europene, o politică externă și de securitate comună și o mai bună cooperare în probleme interne și de justiție. Tratatul a schimbat numele Comunității Economice Europene în Comunitatea Europeană, care a devenit componenta principală a noii Uniuni Europene. Acordul asigura CE o autoritate mai extinsă cuprinzând și controlul oficial al politicilor comunitare privind dezvoltarea, educația, sănătatea publică și protecția consumatorului și accentua rolul său în protecția mediului, în coeziunea socială și economică și în cercetarea tehnologică. Totodată, se stabilea cetățenia UE, care atrăgea dreptul cetățenilor UE de a vota și de a candida pentru un loc în cadrul alegerilor locale și europarlamentare, în țara lor de reședință, indiferent de cetățenia lor.

Tratatul de la Maastricht stabilea o agendă pentru încorporarea politicii monetare în CE și oficializa proiecte inițiate la sfârșitul anilor 1980, care vizau înlocuirea valutelor naționale cu o monedă comună gestionată de instituții monetare comune. Tratatul definea o serie de „criterii de convergență" ce stabileau în ce condiții putea un membru să devină eligibil pentru adoptarea monedei comune. Statelor li se impunea ca deficitul bugetar anual să nu depășească 3% din produsul intern brut (PIB), datoria publică trebuia menținută sub 60% din PIB, ratele inflației în limitele a 1,5% din cele mai reduse trei rate ale inflației din UE și stabilitatea ratei de schimb. Membrii care îndeplineau aceste condiții aveau să decidă dacă trec la etapa finală: adoptarea unei monede unice. Decizia presupunea stabilirea unor cursuri de schimb permanente și, după o perioadă de tranziție, înlocuirea monedelor naționale cu moneda comună, numită euro. Deși mai multe țări nu au reușit să îndeplinească aceste criterii de convergență (de exemplu, în Italia și Belgia datoria publică depășea 120% din PIB), Comisia a avizat aproape toate statele membre pentru uniunea monetară, iar la 1 ianuarie 1999, 11 țări - Austria, Belgia, Finlanda, Franța, Germania, Irlanda, Italia, Luxembourg, Olanda, Portugalia și Spania - au adoptat moneda și au renunțat să mai controleze cursul de schimb. Grecia nu a reușit să îndeplinească criteriile, iar Danemarca, Suedia și Marea Britanie au decis să nu solicite integrarea monetară. Grecia a fost acceptată în zona euro din 2001. Folosită inițial doar pe piețele financiare și de către agenții economici, moneda euro a fost introdusă în circulație pentru publicul larg la 1 ianuarie 2002.

Tratatul de la Maastricht a modificat considerabil instituțiile CEE și mecanismele decizionale. Comisia a fost reformată pentru a putea fi controlată mai bine de Parlament care-i poate cere justificări pentru decizii și politici. Începând cu 1995, durata mandatului de comisar, care trebuia aprobat de Parlament din acel moment, a fost extins la cinci ani pentru a corespunde cu mandatele acordate membrilor Parlamentului. Curtea Europeană de Justiție a primit autoritatea de a impune penalități de neconformitate unor state membre. Au fost create câteva noi instituții, printre care Banca Centrală Europeană, Sistemul European al Băncilor Centrale și Institutul Monetar European. Prin tratat se înființa și un comitet regional care avea rolul de organizație de consultanță pentru comisari și Consiliul de Miniștri în probleme de jurisdicție provincială, regională sau locală.

Una dintre cele mai radicale schimbări a fost reforma procesului legislativ. Gama de politici supuse votului pe bază de majoritate în cadrul Consiliului de Miniștri a fost extinsă. Tratatul acorda și Parlamentului un drept limitat de respingere a legilor în majoritatea domeniilor supuse votului pe bază de majoritate, iar în câteva domenii, inclusiv cel privind cetățenia, i s-a acordat drept de veto. Tratatul încorpora oficial Curtea de Conturi, care a fost creată în anii 1970 pentru a monitoriza veniturile și cheltuielile din cadrul CE.

Ca parte a celui de-al doilea pilon al tratatului, statele membre s-au angajat să definească și să aplice politici comune în domeniul relațiilor externe și al securității. Membrii au căzut de acord ca, de câte ori era posibil, să adopte politici de apărare comune, care aveau să fie aplicate prin intermediul Uniunii Europei Occidentale, organizație de securitate ce cuprinde numeroase state membre UE: acțiunile (cele care nu erau supuse monitorizării sau impunerii de către Comisie sau de către CEJ) necesitau unanimitate.

Al treilea pilon UE cuprindea mai multe domenii de interes comun legate de libera circulație a persoanelor în interiorul granițelor UE. Eliminarea verificărilor la graniță era în contradicție cu unele politici naționale privind imigrația, azilul și rezidența, și îngreuna combaterea criminalității și aplicarea uniformă a codurilor civile naționale, creându-se astfel nevoia unor noi politici de anvergură europeană. De exemplu, politicile naționale referitoare la azilul politic, care îi tratau diferit pe cetățenii unor terțe țări, nu puteau rezista, în practică, odată ce persoanelor li se permitea să traverseze liber frontierele de stat.

Extinderea și reformele de după Maastricht

La 1 ianuarie 1995, Suedia, Austria și Finlanda au aderat la UE, astfel că doar Islanda, Norvegia și Elveția, dintre țările importante ale Europei Occidentale, mai rămâneau în afara organizației. Guvernul Norvegiei a avut două tentative de a adera (1972 și 1994), dar electoratul său a refuzat aderarea de fiecare dată. Elveția și-a amânat decizia de aderare la începutul anilor 1990. Norvegia, Islanda și statele membre ale

UE (împreună cu Liechtenstein) fac parte dintr-o zonă de comerț liber numită Spațiul Economic European, care permite libera circulație a bunurilor, serviciilor, capitalurilor și persoanelor.

Două tratate ulterioare au revizuit politicile și instituțiile UE. Primul, Tratatul de la Amsterdam, a fost semnat în 1997 și a intrat în vigoare la 1 mai 1999. Bazat pe protocolul social al Tratatului de la Maastricht, acesta prevedea printre obiectivele UE promovarea ocupării forței de muncă, îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă și protecție socială adecvată. Tratatul adăuga protecție împotriva discriminării sexuale și transfera politicile asupra azilului, imigrației și politicile judiciare civile în jurisdicția comunitară. De asemenea, documentul acorda Consiliului de Miniștri dreptul de a-și penaliza membrii pentru încălcări grave ale drepturilor fundamentale ale omului și învestea Parlamentul cu dreptul de veto asupra unei mari diversități de politici CE, precum și dreptul de a respinge nominalizarea Consiliului European pentru funcția de președinte al Comisiei.

Un al doilea tratat, Tratatul de la Nisa, a fost semnat în 2001 și a intrat în vigoare la 1 februarie 2003. Negociat în perspectiva aderării unor noi state din Europa de Est, acest tratat cuprindea reforme majore. Numărul maxim de locuri în Comisie a fost stabilit la 27, numărul de comisari numiți de către statele membre a fost și el fixat la unul pentru fiecare stat, iar președintelui Comisiei i s-a acordat mai multă independență față de guvernele naționale. Votul pe bază de majoritate din cadrul Consiliului de Miniștri a fost extins la câteva noi domenii. Aprobarea unei legi printr-un astfel de vot necesita susținerea membrilor care reprezentau cel puțin 62% din populația UE și susținerea unei majorități a membrilor sau o majoritate calificată a voturilor exprimate. Deși se păstra dreptul de veto al guvernelor naționale în materie de fiscalitate și politică socială, țările care doreau să se integreze mai mult în zone limitate nu erau împiedicate să facă acest lucru.

După încheierea Războiului Rece, multe dintre fostele țări comuniste din Europa Centrală și de Est au solicitat integrarea în UE. Dar relativa lor lipsă de dezvoltare economică amenința să împiedice integrarea lor deplină în cadrul instituțiilor UE. Pentru a rezolva această problemă, UE a conceput un sistem stratificat în cadrul căruia anumite grupuri de țări aveau să participe la unele componente ale integrării europene (de ex., la o zonă de comerț liber), dar nu și la altele (de ex., să adopte moneda unică). Turcia, aflată la marginea Europei, a solicitat și ea să fie acceptată în UE, deși această solicitare a fost controversată deoarece era o țară predominant islamică, era acuzată pe scară largă de încălcări ale drepturilor omului și avea relații tensionate cu Grecia, încă din trecut (în special, în legătură cu Cipru). În pofida opoziției celor care considerau că extinderea UE ar compromite consensul și ar descuraja dezvoltarea unor politici externe și de securitate paneuropene, UE a acceptat alte 10 state în 2004 (Cipru, Cehia, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Slovacia, Slovenia și Ungaria), dintre care doar două (Cipru și Malta) nu erau state ex-comuniste. Bulgaria și România au aderat în 2007. Negocierile privind solicitarea de aderare a Turciei au început în 2005, dar s-au confruntat cu numeroase dificultăți.

Pe baza obiectivelor economice și politice limitate ale ECSC, țările din Europa de Vest au realizat un nivel fără precedent de integrare și cooperare. Gradul de integrare legală, autoritatea politică supranațională și integrarea economică din cadrul UE depășesc cu mult pe cele din cadrul altor organizații internaționale. Într-adevăr, chiar dacă UE nu a înlocuit statul național, instituțiile sale au ajuns să semene tot mai mult cu un sistem politic parlamentar democratic care acționează la nivel transnațional.

În 2002, a fost înființată Convenția asupra Viitorului Europei, prezidată de fostul președinte francez Valéry Giscard d'Estaing, în vederea redactării unui proiect de constituție pentru versiunea extinsă a UE. Printre cele mai dificile probleme cu care s-au confruntat arhitecții documentului s-au numărat distribuirea puterii în cadrul UE între membrii mai mari și mai mici și adaptarea instituțiilor acestei organizații astfel încât să facă față unui număr de membri de peste patru ori mai mare decât numărul membrilor din versiunea inițială a CEE. Cei care redactau constituția erau nevoiți și să găsească un echilibru între idealul unei integrări mai profunde și obiectivul de protejare a tradițiilor naționale ale statelor membre. Procesul de pregătire a proiectului a dat

naștere unor controverse considerabile, în special asupra chestiunii dacă respectiva constituție ar trebui sau nu să includă conceptul de Dumnezeu și invocarea tradiției creștine a unei bune părți din societatea europeană (versiunea finală nu le-a inclus). Constituția propusă a fost semnată în 2004, dar trebuia ratificată de toate statele membre ale UE pentru a intra în vigoare. Electoratul din Franța și cel din Olanda au respins-o în 2005, blocând astfel constituția cel puțin pe termen scurt. Prin ea s-ar fi creat un președinte permanent, un ministru european de externe, un procuror public și o cartă a drepturilor fundamentale. Conform acestei constituții, puterile Parlamentului European ar fi fost mult extinse, iar UE ar fi obținut o „personalitate juridică" prin care i s-ar fi conferit dreptul unic de a negocia cea mai mare parte a tratatelor în numele membrilor săi.

Sub conducerea Germaniei, în 2007 au început eforturile de elaborare a unui tratat de reformă în locul constituției eșuate. A rezultat Tratatul de la Lisabona, semnat în decembrie 2007, care trebuia să fie aprobat de toate cele 27 de state membre UE pentru a intra în vigoare. Tratatul, care conservă și unele idei din proiectul de constituție, propunea înființarea președinției UE, viza consolidarea reprezentării UE în politica externă și atribuirea de puteri suplimentare Comisiei Europene, Curții Europene de Justiție și Parlamentului European. Spre deosebire de proiectul de constituție, Tratatul de la Lisabona avea să modifice, nu să înlocuiască tratatele existente. Tratatul a eșuat, cel puțin pe termen scurt, după ce, în iunie 2008, a fost respins de votanți în cadrul unui referendum național din Irlanda. Dar în cursul unui al doilea referendum, din octombrie 2009, votanții irlandezi – aparent îngrijorați că un nou refuz ar pune în pericol economia suferindă a Irlandei – au aprobat tratatul cu o majoritate covârșitoare. La o săptămână după votul din Irlanda, și Polonia a finalizat ratificarea tratatului. În acel moment, mai era nevoie doar de ratificarea din partea unui singur stat, Cehia. Deși Parlamentul ceh aprobase tratatul, președintele Cehiei, Václav Klaus, s-a arătat îngrijorat că acesta ar putea amenința suveranitatea Cehiei și a refuzat să-l semneze. La începutul lui noiembrie, după ce Curtea Constituțională a Cehiei a hotărât că tratatul nu punea în pericol constituția Cehiei, Klaus a adoptat șovăitor documentul, finalizând procesul de ratificare în Cehia. Având aprobarea tuturor celor 27 de state membre, tratatul a intrat în vigoare la 1 decembrie 2009.

Uniunea Europei Occidentale (UEO)

Asociere a zece state europene pentru coordonarea problemelor de securitate și apărare. UEO a fost formată în 1955 ca o continuare a Tratatului de la Bruxelles din 1948. Este formată din Belgia, Franța, Germania, Grecia, Italia, Luxemburg, Olanda, Portugalia, Spania, Marea Britanie; funcționează în cooperare cu NATO și este administrată de un consiliu format din miniștrii afacerilor externe și ai apărării din țările membre. Cartierul general se află la Londra, unde miniștrii se întâlnesc cel puțin de două ori pe an pentru a discuta probleme de interes comun.

Uniunea Franceză

Entitate politică creată prin Constituția din 1946 a celei de A Patra Republici. A înlocuit imperiul colonial francez cu o organizație semifederală care cuprindea coloniile (departamentele și teritoriile de peste mări) și conferea fostelor protectorate o autonomie locală limitată și dreptul de a participa la luarea deciziilor de la Paris. Prin Constituția din 1958, Uniunea Franceză a fost înlocuită de Comunitatea Franceză.

Uniunea Insulelor

Vezi Tokelau

Uniunea Internațională a Telecomunicațiilor (UCI)

Instituție a ONU cu sediul la Geneva. Datează din 1865, când s-a înființat Uniunea Internațională de Telegrafie, care avea drept obiectiv coordonarea dezvoltării telegrafului pe plan internațional. A adoptat numele actual în 1934, iar în 1947 a devenit agenție specializată a ONU. Printre activitățile sale se numără reglarea alocării de frecvențe radio, stabilirea standardelor tehnice și operaționale și acordarea de asistență statelor al căror sistem de telecomunicații se află în curs de dezvoltare.

Uniunea Moderată a Femeilor Creștine

Organizație moderată a SUA. A fost fondată în Cleveland, Ohio, în 1874; folosea mijloace educative, sociale și politice pentru a promova legislația. Președinta ei (1879–1898) a fost Frances Willard (1839–1898), oratoare eficientă care a făcut lobby și a condus Uniunea Moderată a Femeilor Creștine de la fondare până în 1883. UMFC a promovat toleranța națională și a adoptat legea prohibiției alcoolului.

Uniunea Muncitorilor din Transporturi (TGWU)

Sindicat muncitoresc britanic. Uniunea docherilor (fondată în 1889) a preluat conducerea prin fuzionarea a 14 sindicate, pentru a forma TGWU, în 1922. Uniunea s-a extins rapid sub conducerea lui Bevin (1922–1940). Ca uniune generală, putea să înscrie muncitori excluși de sindicatele meșteșugărești, iar membrii săi erau muncitori angajați în industria transporturilor (cu excepția celor de la căile ferate), ca de altfel și în automatizări, construcții, chimie, și textile. Exercita o puternică influență asupra politicii muncitorești britanice și a fost mult timp cel mai mare sindicat britanic din sec. XX, ajungând la recordul de mai mult de două milioane de membri în anii 1970, deși s-a destrămat după aceea. *Vezi și* Partidul Muncitoresc, Congresul Uniunii Meșteșugarilor.

Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS) *sau* Uniunea Sovietică

Fost stat federativ din E Europei și în N și centrul Asiei. În ultimii ani era alcătuită din 15 republici unionale, care, la dezmembrare, și-au declarat independența: Armenia, Azerbaidjan, Bielorusia (astăzi Belarus), Estonia, Gruzia (astăzi Republica Georgia), Kazahstan, Republica Kîrgîză (astăzi Kîrgîzstan), Letonia, Lituania, Moldova, Rusia, Tadjikistan, Turkmenistan, Ucraina și Uzbekistan. Pe lângă acestea, mai cuprindea 20 de republici autonome: 16 în interiorul Rusiei, două în interiorul Georgiei, una în Azerbaidjan și una în Uzbekistan. Suprafața: 22 402 235 kmp. Capitala: Moscova. Întinzându-se de la Marea Baltică și Marea Neagră până la Oceanul Pacific, Uniunea Sovietică era cea mai mare țară de pe glob, cu o întindere maximă de la E la V de cca 10 900 km și de la N la S de cca 4 500 km. Cuprindea 11 fuse orare și avea ca vecini 6 țări europene și 6 țări asiatice. Relieful pe care îl cuprindea teritoriul URSS este alcătuit din pământuri fertile, deșert, zonă de tundră, munți înalți, unele dintre cele mai mari cursuri de apă din lume și oglinzi de apă interioare întinse, printre care cea mai mare este Marea Caspică. Coasta de la Oceanul Arctic se întindea pe o distanță de 4 825 km, în timp ce coasta de la Oceanul Pacific era de 1 610 km. Era mare putere agricolă, minieră și industrială. După Revoluția Rusă din 1917, pe teritoriul fostului Imperiu Rus au luat naștere patru republici: Republica Sovietică Socialistă Federativă Rusă, Republica Sovietică Socialistă Ucraineană, Republica Sovietică Socialistă Transcaucaziană și Republica Sovietică Socialistă Bielorusă. Aceste patru republici au format în 1922 Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, la care au fost alipite în decursul anilor celelalte republici. Lupta pentru putere începută în 1924, la moartea conducătorului comunist Vladimir Ilici Lenin, s-a sfârșit în 1927, când puterea a fost preluată de Iosif (Visarionovici) Stalin. Adoptarea primului plan cincinal în 1928 a dus la centralizarea industriei și colectivizarea forțată a agriculturii. O epurare politică la sfârșitul anilor 1930 s-a soldat cu închiderea sau executarea a milioane de persoane considerate periculoase pentru stat (*vezi* procesele de epurare). După Al Doilea Război Mondial, împreună cu respectivii lor aliați, URSS și SUA s-au angajat în Războiul Rece. La sfârșitul anilor 1940, acesta a dus la stabilirea regimurilor comuniste în cea mai mare parte a Europei de E. URSS a experimentat prima bombă atomică în 1949 și prima bombă cu hidrogen în 1953. După moartea lui Stalin a trecut printr-o liberalizare politică și culturală limitată, sub conducerea lui Nikita Sergheevici Hrușciov. A lansat primul om în spațiu în 1961. În timpul lui Leonid Brejnev a avut loc o restrângere parțială a mișcării de liberalizare. La mijlocul anilor 1980, Mihail Gorbaciov a instituit politica liberală numită perestroika. Dar la sfârșitul lui 1990 guvernul comunist a căzut, fiind adoptat un program de creare a unei economii de piață. URSS s-a dezmembrat oficial pe 25 decembrie 1991.

Uniunea Social-Creștină (USC)

Partid politic conservator din Germania, fondat în Bavaria, Germania de Vest, în 1946, de grupuri de romano-catolici și protestanți. A militat pentru libera inițiativă, pentru federalizare și o Europă unită care să funcționeze conform principiilor creștine. Din 1946 se află la conducerea Bavariei, exceptând perioada 1954–1957. La alegerile naționale se aliază de obicei cu Uniunea Creștin-Democrată.

Uniunea Sovietică

Vezi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

Uniunea Șoferilor de Camion *denumire oficială* Uniunea Internațională a șoferilor de camion, a șoferilor, a lucrătorilor de la depozite și a muncitorilor necalificați din America (IBT)

Cel mai mare sindicat din SUA, care îi reprezintă pe șoferii de camioane și pe

muncitorii din domenii conexe, cum este aviația. S-a format în 1903 prin fuziunea a două sindicate ale șoferilor. Distribuitorii locali care utilizau vehicule trase de cai au rămas în cadrul acesteia până în anii 1930, când au devenit predominanți șoferii de camioane care efectuau curse între orașe. Din 1907 până în 1952 uniunea a fost condusă de Daniel J. Tobin, care i-a sporit numărul de membri de la 40 000 în 1907 la peste un milion în 1950. Scandalurile de corupție în rândul conducerii au dus la expulzarea șoferilor de camioane din AFL-CIO, în 1957. Între 1957 și 1988, trei președinți din rândurile șoferilor de camioane – Dave Beck, Jimmy Hoffa și Roy Williams – au fost acuzați de diferite delicte și condamnați la închisoare. Uniunea a fost readmisă în AFL-CIO în 1987.

univers

Întregul sistem cosmic de materie și energie din care face parte și Pământul. Este constituit în special din galaxii, în interiorul cărora se găsesc stele și roiuri de stele, și din nebuloase (*vezi* nebuloasă). Soarele care încălzește Pământul este doar o stea printre miliardele de stele din galaxia noastră, care alcătuiesc Calea Lactee. Toți atomii, particulele subatomice și tot ceea ce alcătuiesc acestea fac de asemenea parte din univers. Universul este guvernat de patru forțe fundamentale: forța tare, forța slabă, forța electromagnetică și forța gravitațională. Pentru explicarea originii și a structurii universului au fost propuse numeroase teorii. *Vezi și* Big-Bang; cosmologie; univers în expansiune; teoria echilibrului dinamic.

univers în expansiune

Concepție actuală asupra stării universului. Se bazează pe faptul că toate galaxiile se îndepărtează una de cealaltă. Aplicarea relativității generale în cosmologie, plus detectarea deplasării spre roșu în afara galaxiei au dus în anii 1920 la concluzia că toate galaxiile se îndepărtează (*vezi* Edwin Hubble). Nu se știe dacă Universul se va extinde la infinit (univers deschis) sau, eventual, va colapsa (univers închis) într-o stare extrem de densă, concentrată, conform ipotezei big-bang. *Vezi și* univers Friedmann.

Universal Pictures

Studio american de film. Fondat de Carl Laemmle în 1912, a devenit un mare producător de seriale populare cu buget redus în anii 1920 și de filme horror în anii 1930. Printre ultimele filme produse aici se numără comediile cu Abbott și Costello și farsele romantice cu Doris Day și Rock Hudson. În 1962, studioul a fost cumpărat de MCA, iar în 1966 a devenit parte a Universal City Studios, cel mai mare producător de seriale de televiziune. Cu o parte din recuzita sa de filme de tip Hollywood a fost realizat parcul de vacanță Universal Studios, iar ulterior s-a deschis un al doilea parc la Orlando, în Florida.

Universal Serial Bus

Vezi USB

universalii

În epistemologie și logică, termen generic care desemnează o proprietate, o formă sau o categorie. Problema universaliilor se referă la forma de existență care le revine acestor categorii (de ex., există o esență a roșului, diferită de obiectele roșii individuale?). Dezbaterea asupra statutului universaliilor își are originea în teoria formelor elaborată de Platon. Aristotel a respins teoria platoniciană conform căreia formele (universaliile) ar exista independent de cazurile particulare ce le exemplifică. Deși în problema universaliilor amândoi au fost adepți ai realismului, concepțiile lor diferă în privința modului de existență al universaliilor, concepute ca independente de exemplarele particulare (*universalia ante rem*).

universalism

Credință în mântuirea tuturor sufletelor. Apărut de mai multe ori în istoria omenirii, conceptul s-a transformat într-o mișcare organizată în America, la mijlocul sec. XVIII. Susține ideea că este imposibil ca un Dumnezeu iubitor să mântuiască numai o parte a omenirii, iar pe cealaltă să o condamne la ispășire veșnică. Pune accent pe folosirea rațiunii în religie și pe modificarea acesteia în lumina descoperirilor științifice. Astfel, sunt respinse elementele de miracol ale creștinismului tradițional și originea divină a lui Iisus, care este considerat un mare învățător și model. În 1961, Biserica Universalistă și cea Unitariană din SUA s-au unit. *Vezi* unitarism.

universitate

Instituție de învățământ superior formată de obicei dintr-un colegiu de științe umaniste și exacte și instituții pentru licențiați sau profesionale care acordă titluri academice în diverse domenii. Universitatea

diferă de colegiu prin faptul că termenul care o definește e folosit pe scară mai largă, are un curriculum mai larg și, pe lângă programele pentru studenți, oferă și programe pentru absolvenții acestor unități de învățământ superior. Prima instituție de acest fel a fost Universitatea din Bologna, fondată în sec. XI; prima din Europa de N a fost Universitatea din Paris, care a constituit un model pentru universitățile Oxford, Cambridge, Heidelberg și altele. Una dintre primele universități moderne, în care obiectivitatea laică și raționalismul au înlocuit dogmatismul religios, a fost Universitatea din Halle (fondată în 1694 la Halle, Germania). Liberalismul de la Halle a fost adoptat de universitățile din Göttingen, Berlin și de multe altele din Germania. Modelul german de universitate ca un complex de școli și instituții de cercetare a exercitat o influență importantă pe plan mondial. În SUA, unde multe colegii au fost fondate de confesiuni religioase, dezvoltarea universităților a cunoscut un mare avânt datorită Legii Morrill din 1862.

Universul

Cotidian de informație, înființat la București, în România, în 1884 de Luigi Cazzavillan. A apărut (cu unele întreruperi) până în 1953, cunoscând o perioadă de mare audiență în epoca interbelică, sub directoratul lui Stelian Popescu. Între 1888–1945 a publicat (în trei serii) suplimentul săptămânal *Universul literar*.

UNIX

(sistem de operare multitasking)

Sistem pentru computere, conceput de Ken Thompson în Laboratoarele Bell în 1969. Inițial a fost proiectat pentru un singur utilizator (numele este un joc de cuvinte de la termenul Multics, care desemnează un sistem de operare anterior), apoi a fost conceput limbajul de programare C special pentru UNIX, iar sistemul a fost rescris aproape în întregime în C; a fost îmbunătățit prin adăugarea unor facilități de multiprogramare și a unor sisteme temporare de operare și a fost făcut portabil. Este foarte utilizat în universități, unde este folosit mai ales în activitatea științifică sau practică, dar este folosit și de cea mai mare parte a serverelor de la furnizorii de servicii internet. Deoarece construcția sa modulară permite să fie modificat cu ușurință, i-au fost aduse multe îmbunătățiri de către instituțiile academice și industriale (*vezi* Linux).

Unkei

(1148?-1223)

Sculptor japonez. A pus bazele unui stil realist și dinamic în sculptura budistă japoneză, care a avut o influență imensă asupra artei japoneze timp de câteva secole. Angajat de shogunul Kamakura, a făcut statui pentru templele Kofuku și Todai în perioada Nara și este cunoscut mai ales pentru cele reprezentând paznici, înalte de aproape 8 m, de la Marea Poartă de Sud a templului Todai. Ulterior a sculptat multe portrete.

Unkiar Skelessi, Tratatul de la ~

(1833)

Alianță între Imperiul Otoman și Rusia, semnată în satul Hunkar Iskelessi (Unkiar Skelessi), lângă Istanbul. În schimbul ajutorului militar din partea rușilor, sultanul otoman Mahmud II a acceptat un articol secret din tratatul de apărare mutuală prin care strâmtoarea Dardanele era închisă oricăror vase străine, cu excepția celor rusești. Tratatul a făcut din Imperiul Otoman un protectorat virtual al Rusiei. Cum alte țări au început să-și manifeste suspiciunea în privința acordului, Rusia și-a abandonat privilegiile asupra strâmtorii în 1841.

Unser, Bobby

născut **Robert William** *și* **Unser Al(fred)**

(20.02.1934, Albuquerque, New Mexico, SUA; 29.05.1939, Albuquerque, New Mexico)

Piloți de curse americani. Frații Unser s-au născut într-o familie de șoferi și au învățat să conducă de timpuriu. Au câștigat amândoi curse de coastă de la Pikes Peak și diverse curse USAC, după care au participat la Indianapolis 500, câștigată de Bobby în 1968, 1975 și 1981 și de Al în 1970, 1971, 1978 și 1987. Fiul lui Al, Al Unser, Jr. (n. 1962), a câștigat aceeași cursă în 1992 și 1994.

unt

Emulsie solidă de particule de lipide, apă și sare, obținută prin baterea smântânii și folosită ca aliment. Cunoscut probabil încă de la începutul creșterii animalelor, untul este folosit de multă vreme ca grăsime pentru gătit și ca aliment de uns pe pâine. Tradițional, era un produs obținut la fermă, dar odată cu inventarea aparatului de separat smântâna, la sfârșitul sec. XIX, a ajuns să fie produs în masă. Este un aliment cu un bogat conținut energetic, având cca 715 calorii la suta de grame. Conține multe grăsimi (80–85%) și

puține proteine. În SUA se folosesc uneori coloranți (din caroten), pentru a intensifica galbenul culorii naturale.

Unterwalden

Fost canton în centrul Elveției. După 1173 a fost condus de conții de Habsburg. În 1291, împreună cu Uri și Schwyz, a format Liga Perpetuă, devenită nucleul Confederației Helvetice. În 1340 s-a divizat în două semicantoane independente, Nidwalden și Obwalden; în 1803, acestea au devenit semicantoane cu drepturi egale.

upanayana

Ritual de inițiere hindus, restrâns la membrii celor trei caste superioare. Marchează intrarea unui bărbat în viața de discipol pentru studierea textelor sfinte și acceptarea sa ca membru cu drepturi depline al comunității religioase. După o baie rituală, băiatul, în vârstă de 5–24 de ani, este îmbrăcat ca un ascet și adus înaintea unui guru, care îl investește cu diverse obiecte simbolice. Inițiatul primește un fir sfințit, pe care îl poartă toată viața și care îl identifică drept o persoană născută a doua oară, cea de-a doua naștere însemnând primirea unei mantra. Respectarea acestui obicei se face pe arii din ce în ce mai restrânse și astăzi este o caracteristică a castei brahmanilor.

Upanișade

Termen care desemnează cele 108 texte speculative ale Vedelor care conțin compuneri în versuri sau proză. Se crede că au fost compuse în anii 500 î.Hr., pe baza învățăturilor care circulau încă din 1000 î.Hr. Reprezintă stadiul final din tradiția Vedelor, iar învățătura care are la bază textul Upanișadelor se numește Vedanta. În general, aceste texte se ocupă de natura realității, a sufletului individual (atman) și a sufletului universal (brahman), ca și de teoria transmigrației sufletelor și de natura moralității.

upasaka

Laic devotat lui Buddha. Inițial, termenul îi desemna pe adepții lui Buddha care nu erau hirotonisiți *bhiksus*; astăzi este aplicat în mod obișnuit, mai ales în Asia de SE, oamenilor credincioși care merg la mănăstire în zilele sfinte din fiecare săptămână și depun diverse jurăminte. Aceștia sprijină *sangha* prin ofrande regulate și respectă cele cinci precepte impuse oricărui budist: să se abțină de la omor, conduită sexuală inadecvată, minciună, furt și folosirea substanțelor toxice.

UPC

Vezi Codul Universal de Produse

Updike, John (Hoyer)

(18.03.1932, Shillington, Pennsylvania, SUA - 27.01.2009, Danvers, Massachusetts)

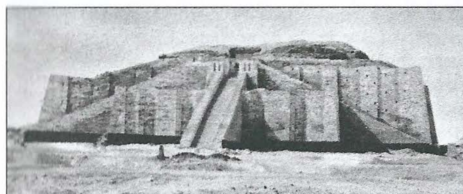
Scriitor american. A absolvit Universitatea Harvard, iar în 1955 a început o lungă colaborare cu *The New Yorker*. Lucrările sale sunt cunoscute pentru acuratețea scrierii și pentru faptul că descriu în mod subtil viața clasei de mijloc din America. În cunoscuta sa tetralogie *Rabbit – Fugi, Rabbit* (Rabbit, Run, 1960), *Întoarcerea lui Rabbit* (Rabbit Redux, 1971), *Rabbit este bogat* (Rabbit is rich, 1981, Premiul Pulitzer) și *Odihna lui Rabbit* (Rabbit at Rest, 1990, Premiul Pulitzer) – urmărește viața unui american obișnuit de-a lungul deceniilor de la sfârșitul sec. XX. Subiectul altor trei romane este un romancier evreu, Bech. Printre alte romane ale lui Updike se numără *Centaurul* (The Centaur, 1963), *La fermă* (Of the Farm, 1965), *Cupluri* (Couples, 1968), *Vrăjitoarele din Eastwick* (The Witches of Eastwick, 1984, ecranizat în 1987) și *În splendoarea crinilor* (In the Beauty of the Lilies, 1996), *Terorist* (Terrorist, 2006) și *Văduvele din Eastwick* (The Widows of Eastwick, 2008). A mai publicat volume de povestiri, printre care *Penele porumbelului* (Pigeon Feathers, 1962), câteva volume de eseuri, recenzii și versuri.

Uppsala

Oraș, 191 110 loc. (2001), situat în Suedia. Localizat la N de Stockholm, este amplasat în apropierea unui sat care a fost, inițial, capitala vechiului regat precreștin Svea. În sec. XIII era un important centru comercial. Cedând întâietatea politică Stockholmului, a rămas sediul arhiepiscopului Suediei; catedrala gotică (sec. XIII–XV) aflată aici este cea mai mare din Suedia. Centru educațional, sediul celei mai vechi universități din Suedia. În sec. XX a devenit oraș industrial și nod de transporturi. Aici a trăit Charles Linné.

Ur

Oraș și regiune antică, în Sumer, în S Babilonului. Era situat pe un fost canal al fluviului Eufrat. Unul dintre cele mai vechi orașe din Mesopotamia, a fost colonizat cam în mileniul IV î.Hr. În sec. XXV î.Hr. a fost capitala Mesopotamiei, sub prima dinastie. În ciuda declinului său, a câștigat

Fațada de NE a ziguratului din Ur (pantele restaurate parțial), în S Irakului
ARHIVA FOTO HIRMER, MÜNCHEN

din nou importanță în sec. XXII î.Hr. Este menționat în Biblie (sub denumirea de Ur al caldeenilor) ca primul oraș în care a locuit patriarhul evreu Avram în sec. XVIII î.Hr. Ulterior a fost capturat și distrus de mai multe populații, printre care elamiții și babilonienii, și restaurat de Nabucodonosor II în sec. VI î.Hr. Săpăturile, mai ales cele din anii 1920 și 1930, au dus la descoperirea unor vestigii de mare valoare arheologică.

uracil

Compus organic din familia pirimidinei, considerat bază azotată, care constă dintr-un inel de atomi de azot și carbon. Apare în combinații, în multe tipuri de molecule biologice, printre care ARN și câteva coenzime active în metabolismul carbohidraților. În timpul sintezei ARN din ADN, uracilul este complementar cu adenina. Uracilul sau nucleotidele și nucleosidele corespunzătoare lui pot fi preparate din ARN prin tehnici selective de hidroliză.

uragan

Vezi ciclon tropical

Ural

Fluviu în Rusia. Izvorăște din extremitatea de S a Munților Ural, curge spre SV, traversând V Kazahstanului, și se varsă în Marea Caspică la Atirau. Are o lungime de 2 428 km și drenează o suprafață de 237 000 kmp. Cursul inferior este navigabil.

Ural

Lanț muntos în Rusia. Formând granița dintre Europa și Asia, se întinde spre S pe o lungime de 2 640 km de la Marea Kara la fluviul Ural. Are o înălțime medie de 915–1 220 m; cel mai înalt vârf este Muntele Narodnaia, de 1 895 m. În Uralii Meridionali se află una dintre cele mai mari regiuni industriale din Rusia, unde se extrage aur, se obțin produse chimice și utilaje. În Al Doilea Război Mondial, regiunea s-a dezvoltat rapid datorită evacuării din zonă a uzinelor din V URSS cu scopul de a preveni distrugerea lor de către germani.

uralice, limbi ~

Familie care cuprinde peste 30 de limbi vorbite de cca 25 de milioane de oameni în centrul și N Eurasiei. O primă diviziune este cea între limbile fino-ugrice, cu cele mai multe reprezentante și cei mai mulți vorbitori din tot grupul, și limbile samoedice. Acestea din urmă au fost vorbite de-a lungul istoriei în taigaua din N Siberiei, în tundră, în zonele de coastă, de la Obi până la Marea Albă și, spre E, până la peninsula Taimîr. Limbile cunoscute sunt nganasan (tavgy), eneț (samoeda-ienisei), neneț (yurak), selkup (samoeda-ostyak), kamas (kamassiana) și mator (motor). Cea din urmă s-a stins în sec. XIX, iar ultimul vorbitor de kamas a murit în 1989. Dintre celelalte, cea mai viabilă este neneț, care are cca 25 000 de vorbitori și încă mai este învățată de copii. Aceste limbi au doar o mică parte din vocabular comună cu limbile fino-ugrice. Unii specialiști cred că există o legătură genetică îndepărtată între limbile uralice și limbile yukaghir (*vezi* limbi paleosiberiene).

urangutan

Specie (*Pongo pygmaeus*, familia *Hominidae*) de maimuță mare antropoidă, arboricolă, răspândită exclusiv în pădurile joase, mlăștinoase din Borneo și Sumatra, dar originară din pădurile tropicale ale Asiei de S. Urangutanul (cuvânt malaysian care în traducere înseamnă „omul pădurii") are corp scurt, îndesat, brațe lungi, picioare scurte și blană aspră, roșcată. Masculii au o înălțime de până la 140 cm și cântăresc cca 85 kg. Femelele sunt mai mici. Urangutanii sunt pașnici, precauți, inventivi și insistenți. Masculii au perne adipoase plate la nivelul obrajilor și o umflătură la nivelul gâtului, care atârnă ca o pungă. Urangutanii își folosesc toate membrele pentru a se deplasa și cățăra. Se hrănesc în special cu smochine, dar și cu alte fructe. Mănâncă, de asemenea, frunze, coajă de copac și insecte. Dorm în copaci pe o platformă construită din crengi împletite. Adulții

urangutan mascul (*Pongo pygmaeus*)
RUSS KINNE/PHOTO RESEARCHERS

sunt solitari, adunându-se doar în perioada scurtă a împerecherii. Mama își îngrijește și își hrănește unicul pui timp de trei ani. Deși foarte tăcut în general, masculul adult are un răget puternic. Urangutanul este o specie pe cale de dispariție.

uraninit

Dioxid de uraniu (UO_2), important mineral al uraniului. Este radioactiv și formează, de obicei, cristale negre, gri sau maro cu duritate moderată și, în general, opace. Elementele uraniu și radiu au fost extrase pentru prima dată din minereu de uraninit provenit din actuala Republică Cehă, dar zăcăminte se află și în Germania, Canada și podișul Colorado (SUA). *Vezi și* pehblendă.

uraninit în pehblendă, din Marele Lac al Urşilor, Teritoriile de NV, încastrat (pentru expunere) într-o masă mai mare de feldspat, Centrul Grafton, N.H.

MUZEUL ÎN AER LIBER DE ISTORIE NATURALĂ, CHICAGO; FOTO JOHN H. GERARD

uraniu

Element chimic, metal rar, din seria actinidelor (cu multe proprietăți de element de tranziție), cu simbol chimic U și număr atomic 92. Metal cu densitate și greutate mare, de culoare albă-argintie care își pierde strălucirea la contactul cu aerul, este izolat din minereuri cum ar fi pehblenda. Până la descoperirea primului element transuranic, în 1940, se credea că uraniul este elementul cu greutatea cea mai mare. Radioactivitatea uraniului a fost descoperită de A.-Henri Becquerel. Toți izotopii săi sunt radioactivi; unii dintre aceștia au timpi de înjumătățire suficient de mari pentru a permite determinarea vârstei Pământului prin metoda de datare cu uraniu-toriu-plumb și metoda de datare cu uraniu 234 - uraniu 238. În 1938 a fost descoperită fisiunea nucleară la uraniul bombardat cu neutroni; a urmat descoperirea reacțiilor nucleare în lanț, a bombei atomice și a modalității de generare a energiei nucleare. Uraniul are valențe diferite în compuși; dintre aceștia, unii sunt utilizați drept coloranți în lacurile pentru ceramică, la filamentele becurilor, la fotografii, ca mordanți sau coloranți pentru textile.

Uranus

Cea de-a șaptea planetă de la Soare. A fost descoperită în 1781 de familia Herschel și denumită după zeul grec al cerului. Planetă-gigant alcătuită dintr-un gaz albastru-verzui; are masa de aproape 15 ori mai mare decât cea a Pământului și un volum de peste 50 de ori mai mare. Are densitatea mai mică decât cea a Pământului; gravitația, la extremitatea atmosferei, este cu 11% mai mică. Diametrul la ecuator este de 51 100 km. Uranus prezintă zece inele foarte bine definite, înguste, întunecate, cu benzi mari de praf între ele, care sunt alcătuite, în special, din bucăți de material întunecat de mărimea unui bolovan. Are cel puțin 15 sateliți naturali (cei mai mulți purtând nume ale unor personaje shakespeariene) și un câmp magnetic aproape la fel de puternic ca al Pământului. Se crede că mișcarea de rotație a acestei planete durează 17 ore și este efectuată în jurul unei axe orizontale neobișnuite, astfel încât pare că se rotește pe o parte. Mișcarea de revoluție durează 84 de ani pământeni, iar distanța medie până la Soare este de 2,87 miliarde km. Se presupune că interiorul planetei este format din gheață și gaz, poate și cu un mic nucleu din rocă. Atmosfera pare să aibă o adâncime de mii de kilometri, iar culoarea albastră este dată de absorbția luminii roșii de metanul din atmosferă. Stratul exterior al atmosferei este alcătuit în special din hidrogen și heliu.

Uranus *sau* Ouranus

Personificare antică grecească a cerului. Când Geea a ieșit din Haos, ea a născut munții și marea și pe Uranus. Uniunea sa ulterioară cu Uranus a dus la apariția titanilor, a ciclopilor și a hecatonhirilor. Uranus și-a urât copiii și i-a ascuns în corpul Geei. Ca răspuns la îndemnul de răzbunare al acesteia, Cronos l-a castrat pe Uranus. Din picăturile de sânge căzute pe Pământ au luat naștere Furiile, giganții și nimfele pădurilor numite Meliai. Organele genitale tăiate ale lui Uranus au plutit pe mare, producând o spumă albă din care a răsărit Afrodita. Uranus le-a mai avut ca soții pe Clymene, Hemera, Hestia și Nyx.

Urartu

Regat antic în jurul lacului Van, la N de Asiria, în Asia de S. Astăzi, regiunea respectivă este împărțită între Armenia, Turcia și Iran. Acest regat a cunoscut o perioadă de înflorire în sec. XIII–VII î.Hr., bucurându-se de o putere considerabilă în Orientul Mijlociu în sec. IX–VIII î.Hr. Vestigiile arheologice datează din timpul regelui asirian Shalmaneser I (cca 1274–1245 î.Hr.). Atacat în repetate rânduri de regii asirieni, a

început să decadă la sfârșitul sec. VIII î.Hr. Existența regatului a încetat după invaziile cimerienilor, ale sciților și ale mezilor, din sec. VII î.Hr.

Urban II *născut* Odo de Châtillon-sur-Marne

(1035, Châtillon-sur-Marne, sau Legery, sau Lagny, Champagne, Franța - 29.07.1099, Roma)

Papă (1088–1099). Stareț al unei mănăstiri cluniace, a fost făcut cardinal de Gregorius VII, ale cărui reforme le-a urmat. Ales papă în 1088, și-a asigurat securitatea împotriva antipapei Clement III și a întărit rolul papalității printr-o mișcare de reformare. A cerut organizarea primei cruciade în Conciliul de la Clermont (1095), ca răspuns la apelul lui Alexios I Comnenul, a promovat uniunea Bisericilor Catolică și Ortodoxă și a sprijinit recucerirea de către creștini a Spaniei ocupate de mauri.

Urban VI *născut* Bartolomeo Prignano

(1318, Napoli - 15.10.1389, Roma)

Papă (1378–1389). Arhiepiscop de Acerenza (1363) și Bari (1377), a devenit cancelar papal al lui Grigore XI, al cărui succesor a fost ales. Alegerea unui italian ca papă i-a calmat pe romani, care doreau să pună capăt papalității de la Avignon, dominate de francezi, dar reformele sale aspre i-au deranjat pe cardinalii francezi, determinându-i să-l aleagă pe Clement VII ca antipapă și să inițieze astfel schisma Bisericii Catolice (1378). Europa a fost divizată în funcție de loialități, iar Urban a intrat în conflict cu regatul Napolelui când regele acestuia l-a sprijinit pe Clement. Tulburările datorate schismei au produs o anarhie în Statele Papale și se crede că Urban a murit otrăvit.

Urbino, majolică de ~

Ceramică italiană acoperită cu smalț de cositor, produsă în localitatea Urbino, care a dominat piața pe la 1520. Primele obiecte din acest tip de ceramică, în mare parte veselă, erau pictate într-o varietate de culori, dominate de galben strălucitor, portocaliu și maro și decorate cu scene narative care acopereau întreaga suprafață a obiectului, într-un stil cunoscut sub denumirea de *istoriato*. Scenele erau preluate din Biblie, mitologie, istoria clasică și contemporană și din poezie. Mai târziu, vasele au fost decorate într-un stil numit grotesc, adaptat după motive găsite în săpături arheologice. Producția a scăzut la sfârșitul sec. XVII. *Vezi și* majolică.

urcior

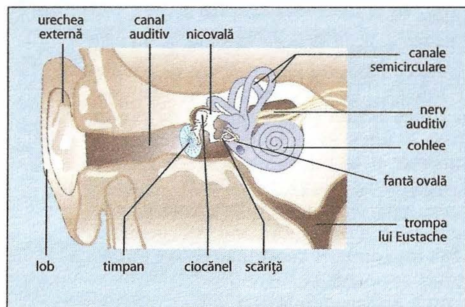
Infecție a unei glande oculare la nivelul pleoapei. Urciorul extern apare ca rezultat al infecției glandei sebacee la marginea pleoapei; ochiul devine sensibil ca și cum „ți-ar fi intrat ceva în ochi". Urciorul se înroșește și se umflă. Compresele călduțe îl ajută să se spargă mai repede. Urciorul intern este produs de o infecție a glandei meibomiene de sub conturul ochiului. Mult mai dureros decât urciorul extern, de regulă se sparge și supurează prin linia de contur a pleoapei, lăsând uneori un mic chist dureros în acel loc.

urdu, limba ~

Limbă indo-ariană vorbită de musulmani în India și Pakistan. Din punct de vedere socio-politic, urdu și hindi sunt limbi diferite, dar baza lor este aceeași; ca limbă scrisă, urdu diferă de hindi în special prin numărul mai mare de cuvinte împrumutate din vocabularul perso-arab și prin unele caracteristici sintactice. Este scrisă în alfabet arab, cu modificarea unor litere pentru a exprima mai bine sunetele specifice indo-ariene. Este limba oficială a Pakistanului, promovată ca simbol al unității naționale. Este vorbită de mai puțin de 8% dintre pakistanezi ca limbă de bază – în cea mai mare parte aceștia sunt imigranți sau descendenți ai imigranților din India după separarea din 1947.

ureche

Organ de auz și echilibru. Urechea externă direcționează vibrații sonore prin canalul auditiv către timpan, care este întins peste extremitatea canalului auditiv și transmite vibrații sonore către urechea medie. Aceasta este formată dintr-un lanț de trei oase minuscule care transmit vibrațiile către urechea internă. Fluidul din interiorul cohleei urechii interne stimulează cilii senzitivi; la rândul lor, aceștia inițiază impulsurile nervoase care circulă și ajung la creier prin intermediul nervului auditiv. Urechea internă este și un organ de echilibru; senzația de amețeală în urma învârtirii pe loc apare deoarece fluidul din canalele semicirculare ale urechii interne continuă să se miște și să stimuleze cilii senzitivi chiar și după ce corpul s-a oprit. Trompa lui Eustache face legătura între urechea medie și canalele nazale; această legătură permite aerului rece să circule de la canalele nazale către urechea medie, mai ales la nou-născuți și la copiii mici. Cea mai frecventă cauză a pierderii auzului este otoscleroza, datorată

Structura urechii la om. Pavilionul urechii (conca auriculară, cu rol de cornet acustic) captează undele sonore din aer și le transmite prin canalul auditiv spre urechea interioară. Trecând prin canalul auditiv, undele sonore pun în mișcare membrana timpanică aflată pe intrarea urechii medii. Vibrațiile sunt transmise prin trei oscioare (ciocănel, nicovală, scăriță) la fereastra ovală membranoasă (fereastra vestibulară), care leagă urechea medie de cea internă. Cohleea (melcul) este o cavitate umplută cu endolimfă, un lichid fluid, care primește undele sonore transmise din aer prin urechea externă și medie. Cohleea are o formă spiralată și conține membrana bazilară a cărei rezonanță este diferită pe lungimea sa, depinzând de frecvența undelor sonore. La suprafața membranei bazilare se află un strat celular cunoscut sub numele de organul Corti, format din celule senzoriale (cili). Vibrațiile care trec prin canalul cohlear pun în mișcare membrana bazală și cea tectorială, care vor acționa asupra cililor. Din aceste celule vor porni semnalele către creier, unde acestea din urmă vor fi transformate în senzații auditive. Tuba auditivă sau trompa lui Eustache face legătura între cavitatea timpanică și nazofaringe. Ea menține echilibrul de presiune pe cele două fețe ale timpanului, între aerul din urechea medie și cel din conductul auditiv extern, și lasă să treacă din cavitatea timpanului în faringe mucozitățile produse de mucoasa urechii medii. Canalele semicirculare, în interiorul cărora circulă lichid limfatic, au rol în echilibru, cilii din canale răspund la modificările induse de mișcarea fluidului, generând impulsuri care sunt transmise la creier.

faptului că unul dintre oscioarele urechii medii își pierde capacitatea de a vibra. Se tratează chirurgical. *Vezi și* surzenie, otită.

Ureche, Grigore

(cca 1590–1647)

Cronicar și om politic român, unul dintre marii cronicari moldoveni. Câștigând o perspectivă mai largă după studiile la colegiul iezuit din Lvov, a deschis seria letopisețelor Țării Moldovei, înregistrând evenimentele dintre anii 1359–1594, cu spirit obiectiv și patriotic și într-o manieră care inaugurează stilul beletristic al limbii române literare. În *Letopisețul Țării Moldovei* întâlnim una dintre primele afirmări ale ideilor privitoare la romanitatea poporului român și la continuitatea românească în spațiul nord-danubian. Mare portretist, este frecvent citat pentru portretul artistic al voievodului Ștefan cel Mare.

ureche-de-mare

Nume generic pentru cele câteva specii de melci marini (genul *Haliotis*, familia *Haliotidae*), care se găsesc în mările tropicale. Suprafața exterioară a cochiliei prezintă un șir de orificii mici, care se închid în majoritate, odată cu creșterea animalului; unele rămân însă deschise și sunt folosite pentru eliminarea reziduurilor. Dimensiunile melcilor variază de la 10–25 cm lățime până la 8 cm în interior. Cea mai mare specie de *Haliotis* atinge 30 cm (*H. rufescens*). Interiorul lucios, irizat, al cochiliei este folosit pentru confecționarea de ornamente, iar piciorul este consumat ca delicatesă.

ureche internă *sau* labirintul urechii

Parte a urechii în care se află organele de auz și de echilibru. Labirintul osos este format din trei secțiuni (canalele semicirculare, vestibulul și cohleea). În interiorul fiecărei structuri se află câte o parte corespondentă a labirintului membranos (canale semicirculare, două formațiuni în formă de sac în vestibul și ductul cohlear). Vibrațiile sunetelor sunt transmise din urechea medie, prin fanta ovală acoperită de o membrană, către lichidul din melc (cohlee), denumit astfel datorită formei sale, a cărui mișcare stimulează celulele din interiorul său. Acestea generează impulsurile nervoase către creier, care le interpretează drept sunete. În vestibul și în canalele semicirculare se află, de asemenea, formațiuni de celule asemănătoare unor fire. Cele din vestibul indică poziția capului în raport cu restul corpului (*vezi* propriocepție). Cele trei canale semicirculare, dispuse în unghi drept unul față de celălalt, semnalează mișcarea capului în spațiul tridimensional. Continua stimulare, după încetarea mișcării, provoacă o nepotrivire cu percepțiile vizuale și dă naștere amețelii sau răului de mișcare.

urechea-mielului

Iarbă perenă intens cultivată (*Stachys byzantina* sau *S. olympica*) din familia mentei, originară din Asia de S. Frunzele argintii-verzi, acoperite cu perișori încâlciți, oferă un contrast plăcut în grădini față de frunzele verzi și florile colorate intens sau discret. Urechea-mielului este o plantă rezistentă, frecvent întâlnită în grădinile perene din NE SUA.

urechelniță

Denumire generică pentru cele cca 1 100 de specii de insecte (ordinul *Dermaptera*), caracterizate prin prezența unor aripi posterioare membranoase mari, ascunse sub aripile anterioare scurte și pieloase. Speciile variază ca lungime de la 5 la 50 mm, dar toate sunt plate, subțiri și de culoare închisă, acoperite cu un înveliș

extern strălucitor, și au piese bucale simple, adaptate pentru mestecat. Unele specii pot arunca un jet de lichid urât mirositor, produs de glandele abdominale, la o distanță de până la 10 cm. Urechelnițele dispun de o pereche de filamente ale cozii (cerci), asemănătoare unui forceps, care sunt situate în zona posterioară a abdomenului și au rol în apărare, în capturarea prăzii, în strângerea aripilor sau în luptele care pot surveni în ritualul de împerechere.

urechiușă

Ciupercă comestibilă (*Cantharellus cibarus*, ordinul *Polyporales*), de culoare galbenă-intens, foarte apreciată pentru gustul său. Aparține ordinului *Cantharellales* (încrengătura *Basidiomyceta*). Crește în pădure, vara și toamna. Asemănarea sa cu ciuperca otrăvitoare denumită luminița-rătăcitoare (*Clytocibe illudens*, ordinul *Agaricales*), o ciupercă de pădure, de culoare galbenă-portocalie, care strălucește în întuneric, cere multă prudență la identificarea ei din partea culegătorilor de ciuperci.

uree *sau* carbamidă

Unul dintre cei mai simpli compuși organici și primul care a fost sintetizat din materiale anorganice (*vezi* compuși anorganici) de Friedrich Wöhler (1800–1882) în 1828. Este diamida acidului carbonic (H_2NCONH_2; *vezi* amidă, dioxid de carbon). Principal produs al descompunerii proteinelor la mamifere și la unii pești, se găsește nu numai în urină, ci și în sânge, bilă, lapte și transpirație. Reprezintă unul dintre produsele chimice industriale fabricate în mari cantități. Datorită conținutului ridicat de azot și prețului scăzut, este un important îngrășământ în agricultură și un ingredient foarte frecvent în hrana animalelor. Se folosește la fabricarea materialelor plastice din formaldehida ureică (printre care și materialele plastice spumante; *vezi* poliuretan), în sinteza barbituricelor, ca stabilizator în explozivi și la adezivi, în procesarea hidrocarburilor și ca material de stingere a incendiilor.

uremie

Prezență excesivă a produșilor reziduali azotați în sânge și efectele toxice ale acesteia. Proasta funcționare a rinichilor (*vezi* boala lui Bright, diabet mellitus, hipertensiune, insuficiență renală, nefrită) sau dereglările care împiedică eliminarea urinei (de ex. boli ale prostatei) duc la acumularea ureei și a altor produși reziduali. Boala debutează, de obicei, cu o senzație de oboseală și de pierdere a capacității de concentrare. Printre simptome se numără pruritul și spasme musculare, pielea uscată, flască, gălbuie; senzația de gură uscată, gust metalic; greață, vomă, diaree sau constipație. În stadiile avansate sunt afectate sistemele nervos, cardiovascular și respirator și se poate ajunge la hipertensiune, apoplexie, infarct cardiac și chiar deces. Dacă nu este tratată, se poate ajunge la dializă sau transplant de rinichi.

Urey, Harold C(layton)

(29.04.1893, Walkerton, Indiana, SUA – 05.01.1981, La Jolla, California)

Om de știință american. Și-a luat doctoratul la Universitatea Berkeley, după care a predat la diverse universități. A primit Premiul Nobel în 1934 pentru descoperirea deuteriului și a apei grele. A avut un rol important în crearea bombei atomice; grupul condus de el a lucrat la procesul de difuzie gazoasă pentru separarea uraniului-235. A pus la punct metode de estimare a temperaturii din vechile oceane, a teoretizat compoziția atmosferei și a studiat abundența relativă a elementelor, aducând contribuții fundamentale la o teorie larg acceptată a originii Pământului și a altor planete în studiul *Planetele* (The Planets, 1952).

Uriburu, José Félix

(20.07.1868, Salta, Argentina – 29.04.1932, Paris, Franța)

Militar și dictator argentinian. Nepot al unui fost președinte al Argentinei, era un adept ferm al privilegiilor de clasă. O vizită făcută în Germania l-a transformat în adept convins al militarismului prusac. În 1930 a condus o lovitură de stat împotriva regimului liberal al lui Hipólito Irigoyen, înlocuind clasa aflată la guvernare cu o elită care îi reprezenta pe marii proprietari de pământ, dizolvând aparatul legislativ și revizuind legislația, pentru a împiedica participarea radicalilor liberali la viața politică. În 1931 a aranjat alegeri frauduloase pentru a menține conducerea statului în mâinile oligarhiei și s-a retras în favoarea unui coleg ofițer, Agustín Justo.

Uric, Gavril

(1390–1442)

Copist, miniaturist și caligraf român, monah la mănăstirea Neamț. A introdus elemente inovatoare în tradiția iconografiei bizantine. Cea mai cunoscută operă

a sa este un *Tetraevanghel* slavon datat 1429 și păstrat la Biblioteca Bodleiană a Universității din Oxford.

urină

Soluție lichidă de substanțe rezultate din metabolism și de alte produse, adesea toxice, filtrate prin plasmă. Fluidul ajuns la capsula Bowman aflată la capătul fiecărui nefron (urina capsulară) este, în esență, plasmă fără moleculele importante (de ex. proteine). Fluidul concentrat (urina finală) de rinichi constă din apă, uree, săruri anorganice, acid uric, creatinină, amoniac și pigmenți sangvini descompuși, ca urocromul – care produce culoarea galbenă a urinei –, plus orice substanță neobișnuită care nu este reabsorbită de sânge. Acest amestec este excretat. *Vezi și* hematurie; analiza urinei; aparat urinar.

URL /Uniform Resourse Locator/

(adresă URL)

Adresă a unei resurse pe internet. Resursa poate fi orice tip de fișier stocat pe un server, ca, de exemplu, o pagină WEB, un text, un fișier grafic sau un program de aplicații. Adresa conține trei elemente: tipul de protocol utilizat pentru a accesa fișierul (de ex. HTTP pentru o pagină web, ftp pentru un site FTP), numele de domeniu sau adresa IP a serverului unde se află fișierul; și, opțional, locul fișierului (de ex. descrierea locului fișierului). De exemplu, URL http:/www.britannica.com/heritage indică browserului să utilizeze protocolul HTTP, să meargă la serverul web www.britannica.com și să acceseze fișierul numit heritage.

Urmia

în persană **Daryacheh-ye Orumiyeh**

Lac cu apă sărată, de adâncime mică, în NV Iranului. Cel mai întins lac din Orientul Mijlociu, are o suprafață care variază între 5 200 km și 6 000 kmp. Are o lungime de cca 140 km, o lățime de 40–55 km și o adâncime de 16 m. Este protejat prin lege, din 1967.

Urmuz *născut* Demetru Demetrescu-Buzău

(17.03.1883, Curtea de Argeș, România – 23.11.1923, se sinucide la București)

Scriitor român. Precursor al suprarealismului, a cultivat absurdul în genul epic scurt, remarcabile prin invenția lexicală și comicul absurd fiind textele *Pâlnia și Stamate* (1922), *Ismail și Turnavitu*. Scrierile postume sunt: *Urmuz* (1930), *Schițe fantastice* (1931).

urologie

Specialitate medicală care se ocupă de aparatul urinar și de organele de reproducere masculine. Își are originea în practicile litologiștilor medievali, vindecători rătăcitori specializați în îndepărtarea chirurgicală a pietrelor de la vezica urinară. Chirurgul spaniol Francisco Díaz a scris primele tratate asupra bolii traiectului urinar (1588) și este considerat fondatorul urologiei moderne. Cele mai multe proceduri urologice moderne au apărut în sec. XIX. Astăzi, urologii utilizează catetere pentru vezica urinară (*vezi* cateterizare), cistoscopul (pentru a observa interiorul vezicii) și diverse tehnici de diagnosticare imagistică; tratează dereglările prostatei, fac vasectomii și pot îndepărta pe cale chirurgicală pietrele de pe traiectul urinar și cancerul la rinichi, vezica urinară și testicule. Urologii se ocupă mai ales de bărbați; bolile tractului urinar la femei sunt tratate de ginecologi (*vezi* obstetrică și ginecologie).

Urquiza, Justo José de

(18.10.1801, Arroyo Urquiza, viceregatul Rio de la Plata, Argentina – 11.04.1870, provincia Entre Ríos)

Militar și om politic argentinian care a contribuit la răsturnarea lui Juan Manuel de Rosas. A devenit guvernator al provinciei Entre Ríos în 1841 și s-a aliat cu alți conducători de provincii pentru a-l înlătura pe dictatorul Rosas, în 1852. Ca dictator provizoriu, a convocat o convenție constituțională care a aprobat o constituție modelată după cea a SUA. Aceasta a fost acceptată de toate provinciile, în afară de Buenos Aires, care, hotărâtă să ajungă la conducerea națiunii, a refuzat să intre în noua uniune până în 1859. Urquiza s-a retras în 1860 și a condus armata argentiniană în Războiul Paraguayan. A fost asasinat, împreună cu fiii săi, de un rival politic. *Vezi și* Bartolomé Mitre.

urs

Denumire comună pentru mamifere de dimensiuni mari, cu picioare scurte, care constituie familia *Ursidae*. Urșii sunt carnivorele cel mai recent apărute, răspândiți în Europa, Asia, America de Nord și de Sud și în Africa de N. Înrudiți cu câinele și ratonul, cei mai mulți urși sunt buni cățărători și excelenți înotători. Sunt omnivori, dar preferințele alimentare variază de la o specie la alta (urșii-polari se hrănesc în primul rând cu foci, iar ursul-cu-ochelari,

cu plante etc.). Deși nu hibernează cu adevărat, își petrec cea mai mare parte a iernii dormind. Trăiesc 15–30 de ani în sălbăticie și mult mai mult în captivitate. Au fost vânați ca trofee, pentru blană și carne. *Vezi și* urs-negru; urs-brun; urs-malaysian.

urs-brun

Specie de urs (*Ursus arctos*), cu blană deasă, de culoare brună, ce cuprinde numeroase rase originare din Europa, Asia și din NV Americii de Nord. Urșii-bruni din America de Nord sunt numiți, de obicei, urși-grizzly. Urșii-bruni din Eurasia sunt, în general, animale solitare, buni alergători și înotători, având o lungime de 120–210 cm și o greutate de 135–250 kg. Se hrănesc cu mamifere, pești, materiale vegetale și miere. Ursul-siberian are aceleași dimensiuni ca ursul-grizzly.

urs-cu-ochelari *sau* urs-andin

Specie de urs (*Tremarctos ornatus*, familia *Ursidae*) care trăiește numai în America de Sud, în pădurile din munți, mai ales în Anzi. Se hrănește în special cu lăstari și fructe și este un cățărător agil. Are înălțime la greabăn de circa 60 cm, lungime de 1,2–1,8 m și coadă de 7 cm. Blana deasă este maro-închis până la negru. Pete albe sau gălbui alcătuiesc „ochelarii" și, uneori, acestea coboară de-a lungul gâtului până pe piept.

urs-de-mare

Denumire comună pentru cele nouă specii de foci cu urechi, foarte apreciate pentru blana lor, în special pentru al doilea strat de blană de culoare castanie. Fiind pe cale de dispariție din cauza vânării excesive, în prezent majoritatea speciilor sunt protejate prin lege. Ursul-de-mare-nordic (*Callorhinus ursinus*) trăiește în mările nordice, dar migrează. Masculul este maro-închis, are o coamă gri, atinge o lungime de cca 3 m și o greutate de 300 kg. Femela, de culoare gri-închis, este mult mai mică. Cele opt specii de urși-de-mare (genul *Arctocephalus*) sunt răspândite în emisfera sudică și pe insula Guadelupa. Sunt maro sau negri și au o lungime de 1,2–1,8 m.

urs-lânos

Omida moliei-tigru. Larva moliei-tigru-Isabella (*Isia isabella*), cunoscută sub numele de urs-lânos-dungat, are culoare maro în mijloc și neagră la ambele capete. Se spune că lățimea dungilor negre anticipează severitatea iernii care vine; cu cât dunga este mai îngustă, cu atât iarna este mai blândă.

urs-malaysian

Cel mai mic membru (*Helarctos* sau *malayanus*) din familia urșilor (*Ursidae*), întâlnit în pădurile sud-asiatice. Nocturn și cățărător, ursul cântărește 27–64 kg, are o lungime de 1–1,2 m, cu coadă de 5 cm. Labele anterioare sunt mari, iar blana scurtă și neagră, cu o pată portocalie-galbenă pe piept. Își folosește ghearele lungi și încovoiate pentru a scormoni și săpa după cuiburile insectelor, mai ales cele ale albinelor și termitelor. Se hrănește cu fructe, miere și vertebrate mici. Ursul-malaysian este timid și inteligent; legenda spune că pata de pe pieptul său reprezintă soarele.

urs-marsupial *sau* wombat

Denumire comună pentru cele două specii (familia *Vombatidae*) de marsupiale australiene nocturne, cu corp masiv, fără coadă și cu lungime de 70–120 cm. Nasc un singur pui, care se dezvoltă în marsupiul mamei timp de cinci luni. Urșii-marsupiali se hrănesc cu ierburi, coajă de copac și rădăcini de arbuști. Își fac culcuș din iarbă, la capătul unei galerii lungi. Ursul-marsupial-comun (*Vombatus ursinus*) din SE Australiei și Tasmania, considerat dăunător, are părul negru, aspru și urechile scurte. Ursul-marsupial-de-Queensland, cu nas păros (*Lasiorhius barnardi*), specie rară, are o blană fină și urechi mai lungi; protejată prin lege, populația trăiește cu precădere într-un parc național.

urs-marsupial sau wombat (*Vombatus ursinus*)

WARREN GARST-TOM STACK & ASOCIAȚII

urs-negru

Urs care trăiește în pădure (*Ursus americanus*). În ciuda scăderii populației și a restrângerii arealului, rămâne cea mai comună specie de urs din America de Nord. Adulții ating o înălțime între 150 și 180 cm și o greutate de 90–270 kg. Are combinații coloristice diverse, însă întotdeauna au fața maronie și, de obicei, o pată albă pe piept. Se hrănește cu animale și cu plante, printre care conuri de pin, afine și rădăcini. Deseori

LEONARD LEE RUE III

urs-negru-american (*Ursus americanus*)

invadează campingurile, înșfăcând tot ce e comestibil. Deși poate fi îmblânzit și dresat, când ajunge la maturitate devine de multe ori periculos.

urs-pisică

Vezi panda

urs-polar

Urs alb semiacvatic (*Ursus maritimus*) care trăiește în regiunile arctice, de obicei pe sloiuri de gheață plutitoare. Deplasându-se rapid, pe distanțe mari și fiind un bun înotător, își urmărește prada până o capturează. Se hrănește în special cu foci, dar și cu pește, alge, iarbă, păsări și reni-caribu. Masculul cântărește cca 410–720 kg, atinge o înălțime de 1,6 m și o lungime de 2,2–2,5 m. Are coada scurtă. Labele acoperite de blană, care sunt foarte mari, îl protejează de frig și îl ajută să se deplaseze cu ușurință pe gheață. Deși în general calm, devine foarte violent când este atacat.

urs-polar (*Ursus maritimus*)

FRANCOIS GOHIER/ARDEA LONDON

ursitoare

Cele trei zeițe din mitologia greco-romană care stabileau destinele oamenilor. Erau reprezentate ca niște femei în vârstă; Klotho, țesătoarea, Lachesis, cea care împarte, și Atropos, neîndurătoarea. Klotho întindea firul vieții umane, Lachesis îl împărțea, iar Atropos tăia firul. În mitologia romană, le corespundeau Nona, Decuma și Morta.

URSS

Vezi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

URSS, Al Douăzecilea Congres al Partidului Comunist din ~

(14–25 februarie 1956)

Congres la care Nikita Hrușciov l-a repudiat pe Iosif Stalin și stalinismul. Discursul secret al lui Hrușciov prin care îl denunța pe fostul conducător al Uniunii Sovietice a fost însoțit de Raportul Comitetului Central către Congres, prin care se anunța o nouă linie în politica externă sovietică, orientare bazată pe „principiul leninist al coexistenței statelor cu sisteme diferite de guvernare". Hrușciov s-a mai folosit de acest Congres pentru a-și promova susținătorii loiali în înalte funcții în partid și pentru a prelua controlul asupra partidului de la vechea gardă stalinistă.

Ursula, Sfânta ~

Conform legendei, conducătoare a grupului de fecioare martirizate de huni în sec. IV d.Hr. Numărul fecioarelor era, de fapt, 11, dar repetarea poveștii de-a lungul anilor a făcut ca acesta să crească la 11 000. Conform *Legendei aurite* (Legenda aurea) din sec. XIII, Ursula era o prințesă de origine engleză care a mers în pelerinaj la Roma împreună cu 11 000 de fecioare și a fost martirizată împreună cu acestea în timp ce se întorceau acasă. Sf. Ursula este patroana ordinului ursulinelor, o congregație de călugărițe care se ocupă cu educarea tinerelor.

ursuleț-de-miere

Vezi urs

Urticaceae, familia ~

Familie compusă din cca 45 de specii de plante erbacee, tufe, arbuști și câteva vițe, întâlnite în special în regiunile tropicale. Multe specii, de ex. urzica (*Urtica*) și arborele-de-urzică australian (*Laportea*), au pe tulpini și pe frunze peri urticanți care rănesc pielea și eliberează un lichid ce produce iritații, iar acestea pot dura câteva ore. Printre speciile ornamentale se numără planta-artilerie (*Pilea microphylla*) și lacrimile-bebelușului (*Helxine soleiroli*), ambele fiind plante cățărătoare. Copacul-trompetă (*Cecropia peltata*), o specie din zona tropicelor din America, are tulpini goale, scorburoase, care sunt locuite de furnici pișcătoare. Iarba-Ramie sau iarba-de-China (*Boehmeria nivea*) produce o fibră prețioasă. Unele urzici sunt comestibile.

urticarie

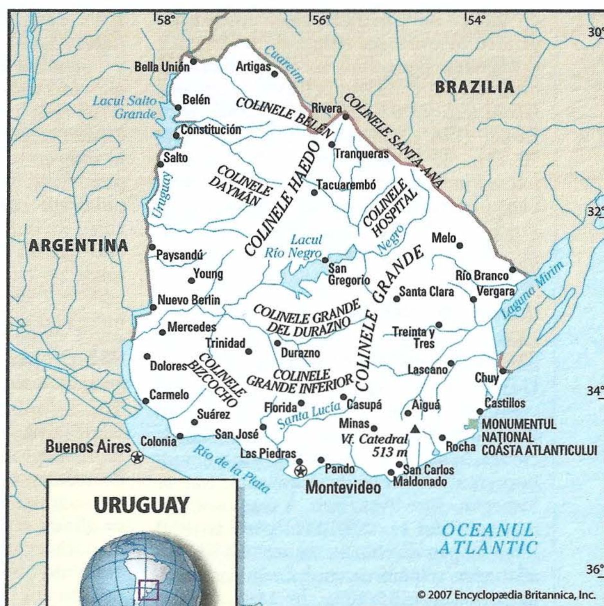
Reacție alergică a pielii, manifestată prin apariția bruscă a unor inflamații plate care generează mâncărimi. Forma acută, cauzată cel mai des de alergii la mâncare, dispare în 6–24 de ore. Forma cronică este atribuită stresului psihic și persistă. Urticaria acută poate fi determinată și de medicamente, mai ales de penicilină, de inhalarea unor substanțe alergene sau toxice, sau de unele boli. Tratamentul implică identificarea și evitarea alergenului. Epinefrina și antihistaminicele sunt eficiente în calmarea simptomelor formei acute.

Urubamba

Râu în partea centrală a statului Perú. Face parte din bazinul Amazonului, izvorăște din Anzi și curge spre NV pe o lungime de cca 725 km, până la confluența cu fluviul

Apurimac, împreună cu care formează râul Ucayali. În pasul Torontoy, acest curs de apă coboară de la 3 400 la 2 400 m în numai 32 km.

Uruguay *denumire oficială* Republica Orientală a Uruguayului

Stat în SE Americii de Sud. Suprafața: 176 215 kmp; 3 382 000 loc. (2002). Capitala: Montevideo. Grupul etnic predominant este de tip caucazian (european), în cea mai mare parte de origine spaniolă sau italiană; restul populației este format din metiși *(mestizos)*, mulatri *(mulatros)* și negri, precum și din unele rămășițe ale populațiilor amerindiene. Limba: spaniola (oficială). Religii: romano-catolicism, protestantism, iudaism. Moneda: peso uruguayan. Singura țară din America de Sud situată în întregime în afara tropicelor, are un relief format din podișuri joase și regiuni deluroase de înălțime mică. Principalul curs de apă este Negro; fluviul Uruguay formează întreaga graniță dintre Uruguay și Argentina. Resursele minerale și energetice sunt limitate. Datorită existenței pășunilor, care acoperă aproape patru cincimi din suprafața țării, este posibilă creșterea extensivă a vitelor pentru carne, piele și lână. Printre cele mai importante produse agricole se numără grâul, ovăzul, porumbul și orzul. Alte ramuri importante ale economiei sunt turismul, pescuitul, industria textilă, cea chimică și industria producătoare de echipament pentru transporturi. Este o republică cu două camere legislative; șeful statului și al guvernului este președintele. Înainte de colonizarea europeană, Uruguay era locuit în special de amerindieni charrúa. Navigatorul spaniol Juan Díaz de Solís a ajuns în Río de la Plata în 1516. Portughezii au fondat colonia în 1680. Ulterior, spaniolii au întemeiat colonia Montevideo în 1726, îndepărtându-i pe portughezi; 50 de ani mai târziu, Uruguay a devenit parte din viceregatul Río de la Plata. Și-a obținut independența față de Spania în 1811. Portughezii l-au recâștigat în 1821 și l-au încorporat ca provincie a Braziliei. O revoltă împotriva Braziliei în 1825 a dus la recunoașterea Uruguayului ca stat independent în 1828. A purtat război cu Paraguayul între 1865 și 1870. A fost neutru în cea mai mare parte a celui de Al Doilea Război Mondial. În 1951, republica prezidențială a fost abolită și înlocuită cu un consiliu format din nouă membri. În 1966 a fost adoptată o nouă Constituție și a fost reinstaurat regimul prezidențial. În 1973 a avut loc o lovitură de stat. În 1985, s-a reinstaurat guvernarea civilă. Anii 1990 au adus o creștere economică.

Uruguay

Fluviu în SE Americii de Sud. Izvorăște din S Braziliei, formează granița dintre Argentina și S Braziliei și pe cea dintre Argentina și Uruguay. În amonte se unește cu fluviul Paraná, formând marele estuar Río de la Plata. Cursul său, cu o lungime de 1593 km, este întrerupt de vârtejuri, dar este navigabil pentru vasele oceanice pe o lungime de cca 210 km în amonte de vărsare.

Uruk *sau* Erech

Oraș antic din Mesopotamia. Situat la NV de Ur, pe fluviul Eufrat, era unul dintre cele mai mari orașe din Sumer, înconjurat

cu ziduri de cărămidă care, potrivit legendei, fuseseră construite de eroul mitic Ghilgameș. Excavațiile au adus la lumină orașe care datează din perioada preistorică Ubaid (cca 5000 î.Hr.) până spre timpurile Parției (126 î.Hr.–224 d.Hr.); către anul 70 î.Hr., la o școală antică de scribi se folosea încă scrierea cuneiformă. Viața urbană în perioada cunoscută sub numele de Erech-Jamdat Nasr (cca 3500–2900 î.Hr.) este exemplificată mai bine în Uruk decât în orice alt oraș mesopotamian.

Urumqi *sau* Urumchi *sau* Wu-lu-mu-ch'i

Oraș, 1 258 457 loc. (1999), centrul administrativ al regiunii autonome Xinjiang Uygur, în NV Chinei. Situat de-a lungul versanților de N ai lanțului muntos Tian Shan, a fost cucerit pentru prima dată de chinezi în sec. VII–VIII d.Hr. și a devenit un important centru pentru caravanele care se îndreptau spre Turkestan. A fost controlat de uiguri din cca 750 d.Hr. până la revenirea stăpânirii chineze în sec. XVIII. S-a aflat sub stăpânirea musulmanilor rebeli în perioada 1864–1876. În 1884, când a fost fondată provincia Sinkiang (ulterior Xinjiang), Urumqi a devenit capitala acesteia. S-a dezvoltat rapid, ajungând cel mai mare oraș și cel mai important centru comercial din Asia Centrală. Este situat într-o zonă cu depozite de cărbune și petrol; printre cele mai importante ramuri ale industriei se numără industria metalurgică, de utilaje industriale și industria chimică.

Urundi

Vezi Rwanda-Urundi

urzeală

Vezi fir tors

US News & World Report

Revistă săptămânală de informație care apare la Washington DC. *US News* a fost fondată în 1933 de David Lawrence (1888–1973) pentru a acoperi sectorul știrilor interne; în 1945, tot el a fondat *World Report* pentru a oferi știri externe. Cele două au fuzionat în 1948. Încă de la început, *US News & World Report* a avut un punct de vedere editorial ceva mai conservator decât cei mai mari rivali ai săi, *Time* și *Newsweek*, și a acordat mai puțină atenție sportului și artelor. În 1984 a fost cumpărat de Mortimer B. Zuckerman.

USA Today

Ziar american de interes general, cu tiraj național, primul de acest tip. Lansat în 1982 de Allen Neuharth, șef al concernului Gannett Co., a atins un tiraj de 1 milion de exemplare în primul an și a depășit 2 milioane în anii 1990. Considerat la început neserios și nesubstanțial, și-a căpătat treptat reputația de ziar de calitate, în timp ce-și mărea tirajul și veniturile din publicitate, într-o perioadă în care puține publicații erau în dezvoltare. Trăsăturile care i-au definit încă de la început specificul – grafică abundentă și colorată, articole foarte scurte și focalizarea asupra subiectelor din sport și viața celebrităților – au influențat și alte publicații.

USB /Universal Serial Bus/

(magistrală serială universală)

Tip de magistrală serială care permite dispozitivelor periferice (discuri, modemuri, imprimante, digitizatori, dispozitive de stocare a datelor etc.) să fie conectate cu ușurință la un computer. O interfață de glisare și fixare permite adăugarea unui dispozitiv card de adaptare și fără rebutarea computerului (cunoscut ca hot-plugging). Standardul USB, dezvoltat de câteva companii importante de computere și telecomunicații, suportă viteze de transmitere a datelor de până la 12 megabiți pe secundă, fluxuri multiple de date și până la 127 de dispozitive periferice.

USC

Vezi Universitatea California de Sud

Usman dan Fodio

(12.1754, Maratta, Gobir, Hausaland – 1817, Sokoto, Imperiul Fulani)

Mistic, filozof și reformator revoluționar fulani. Într-un jihad (război sfânt), între 1804 și 1808, a creat un nou stat musulman, Imperiul Fulani, pe teritoriul actualei Nigerii. A stimulat răspândirea islamului în regiune și a fondat importantul califat Sokoto. De asemenea, a alcătuit un mare corpus de scrieri în arabă și în fula, care continuă să se bucure de o mare circulație și influență.

USS Constitution *sau* Old Ironsides

Una dintre primele fregate construite pentru marina americană. Lansată în 1797, avea o lungime de 62 m și putea transporta peste 50 de tunuri și un echipaj de peste 450 de oameni. A fost nava amiral în Războiul Tripolitan (1801–1805) și și-a îndeplinit cu succes misiunea. În Războiul din 1812 a învins fregata britanică *Guerrière*. Tradiția spune că acest nume i-a fost dat de marinari, care au văzut că proiectilele

engleze nu reușeau să perforeze componentele navei construite din lemn de stejar. A fost declarată inaptă de a mai ieși pe mare în 1828, dar poezia lui Oliver Wendell Holmes *Old Ironsides* a dus la organizarea unei campanii publice în vederea conservării navei. Restaurată în perioada 1927–1931, este ancorată în portul Boston, iar în prezent poate fi vizitată.

Ussuri

Râu în V Asiei. Format prin confluența a două râuri în munți, la extremitatea de S a regiunii Primorsk, Rusia, curge spre N, constituind o parte a graniței dintre Rusia și China. Împreună cu fluviul Amur, cu care se unește lângă Habarovsk, are o lungime de 909 km. În anii 1960, mai ales în 1969, armatele sovietică și chineză și-au disputat mari părți din malurile acestui curs de apă. În 1977 a fost adoptat un acord limitat asupra utilizării pentru navigație.

Ustinov, Sir Peter (Alexander)

(16.04.1921, Londra, Anglia - 28.03.2004, Bursins, Vaud, Elveția)

Actor și dramaturg britanic. Și-a făcut debutul pe ecran în *Hullo Fame* (1941). Printre rolurile cele mai cunoscute se numără cele din *Lola Montez* (1955), *Spartacus* (1960, Premiul Oscar), *Topkapi* (1964, Premiul Oscar); l-a interpretat în mod repetat pe Hercule Poirot în filme bazate pe romanele Agathei Christie, începând cu *Moarte pe Nil* (Death on the Nile, 1978). A jucat, printre altele, în *Billy Budd* (1962), pe care l-a și regizat. A scris piese de succes ca *Dragostea celor patru colonei* (The Love of Four Colonels, 1951) și *Romanov și Julieta* (Romanoff and Julieta, 1959) și a câștigat Premiul Emmy pentru aparițiile sale la televiziune în *Viața lui Samuel Johnson* (The Life of Samuel Johnson, 1957), *Desculț prin Atena* (Barefoot în Athens, 1966) și *Furtună de vară* (A Storm în Summer, 1970).

usturoi

Plantă perenă cu bulbi (*Allium sativum*), din familia crinului (*Liliaceae*), originară din Asia Centrală; în Italia și în S Franței crește ca plantă spontană. Bulbii sunt folosiți drept condiment. Un ingredient clasic în multe bucătării naționale, usturoiul are o aromă puternică, asemănătoare cu cea a cepei, și un gust înțepător; folosirea usturoiului pe scară largă în SUA se datorează grupurilor de emigranți europeni. Încă din Antichitate și din perioada medievală a fost apreciat pentru proprietățile curative; legendele spun că usturoiul poate apăra oamenii împotriva vampirilor și a altor spirite rele. Bulbii de usturoi sunt tăiați felii sau pisați, pentru a da aromă sosurilor, fripturilor și maionezelor. Bulbul de usturoi, numit curent căpățână de usturoi, cuprinde cca 20 de bulbi, comestibili, numiți cățel de usturoi. *Vezi și* alium.

Usumacinta

Râu în SE Mexicului și în NV Guatemalei. Izvorăște din V Guatemalei, curge spre NV, formând o secțiune a graniței dintre Guatemala și Mexic, apoi se varsă în râul Girijalva, în Mexic. Cursul superior este cunoscut sub denumirea Chixoy sau Salinas; împreună cu acesta, are o lungime de cca 1 000 km.

Usumbura

Vezi Bujumbura

ușă

Barieră mobilă instalată la intrarea unei camere sau a unei clădiri pentru a împiedica accesul sau pentru a oferi intimitate. Primele uși erau confecționate din piei sau materiale textile. Odată cu arhitectura monumentală au apărut și ușile pivotante din materiale rigide, permanente; încăperile importante aveau adesea uși din piatră sau bronz. Ușile din Pompeii erau foarte asemănătoare cu ușile moderne din lemn; erau făcute din scânduri aranjate vertical și orizontal, unite între ele, și erau dotate uneori cu încuietori și balamale. Ușa occidentală clasică din Evul Mediu era alcătuită din scânduri verticale dublate de un sistem de consolidare pe orizontală sau pe diagonală. Printre celelalte tipuri de uși se numără ușa rotativă, ușa pliantă, ușa glisantă (inspirată din shojiul japonez), ușa batantă și ușa olandeză (care prezintă o despărțitură pe orizontală, astfel încât partea superioară și cea inferioară să poată fi deschise separat).

Utah

Stat în V SUA. Suprafața: 219 901 kmp; 2 233 169 loc. (2000). Centrul administrativ: Salt Lake City. Din Utah fac parte Marele Lac Sărat și porțiuni din zona mijlocie a Munților Stâncoși și a Munților Uinta. Treimea de V a statului este o zonă deșertică întinsă. Circa 70% din teritoriu este deținut de guvernul statului sau de cel federal. Regiunea a fost locuită încă din 10 000 î.Hr. În cca 400 d.Hr., indienii pueblo populau întregul teritoriu al statului; au fost urmați de alte grupuri

de indieni, printre care shoshone, ute și paiute. Misionarii spanioli au explorat regiunea la sfârșitul sec. XVIII. Exploratorul american Jim Bridger a descoperit Marele Lac Sărat în 1824, iar primii locuitori europeni ai regiunii au fost mormonii, conduși în valea Marelui Lac Sărat de Brigham Young în 1847. SUA au cumpărat regiunea după Războiul Mexican, iar în 1850 a fost organizat Teritoriul Utah, redus la suprafața din prezent în 1868. Între 1857 și 1858 a izbucnit un conflict între autoritățile mormone și guvernul SUA, cunoscut sub numele de Războiul din Utah, iar caracterul de stat le-a fost refuzat mormonilor până când aceștia au renunțat la poligamie. După aceasta, statul a fost admis în uniune în 1896 ca al 45-lea stat. Biserica Mormonă a fost oficial neutră din punct de vedere politic de la începutul sec. XX, iar influența sa, din punct de vedere economic, a crescut. Statul are mari rezerve de petrol și cărbuni și este cel mai mare producător de beriliu din lume. Printre ocupațiile cele mai importante sunt agricultura și turismul.

Utah, Universitatea ~

Universitate de stat din Salt Lake City, în SUA, fondată în 1850. Prin intermediul celor 18 colegii și școli oferă peste 72 de programe de studii pentru studenți și peste 90 de programe de studii pentru absolvenți, ca și specializări pedagogice principale și secundare în peste 50 de domenii. Printre centrele de cercetare ale universității, cele mai importante sunt centrul pentru studiul supercomputerelor, al ingineriei biomedicale, al genomului uman, al științelor politice și al Orientului Mijlociu. Are un număr de cca 26 000 de studenți.

Utamaro *născut* Kitagawa Nebsuyoshi

(1753, Japonia - 31.10.1806, Edo)

Gravor și pictor japonez. În tinerețe s-a stabilit la Edo (actualul Tokyo); printre primele sale lucrări au fost multe cărți ilustrate. Unul dintre cei mai mari artiști *ukiyo-e*, este cunoscut mai ales pentru excelentele portrete ale unor femei frumoase și senzuale. Spre deosebire de alți artiști *ukiyo-e*, care au pus accentul pe stampele reprezentând grupuri de femei, Utamaro a preferat portretele de femei singure, redate la jumătate din dimensiunile naturale.

ute

Grup de amerindieni vorbitori de limbă shoshonă care locuiesc prin tradiție în V statului Colorado și în N statului Utah (al cărui nume provine de la această populație). Până în sec. XIX, nu aveau cai și trăiau în mici grupuri familiale, cerșind mâncare ca să supraviețuiască. Practic, nu se putea face vreo deosebire între ei și grupul sudic al indienilor paiute. După ce și-au cumpărat cai, s-au organizat în bande mari de vânători și atacau cirezile de vite. Cei mai mulți au fost duși în rezervații după războaiele cu indienii din 1864–1870. Astăzi, numărul lor este de cca 5 000.

uter *sau* mitră

Organ în formă de pară întoarsă, în aparatul de reproducere al femeii, în care se dezvoltă embrionul sau fătul în timpul sarcinii. Este situat deasupra și în spatele vezicii urinare și are o lungime de cca 6–8 cm și un diametru de cca 6 cm la capătul superior, acolo unde pătrund trompele uterine sau colul uterin (descendente); la celălalt capăt, cervixul se extinde în vagin. Mucoasa uterină (endometru), o mucoasă hidratată, își modifică consistența în timpul ciclului menstrual (*vezi* menstruație), fiind mai groasă în timpul ovulației (*vezi* ovar), pregătită pentru implantarea zigotului. Peretele uterin, care are o grosime de cca 2,5 cm, se mărește în volum și se subțiază când fătul se dezvoltă în interiorul uterului. La expulzarea fătului, cervixul se dilată până la cca 10 cm. Printre bolile uterului se numără infecțiile, tumorile maligne sau benigne, prolapsul, endometrioza și fibroza (leimiom; *vezi* tumori musculare).

Uthman ibn Affan

(m. 656 d.Hr.)

Al treilea calif din dinastia Omeiazilor. Născut în puternicul clan al Omeiazilor de la Mecca, a devenit un negustor bogat, după care s-a convertit la islam, fiind primul convertit cu un statut social și financiar atât de înalt. S-a căsătorit cu una dintre fiicele lui Mahomed. La moartea lui Umar ibn al-Khattab (644 d.Hr.), Uthman a fost ales succesor al acestuia. Califatul său a fost marcat de nepotism și profit personal; și-a făcut mulți dușmani. Printre realizări se numără centralizarea administrației califatului și stabilirea unei versiuni oficiale a Coranului. Moartea sa în mâinile rebelilor a marcat începutul primului fitnah.

Utica

Veche așezare feniciană, în N coastei africane. Considerată prin tradiție drept cea

mai veche așezare din Fenicia, era situată în Tunisia de astăzi. Fondată probabil în sec. VIII î.Hr., s-a dezvoltat rapid și a ajuns al doilea oraș ca importanță după Cartagina. Capitală a provinciei romane Africa, după al treilea război punic (149–146 î.Hr.). Declinul său a început după ce împăratul Augustus a reconstruit Cartagina. Săpăturile au scos la lumină morminte feniciene neacoperite datând din sec. VIII î.Hr. și o importantă zonă rezidențială în partea romană a orașului.

utilaje agricole

Dispozitive mecanice, cum ar fi tractoarele sau alte mijloace, utilizate în agricultură, pentru a economisi brațele de muncă. Utilajele agricole sunt foarte diverse și au o sferă largă de complexitate, de la instrumente manuale folosite din vremurile preistorice la combinele complexe din agricultura mecanizată modernă. De la începutul sec. XIX și până în prezent, utilajul agricol a evoluat de la animalele cu tracțiune la motoare cu aburi, apoi la cele cu benzină și, în cele din urmă, la motoare Diesel. În țările dezvoltate, numărul de muncitori de la ferme s-a micșorat în mod constant în sec. XX, iar producția agricolă a crescut datorită utilizării mașinilor.

utilitarism

Principiu etic potrivit căruia o acțiune este bună atunci când tinde să mărească nu doar fericirea agentului său, ci și pe a tuturor celor afectați de ea. Astfel, utilitariștii pun accentul pe consecințele unei acțiuni, mai mult decât pe natura acțiunii sau pe motivele intrinseci ale agentului (*vezi* consecvențialism). Utilitarismul clasic este hedonist, dar la baza sa pot sta și alte valori în locul plăcerii (sau laolaltă cu plăcerea – utilitarismul idealist) sau, precum într-o versiune mai neutră, adoptată în domeniul economic: tot ceea ce face obiectul unei dorințe raționale sau bine informate poate fi considerat a avea valoare (utilitarismul preferențial). Testul maximizării utilității poate fi aplicat unei acțiuni în chip direct (utilitarismul actelor) sau în chip indirect, prin raport cu alte obiecte susceptibile de o valoare morală, precum regulile de comportament (utilitarismul regulilor). Principalele texte teoretice dedicate utilitarismului sunt *Introducere în principiile moralei și ale legilor* (Introduction to the Principles of Morals and Legislation, 1789) de Jeremy Bentham sau *Utilitarismul* (Utilitarism, 1863) de John Stuart Mill.

utilitate marginală

În economie, beneficiu (utilitate) pe care îl are consumatorul cumpărând o unitate suplimentară a unui articol sau a unui serviciu. Legea micșorării utilității susține că un beneficiu (sau o utilitate) este invers proporțional cu numărul de unități deja deținute. De exemplu, utilitatea marginală a unei felii de pâine oferită unei familii care deține cinci felii va fi mare, deoarece familia va suferi mai puțin de foame, diferența dintre cinci și șase fiind proporțional semnificativă. O felie oferită în plus unei familii care are 30 de felii va avea o utilitate marginală mai mică, pentru că diferența între 30 și 31 este proporțional mai mică, iar apetitul familiei poate fi satisfăcut cu ceea ce deține deja. Conceptul s-a născut din încercările economiștilor din sec. XIX de a explica realitatea economică fundamentală a prețului.

utilitate publică

Întreprindere care oferă anumite tipuri de servicii publicului, și anume, transport în comun (autobuze, avioane, căi ferate), servicii de telefonie și telegrafie; curent electric, căldură și lumină, furnizarea apei și canalizare. În majoritatea țărilor, astfel de întreprinderi sunt întreținute și conduse de stat; în SUA majoritatea sunt private, dar se supun unor reguli stricte. Datorită tipului de producție și a distribuției, sunt considerate monopoluri naturale. Din moment ce costurile de capital pentru astfel de întreprinderi sunt mari, existența unor sisteme concurente paralele ar fi costisitoare. Reglementările guvernamentale din SUA prevăd siguranța serviciilor, prețuri decente și servicii egale pentru toți clienții. În ultimii ani, unele state au încercat să stabilească reglementări privind furnizarea de electricitate și de gaze naturale, pentru a stimula reducerea prețurilor și îmbunătățirea serviciilor prin concurență, însă rezultatele nu au fost promițătoare.

uto-aztece, limbi ~

Familie formată din peste 30 de limbi amerindiene vorbite în perioada precolumbiană, din N Marelui Bazin până în America Centrală. Din punct de vedere geografic, această familie se împarte în ramura de S și cea de N. Ramura de N, vorbită din Oregon și Idaho până în S Californiei și al Arizonei, SUA, cuprinde limbile paiute de N și de S, ute, shoshona de N și de S, comanche și limba indienilor hopi. Ramura de S include limbile o'odham (pima și papago) din

Arizona și pe cele ale anumitor populații de indieni mexicani, ca Tarahumara din Chihuahua, Yaqui din NV Mexicului și Arizona, Cora și Huichol din Nayarit și Jalisco; limba vorbită în extremitatea de S a zonei este nahuatl.

Utrecht

Oraș, 256 420 loc. (2001), situat în centrul Olandei. A fost, pe rând, fortăreață romană, frizonă și francă și a devenit reședință a diocezei episcopale în 696 d.Hr., sub Sf. Willibrord. Perioada de maximă prosperitate a fost cea din sec. XI–XII, când a devenit un important centru comercial. În 1527 a fost cedat conducătorului Sfântului Imperiu Roman, Carol V, și a devenit parte a dominioanelor habsburgice. S-a aflat sub stăpânirea Spaniei până în anii 1570, când a devenit centru al rezistenței protestante. Aici s-a semnat în 1579 Uniunea de la Utrecht, prin care s-a format o ligă a provinciilor din N Olandei împotriva Spaniei; această ligă a fost baza ulteriorului regat al Olandei. Ocupat de francezi în perioada 1795–1813, a fost reședința lui Ludovic Bonaparte, rege al Olandei între 1806 și 1810. La Utrecht s-a născut singurul papă olandez, Adrian VI. Este centru financiar, de asigurări și de transporturi.

Utrecht, Pacea de la ~

(1713-1714)

Serie de tratate care au pus capăt Războiului pentru Succesiunea la Tronul Spaniei. O parte au fost semnate între Franța și alte puteri europene; altele, între Spania și alte puteri. Franța a încheiat tratate cu Marea Britanie, Republica Olandeză, Prusia, Portugalia și Savoia, prin care ceda diverse teritorii, inclusiv regiuni din Canada către Marea Britanie. Franța o recunoștea pe regina Ana drept suverană a Marii Britanii, recunoștea titlul regal al lui Frederic I și pe Victor Amadeus II ca rege al Siciliei. Spania ceda Gibraltarul Marii Britanii. Într-un acord separat, acordul *asiento*, Spania îi dădea Marii Britanii dreptul exclusiv de a vinde sclavi africani în coloniile spaniole timp de 30 de ani. Împăratul Carol VI a încheiat un tratat separat cu Franța la Rastatt și Baden. Succesiunea la tronul Spaniei a fost decisă în favoarea lui Filip V de Bourbon. Prin aceste tratate, Marea Britanie a obținut cele mai importante beneficii coloniale și comerciale, devenind astfel cea mai mare putere comercială din lume.

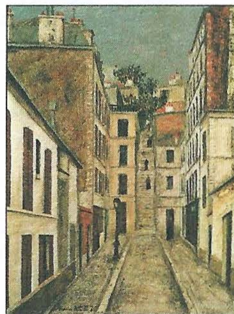
Utrecht, Școala de la ~

Grup de trei pictori olandezi din Utrecht–Dirck van Baburen (cca 1590–1624), Gerrit van Honthorst și Hendrik Terbrugghen – influențați de arta lui Caravaggio, ca urmare a călătoriilor lor la Roma. Și-au utilizat tehnica nou învățată în lucrări cu subiecte preponderent religioase, dar și în scene de bordel și picturi în serie, cum sunt cele cinci lucrări dedicate simțurilor. S-au deosebit de Caravaggio prin numeroasele surse de lumină artificială (felinare, lumânări) care apar în lucrările lor și care nu au fost niciodată folosite de pictorul italian. Honthorst a avut cea mai mare reputație în perioada respectivă, dar astăzi Terbrugghen este considerat cel mai talentat și mai multilateral artist al grupului.

Utrillo, Maurice

(25.12.1883, Paris, Franța - 05.11.1955, Le Vesinet)

Pictor francez. Devenit alcoolic în adolescență, mama sa, Suzanne Valadon, pictoriță și model pentru pictori (1865–1938), l-a încurajat să înceapă să picteze, ca terapie; în curând, pictura a devenit obsesia sa. Nu a avut o pregătire specială în domeniul artistic și era interesat mai ales să reproducă cât mai fidel posibil ceea ce vedea. Majoritatea lucrărilor sale prezintă case vechi, deteriorate, și străzi din cartierul Montmartre din Paris. Cele mai bune picturi sunt cele din „perioada albă" (cca 1908–1914), numită așa datorită utilizării abundente a albului de zinc în straturi groase pentru a reda pereții vechi, crăpați.

Fundătura Cottin, ulei pe pânză, tablou pictat de Maurice Utrillo, cca 1910; Muzeul Național de Artă Modernă, Paris

Uttar Pradesh

anterior **Provinciile Unite (Agra și Oudh)**

Stat în N Indiei. Suprafața: 243 286 kmp; 166 052 859 loc. (2001). Centrul administrativ: Lucknow. Cel mai populat stat din India, este situat în câmpia formată de fluviul Gange și Yamuna. Aici s-a petrecut acțiunea din cele două mari scrieri epice sanscrite, *Mahabharata* și *Ramayana*, și tot aici s-a dezvoltat budismul, după sec. VI î.Hr. A fost condus de împăratul

Ashoka, din dinastia Maurya, la jumătatea sec. III î.Hr., de dinastia Gupta între cca 320 - cca 425 d.Hr. și de regele Harsa (606–647 d.Hr.). În sec. XVI, mogulii au obținut controlul asupra statului, perioadă în care orașul Agra a devenit un centru important. În sec. XVIII au ajuns în regiune britanicii; până în anii 1830, aceștia au deținut puterea și ulterior au format Provinciile de Nord-Vest, la care a fost anexat mai târziu Oudh. Scenă a răscoalei indiene din 1857. Provincia actuală a fost formată în 1902 și a devenit stat al Indiei în 1947. În 2000, partea de N a devenit statul Uttaranchal. Este cel mai mare stat producător de siliciu din India, deși cel mai dezvoltat sector economic este agricultura. Cele mai importante puncte turistice sunt Agra și Varnasi.

Uttaranchal

Stat în N Indiei. Suprafața: 51 125 kmp; 8 479 562 loc. (2001). Centrul administrativ: Dehra Dun. Este situat în Munții Himalaya, iar în partea sa de N se află unele dintre cele mai înalte vârfuri din India. Spre S se îndreaptă cursurile superioare ale fluviilor Gange și Yamuna. În S se găsesc stațiuni ca Mussoorie, Naini Tal și Ranikhet. Zona care constituie astăzi statul Uttaranchal a făcut parte din Uttar Pradesh după ce India și-a obținut independența în 1947, iar în 2000 s-a constituit într-un stat separat. Populația se ocupă mai ales cu agricultura, dar o altă ramură importantă a economiei este turismul.

Uvarov, Serghei (Semionovici), Conte ~

(05.09.1786, Moscova, Rusia - 16.09.1855, Moscova)

Membru al administrației ruse. După ce a fost director al sectorului educațional de la Sankt Petersburg (1811–1822), a devenit ministru al educației (1833–1849) în timpul țarului Nicolae I. Într-un raport foarte important, Uvarov a susținut că educația trebuie să adere la „principiile ortodoxiei, autocrației și specificului național", concepție adoptată ca ideologie avându-și rădăcinile în loialitatea față de dinastia aflată la guvernare, credința religioasă tradițională și glorificarea pământului natal rus.

uveită

Inflamare a coroidei, membrana medie a globului ocular. Uveita anterioară, care afectează irisul sau corpul ciliat (ce conține mușchii care ajustează cristalinul) sau ambele, poate duce la glaucom sau chiar la orbire. Uveita posterioară, care afectează membrana coroidă (ce conține vasele de sânge ale ochiului) poate provoca sângerări, încețoșarea cristalinului și atrofierea globului ocular. Uveita granulomatoasă (inflamarea persistentă cu suprafață granuloasă) duce la tulburări de vedere, la durere și sensibilitate la lumină; cea negranulomatoasă este caracterizată de mai puțină durere și sensibilitate, iar bolnavul are șanse mai mari de recuperare. Printre cauzele care duc la apariția acestei boli se numără infecții generalizate și alte boli, reacții alergice și rănirea globului ocular. În cazuri mai rare, simptomele sunt extinse și asupra ochiului neafectat, bolnavul riscând orbirea completă. Tratamentul trebuie să încerce să elimine infecția, să reducă inflamația și să salveze vederea.

uvertură

Compoziție muzicală concepută ca introducere la o lucrare de mari dimensiuni, adesea dramatică. Uvertura își are originile în opera *Orfeu* (1607) a lui Claudio Monteverdi și inițial era considerată o introducere la o piesă de operă. Uvertura franceză în două sau în trei părți inventată de Jean-Baptiste Lully pentru operele și baletele sale a fost imitată pe scară largă timp de un secol. Simfonia, o formă a uverturii franceze, care a devenit standardul uverturii italiene, a fost principala compoziție din care s-a dezvoltat sonata. La rândul ei, aceasta a devenit forma standard pentru uverturile de mai târziu. În sec. XIX, uvertura independentă de o compoziție mai întinsă ilustra, de obicei, o temă literară sau istorică (*vezi* poem simfonic). Opereta și alte opere comice erau o combinație a temelor acestora.

Uxmal

Fost oraș în statul Yucatán, în SE Mexicului. A fost principalul oraș al ultimului Imperiu Maya (600 d.Hr. - cca 900 d.Hr.). După cca 1000 nu s-au mai realizat construcții importante, deși a continuat să fie locuit și a participat la Liga politică de la Mayapan. Când liga s-a destrămat, Uxmal, ca și celelalte mari orașe din N, a fost abandonat (cca 1450). Printre ruinele maya descoperite aici se numără o piramidă, un palat și o curte pătrată.

uyguri

Vezi uiguri

Uzbekistan
denumire oficială
Republica Uzbekistan

Stat în V Asiei Centrale. În interiorul granițelor sale se află Republica Autonomă Karakalpacă. Suprafața: 447 400 kmp; 25 484 000 loc. (2002). Capitala: Tașkent. Peste 70% din populație este alcătuită din uzbeci, iar restul din ruși, tadjici, kazahi, tătari și karakalpaci. Limbi: uzbeca (oficială), rusa, tadjika. Religii: islam (sunnit), creștinism (ortodoxie rusă). Moneda: sum. Este situat în centrul Asiei Centrale, între fluviile Amu-Daria și Sîr-Daria. Deși apar și oaze fertile și șiruri de munți înalți în S și E, aproape patru cincimi din teritoriu sunt formate din câmpii plate, arse de soare. Pe teritoriul Uzbekistanului se află două treimi din Marea Aral. Este un mare producător și exportator de gaze naturale și are rezerve considerabile de petrol, cărbune și diverse minereuri. Este unul dintre cei mai importanți cultivatori de bumbac din Asia; aici se cultivă pomi fructiferi și legume și se cresc oi din rasa caracul. Este principalul producător de utilaje și mașini grele din Asia Centrală. Ca formă de organizare, este o republică cu o cameră legislativă; șeful statului este președintele, iar șeful guvernului este prim-ministrul. Teritoriul a fost primit ca moștenire de nepotul lui Genghis-Han, Shibaqan, în sec. XIII d.Hr. Mongolii acestuia stăpâneau peste 100 de triburi turcice, care ulterior s-au amestecat prin căsătorii mixte cu uzbeci și alte populații turcice din Asia Centrală. La începutul sec. XVI, o federație formată din mongoli și uzbeci a invadat și ocupat regiunile populate, printre care și o zonă numită Transoxania care a devenit ulterior teritoriul permanent al uzbecilor. Până în sec. XIX, regiunea a fost dominată de hanatele Khiva, Buhara și Quqon, care au ajuns apoi sub dominație rusă. Republica Sovietică Socialistă Uzbecă a fost creată în 1924. În iunie 1990, Uzbekistanul a fost prima republică din Asia Centrală care și-a declarat suveranitatea. Și-a câștigat independența deplină față de Uniunea Sovietică în 1991. În anii 1990, economia sa era considerată cea mai puternică din Asia Centrală, deși sistemul politic era rigid.

Uzi, mitraliera ~

Armă automată compactă folosită în toată lumea ca armă de foc pentru poliție și pentru forțele speciale. Denumirea vine de la cel care a proiectat-o, Uzi Gal, un ofițer israelian care a îmbunătățit-o după războiul arabo-israelian din 1948. Are o lungime de 650 mm cu patul pliant în întregime extins. Butoiul are numai 260 mm. Având un încărcător rotund de 25 sau 30 de gloanțe de pistol de 9 mm, cântărește cca 4 kg. Au fost create și versiuni miniaturale, cu o lungime de 460 mm.

uzură

Vezi îmbătrânirea metalelor

V-1, racheta *sau* bomba zburătoare *sau* bomba zumzăitoare

Rachetă germană folosită în Al Doilea Război Mondial. Predecesoare a rachetei de croazieră moderne, avea cca 8 m și o anvergură de cca 5,5 m. Era lansată prin catapultare sau, uneori, din avion; avea un focos exploziv de aproape 850 kg și o rază medie de acțiune de 240 km. Între 1944–1945, peste 8 000 de rachete V-1 au fost lansate asupra Londrei și mai puține asupra Belgiei. *Vezi și* racheta V-2.

V-2, racheta

Rachetă balistică având combustibil lichid, folosită în Al Doilea Război Mondial, precursoare a vehiculelor de lansare spațiale moderne și a rachetelor cu rază lungă de acțiune. Construită de Wernher von Braun începând cu 1936, a fost utilizată asupra Parisului, Marii Britanii și Belgiei în 1944–1945. După război, SUA și URSS au capturat un număr mare de rachete V-2 pe care le-au folosit în dezvoltarea propriilor rachete și a programelor de explorare spațială. *Vezi și* racheta V-1.

Vaal

Râu în Republica Africa de Sud. Izvorăște în provincia Mpumalanga, curge spre V pe o lungime de 1 210 km, formând o parte a graniței dintre Mpumalanga și provinciile Statelor Libere, apoi se varsă în fluviul Orange în provincia Capul Nord. Este folosit mai ales pentru irigații.

vacă

În zootehnie, femelă adultă de vită domesticită. Termenul este atribuit și femelelor mature ale unor animale de talie mare (de ex. elefant, balenă sau elan).

vaca-de-mare-a-lui-Steller

Mamifer acvatic dispărut (*Hydrodamalis gigas*) care a trăit în jurul insulelor Mării Bering. A fost descoperit în 1741 și descris de către un membru al expediției lui Vitus Bering. Avea cel puțin 7,5 m lungime, era lipsită de dinți, avea cap mic și coadă mare, orizontală, cu capătul despicat; pielea maro-închis era uneori dungată sau pătată cu alb. Se hrănea cu alge marine. Corăbierii ruși au vânat-o pentru hrană și blană; până în 1768 întreaga populație, estimată la 5 000 de exemplare, a fost exterminată. Denumirea este atribuită și dugongilor și lamantinilor.

vaccin

Preparat care conține microorganisme vii cu virulență atenuată, sau toxinele lor, administrat pe cale orală, injectabilă sau prin spray nazal, cu scopul de a stimula producția de anticorpi împotriva unui agent infecțios. Acesta conferă organismului imunitate față de acel agent, deoarece limfocitele B rămân sensibile la el și reacționează la o infecție ulterioară producând și mai mulți anticorpi. Primul vaccin, cel împotriva variolei, a fost realizat de Edward Jenner în 1798. Au fost produse vaccinuri împotriva bolilor produse de bacterii (de ex. febra tifoidă, tusea convulsivă, tuberculoză) și de virusuri (de ex. pojar, gripă, rabie, poliomielită). Eficacitatea vaccinurilor diferă, iar unii oameni manifestă reacții adverse. Persoanelor cu imunodeficiență nu li se pot administra vaccinuri pe tulpini vii.

vacuolă

Spațiu fără citoplasmă în interiorul unei celule, învelit într-o membrană și plin cu lichid. Mai ales la protozoare, vacuolele

au funcții de depozitare, ingestie, digestie, excreție și eliminare a apei în exces. Vacuolele centrale mari din plante fac ca aceste celule să atingă dimensiuni mari fără să îngreuneze metabolismul.

Vadim (Plemiannikov), Roger

(26.01.1928, Paris, Franța - 11.02.2000, Paris)

Regizor de film francez. După ce a lucrat o scurtă perioadă ca actor de teatru la jumătatea anilor 1940, și-a început cariera în domeniul filmului ca asistent pentru *Julieta* (Juliette, 1953). A fost regizor și coscenarist al filmului erotic de succes *Și Dumnezeu a creat femeia* (Et Dieu créa la femme, 1956), care a făcut din soția sa, Brigitte Bardot, sex-simbolul anilor 1960. Vadim a aplicat această formulă de succes și cu următoarele soții, Annette Stroyberg în *Legături primejdioase* (Liaisons dangereuses, 1959), și Jane Fonda în *Barbarella* (1968), dar și cu amanta sa, Catherine Deneuve, în *Viciul și virtutea* (Le vice et la vertu, 1962).

Vadodara *sau* Baroda

Oraș, 1 306 035 loc. (2001), în SE statului Gujarat, în V Indiei centrale. A fost cunoscut sub diverse nume, pe cel din prezent primindu-l în 1971. Prima înregistrare a sa datează din 812 d.Hr., iar de-a lungul secolelor a fost stăpânit de diverși conducători, printre care sultanatul musulman Delhi, și dinastia mogulilor. Aici se fabrică textile din bumbac, produse chimice, utilaje și mobilă.

Vaduz

Oraș, 5 070 loc. (2006), capitala statului Liechtenstein. Situat pe fluviul Rin, a suferit distrugeri importante în 1499, în războiul dintre Elveția și Maximilian I, împăratul Sfântului Imperiu Roman, dar a fost reconstruit ulterior. A intrat în posesia familiei Liechtenstein la începutul sec. XVIII. Este atât centru turistic înfloritor, cât și reședința prințului domnitor, al cărui castel domină orașul. În Galeriile de Artă din Vaduz sunt expuse piese din faimoasa colecție a prinților de Liechtenstein.

vagabondaj

Act de a hoinări din loc în loc, fără serviciu sau mijloace de trai identificabile. În mod obișnuit, vagabondul este definit ca o persoană capabilă de muncă, dar care preferă să trăiască fără să lucreze pentru a se întreține, recurgând, cel mai adesea, la cerșit. În timp, pedeapsa pentru vagabondaj a trecut de la arderea cu fierul roșu și biciuire la înrolarea forțată în serviciul militar sau la transportarea în coloniile penitenciare. În SUA, legile împotriva vagabondajului au fost folosite de poliție și de judecători pentru a proscrie o gamă variată de comportamente. Multe dintre aceste legi au fost considerate prea vag formulate din punct de vedere constituțional, scoțându-se, astfel, vagabondajul din sfera delincvenței, deși după 1990 s-au pus în practică multe legi locale pentru a limita cerșitul și alte activități nedorite.

Vaganova, Agrippina (Iakovlevna)

(06.07.1879, Sankt Petersburg, Rusia - 05.11.1951, Leningrad)

Balerină și profesoară de balet rusoaică; a pus bazele unui sistem de învățare care combină tehnica clasică cu stilul atletic, acrobatic, postrevoluționar. În 1897 a intrat la Mariinski Teatr, unde a rămas până în 1917. Din 1921 a predat la școala de coregrafie din Leningrad (fostul Balet Imperial), a cărei directoare a devenit în 1934. Cartea sa *Principiile dansului clasic* (Osnovî klasiceskovo tanța, 1934) este cunoscută în toată lumea.

vagin

Canal genital la femei. Împreună cu uterul, formează canalul de expulzie a fătului. La cele mai multe dintre femeile virgine, deschiderea externă este parțial acoperită cu un țesut subțire (himen) de diferite forme, care, uneori, nu obstruează total deschiderea. Mucoasa vaginală se îngroașă ori se subțiază în timpul ciclului menstrual (*vezi* menstruație), stimulată de estrogenii produși de ovare; este mai groasă și mai elastică în timpul ovulației și al sarcinii. Mediul ușor acid nu favorizează apariția microorganismelor și, implicit, a bolilor. Pereții musculari groși, elastici, înlesnesc mișcarea penisului în timpul actului sexual și trecerea fătului în timpul nașterii. Mucusul lubrifiază pereții musculari în timpul excitației sexuale. Printre bolile vaginului se numără infecții cu bacterii și ciuperci (de ex. boli cu transmitere sexuală, candida), vaginita, dureri (*vezi* ulcer) și prolaps.

vaginită

Inflamație a vaginului. Principalul simptom este o scurgere vaginală albicioasă sau gălbuie. Tratamentul se administrează în funcție de cauză: medicamente adecvate bolilor cu transmitere sexuală (adesea produse de bacteria *Gardnerella* sau de trichomonas)

sau infecțiilor cu ciuperci; unguente cu estrogeni în caz de atrofiere a mucoasei vaginului, care apare după menopauză, și evitarea substanțelor chimice care produc iritații sau alergii.

Vah

Râu în V Slovaciei. Izvorăște din Munții Tatra, curge în direcția V și S pe 390 km, după care se varsă în Dunăre la Komárno. Pe cursul lui se află numeroase centrale hidroelectrice.

Vaida-Voevod, Alexandru

(27.02.1872, Olpret, azi Bobâlna, România - 19.03.1950, Sibiu)

Om politic, medic și publicist român. Militant pentru drepturile naționale ale românilor, Vaida-Voevod a ocupat de mai multe ori funcția de prim-ministru al României (decembrie 1919–martie 1920, iunie–octombrie 1932, ianuarie–noiembrie 1933). A fost membru al Partidului Național Român și al Partidului Național Țărănesc. Alexandru Vaida-Voevod a citit în Parlamentul maghiar declarația Partidului Național Român referitoare la separarea Transilvaniei de Ungaria. Exclus din Partidului Național Țărănesc, a creat Frontul Românesc (1935), formațiune cu caracter extremist. A fost un susținător al politicii lui Carol II. Ca ministru de interne a ordonat reprimarea armată a grevei minerilor de la Lupeni (1929).

Alexandru Vaida-Voevod

Vail

Oraș, 4 531 loc. (2000), în partea central-vestică a statului Colorado, SUA. Situat în Munții Stâncoși la V de Denver, a fost fondat în 1962 ca stațiune de odihnă și construit în stilul unui sat alpin. Zona propice pentru schi din jurul stațiunii depășește 39 kmp, ceea ce face din acest oraș cea mai întinsă stațiune de schi din America de Nord. Gazdă a Campionatului Mondial de Schi Alpin în 1989.

Vairocana

În mahayana și budismul tantric, supremul Buddha, echivalentul cosmic al lui Sakyamuni prin învățăturile sale. Este cel mai important dintre cei cinci Buddha născuți prin ei înșiși, cei care au venit pe pământ cu înfățișare umană pentru a propaga dharma. Deși fără baze canonice, Vairocana deține un loc special în budismul tibetan și are un rol important în Avatamsaka-Sutra, în care este considerat un Buddha solar, în același timp ultima realitate a cosmosului și prezent în fiecare componentă a acestuia.

Dainichi Nyorai (Marele Buddha Soare) de Unkei, sculptură în lemn lăcuit, 1175; Enjo-ji, Nara, Japonia

ASUKA-EN

Vaisheshika

Unul dintre cele șase sisteme ortodoxe, sau darshan, ale filozofiei indiene. Apărut în sec. II–III d.Hr., a fuzionat cu Nyaya în sec. XI, formând școala Nyaya-Vaisheshika. Acest sistem încearcă să identifice, să inventarieze și să clasifice entitățile care se revelează percepției umane. Susține că există șapte categorii de ființe și cea mai mică unitate indivizibilă și indestructibilă a universului este atomul, activat prin voința divină, toate obiectele fizice fiind o combinație de atomi de pământ, apă, foc și aer.

Vaishya

A treia dintre cele mai importante patru *varna* (caste sociale) indiene. Considerați prin tradiție cetățeni de rând, membrii ei aveau diverse ocupații productive ca agricultura, creșterea animalelor și comerțul. Potrivit legendei, au ieșit din coapsele lui Prajapati după brahmani și kshatriya, dar înainte de sudra. Ca și celelalte două clase superioare, sunt „de două ori născuți" (*vezi* Upanayana). Din punct de vedere istoric se crede că au favorizat răspândirea credințelor religioase reformatoare ale budismului și jainismului. În epoca modernă, membrii acestei clase au devenit un simbol al prestigiului păturii sociale de mijloc și pot accede în clasa superioară.

Vajiravudh *sau* Phramongkutklao *sau* Rama VI

(01.01.1881, Bangkok, Siam, azi Thailanda - 26.11.1925, Bangkok)

Rege al Siamului (Thailanda) (1910–1925). Educat la Oxford, a întreprins numeroase reforme sociale, printre care și declararea

monogamiei drept singura formă legală de căsătorie. În 1921 a decretat gratuitatea și obligativitatea educației primare. În politica internă și-a îndepărtat atât sprijinul liberalilor, cât și pe cel al conservatorilor, dar politica sa externă a fost încununată de succes, recâștigând deplina autonomie fiscală a Thailandei. Scriitor și traducător prolific, a introdus forme occidentale în literatura thai, a tradus lucrările lui William Shakespeare și a scris cca 50 de piese originale.

Vajpayee, Atal Bihari

(n. 15.12.1924, Gwalior, Madhya Pradesh, India)

Lider al partidului prohindus Bharatiya Janata (BJP) și prim-ministru al Indiei în 1996 și din 1998 până în 2004. Activ politic încă din adolescență, a fost închis pentru scurt timp de autoritățile coloniale britanice. A fost ales în Parlament în 1957, ca membru al Bharatiya Jana Sangh, un partid premergător al BJP. A fost ministru de externe la sfârșitul anilor 1970 și a contribuit la fondarea legală a BJP în 1980. În 1992 a fost unul dintre puținii lideri hinduiști care au denunțat distrugerea moscheii istorice Babri Masjid de către extremiștii antimusulmani. Numit prim-ministru în mai 1996, nu a putut să formeze un guvern și a trebuit să demisioneze după 13 zile. În 1998 și 1999 a fost numit din nou prim-ministru în calitate de conducător al coaliției conduse de BJP. În mai 1998, testele nucleare ordonate de Vajpayee au atras condamnarea de către comunitatea internațională și introducerea unor sancțiuni economice. În 2000, guvernul său a lansat un program extins de cesionare a fondurilor publice din mai multe industrii aflate în administrarea statului. Sub conducerea sa, India a atins o creștere economică stabilă și a devenit lider mondial în tehnologia informatică. În 2004, coaliția sa a fost înfrântă în alegerile parlamentare, iar el și-a dat demisia din funcția de prim-ministru.

Vajra

Obiect de rit cu cinci dinți, folosit frecvent în ceremoniile budismului tibetan. Este confecționat din alamă sau bronz; cei patru dinți de la fiecare capăt sunt îndoiți în jurul celui de-al cincilea, aflat în centru, obținându-se astfel forma unui mugure de lotus. În sanscrită, cuvântul are sensul de „tunet" și „diamant": îndepărtează ignoranța cu forța unui tunet și distruge ca un diamant, el însuși fiind indestructibil. La început simbol al lui Indra, a fost folosit pentru a cuceri zeitățile nebudiste din Tibet. În ritualuri i se asociază un clopoțel la executarea mudrelor.

vajrayana

Formă a budismului tantric apărută în India în primul mileniu d.Hr. și răspândită în Tibet, unde reprezintă tradiția dominantă în budismul tibetan. Din punct de vedere filozofic, vajrayana este un amestec între formele yogacara și madhyamika. Scopul său este acela de a reface experiența de iluminare a lui Buddha Gautama, accentuând în mod special ideea că iluminarea vine odată cu credința că principiile în aparență opuse reprezintă, de fapt, unul singur. A introdus inovații ca, de exemplu, recurgerea la mantra și mandala ca ajutoare în meditație și, în cazuri rare, în activitățile sexuale disciplinate prin yoga.

Vakataka, dinastia ~

Familie domnitoare indiană originară din centrul regiunii Deccan, la jumătatea sec. III d.Hr., despre al cărei imperiu se crede că se extindea din Malawa și Gujarat în N până la Tungabhadra în S, și de la Marea Arabiei în V până la golful Bengal în E. În sec. IV d.Hr., cei din dinastia Vakataka s-au aliat prin căsătorii cu membrii dinastiei Gupta, iar influența culturală suferită din partea acestora a fost semnificativă. Membrii dinastiei Vakataka sunt cunoscuți pentru că au încurajat artele și literatura.

val

În oceanografie, creastă sau umflătură pe suprafața unei mase de apă, având, în mod normal, o mișcare înainte, distinctă față de deplasarea particulelor care o compun. Valurile oceanice sunt destul de regulate, cu o lungime de undă identificabilă între crestele adiacente și cu o frecvență de oscilație definită. Valurile apar atunci când o forță generatoare (de obicei vântul) perturbă suprafața apei, iar o forță restauratoare o readuce la poziția neperturbată. Forța restauratoare a valurilor mici se numește tensiune superficială. În cazul valurilor mari acționează forța gravitațională, care capătă o mare importanță.

Valahia *sau* Țara Românească

Fost principat, în partea central-sudică a Europei, între fluviul Dunărea și Carpați, pe teritoriul României actuale. A fost

fondat în 1290 de Radu cel Negru (sau Thocomerius), vasal al Ungariei, și a devenit independent în 1330. Între sec. XIV–XVII, capitala s-a aflat la Târgoviște, după care a fost mutată la București. Valahia s-a aflat sub dominație turcească în sec. XV, deși otomanii au întâmpinat rezistență din partea unor conducători, printre care Vlad Dracul (1436–1447) și Vlad III Țepeș, despre care se afirmă că ar fi stat la baza legendei despre vampirul Dracula. Influența rusească s-a accentuat în sec. XVIII, iar în 1774 acest teritoriu a intrat sub protecția Rusiei, deși suzeranitatea Turciei continua să fie recunoscută. Protectoratul Rusiei a luat sfârșit după Războiul Crimeii, iar în 1859 Valahia s-a unit cu Moldova pentru a forma România.

Valaori, Iuliu

(05.08.1867, Mosopole, Albania - 1936,/?/)

Filolog român, profesor universitar la București. După studii clasice la București, Paris și Berlin, s-a afirmat ca unul dintre inițiatorii indo-europenisticii în România. Scrieri: *Dialectele delfice* (Der delphische Dialekte, 1901), *Caracterul limbii grecești și ideile străine culturii helenice în Noul Testament* (1904), *Pronunțarea limbii grecești* (1904), *Elemente de lingvistică indo-europeană* (1924).

Valdemar I
cunoscut ca **Valdemar cel Mare**

(14.01.1131, Danemarca - 12.05.1182, Danemarca)

Rege al Danemarcei (1157–1182). Ajuns pe tron, a pus capăt celor peste 25 de ani de războaie civile; i-a învins pe venzi (slavi) până în 1169, eliminând astfel pirații care amenințau vasele daneze. A recunoscut suzeranitatea lui Frederic I Barbarossa și l-a acceptat pe antipapa Victor IV; mai târziu a recunoscut suzeranitatea papei Alexandru III (cca 1165) și l-a respins pe Frederic. A obținut aprobarea Bisericii pentru domnia ereditară a dinastiei sale, dinastia Valdemar, iar în 1181 a devenit aliat egal al lui Frederic, alianță la care a contribuit și căsătoria copiilor lor.

Valdemar IV Atterdag

(1320, Danemarca - 24.10.1375, Schleswig)

Rege al Danemarcei (1340–1375). Fiu al regelui Cristofor II, a dorit să elibereze pământurile daneze de sub dominația străină. A vândut Estonia (1346), a obținut controlul asupra Zeelandei (1349) și a pus capăt unei revolte în Iutlanda (1350). Recâștigând Skåne de la Suedia, a desăvârșit reunificarea regatului tatălui său (1360). Politica sa externă agresivă a dus la conflicte cu Suedia, principatele nord-germane și cu Liga Hanseatică, de care a fost învins în 1368 și forțat să cedeze privilegiile comerciale, fără ca integritatea regatului să aibă de suferit. Prin căsătoria fiicei sale, Margareta, cu regele norvegian Haakon VI s-a realizat unirea dintre Danemarca și Norvegia.

valdensi *sau* valdensieni
în franceză **vaudois** *în italiană* **valdesi**

Membri ai unei secte creștine apărută în Franța în sec. XII. Adepții acesteia căutau să urmeze exemplul lui Iisus, trăind în sărăcie și simplitate. Fondatorul acestei secte, Pierre Valdo (Petrus Valdesius), a fost condamnat de arhiepiscopul orașului Lyon fiindcă predica fără permisiunea Bisericii. Proscris de papa Lucius III (1184), Valdo și adepții săi au rămas ortodocși, sperând să fie acceptați de Biserică. Adepții săi s-au îndepărtat, treptat, de Biserica Romano-Catolică, prin respingerea dreptului clerului de a administra sacramentele (la ortodocși, Sfintele taine), a noțiunii de purgatoriu și a venerării sfinților. Roma i-a persecutat pe valdensi, până la sfârșitul sec. XV numărul lor scăzând semnificativ. În sec. XVI ei au îmbrățișat unele aspecte ale doctrinei protestante, precum și organizarea Bisericii Protestante de la Geneva. Persecutați din când în când în următoarele secole, au rămas o mișcare restrânsă în cadrul creștinismului. Mișcarea supraviețuiește în Argentina, Uruguay și SUA.

Valdés Leal, Juan de

(04.05.1622, Sevilla, Spania - 15.10.1690, Sevilla)

Pictor spaniol. Fiu al unui portughez, a studiat la Córdoba, a lucrat acolo și la Sevilla. După moartea lui Bartolomé Esteban Murillo, a rămas cel mai de seamă pictor al Sevillei. Lucrările sale timpurii sunt marcate de culori exotice, lumină dramatică și linii de penel viguroase. Picturile ulterioare, ca *Vanitas* (1660) și *Triumful morții* (1672), se caracterizează prin subiecte macabre, energie dinamică și violență teatrală.

Valdo, Pierre *sau* Petrus Valdesius

(m. înainte de 1218)

Conducător religios francez. Pe la 1170 a început să predice o doctrină de sărăcie voluntară la Lyon. În 1179, jurământul

său de sărăcie a fost confirmat de papa Alexandru III, dar i s-a interzis să predice. În 1184 a fost excomunicat și exilat din Lyon împreună cu adepții săi, numiți „săraci". Fiind influențați de catari și de alte secte, așa-numiții valdensi au fost persecutați începând cu 1197.

vale

Depresiune alungită la suprafața scoarței terestre. Văile sunt, în general, săpate de râuri și pot fi situate în câmpie sau între șiruri de dealuri sau de munți. Văile formate de râuri sau prin eroziunea versanților au forma tipică în V; cele formate de ghețari sunt în formă de U. Evoluția unei văi este determinată în special de climă și de tipul de roci. Văile foarte înguste, tăiate în roci dure și cu pante abrupte, aproape verticale, se numesc canioane. Văile mai mici se numesc trecători.

vale de rift

Depresiune alungită formată prin subsidența unui segment al scoarței terestre între două falii normale adânci. Văile de rift sunt, de obicei, înguste și lungi, cu fundurile în general plate. Pereții sunt abrupți, în trepte sau terase. Văile de rift se găsesc pe continente și de-a lungul ridurilor oceanice. Se formează în locul unde două plăci ale scoarței Pământului se îndepărtează una față de alta. Văile de rift submarine sunt, de obicei, centre de expansiune a fundului oceanic, unde erupe lava din manta. Cele mai mari văi de rift continentale sunt cele din sistemul de văi de rift din Africa de E; alte exemple importante includ Valea Riftului Baikal din Rusia și Valea Riftului Rinului din Germania.

Valea Calului Alb

Vale în Oxfordshire, Anglia. Numele îi vine de la Calul Alb, o figură preistorică uriașă, în formă de cal (114 m lungime), creată prin înlăturarea pământului de pe un deal de calcar. În apropiere se află alte rămășițe preistorice, inclusiv megalitul cunoscut sub numele de Wayland's Smithy. Se spune despre Wantage, un străvechi oraș comercial, că este locul natal al lui Alfred cel Mare.

Valea celor Zece Mii de Fumuri

Regiune vulcanică în S provinciei Alaska, SUA. Situată în Parcul Național Katmai, are o suprafață de 145 kmp. A apărut în 1912, când zona a fost acoperită de un strat de lavă din cauza erupției vulcanilor Novarupta și Katmai. Când a fost explorată în 1916, în stratul de lavă au fost descoperite zeci de fisuri numite fumarole, care lăsau să iasă la suprafață fum, gaze și aburi. Cea mai mare avea un diametru de 46 m; unele dintre ele aveau temperaturi de peste 600°C. După 60 de ani rămăseseră mai puțin de 12 fumarole. În anii 1960, astronauții americani s-au antrenat în această regiune în vederea aselenizării.

Valea Marelui Rift *sau* Valea Riftului *sau* Sistemul Riftului Est-African

Fisură care se extinde din Iordania până în S Orientului Mijlociu, în Mozambic și până în Africa de Sud. Are o lungime de cca 6 400 km și o lățime în jur de 48–64 km. Fisura a început să se formeze cu cca 30 de milioane de ani în urmă, mărindu-se pe măsură ce Africa se separă de Peninsula Arabiei; a dat naștere unor masive precum Kilimanjaro și Kenya. Principala ramură a sistemului, Valea Riftului de E, este ocupată în N de râul Iordan, de Marea Moartă și de golful Aqaba. Continuă spre S, de-a lungul Mării Roșii, cu câteva lacuri din Kenya. Este mai puțin evidentă în Tanzania, unde marginea de E este erodată. Spre S, continuă în direcția Oceanului Indian, pe lângă Beira, Mozambic. Ramura de V a sistemului, Valea Riftului de V, se întinde spre N, de la capătul nordic al lacului Malawi, într-un arc care cuprinde lacurile Rukwa, Tanganyika, Kivu, Edward și Albert.

Valea Morții *în engleză* Death Valley

Vale în SE Californiei, SUA. Este cea mai joasă, cea mai fierbinte și cea mai secetoasă zonă din America de Nord, cu o lungime de 225 km și lățime de 8–24 km. Prin ea curge râul Amargosa, pe cursul căruia se află un mic lac, Badwater, în care se găsește cea mai joasă altitudine din America de Nord, 86 m sub nivelul mării. Valea Morții a fost un obstacol pentru primii coloniști care mergeau spre V (de unde îi vine și numele); mai târziu a devenit centru de exploatare a boraxului. A fost declarată monument național în 1933 și parc național în 1994. Parcul se întinde pe o suprafață de 2 351 000 ha, până în Nevada.

Valea Prafului *în engleză* Dust Valley

Porțiune a Marilor Câmpii ale Statelor Unite, care se extindea în SE statului Colorado, SV statului Kansas, în zona

adiacentă graniței dintre statele Texas și Oklahoma și în NE statului New Mexico. A fost denumită astfel după Primul Război Mondial, când pășunile din zonă au fost transformate în terenuri agricole. Clima natural aridă și cultivarea excesivă a solului au sporit efectul secetei de la începutul anilor 1930, când vânturi aspre au împrăștiat stratul superficial al solului, formând „furtuni negre" care au acoperit soarele și au format dune de praf. Mulți fermieri și agricultori au părăsit regiunea, plecând în California sau în alte zone. Montarea de contravânturi și refacerea pășunilor au dus la refacerea regiunii în anii 1940.

Valea Regilor

Defileu îngust, la V de orașul antic Teba, în Egiptul de Sus. Reprezintă locul de înmormântare al aproape tuturor regilor (faraonilor) din dinastiile XVIII–XX (1539–1075 î. Hr.), de la Tutmes I la Ramses XI. Valea conține 60 de morminte, aproape toate jefuite încă din Antichitate. Doar mormântul lui Tutankhamon a supraviețuit jafurilor; după săpăturile efectuate în anii 1920, artefactele găsite au fost depuse la Muzeul Egiptean din Cairo. Cel mai lung mormânt aparține reginei Hatshepsut, ale cărui camere mortuare se află la aproape 215 m de la intrare. Cel mai mare mormânt, construit pentru fiii lui Ramses II, conține zeci de camere mortuare. Valea Regilor face parte din Patrimoniul Cultural Mondial, decretat astfel de UNESCO.

Valea Tempe

Vezi Tempe, Valea

Valencia

Comunitate autonomă, 4 162 776 loc. (2001), situată în E Spaniei. Cuprinzând provinciile Alicante, Castellón și Valencia, are o suprafață de 23 255 kmp; centrul administrativ al provinciei este orașul Valencia. Regiunea cu relief în general muntos, lagune cu apă sărată pe coastă, a fost cucerită succesiv de romani, vizigoți și mauri. Parte a califatului Córdoba (sec. XI), a devenit ulterior regat maur independent. A fost deținută de comandantul spaniol El Cid în perioada 1094–1099; după moartea acestuia a fost cucerită de mauri, iar în 1238, de regele Iacob I de Aragon. Este una dintre cele mai fertile zone agricole din bazinul mediteraneean, aici se cultivă portocale, orez, struguri și măsline; este dezvoltată producția manufacturieră.

Valencia

Oraș, 1 338 833 loc. (2000), în NV Venezuelei. Este situat lângă țărmul de V al lacului Valencia. Fondat în 1555, a fost rivalul orașului Caracas în întrecerea pentru supremație în regiune, până în sec. XIX. În 1814, în timpul luptei pentru independența Venezuelei, aici a avut loc o luptă sângeroasă între forțele spaniole și cele de opoziție. Capitală în 1812, 1830 și 1858. Unul dintre cele mai mari centre industriale și de transport ale Venezuelei, este cunoscut pentru industria textilă, cea farmaceutică și industria producătoare de automobile.

Valencia

Oraș, 1 397 809 loc. (2001) în zona metropolitană, centrul administrativ al comunității autonome Valencia, în E Spaniei. Menționat pentru prima dată ca așezare romană în 138 î.Hr., a fost cucerit ulterior de vizigoți în 413 d.Hr. și de mauri în 714 d.Hr. A devenit reședință a regatului maur independent Valencia în 1021. După 1238 a făcut parte din posesiunile regatului Aragon. Aici a apărut primul tipar spaniol, în 1474; în următoarele două secole, orașul a fost cunoscut pentru școala sa de pictură. A suferit grave distrugeri în timpul războaielor napoleoniene, al Războiului Civil Spaniol și în inundațiile din 1957. Portul său este un important centru de transport pentru produse agricole și manufacturiere.

Valencia *anterior* Tacarigua

Lac situat în statele Carabobo și Aragua, în N Venezuelei. Are o suprafață totală de 364 kmp, fiind, ca mărime, cel de-al doilea lac natural din Venezuela, după lacul Maracaibo. Este situat într-o cunoscută regiune agricolă și de stațiuni balneoclimaterice.

Valens

(328-09.08.378 d.Hr.)

Împărat al Imperiului Roman de Răsărit (364–378 d.Hr.). Fratele său mai mare, Valentinian I, l-a numit coîmpărat și i-a încredințat spre conducere partea de E a imperiului, în timp ce el însuși a luat Imperiul de Apus. Creștin arian, Valens i-a persecutat pe catolici și a dus război împotriva păgânului Procopius (366 d.Hr.), a vizigoților (367–369 d.Hr.) și a perșilor (cca 376 d.Hr.). Când vizigoții s-au ridicat din nou împotriva Imperiului Roman, tactica

neinspirată a lui Valens a dus la înfrângerea romanilor și la moartea sa în marea Bătălie de la Adrianopole.

Valentin, Ziua Sfântului ~

Zi a îndrăgostiților, sărbătorită pe 14 februarie, când este celebrat Sf. Valentin, unul dintre cei doi martiri romani cu acest nume din sec. III d.Hr. Sf. Valentin este considerat patronul îndrăgostiților, mai ales al celor nefericiți. În sec. XIV, această zi s-a transformat într-un festival al îndrăgostiților, probabil sub influența festivalurilor păgâne de la jumătatea lunii februarie, închinate dragostei și riturilor de fertilitate. În epoca modernă, în această zi îndrăgostiții își dăruiesc cărți poștale romantice, flori și alte cadouri.

Valentinian I
nume complet **Flavius Valentinianus**
(321 d.Hr., Cibalae, Pannonia - 17.11.375 d.Hr., Brigetio, Pannonia Inferioară)

Împărat roman (364–375 d.Hr.). A servit în armata din Africa, condusă de tatăl său. Proclamat împărat de către armată, i-a încredințat fratelui său Valens partea de E a imperiului, urmând ca el să domnească în V. Ambii au dat dovadă de intoleranță religioasă. Valentinian i-a învins pe alemani în Gallia în 365 d.Hr., apoi a sprijinit apărarea Britanniei. Și-a numit fiul de 9 ani, Grațian, coîmpărat, pentru a asigura succesiunea. În Germania a întărit pozițiile de pe Rin; și-a continuat drumul pentru a se lupta cu quazii în Pannonia, unde s-a îmbolnăvit și a murit. În ciuda realizărilor sale este cunoscut mai ales pentru cruzimea sa și pentru neinspirata alegere a miniștrilor.

Valentino, Rudolf *născut* **Rodolfo Guglielmi di Valentina d'Antonguolla**
(06.05.1895, Castellaneta, Italia - 23.08.1926, New York, New York, SUA)

Actor american de film de origine italiană. A emigrat în SUA în 1913 și a lucrat ca dansator, înainte de a se stabili la Hollywood în 1918. A jucat în roluri mici în diverse filme, până când rolul din *Cei patru cavaleri ai Apocalipsei* (1921) l-a transformat în star. Promovată de impresari pricepuți, popularitatea sa în rândul femeilor a crescut vertiginos, odată cu interpretarea unor roluri de amant chipeș și misterios în drame romantice ca *Șeicul* (The Sheik, 1921), *Nisip și sânge* (Blood and Sand, 1922), *Vulturul* (The Eagle, 1925) și *Fiul șeicului* (The Son of the Sheik, 1926). Moartea sa bruscă, la 31 de ani, din cauza unui ulcer perforat, a provocat o isterie în toată lumea, câteva femei s-au sinucis, iar la funeraliile sale au avut loc adevărate demonstrații.

valență

Număr de legături pe care le poate avea un atom. Hidrogenul are întotdeauna valența 1, astfel încât valențele celorlalte elemente sunt egale cu numărul atomilor de hidrogen cu care se pot combina. Astfel, oxigenul (O) are valența 2, ca în apă (H_2O); azotul (N) are valența 3, ca în amoniac (NH_3), iar clorul (Cl) are valența 1, ca în acidul clorhidric (HCl). Valența depinde de numărul de electroni neperechi de pe orbita exterioară (și precedentă, în cazul elementelor de tranziție) a atomului. Asocierea electronilor neperechi (de valență) într-o legătură imită configurația stabilă a gazelor nobile, ale căror orbite exterioare sunt complete. Elementele care pot atinge configurații stabile în diferite combinații au mai multe valențe.

Valera, Eamon de

Vezi Eamon de Valera

Valerian
nume complet **Publius Licinus Valerianus**
(m. 260 d.Hr.)

Împărat roman (253–260 d.Hr.). A fost consul în timpul lui Alexander Sever (d. 222–235 d.Hr.). Ulterior comandant al armatei de pe Rinul Superior, l-a sprijinit pe Gallus (251–253 d.Hr.) în conflictul cu un împărat rival, dar legiunile sale au ajuns prea târziu ca să-l mai poată salva pe Gallus de la moarte. Ales împărat de către soldații săi (253 d.Hr.), Valerian a reînnoit persecuțiile împotriva creștinilor și l-a executat pe papa Sixtus II în 258 d.Hr. Și-a numit fiul, Publius Licinus Gallienus, la conducerea părții de V a imperiului, apoi a organizat un marș spre E pentru a respinge invazia persană. Deși campania sa a avut succes la început, a fost ulterior înfrânt de regele persan Shapur I și a murit în captivitate.

valeriană

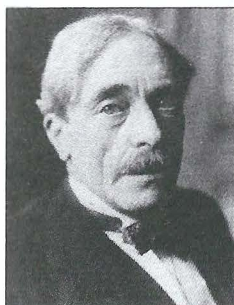
Denumire comună pentru cele 400 de specii de plante erbacee perene sau anuale (cca zece genuri) care constituie familia *Valerianaceae*. Unele sunt întrebuințate ca plante ornamentale, în gastronomie

(salate) sau la fabricarea medicamentelor și a parfumurilor. Valeriana grecească este scara-lui-Iacob (*Polemonium caeruleum*), din familia *Polemoniaceae*. Valeriana propriu-zisă (originară din zonele temperate, din Munții Anzi și din Africa) are flori tubulare, adunate în buchete strânse. Cel mai mare gen, *Valeriana*, este format din cca 200 de specii și este reprezentat mai ales de valeriana comună (*V. officinalis*), folosită pentru calmarea sistemului nervos.

Valéry, (Ambroise-) Paul (-Toussaint-Jules)

(30.10.1871, Sète, Franța - 20.07.1945, Paris)

Poet, eseist și critic francez. Student la drept, a scris multe poeme în perioada 1888–1891, unele publicate în reviste ale mișcării simboliste. După 1894 a scris un jurnal, publicat mai târziu sub forma cunoscutelor *Caiete*. Și-a revizuit scrierile din tinerețe în vederea celui mai mare poem al său, *Tânăra parcă* (La jeune parque, 1917). Acesta a fost urmat de *Album de versuri vechi* (Album de vers anciens, 1890–1900, 1920) și de *Farmece sau poeme* (Charmes ou poèmes, 1922), conținând și *Cimitirul marin* (Le cimetière marin), poem care l-a consacrat drept cel mai mare poet francez din vremea sa. Lucrările sale sunt, în general, variațiuni pe tema luptei dintre tendința spre contemplație și dorința de acțiune care se dă în conștiința umană. Ulterior a devenit un personaj public proeminent, scriind eseuri și articole pe subiecte literare, manifestând un mare interes pentru știință și problemele politice.

Paul Valéry

EB INC.

validitate

În logică, proprietate a unui argument care constă în faptul că valoarea de adevăr a premiselor garantează automat valoarea de adevăr a concluziei. Dacă premisele sunt adevărate, concluzia trebuie să fie și ea adevărată, datorită formei argumentului. Unele argumente invalide sunt acceptate pe alte baze decât cele ale logicii formale (de ex. argumentele inductive), iar concluziile lor nu sunt întemeiate pe necesitatea logică. Atunci când dovezile în favoarea unui argument indică o mare probabilitate a concluziei, pe baza premiselor date, avem de-a face cu un argument numit uneori valid în chip inductiv. În cazul unor argumente cu scop persuasiv, premisele nu furnizează, de fapt, nici o bază logică pentru acceptarea concluziei; asemenea forme deficitare de argumentare sunt denumite sofisme (*vezi* sofism, formal și informal).

valină

Aminoacid esențial întâlnit în majoritatea proteinelor. Produs pe cale industrială prin hidroliza proteinelor sau prin sinteză chimică, este folosit în cercetarea biochimică și nutriționistă, precum și ca supliment alimentar.

valium

Marcă înregistrată pentru diazepam. Tranchilizant utilizat în tratarea anxietății și a stărilor tensionale, precum și ca auxiliar în sedare, folosit pentru prima dată în 1863, aparține grupului benzodiazepinelor, compuși înrudiți din punct de vedere chimic, dintre care primul a fost sintetizat în 1933. Printre efectele secundare se numără somnolența și lipsa de coordonare musculară; dacă este utilizat pentru o perioadă lungă, poate provoca dependență. Descoperirea valiumului și a medicamentelor similare a deschis o nouă eră în farmacologia psihotropă.

Valla, Lorenzo

(1407, Roma, Statele Papale - 01.08.1457, Roma)

Umanist, filozof și critic literar italian. Neputând să-și găsească un post ca secretar papal, a părăsit Roma în 1430 și și-a petrecut cinci ani călătorind în N Italiei. A fost secretar regal și istoric pentru Alfonso V de Aragon, în perioada 1435–1448. În stilul său polemic, a criticat scrierile lui Boethius, Aristotel și Cicero. Considerat eretic de Inchiziție, din cauza refuzului de a admite că Crezul apostolilor a fost compus de cei 12 apostoli, a fost cât pe ce să fie ars pe rug. Lucrarea sa *Eleganța limbii latine* (Elegantiae linguae latinae, tipărită în 1471) a fost prima carte de gramatică a limbii latine scrisă după sfârșitul perioadei antice. Principala sa lucrare a fost *Adnotații pe marginea Noului Testament* (tipărită în 1505).

Valladolid

Oraș, 316 580 loc. (2001), centru administrativ al comunității autonome Castilia

y León, în Spania. Atestat pentru prima dată în 1074, a fost reședința curții de Castilia până în cca 1600. Aici s-au căsătorit, în 1469, monarhii catolici Isabela de Castilia și Ferdinand de Aragon. A suferit distrugeri însemnate din cauza unui incendiu în 1561 și din cauza francezilor în timpul Războiului Peninsular. Principalele activități economice sunt industria și comerțul. Are multe clădiri medievale, iar universitatea (fondată în 1346) este una dintre cele mai vechi din Spania. Aici a murit Cristofor Columb în 1506.

Vallandigham, Clement L(aird)

(29.07.1820, Lisbon, Ohio, SUA – 17.06.1871, Lebanon, Ohio)

Om politic american. A făcut parte din Camera Reprezentanților SUA (1857–1863), unde a condus mișcarea antirăzboi Copperheads și mișcarea secretă Regii Cercului de Aur (ulterior denumită Fiii Libertății). Din cauza criticilor aspre aduse administrației președintelui Abraham Lincoln și a continuării Războiului Civil American, a fost arestat, găsit vinovat de trădare (1863) și trimis în exil în Sud. Curând a fugit în Canada, apoi a plecat ilegal în Ohio, unde și-a continuat discursurile antiguvernamentale.

Valle Central

Vale în Chile, situată în centrul statului, între cordiliera apuseană a munților Anzi și lanțul muntos de coastă; se întinde pe 650 km, de la Munții Chabuco în N până la râul Bio-Bio în S. Importantă zonă agricolă a țării, reprezintă nucleul inițial al colonizării europene, acțiune începută pe la mijlocul anilor 1500; această regiune este pentru majoritatea chilienilor pământul natal. Santiago se află în partea de N.

Valle d'Aosta

Regiune autonomă în NV Italiei, 119 356 loc. (2001). Este înconjurată din trei părți de Alpi și are centrul administrativ la Aosta. La început teritoriu al populației celtice salassi, a fost anexată ulterior de romani. După căderea Imperiului Roman de Apus în sec. V d.Hr., a făcut parte din regatele burgund și franc. A fost luată în stăpânire în sec. XI de casa de Savoia. În 1945 a fost creată regiunea autonomă Valle d'Aosta, ca recunoaștere a orientării lingvistice și culturale francofone a regiunii. Principalele activități economice sunt industria lactatelor și turismul.

Vallee, Rudy *născut* Hubert Prior Vallée

(28.07.1901, Island Port, Vermont, SUA – 03.07.1986, North Hollywood, California)

Cântăreț și prezentator american. Și-a manifestat talentul muzical în timpul studenției la Yale, iar în 1928 a format o trupă de muzică de dans, The Yale Collegians (ulterior denumită The Connecticut Yankees). Ca solist și lider al grupului a folosit microfonul marcă proprie, pentru a-și amplifica vocea suavă, cu tonalitate slabă. Și-a făcut debutul pe ecran în *Amantul vagabond* (The Vagabond Lover, 1929) și a jucat în comedii și în roluri de compoziție. La radio a găzduit prima serie de emisiuni de varietăți cu durata de o oră, *The Rudy Vallee Show* (1929–1943), descoperind talente ca Alice Faye și Edgar Bergen.

Valle-Inclán, Ramón María del *născut* Ramón Valle y Villanueva de Arosa

(28.10.1866, Villanueva de Arosa, Spania – 05.01.1936, Santiago de Compostela)

Romancier, dramaturg și poet spaniol. Încă din tinerețe a fost influențat de mișcarea simbolistă, iar primele patru opere, numite generic *Sonate* (Sonatas, 1902–1905), sunt scrieri evocative pe un ton de decadență elegantă și rafinată. Unele piese și romane de mai târziu iau un ton deliberat absurd și de o satiră crudă, pentru a exprima ceea ce considera a fi deformarea societății spaniole sub acțiunea civilizației europene; sunt reprezentative piesa *Lumini boeme* (Luces de bohemia, 1921) și romanul *Curtea miracolelor* (La corte de los milagros, 1927).

Vallejo

Oraș, 116 760 loc. (2000), în V Californiei. Este situat în golful San Pablo, lângă Oakland. Fondat în 1850, a fost capitală a statului timp de șapte zile în ianuarie 1852 și timp de o lună în 1853. Supraviețuirea orașului din punct de vedere economic a fost asigurată de prezența șantierului naval Mare Island (fondat în 1854, astăzi închis); sunt de asemenea importante pentru economie bazele militare din zonă. Aici se află Academia Maritimă California (fondată în 1929).

Valletta, La ~

Oraș-port, 6 154 loc. (2007), capitala statului Malta. Este situat pe un promontoriu stâncos, cu porturi de fiecare parte. Construit după Marele Asediu al Maltei (1565), care a oprit înaintarea puterii otomane în S Europei, a fost denumit după

Jean Parisot de la Valette, mare maestru al cavalerilor de Malta. A devenit capitală a Maltei în 1570. După 1814 a fost baza principală a flotei britanice din Mediterană și și-a păstrat importanța în Al Doilea Război Mondial, când a suferit distrugeri importante din cauza bombardamentelor. Încă mai există aici câteva clădiri din sec. XVI. Economia se bazează în special pe comerț și turism.

Valley Forge, Parcul Național Istoric ~

Rezervație naturală, în SE Pennsylvaniei, SUA. Parcul, cu o suprafață de 1404 hectare, este locul în care generalul George Washington și-a așezat tabăra de bază a Armatei Continentale, în iarna 1777–1778, în timpul Revoluției Americane. Parcul a fost fondat în 1976.

valoare absolută

Valoare ce măsoară mărimea unui număr real, a unui număr complex sau a unui vector. Din punct de vedere geometric, valoarea absolută reprezintă distanța față de origine (sau zero) și este, prin urmare, pozitivă. Dacă un număr real a este pozitiv sau zero, valoarea sa absolută este chiar numărul însuși; dacă a este negativ, valoarea sa absolută este –a. Un număr complex Z este, în mod caracteristic, reprezentat de perechea ordonată (a, b) în plan complex. Astfel, valoarea absolută (sau modulul) a lui Z se definește ca numărul real $\sqrt{a^2+b^2}$ care corespunde distanței dintre Z și originea planului complex. Vectorii, ca săgețile, au mărime, direcție și sens, iar reprezentarea algebrică rezultă din plasarea „cozii" în originea unui spațiu multidimensional și extragerea coordonatelor „vârfului" lor. Valoarea absolută (mărimea) a unui vector este atunci dată de rădăcina pătrată din suma pătratelor componentelor sale. De exemplu, un vector tridimensional V dat de coordonatele (a, b, c) are valoarea absolută $\sqrt{a^2+b^2+c^2}$. Valoarea absolută este simbolizată de barele verticale, ca în $|x|$, $|z|$ sau $|v|$ și are câteva proprietăți fundamentale, cum ar fi: $|a \times b|=|a|\times|b|$ și $|a + b| \leq |a| + |b|$.

valoare proprie

În analiza matematică, valoare dintr-un set de valori distincte ale unui parametru, *k*, într-o ecuație de forma $Lx = kx$. Astfel de ecuații caracteristice sunt utile în special în rezolvarea ecuațiilor diferențiale, a ecuațiilor integrale și a sistemelor de ecuații. În ecuație, *L* este o transformare liniară, cum ar fi o matrice sau un operator diferențial, iar x poate fi un vector sau o funcție (numit vector propriu sau funcție proprie). Totalitatea valorilor proprii pentru o ecuație caracteristică dată este un set. În mecanica cuantică, *L* este un operator energetic, iar valorile proprii sunt valori energetice.

Valois

Regiune și ducat medieval în N Franței. A fost stăpânită de regii merovingieni (cca 500–751 d.Hr.) și de succesorii acestora, carolingienii, până când a devenit domeniu ereditar al coroanei franceze. În 1214 a fost anexată la domeniul regal de regele Filip II August. Ultimul reprezentant al casei de Valois, Henric III, a fost urmat, în 1589, de dinastia de Bourbon. În 1790 ducatul a fost desființat, în urma împărțirii Franței în departamente.

Valois, Ninette de

Vezi Ninette de Valois

Valparaiso

Oraș-port, 262 000 loc. (2002), în centrul statului Chile. A fost fondat de spanioli în 1536; puține dintre clădirile sale coloniale au supraviețuit atacurilor piraților, furtunilor puternice, incendiilor și cutremurelor de pământ (cele mai recente în 1906 și 1971). După ce statul Chile și-a obținut independența în 1818, portul s-a dezvoltat odată cu creșterea flotei chiliene. În 1884, aici a fost semnat un tratat prin care Bolivia ceda statului Chile o regiune de coastă conținând în special depozite de azot (*vezi* Războiul din Pacific). Principalul port din Chile reprezintă poarta de intrare pentru cea mai mare parte dintre produsele importate. Este o zonă navală, dar producătoare de textile și produse chimice.

vals

Dans de bal, cu învârtire, ce a evoluat din dansul ländler în sec. XVIII. Se caracterizează prin pas-alunecare-pas în măsură de 3/4, fiind extrem de popular în sec. XIX și la începutul sec. XX. Printre variațiuni se numără valsul vienez, care este mai vioi și cu mai multe piruete, și valsul Boston, mai lent și mai lin. Acesta din urmă a fost transformat de Vernon și Irene Castle în vals ezitant. Mulți compozitori ai sec. XIX au scris muzică de vals, cei mai cunoscuți fiind F. Schubert, F. Chopin, J. Brahms și J. Strauss, Jr.

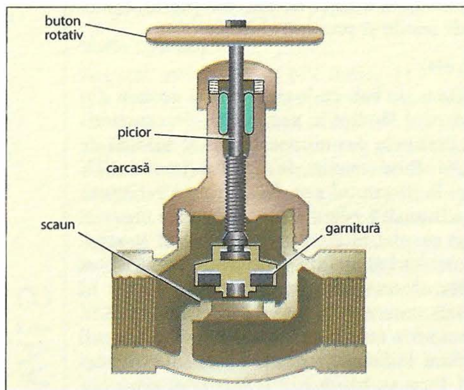
valută

În țările puternic industrializate, acea parte din rezerva monetară (constând din bancnote și monede emise de stat), ce nu are nevoie de gir pentru a servi drept mijloc de schimb. De când s-a renunțat la etalonul aur, guvernele sau banca centrală nu au mai fost obligate să recompenseze pe deținătorii de valută cu nici o formă de metal prețios. Prin urmare, volumul de valută este stabilit prin acțiuni ale guvernului sau ale băncii centrale și nu de cantitatea de metal prețios. În țările mai puțin dezvoltate sau în perioade de austeritate economică, produse ca vitele sau tutunul pot servi drept valută. *Vezi* monedă.

valvă

În mecanică, dispozitiv pentru controlarea fluxului de fluide (lichide, gaze, amestecuri) printr-o țeavă sau în alt spațiu închis. Controlul lichidului este exercitat prin intermediul unui element mobil care deschide, închide sau blochează parțial deschiderea. Există șapte tipuri principale de valve: robinetul cu bilă, cu obturator, cu pontou, cu cep, fluture, supapa cu ciupercă și cu bobină. Unele valve sunt operate automat; de ex., clapeta de reținere este o valvă activată automat care permite fluxul într-o singură direcție. Valva de siguranță se deschide atunci când presiunea atinge o valoare prestabilită; elementul mobil are, de obicei, un levier greu sau un arc suficient de puternic pentru a păstra valva închisă până se atinge o anumită presiune.

O valvă sferică controlează debitul de fluid printr-o conductă de admisie sau de evacuare. Pentru a opri complet debitul, cu ajutorul rozetei, se învârte în jos tija filetată până când garnitura de etanșare se așază pe scaunul valvei.

vampir

În legendele populare, creatură care iese noaptea din mormânt pentru a bea sânge de om, uneori sub înfățișarea unui liliac. La venirea zorilor, trebuie să se întoarcă în mormântul său sau într-un sicriu cu pământ din regiunea în care s-a născut. Poveștile despre vampiri se regăsesc în folclorul multor țări, în cel al Ungariei și al altor regiuni din Peninsula Balcanică. Dezgroparea în Serbia în 1725 și 1732 a unor corpuri pline cu fluid, despre care sătenii spuneau că reprezintă dovezi de vampirism, a dus la creșterea interesului pentru acest fenomen și nașterea unei întregi literaturi a vampirismului în toată Europa de V. Se spune că vampirii sunt oameni morți (sinucigași, eretici sau criminali) care reușesc să trăiască hrănindu-se cu sângele oamenilor vii; victimele lor devin vampiri. Aceste creaturi „vii" nu au umbră, iar imaginea lor nu este reflectată de oglinzi. Pot fi îndepărtați cu ajutorul crucifixelor sau al cununilor de usturoi și uciși prin expunerea la razele soarelui sau prin înfigerea unui țăruș de stejar direct în inimă. Cel mai cunoscut personaj a fost creat de Bram Stoker în *Dracula* (1897).

Bela Lugosi cu Frances Dade în *Dracula* (1931)

Van

Oraș, 331 986 loc. (2007), situat în E Turciei, pe malul de E al lacului Van. Ruinele clădirilor din piatră de aici datează din sec. VIII î.Hr., când Van a fost cel mai important centru al regatului Urartu. După căderea orașului Ninive (612 î.Hr.) a fost ocupat succesiv de mezi, de regele din Pont, de arabi (sec. VII d.Hr.) și de armeni (sec. VIII d.Hr.). Cucerit de turcii selgiucizi după 1071 și de otomani în 1543. Ocupat de armatele rusești în timpul Primului Război Mondial. O mare parte a populației este de origine kurdă. Odinioară, populația era preponderent armeană; din cauza aspirațiilor lor naționaliste, au fost masacrați în timpul Primului Război Mondial (*vezi* Masacrele armene). Economia se bazează pe transportul naval, comerțul cu piei de animale, cereale, fructe și legume.

Van

Lac sărat, în E Turciei, în Asia. Cel mai mare lac din Turcia, are o suprafață de 3 713 kmp și peste 119 km diametru în zona cea mai largă. Cea mai mare adâncime depășește 100 m. Este alimentat de ploi și câteva pâraie. Nu are nici o ieșire, iar apele sale stătute nu sunt bune de băut și nici pentru irigații.

vanadiu

Element chimic metalic, unul dintre elementele de tranziție, cu simbol chimic V și număr atomic 23. Metal cu duritate mică, de culoare albă-argintie, este întâlnit (întotdeauna în compuși) în diverse minerale, cărbune, petrol. Este utilizat, în aliaj cu oțelul și fierul, la producerea oțelului rapid pentru cuțite de mare viteză, a oțelului slab aliat și a fontei rezistente la uzură. Nealiat, este folosit în diverse aplicații la temperaturi mari, ca țintă pentru razele X și cu rol de catalizator. Compușii săi, în care are diverse valențe, dau culori foarte frumoase în soluție și au rol de catalizatori sau sunt utilizați ca baițuri (*vezi* colorant).

Van Allen, centurile de radiații ~

Două zone, având aspectul unor gogoși, formate din particule puternic încărcate electric (*vezi* sarcină electrică) aflate la mare altitudine în câmpul magnetic al Pământului. Denumite după James A. Van Allen (1914–2006), care le-a descoperit în 1958, acestea sunt mai intense la ecuator și practic absente în zona polilor. Cele două zone fuzionează treptat, fluxul de particule indicând două regiuni de mare densitate. Cea din interior, alcătuită mai ales din protoni, despre care se crede că sunt produși de razele cosmice primare care intră în atmosferă, are centrul la cca 6 000 km deasupra Pământului. Cea de la exterior include ioni de heliu de la vântul solar și are centrul la cca 20 000 km deasupra Pământului. Activitatea solară intensă (*vezi* ciclu solar) duce la perturbarea centurilor, legate la rândul lor de fenomene ca aurorele boreale și furtunile magnetice.

Vanbrugh, John *ulterior* Sir John

(botezat pe 24.01.1664, Londra, Anglia – 26.03.1726, Londra)

Dramaturg și arhitect englez. A început să scrie în perioada stagiului militar. Printre comediile sale pline de succes, în care descrie moravurile Restaurației, se numără *Recidiva* (The Relapse, 1696) și *Nevasta înfuriată* (The Provok'd Wife, 1697). De asemenea, a scris adaptări ale unor texte franceze, mai mult farse decât comedii, cum ar fi *Casa de la țară* (The Country House, jucată în 1703) și *Confederația* (The Confederacy, 1705). În 1702 a proiectat castelul Howard, în Yorkshire, împreună cu Nicholas Hawksmoor (1661–1736). Capodopera sa, realizată tot împreună cu Hawksmoor, este palatul Blenheim (1705–1716) din Oxfordshire, care constituie apogeul stilului baroc.

Van Buren, Martin

(05.12.1782, Kinderhook, New York, SUA – 24.07.1862, Kinderhook)

Al optulea președinte al SUA (1837–1841). A practicat avocatura, a făcut parte din Senatul statului (1812–1820) și a fost procuror general al statului (1816–1819). A devenit conducătorul unui grup neoficial de suporteri politici, numit Albany Regency, pentru că au dominat politica statului chiar și în timp ce Van Buren era la Washington. A fost ales în Senatul SUA (1821–1828), unde a promovat drepturile statelor și s-a opus unei guvernări puternic centralizate. După ce John Quincy Adams a fost ales președinte, Van Buren s-a alăturat lui Andrew Jackson și altora, formând un grup devenit ulterior Partidul Democrat. Ales guvernator de New York în 1828, a demisionat, preferând funcția de secretar de stat (1829–1831). A fost nominalizat la funcția de vicepreședinte la prima convenție a Partidului Democrat (1832), funcție pe care a exercitat-o în timpul mandatului lui Jackson (1833–1837). Indicat drept succesor de Jackson, l-a învins pe William H. Harrison în alegerile din 1836. Mandatul său a fost marcat de o criză economică, de disputa asupra graniței dintre statul Maine și Canada (*vezi* războaiele Aroostook), de războaiele seminole din Florida și de dezbaterile privind anexarea Texasului. A candidat din nou, dar a fost învins și a pierdut candidatura din partea democraților în 1844, din cauza convingerilor sale antisclavagiste. I s-a propus din nou candidatura la președinție în 1848, de către Partidul Liber Agrar, dar a pierdut și s-a retras.

Vance, Cyrus (Roberts)

(27.03.1917, Clarksburg, Virginia de Vest, SUA – 12.01.2002, New York, New York)

Membru al administrației americane. A participat la Al Doilea Război Mondial,

după care a practicat avocatura la New York. A devenit consilier general pentru Departamentul Apărării al SUA (1960–1962), secretar de stat al armatei (1962) și secretar de stat adjunct al apărării (1963–1967). La început a fost un susținător declarat al Războiului din Vietnam, dar și-a schimbat punctele de vedere după demisia din 1967, iar în 1968 îl soma pe președintele Johnson să oprească bombardamentele asupra Vietnamului de Nord. A fost trimis la Paris în 1968, împreună cu W. Averell Harriman, pentru a negocia pacea cu Vietnamul. Ca secretar de stat (1977–1980) în timpul mandatului președintelui Jimmy Carter, a contribuit la realizarea tratatului SALT II (Strategic Arms Limitation Talks II) și a avut un rol important în semnarea Acordurilor de la Camp David. În 1980 a demisionat în semn de protest la adresa modului în care Carter a gestionat criza ostaticilor din Iran.

Van Cortlandt, Stephanus

(07.05.1643, New Amsterdam, Coloniile Britanice - 25.11.1700, New York)

Oficial al administrației coloniale americane. Născut într-o colonie olandeză (ulterior New York), a ajuns negustor bogat. Când colonia a fost luată în stăpânire de britanici (1664), a fost numit în consiliul guvernatorului (1674). A devenit primul primar autohton al New Yorkului (1677, 1686–1687) și ulterior a fost judecător asociat și apoi judecător-șef la Curtea Supremă de Justiție din New York (1691–1700).

Vancouver

Insulă, în largul Columbiei Britanice, Canada. Este cea mai mare insulă din largul coastei nord-americane a Pacificului. Suprafața: 31 284 kmp; 705 000 loc. (2001). Are câteva piscuri de peste 2 100 m înălțime și golfuri frumoase. Cel mai important oraș este Victoria. Insula a fost locuită de populațiile indiene cu câteva milenii înainte de a fi explorată de primii călători spanioli și englezi, printre care căpitanul James Cook în 1778. Cercetată de George Vancouver în 1792, s-a aflat în proprietatea Companiei Golfului Hudson până în 1849, când a devenit colonie a coroanei britanice. S-a unit cu Columbia Britanică în 1866. Principalele activități de aici sunt prelucrarea lemnului, pescuitul, agricultura și turismul.

Vancouver

Oraș, 1 986 965 loc. (2001) în zona metropolitană, situat în SV Columbiei Britanice, Canada. Amplasat într-un frumos port natural, a luat naștere dintr-o așezare de prelucrare a cherestelei, în anii 1870. Reconstruit după un incendiu devastator în 1886, a devenit principalul port maritim al Canadei. La dezvoltarea sa au contribuit extinderea căii ferate în 1887 și construirea Canalului Panamá în 1914, care au făcut posibil transportul de cereale și cherestea de la Vancouver spre coasta Americii de Nord și Europa. Printre activitățile economice se numără producția de cherestea și placaj, rafinarea petrolului și construcția de nave.

Vancouver, George

(22.06.1757, King's Lynn, Norfolk, Anglia - 10.05.1798, Richmond, Surrey)

Navigator englez. S-a înrolat în Marina Regală la 13 ani și l-a însoțit pe James Cook în a doua și a treia din călătoriile sale (1772–1775, 1776–1780) pe apele Pacificului. În 1791 a comandat o expediție de explorare a coastelor Australiei și Noii Zeelande, a insulelor Tahiti și Hawaii, după care a ajuns pe coasta nord-americană a Pacificului în 1792. În următorii doi ani a cartografiat cu multă meticulozitate o mare porțiune a acesteia. În 1798 și-a publicat harta, împreună cu o lungă relatare a călătoriilor sale.

vandali

Populație germanică din Africa de N, al cărei regat a dăinuit din 429 d.Hr. până în 534 d.Hr. și care a devastat Roma în 455 d.Hr. Fugind spre V din cauza hunilor, au invadat Gallia, după care s-au așezat în Spania (409 d.Hr.). Sub conducerea regelui Genseric (428–477 d.Hr.), au migrat în Africa de N și au devenit federați ai Romei (435 d.Hr.). Patru ani mai târziu, Genseric a înlăturat stăpânirea romană și a capturat Cartagina. Ulterior, vandalii au anexat Sardinia, Corsica și Sicilia, iar flota lor de pirați a controlat cea mai mare parte din V Mării Mediterane. Când au invadat Italia și au capturat Roma (455 d.Hr.), au jefuit orașul și au distrus obiecte de artă, iar numele acestei populații a rămas sinonim cu profanarea și distrugerea voluntară. Vandalii erau creștini arieni (*vezi* arianism), care i-au persecutat pe ceilalți creștini în Africa. Au fost cuceriți de Bizanț, care a invadat Africa de N în 533–534 d.Hr.

Van de Graaff, Robert J(emison)
(20.12.1901, Tuscaloosa, Alabama, SUA - 16.01.1967, Boston, Massachusetts)

Fizician american. A lucrat ca inginer, apoi cercetător în domeniul fizicii la Universitatea Oxford (1925–1929). Din 1931 și-a continuat activitatea de cercetare la MIT, ca profesor (1934–1960). A inventat un generator electrostatic de mare voltaj (numit ulterior generatorul Van de Graaff), care funcționează ca un fel de accelerator de particule. În 1946 a fondat High Voltage Engeneering Corp. pentru a-și produce generatorul. Foarte utilizat în cercetare în fizica atomică, generatorul a fost adaptat și pentru a produce raze X de înaltă energie, folosite în domeniile medical și industrial.

Vandenberg, Arthur H(endrik)
(22.03.1884, Grand Rapids, Michigan, SUA - 18.04.1951, Grand Rapids)

Om politic american. A fost editor al ziarului *Grand Rapids Herald* în perioada 1906–1928. Ales de republicani în Senatul SUA (1928–1951), a criticat politica externă a președintelui Franklin Roosevelt, dar și-a revizuit poziția izolaționistă după atacul de la Pearl Harbor. În 1945, într-un discurs ținut în Senat, a promovat participarea SUA la alianțele internaționale, ceea ce a constituit un sprijin republican valoros în favoarea ONU, și a fost delegat la conferința de constituire a ONU. În fruntea grupului republican a susținut măsurile legislative introduse de președintele Harry Truman, printre care Planul Marshall, Doctrina Truman și NATO.

Vanderbilt, Cornelius
(27.05.1794, Port Richmond, Staten Island, New York, SUA - 04.01.1877, New York, New York)

Magnat american din transporturile navale și căile ferate. A inițiat o afacere de transport de pasageri cu feribotul în portul New York în 1810, inițial cu o singură navă; în timpul Războiului din 1812 și-a extins afacerea, constituindu-și o mică flotă cu care asigura transportul soldaților americani în posturile de avangardă. Și-a vândut navele și a fost căpitan pe un vapor cu aburi (1818–1829), apoi și-a fondat propria companie de vase cu aburi pe fluviul Hudson. Reducând taxele și oferind condiții de lux, a ajuns în curând să controleze traficul pe fluviu; a început să ofere servicii de transport de-a lungul coastei oceanice de E. În 1846 era deja milionar. A fondat Accessory Transit Co. pentru a transporta pasageri și marfă de la New York până în terenurile aurifere din California, via Nicaragua. Prin prețurile practicate, și-a învins din nou concurența, care i-a cumpărat afacerea la un preț ridicat (1858). În afacerile cu transporturi pe calea ferată, a achiziționat un stoc de acțiuni care i-a permis să ia controlul asupra companiei de căi ferate New York și Harlem Railroad. Pierzând lupta pentru controlul asupra companiei de căi ferate Eire Railroad (1868), a cumpărat și consolidat Compania de căi ferate Hudson River și New York Central (1869). După ce a achiziționat Compania de căi ferate Lake Shore și Michigan Southern Railroad (1873), a furnizat primele servicii de transport pe calea ferată între New York și Chicago. La moartea sa a lăsat o avere de peste 100 de milioane dolari, cea mai mare din SUA la acea dată. A donat un milion de dolari Universității Centrale (ulterior Universitatea Vanderbilt). A lăsat averea fiului său, William H. Vanderbilt (1821–1885), care a extins considerabil rețeaua New York Central, a cumpărat alte companii de căi ferate și a dublat averea familiei.

Vanderbilt, Universitatea ~

Universitate privată în Nashville, Tennessee, SUA. A fost fondată în 1873 și a căpătat numele filantropului Cornelius Vanderbilt. Instituția acordă diplome în domeniile artă, științe, muzică. În afară de acestea, există cca 40 de programe de master, doctorat și învățământ profesional în cadrul programului postuniversitar, școlilor de teologie, de drept, management, medicină și asistență medicală. Printre instituțiile de cercetare se numără centre pentru studiul educației și al dezvoltării umane, al relațiilor publice și al științelor sociale. Numărul total de studenți este de cca 10 000.

van der Goes, Hugo
Vezi Hugo van der Goes

Vanderlyn, John
(15.10.1776, Kingston, New York, SUA - 23.09.1852, Kingston)

Pictor american. A studiat cu Gilbert Stuart și apoi la Școala de Arte Frumoase. A rămas la Paris, unde a fost foarte apreciat pentru lucrările sale în stil neoclasic (printre care *Ariadna adormită în Naxos*, 1812). La vârsta de 40 de ani s-a întors în SUA, dar nereușind să primească comenzi din

partea guvernului federal, aşa cum credea, s-a retras, supărat, la Kingston. În 1832 a primit, în sfârşit, o comandă din partea guvernului, pentru un portret în mărime naturală al lui George Washington, şi, în 1839, o alta pentru *Debarcarea lui Columb*, în Rotonda Capitoliului SUA.

van der Rohe, Ludwig Mies

Vezi Ludwig Mies van der Rohe

Van der Waals, forţe ~

Forţe electrice de putere relativ mică. Provoacă atracţia dintre moleculele neutre (fără sarcină electrică) din gaze, din gazele lichefiate sau solidificate şi din aproape toate corpurile organice lichide şi solide. Substanţele solide în care acţionează forţele van der Waals au, de obicei, punctul de topire scăzut şi densitate mai mică decât cele în care acţionează legăturile ionice, covalente şi metalice (*vezi* legătură). Aceste forţe apar deoarece moleculele neutre, deşi fără sarcină electrică, constituie, de obicei, dipoli electrici care au tendinţa să se alinieze între ei şi să transmită polarizarea în moleculele învecinate, rezultând o forţă de atracţie. Într-o anumită măsură, aceste forţe sunt mai slabe decât legăturile de hidrogen. *Vezi şi* Johannes Diederik Van der Waals.

Van der Waals, Johannes Diederik

(23.11.1837, Leiden, Olanda - 09.03.1923, Amsterdam)

Fizician olandez. Profesor la Universitatea din Amsterdam (1877–1907), a extins legea clasică a gazelor ideale (*vezi* legea gazelor) la descrierea comportamentului gazelor reale, derivând ecuaţia van der Walls a stărilor, în 1881. Cercetările sale au demonstrat posibilitatea lichefierii câtorva gaze comune şi au permis studiul temperaturilor apropiate de zero absolut. Forţele van der Waals au fost denumite astfel în onoarea sa. A primit Premiul Nobel în 1910.

Van DerZee, James (Augustus Joseph)

(29.06.1886, Lenox, Massachusetts, SUA - 15.05.1983, Washington DC)

Fotograf american. S-a mutat, în 1906, împreună cu familia în Harlem, New York, iar în 1915 la Newark, New Jersey, pentru a lucra într-un studio specializat în fotografiile-portret. Curând s-a întors la Harlem pentru a-şi înfiinţa propriul studio, iar fotografiile făcute de el între 1918 şi 1945 constituie o cronică a renaşterii din Harlem; printre cele mai cunoscute personaje care i-au pozat se numără Countee Cullen, Bill Robinson şi Marcus Garvey. După Al Doilea Război Mondial a cunoscut o perioadă de declin în timp ce se afla în Harlem, până când fotografiile i-au fost expuse la Muzeul Metropolitan de Artă.

van de Velde, Henri

Vezi Henri van de Velde

van de Velde, Willem, cel Bătrân

Vezi Willem van de Velde cel Bătrân

van Doesburg, Theo

Vezi Theo van Doesburg

Van Doren, Carl (Clinton) *şi* Mark

(10.09.1885, Hope, Illinois, SUA - 18.07.1950, Torrington, Connecticut; 13.06.1894, Hope, Illinois, SUA - 10.12.1972, Torrington, Connecticut)

Scriitori şi profesori americani. Carl, care a predat la Universitatea Columbia în perioada 1911–1930, a editat *Istoria Literaturii Americane*, ediţia Cambridge (The Cambridge History of American Literature, 1917–1921) şi ziare. Printre lucrările sale de critică se numără biografia *Benjamin Franklin* (1938, Premiul Pulitzer). Mark a predat la Universitatea Columbia în perioada 1920–1959. A publicat peste 20 de volume de versuri, printre care *Tunet de primăvară* (Spring Thunder, 1924) şi *Poeme alese* (Collected Poems, 1939, Premiul Pulitzer). A mai scris trei romane şi câteva volume de povestiri şi a editat antologii. Printre scrierile sale de critică literară se numără lucrări despre John Dryden, William Shakespeare şi Nathaniel Hawthorne, ca şi o *Introducere în studiul poeziei* (Introduction to Poetry, 1951), în care comentează scurte poeme clasice din literatura americană.

Van Dyck, Anthonis *ulterior* Sir Anthony

(22.03.1599, Antwerpen, Belgia - 09.12.1641, Londra, Anglia)

Pictor flamand. Fiu al unui înstărit negustor de mătăsuri, a fost încredinţat spre ucenicie unui pictor din Antwerpen, la vârsta de zece ani. Curând a intrat sub influenţa lui Peter Paul Rubens, primele sale lucrări fiind realizate în stilul dramatic al acestuia, deşi cu culori mai întunecate şi mai calde, un clarobscur mai abrupt şi figuri mai ascuţite. La 19 ani era maestru în breasla pictorilor din Antwerpen şi lucra împreună cu Rubens. A petrecut peste cinci ani în Italia (1621–1627); la întoarcerea în Olanda a primit multe comenzi de picturi pentru altare şi de portrete. De asemenea, a

pictat tablouri pe teme mitologice și a fost desenator și gravor, dar este cunoscut mai ales pentru portrete, în care și-a idealizat modelele fără a le anula individualitatea. Aflat în Anglia în 1632 a fost numit pictor al curții de către Carol I. A obținut un venit confortabil din portretele pictate în Anglia, rivalizând cu clienții săi ca nivel de trai. Influența sa a fost puternică și de durată; stilul și tehnica sa au fost imitate de portretiști flamanzi, olandezi și germani, iar portretiștii englezi din sec. XVIII au fost foarte influențați de personalitatea lui artistică, mai ales Thomas Gainsborough și Joshua Reynolds.

Van Dyke, Dick *născut* Richard Wayne

(n. 13.12.1925, West Plains, Montana, SUA)

Actor și comic american. A jucat în cluburi de noapte, după care a debutat pe Broadway în 1959. A jucat în musicalul *Bye Bye Birdie* (1960–1961), Premiul Tony; ecranizat în 1963), apoi în serialul de comedie pentru televiziune *The Dick Van Dyke Show* (1961–1966), care i-a adus câteva premii Emmy, în *The New Dick Van Dyke Show* (1971–1974) și în serialul dramatic *Verdict: crimă* (Diagnosis Murder, 1993–2001). A apărut în filme ca *Mary Poppins* (1964) și *Chitty, Chitty, Bang, Bang* (1968).

Vane, Henry *ulterior* Sir Henry

(1613 - 14.06.1662, Londra, Anglia)

Om politic englez. Fiu al consilierului regal Henry Vane cel Bătrân (1589–1655), s-a convertit la puritanism, iar în 1635 a plecat în New England, unde a fost guvernator de Massachusetts în perioada 1636–1637. Întors în Anglia a devenit trezorier al marinei (1639), apoi a făcut parte, împreună cu tatăl său, din Parlamentul cel Lung, unde a contribuit la demonstrarea acuzațiilor împotriva lui Thomas Wentworth, conte de Strafford. Negociator-șef al acordului cu Scoția (*vezi* Solemn League and Convenant), a devenit lider al Camerei Comunelor (din 1643) și membru al Consiliului de Stat al Commonwealthului (1649–1653). După Restaurație a fost arestat, încarcerat (1660–1662) și executat pentru trădare.

Vänern

Cel mai mare lac din SV Suediei și al treilea ca mărime din Europa, are o lungime de cca 145 km, o adâncime de 98 m și o suprafață de 5 585 kmp. Alimentat de numeroase cursuri de apă, se deschide în strâmtoarea Kattegat, prin râul Göta.

Vanguard

Termen care denumește trei sateliți experimentali americani. *Vanguard I* (1958), cel de-al doilea satelit american plasat pe orbită în jurul Pământului (după *Explorer 1*), era o sferă mică, de 1,47 kg, cu doi transmițători radio. Datele furnizate au demonstrat că Pământul seamănă puțin cu o pară, confirmându-se unele teorii mai vechi. *Vanguard II* (1959) era prevăzut cu fotocelule pentru a furniza informații despre stratul de nori al Pământului, dar, din cauza mișcării sale de rostogolire, datele au fost imposibil de descifrat. *Vanguard III* (1959) a fost folosit pentru cartografierea câmpului magnetic al Pământului.

Van Heusen, Jimmy *născut* Edward Chester Babcock

(26.01.1913, Syracuse, New York, SUA - 07.02.1990, Rancho Mirage, California)

Compozitor american. În adolescență a lucrat la un post de radio; la începutul anilor 1930 a lucrat la Tin Pan Alley, iar mai târziu a colaborat la compoziții muzicale ca *Darn That Dream* și *Polka Dots and Moonbeams*. Împreună cu Johnny Burke a compus melodii pentru 23 de filme cu Bing Crosby. În 1954, și-a început colaborarea cu Sammy Cahn. A compus 76 de melodii pentru prietenul său Frank Sinatra, printre care *The Tender Trap* și *Come Fly with Me*, și a câștigat Premiul Oscar pentru *Swinging on a Star, All the Way, High Hopes* și *Call Me Irresponsible*.

Vani

În mitologia popoarelor germanice, zei ai bogăției, fertilității și comerțului. Dintre ei fac parte Njörd și copiii lui, Freyr și Freyja. Au fost inițial subordonați războinicilor zei Aseni, dar au căpătat statut egal după ce i-au învins într-o luptă. Vanii i-au trimis pe Freyr și Njörd să trăiască împreună cu Asenii și i-au primit în schimb pe Hoenir și Mimir. Nașterea lui Kvasir s-a datorat ritualului de pace dintre cele două rase.

vanilie

Termen generic folosit pentru a denumi atât un grup de orhidee cățărătoare tropicale, care alcătuiesc genul *Vanilla*, cât și pentru aromatizantul extras din păstăile acestora. Planta are tulpină lungă, care se agață de copaci prin rădăcini aeriene, dar are și rădăcini subterane. Florile se deschid mai multe în același timp și durează doar o zi. Fructul, o păstaie cu o lungime de

cca 20 cm la maturitate, este cules imediat ce începe să capete o culoare verde-aurie la bază. În urma prelucrării devine maro-închis. Vanilia este folosită într-o mare varietate de dulciuri și băuturi, ca și în industria parfumurilor.

van Ostade, Adriaen

Vezi Adriaen van Ostade

Vanua Levu

Insulă, 139 526 loc. (1996), inclusiv populația insulelor adiacente, este situată în arhipelagul Fiji. Cea de-a doua insulă ca mărime din arhipelag, are o suprafață de 5 535 kmp. Explorată de navigatorul olandez Abel Janszoon Tasman în 1643, această insulă, de origine vulcanică (Vanua Levu înseamnă Pământ Mare) are un șir muntos central, cel mai mare vârf fiind Muntele Nasorolevu (1 032 m), care împarte insula în două, partea cu climă umedă și cea cu climă uscată. Principalul râu este Ndreketi. Pe coastă se află câteva sate mici.

Vanuatu *denumire oficială* Republica Vanuatu *anterior* Noile Hebride

Stat alcătuit din 12 insule principale și 60 de insule mai mici, în Pacificul de S. Suprafața: 12 190 kmp; 176 000 loc. (1997). Capitala: Port-Vila. Populația este alcătuită în cea mai mare parte din indigeni melanezieni. Limbi: bislama, engleză, franceză (toate oficiale); limbi și dialecte melaneziene. Religii: creștinism (prezbiterian, anglican și romano-catolic); credințe tradiționale. Moneda: vatu. Acest stat se întinde pe o lungime de 650 km și include insulele Espíritu Santo, Malekula, Efate, Ambrim, Erromango, Tanna, Epi, Aneityum, Maéwo și Pentecost. Cele mai mari sunt de origine vulcanică și prezintă un relief muntos; există și câțiva vulcani activi. Unele dintre aceste insule, mai ales Efate și Malekula, au porturi utilizabile. Cel mai înalt punct este Muntele Tabwémasana (1 879 m) de pe Espíritu Santo. Economia de piață în plină dezvoltare a țării se bazează în special pe agricultură, creșterea vitelor și pescuit. Turismul are o importanță din ce în ce mai mare. Este o republică cu o singură cameră legislativă; șeful statului este președintele, iar șeful guvernului este prim-ministrul. Insulele erau locuite de cel puțin 3 000 de ani de populații melaneziene, atunci când au fost descoperite de portughezi în 1606. În 1768 au fost redescoperite de navigatorul francez L.-A. de Bougainville și explorate de navigatorul englez căpitanul James Cook în 1774, când au fost denumite Noile Hebride. La mijlocul sec. XIX, în regiune au ajuns negustorii de lemn de santal și misionarii europeni; aceștia au fost urmați de cultivatorii de bumbac britanici și francezi. Atât Marea Britanie, cât și Franța au dorit să dețină controlul asupra arhipelagului, căzând de acord să formeze un condominiu, în 1906. În Al Doilea Război Mondial, pe Espíritu Santo s-a aflat o importantă bază navală a Aliaților; arhipelagul a scăpat de invazia japoneză. În 1980, Noile Hebride au devenit Republica Vanuatu. Istoria recentă este marcată de instabilitate politică.

vapor

Vas mare, plutitor, capabil să traverseze ape deschise. Termenul era aplicat mai demult vaselor cu trei sau mai multe catarge; astăzi termenul denumește vasele cu un deplasament total de peste 500 de tone. Cele mai mari vapoare sunt tancurile petroliere, dintre care unele au un tonaj mai mare de 500 000 tone deadwight [dedweit]. Alte nave specializate (transcontainerele) transportă încărcături în containere standardizate, care pot fi ușor încărcate, descărcate și transferate. *Vezi și* vas de linie; bric; cliper; corvetă; fregată; joncă; goeletă; iaht.

vaporizare

Trecere a unei substanțe din stare solidă sau lichidă în stare gazoasă (*vezi* gaz) sau în vapori. Aici sunt incluse: fierberea, prin care se formează bule de vapori în lichid, și sublimarea, prin care un corp solid trece direct în vapori. În procesul de vaporizare este necesar ca substanța lichidă sau solidă să primească căldură (căldura latentă de vaporizare a substanței); aceeași cantitate de căldură este eliberată în procesul de condensare, inversul vaporizării. Dacă mediul nu furnizează suficientă căldură, temperatura substanței în proces de vaporizare scade. *Vezi și* evaporare.

vaporizator

Aparat industrial pentru transformarea lichidului în gaz sau în vapori. Vaporizatorul cu efect unic este alcătuit dintr-un bazin sau o suprafață de evaporare și o unitate de încălzire; vaporizatorul cu efect multiplu folosește vaporii produși într-o unitate pentru a încălzi unitatea următoare. Vaporizatoarele cu efect dublu, triplu sau cvadruplu se folosesc în uzine și în

centralele de încălzire cu abur. Unele vaporizatoare sunt întrebuințate pentru concentrarea unei soluții, proces realizat prin evaporarea și eliminarea apei (de ex. într-o fabrică de concentrate de zahăr și siropuri). În procesele de purificare, cum ar fi desalinizarea, vaporizatoarele transformă apa în vapori, iar mineralele rămân sub formă de reziduuri; vaporii sunt apoi condensați și devin apă (desalinizată). Într-un sistem de refrigerare, răcirea se realizează prin evaporarea rapidă a lichidului refrigerant, prin absorbție de căldură.

var nestins

Compus anorganic, sub formă de bucăți albe sau gri, cu formula chimică CaO, obținut prin arderea pietrei de var (carbonat de calciu, $CaCO_3$) până când bioxidul de carbon (CO_2) este îndepărtat. Unul dintre cele patru elemente chimice de bază folosite în obținerea produselor de primă necesitate, ca material refractar sau în diverse procese: în fluxul de producere a oțelului, ca absorbant de CO_2, la îndepărtarea dioxidului de sulf din acumulări de gaze, pentru a îndepărta substanțele contaminante din gazele lichefiate, pentru a neutraliza diverși acizi, la pasta de lemn și hârtie, la insecticide și fungicide, la asanarea canalelor, dar și la fabricarea sticlei, a carburii de calciu și a carbonatului de sodiu. Prin adăugarea apei la varul nestins se produce hidroxid de calciu (var stins, hidrat de calciu sau var caustic), care se utilizează la mortare, cimenturi, văruit, prelucrarea pieilor de animale, dedurizarea și purificarea apei și ca sursă a altor săruri de calciu.

varan

Denumire comună pentru cele 50 de specii de șopârle (genul *Varanus*, familia *Varanidae*) răspândite în zonele tropicale și subtropicale ale Lumii Vechi. Majoritatea au cap și gât lungi, corp masiv și greoi, coadă lungă și picioare puternice. Cel mai mic varan are cca 20 cm, dar există și unele specii de dimensiuni impresionante (dragonul-de-Komodo, varanul-uriaș). Varanul-de-apă (*V. salvator*) din Asia de S crește până la 2,7 m. *V. giganteus* din Australia atinge 2,4 m. Așa-numitul varan-fără-urechi (*Lanthanotus borneensis*), o șopârlă rară din Borneo și singura specie a familiei *Lanthanotidae*, atinge doar 40 cm.

JAMES A. KERN

varan-uriaș sau dragon-de-Komodo (*Varanus komodoensis*)

varan-uriaș *sau* dragon-de-Komodo

Cea mai mare șopârlă (*Varanus komodoensis*) care trăiește în prezent și care face parte din familia *Varanidae*. Trăiește pe insula Komodo și pe alte câteva insule învecinate din Indonezia. Pe cale de dispariție, este în momentul actual o specie protejată. Dragonii-de-Komodo cresc până la 3 m lungime, pot cântări 135 kg și trăiesc până la 100 de ani. Vizuinile lor ajung la 9 m adâncime. Se hrănesc cu hoituri, dar adulții pot mânca și dragoni mai mici. Au o viteză mare, câteodată atacând și omorând oameni.

Varanasi *sau* Benares

Oraș, 1 100 748 loc. (2001), în statul Uttar Pradesh, India. Situat pe fluviul Gange în SE statului, este una dintre cele mai vechi așezări umane din lume și reședință ariană înainte de mileniul II î.Hr. Unul dintre cele șapte orașe sacre ale hinduismului, cuprinde numeroase altare, temple, palate și terase pentru baia rituală. Este vizitat de peste un milion de hinduși, în fiecare an. La N de Varanasi se află Sarnath, unde Buddha a ținut prima predică.

Vardan Mamikonian, Sfântul ~

(m. 451 d.Hr.)

Comandant militar armean. Încercarea perșilor de a le impune armenilor zoroastrismul a provocat o rebeliune care s-a încheiat cu Bătălia de la Avarayr, în care Vardan și tovarășii lui au fost uciși. În ciuda victoriei, perșii au renunțat la planul de a converti Armenia prin forță și l-au înlăturat pe guvernatorul armean trădător.

Vardon, Harry

(09.05.1870, Grouville, Jersey, Channel Islands - 20.03.1937, Totteridge, Hertfordshire, Anglia)

Jucător britanic de golf. A învățat să joace golf pe insulă, iar la 20 de ani a început să

joace la profesioniști. Inovator, din punct de vedere tehnic, a câștigat de șase ori British Open (1896, 1898, 1899, 1903, 1911, 1914) și o dată US Open (1900). În fiecare an, Trofeul Vardon este acordat jucătorului profesionist cu cel mai bun scor.

Varèse, Edgard (Victor Achille Charles)

(22.12.1883, Paris, Franța - 08.11.1965, New York, New York, SUA)

Compozitor american de origine franceză. Deși tatăl său i-a interzis să studieze muzica, și-a continuat studiile în secret și a intrat la Schola Cantorum, cu ajutorul vărului său, pianistul Alfred Cortot (1877–1962). S-a mutat la Berlin, unde i-a întâlnit pe F. Busoni și R. Strauss, muzicieni în acord cu ideile sale moderne. Lucrarea *Bourgogne* (1907) a cauzat un scandal în lumea muzicii din cauza folosirii disonanței. Cariera sa în plină ascensiune a fost întreruptă de izbucnirea Primului Război Mondial, când s-a refugiat în SUA. În 1921 a fost unul dintre fondatorii Asociației Internaționale a Compozitorilor. A compus relativ puțin, dar fiecare piesă a devenit clasică; de ex. *Offrandes*, *Amériques* (ambele în 1921), *Hiperprisma*, *Octandre* (1923), *Arcana* (1927) și *Ionisation* (1931), lucrări remarcabile prin felul în care a conceput efectele instrumentelor, mai ales a celor de percuție, pentru a crea blocuri de sunete. Din anii 1950, când a devenit accesibil echipamentul de sunet electronic, Varèse s-a concentrat asupra muzicii electronice.

Edgard Varèse

ARHIVA BETTMANN

Vargas Llosa, (Jorge) Mario (Pedro)

(n. 28.03.1936, Arequipa, Perú)

Scriitor peruan. A lucrat ca ziarist și realizator de emisiuni de radio. A publicat *Orașul și câinii* (La ciudad y los perros, 1963), primul său roman apreciat pe plan internațional, în care descrie viața adolescenților care se luptă să supraviețuiască în mediul ostil al unei școli militare, a cărui corupție reflectă răul social care afecta întregul Perú. Aderarea la schimbările sociale este evidentă în primele sale romane, eseuri și piese de teatru. A devenit din ce în ce mai conservator, mai ales în fața insurgenței de tip maoist Sendero Luminoso, iar în 1990 a candidat la președinție. Printre cele mai cunoscute scrieri ale sale se numără *Casa verde* (1965), *Mătușa Julia și condeierul* (Tia Julia y el escribidor, 1977) și *Războiul sfârșitului lumii* (1981), o relatare a unei mișcări religioase braziliene din sec. XIX. A primit Premiul Cervantes în 1994 (acest premiu literar de prestigiu se acordă scriitorilor de limbă spaniolă).

Vargas, Getúlio (Dorneles)

(19.04.1883, Sao Borja, Brazilia - 24.08.1954, Rio de Janeiro)

Președinte al Braziliei (1930–1945, 1951–1954). Ales guvernator de Rio Grande do Sul în 1928, a candidat la președinție în 1930, fără succes; ulterior a răsturnat guvernul și a devenit șef de stat. În 1937 a abolit guvernarea constituțională și a instalat Noul Stat totalitarist, statele anterior autonome devenind dependente de autoritatea centrală. A introdus reforme în domeniul muncii și a securității sociale, reforme educaționale extinse, a acordat drept de vot femeilor și a adoptat votul secret. Înlăturat printr-o lovitură de stat în 1945, a fost ales din nou președinte în 1951; constrâns de congres și de opinia publică să demisioneze, nu a găsit nicăieri sprijin și, afectat de retragerea impusă, s-a sinucis.

variabilă

În algebră, simbol (de obicei o literă) reprezentând o valoare numerică necunoscută într-o ecuație. Cele mai utilizate variabile sunt x și y (numere reale necunoscute), z (numere complexe necunoscute), t (timp), r (rază) și s (lungimea arcului de cerc). Variabilele nu trebuie confundate cu coeficienții, care reprezintă valori numerice fixe prin care sunt multiplicate puterile variabilelor în polinoame și ecuații algebrice. În ecuația de gradul doi $ax^2 + bx + c = 0$, x este variabila, iar a, b și c sunt coeficienții ale căror valori trebuie specificate pentru ca ecuația să poată fi rezolvată. În transpunerea problemelor formulate în cuvinte în ecuații algebrice, variabilele pot reprezenta cantitățile care trebuie determinate.

variabilă aleatorie

În statistică, funcție care poate reprezenta fie un număr finit de valori, fiecare cu o probabilitate asociată, fie un număr infinit de valori, ale căror probabilități sunt date de o funcție de densitate. Este folosită pentru studierea evenimentelor

întâmplătoare; este definită astfel încât să se poată calcula toate rezultatele posibile ale evenimentului. Atunci când acestea sunt finite (de ex. numărul de steme din trei aruncări de monedă), variabila aleatorie se numește discretă, iar suma probabilităților rezultatelor este 1. Dacă rezultatele posibile sunt infinite (de ex. durata de funcționare a unui bec), variabila întâmplătoare se numește continuă și corespunde funcției de densitate a cărei integrală a întregii sume de rezultate este egală cu 1. Probabilitățile pentru anumite rezultate sunt determinate prin adunarea probabilităților (în cazul discret) sau prin integrarea funcției de densitate peste un interval ce corespunde acelui rezultat (în cazul continuu).

variabilă complexă

În matematică, variabilă care își poate asuma valoarea unui număr complex. În algebra de bază, variabilele x și y reprezintă, de obicei, valori ale numerelor reale. Algebra numerelor complexe (analiza complexă) folosește variabila complexă z pentru a reprezenta un număr sub forma $a + bi$. Modulul lui z este valoarea absolută a acestuia. O variabilă complexă poate fi reprezentată ca un vector de la origine la punctul (a, b) dintr-un sistem de coordonate carteziene, modulul acestuia corespunzând lungimii vectorului. Numită Diagrama lui Argand, această reprezentare stabilește o legătură între analiza complexă și analiza vectorială. *Vezi și* formula lui Euler.

varice

Venă dilatată din cauza sângelui. Varicele pot afecta și arterele sau vasele limfatice (*vezi* sistem limfatic). Apar, mai ales, la nivelul picioarelor, când proasta funcționare a valvelor duce la acumularea de sânge în vene. Printre cauze se numără slăbirea ereditară a valvelor și a pereților vaselor de sânge și presiunea internă sau externă exercitată asupra venelor. Varicele apar foarte frecvent în timpul sarcinii, sugerând faptul că și dereglările hormonale joacă un rol în formarea lor. Simptomele sunt senzația de greutate, spasme și inflamarea picioarelor după o perioadă mai mare de stat în picioare. Complicațiile care pot apărea sunt ulcere ale pielii și tromboza. Se tratează prin purtarea unor ciorapi medicali de suport, terapie injectabilă sau chirurgicală. Varicele de la nivelul esofagului, datorate unor boli ale ficatului, pot ulcera și sângera. *Vezi și* hemoroizi.

varicelă *sau* vărsat de vânt

Boală virală contagioasă care produce vezicule pruriginoase. Apare, de obicei, ca epidemie printre copiii de vârstă mică și produce febră ușoară, cu o evoluție nepericuloasă, pacienții devenind imuni. Dacă sunt scărpinate, veziculele pot lăsa cicatrici. Virusul care produce varicelă (virusul varicella-zoster) se poate reactiva peste ani, producând zona zoster. Imunoglobulina zoster (zig) poate preveni varicela la copiii cu leucemie sau imunodeficiențe, expuși virusului. Există și un vaccin împotriva acestei boli.

variolă *sau* bubat mare *sau* vărsat mare

Una dintre cele mai cumplite epidemii înainte de 1980, când a fost declarată eradicată. A fost cunoscută din Antichitate în China, India și Egipt. A fost adusă în emisfera vestică de călătorii europeni în sec. XVI, decimând populația băștinașă cu rezistență imunitară scăzută. Este o infecție virală strict umană, care produce febră și o erupție de gravitate variabilă care formează apoi pustule. Acestea se usucă și lasă cicatrici. Nu se răspândește ușor, dar virusul supraviețuiește timp îndelungat în afara corpului uman. Edward Jenner a produs un vaccin pe baza variolei bovine. Programele antivariolă ale Organizației Mondiale a Sănătății au redus numărul deceselor prin variolă de la două milioane în 1967, la zero în 1977–1980. La ora actuală, virusul există numai în laboratoare și în anumite țări este produs cu scopul de a fi folosit ca armă biologică.

Varlaam

(m. 1657)

Cleric și cărturar român, mitropolit al Moldovei între 1632 și 1653. A pus bazele culturii ecleziastice românești, asumându-și, ca înalt ierarh, procesul de introducere a limbii naționale în biserică. Personalitate recunoscută a ortodoxiei, a organizat la Iași în 1642 un sinod ortodox în care au fost combătute tendințele calvinizante și a fost adoptată, drept catehism oficial al Bisericii Ortodoxe, *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru

Sfântul ierarh Varlaam, mitropolitul Moldovei

Movilă. A contribuit la introducerea tiparului în Moldova. Monument al vechii culturi românești, masiva sa *Cazanie* (*Carte românească de învățătură*, Iași, 1643), amplă colecție de omilii și comentarii evanghelice, redactată într-o limbă literară evoluată cu trăsături dialectale moldovenești, a jucat un rol de primă mărime în istoria limbii române literare. A mai scris și *Răspuns împotriva catehismului calvinesc* (1645).

Varlaam, Cazania lui ~

Unul dintre principalele monumente literare ale culturii vechi românești. Tipărită de mitropolitul Varlaam la Iași în 1643, sub titlul *Carte românească de învățătură*, cartea de cult (peste 900 de pagini) conține predici, comentarii evanghelice și legende hagiografice și reprezintă expresia cea mai completă a tradiției literare moldovenești. Cartea a fost difuzată printre toți românii, contribuind la exersarea și rafinarea limbii literare românești.

Varlaam și Ioasaf

Carte populară cu o mare circulație în Evul Mediu, conținând relatarea vieții lui Buddha, într-o redactare aparținând unui călugăr persan din sec. VI d.Hr. și tradusă în limba greacă de Ioan Damaschin. În spațiul românesc a circulat mai întâi în limba slavonă, cea mai veche versiune românească datând din 1649 și fiind atribuită lui Udriște Năsturel.

Varmus, Harold (Elliot)

(n. 1939, Oceanside, New York, SUA)

Virusolog american. A urmat Facultatea UC-San Francisco începând din 1970. Împreună cu Michael Bishop a descoperit că, în anumite circumstanțe, genele normale din celulele sănătoase ale organismelor pot produce cancerul. Aceste oncogene controlează diviziunea și dezvoltarea celulară, dar virusurile sau agenții carcinogeni le pot activa. Cercetările celor doi au înlăturat teoria conform căreia cancerul ar fi produs de genele virale, diferite de materialul genetic normal al unei celule, primele fiind în stare latentă până în momentul în care sunt activate de agenți carcinogeni. Pentru munca lor, au primit Premiul Nobel în 1989. Ulterior, Varmus a devenit directorul Institutului Național de Sănătate din SUA, din 1993 până în 1999, când a fost numit președinte al Centrului de Cercetare a Cancerului Memorial Sloan-Kettering.

varna

Nume generic pentru cele patru caste (clase) sociale tradiționale ale hindușilor din India. Unul dintre imnurile din *Rig Veda* spune că brahman, kshatriya, vaishya și sudra au răsărit în momentul creației, din gura, brațele, coapsele, respectiv picioarele lui Prajapati. Legiuitorii tradiționali au stabilit o serie de obligații pentru fiecare varna, respectate numai teoretic, pentru fiecare dintre cele patru clase: pentru brahmani, să studieze și să dea sfaturi; pentru kshatriya, să protejeze; pentru vaishya, să cultive pământul și pentru sudra, să servească. O a cincea clasă, neoficială, *pancama*, a fost creată pentru a include anumite persoane paria și grupuri tribale care nu se integrau în sistem. Relația dintre sistemul de caste și sistemul de clase sociale este complexă; fiecare dintre caste, în număr de câteva zeci, a dorit să-și înalțe statutul social prin identificarea cu o varna, solicitând privilegiile și onorurile asociate acesteia.

Varna

Oraș-port, 314 539 loc. (2001), în Bulgaria, pe coasta Mării Negre. Fondat de grecii milezieni în sec. VI î.Hr., a aparținut ulterior tracilor, macedonenilor și romanilor. În 681 d.Hr. a devenit parte din primul Țarat Bulgar (cca 679–1018) și a primit numele Varna. Cucerit de turcii otomani în 1391. În 1444, aici a avut loc o luptă între armata turcă și cea ungară, în care Vladislav III, regele Poloniei și al Ungariei (sub numele de Ladislau I), a fost ucis. Orașul Varna a fost cedat Bulgariei în 1878, prin Tratatul de la Berlin (*vezi* Congresul de la Berlin). Important centru administrativ, economic, cultural și cunoscută stațiune balneoclimaterică. Printre ramurile economice recunoscute se numără construcția de nave și unele ramuri manufacturiere.

Varna, Bătălia de la ~

(10 noiembrie 1444)

Victorie a turcilor împotriva ungurilor, care a marcat sfârșitul efortului europenilor de a proteja Constantinopolul. Ungurii, conduși de Iancu de Hunedoara, au încălcat un armistițiu și au organizat un marș asupra Varnei (localitate din Bulgaria de astăzi), unde s-au luptat cu turcii conduși de sultanul Murad II și au fost înfrânți; regele ungur Ladislau I (de asemenea, rege al Poloniei sub numele de Vladislav III) a fost ucis în bătălie. Victoria a dat posibilitate

Imperiului Otoman să obțină controlul asupra Greciei peninsulare, să cucerească Constantinopolul (1453) și să reintegreze Serbia în imperiu (prin 1459).

Varro, Marcus Terentius

(116–27 î.Hr.)

Învățat și autor de satire roman. S-a integrat activ în viața publică, ajungând pretor. S-a aliat cu Pompei cel Mare, dar ulterior s-a împăcat cu Iulius Caesar. Scriitor prolific, a dorit ca prin scrierile sale să inculce valori morale și să facă legătura dintre viitorul și trecutul glorios al Romei. Cea mai cunoscută operă este volumul *Satire menipee* (Saturae Menippeae), amestec de versuri și proză în care ironizează absurditățile societății contemporane lui. A scris în jur de 75 de lucrări, adunate în peste 600 de volume, pe subiecte foarte variate: jurisprudență, astronomie, geografie, educație și istorie literară, dar și satire, poeme, orații și scrisori.

Varșovia

Oraș, 1 610 471 loc. (2001), capitală a Poloniei, pe fluviul Vistula. Fondat în cca 1300, s-a dezvoltat masiv, devenind un centru comercial; a intrat sub controlul polonezilor în 1526 și a devenit capitală în 1596. Pe parcursul sec. XVIII s-a extins rapid, dar a fost distrus de ruși în 1794. În 1807 a fost desemnat de Napoleon capitală a Marelui Ducat de Varșovia. Ocupat de ruși în 1813, a fost centrul insurecțiilor poloneze în perioada 1830–1831 și în 1860. A fost ocupat de germani în Primul și în Al Doilea Război Mondial, când numeroasa populație evreiască a declanșat revolta din ghetoul din Varșovia (1943). După insuccesul Revoltei din Varșovia din 1944, germanii au distrus orașul. Varșovia modernă, reconstruită după război, este, în prezent, reședința instituțiilor guvernamentale, inclusiv a Seimului (Parlamentul). Este, de asemenea, centru industrial și educațional. Printre clădirile istorice se numără o catedrală gotică din sec. XIV și un castel medieval.

Varșovia, Tratatul de la ~ *sau* Organizația Tratatului de la Varșovia

Alianță militară dintre Uniunea Sovietică, Albania (până în 1968), Bulgaria, Cehoslovacia, Germania de Est, Ungaria, Polonia și România, formată în 1955 ca reacție la intrarea Germaniei de Vest în NATO. Tratatul de la Varșovia stipula comanda militară unificată și staționarea trupelor sovietice în toate celelalte state membre. Trupele Tratatului de la Varșovia au fost folosite pentru suprimarea revoltelor din Polonia (1956), Ungaria (1956) și Cehoslovacia (1968, fără România). Alianța a fost dizolvată în 1991, după prăbușirea blocului sovietic, iar trupele sovietice s-au retras. Câteva țări din fostul Tratat au intrat în NATO.

Varșovia, Revolta din ~

(august-octombrie 1944)

Insurecție în Varșovia în Al Doilea Război Mondial care avea drept scop să împiedice administrația poloneză prosovietică să preia controlul asupra Poloniei. În iulie 1944, în timp ce trupele sovietice se apropiau de Varșovia, grupările secrete poloneze au fost instigate la revoltă împotriva germanilor. Deși circumspectă față de promisiunile de autoguvernare făcute de sovietici, armata națională poloneză, formată din 50 000 de oameni, a atacat forțele slăbite ale germanilor și a preluat controlul asupra Varșoviei în patru zile. Germanii au bombardat orașul din aer și de la sol timp de 63 de zile. Armata Roșie și-a oprit înaintarea și nu a permis Aliaților să-i ajute pe polonezi, care au fost nevoiți să capituleze în octombrie, când au terminat proviziile. Germanii au deportat restul populației orașului și au distrus o mare parte din acesta. Peste 300 000 de polonezi și-au pierdut viața. Eliminând armata națională poloneză, sovieticii au diminuat potențial rezistența față de dominația lor politică în Polonia, în 1945.

Varșovia, Revolta din ghetoul din ~

(19 aprilie - 16 mai 1943)

Revoltă a evreilor polonezi aflați sub ocupație nazistă împotriva deportării la Treblinka. Până în iulie 1942, naziștii adunaseră 500 000 de evrei din regiune în ghetoul din Varșovia. Deși foametea ucidea mii de oameni în fiecare lună, naziștii au început să transfere câte 5 000 de evrei pe zi către lagăre de muncă rurale. După ce, la începutul lui 1943, evreii din ghetou au aflat că adevărata destinație erau camerele de gazare de la Treblinka, gruparea evreiască ilegală de luptă ZOB a atacat naziștii, omorând 50 de soldați în patru zile de luptă de stradă și provocând suspendarea deportării. Pe 19 aprilie, Heinrich Himmler a trimis 2 000 de militari SS și trupe armate ca să

curețe ghetoul de evreii rămași. Timp de patru săptămâni, grupul ZOB și gherilele evreiești au luptat cu pistoale și bombe artizanale, distrugând tancuri și ucigând câteva sute de naziști, până au rămas fără muniție. Abia pe 8 martie naziștii au reușit să cucerească buncărul care adăpostea cartierul general al ZOB. Mulți evrei s-au sinucis pentru a evita să fie capturați. Luptele au continuat până pe 16 mai, când comandantul SS a declarat: „ghetoul din Varșovia nu mai există". În cele 28 de zile ale revoltei, peste 40 000 de evrei au fost uciși sau deportați.

Varşoviei, Marele Ducat al ~

Stat polonez independent (1807–1815) creat de Napoleon. A fost fondat prin Tratatul de la Tilsit în 1807, după ce polonezii l-au ajutat pe Napoleon să înfrângă Prusia; la început era format, în cea mai mare parte, din provinciile poloneze centrale pe care Prusia le anexase în anii 1790. Ducatul i-a furnizat lui Napoleon cca 98 000 de oameni în al doilea război împotriva Rusiei (1812), dar înfrângerea lui în Rusia a pecetluit și soarta ducatului. În 1813, rușii au preluat controlul asupra acestuia. Mai târziu, în urma Congresului de la Viena, a fost împărțit în trei: Marele Ducat de Poznan; Republica Liberă a Cracoviei și Regatul Poloniei, care a fost alipit Rusiei.

Varus, Publius Quintilius

(m. 9 d.Hr.)

General roman. S-a născut într-o familie de patricieni; tatăl său a fost unul dintre asasinii lui Iulius Caesar. A reprimat revolta din Iudeea (4 î.Hr.), restabilind controlul roman. Trimis la frontierele de la E de Rin ale imperiului, a încercat să restabilească stăpânirea romană, dar a fost oprit de un atac germanic în Pădurea Teutoburgică și a pierdut trei legiuni. Căzut în disgrație, s-a sinucis aruncându-se în propria sabie. Înfrângerea sa a dus la pierderea tuturor posesiunilor romane la E de Rin.

varvă

Stratificație a rocilor sedimentare produsă în decurs de un an. Această sedimentare anuală de material argilos sau siltic constă din perechi de straturi contrastante granulometric: fin (de culoare mai întunecată) și grosier (de culoare mai deschisă), reflectând variațiile sezoniere (vară și iarnă) în sedimentare de-a lungul unui an. Aceste tipuri de sedimente sunt cel mai des întâlnite în lacurile glaciare, dar se pot găsi și în lacurile de altă origine sau în sedimentele marine.

varză

Plantă legumicolă, cu frunze mari (*Brassica oleracea*), de origine europeană, care are o tulpină scurtă și o căpățână formată din frunze, de obicei de culoare verde. Membră a familiei *Cruciferae*, este o legumă comestibilă importantă în majoritatea țărilor din zona temperată. Termenul varză, în înțelesul său mai general, se referă și la o plantă leguminoasă sau furajeră, de diferite forme, dezvoltată prin cultivarea îndelungată a verzei-sălbatice sau a verzei-de-mare (*Brassica oleracea*), care se găsește în apropierea coastei maritime engleze și în Europa continentală. Cea mai comună clasificare este în funcție de părțile comestibile ale plantei: frunzele (de ex. nap, varza, varza-de-Bruxelles), inflorescența acestora (de ex. broccoli, conopida) și tulpina (de ex. gulia). Varza crește cel mai bine în zonele cu climă temperată până la cele cu climă rece, fiind rezistentă la îngheț. Părțile comestibile au o valoare calorică scăzută, fiind totodată o sursă excelentă de acid ascorbic, minerale și fibre vegetale. *Vezi și* varză-chinezească.

varză-chinezească

Una dintre cele două specii larg cultivate din familia *Cruciferae*, bok choy și *Brassica pekinensis*, cultivate pe suprafețe întinse. Aceasta din urmă, denumită și varza-țelină, produce o căpățână densă, formată din frunze crețe, de culoare verde-deschis. A fost multă vreme cultivată în SUA ca legumă pentru salată. Toate speciile de varză-chinezească sunt fine și crocante, ceea ce permite combinarea lor cu o gamă întreagă de alimente. Kimchi, murătură specific coreeană, se face adesea cu varză-chinezească.

varză-de-Bruxelles

Plantă de mici dimensiuni, înrudită cu varza (*Brassica oleracea*), din familia *Cruciferae*, cultivată în Europa și în SUA. În stadiile primare, planta seamănă foarte mult cu varza obișnuită, dar tulpina principală crește până la o înălțime de 60–90 cm, iar bobocii axilari de pe tulpină se dezvoltă până la dimensiunea unor mici căpățâni similare cu cele ale verzei, dar având un diametru de numai 25–40 mm. Planta are nevoie de un climat blând, răcoros, dăunându-i vremea foarte caldă. Fiind extrem de hrănitoare,

varza-de-Bruxelles este o sursă importantă de vitamina A și vitamina C.

varză-sconcs

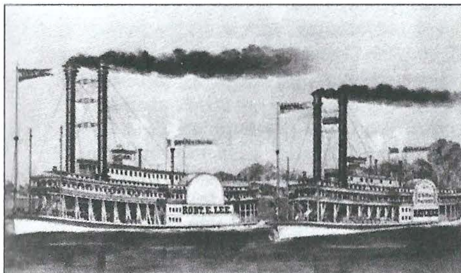
Denumire comună pentru cele trei specii de plante care cresc în mlaștinile temperate și în lunci, emițând, pe măsură ce se dezvoltă, un miros neplăcut. Varza-sconcs din E Americii de Nord (*Symplocarpus foetidus*, familia *Arum*) are frunze mari și cărnoase, bractee purpurii-maronii și un miros asemănător celui emanat de sconcs. Cea din V, cunoscută și ca varza-galbenă (*Lysichiton americanum*), are bractee mari, galbene și se găsește din California până în Alaska, întinzându-se la E, până spre Montana. Cea de-a treia specie, *Veratrum californicum*, este o plantă otrăvitoare sau un fals spânz din familia *Liliaceae*, răspândită de la New Mexico și Baja California, spre N, până în statul Washington.

vas cu aburi

Navă propulsată cu ajutorul aburului; într-un înțeles mai restrâns, ambarcațiune cu aburi concepută pentru ape puțin adânci, echipată cu roți cu zbaturi, folosită pe scară largă în sec. XIX, mai ales pe fluviul Mississippi și pe afluenții săi. Deși cercetările pentru construirea unor ambarcațiuni cu aburi au început în SUA în 1787, primul serviciu de transporturi regulate cu vapoare cu aburi pe Mississippi a luat ființă abia în 1812. Până către 1870 vaporul cu aburi a dominat economia, agricultura și comerțul în partea centrală a SUA. Deoarece roata cu zbaturi crea o turbulență care eroda malurile canalelor înguste, navele fluviale cu aburi funcționau cel mai bine pe râurile largi. Prima călătorie pe ocean a unui vapor cu aburi a avut loc de-a lungul coastei estice a SUA în 1809, iar în Europa au apărut curând vapoare cu aburi capabile să navigheze pe mările agitate și în strâmtori. În 1819, *Savannah* a fost primul vapor cu aburi care a traversat Atlanticul, iar prima linie comercială maritimă, Linia Maritimă Cunard (*vezi* Samuel Cunard) a luat ființă în 1840. La sfârșitul sec. XIX, elicea a înlocuit roata cu zbaturi la vapoarele oceanice cu aburi. *Vezi și* vas transoceanic.

FOTOARHIVA BBC HULTON

Vapoarele *Robert E. Lee* și *Natchez* în cursa New Orleans–St. Louis; litografie de Currier și Ives

vas de linie

Tip de navă de război, principala navă a marilor flote occidentale de la mijlocul sec. XVII până la mijlocul sec. XIX. A apărut ca urmare a unei tactici de război naval cunoscută ca linia de bătaie, în care două șiruri/rânduri de nave inamice se așezau unele în flancurile celorlalte și trăgeau cu tunurile unii în alții. Deoarece vasele cele mai mari, care aveau și cele mai puternice arme, erau de regulă câștigătoarele acestor bătălii, s-a ajuns la ideea construirii unor vase de război mai mari, numite vase de linie. Aceste nave cu trei catarge aveau o lungime de 60 m, o greutate de 1 200–2 000 tone și un echipaj de 600–800 de oameni; aveau 60–110 tunuri și alte arme de foc, dispuse pe trei punți. Acestor vase le-au urmat nave de luptă cu aburi.

vas funerar *sau* canopă

În ritualurile funerare din Egiptul antic, vas acoperit, construit din lemn, piatră, ceramică sau faianță, în care se depozitau organele extrase din corp în timpul mumificării. Folosite în perioada Regatului Vechi (cca 2575 – cca 2130 î.Hr.), canopele au devenit mult mai elaborate în timpul Regatului de Mijloc (cca 1938 – cca 1600 î.Hr.). Capacele erau decorate cu capete omenești sculptate (probabil reprezentări ale decedatului). De la Dinastia XIX până la sfârșitul Regatului Nou (1539–1075 î.Hr.), capetele îi reprezentau pe cei patru fii ai lui Horus. În timpul Dinastiei XX (1190–1075 î.Hr.), mumificarea începe să prefere îmbălsămarea integrală, fapt care a dus la declinul artei vasului funerar.

vas smălțuit

Vas de lut, tratat cu argilă semilichidă sau smalț. Tehnica era folosită la început pentru a acoperi defectele de culoare, dar mai târziu a evoluat către un rol decorativ, în sgraffito, sculptură, pictură, linieri, încrustații sau marmorare. În sgraffito, textura este zgâriată prin smalț pentru a scoate la suprafață culoarea contrastivă de dedesupt.

Vasele de ceramică Staffordshire din Marea Britanie a sec. XVII erau celebre pentru figurile decorative, florile și texturile create prin tehnica punctului sau a incrustației.

vas transoceanic

Vas de mari dimensiuni care ancorează în porturi după un program stabilit și care transportă atât marfă, cât și pasageri. Primele vase transoceanice au circulat în Atlanticul de N sub căpitănia generalului englez Samuel Cunard, începând cu 1840. Perioada lor de glorie a durat de la sfârșitul sec. XIX până la mijlocul sec. XX. Acestea erau extrem de luxoase. Cele mai cunoscute vase de acest gen au fost: *Mauritania*, *Queen Mary*, *Titanic*, *Statele Unite* și vasul german *Vaterland* (rebotezat mai târziu *Leviatanul*). Acesta din urmă a fost, pentru o lungă perioadă de timp, cel mai mare vas la apă. Odată cu introducerea transportului aerian în anii 1960, ele au început să piardă teren. Cu toate acestea, transoceanicele continuă să navigheze, de la vasele de croazieră la cele care transportă produse congelate.

Vasa, dinastia ~

Dinastie regală suedeză (și poloneză). Fondatorul său a fost Gustav Eriksson Vasa, regent al Suediei (1521) și rege (1523) sub numele de Gustav I Vasa. Descendenții săi au domnit în Suedia până în 1818, ultimul dintre ei fiind Carol XIII. Un nepot al lui Gustav a devenit rege al Poloniei (1587–1632), ca Sigismund III Vasa, conducând și Suedia în perioada 1592–1599. A fost urmat la tronul Poloniei de fiii săi, Vladislav IV Vasa (d. 1632–1648) și Ioan II Cazimir Vasa (d. 1648–1668), după care această dinastie a luat sfârșit în Polonia.

vasal

Vezi feudalism

vasalitate

Legătură necondiționată în societatea feudală europeană, între o persoană și suzeranul său. Astfel, dacă un arendaș deținea în administrare proprietățile mai multor seniori, obligațiile sale ca vasal erau mai mari decât obligațiile pe care le avea față de ceilalți seniori, cărora le aducea doar omagii simple. *Vezi și* deținere de feude.

Vasarely, Victor *născut* Viktor Vásárhelyi

(09.04.1908, Pecs, Ungaria - 15.03.1997, Paris, Franța)

Pictor francez de origine maghiară. După ce a studiat în Budapesta sub influența Școlii Bauhaus, în 1930, s-a mutat la Paris, asigurându-și supraviețuirea din realizarea unor tablouri comerciale. În anii 1930 a fost influențat de constructivism, dar un deceniu mai târziu picta suprafețe animate cu forme geometrice și culori elementare. Stilul său a atins maturitatea la mijlocul anilor 1950 și 1960, odată cu utilizarea unor culori mai vibrante, pentru a spori senzația de mișcare prin iluzie optică, cum se întâmplă în *Sirius II* (1954), devenind una dintre figurile de seamă ale mișcării Op Art.

Vasari, Giorgio

(30.07.1511, Arezzo - 27.06.1547, Florența)

Pictor, arhitect și scriitor italian. Deși prolific pictor manierist, este mai cunoscut ca arhitect (a proiectat palatul Uffizi, acum Galeria Ufizzi), dar și această latură a activității sale este eclipsată de cea de scriitor. Lucrarea sa *Viața celor mai importanți arhitecți, pictori și sculptori* (1550) cuprinde biografii ale artiștilor din toată perioada Renașterii, de la cea timpurie până la Renașterea târzie. Stilul său este foarte agreabil, iar documentarea, foarte bine întemeiată, deși atunci când nu găsea materiale documentare nu ezita să umple golurile cu ficțiune. După părerea lui Vasari, Giotto a revigorat arta adevăratei reprezentări, după declinul acesteia din Evul Mediu, iar artiștii care i-au urmat au perfecționat-o, până la forma desăvârșită atinsă de Michelangelo. Cea de-a doua ediție a cărții (1568) constituie o sursă inestimabilă de informații pentru istoricii artei.

Giorgio Vasari, autoportret, pictură în ulei, Galeria Uffizi, Florența

SCALA/ART RESOURCE, NEW YORK

Vasconcelos, José

(28.02.1882, Oaxaca, Mexic - 20.06.1959, Ciudad de México)

Pedagog, om politic, eseist și filozof mexican. Ca avocat a organizat campania pentru candidații revoluționari Francisco Madero și Pancho Villa. Ministru al educației (1920–1924), a inițiat reforme importante în sistemul de învățământ mexican, printre care și extinderea programului de școli rurale. A candidat fără succes la președinție în 1929. Din cauza

activismului său politic, a fost exilat de mai multe ori. A considerat că forma de cultură autohtonă indiană o depășește pe cea occidentală. Autobiografia sa (5 vol., 1935–1959), a cărei ediție prescurtată a fost publicată cu titlul *Un Ulise mexican* (Ulises Criollo, 1962), constituie unul dintre cele mai subtile studii socioculturale despre Mexic, în sec. XX.

vasectomie

Secționare a canalelor spermatice care transportă sperma de la testicule la prostată, cu scopul de a provoca sterilitatea sau pentru a preveni diverse boli. Această procedură relativ simplă, care poate fi efectuată în cabinetul unui medic, cu anestezie locală, anulează posibilitatea de reproducere fără a afecta erecția sau orgasmul. Canalul este tăiat chiar la capăt, în scrot. Marginile plăgii pot fi închise sau lăsate deschise. În ultimul caz, operația inversă este mai ușoară, iar rata de succes a operației inverse a fost sporită datorită progreselor microchirurgiei.

Vasile I *cunoscut ca* Vasile Macedoneanul

(826/835 d.Hr., Tracia - 29.08.886 d.Hr.)

Împărat bizantin (867–886 d.Hr.) și fondator al dinastiei macedonene. Născut într-o familie de țărani din Macedonia, a dobândit o slujbă în cercurile oficiale din Constantinopol și a fost făcut șambelan de împăratul de atunci, Mihai III. A împărțit tronul cu Mihai în 866 d.Hr. și a dispus uciderea lui în anul următor. Vasile a repurtat victorii împotriva forțelor musulmane de-a lungul coastei estice a Asiei Mici și i-a controlat pe slavii din Balcani. A câștigat teren în S Italiei, dar a pierdut Siracusa (878 d.Hr.) și alte orașe-cheie din Sicilia, în favoarea musulmanilor. A alcătuit codul legal grecesc, cunoscut ca Basilica. Către sfârșitul vieții, Vasile a dat semne de nebunie.

Vasile I *în rusă* Vasile Dmitrievici

(1371,/?/ - febr. 1425, Moscova)

Mare cneaz de Moscova (1389–1425). După ce l-a ajutat pe hanul tătar, Tohtamîș, să lupte împotriva lui Timur, și-a succedat tatăl ca mare cneaz de Moscova și Vladimir. Și-a lărgit domeniul, cucerind Nijni Novgorod și Murom din regiunea centrală a Volgăi, dar încercările sale de expansiune spre V au provocat un conflict cu Lituania și Novgorod. S-a pregătit să lupte împotriva lui Timur în 1395, dar comandantul mongol s-a retras din teritoriul rusesc fără să lupte. Vasile a menținut independența teritoriului până când tătarii au recâștigat controlul asupra acestuia, în 1408.

Vasile II *cunoscut ca* Vasile Bulgaroctonul

(*în greacă*, ucigașul bulgarilor)
(957/958 d.Hr. - 15 dec. 1025)

Împărat bizantin (976–1025). Încoronat, alături de fratele său, în 960 d.Hr., a fost nevoit să-l exileze pe marele șambelan (985 d.Hr.) și să-i învingă pe generalii rivali (989 d.Hr.), obținând autoritatea necesară pentru a conduce. Vasile a devenit unul dintre cei mai puternici împărați bizantini, câștigând teritorii în Balcani, Mesopotamia, Armenia și Georgia. A fost renumit pentru victoria sa în războiul împotriva Bulgariei (1014), la sfârșitul căruia le-a scos ochii tuturor soldaților din oastea bulgară învinsă. Și-a întărit autoritatea pe plan intern, atacând interesele legate de pământ ale aristocrației militare și ale Bisericii. Deoarece Vasile nu a lăsat în urmă nici un moștenitor priceput, realizările din timpul domniei sale s-au pierdut curând după moartea sa.

Vasile II *în rusă* Vasile Vasilievici *cunoscut ca* Vasile cel Orb

(1415 - 27.03.1462, Moscova)

Mare cneaz de Moscova (1425–1462). La vârsta de zece ani a fost numit succesorul tatălui său, Vasile I, dar timp de mai mulți ani, unchiul și verii lui s-au luptat să-l îndepărteze de tron. Deși orbit de vărul său, Dmitri Șemiaka, a recâștigat puterea în 1447 și a condus Moscova în următorii 15 ani. Până în 1452 a reușit să domolească certurile interne și și-a lărgit teritoriul, înglobând principatele învecinate. În timpul domniei sale, Biserica Rusă și-a declarat independența față de patriarhul de Constantinopol. A semnat un tratat cu Lituania (1449), dar s-a luptat cu hoardele tătare care amenințau granițele de S și de E.

Vasile cel Mare, Sfântul ~

(329 d.Hr., Cezareea Mazaca, Cappadocia - 01.01.379, Cezareea; în Biserica Catolică e sărbătorit pe 2 ianuarie, în cea ortodoxă, pe 1 ianuarie)

Părinte al Bisericii. Născut într-o familie creștină din Cappadocia, a studiat la Cezareea, la Constantinopol și la Atena,

iar mai târziu a înființat un așezământ monastic pe teritoriul familiei, la Annesi. S-a opus arianismului, care era susținut de împăratul Valens și de episcopul acestuia, Dianius, organizând o mișcare de rezistență după 365 d.Hr. I-a urmat lui Eusebiu ca episcop al Cezareei, în 370 d.Hr. A murit la puțin timp după Valens, a cărui moarte în luptă a deschis calea pentru victoria cauzei lui Vasile. Au rămas mai mult de 300 de scrisori de la el; unele dintre epistolele sale canonice au devenit parte a dogmei în ortodoxia răsăriteană.

Vasile Lupu

Domn al Moldovei în perioada 1634–1653. De origine balcanică (grec, albanez sau aromân) și posesor al unei averi importante, a obținut tronul cu ajutorul boierimii pământene antigrecești. Înfrânt din punct de vedere militar de trei ori de către munteni, la Râbna (1637), Ojogeni (1639) și Finta (1653), a trebuit să cedeze în cele din urmă puterea lui Gheorghe Ștefan, șeful boierimii ostile, și să se exileze la Istanbul. Printre reușitele majore în plan cultural se numără: întemeierea Academiei Vasiliene; fondarea mănăstirii Trei Ierarhi din Iași, înființarea primei tipografii din Moldova, tipărirea textelor juridice (Pravila lui Vasile Lupu), extinderea folosirii limbii române în administrație, înființarea unei școli de rang superior etc.

Vasiliu-Birlic, Grigore

(24.01.1905, Fălticeni, România - 14.02.1970, București)

Actor român de teatru și film. Punându-și în valoare figura sa specială, a devenit foarte popular mai ales pentru rolurile memorabile create în comedii din repertoriul românesc (*O scrisoare pierdută*, *Conu Leonida față cu reacțiunea* de I.L. Caragiale, *Titanic vals* de T. Mușatescu) și universal (*Avarul* de Molière, *Revizorul* de N.V. Gogol).

Grigore Vasiliu-Birlic, în rolul jupânului Conciano din *Bădăranii* de Carlo Goldoni

Vaslui (Podul Înalt), Bătălia de la ~

Celebră luptă din campania otomană în Moldova și Valahia din iarna lui 1475. Armata Moldovei, condusă de Ștefan cel Mare, și un corp de oaste al lui Laiotă Basarab, domnul Țării Românești, a atacat la S de Vaslui, pe o zi cețoasă (10 ian. 1475), într-un loc mlăștinos mărginit de păduri, armata otomană condusă de Hadîm Suleiman Pașa, beglerbegul Rumeliei, și a obținut o strălucită victorie asupra invadatorilor, cu un larg răsunet european. Timp de trei zile, cavaleria ușoară moldovenească a urmărit și a distrus mare parte din armata otomană în retragere. După cum mărturisea sultana-validé Mara, văduva sultanului Murad I, „niciodată o oaste turcească n-a suferit o astfel de înfrângere".

Vassar, Colegiul ~

Colegiu privat de științe umaniste în Poughkeepsie, New York. A fost fondat de Matthew Vassar (1792–1868) ca un colegiu pentru femei în 1861, dar nu a fost deschis până în 1865. A devenit mixt în 1968. Oferă programe de studiu în cea mai mare parte a disciplinelor importante și programe de masterat în biologie, chimie și arte dramatice. F.L. Loeb Art Center găzduiește una dintre cele mai vechi colecții de artă din SUA. Numărul total de studenți este de cca 2 500.

Vatican *denumire completă* Statul Vatican

Stat papal independent în S Europei, în interiorul orașului Roma, Italia. Suprafața: 44 ha; 900 loc. (2001). Cu excepția graniței de SE, în piața Sf. Petru, granițele sunt delimitate de ziduri care datează din perioada medievală și renascentistă. În interiorul acestor ziduri se găsește o națiune în miniatură, cu propriile misiuni diplomatice, presă, poștă, post de radio, sistem bancar, armată cu peste 100 de soldați din Garda Elvețiană și editură. În afara teritoriului, jurisdicția statului se extinde asupra castelului Gandolfo și a câtorva biserici și palate din Roma propriu-zisă. Suveranitatea sa a fost recunoscută prin Tratatul de la Laterano din 1929. Puterea absolută (executivă, legislativă, judecătorească) în interiorul orașului este deținută de papă. El este cel care numește membrii organelor guvernamentale ale Vaticanului, separate de cele ale Sfântului Scaun. Printre multele clădiri impozante de aici se numără bazilica San Pietro, palatul Vatican și Muzeele Vaticanului. Tot aici se găsesc frescele lui Michelangelo din Capela Sixtină, cele ale lui Pinturicchio din apartamentul Borgia și camerele *(stanze)* lui

Rafael, în apartamentele papei. Biblioteca Vaticanului conține o neprețuită colecție de manuscrise din epoca creștină și din cea precreștină. Papa și reprezentanții Statului Papal călătoresc mult, pentru a menține relațiile internaționale.

Vatican, Al Doilea Conciliu de la ~ *sau* Conciliul Vatican

(1962-1965)

Al 21-lea conciliu ecumenic al Bisericii Romano-Catolice, convocat de papa Ioan XXIII. Semnificația sa este deschiderea manifestată de Biserică față de lumea modernă. Printre cele mai importante dintre cele 16 documente aprobate atunci au fost Constituția dogmatică a Bisericii, care vorbește despre ierarhia bisericească și promovează o mai mare implicare a laicilor în cadrul Bisericii, Constituția dogmatică a revelației divine, prin care se menține o atitudine deschisă față de studiul scolastic al Bibliei, Constituția sfintei liturghii, care introduce utilizarea limbilor materne la mesă, în locul limbii latine, și Constituția pastorală asupra rolului Bisericii în lumea modernă, în care se ia cunoștință despre schimbările profunde suferite de omenire în epoca modernă și se încearcă o legătură între Biserică și cultura contemporană. La acest conciliu au fost invitați observatori de la alte biserici, într-un gest de ecumenism.

Vatican, palatul ~

Reședință a papei de la sfârșitul sec. XIV, situată la N de bazilica San Pietro din Vatican. Împrejmuită pentru prima dată în 850 d.Hr., zidurile neregulate cuprind în interiorul lor grădini (datând din perioada lui Nero), curți, zone rezidențiale, galerii, Muzeele Vaticanului, biblioteca și alte instituții. Zona rezidențială, care cuprinde peste 1 400 de camere, a început să fie construită în sec. XIII de către papa Nicolae III. Nicolae V a fondat Biblioteca Vaticanului. În timpul lui Iulius II, Giovanni dei Dolci a construit Capela Sixtină, cunoscută pentru operele de artă din interior, printre care tavanul pictat de Michelangelo; Donato Bramante a terminat fațada de N și a făcut planurile pentru imensa curte Belvedere, iar Rafael și-a pictat capodoperele în interiorul palatului. Angajat de Paul III, Antonio da Sangallo cel Tânăr a proiectat Sala Regia (Sala Regală) și Capela Paulină, decorată de Michelangelo. Alte capele, împreună cu faimoasa Galerie a Hărților a lui Ottaviano Mascherino, datează de la sfârșitul sec. XVI. Domenico Fontana a adăugat o aripă de apartamente și clădirea actuală a bibliotecii în timpul lui Sixtus V. În perioada barocă, Urban VIII a construit Capela Matilda și, în timpul lui Alexandru VII, Gian Lorenzo Bernini a construit Scala Regia (Scara regală).

Vaticanului, Muzeele și Galeriile ~

Instituții și palate papale din statul Vatican care găzduiesc colecțiile de obiecte de artă ale papilor, constituite începând cu sec. XV. Printre muzee se numără Muzeul Pio-Clementino, din sec. XVIII, care expune colecția de sculpturi clasice adunată în perioada 1503–1513 de Iulius II; sălile de expoziții din Biblioteca Vaticanului și Capela Sixtină. Colecțiile Vaticanului sunt renumite mai ales pentru statuile clasice (printre care *Apollo din Belvedere*, *Torsul din Belvedere*, *Laocoon*), dar conțin și obiecte de artă egipteană sau de la începutul epocii creștine. Pinacoteca (galeria de tablouri), fondată de Pius VI în 1797, conține picturi italiene cu subiecte religioase, dar și obiecte de artă bizantină și rusească. În 1956 au fost puse bazele unei colecții de artă modernă care cuprinde opere laice ale unor artiști ca Auguste Renoir, Georges Seurat, Vincent van Gogh, Henri Matisse și Pablo Picasso. Colecțiile Vaticanului sunt printre cele mai mari și mai importante din lume.

Vatnajökull

Câmpie de gheață foarte întinsă, în SE Islandei. Are o suprafață de 8 400 kmp și o grosime medie a stratului de gheață de peste 900 m. Cuprinde câțiva munți, printre care Hvannadalshnúkur (2 119 m), cel mai înalt vârf din Islanda. Pe suprafața câmpiei se află numeroși vulcani activi.

Vatra

Revistă literară bilunară editată la București, între ianuarie 1894 și august 1896, de un colectiv condus de George Coșbuc, Ioan Slavici și Ion Luca Caragiale. Promovând recursul la tradiție ca garanție a valorii literare, revista i-a numărat printre colaboratori pe Sextil Pușcariu și Nicolae Iorga.

Vättern

Lac în S zonei centrale a Suediei, la E de lacul Vänern. Cu o lungime de 130 km, o lățime de cca 31 km și o suprafață de 1 912 kmp, este al doilea lac ca mărime din Suedia, deși este de trei ori mai mic decât lacul Vänern. Adâncimea maximă

este de 130 m. Cunoscut pentru curenții periculoși, este legat de Marea Baltică prin canalul Gota.

Vauban, Sébastien Le Prestre de

(15.05.1633, Saint-Leger-de-Foucherest, Franța - 30.03.1707, Paris)

Inginer militar francez. După ce a luptat alături de armatele familiei Condé (1651–1653), a trecut de partea regalității și s-a alăturat noului corp al inginerilor, ajungând inginer-șef în asediul de la Gravelines (1658). A proiectat fortificații pentru numeroase orașe și posturi militare franceze și a inventat tactici care au adus multe victorii în războaiele din timpul domniei lui Ludovic XIV; inovațiile sale au revoluționat arta tacticii asediului și a fortificațiilor defensive. De asemenea, a introdus tactica armelor de foc cu ricoșeu și a inventat baioneta cu filet. Tratatele sale asupra fortificațiilor și a tacticilor de asediu au constituit material de studiu în următorii 100 de ani. A fost ridicat la grad de mareșal al Franței în 1703.

Vaucanson, Jacques de

(24.02.1709, Grenoble, Franța - 21.11.1782, Paris)

Inventator francez. În 1739 a construit un automat, Rața, care imita nu numai mișcările unei rațe vii, ci și mișcările de a bea apă, de a mânca și digera. Inspector în industria mătăsurilor, a automatizat războiul de țesut printr-un sistem de cartele perforate care ghidau croșetele conectate la firele de urzeală (*vezi* țesătură). Inovația sa a fost ignorată timp de câteva decenii, până când a fost redescoperită și îmbunătățită de Joseph-Marie Jacquard. Războiul de țesut Jacquard a fost una dintre cele mai importante invenții ale revoluției industriale.

vaucheria

Gen de alge galbene-verzui caracterizate prin prezența unor rezerve de ulei și prin ramuri tubulare cu nuclei multipli și fără orificii, cu excepția celor ale organelor reproducătoare. Aceste alge se reproduc sexuat sau asexuat. Organul sexual feminin, sferic, și organul sexual masculin, subțire, în formă de cârlig, se află de obicei pe ramificații învecinate. După fecundare, zigotul poate intra într-o fază de latență de câteva săptămâni înainte de a se forma noua algă. Cele mai multe specii sunt de apă dulce sau terestre, există și unele marine, iar altele trăiesc în gheață.

Vaugelas, Claude Favre, Seigneur de ~

(06.01.1585, Meximieux, Franța - febr. 1650, Paris)

Gramatician francez. A jucat un rol foarte important în standardizarea limbii franceze în literatură și în înalta societate. Lucrarea sa *Note asupra limbii franceze, utile celor care doresc să vorbească și să scrie corect* (1647) a devenit un ghid autoritar pentru uzul limbii franceze, iar celelalte scrieri ale sale au stat la baza regulilor francezei curate și elegante, promovate de Academia Franceză, al cărei membru fondator a fost.

Vaughan, Henry

(17.04.1622, Llansantffraed, Breconshire, Țara Galilor - 23.04.1695, Llansantffraed)

Poet și mistic anglo-galez. A studiat dreptul, dar din anii 1650 a început să practice medicina. După ce a scris două volume de poeme laice, a citit operele poetului religios George Herbert și a renunțat la „versul profan". Este remarcabil mai ales pentru viziunile spirituale și pentru imaginația evidentă în versurile sale religioase proaspete și convingătoare, fiind considerat unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai poeziei metafizice. Printre scrierile în care transpare profunzimea convingerilor sale religioase se numără *Silex scintillans* (1650, extins în 1655) și lucrarea în proză *Muntele măslinilor* (Mount of Olives, 1652). A tradus scurte scrieri pe subiecte morale și religioase și două lucrări de medicină.

Vaughan, Sarah (Lois)

(27.03.1924, Newark, New Jersey, SUA - 03.04.1990, Hidden Hills, California)

Cântăreață de jazz americană. A câștigat un concurs pentru amatori, la Teatrul Apollo din Harlem, în 1942, și a făcut parte din formația lui Earl Hines ca voce și pianist, începând cu anul următor. Alăturându-se lui Billy Eckstine în 1944, a cunoscut noua muzică bebop, iar ulterior a înregistrat cu Dizzy Gillespie și Charlie Parker. Alternând între muzica populară și jazz, a fost solistă vocală tot restul carierei sale. Datorită vocii sale, care putea atinge un ambitus vast, și unui larg vibrato, adăugate sensibilității armonice, era capabilă

Sarah Vaughan

să emită note asemănătoare cu cele ale instrumentelor, recurgând mereu la improvizație.

Vaughan Williams, Ralph

(12.10.1872, Down Ampney, Gloucestershire, Anglia - 26.08.1958, Londra)

Compozitor britanic. A urmat cursurile Colegiului Regal de Muzică și ale Universității Cambridge și a studiat la Berlin cu Max Bruch. Apoi și-a luat doctoratul la Cambridge. A cules cântece populare englezești pentru activitatea sa academică; a combinat melodia populară cu o tehnică orchestrală excelentă (datorată în parte studiilor cu Maurice Ravel) și cu interesul față de dezvoltarea modernă a armoniei, dând naștere unui stil personal care a stat în centrul muzicii englezești din sec. XX. Cele mai inovatoare lucrări ale sale au fost cele nouă simfonii, printre care *Simfonia mării* (Sea Symphony, 1909), *Simfonia londoneză* (London Symphony, 1913), *Simfonia pastorală* (Pastoral Symphony, 1921) și *Simfonia antarctică* (Sinfonia Antarctica, 1952). Alte piese cunoscute sunt *Zborul ciocârliei* (The Lark Ascending, 1914) și *Serenadă muzicii* (Serenade to Music, 1938). A mai scris cinci opere, printre care *Călăreții mării* (Riders to the Sea, 1936). A dirijat mult și a editat *The English Hymnal* (1906).

Vavilov, Nikolai (Ivanovici)

(25.11.1887, Moscova, Imperiul Rus - 26.01.1943, Saratov, URSS)

Cercetător rus în domeniul geneticii plantelor. În expedițiile sale în diverse părți ale lumii a adunat o imensă colecție de plante și a emis teoria privind originea plantelor, susținând că locul central de origine al unei plante cultivate este regiunea în care plantele sălbatice înrudite se adaptează cel mai bine. Ulterior a propus 13 centre mondiale de origine a plantelor. Deși considerat unul dintre cei mai mari specialiști în domeniul populațiilor botanice, a fost condamnat public de Trofim Lîsenko în cadrul unor congrese de creștere a plantelor (1934-1939), pentru că răspândea „genetica lui Mendel și Morgan" (*vezi* Gregor Mendel; Thomas Hunt Morgan), și a murit într-un lagăr de concentrare.

Văcărescu, familia ~

Familie boierească din Țara Românească, ai cărei membri s-au remarcat în viața politică și culturală în sec. XVIII–XIX. Principalii reprezentanți: – **Enache Văcărescu** (m. 1714), dregător român, colaborator apropiat al lui Constantin Brâncoveanu, ucis de turci la Constantinopol, împreună cu voievodul și fiii acestuia. – **Ienăchiță Văcărescu** (cca 1740–1797), poet, cărturar, om politic și diplomat român. A îndeplinit succesiv funcțiile de vistier, spătar, vornic și mare ban al Țării Românești.

Ienăchiță Văcărescu

A participat la întocmirea *Codicelui de legi* al domnului Alexandru Ipsilanti. Autor al uneia dintre primele gramatici ale limbii române (*Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orânduielilor gramaticii românești,* 1787); a mai elaborat două dicționare (româno-turc/turco-român, româno-german/ germano-român) și o istorie a sultanilor turci (*Istoria preaputernicilor împărați otomani*). Ca unul dintre primii poeți români premoderni, a compus versuri în stil anacreontic, cu influențe din cântecele populare de lume, dintre care mai cunoscute sunt *Într-o grădină* și *Amărâtă turturea.* – **Alecu Văcărescu** (cca 1769–1799), poet român, fiu al lui Ienăchiță Văcărescu; a cultivat lirica erotică de factură neoanacreontică, poemul satiric, scriind și poezii în limba greacă și română. – **Nicolae Văcărescu** (1785, Brașov – 1825), poet român, fiu al lui Ienăchiță Văcărescu; a cultivat lirica erotică de factură neoanacreontică, dar a scris și câteva elegii de factură preromantică. Prin corespondența cu nepotul său, Iancu Văcărescu, se numără printre întemeietorii genului epistolar. – **Iancu Văcărescu** (1792, București – 1863), cărturar și poet român, fiu al lui Alecu Văcărescu. Spirit cultivat și deschis spre modernitate, membru al Societății Literare din București, este socotit printre ctitorii teatrului românesc și deschizătorii de drumuri în învățământul și presa în limba română. A scris poezie de dragoste, în manieră neoanacreontică (*Primăvara amorului*), balade și meditații (*Piaza rea, Ielele, Adevărul, Ceasornicul îndreptat*) și lirică cetățenească (*Glasul poporului sub despotism*). A realizat și câteva traduceri. – **Elena Văcărescu** (1866, București – 1947), scriitoare română

de limbă franceză, nepoată a lui Iancu Văcărescu, membră de onoare a Academiei Române. Stabilită din 1891 în Franța, a militat intens și constant pentru interesele României în mediile politice, diplomatice și mondene din Paris și alte capitale europene. A fost membră a delegației României la Societatea Națiunilor (1920) și consilier cultural al Legației române de la Paris (1945). Ca poetă, a cultivat o lirică erotică și patriotică (*Les Chants d'aurore, L'Âme sereine, Le Jardin passionné*). A tradus în limba franceză poezii populare românești (*Le rhapsode de la Dâmbovitza*, volum premiat de Academia Franceză) și a publicat și un volum de memorialistică (*Regi și regine pe care i-am cunoscut*).

văduvă-neagră

Denumire comună pentru numeroasele specii de păianjeni negri, din genul *Latrodectus*. Mușcătura veninoasă este uneori mortală pentru om. Speciile de văduvă-neagră sunt răspândite în toată lumea, trei dintre ele trăind în America de Nord. În Australia este denumit spate-roșu. Femelele sunt de un negru strălucitor, de obicei având un desen de culoare roșie, care amintește de forma clepsidrei, situat pe partea inferioară a abdomenului sferic. Lungimea corpului atinge 2,5 cm. Văduva-neagră vânează insecte. Masculul, care are aproape un sfert din lungimea femelei, este adesea ucis și devorat de femelă, după împerechere (de aici și originea numelui acestei specii).

vărsat de vânt

Vezi varicelă

vărsat mare

Vezi variolă

Vărsător *sau* Aquarius

(*în latină*, cel care cară apă)

În astronomie, constelație situată între Capricorn și Pești; în astrologie, al unsprezecelea semn al zodiacului, cuprins între 20 ianuarie și 18 februarie, reprezentat, în general, de un bărbat care varsă apă dintr-o amforă. Simbolul se explică probabil prin faptul că, în Antichitate, intervalul acestui semn zodiacal coincidea, în Orientul Mijlociu, cu sezonul ploilor și al inundațiilor. Conform conceptului astrologic numit Marele An – perioada de 25 000 de ani tereștri necesari Pământului pentru a trece prin influența tuturor semnelor zodiacale – începutul sec. XIX a însemnat debutul erei Vărsătorului.

vânătoare

Îndeletnicire sau activitate sportivă. Pentru oamenii primitivi, vânătoarea era o necesitate și a rămas astfel în multe comunități umane, până de curând. Dezvoltarea agriculturii a contribuit esențial la reducerea vânătorii ca unic mijloc de subzistență, dar vânătoarea se practică cu diverse scopuri: protejarea culturilor, a turmelor, dar și pentru hrană. Printre armele de vânătoare se numără arcul cu săgeți și pușca, iar dintre metodele de vânătoare fac parte urmărirea vânatului, pânda, luarea urmei vânatului, ademenirea prăzii într-un anumit loc sau chemarea vânatului. Uneori se folosesc câini pentru a lua urma unui animal, pentru a speria păsările sau pentru a captura prada. În Europa, terenurile de vânătoare aparțineau aristocrației, fiind angajați îngrijitori să regularizeze cantitatea de vânat care putea fi sacrificată într-o anumită zonă. La începutul anilor 1800, pe terenurile care nu erau în domeniu privat a apărut tragedia sacrificării necontrolate a vânatului; anumite specii vânate au fost complet sau în mare parte distruse. Pentru a contracara această stare de lucruri, s-a introdus un cod etic care să ofere vânatului șanse să scape; s-au întreprins acțiuni prin care să se reducă suferința animalelor rănite; prin lege, perioadele de vânătoare sunt limitate; doar posesorii unui permis de vânătoare au voie să vâneze. De exemplu, permisul de vânătoare modern menționează numărul de animale care pot fi ucise, iar vânătorul trebuie să prezinte animalul/animalele sacrificate unui inspector care înregistrează vânatul și îl marchează. Se aplică penalizări și amenzi pentru nerespectarea legilor în vigoare.

vânătoare de balene

Vânare a cetaceelor pentru hrană, grăsime sau pentru ambele. Vânătoarea de balene datează din timpuri preistorice, când locuitorii Arcticii recurgeau la unelte de piatră pentru această activitate. Aceștia foloseau animalul întreg, fapt care avea să se mai întâmple doar în sec. XX, la apariția vânătorilor profesioniști de balene, pe fabrici plutitoare de prelucrare a balenelor. Bascii au fost primii europeni care au vânat balene în scop comercial; odată cu fabricarea navelor de pescuit oceanic, aceștia au pornit în largul mării (sec. XIV–XVII).

Au fost urmați de olandezi și de germani în sec. XVII și de britanici și coloniștii lor în sec. XVIII. În 1712 a fost ucis primul cașalot, grăsimea lui fiind mai bună decât a balenei bune, care reprezentase până atunci obiectivul principal. Expedițiile de căutare a cașalotului puteau dura și patru ani. Descoperirea petrolului (1859), a grăsimii vegetale, pescuitul excesiv și apariția corsetelor medicale din inox au dus la un declin neașteptat al vânătorii de balene la sfârșitul sec. XIX, dar, datorită inovațiilor norvegienilor, au început să fie vânate chiar și balenele considerate nepotrivite pentru vânătoare (inclusiv balena-albastră și balena-boreală; erau numite „nepotrivite" din cauză că se scufundau când erau ucise). Fiind profitabile din punct de vedere comercial, numărul de balene ucise a crescut de la 2 000 la peste 20 000 între 1900 și 1911. Norvegienii și britanicii au dominat vânătoarea de balene la mijlocul sec. XX, când pescuitul oceanic a devenit neprofitabil pentru multe țări, dar nu și pentru Japonia și Uniunea Sovietică, care dețineau supremația în acest domeniu. Posibila dispariție a multor specii a dus la crearea, în 1946, a Comisiei Internaționale pentru Vânătoarea de Balene. Vânătoarea comercială a fost complet interzisă în 1986, dar multe țări nu respectă această interdicție. La începutul sec. XXI, Norvegia și Japonia continuă să vâneze anual sute de exemplare din speciile de balene nepericlitate.

vânătoare de capete

Obicei de a tăia, expune și uneori de a conserva capete umane. În unele culturi, vânătoarea de capete își are originea în convingerea că în cap sălășluiește o parte mai mult sau mai puțin materială a sufletului. Prin decapitare, vânătorul dorește să transfere esența sufletului celui mort asupra sa și a comunității sale. Vânătoarea de capete este uneori asociată cu diverse forme de canibalism și de sacrificiu uman. A fost practicată în toată lumea și pare să provină din Paleolitic. Regiunea Assam din India de NV este patria mai multor populații la care se practica vânătoarea de capete. În America de Sud, pielea era desprinsă de pe craniu și umplută cu nisip încins, pentru a crea un cap miniatural.

vânătoare de vulpi

Urmărire a unei vulpi de către călăreți și o haită de câini de vânătoare. În Anglia, țara de origine a acestui sport, este practicată de prin sec. XV, derivând, probabil, din vânătoarea de cerbi și iepuri. Vânătoarea de vulpi modernă a devenit un sport popular al aristocrației în sec. XIX. Este condusă de un maestru de vânătoare; câinii (de obicei 15–20 de perechi), sunt dirijați de vânător și de doi sau trei asistenți. Vânătoarea se poate desfășura pe orice fel de teren (păduri, pajiști sau câmpii) unde se presupune că ar exista o vulpe. Călăreții, care poartă uniforme roșii specifice, se întâlnesc la casa gazdei, iar câinii sunt trimiși să caute vulpea. Când o găsesc, începe vânătoarea. Vulpea este urmărită până când scapă sau este încolțită și omorâtă. Vânătoarea de vulpi a fost extrem de populară înainte de Primul Război Mondial; a continuat să fie practicată și în sec. XX, în pofida diminuării numărului de mari proprietăți și a opiniei publice, care invocă faptul că este un sport crud și elitist. Este interzisă în Scoția, Anglia și Țara Galilor.

vânători-culegători

Societate umană a cărei existență depinde de vânătoare, pescuit sau de culesul unor plante sălbatice. Până acum 8 000 de ani, toți oamenii făceau parte din astfel de comunități. În sec. XX mai există încă populații care migrează în căutarea hranei, dar au stabilit legături extensive cu așezările. În societatea tradițională de vânători și culegători, grupurile sociale erau mici, alcătuite de obicei dintr-o singură familie sau dintr-un anumit număr de familii unite într-un clan. Dieta era echilibrată și diversă, iar hrana era împărțită. În general, bărbații se ocupau cu vânătoarea, în vreme ce femeile căutau plante și fructe și făceau treburile zilnice. Timpul rămas era dedicat unor activități sociale sau religioase.

vânt

Mișcare a aerului raportată la suprafața Pământului. Vântul este un factor important în determinarea și controlul climei și al vremii. Generează, de asemenea, forța valurilor majorității oceanelor și a apelor dulci. Vântul ia naștere datorită diferențelor de presiune atmosferică, pe orizontală și verticală. Structura generală a vânturilor pe suprafața Pământului este cunoscută ca circulație generală, iar vânturile specifice sunt numite după direcția din care bat (de ex. un vânt care suflă dinspre V

Scara Beaufort

Nr.	Denumire	Viteza vântului noduri (km/h)	Descriere
0	Calm	<1 (<1)	Calm; fumul se înalţă vertical
1	Adiere uşoară	1-3 (1-5)	Vizibilă la fum, dar nu la giruetă
2	Briză uşoară	4-7 (6-11)	Se simte adierea pe faţă; frunzele foşnesc; girueta se mişcă
3	Vânt slab	8-12 (12-19)	Frunzele şi crenguţele sunt în continuă mişcare; flamura uşoară fâlfâie
4	Vânt moderat	13-18 (20-28)	Se ridică praful şi hârtiile răzleţe; se mişcă ramurile mici
5	Vânt tare	19-24 (29-38)	Arborii cu frunze mici se leagănă; apele interioare formează valuri mijlocii, cu creastă
6	Vânt foarte tare	25-31 (39-49)	Se mişcă ramurile mari; se aude şuieratul vântului; devine dificil să manevrezi umbrela
7	Vânt puternic	32-38 (50-61)	Arborii se leagănă cu totul; este dificil de înaintat împotriva vântului
8	Vânt foarte puternic	39-46 (62-74)	Se rup crenguţe, autovehiculele îşi pierd direcţia
9	Furtună	47-54 (75-88)	Unele clădiri pot fi uşor afectate; ţiglele se pot desprinde
10	Furtună puternică	55-63 (89-102)	Arborii sunt scoşi din rădăcini; clădirile pot fi afectate puternic
11	Furtună violentă	64-72 (103-117)	Distrugeri pe scară largă
12	Uragan	>72 (>117)	Distrugeri pe scară largă

către E este vestic). Viteza vântului a fost clasificată după scara Beaufort.

vânt solar

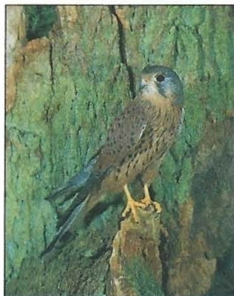
Flux de particule, în special protoni, electroni și nuclee de heliu, accelerat de temperaturile ridicate ale coroanei solare până la viteze suficient de mari, care îi permit să iasă din câmpul gravitațional solar. Exploziile solare intensifică vântul solar. Acesta deviază magnetosferele planetelor și cozile ionice ale cometelor departate de Soare. Porțiunile neîntrerupte din vântul solar continuă să călătorească în spațiu până la o distanță de cca 20 de unități astronomice, unde se răcesc și apoi se disipează în spațiul interstelar. *Vezi și* heliopauză.

vânturel

Denumire comună pentru păsările răpitoare din genul *Falco*, cunoscute pentru zborul planat în timpul vânătorii. Vântureii se hrănesc cu insecte mari, păsări și mamifere mici. Masculul este mai viu colorat decât femela. Deși vântureii sunt păsări întâlnite predominant în Lumea Veche, o specie, vânturelul-american (*F. sparverius*), deseori numit și uliul-păsărilor, se întâlnește de-a lungul Americii de Nord și de Sud. Are o lungime de cca 30 cm, este alb sau gălbui pe partea ventrală și maro-roșiatic și gri pe spate, cu pete colorate pe cap. Vânturelul-roșu (*F. tinnunculus*) din Lumea Veche este mai mare și mai puțin colorat. *Vezi și* șoim.

WERNER LAYER - BRUCE COLEMAN LTD

vânturel-roșu mascul (*Falco tinnunculus*)

vârcolac *sau* licantrop

În folclorul european, om care se schimbă în lup în timpul nopții și devorează animale, oameni sau cadavre, reluându-și înfățișarea umană în timpul zilei. Se crede că unii vârcolaci își schimbă forma după dorință; alții, care au moștenit această caracteristică sau au dobândit-o prin mușcăturile altor vârcolaci, se transformă involuntar sub influența lunii pline. Credința în vârcolaci este răspândită în toată lumea; a fost întâlnită cu precădere în Franța sec. XVI. Persoanele care se cred lupi suferă de o boală psihică numită licantropie.

Lon Chaney Jr., în rolul vârcolacului din filmul *Omul-lup* (1941)

PRIN AMABILITATEA STUDIOURILOR UNIVERSAL PICTURES; FOTO CENTRUL LINCOLN, BIBLIOTECA ARTE INTERPRETATIVES, BIBLIOTECA PUBLICĂ NEW YORK

Vârful Comunismului *anterior* Vârful lui Stalin *fost* Vârful Ismai Samani

Vârf muntos în V regiunii Pamir, din NE Tadjikistanului. Aflat în lanțul muntos numit Academia de Științe, are o altitudine de 7 495 m și este cel mai înalt vârf din Tadjikistan și din întregul lanț muntos. A fost escaladat pentru prima dată de o echipă rusească, în 1933.

Vârsta de Argint

În literatura latină, perioadă dintre cca 18 d.Hr. și 133 d.Hr., a doua ca însemnătate literară după precedenta, Vârsta de Aur. Satira a fost cea mai viguroasă formă literară, adoptată de Iuvenal, Marțial și Petronius. Alte forme literare întâlnite sunt: scrisoarea (Pliniu cel Bătrân și Pliniu cel Tânăr), scrierile istorice (Tacit și Suetoniu) și critica litrară (Quintilian). Proza avea un stil elaborat și poetic, iar multe dintre cele mai bune lucrări ale perioadei demonstrau o fină percepție psihologică și umană.

vârtelniță

Obiect confecționat de obicei din două bețe legate în formă de cruce, cu fibre colorate răsucite la capete, astfel încât seamănă cu o pânză de păianjen, utilizată în ritualuri magice tibetane, pentru a atrage în capcană spiritele rele. Obiecte similare

au fost descoperite în Africa de Sud, Perú, Australia și Suedia. Variază de la forme simple până la combinații complexe, în formă de roată sau cutie, care ating înălțimi de 3 m. Sunt adesea bogat decorate cu lână, pene sau bucăți de hârtie.

vâsc

Plantă semiparazită din familiile *Loranthaceae* și *Viscaceae*, mai ales genurile *Viscum, Phoradendron* și *Arceuthobium* din familia *Viscaceae*. *V. album*, vâscul tradițional din literatură, este răspândit în Europa și Asia. Tufele veșnic verzi atârnă pe un arbore-gazdă, atingând lungimi de 60–90 cm. Pe ramurile dese cresc frunze mici, pieloase, gălbui, și flori galbene-pal, ce produc fructe cărnoase, otrăvitoare, albe, ca de ceară. Rădăcina modificată penetrează scoarța copacului-gazdă și formează tuburi prin care își trage apa cu substanțe hrănitoare. Planta asemănătoare din America de Nord este *P. serotinum*. În diverse tradiții, vâscul are puteri magice și tămăduitoare, iar sărutul dat sub vâsc se spune că duce inevitabil la căsătorie.

vâsc-american (*Phoradendron serotinum*)

JOHN H. GERARD

vCard

Card electronic folosit în afaceri, care inițiază schimbul de informații personale de pe cardul tradițional. Vcard este un fișier care conține datele de afaceri sau pe cele personale ale utilizatorului (nume, adresă, număr de telefon, URL etc.) într-o varietate de formate, cum ar fi text, grafică, clipuri video și audio. Poate fi atașat la un e-mail sau schimbat între computere sau pe internet, unde, de ex., utilizatorul poate să mute și să fixeze cardul pentru a se înregistra sau poate completa un formular de comandă, astfel încât formularul se completează automat. Este utilizat la mesageria vocală, browsere web, centre de apelare, conferințe video, pagere, faxuri și cartele inteligente.

VCR /videorecorder/

Sistem electromecanic care înregistrează, înmagazinează pe o casetă cu bandă video și apoi redă pe un televizor imaginile și sunetele înregistrate. Primele VCR comerciale au fost puse în vânzare de Sony Corp. în 1969. Sunt folosite pentru a înregistra emisiuni de televiziune pentru vizionare ulterioară și pentru a viziona casete video comerciale. Aceste aparate au între două și șapte capete, care citesc și inscripționează urme video și audio pe o bandă magnetică. Cu un sistem camcorder, un VCR conectat la o simplă cameră de luat vederi, se pot face filme acasă.

Veblen, Thorstein (Bunde)

(30.07.1857, comitatul Manitowoc, Wisconsin, SUA - 03.08.1929, lângă Menlo Park, California)

Economist american. A crescut în Minnesota și și-a luat doctoratul în filozofie la Universitatea Yale. A predat economia la Universitatea din Chicago și la alte universități, dar niciodată nu și-a putut păstra postul pentru o perioadă mai lungă, din cauza ideilor sale neconvenționale și a vieții personale dezordonate. În 1899 și-a publicat lucrarea, devenită clasică, *Teoria clasei neproductive* (The Theory of Leisure Class), în care a aplicat teoria evoluționistă a lui Darwin la studiul vieții economice moderne, punând în lumină natura rapace și competitivă a lumii afacerilor. A identificat cu umor sec caracteristicile stratificării sociale americane și a introdus termenul consum ostentativ pentru a descrie felul în care cei avuți fac paradă de averea lor. Reputația sa a atins apogeul în anii 1930, când Marea Depresiune a venit ca o adeverire a teoriilor sale critice la adresa sistemului economic.

Vechiul Testament

Compendiu de scrieri sacre ale religiei iudaice care, împreună cu Noul Testament, stau la baza creștinismului. Scris aproape în întregime în ebraică, între 1200 și 1000 î.Hr., Vechiul Testament, numit și Biblia ebraică sau Tanak, vorbește despre ajutorul oferit de Dumnezeu evreilor ca popor ales al său. În Vechiul Testament, primele șase cărți descriu modul în care israeliții s-au format ca popor și s-au stabilit pe Pământul Făgăduinței. Următoarele șapte cărți descriu evoluția monarhiei în Israel și mesajele transmise prin intermediul profeților, în timp ce ultimele unsprezece cărți conțin poeme, probleme teologice și câteva lucrări istorice. Creștinii au împărțit câteva dintre primele cărți în două sau chiar mai multe părți și anume: *Cartea lui Samuel, Cartea Regilor și Epistolele* (cuprinzând câte două

părți fiecare), *Ezdra-Nehemia* (două cărți separate) și *Profeții minori* (12 cărți separate). Conținutul Vechiului Testament variază în funcție de tradițiile religioase, iudaice, romano-catolice și protestante, diferind în ceea ce privește cărțile pe care le cuprinde. *Vezi și* apocrif.

vector

În matematică, mărime caracterizată prin magnitudine, direcție și sens. Unele mărimi fizice și geometrice, numite scalare, pot fi pe deplin definite printr-un singur număr care le specifică mărimea în anumite unități de măsură (de ex. masa în grame, temperatura în grade, timpul în secunde). Mărimile ca viteza, forța și deplasarea trebuie să fie definite ca vectori. O mărime vectorială poate fi reprezentată ca o săgeată îndreptată într-o anumită direcție, a cărei lungime este egală cu mărimea reprezentată. Un vector bidimensional este definit de două coordonate, unul tridimensional de trei coordonate etc. Analiza vectorială este o ramură a matematicii care cercetează utilitatea acestui tip de reprezentare și indică felul în care asemenea mărimi pot fi combinate. *Vezi și* calcul vectorial.

Veda

Grup de imnuri și versuri sacre compuse în sanscrită, probabil în perioada 1500–1200 î.Hr. Împreună formează un corpus de literatură religioasă apărută în jurul ritualului soma. În ele erau preamărite zeitățile ereditare care personificau diverse fenomene cosmice și naturale. Întregul corpus de literatură vedică, inclusiv *Upanișadele*, era considerat produs al revelației divine. Timp de mai multe generații, Vedele au fost transmise oral, după care au fost înregistrate în scris. Chiar și astăzi unele dintre ele sunt recitate cu intonația și ritmul caracteristice perioadei de început a religiei vedice. *Vezi și* Rig Veda; Vedanta.

Vedanta

Unul dintre cele șase sisteme ortodoxe *(darshan)* din filozofia indiană, cel care stă la baza unor școli hinduiste moderne. Cele trei texte fundamentale ale acestui sistem sunt *Upanișadele*, *Bhagavad-gita* și *Brahma Sutra*, care constituie scurte interpretări ale doctrinei *Upanișadelor*. S-au dezvoltat mai multe școli de Vedanta, diferențiate prin concepțiile lor asupra relațiilor dintre individ (atman) și absolut (brahman). Au în comun credința în samsara și în autoritatea Vedelor, precum și credința că Brahma este în același timp cauza materială și instrumentală a lumii și că atman este agentul propriilor acte, prin aceasta fiind cel asupra căruia se răsfrâng consecințele acțiunii (*vezi* karma).

Ved-ava

Divinitate, stăpână a apelor și a vietăților care trăiesc în apă, comună unor popoare fino-ugrice și celor din regiunea Mării Baltice, dependente de pescuit. Dăruia fertilitate oamenilor și animalelor. Avea înfățișarea unei sirene, cu părul lung. Pescarii îi aduceau ca ofrandă prima captură de pește și respectau numeroase tabuuri în timpul pescuitului. Cel care o vedea pe zeiță era, se credea, pândit de nenorociri, cel mai adesea de înec. Era considerată spiritul unui om înecat sau pur și simplu o personificare a apei.

vedere artificială

Domeniu al roboticii în care, prin programe, se încearcă identificarea obiectelor reprezentate prin imagini digitale furnizate de camerele video, făcând astfel roboții capabili să „vadă". S-a lucrat foarte mult în domeniul vederii stereo ca instrument de identificare și localizare a obiectelor în câmp tridimensional. Recunoașterea obiectelor în timp real, care ar fi necesară roboților ce lucrează în medii complexe, necesită, de obicei, computere cu o putere ce depășește capacitatea tehnologiei actuale. *Vezi și* recunoașterea formelor.

vedere dublă *sau* diplopie

Percepție a două imagini ale aceluiași obiect, produsă de paralizia temporară sau permanentă a mușchilor oculari. În mod normal, creierul combină imaginile ușor diferite primite de la fiecare ochi prin potrivirea punctelor care le corespund pe fiecare retină. Dacă un mușchi al globului ocular este paralizat, imaginea cade într-un punct diferit și imaginile nu se suprapun. Vederea dublă poate fi un simptom timpuriu de botulism sau myasthenia gravis, dar poate să apară și în infecții, leziuni ale creierului și tulburări ale nervilor sau mușchilor.

Veeck, Bill *născut* William Louis

(09.02.1914, Hinsdale, Illinois, SUA – 02.01.1986, Chicago, Illinois)

Director și proprietar al unor cluburi de baseball. A fost fiul unui cronicar sportiv și președinte al Chicago Cubs (1919–1933).

A ajuns coproprietar al echipei din liga mică Milwaukee Brewers (1941–1945), apoi al echipelor de ligă mare Cleveland Indians (1946–1948), St. Louis Browns (1949–1953) și Chicago White Sox (1959–1968; 1976–1981). Fiind de părere că baseballul este o formă de divertisment și că nu trebuie tratat ca o afacere, a introdus multe inovații în promovarea echipelor și a fost aproape întotdeauna capabil să îmbunătățească așteptările și rezultatele echipelor.

Vega, Lope de *nume complet* Lope Félix de Vega Carpio

(25.11.1562, Madrid, Spania - 27.08.1635)

Autor spaniol, cel mai de seamă dramaturg al Secolului de Aur spaniol. După ce s-a retras din Armada spaniolă, a locuit la Madrid, lucrând ca secretar pentru o serie de nobili, printre care ducele de Sessa (din 1605). Supranumit Phoenix al Spaniei, a fost un autor extrem de prolific; a compus nu mai puțin de 1 800 de piese, dintre care s-au păstrat 431, și a consacrat comedia (drama socială tragicomică), devenită prototipul noii drame a Secolului de Aur. A scris două tipuri majore de dramă, în ambele acțiunea petrecându-se în Spania: piese istorice bazate pe legende naționale, de ex. *Peribáñez y el comendador de Ocaña*, și drame de capă și spadă în care a descris moravurile și intrigile contemporane, axate în jurul unui cod al onoarei, de ex. *Câinele grădinarului* (El perro de hortelano, 1615). A inventat personajul comic denumit *gracioso*, comentator al actelor necugetate ale superiorilor săi din punct de vedere social. A mai scris 21 de volume de opere nedramatice, în versuri sau proză, printre care *Arta de a scrie teatru* (Arte nuevo de hacer comedias en este tiempo, 1609).

vegetarianism

Teorie sau practică a alimentației exclusiv vegetale. O dietă vegetariană cuprinde cereale, legume, fructe și nuci și exclude consumul de carne de vită, de pasăre și de pește; unii vegetarieni consumă totuși produse lactate (lactovegetarieni), ouă (ovovegetarieni) sau ambele (ovolactovegetarieni). Cei care nu mănâncă nici un fel de produs de origine animală sunt numiți vegetarieni radicali. Motivele alegerii unei asemenea alimentații pot fi de origine etică (dorința de a nu ucide animale, combinată cu condamnarea metodelor prin care sunt crescute animalele pentru carne), autointerdicția sau tabuurile religioase, motive care țin de ecologie (printre care preocuparea față de pierderile și costurile asupra mediului înconjurător presupuse de creșterea intensivă a vitelor) și preocuparea pentru sănătate. Vegetarienii accentuează multiplele beneficii pe care le are o asemenea dietă: numărul mic al cazurilor de boli de inimă, de diabet, de cancer de colon și de supraponderalitate. În timp ce aportul de proteine nu este o problemă în societățile dezvoltate, vegetarienii trebuie să aibă grijă să consume destul fier și, în special în cazul celor radicali, destul calciu și vitamine D și B_{12}. Primul mare adept al alimentației vegetariene a fost Pitagora, în sec. VI î.Hr. Multe secte hinduse și mulți budiști sunt vegetarieni, iar o mare parte a omenirii nu consumă prea multă carne, pentru că aceasta nu este disponibilă. Odată cu Iluminismul, omul a început să manifeste grijă față de animale; în sec. XIX, Marea Britanie a fost un centru important al vegetarianismului, mișcări de acest fel apărând curând în Germania, SUA și în alte țări.

vehicul blindat

Vehicul cu motor, placat cu metal împotriva gloanțelor, obuzelor sau a altor proiectile; se deplasează atât pe roți, cât și pe șenile. Tancul este principalul vehicul militar blindat destinat unor forțe militare masive. Alte tipuri de vehicule blindate militare sunt vehiculele de luptă ale infanteriei, vehiculele de debarcare amfibii, platformele mobile de armament, cum ar fi autotunurile și armamentul antiaerian. Vehiculele de luptă ale infanteriei, provenind din transportoarele blindate din Al Doilea Război Mondial și din Războiul din Vietnam, sunt vehicule cu șenile, blindate, care transportă trupele de infanterie pe teatrul de operațiuni, dar se pot folosi și ca platforme de luptă. O altă gamă de blindate sunt vehiculele nemilitare pe roți, variind de la camioane blindate pentru transporturi comerciale până la automobilele de lux; acestea au blindaj și alte mijloace de apărare și sunt destinate transportului de persoane și/sau de valori pe drumuri publice.

vehicul de lansare

Sistem de rachetă care propulsează o navă spațială pe orbită sau dincolo de câmpul gravitațional al Pământului. O mare varietate de vehicule de lansare au fost folosite pentru a ridica sarcini cântărind de la

câteva kilograme, la imensele stații spațiale Skylab și Soiuz. Vehiculele de lansare sunt de unică folosință și unele mai vechi au fost inițial proiectate ca rachete balistice intercontinentale (*vezi* ICBM). *Saturn V*, care a propulsat nave cu oameni pe Lună (*vezi* programul Apollo), avea trei trepte. Sistemul american al navetei spațiale (din 1981) reprezintă un progres tehnologic semnificativ, în sensul că naveta spațială poate face mai mult decât un singur zbor, majoritatea componentelor sale fiind recuperabile și refolosibile.

vehicul pe pernă de aer /hovercraft/

Vehicul susținut pe suprafața solului sau a apei de o pernă de aer, produsă de ventilatoare orientate în jos, comprimată într-o fustă flexibilă situată sub corpul navei. Conceptul a fost propus pentru prima dată de John Thornycroft în anii 1870, dar primul model funcțional a fost produs în 1955, când Christopher Cockerell a rezolvat problema menținerii pernei de aer astfel încât să nu se desprindă de sub vehicul și a înființat compania Hovercraft Ltd. pentru a fabrica prototipuri. Probleme legate de proiectarea fustei flexibile și de întreținerea motorului au limitat folosirea pe scară largă a vehiculului; astfel de vehicule sunt folosite în principal ca feriboturi.

Veii

Oraș antic etrusc. Era situat la cca 16 km NV de Roma, lângă orașul Veio de astăzi. Fiind un centru important al confederației etrusce și cel mai mare producător de sculpturi din lut ars din sec. VI î.Hr., a deținut hegemonia asupra Romei în sec. VII–VI î.Hr. A fost distrus de Roma într-o serie de războaie în 396 î.Hr., după un asediu de 10 ani. A devenit municipiu în timpul lui Augustus și, până în sec. III d.Hr., și-a păstrat funcția de centru religios.

Velasco (Alvarado), Juan

(16.06.1910, Piura, Perú - 24.12.1977, Lima)

Președinte al statului Perú (1968–1975). Comandant-șef al armatei, a ajuns la putere înlăturându-l pe președintele Fernando Belaúnde Terry. Guvernarea sa a fost neobișnuită în comparație cu celelalte regimuri militare, datorită caracterului său populist și reformator. Velasco a naționalizat transporturile, comunicațiile și energia electrică și a transformat milioane de ferme particulare în cooperative de muncitori. A sfidat SUA prin naționalizarea câmpurilor de petrol deținute de acestea și prin capturarea și amendarea vaselor americane care pescuiau în apele teritoriale ale statului. A fost înlăturat în 1975, din cauza nemulțumirilor față de restricțiile pe care le-a impus în privința participării la viața politică.

Velasco Ibarra, José (Maria)

(19.03.1893, Quito, Ecuador - 30.03.1979, Quito)

Președinte al Ecuadorului, deținător al unui număr de cinci mandate. Născut într-o familie bogată, a fost ales prima dată în funcția de președinte în 1933. Ca reacție la lipsa de sprijin a Congresului față de programul său de reforme agricole, și-a asumat puteri dictatoriale, a ordonat ca liderii opoziției să fie închiși și a cenzurat presa. Înlăturat de armată și exilat, s-a întors în funcție în 1944, dar măsurile sale represive i-au îndepărtat pe susținătorii săi liberali, fiind din nou exilat. S-a întors și a fost ales de încă trei ori până la moarte (1979), o singură dată putând să-și ducă mandatul până la capăt (1952–1956).

Velázquez, Diego Rodríguez de Silva

(06.06.1599, Sevila, Spania - 06.08.1660, Madrid)

Cel mai important pictor spaniol din sec. XVII, gigant al artei occidentale, Velázquez este universal recunoscut drept unul dintre cei mai mari artiști din lume. Naturalismul în care a fost instruit a furnizat un limbaj pentru exprimarea puterii sale remarcabile de observație în portretizarea atât a modelelor vii, cât și a naturilor moarte. Stimulat de studierea picturii venețiene din sec. XVI, a evoluat de la un maestru al asemănărilor fidele și al caracterizării, devenind un creator de capodopere de impresii vizuale, unic în vremea sa. Cu o diversitate uimitoare de tușe și armonii de culoare subtile, a obținut efecte de formă și textură, spațiu, lumină și atmosferă care îl fac principalul predecesor al impresionismului francez din sec. XIX.

Sursa principală de informații despre începutul carierei lui Velázquez este tratatul *Arta picturii* (Arte de la pintura), publicat în 1649 de profesorul și socrul său Francisco Pacheco, mai important ca biograf și teoretician decât ca pictor. Prima biografie completă a lui Velázquez a apărut în volumul al treilea *Parnasul spaniol* (El Parnaso español) din *Muzeul de pictură și scara optică* (El museo pictórico y escala óptica), publicat

în 1724 de pictorul de curte și cercetător al artei Antonio Palomino. Acesta s-a bazat pe notele biografice făcute de elevul lui Velázquez, Juan de Alfaro, care era patronul lui Palomino. Numărul de documente personale este foarte redus, iar documentele oficiale referitoare la picturile sale sunt relativ rare. Întrucât rareori își semna sau data lucrările, identificarea și cronologia acestora se bazează adesea numai pe dovezi stilistice. Deși numeroase copii după portrete făcute de el au fost în mod evident realizate în studioul său de către asistenți, propriile producții nu sunt numeroase, iar lucrările cu autograf păstrate sunt sub 150. Se știe că lucra încet și că în ultimii ani de viață majoritatea timpului era ocupat cu îndatoririle oficiale de slujbaș la curtea din Madrid.

Sevilla

Potrivit lui Palomino, primul profesor al lui Velázquez a fost pictorul sevilian Francisco Herrera tatăl (cca 1576–1656). În 1611, el a devenit oficial ucenicul lui Francisco Pacheco, cu a cărui fiică s-a căsătorit în 1618. „După cinci ani de educație și instruire", scrie Pacheco, „i-am dat mâna fiicei mele, mișcat de virtutea, integritatea și părțile sale bune, precum și de așteptările față de marele său talent." Deși Pacheco era un pictor manierist, prin învățăturile lui, Velázquez a ajuns să-și dezvolte stilul naturalist timpuriu. „Lucra inspirându-se din viață", scrie Pacheco, „făcând numeroase studii asupra modelelor în diferite posturi, câștigând astfel siguranță în portretistică." Nu avea mai mult de 20 de ani când a pictat *Negustorul de apă din Sevilla* (cca 1619), în care controlul compoziției, culorii, luminii și naturalețea figurilor și a posturilor acestora, precum și natura moartă realistă îi dovediseră deja talentul și ușurința prodigioasă a tușelor. Modelarea puternică și contrastele pronunțate de lumini și umbre ale stilului iluzionist timpuriu al lui Velázquez seamănă îndeaproape cu tehnica luminii dramatice numită tenebrism, una dintre inovațiile pictorului italian Caravaggio (1573–1610). Primele subiecte ale lui Velázquez erau în majoritate religioase sau de gen (scene din viața cotidiană). A popularizat un nou tip de compoziție în pictura spaniolă, numit *bodegón*, o scenă de bucătărie cu natură moartă, așa cum apare în *Femeie bătrână prăjind ouă*. Uneori, adepții stilului *bodegón* aveau scene religioase în fundal, ca în *Hristos în casa Martei și Mariei*. *Adorarea magilor* este unul dintre puținele tablouri de la Sevilla ale lui Velázquez care au rămas în Spania.

Pictor de curte la Madrid

În 1622, la un an după accederea la tron a lui Filip IV, Velázquez a mers pentru prima dată la Madrid, în speranța de a obține patronajul regal. A pictat un portret al poetului Luis de Góngora (1622), dar nu s-a ivit nici o ocazie de a face portretul regelui sau al reginei. Anul următor a fost rechemat la Madrid de către contele Olivares, prim-ministrul Spaniei și concetățean din Sevilla. Acesta va fi viitorul patron al lui Velázquez. La scurt timp după sosire, artistul a pictat un portret al lui Filip IV, care i-a adus succes imediat. A fost numit pictor de curte, cu promisiunea ca nimeni altcineva să nu îi mai facă portrete regelui. Pacheco descrie un portret ecvestru al lui Filip IV (pierdut) pictat la scurtă vreme după aceea, „luat în totalitate din viață, până și peisajul"; portretul a fost expus public „spre admirația întregii Curți și invidia celorlalți pictori". Invidia colegilor artiști, care l-au acuzat pe Velázquez că nu era în stare să picteze decât capete, se spune că ar fi dus la cererea regelui de a picta un tablou cu subiect istoric, *Izgonirea maurilor convertiți* (pierdut), în competiție cu alți pictori de curte. Velázquez a câștigat premiul și desemnarea în 1627 de om al regelui. Deși a continuat să picteze alte subiecte, ca pictor de curte a avut în principal sarcina de a-i picta pe membrii familiei regale și anturajul acestora și a făcut numeroase portrete ale lui Filip IV. „Generozitatea și amabilitatea cu care este tratat de un monarh atât de mare este incredibilă", scria Pacheco. „Are un atelier în galerie și Majestatea Sa are o cheie de la atelier și un scaun pe care stă în timp ce îl privește pictând în voie, aproape în fiecare zi."

Poziția lui Velázquez la curte i-a oferit acces la colecțiile regale, bogate în tablouri ale pictorului renascentist venețian Tițian (cca 1490–1576), care a avut o influență mai mare decât orice alt artist asupra dezvoltării stilului său. Portretele în picioare ale lui Filip IV (cca 1626) și ale fratelui său, infantele Don Carlos (cca 1626), sunt în tradiția portretelor regale spaniole stabilită de Tițian și influențate într-o anumită măsură de stilul său. În aceste portrete, descrierea detaliată și tenebrismul picturilor seviliene ale lui Velázquez s-au schimbat; numai

fețele și mâinile sunt accentuate, iar figurile întunecate se remarcă pe un fond mai deschis. În portretele de curte ulterioare, Velázquez avea să adopte ceva din decorul mai elaborat și coloristica mai bogată ale maestrului barocului flamand Peter Paul Rubens (1577–1640), pe care l-a cunoscut în timpul vizitei acestuia la curtea spaniolă în 1628. Pacheco povestește cum Rubens a lăudat foarte mult opera lui Velázquez datorită simplității lucrărilor. Tabloul lui Bacchus, făcut de Velázquez, sub numele *Triumful lui Bacchus* (Los Borrachos), pare să fi fost inspirat de Tițian și Rubens, dar abordarea realistă a subiectului este caracteristic spaniolă, iar Velázquez avea să o păstreze pe toată durata vieții.

Prima călătorie în Italia

Vizita lui Velázquez, împreună cu Rubens, pentru a vedea faimoasele tablouri din mănăstirea regală Escorial de lângă Madrid, este considerată de Palmino a-i fi stârnit dorința de a merge în Italia. După ce a primit permisiunea și salariul pe doi ani din partea regelui, precum și bani și scrisori de recomandare de la Olivares, a plecat pe mare de la Barcelona la Genova în august 1629. În scrisorile de la ambasadorii italieni din Madrid, pictorul este descris ca un tânăr portretist, preferatul regelui și al lui Olivares, care călătorește în Italia pentru a studia și a-și îmbunătăți tehnica de pictură. Călătoria a avut un mare efect asupra evoluției sale artistice. S-a oprit la Veneția, unde Palomino spune că a realizat desene după Tintoretto (1518–1594), maestru al picturii venețiene de la sfârșitul sec. XVI, și apoi s-a grăbit să ajungă la Roma. Pacheco povestește că a primit camere în palatul de la Vatican, pe care l-a găsit foarte izolat. Obținând permisiunea de a se întoarce la Vatican pentru a face desene după *Judecata de Apoi* a lui Michelangelo și după picturile lui Rafael, s-a mutat în Villa Medici, care era „înaltă și aerisită" și avea sculpturi antice pe care le putea copia. Un atac de febră l-a obligat ulterior să se mute mai aproape de ambasadorul spaniol. După un an petrecut la Roma s-a întors în Spania, oprindu-se pe drum la Napoli; a ajuns înapoi în Madrid la începutul lui 1631.

Se pare că nici unul dintre desenele italiene ale lui Velázquez nu a supraviețuit. Dintre cele câteva tablouri pe care le-a pictat în Italia, un „faimos portret al lui însuși", pictat la Roma și menționat de Pacheco, este posibil să fie „autoportretul" cunoscut numai din replici. Lucrările principale din timpul vizitei sale în Italia sunt cele două „tablouri renumite" pictate la Roma, despre care Palomino își amintește că le-a luat înapoi cu el în Spania și le-a oferit regelui: *Haina cu sângele lui Iosif adusă lui Iacov* și *Fierăria lui Vulcan*. Aceste două compoziții monumentale se îndepărtează cu mult de realismul limitat pe care îl practicase anterior. Ca rezultat al studiilor în Italia, în special al studiului picturii venețiene, felul în care a început să trateze spațiul, perspectiva, lumina și culoarea, precum și tehnica sa mai sigură marchează începutul unei noi faze în încercarea de o viață de a reda formele cât mai aproape de realitate.

Anii de maturitate

După întoarcerea din Italia, Velázquez a intrat în cea mai productivă perioadă a carierei. Și-a reluat funcția de pictor de portrete și era solicitat uneori să înfățișeze subiecte mitologice pentru decorarea apartamentelor regale. Din acel moment, lucrările sale religioase sunt rare și individuale. Evlavia primelor sale tablouri din Sevilla își găsește o expresie mișcătoare în *Iisus pe Cruce*, o compoziție de o simplitate și o naturalețe monumentale. În *Încoronarea Fecioarei*, solemnitatea și demnitatea personajelor sfinte sunt date de veșmintele voluminoase și colorate într-o compoziție de o splendoare excepțională, care se potrivește unui tablou al reginei cerurilor realizat pentru a împodobi oratoriul reginei Spaniei.

Pentru decorarea sălii tronului din noul palat Buen Retiro, terminat în 1635, Velázquez a pictat o serie de portrete regale ecvestre, urmând o tradiție care a început în Spania odată cu portretul făcut de Tițian lui *Carol V la Mühlberg* (1548) și a fost continuată de Rubens. Grupurile ecvestre ale lui Velázquez au un echilibru și o seninătate mai apropiate de Tițian decât de compozițiile baroce ale lui Rubens, iar după întoarcerea din Italia, a obținut un efect tridimensional fără desene detaliate sau contraste puternice de lumini și umbre, doar cu o tehnică simplă de tușe și lumină naturală exterioară. *Predarea cheilor orașului Breda*, faimoasa contribuție a lui Velázquez la seria de triumfuri militare pictate pentru aceeași sală a tronului, este singurul lui tablou cu subiect istoric care s-a păstrat. Deși compoziția elaborată a fost bazată pe o formulă a lui Rubens, el creează o impresie

însuflețită de actualitate și de dramă umană prin detalii topografice precise și portrete reale ale personajelor principale.

Deși Velázquez a adoptat frecvent compozițiile tradiționale, în special pentru portretele regale, acest lucru nu se întâmpla din cauza lipsei de abilitate în a compune sau a inventa. Cu portretele lui Filip IV (cca 1635), infantele Fernando (cca 1632–1635) și prințul Baltasar Carlos ca vânător, pictate pentru noua cabană de vânătoare a regelui, Torre de la Parada, a creat un nou tip de portret regal neoficial. Pentru aceeași cabană a pictat scene de vânătoare, dintre care un posibil exemplu este *Filip IV la vânătoare de mistreți*, și câteva subiecte clasice, printre care probabil personajele *Esop* și *Menip* (1639–1640) pictate ca niște portrete. Portretele piticilor de la curte, pictate în următorii câțiva ani, sunt dovada aceluiași ochi imparțial și pătrunzător precum în portretele membrilor curții regale și nobilimii, iar diformitățile piticilor sunt dezvăluite prin pozițiile lor ciudate, neconvenționale, prin expresiile individuale și prin tușele excepțional de libere și de îndrăznețe. *Femeie cu evantai*, unul dintre puținele portrete de femei, este, pe de altă parte, remarcabil pentru tușa subtilă și delicată și pentru înfățișarea plină de sensibilitate a farmecului personal.

A doua călătorie în Italia

La începutul lui 1649, Velázquez a părăsit Spania, pornind într-o a doua vizită în Italia. De data aceasta era în interes oficial. I s-a dat o trăsură pentru tablouri, probabil daruri din partea lui Filip IV pentru papa Inocențiu X. Principalul scop al călătoriei a fost acela de a cumpăra tablouri și antichități pentru rege, pentru decorarea noilor apartamente din palatul regal, precum și de a angaja pictori de fresce care să decoreze plafoanele apartamentelor și să reintroducă pictura de frescă în Spania. Din nou, Velázquez a găsit inspirație în Italia, în special la Tițian, Tintoretto și Veronese. A mers apoi la Modena, unde a văzut faimoasa colecție ducală, în care se găsea portretul făcut de el ducelui de Modena, pictat în Madrid în 1638. Potrivit lui Palomino, s-a oprit în multe alte orașe, inclusiv Bologna, unde a contractat pictori de fresce care să lucreze la Madrid. Palomino povestește că, la Roma, Velázquez s-a împrietenit cu înalți prelați și artiști, printre care pictorul francez Nicolas Poussin (1594–1665) și Gian Lorenzo Bernini (1598–1680), principalul sculptor italian baroc. Tot Palomino dă o listă cu antichitățile selectate de Velázquez, din care reiese că a urmat tradiția marilor colecționari din sec. XVI: în locul originalelor inferioare, a ales mulaje ale celor mai renumite statui din Roma. „Fără a-și neglija celelalte îndatoriri, a realizat și numeroase picturi", pe lângă portretul lui Inocențiu X. Palomino relatează că, înainte de a face portretul papei, ca exercițiu de a picta un cap după model, Velázquez a făcut portretul sclavului său mulatru, Juan de Pareja (eliberat de Velázquez în 1650). Acesta este un portret neoficial excepțional, pictat într-un mod neobișnuit de îndrăzneț, care creează un puternic efect de familiar și de aparență a realității. În 1970 s-a plătit suma de 5 544 000 de dolari americani pentru acest tablou, la vremea aceea fiind cel mai mare preț plătit la licitație pentru o operă de artă.

Pentru portretul lui Inocențiu X, una dintre cele mai importante lucrări oficiale ale sale, Velázquez a urmat tradiția portretelor papale create de Rafael pentru *Iulius II* (cca 1511–1512) și folosit ulterior de Tițian în *Paul III și nepoții săi Ottavio și cardinalul Alessandro Farnese* (1546). Capul ce dă impresia de putere, combinația extraordinară de purpuriu pentru draperii, scaun și veșmântul preoțesc sunt pictate cu o tehnică fluentă și tușe aproape imperceptibile care merg mult dincolo de maniera târzie a lui Tițian și anunță ultima fază în dezvoltarea lui Velázquez în direcția impresionismului. Acest portret, care a fost multă vreme cel mai celebru tablou al lui Velázquez în afara Spaniei, a fost copiat de nenumărate ori și i-a adus un renume imediat și durabil în Italia. În 1650 a fost făcut membru al Academiei San Luca și al Congregației Virtuozilor din Panteon, cele mai prestigioase organizații de artiști din Roma. Portretul i-a adus sprijinul papei pentru candidatura ca membru al celui mai exclusivist ordin militar spaniol, deși dificultățile pe care le-a întâmpinat din cauza faptului că nu era de descendență nobilă au fost atât de mari, încât nu a primit Ordinul Santiago până în 1659.

Despre cele două tablouri mici de la Villa Medici, unde Velázquez a locuit pe timpul primei vizite la Roma, se crede, din motive stilistice, că au fost pictate în timpul celei de-a doua vizite. Acestea sunt exemple unice de peisagistică pură

în lucrările păstrate și se numără printre picturile care au anunțat impresionismul sec. XIX. Tabloul *Venus la oglindă* a fost, de asemenea, pictat probabil în Italia și este una dintre puținele reprezentări ale unui nud feminin în pictura spaniolă dinaintea sec. XIX. Tema toaletei lui Venus, coloristica bogată și tonurile calde ale pielii sunt inspirate în principal din Tițian și alți pictori venețieni. Dar Velázquez nu a făcut nici o încercare de a deghiza sau idealiza modelul, iar Venus, superb pictată, este excepțională pentru vremea sa ca portret real al unui nud feminin făcut după model.

Ultimii ani ai vieții

Velázquez s-a întors la Madrid în vara lui 1651 cu câteva dintre achizițiile sale și a fost întâmpinat călduros de rege, care, în anul următor, l-a numit șambelan al palatului, funcție care presupunea aranjarea apartamentelor regale și a călătoriilor regelui. În absența sa, Filip se recăsătorise, iar tânăra regină Mariana de Austria și copiii săi au devenit noi subiecte de tablouri. Pentru portretele reginei (1652–1653) și ale fiicei celei mari a regelui, infanta María Teresa (1652–1653), a folosit formule compoziționale similare și numeroase replici de studio au fost realizate după ele. Doamnele regale par niște păpuși cu coafuri enorme și crinoline ample. Efectul de formă, textură și ornament este obținut în maniera târzie a lui Velázquez fără detalii clare, într-o tehnică liberă, „schițată". Portretul tinerei infante Margarita (1659) și cel al prințului Felipe Próspero, similare în compoziție și manieră, se numără printre cele mai colorate opere ale sale și, în cadrul lor, pictorul dezvăluie într-un mod foarte sensibil caracterul copilăros al modelelor dincolo de demnitatea regală. Portretele-bust târzii ale lui Filip IV (cca 1654 și cca 1656), după care există numeroase versiuni de studio, au un caracter foarte diferit și sunt excepționale ca portrete regale pentru aparența lor neoficială. Aceste ultime înfățișări ale monarhului trist și îmbătrânit sunt printre cele mai intime dintre toate portretele regale realizate de Velázquez.

Pe lângă numeroasele portrete oficiale, în ultimii ani ai vieții Velázquez a pictat două dintre cele mai originale compoziții de figuri și cele mai mari capodopere. *Torcătoarele*, o scenă generală într-o fabrică de tapiserie, este, totodată, o ilustrație a vechii fabule grecești despre concursul de țesut dintre Pallas Athena și Arachne. Aici, subiectul mitologic – precum scena religioasă din unele dintre primele *bodegones* – este în fundal. Dar în această operă târzie nu există nici o barieră între mit și realitate; cele două sunt unite într-o compoziție ingenioasă prin perspectivă formală și aeriană. În *Las Meninas* sau *Domnișoarele de onoare*, cunoscut și sub numele de *Familia regală*, a creat efectul unei ocheade la o scenă obișnuită din atelierul artistului în timp ce pictează regele și regina – a căror reflecție se vede numai în oglindă în fundal – în prezența infantei Margarita împreună cu meninele sale și alte însoțitoare. În această compoziție complexă, figurile aproape în mărime naturală sunt pictate mai mult sau mai puțin detaliat, în funcție de relația lor cu figura centrală a infantei și de sursa de lumină, creând o iluzie remarcabilă a realității pe care nici Velázquez, nici vreun alt artist din timpul său nu au mai depășit-o niciodată.

Ultima activitate a lui Velázquez a fost de a-i însoți pe rege și pe curtenii săi la granița franceză, în primăvara lui 1660, pentru a aranja decorarea pavilionului spaniol pentru căsătoria infantei María Teresa cu Ludovic XIV. La scurt timp după întoarcerea la Madrid, s-a îmbolnăvit și a murit pe data de 6 august. Velázquez a lăsat în urmă puțini elevi sau urmași imediați. Renumele său european datează de la începutul sec. XIX. Numeroase dintre picturile sale sevillane au fost achiziționate apoi de colecționari străini (în special englezi). Multe dintre lucrările sale oficiale mai târzii se află acum la Muzeul Prado din Madrid.

Velde, Henri van de

(03.04.1863, Antwerpen, Belgia – 25.10.1957, Zürich, Elveția)

Arhitect, designer și profesor belgian. Împărtășind filozofia lui William Morris și a mișcării Arts and Crafts, Van de Velde era convins că și obiectele uzuale trebuie să fie frumoase. Din ce în ce mai preocupat de filozofia designului total, în 1895 a proiectat Bloemenwerf, o locuință pentru el și soția sa; pentru această casă, situată în afara orașului Bruxelles, a realizat designul de interior, în toate detaliile sale. În 1896 a realizat interioarele și mobilierul pentru galeriile de artă ale lui Samuel Bing de la Paris; datorită naturii delicate a acestor designuri, van de Velde este considerat promotorul curentului Art Nouveau la

Paris. (Van de Velde însuşi este asociat cu Jugendstil, mişcarea germană echivalentă a curentului Art Nouveau.) În 1902, la Weimer, a reorganizat învăţământul de arte şi meserii şi Academia de Arte Frumoase, punând bazele viitoarei fuziuni ale celor două în noua şcoală de arhitectură şi arte aplicate, Bauhaus, în 1910. În 1914 a proiectat în stilul caracteristic, în linii curbe, teatrul Werkbund din Köln. Dintre lucrările ulterioare se remarcă pavilioanele belgiene de la expoziţiile internaţionale de la Paris (1937) şi New York (1939). A făcut şi lucrări de grafică în stil Art Nouveau şi şi-a promovat ideile prin prelegeri publice şi prin învăţământ.

Velde cel Bătrân, Willem van de

(1611, Leiden, Olanda - 12.1693, Londra, Anglia)

Pictor olandez de peisaje marine. A navigat împreună cu flota olandeză şi a pictat luptele acesteia cu englezii. Stabilit în Anglia în 1672, a continuat să picteze peisaje marine, adesea în colaborare cu fiul său, Willem cel Tânăr (1633–1707), ulterior cel mai mare peisagist marin al timpului său. A fost numit pictor al curţii de către Carol II în 1677 şi i s-a încredinţat reprezentarea bătăliilor navale ale Angliei; multe dintre lucrările sale sunt expuse la Muzeul Maritim Naţional din Londra.

Velikovsky, Immanuel

(10.06.1895, Vitebsk, Rusia - 17.11.1979, Princeton, New Jersey, SUA)

Scriitor american de origine rusă. A obţinut mai multe titluri la Moscova şi Edinburgh, după care s-a stabilit în SUA, în 1939. În cartea *Lumi în coliziune* (Worlds în Collision, 1950) emite, bazându-se pe legende ale popoarelor antice, ipoteza că Venus şi Marte s-au apropiat la o distanţă foarte mică de Pământ, în cca 1500 î.Hr., dereglându-i mişcarea de rotaţie, înclinaţia axei şi câmpul magnetic. Afirmaţiile sale au fost respinse de marea majoritate a astronomilor, iar publicarea cărţii i-a făcut pe oamenii de ştiinţă americani să ameninţe cu boicotarea editurii respective.

Velociraptor

Dinozaur teropod cu gheare (familia *Dromaeosauridae*) care trăia în Asia Centrală şi de E la sfârşitul Cretacicului (99–65 m.a.u.). Era înrudit cu o specie care trăia în America de Nord la începutul aceleiaşi perioade (144–99 m.a.u.), *Deinonychus*. Ambii aveau o gheară în formă de seceră la fiecare membru şi coada întărită cu tendoane osificate, care le permitea să-şi ţină echilibrul în timp ce loveau şi spintecau prada. Prădători rapizi şi agili, se hrăneau cu animale mici; atingeau 1,8 m lungime şi cântăreau 45 kg.

velşă, limba ~

Limbă celtică vorbită în Ţara Galilor, Marea Britanie. Deşi a fost marginalizată timp de secole de limba engleză, velşa continuă să fie vorbită de 18–20% din populaţia Ţării Galilor, adică de mai mult de jumătate de milion de persoane, deşi estimările privind numărul vorbitorilor variază foarte mult. Velşa este în mod tradiţional împărţită în trei perioade: velşa veche (cca 800–1150), atestată în special în glose şi în texte scurte; velşa medie (cca 1150–1500), prezentă într-o bogată literatură medievală care include texte poetice create, de fapt, mult mai devreme; şi velşa modernă (din cca 1500). Velşa literară modernă a fost fixată odată cu traducerea Bibliei de William Salesbury. Velşa locală, împărţită în dialecte, diferă mult de velşa literară; mulţi vorbitori de astăzi nu pot să scrie şi nici să înţeleagă cu uşurinţă limba tradiţională scrisă. Problema acceptării unei limbi moderne ca limbă standard a rămas încă nerezolvată.

velşă, renaşterea literară ~

Activitate literară în Ţara Galilor şi Anglia, la mijlocul sec. XVIII, care a urmărit să stimuleze interesul pentru limba velşă şi pentru formele clasice de vers bardic din Ţara Galilor. S-a dezvoltat în jurul familiei de învăţaţi Morris, care au păstrat textele vechi şi au încurajat poeţii contemporani lor să folosească măsura strictă a vechilor barzi. Această mişcare a dat naştere multor publicaţii şi a readus în atenţie Eisteddfods (un fel de cercuri culturale) şi, la începutul sec. XIX, Eisteddfod naţional. Neorenaşterea, iniţiată la Universitatea din Ţara Galilor, a început la sfârşitul sec. XIX.

venă

Vas care transportă sânge la inimă. Cu excepţia venelor pulmonare, venele transportă sânge cu dioxid de carbon colectat de la capilare, care converg în vene foarte subţiri, iar acestea în vene care se deschid în vena cavă (*vezi* aparatul cardiovascular, venă cavă). Sângele se deplasează în vene datorită contracţiei muşchilor

înconjurători. Refluxul este prevenit de valvele ce se găsesc în mucoasa internă (*tunica intima*) a celor mai multe dintre vene, care nu prezintă o mucoasă elastică, așa cum au arterele. Mucoasa mijlocie, subțire (*tunica media*) este alcătuită în special din fibre de colagen, iar cea exterioară, mai groasă (*tunica adventitia*), mai ales din țesut conjunctiv. *Vezi și* circulație; varice.

venă cavă

Fiecare dintre cele două vene importante care transportă sângele încărcat cu dioxid de carbon la partea dreaptă a inimii. Vena cavă superioară colectează sângele din partea superioară a corpului, iar vena cavă inferioară, pe cel din partea inferioară. *Vezi și* aparatul cardiovascular; circulație.

Venda

Fostă enclavă a negrilor, în NE Republicii Africa de Sud. Situată lângă granița cu Zimbabwe, a atras populația venda care a migrat aici la începutul sec. XVII din ceea ce constituie astăzi statul Zimbabwe. Anexată la Transvaal în 1898, a rămas o unitate administrativă distinctă în interiorul Africii de Sud până în 1962, când a fost declarată teritoriu al populației vorbitoare de limbă venda. Regiunea, a cărei capitală era Thohoyandou, a căpătat autonomie administrativă în 1973 și a devenit republică independentă în 1979, dar nu a fost niciodată recunoscută pe plan internațional. După abolirea apartheidului, a fost reinclusă în Africa de Sud în 1994, ca o parte a nou-createi Provincii de Nord (acum Limpopo).

venda

Populație vorbitoare de limbă bantu care trăiește în zona de NE a Africii de Sud. Această populație, care astăzi numără peste 700 000 de membri, a fost ultima intrată sub control european. Economia este dominată de agricultură; o importanță din ce în ce mai mare este acordată creșterii animalelor. Prin tradiție, proprietarii pământului sunt șefii venda, iar conducătorii locali permit grupurilor familiale să ocupe și să lucreze porțiuni de teren.

Vendée, războaiele din ~

(1793-1796)

Serie de insurecții în V Franței în timpul Revoluției Franceze. În regiunea săracă cunoscută ca Vendée, în care religia juca un rol important, nemulțumirile față de noua guvernare au crescut după ce aceasta a instituit un control strict asupra Bisericii Catolice (1790). Ca gest de opoziție față de actele de conscripție (1793), în Vendée a izbucnit o revoltă care s-a răspândit în toată țara, iar țăranii s-au alăturat regaliștilor pentru a forma Armata Catolică și Regală. Condusă de nobilul François Charette de La Contrie (1763–1796), armata de cca 65 000 de oameni a ocupat câteva orașe, dar a fost înfrântă la Cholet de forțele guvernamentale și obligată să se retragă. După alte înfrângeri la Le Mans (cca 15 000 de rebeli uciși) și la Savenay, luptele au încetat în decembrie 1793. Represaliile aspre ale guvernului au dus la formarea unei mișcări de rezistență, până când a fost anunțată o amnistie (1794), iar regiunea Vendée a fost scutită de conscripție (1795). Charette s-a integrat unui grup de nobili francezi exilați în Marea Britanie și susținuți de englezi (1795). După ce francezii au fost învinși și Charette însuși executat (1796), contrarevoluția a luat sfârșit.

Vendemiar

Prima lună din calendarul republican francez. De asemenea, numele evenimentului petrecut la 13 Vendemiar al anului IV (5 octombrie 1795), când generalul Napoleon Bonaparte a condus trupele franceze revoluționare care au pus capăt insurecției parizienilor aflați în marș asupra guvernului.

Vendsyssel-Thy

Insulă la capătul de N al Iutlandei, Danemarca. Partea sa de E se numește Vendsyssel, iar cea de V, Thyland. Este separată de continent prin strâmtoarea Limfjorden; până în 1825 a făcut parte din continent, dar, prin eroziune, s-a format un canal prin istmul îngust, la Thyborøn. Are o suprafață de 4 686 kmp. Principalul port, Frederikshavn, se află pe coasta de E, chiar în dreptul orașului Göteborg, Suedia. Insula este stațiune balneoclimaterică.

Venera

Nume generic a 16 sonde planetare rusești trimise pe Venus în perioada 1965–1983. *Venera 2* a ajuns la 40 000 km de planetă, în 1966; în luna următoare, *Venera 3* s-a zdrobit de suprafață, fiind astfel primul aparat de zbor prăbușit pe altă planetă. Sondele trimise ulterior au analizat atmosfera de pe Venus, au aterizat normal, au detectat anumiți izotopi radioactivi

cu timp de înjumătățire mare (mai ales uraniu și toriu), au trimis pe Pământ primele fotografii ale acestei planete, luate de aproape, și au cartografiat suprafața emisferei de N, cu ajutorul unui radar (*Venera 15* și *16*, ultimele din serie).

Veneto

Regiune, 4 490 586 loc. (2001), situată în N Italiei. Centrul administrativ: Veneția. Mărginită de Austria, Marea Adriatică și lacul Garda, are o parte muntoasă în N, în timp ce în S este o câmpie fertilă. Părți din această regiune s-au aflat sub control roman între sec. II–I î.Hr. (*vezi* Padova, Verona), iar ulterior au fost supuse Lombardiei. În Evul Mediu, câteva orașe-stat au câștigat în importanță, dar cele mai multe au fost supuse Veneției. După Revoluția Franceză, zona a început să se elibereze de sub stăpânirea venețiană, iar la începutul sec. XIX, austriecii au preluat controlul. A fost înapoiată Italiei în anii 1860. Principala activitate economică este agricultura, dar majoritatea orașelor au și o industrie bine dezvoltată.

Veneția *în italiană* Venezia

Oraș, 266 181 loc. (2001), centrul administrativ al regiunii Veneto, în N Italiei. Construit în laguna Veneției, cuprinde 118 insule, întregul perimetru de 145 km al lagunei și două mici orașe industriale aflate pe continent. În sec. V d.Hr., locuitorii din N, care fugeau din calea invaziilor, au construit aici așezări pe micile insule, ca măsură de protecție împotriva dușmanilor. Până în sec. X d.Hr. a fost vasal al Imperiului Bizantin. Controlând un drum comercial spre Levant, după a patra cruciadă (1202–1204) Veneția a ajuns să conducă un imperiu colonial care cuprindea Creta, Eubeea, Cicladele, Insulele Ionice și posesiuni din Moreea și Epir. În 1381 a învins Genova, după o luptă de un secol pentru supremația comercială în Levant și E Mării Mediterane. În sec. XV, după cumpărarea regiunilor învecinate, Republica Venețiană a devenit un întins stat italian. Și-a pierdut treptat posesiunile estice în favoarea turcilor otomani, cu care s-a luptat (cu intermitențe) în sec. XV–XVIII; a renunțat la ultima posesiune din Marea Egee în 1715. Republica a fost dizolvată și teritoriul cedat Austriei în 1797. Încorporată în regatul Italiei al lui Napoleon în 1805, a fost retrocedată Austriei în 1815. O revoltă împotriva Austriei (1848–1849) a făcut ca, ulterior, regiunea să fie cedată Italiei (1866). În Al Doilea Război Mondial orașul nu a suferit pagube prea însemnate. A fost grav lovit de inundațiile din 1966. Nivelul apelor crește și orașul este inundat în mod regulat, îngreunând eforturile de conservare a arhitecturii, care cuprinde clădiri în stil italian, arab, bizantin și renascentist. Aici se află cca 450 de palate și case de importanță istorică majoră. Remarcabilă, printre cele cca 400 de poduri, este Puntea Suspinelor, construită în cca 800 d.Hr., iar dintre biserici, bazilica San Marco. Mare parte dintre locuitorii orașului lucrează în domeniul turismului și în industriile asociate, dar Veneția joacă un rol-cheie și în sistemul economic al regiunii Veneto.

Veneția, Bienala de la ~

Expoziție internațională de artă, ținută în districtul Castello din Veneția, o dată la doi ani, și jurizată de un comitet internațional. A fost inițiată în 1895, sub denumirea de Expoziția Internațională de Artă a Orașului Veneția, pentru a promova „cele mai nobile activități ale spiritului modern, fără distincție de țară". La prima bienală, care a căpătat prestigiu internațional, au participat artiști din 16 țări; din comitet au făcut parte Edward Burne-Jones, Gustave Moreau și Pierre Puvis de Chavannes. După Al Doilea Război Mondial, a devenit un important centru de expoziții al artei avangardiste. De obicei desfășurat în lunile de vară, evenimentul atrage mulți turiști și vizitatori.

Veneția, golful ~

Partea de N a Mării Adriatice. Se întinde pe 95 km de la E de delta fluviului Pad, în Italia, până pe coasta Istriei. Până aproape de Trieste, golful este mărginit de mlaștini, lagune și terenuri nisipoase. Vântul de NV, numit *bora*, face ca marea să fie agitată și navigația riscantă.

Veneția, Pacea de la ~

(1177)

Înțelegere prin care împăratul Sfântului Imperiu Roman, Frederic I Barbarossa, l-a recunoscut pe Alexandru III ca adevăratul papă. Înfrânt de Liga Lombardă în Bătălia de la Legnano (1176), Frederic I a fost obligat să abandoneze campania din Italia și să semneze un armistițiu. Prin Pacea de la Veneția, împăratul s-a angajat să-i retragă antipapei sprijinul și să redea

Bisericii proprietățile pe care le confiscase. A primit sărutul păcii de la papă în fața bazilicii San Marco.

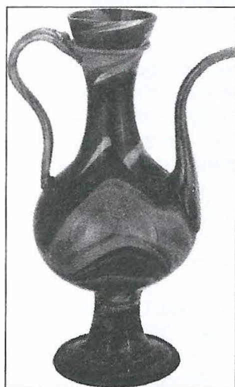
Veneția, Tratatul de la ~

(1201)

Tratat între participanții la a patra cruciadă și Enrico Dandolo din Veneția, prin care acesta se angaja să ofere transport, în schimbul sumei de 85 000 de mărci. Neputința cruciaților de a plăti a fost factorul important care a contribuit la devierea cruciadei spre Zara și Constantinopol.

venețiană, sticlă ~

Varietate de obiecte din sticlă confecționate la Veneția din sec. XIII până în prezent. În sec. XV, eforturile producătorilor s-au concentrat asupra perfecționării producerii de *cristallo* (sticlă transparentă care are aparența cristalului de rocă). În sec. XVI, meșterii sticlari venețieni stăpâneau deja tehnicile de realizare a culorii și de îndepărtare a nuanței fumurii produse de metal în materialul de sticlă. Acestea, ca și alte secrete, erau foarte bine păzite, iar muncitorii care nu respectau interdicția erau aspru pedepsiți. Ulterior, mulți meșteri au dezvăluit secretul, iar tehnicile au devenit din ce în ce mai utilizate în Franța, Germania, Olanda și Anglia.

Sticlă venețiană - urcior din calcedonie, Veneția, începutul sec. XVI; Muzeul de Artă și Artizanat, Frankfurt, Germania

MUZEUL DE ARTĂ ȘI ARTIZANAT, FRANKFURT, GERMANIA; FOTO MARBURG-ART RESOURCE/EB INC

venețiană, Școala ~

Artă venețiană renascentistă, caracterizată prin dragostea față de lumină și culoare. Primul din șirul de artiști renascentiști a fost Jacopo Bellini, urmat de fiul său, Gentile Bellini, profesorul celor mai mari pictori din perioada de apogeu a Renașterii, printre care Giorgione și Tițian. Cu timpul, Tițian a devenit figura dominantă din pictura venețiană, iar culorile bogate și tehnica sa de pictură au fost pretutindeni imitate. Printre alți mari artiști din sec. XVI se numără Veronese, cunoscut pentru picturile sale pe pânză, spectaculoase, bogat colorate, cu subiecte istorice, și Tintoretto, care a combinat diagonalele și liniile scurte ale stilului manierist cu lumina, element important al picturii venețiene, ca o modalitate de a defini formele și de a accentua dramatismul. Ultimul mare reprezentant al acestei școli și unul dintre cei mai importanți artiști ai perioadei rococo a fost Giovanni Battista Tiepolo.

Venezia Tridentina

Vezi Trentino-Alto Adige

Veneziano, Domenico

Vezi Domenico Veneziano

Venezuela *denumire oficială* Republica Bolivariană Venezuela

Stat în N Americii de Sud. Suprafața: 916 445 kmp; 4 490 586 loc. (2001). Capitala: Caracas. Peste două treimi dintre locuitori sunt mulatri și metiși; restul sunt albi (cca o cincime din populație), negri (o zecime) și indieni. Limbi: spaniola (oficială), cca 25 de limbi indiene. Religie: creștinism (romano-catolicism, protestantism – într-o proporție mai mică). Moneda: bolívarul. Relieful Venezuelei este dominat de șiruri muntoase și de câmpii. În V, o prelungire de NE a Anzilor ajunge până la vârful Pico Bolívar. *Llanos* (câmpiile) ocupă o treime din regiunea centrală a țării. Sistemul fluviului Orinoco acoperă aproape toată suprafața și face o deltă întinsă, cu păduri dese. În Venezuela se află cea mai înaltă cascadă din lume, Angel (Cascada Îngerilor). Cele mai importante lacuri sunt Maracaibo și Valencia. Principalele rezerve minerale sunt petrolul și gazele naturale, dar, pe lângă acestea, există fier, bauxită, aur și diamante. Sunt dezvoltate industria oțelului, chimică, textilă și de rafinare a petrolului. Agricultura este, de asemenea, o ocupație importantă; cele mai răspândite produse agricole sunt zahărul, cafeaua, cerealele (porumbul), bananele și cacaoa. Ca formă de organizare, este o republică cu legislatură unicamerală; șeful statului și al guvernului este președintele. Teritoriul țării este locuit de populații indigene de milenii. În 1498 a fost explorată de Cristofor Columb. Exploatatorii spanioli i-au dat numele de Venezuela (*în spaniolă,* Mica Veneție) după ce au văzut locuințele localnicilor pe piloni de-a lungul țărmului lacului Maracaibo. Un misionar spaniol a fondat prima colonie europeană la Cumana, în cca 1520. A fost inclusă în viceregatul Noua Granada în 1718 și declarată comandament general

în 1731. Creolii venezueleni conduși de Francisco de Miranda și de Simón Bolívar s-au aflat în fruntea mișcării sud-americane pentru independență și, deși Venezuela și-a declarat independența față de Spania în 1811, aceasta nu a fost recunoscută până în 1823. A fost condusă, în general, de dictatori militari, din 1830 până în 1958, când a fost înlăturat de la putere Marcos Pérez Jiménez. O nouă Constituție, adoptată în 1961, a marcat începutul perioadei de democrație. Ca membru fondator al OPEC (Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol), a înregistrat o relativă prosperitate în anii 1970, datorată producției de petrol, dar economia națională a rămas dependentă de piața mondială a petrolului. O nouă Constituție a fost promulgată de guvernul lui Hugo Chavez, în 1999; în același an, o furtună devastatoare a ucis mii de oameni în orașul Caracas și în împrejurimile sale.

venin

Otravă secretată de un animal, produsă de glande specializate asociate adesea cu spini, dinți sau țepi. Poate duce la paralizarea și uciderea prăzii sau poate fi pur defensivă. Unele veninuri funcționează ca sucuri digestive. Efectele acestora sunt variate, de la inflamarea locală a pielii până la moartea aproape instantanee, incluzând excitarea sistemului nervos (spasme, vomă, convulsii) sau întreruperea activității organismului (paralizie, încetinire a respirației sau a activității inimii, chiar stop cardiac), hemoragie, scăderea numărului de celule roșii din sânge, colaps sau reacții alergice (ca urticarie sau inflamații). Multe categorii sistematice majore de animale conțin specii veninoase: șerpii (cobra, mamba, vipera, vipera-de-mină), peștii (pisica-de-mare, rechinul-cu-spini, dracul-(dragonul)-de-mare, peștele-balon), șopârlele (monstrul-Gila, șopârla-cu-mărgele), scorpionii, păianjenii (văduva-neagră), insectele sociale (albina, viespea, unele furnici) și nevertebratele marine (anemona-de-mare, coralii, meduza). *Vezi și* antidot.

venit disponibil

Parte din venitul unei persoane, de care aceasta se poate folosi liber. Pentru a stabili venitul disponibil, trebuie determinat venitul total, în care se includ nu doar salariul și câștigurile, profitul din afaceri și plățile pentru acțiuni și dividende, ci și venitul de transfer, precum beneficiile din asigurări sociale, pensiile obișnuite și pensiile alimentare. Din acestea se scad plățile obligatorii, inclusiv impozitul pe venitul personal, și plățile obligatorii pentru asigurările sociale. Venitul disponibil poate fi folosit pentru consum sau poate fi economisit.

venit minim garantat

Program de menținere a venitului prin intermediul sistemului fiscal. Valoarea acestui venit se stabilește în funcție de câștigul și numărul membrilor unei familii. Aplicarea acestor programe pornește de la premisa conform căreia guvernul trebuie să asigure bunăstarea cetățenilor și un nivel minim de trai. Un sistem de venit minim garantat a existat în Marea Britanie încă din 1966; alte programe asemănătoare au fost

propuse și în SUA, dar nu au fost niciodată aplicate. Spre deosebire de programele de asistență socială în caz de șomaj, sistemele de menținere a veniturilor se bazează doar pe câștigurile minime și nu exclud muncitorii din clasa de jos.

venit suplimentar

Formă de venit provenit din afara salariilor sau primă acordată de angajatori salariaților. Se consideră venituri suplimentare: planurile de pensie, programele de participare la câștig, prima de vacanță, asigurările de viață, sănătate și șomaj. Veniturile suplimentare acordate de angajatori, incluse în compensațiile angajaților, nu sunt supuse impozitării. Dacă astfel de venituri s-ar acorda sub formă de salarii, angajatul ar trebui să plătească taxele corespunzătoare sumei primite și ar rămâne cu mai puțini bani decât dacă ar obține veniturile respective din alte surse.

Venizélos, Eleuthérios (Kyriakos)

(23.08.1864, Mournies, Creta, Imperiul Otoman - 18.03.1936, Paris, Franța)

Conducător revoluționar grec. Fiu al unui revoluționar cretan, a făcut parte din guvernul Cretei autonome ca ministru de justiție (1899–1901), apoi a condus o insurecție care l-a obligat pe înaltul comisar autocrat să părăsească Creta (1905). În Atena a condus mișcarea de opoziție a Ligii Militare și a realizat unirea Cretei cu Grecia. Ca prim-ministru al Greciei (1910–1915), a contribuit la constituirea Ligii Balcanice. În timpul războaielor balcanice, politicile sale au dus la dublarea teritoriului și a populației Greciei. I-a sprijinit pe Aliați în Primul Război Mondial; a demisionat atunci când i s-a opus regele filogerman Constantin; s-a aflat în fruntea mișcării de opoziție care l-a exilat pe rege și a devenit din nou premier (1917–1920), stabilind o alianță între Grecia și Aliați și apărând cu succes interesele Greciei la Conferința de Pace de la Paris. A mai fost de trei ori prim-ministru (1924, 1928–1932, 1933), dar a fost obligat să demisioneze odată cu restaurarea monarhiei, în 1935.

ventilație

Introducere a aerului proaspăt într-un spațiu închis prin mijloace naturale sau artificiale. Riscurile unei ventilații proaste nu au fost bine înțelese până la începutul sec. XX. Aerul expirat poate fi încărcat cu mirosuri neplăcute, căldură, gaze sau praf. Sistemele de ventilație mecanice sunt, de obicei, alcătuite dintr-un ventilator și un filtru care îndepărtează particulele. Un curent de aer introdus mecanic, atunci când este combinat cu o evacuare naturală, produce o ușoară creștere a presiunii în interiorul unui spațiu închis și expulzarea surplusului de aer. O evacuare mecanică combinată cu un curent de aer introdus prin mijloace naturale produce o ușoară presiune negativă, astfel încât sensul curentului de aer e spre interior. Asemenea sisteme sunt folosite, de obicei, pentru a îndepărta fumul sau mirosurile dintr-o anumită zonă a unei clădiri (de ex. laboratoare, bucătării, băi).

ventriloc

Persoană care are capacitatea de a-și „îndepărta" vocea, astfel încât să pară că sunetele vin de la altă sursă. Din demonstrație face parte, de obicei, o marionetă sau o păpușă, iar ventrilocul face să se deschidă gura păpușii în timp ce el vorbește cu buzele lipite. Acest obicei este cunoscut încă din Antichitate; un ventriloc foarte cunoscut în Atena a fost Euricles. Membrii unor populații ca zulușii, maurii sau eschimoșii sunt ventriloci pricepuți. Fenomenul a fost multă vreme integrat spectacolelor de păpuși sau celor de varietăți, ca vodevilul. Printre cei mai remarcabili ventriloci se numără Edgar Bergen din SUA și Robert Lamouret din Franța.

Ventris, Michael (George Francis)

(12.07.1922, Wheathampstead, Hertfordshire, Anglia – 06.09.1956, lângă Hatfield, Hertfordshire)

Arhitect și criptograf britanic. La vârsta de 14 ani a participat la o conferință pe tema misterului scrierii liniare B și s-a hotărât să-l descifreze. În 1952 a ajuns la concluzia că liniarul B era un tip de transliterare a limbii grecești, datând din cca 1400–120 î.Hr. A colaborat cu John Chadwich la *Documentele în Grecia miceniană* (Documents in Mycenaean Greek, 1956), care au fost publicate la câteva săptămâni după moartea sa, survenită într-un accident rutier.

Venturi, Robert (Charles)

(n. 25.06.1925, Philadelphia, Pennsylvania, SUA)

Arhitect american. A studiat la Universitatea Princeton și la Academia Americană din Roma. După ce a colaborat cu Eero Saarinen și Louis Kahn, a format un parteneriat cu soția sa, Denise Scott Brown, și

cu John Rauch. Concepția sa, prezentată în cărți bine-cunoscute, precum *Complexitate și contradicție în arhitectură* (Complexity and Contradiction in Architecture, 1966) și *Învățând de la Las Vegas* (Learning from Las Vegas, 1972), impune deschiderea către influențele multiple ale tradiției istorice, către arhitectura comercială obișnuită și către arta pop. A avut un impact atât de puternic asupra arhitecților mai tineri care începeau să descopere constrângeri și limitări asemănătoare în estetica arhitecturală modernă, încât a devenit lider neoficial al mișcării postmoderniste în arhitectură. Clădirile sale etalează adesea un umor ironic. A realizat proiecte importante, precum clădiri pentru Universitatea Princeton și cea din Pennsylvania, Muzeul de Artă din Seattle (1985–1991) și Aripa Sainsbury a Galeriei Naționale din Londra (1986–1991). În 1991 a obținut Premiul Pritzker pentru arhitectură.

Venturi, tub ~

Tub scurt, cu diametru interior mic, folosit la măsurarea debitului lichidelor și ca pompă. Efectele canalelor îngustate asupra curgerii lichidelor au fost inițial cercetate de Giovanni Battista Venturi (1746–1822), dar Clemens Herschel (1842–1930) a fost cel care a conceput acest instrument în 1888. Lichidul care trece prin tub își mărește viteza când trece prin gâtul mai îngust al tubului. În același timp, presiunea lichidului scade. Există numeroase aplicații ale acestui principiu, printre care carburatorul, în care aerul trece printr-un tub Venturi, prin gâtul căruia intră vapori de benzină, atrași de presiunea scăzută. Diferența de presiune permite măsurarea debitului lichidelor (*vezi* contor de debit).

Venus

A doua planetă de la Soare. Numită astfel după zeița romană Venus, este, după Lună, cel mai strălucitor astru de pe cerul nopții. Se află mai aproape de Pământ decât alte planete - 42 de milioane km. Orbita sa în jurul Soarelui este aproape circulară, cu o rază de 108 milioane km, și mișcarea de revoluție durează 225 de zile terestre; mișcarea sa de rotație retrogradă durează mai mult (243 de zile). Văzută de pe Pământ, Venus trece prin schimbări de fază asemănătoare Lunii, având un ciclu de faze de 584 de zile și prezentând Pământului aproape aceeași față la fiecare apropiere. Este vizibilă numai la apus sau la răsărit, fiind cunoscută sub numele de Luceafărul de seară sau Luceafărul de dimineață. Venus are dimensiunile și masa similare cu ale Pământului, dar este acoperită de nori groși din vapori de acid sulfuric concentrat. Gravitația la suprafață este cam 90% din cea a Pământului. Atmosfera este alcătuită în proporție de peste 96% din dioxid de carbon, la o presiune atmosferică de 90 de ori mai mare decât cea a Pământului. Atmosfera și plafonul de nori captează energia solară într-un mod atât de eficient, încât Venus are cea mai ridicată temperatură de suprafață dintre toate planetele Sistemului nostru Solar, cca 460°C. Imaginile radar indică faptul că suprafața lui Venus este formată din văi line și din două porțiuni mari mai înalte, similare continentelor de pe Pământ. La suprafață se văd cratere de impact, câmpuri de lavă imense și vulcani masivi. Se crede că planeta are un miez metalic, la fel ca Pământul, o manta de rocă densă și o scoarță de rocă mai puțin densă. Spre deosebire de Pământ, Venus nu are câmp magnetic intrinsec.

Venus

Zeiță romană a câmpurilor și a grădinilor roditoare, mai târziu asociată cu Afrodita. Fiică a lui Iupiter și a Dionei, precum și soție a lui Vulcan și mamă a lui Cupidon. Era cunoscută pentru intrigile și aventurile sale amoroase cu zei și cu pământeni, fiind asociată cu multe aspecte ale feminității. Planeta Venus, numită la început steaua Ishtar, și-a căpătat numele prin asocierea lui Venus cu Ishtar. A fost subiect favorit în artă, încă din timpuri străvechi: de ex. statuia *Venus din Millo* și pictura lui Sandro Botticelli intitulată *Nașterea lui Venus*.

Veracruz (Llave)

Oraș-port, 411 582 loc. (2000), în golful Mexic, situat în partea de E a Mexicului. Hernán Cortés a fondat în 1519 La Villa Rica de la Veracruz, ca prima municipalitate mexicană, dar orașul a fost abandonat de două ori din cauza condițiilor neprielnice; orașul actual datează din cca 1600. Reprezentând legătura principală între Mexicul colonizat și Spania, Veracruz a prosperat ca port, devenind cel mai spaniol dintre orașele mexicane. A fost atacat și ocupat în repetate rânduri, întâi de coloniști, apoi de francezi și de americani (*vezi* incidentul din Veracruz).

Orașul a fost redenumit Veracruz Llave în onoarea generalului Ignacio de la Llave, guvernator al statului Veracruz în perioada 1857–1860. În acest oraș au fost proclamate Constituția mexicană din 1857, precum și cea din 1917. În 1912 aici a avut loc revolta împotriva președintelui Francisco Madero. Este unul dintre cele mai importante porturi ale Mexicului și centrul comercial al coastei golfului Mexic.

Veracruz

Stat, situat în partea de E a Mexicului, cu ieșire la golful Mexic. Suprafața: 72 815 kmp; 6 908 975 loc. (2000). Centrul administrativ: Jalapa. Suprafața joasă și nisipoasă a golfului se înalță înspre continent, formând un platou central unde se află cel mai înalt pisc al Mexicului, în munții de origine vulcanică, Citlaltépetl, care are 5 610 m înălțime. Această regiune a fost locuită de populații precolumbiene, printre care olmecii. Prima debarcare europeană a aparținut lui Hernán Cortés, în 1519. A devenit stat în 1824; deține mai mult de 25% din rezerva de petrol a Mexicului și numeroase rafinării naționale. Nivelul economiei este ridicat de agricultură, de produsele forestiere și de industria manufacturieră.

Veracruz, incidentul din ~

(1914)

Ocupare a orașului Veracruz, Mexic, de pușcașii Marinei americane. În aprilie 1914, cu ocazia reținerii pentru o scurtă perioadă a echipajului unei nave americane care ancorase în Tampico, într-o zonă interzisă, președintele Woodrow Wilson a cerut ca guvernul mexican să îi prezinte oficial scuze. Deoarece Victoriano Huerta a refuzat, Wilson a trimis o flotă în golful Mexic. A ordonat ocuparea portului Veracruz după ce a aflat de sosirea unui transport de armament din Germania, pentru președintele Huerta. Invazia a provocat moartea a 200 de mexicani și le-a dat posibilitatea constituționaliștilor conduși de Venustiano Carranza să preia puterea. Huerta a fost exilat, iar pușcașii marini s-au retras în 14 noiembrie.

Veralden-radien

Zeu nordic, cel mai apropiat de cerul înstelat. Deoarece este asociat cu pilonul care susține paradisul, este văzut ca având legătură cu continuitatea vieții. Zeul trimite sufletele copiilor nenăscuți la Madderakka și sufletele celor dispăruți pe tărâmul morților. A reprezentat, de asemenea, subiectul unui cult falic; în fiecare an, la statuia lui erau aduse organele genitale și sângele unui ren jertfit. Venerarea acestui zeu are multe trăsături scandinave, fapt care i-a determinat pe cercetători să-i caute originea în mitologia norvegiană.

verandă

În arhitectură, structură cu pereți de sticlă, construită ca anexă a unei locuințe în care se cresc plante. Spre deosebire de seră, construcție nepretențioasă aflată în grădină, veranda a devenit o trăsătură arhitectonică decorativă, frecventă în sec. XIX, întâlnită în casele unor oameni cu un anumit statut social. Un exemplu elocvent este Crystal Palace (Palatul de Cristal) al lui Joseph Paxton.

verb auxiliar

În gramatică, verb ajutător, subordonat verbului de conjugat dintr-o propoziție. Verbele auxiliare exprimă diferențe de timp gramatical, aspect, mod, persoană și număr. În limbile germanice, cum ar fi engleza, precum și în cele romanice, ca româna, verbul auxiliar este însoțit de verbul de conjugat la infinitiv sau participiu.

verbină

Denumire comună a mai multor specii de plante din genul *Verbena* (cca 250 de specii), aproape toate originare din regiunile tropicale și subtropicale ale emisferei vestice. Două specii sunt originare din emisfera estică. Cunoscuta plantă erbacee decorativă numită verbină (*V. hortensis* sau *V. hybrida*) are tulpini înalte și flori tubulare, într-o multitudine de culori. Multe specii americane sunt de dimensiuni reduse, cu flori mici, asemănătoare unor buruieni. Arbustul lemon-verbena (*Aloysia triphylla*), cunoscut pentru uleiul său parfumat, face parte din genul *Verbena*, familia *Verbenaceae*, care conține peste 2 600 de specii incluse în cca 100 de genuri. Unele plante au frunze laterale sau răsucite. Florile, grupate în ciorchini, se prezintă sub forma unui tub ramificat în patru sau cinci lobi egali ca dimensiune. *Vezi* tek.

Vercingetorix

(m. 46 î.Hr.)

Conducător al tribului galilor arverni. Iulius Caesar cucerise aproape în întregime Gallia (*vezi* războaiele galice) când Vercingetorix, rege al poporului său, i-a

condus pe gali împotriva comandantului roman (52 î.Hr.), folosind tactici de gherilă și alegând, pentru bătălii, locurile cele mai potrivite pentru armata sa. După victoria de la Gergovia, a pierdut următoarea bătălie; asediat la Alesia, Vercingetorix a fost forțat să se predea. A fost dus la Roma pentru triumful lui Caesar și executat după șase ani de captivitate.

Verdi, Giuseppe (Fortunato Francesco)

(09/10.10.1813, Roncole, lângă Busseto, ducatul Parma - 27.01.1901, Milano, Italia)

Compozitor italian. A fost fiul unui hangiu; talentul său s-a manifestat de timpuriu. Și-a câștigat existența ca organist la Milano, unde a început să compună și opere; în 1839, *Oberto* a fost pusă în scenă cu succes la La Scala, începând lunga colaborare a lui Verdi cu editura lui Giulio Ricordi. Următoarea sa operă, *Un giorno di regno* (1840), nu a avut succes. Când cele două fiice ale lui Verdi și soția au murit, a fost gata să renunțe la tot, dar a fost convins să compună *Nabucco* (1842); această operă a reprezentat primul său mare succes, fiind urmată tot de o operă devenită foarte cunoscută, *Lombarzii* (I Lombardi, 1843). Lucrările scrise ulterior au reprezentat numai capodopere. Respingând structura dominantă a operei italiene – un amalgam de scene fără final, înțesat de arii, duete și trio – a început să caute modalități de creare a continuității discursului, concepând opera ca pe o serie de scene integrate, ce formează apoi acte legate între ele. Fiind atras de subiecte în care viețile particulare și publice ale personajelor intrau în conflict, a creat o serie de capodopere, printre care *Rigoletto* (1851), *La Traviata* (1853), *Don Carlos* (1867) și *Aida* (1871). Patriot înfocat, Verdi a devenit o figură națională reprezentativă. După ce a compus *Requiem* (1874), s-a decis să se retragă, dar, după ce Giulio Ricordi i-a făcut cunoștință cu Arrigo Boito, inițial pentru a revizui opera *Simone Boccanegra*, din colaborarea lor s-au născut cele două capodopere de maturitate ale lui Verdi, *Otello* (1886) și *Falstaff* (1890).

Verdigris

Râu în SE statului Kansas și NE statului Oklahoma, SUA. Izvorăște din partea de E a statului Kansas și curge spre S, de-a lungul graniței statului Oklahoma, vărsându-se în fluviul Arkansas, la NE de Muskogee, Oklahoma. Are o lungime de 560 km.

Verdun, Bătălia de la ~

(21 februarie - iulie 1916)

Bătălie importantă între Germania și Franța din timpul Primului Război Mondial. Ca strategie de război, Germania a ales fortăreața de la Verdun deoarece credea că Franța o va apăra până la ultimul om. După un bombardament masiv, germanii au avansat timp de patru zile, întâlnind o rezistență slabă, înainte ca armata franceză, condusă de Philippe Petain, să-i oprească. Timp de două luni, colinele de la V de râul Meuse și de la N de Verdun au fost bombardate, atacate și contraatacate. În iulie, Germania, care era implicată și în Bătălia de pe Somme, a încetat atacul, iar Franța și-a recâștigat treptat forturile și teritoriul. Pierderile umane au fost uriașe: peste 400 000 de francezi și aproape tot atâția germani.

Verdun, Tratatul de la ~

(843 d.Hr.)

Tratat prin care Imperiul Carolingian al lui Ludovic I cel Pios era împărțit între cei trei fii ai lui. Acesta a marcat o primă etapă în dizolvarea imperiului lui Carol cel Mare și un pas înainte spre formarea statelor moderne din Europa de V. Tratatul a fost semnat după trei ani de război civil între cei trei frați. Lothar I a primit titlul imperial și Francia Media, care cuprindea o mare parte din Italia, precum și părți din mai multe state europene, în forma lor actuală. Ludovic Germanul a primit Francia Orientală, porțiunea de la E de fluviul Rin, iar Carol II cel Pleșuv a primit Francia Occidentală, teritoriul Franței de astăzi.

Verga, Giovanni

(02.09.1840, Catania, Sicilia - 27.01.1922, Catania)

Scriitor italian. Născut într-o familie de moșieri sicilieni, Verga a devenit cel mai important reprezentant al școlii literare realiste din Italia, fiind inițiatorul verismului (realismul italian). Cele mai bune lucrări ale lui cuprind povestiri *Nuvele sătești* (Novelle rusticane, 1883), romanele *Malavoglia* (1881) și *Meșterul don Gesualdo* (Mastro-don-Gesualdo, 1889), precum și piesa *Cavalleria rusticana* (1884), care a stat la baza celebrei opere a lui Pietro Mascagni. Influența sa asupra generației de scriitori italieni de după Al Doilea Război Mondial a fost foarte importantă (*vezi* neorealism).

Vergennes, Conte de ~
născut **Charles Gravier**
(28.12.1719, Dijon, Franța - 13.02.1787, Versailles)

Om de stat francez. În calitate de ambasador în Imperiul Otoman (1754–1768), a apărat interesele Franței în timpul Războiului de Șapte Ani. Ca ministru al afacerilor externe la curtea lui Ludovic XVI (1774–1787), a pledat pentru ajutor financiar și militar în favoarea coloniștilor implicați în Revoluția Americană, a încheiat un pact de alianță cu aceștia (1778) și a luat parte la negocierea Tratatului de la Paris (1783). A contribuit, de asemenea, la stabilirea echilibrului puterii în Europa prin medierea păcii în Războiul pentru Succesiunea la Tronul Bavariei.

Verghina *sau* **Vergina**

Sit arheologic și veche capitală a Macedoniei, în N Greciei. A fost construită pe o așezare datând din Epoca Pietrei; s-a numit inițial Balla. Castelul Palatista, parțial distrus de incendiu, datează din timpul domniei lui Antigonos III Doson (cca 263–221 î.Hr.). Lângă acest castel se află un cimitir datând din Epoca Fierului, din sec. X–VII î.Hr. Aici se află și mormântul regelui Filip II al Macedoniei.

Vergiliu *în latină* **Publius Vergilius Maro**
(15.10.70 î.Hr., Andes, lângă Mantova - 21.09.19 î.Hr., Brundisium)

Cel mai cunoscut poet roman. Fiu al unui țăran înstărit, Vergiliu a primit o educație aleasă și a dus o viață liniștită; a devenit membru al cercului lui Octavian (apoi al lui Augustus) și a fost patronat de Mecena. Prima sa operă importantă, *Bucolicele* (Bucolicae, 42–37 î.Hr.), anunță pace și înțelegere, iar una dintre ele este interpretată ca o prevestire a creștinismului. *Georgicele* (Georgicae, 37–30 î.Hr.) vorbesc despre o epocă de aur – repopularea Italiei rurale și refacerea agriculturii. Cunoscutul poem epic *Eneida* (început în cca 29 î.Hr., dar rămas neterminat) este una dintre capodoperele literaturii universale; reprezintă o odă adusă fondării Romei de către legendarul Eneas. Poemul a fost compus la cererea lui Augustus, care, consolidându-și puterea în 31–30 î.Hr., a unificat lumea romană; poemul explorează, de asemenea, tema războiului și pe cea a iubirii neîmpărtășite. În secolele care au urmat, operele sale au fost considerate sacre în Imperiul Roman. Creștinismul l-a apreciat, iar Dante l-a transformat pe Vergiliu în ghidul său în infern și în purgatoriu.

Verhaeren, Émile
(21.05.1855, Saint Amand lez-Puers, Belgia - 27.11.1916, Rouen)

Poet belgian. A scris în limba franceză, având peste 30 de volume de versuri, remarcabile prin intensitate și registru. Primul său volum, *Flamandele* (Les Flamandes, 1883), conține poeme de un naturalism violent. În creațiile ulterioare, a manifestat interes pentru problemele sociale. Printre cele mai importante lucrări se numără *Ceasurile însorite* (Les Heures claires, 1896), *Ceasuri de seară* (Les Heures du soir, 1911) și *Belgia în agonie* (La Belgique sanglante, 1915). Cele trei mari teme abordate sunt: Flandra, voința umană și dragostea pentru soția sa. A publicat, de asemenea, piese de teatru și cărți despre artă. A făcut parte din grupul de scriitori de la Bruxelles, care a adus un suflu nou în viața artistică și literară a anilor 1890.

verificatori de ortografie și gramatică

Programe de prelucrare a textelor pentru computerele personale care identifică greșelile de ortografie sau de gramatică prin raportarea la un dicționar încorporat și la o listă de reguli. Verificatorii de ortografie nu pot identifica greșelile de scriere atunci când ambele variante reprezintă cuvinte din dicționar (de ex. cor scris în loc de cot) și sunt greu de folosit atunci când textul conține multe cuvinte în alte limbi sau care nu apar în dicționarul încorporat. Verificatorii de gramatică – ce verifică totodată și punctuația, lungimea frazei și alte aspecte de stil – nu au fost acceptați din cauza regulior mult prea simple pe care le folosesc.

Verlaine, Paul (-Marie)
(30.03.1844, Metz, Franța - 08.01.1896, Paris)

Poet liric francez. A fost inițial unul dintre poeții parnasieni, contribuind la realizarea primului număr al revistei *Le Parnasse contemporain* (1866). Primele sale volume, *Poeme saturniene* (Poèmes saturniens, 1866), *Petreceri galante* (Fêtes galantes, 1869), *Cântecul cel bun* (La bonne chanson, 1870) și *Romanțe fără cuvinte* (Romances sans paroles, 1874), ilustrează lirismul intens și muzicalitatea care vor marca mai târziu întreaga sa creație. Mariajul său a fost distrus de pasiunea sa pentru Arthur Rimbaud, cei doi scandalizând Parisul cu purtarea lor,

în 1872–1873. L-a împușcat pe Rimbaud când acesta l-a anunțat că îl părăsește și, ca urmare, a stat într-o închisoare belgiană în perioada 1873–1875. A trecut la catolicism și este autorul probabil al *Artei poetice* (L'Art poétique), adoptată în 1882 de poeții simbolismului. *Înțelepciune* (Sagesse, 1880) exprimă credința sa religioasă și odiseea sa sufletească. A devenit apoi profesor de franceză și de engleză; și-a petrecut ultimii ani în sărăcie, dar înainte de moarte a fost plătit să țină mai multe conferințe în diverse țări. Volumul său *Poeții blestemați* (Les Poèts maudits, 1884) cuprinde scurte studii biografice a șase poeți, printre care Stephane Mallarmé și Rimbaud. Verlaine este considerat al treilea membru important al curentului decadent (după Charles Baudelaire și Mallarmé).

Vermeer, Jan *sau* Johannes Vermeer

(31.10.1632, Delft, Olanda - 15.12.1675, Delft)

Pictor olandez. Părinții săi erau proprietarii unei cârciumi. A fost de două ori conducătorul breslei artiștilor din Delft, dar s-a ocupat cu negoțul de artă pentru a-și întreține familia. A pictat în special scene de interior, cu personaje aparținând aristocrației și burgheziei. Aproximativ jumătate dintre lucrările sale sunt portrete de femei, surprinse în activități cotidiene. Interioarele sale combină observația detaliată a obiectelor cu reprezentarea meticuloasă a gradațiilor luminii zilei pe suprafețe și forme. Capodoperele sale (nedatate) includ *Vedere din Delft*, *Femeia cu scrisoarea* și *Alegoria picturii*, cea mai complexă operă a sa. Stilul său este unic în arta olandeză, iar influențele străine sunt nesemnificative. Opera sa nu a fost apreciată în timpul vieții, rămânând aproape necunoscut până în 1866, când Théophile Thoré i-a atribuit 76 de picturi; mai târziu, criticii au redus numărul acestora (între 30 și 35), proclamându-l unul dintre cei mai mari pictori ai tuturor timpurilor.

Vermont

Stat în NE SUA; unul dintre statele din New England. Suprafața: 24 900 kmp; 608 827 loc. (2000). Centrul administrativ: Montpelier. Vecini: la N, provincia Québec, Canada, la S Massachusetts, la V, statul New York. De-a lungul graniței dintre Canada și Massachusetts cursul de apă Connecticut delimitează Vermontul de New Hampshire la E. În centrul statului se află Munții Green. Cel mai înalt vârf este Muntele Mansfield, având altitudinea de 1 339 m. Cele mai multe râuri se varsă în lacul Champlain. Regiunea a fost locuită inițial de indienii abenaki, apoi a fost explorată de Samuel de Champlain, care a descoperit în 1609 lacul care azi îi poartă numele. În 1666, exploratorul francez a stabilit prima bază europeană pe insula La Motte. Această regiune a fost colonizată de olandezi și de britanici în sec. XVIII, dar a revenit în totalitate britanicilor în 1763. Teritoriul a fost disputat între New York și New Hampshire, care le-a oferit coloniștilor diverse recompense. În 1770, Ethan Allen a creat grupul Green Mountain pentru a ține piept veneticilor din New York. În 1775, când a izbucnit Revoluția Americană, Allen și grupul său, luptând pentru colonii, au capturat fortul Ticonderoga de la englezi. Locuitorii acestei regiuni au declarat-o republică independentă în 1777, iar în 1791 a devenit al paisprezecelea stat al SUA. În 1864, în timpul Războiului Civil American, a fost singurul loc la N de Pennsylvania unde un grup de confederați a devastat localitatea Sf. Albans care aparținea Canadei. Creșterea animalelor și exploatarea granitului și a marmurei contribuie la dezvoltarea economiei. În anii 1930, au fost construite primele pârtii de schi, iar în anii 1960, turismul de iarnă a devenit foarte prosper.

Vermont, Universitatea ~ (UVM)

Universitate de stat situată în Burlington. A fost fondată în 1791 și este una dintre cele mai vechi universități de stat din SUA. Include facultăți de artă și științe, agricultură și științe naturale, inginerie și matematică, științe sociale și educaționale, medicină, precum și școli de management, resurse naturale și o școală sanitară. Numărul de studenți este de cca 10 000.

Verne, Jules

(08.02.1828, Nantes, Franța - 24.03.1905, Amiens)

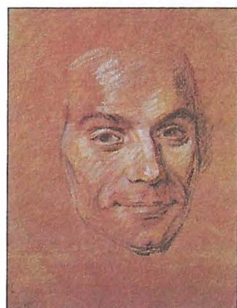
Scriitor francez. A studiat dreptul și a scris piese de teatru și povești înainte ca succesul romanului *Cinci săptămâni în balon* (Cinq semaines en ballon, 1863) să-l încurajeze să continue seria romanelor de aventuri. Călătoriile sale fantastice, care au anticipat de multe ori realizări tehnologice ale secolului XX, cuprind *Călătorie spre centrul pământului* (Voyage au centre de la Terre, 1864), *De la Pământ la Lună*

(De la Terre à la Lune, 1865), *20 000 de leghe sub mări* (20 000 lieues sous les mers, 1870), *Ocolul pământului în optzeci de zile* (Le Tour du monde en quatre-vingt jours, 1873) precum și *Insula misterioasă* (L'Île mystérieuse, 1874). Operele lui Verne au influențat întreaga evoluție a literaturii științifico-fantastice de mai târziu.

Vernet, (Claude-) Joseph

(14.08.1714, Avignon, Franța - 03.12.1789, Paris)

Pictor francez. A fost fiul unui pictor decorator; a preferat peisajele idealizate, sentimentale. Epavele și apusurile sale de soare, precum și scenele de luptă ilustrează o percepție subtilă a luminii și a atmosferei. Seria de *15 porturi ale Franței* (1754–1765), capodoperele sale, constituie adevărate fresce ale vieții sec. XVIII. Fiul său, Carle (1758–1836), a pictat mari scene de luptă, la comanda lui Napoleon, dar adevăratul său talent s-a dezvăluit în redarea scenelor de gen și în schițe. Vasta serie de studii care satirizau obiceiurile și costumele epocii a fost reprodusă sub formă de gravuri. După restaurarea monarhiei, a devenit pictor la curtea regelui Ludovic XVIII. Fiul lui Carle, Horace (1789–1863), a avut un talent remarcabil pentru pictura la scară mare, devenind unul dintre cei mai importanți pictori militari francezi.

Masca lui Joseph Vernet, portret pastel în cretă, de Maurice-Quentin de La Tour; Muzeul de Arte Frumoase, Dijon, Franța

LAUROS–GIRAUDON DIN ART RESOURCE/EB INC.

vernier

Instrument de mare precizie folosit la măsurarea lineară sau unghiulară. A fost creat în 1631 de Pierre Vernier (cca 1580–1637) și este alcătuit din două scări gradate: una principală, asemănătoare cu o riglă, și una specială, numită chiar vernier, care alunecă paralel cu scara principală și permite obținerea unor măsurători cu o exactitate de zecimi de milimetru.

Verona

Oraș, 243 474 loc. (2001), situat în N Italiei. Este străbătut de râul Adige; a devenit colonie romană în 89 î.Hr., fiind locul natal al poetului Catullus. Ocupat de goți, după căderea Imperiului Roman, a fost localitatea unde Odoacru a fost învins de regele ostrogot Theodoric, în 489 d.Hr. A fost ocupat de Carol cel Mare în 774 d.Hr. și condus de familia della Scala în perioada 1260–1387, epocă evocată în piesa *Romeo și Julieta* de William Shakespeare. În 1405 a revenit Veneției, până în 1797, când a fost cedat Austriei. A devenit parte a regatului Italiei în 1866. Este renumit pentru vechiul amfiteatru roman (sec. I d.Hr.), acum folosit ca loc de desfășurare a unor spectacole de operă, precum și pentru clădirile sale în stil romanic și gotic.

Verona, Congresul de la ~

(1822)

Ultima întâlnire a Alianței Celor Patru (Rusia, Prusia, Austria și Marea Britanie). Congresul s-a reunit la Verona, în Italia, pentru a discuta o cerere făcută de aliata lor, Franța, de a interveni în revoluția din Spania. Congresul a fost de acord cu cererea Franței, în cazul în care ar fi fost atacată de Spania, și a autorizat o expediție franceză în Spania. Marea Britanie a amenințat că își va folosi puterea maritimă pentru a împiedica intervenția în revoltele din America Spaniolă. Conflictele interne au dus la dizolvarea Congresului din 1815.

Veronese, Paolo *născut* Paolo Caliari

(1528, Verona, Republica Veneția - 09.04.1588, Veneția)

Pictor italian. Fiu al unui sculptor din Verona (originea poreclei sale), a devenit ucenicul unui pictor încă de la vârsta de 13 ani. După 1553, când a primit prima dintre numeroasele comenzi la Veneția, a devenit un reprezentant de marcă al Școlii Venețiene din sec. XVI, fiind cunoscut pentru combinarea magnifică a culorilor și pentru compozițiile ce prezintă procesiuni de carnaval. Primele sale lucrări în Veneția, picturile murale de la Palatul Dogilor, au fost create folosind tehnica desenului în perspectivă, care face figurile să pară că plutesc. A decorat vilele și palatele nobilimii venețiene și a primit multe comenzi pentru fresce, altare și picturi pe teme religioase, incluzând numeroase *Cine de Taină* (de ex. *Pelerinii din Emmaus* și *Ospăț în casa fariseilor*), ceea ce i-a permis să compună grupuri mari de personaje, în decoruri arhitecturale renascentiste. Pentru ornamentarea vilei construite de Andrea Palladio la Maser (cca 1561), a folosit în mod spectaculos structura arhitectonică, creând iluzia unor

peisaje naturale și deschizând tavanul spre cerul albastru prin pictarea de personaje din mitologia clasică. Detaliile bizare din *Cina cea de Taină* (1573) l-au adus în fața Inchiziției. Mulți pictori s-au inspirat din felul lui de a modela formele și din combinațiile sale exuberante de culori.

Verrazzano, Giovanni da

(1485, Toscana, Italia - 1528, Antilele Mici)

Explorator și navigator francez de origine italiană. A fost educat la Florența, apoi s-a mutat la Dieppe, unde s-a înrolat în marină. În 1524 a fost trimis să găsească o cale spre Asia, pornind către V, și, astfel, a ajuns în America de Nord. A navigat de-a lungul coastei de E, pornind de la Cape Fear, și înspre N, devenind primul european care a explorat actualul port New York și golful Narragansett. A navigat de-a lungul coastei Americii spre Newfoundland - Terra Nova -, apoi s-a întors în Franța. Mai târziu, a condus expediții în Brazilia (1527) și Caraibe, unde a fost ucis și mâncat de canibali.

Verres, Caius

(cca 115-43 î.Hr.)

În calitate de chestor, Verres a delapidat fonduri. În Cilicia (Asia Mică) l-a ajutat pe guvernatorul Caius Dolabella să jefuiască provincia (80–78 î.Hr.), apoi a contribuit la condamnarea acestuia la Roma. Și-a cumpărat funcția de pretor, pe care a exercitat-o în mod abuziv. După ce a ajuns guvernator al Siciliei (73–71 î.Hr.), corupția sa a devenit extremă; acuzațiile formulate de Cicero împotriva sa (70 î.Hr.) au fost atât de bine documentate, încât avocatul apărării nu a putut contesta nimic. A fugit în exil, unde a fost ucis, probabil la ordinul lui Marc Antoniu, care și-a însușit apoi colecția sa de artă.

Verrocchio, Andrea del

(1435, Florența - 1488, Veneția)

Sculptor și pictor italian. Nu se cunosc amănunte despre tinerețea sa. Cele mai importante lucrări ale sale au fost pictate în ultimele două decenii de viață, sub patronajul familiei de Medici, la Florența, orașul său natal. Și-a dobândit reputația de maestru încă de la începutul carierei, mulți artiști faimoși studiind în atelierul său, printre aceștia numărându-se și Leonardo da Vinci și Perugino; tânărul Leonardo a pictat, probabil, un înger și o parte din peisajul *Botezul lui Hristos* al lui Verrocchio (cca 1470). Verrocchio este considerat unul dintre cei mai mari sculptori ai sec. XV datorită cenotafului din catedrala din Pistoia; deși neterminat și modificat de alți sculptori, figurile basoreliefului, reunite într-o compoziție dramatică, anticipează sculptura barocă a sec. XVII. Statuia de bronz care îl reprezintă pe ofițerul Bartolomeo Colleoni (comandată în 1483, ridicată la Veneția în 1496) este una dintre cele mai reușite statui ecvestre ale Renașterii.

Bartolomeo Colleoni, statuie din bronz de Andrea del Verrocchio, 1483-1488; Campo di Santi Giovanni e Paolo, Veneția

vers alb

Vers fără rimă, îndeosebi în pentametru iambic. Reprezintă forma standard a poeziei dramatice engleze, italiene și germane. Adaptat din greacă și latină, a fost introdus în Italia, apoi în Anglia, unde, în sec. XVI, William Shakespeare a consacrat versul alb prin folosirea lui în marile piese de teatru engleze, iar deschiderea pentru grandoarea formei a fost demonstrată de John Milton în *Paradisul pierdut* (Paradise Lost, 1667).

vers anacreontic

Vers plin de duh, simplu, specific ironic, scris cu rafinament și îndemânare pentru a delecta un public sofisticat. A fost folosit în cercurile cultivate, în special în societatea de la curte și în saloanele literare, încă din timpul lui Anacreon (sec. VI î.Hr.). Subiectele sunt banale, dar abordate într-o manieră spirituală și intimă, iar voia bună predomină chiar și atunci când sunt tratate probleme sociale. Un exemplu din sec. XX este poezia lui Ogden Nash, având ca temă neajutorarea adulților.

vers liber

Poezie organizată în acord cu cadența discursului și a imaginii și nu după modele metrice cunoscute. Ritmul unor astfel de creații depinde de elemente precum sunetele, cuvintele, frazele, propozițiile și enunțurile și nu de unitățile metrice tradiționale (*vezi* picior metric). Versul liber elimină caracterul artificial al poeziei și estetismul expresiilor poetice. A devenit curentul poetic dominant în literatura engleză de la începutul sec. XX (*vezi* prozodie).

Versace, Gianni

(02.12.1946, Reggio Calabria, Italia – 15.07.1997, Miami Beach, Florida, SUA)

Creator de modă italian. Mama lui a fost croitoreasă. După ce a lucrat în mai multe ateliere din Milano, în 1978 și-a creat propria companie, Gianni Versace SpA. În anii 1980 și 1990 a construit un imperiu al modei, producând modele pline de senzualitate și de sexualitate. A organizat prezentări de modă după modelul concertelor rock, la sediul companiei sale din Milano. Pe 15 iulie 1997, Versace a fost împușcat mortal, pe treptele reședinței sale din Miami Beach, Florida, responsabil de moartea sa fiind, probabil, criminalul în serie Andrew Cunanan. Majoritatea criticilor consideră că, în momentul asasinării sale, Versace se afla la apogeul unei cariere de 25 de ani.

Versailles, palatul ~

Palat în stil baroc situat la SV de Paris, construit în timpul domniei lui Ludovic XIV. A fost principala reședință a regilor francezi și reședință guvernamentală între 1682 și 1789, adăpostind cca 1 000 de curteni și 4 000 de servitori. Inițial a fost reședință de vânătoare, apoi a fost extins de Ludovic XIII și de Ludovic XIV. Louis Le Vau (1612–1670), împreună cu Charles Le Brun și cu André Le Nôtre, a început modificările în anii 1660. Fiind o capodoperă de grandoare, expresie vizibilă a gloriei Franței, Versailles a devenit prototipul palatului ideal în Europa și America. Aranjamentele inedite de plante și fântâni ale lui Le Nôtre formau terase, grădini și spații împădurite care creau atât spații deschise, cât și spații intime. După moartea lui Le Vau, Jules Hardouin-Mansart (1646–1708) a triplat suprafața castelului, construind aripile de N și de S, Oranjeria și Marele Trianon. Extinderile ulterioare cuprind Micul Trianon, construit în perioada 1761–1764 pentru Ludovic XV și marchiza de Pompadour. Primele scene ale Revoluției Franceze au avut loc la Versailles, care devenise simbolul extravaganței regale. În 1837, Ludovic-Filip a restaurat palatul și l-a transformat în muzeu.

Versailles, Tratatul de la ~

Tratat internațional semnat în 1919 la palatul Versailles, prin care s-a pus capăt Primului Război Mondial. A fost negociat în special între SUA, Marea Britanie și Franța, fără participarea țărilor învinse. Germania a fost acuzată de pierderile Aliaților și a fost obligată să plătească daune importante acestora. Teritoriul său din Europa a fost redus cu cca 10%, teritoriile de pe alte continente au fost confiscate, iar bazele militare – desființate. Deși o parte dintre termenii tratatului au fost atenuați în anii 1920, resentimentele pe care le-a iscat semnarea acestui tratat au dus la dezvoltarea fascismului în Italia și la crearea Partidului Național-Socialist în Germania. Tratatul a stabilit, de asemenea, formarea Ligii Națiunilor, a Organizației Internaționale a Muncii și a Curții Permanente de Justiție Internațională (numită mai târziu Curtea Internațională de Justiție).

versuri pentru copii

Versuri recitate sau cântate copiilor mici. Deși tradiția orală a acestor versuri este veche, cel mai mare număr de astfel de versuri datează din sec. XVI, XVII și, cel mai adesea, XVIII. Se pare că, inițial, publicul-țintă era reprezentat de adulți, unele dintre aceste versuri fiind la fel de cunoscute ca baladele și cântecele populare. Una dintre primele colecții este *Cartea de cântecele drăguțe a lui Tommy Thumb* (Londra, 1744), care include versuri cum ar fi: *Micul Tom Tucker*, *Un cântecel de un bănuț* și *Cine l-a omorât pe cocoșul Robin?* Cea mai apreciată colecție a rămas însă *Cântecul Mamei Gâște* (1781), cu clasicele *Jack și Jill*, *Clopoțelul* și *Dormi, puișor, pe o rămurea.*

vertebrat

Animal cordat care face parte din subîncrengătura *Vertebrata*, care include pești, amfibieni, reptile, păsări și mamifere. Vertebratele au un schelet intern format din cartilaj, oase sau din ambele. Scheletul este format din coloana vertebrală, în care se află măduva spinării, din craniu, care adăpostește creierul, și, de obicei, din două perechi de membre. Nervii, care pornesc de la măduva spinării și creier, ajung la nivelul tegumentului, al mușchilor și al organelor interne. Sistemul muscular este format din mase pereche bilaterale inserate pe oase și pe cartilaje. Suprafața externă este acoperită de tegument, solzi, pene, blană sau păr. *Vezi și* nevertebrate.

vertij

Senzație că te învârți sau că totul se învârtește în jurul tău, care produce pierderea echilibrului, însoțită uneori de greață și vomă. Vertijul este normal după învârtire,

deoarece lichidul din urechea internă continuă să se miște și după ce corpul s-a oprit, producând un decalaj între simțul vizual și senzația internă. Această stare poate fi provocată și de lipsa unui punct de referință vizual stabil. Alte cauze pot fi comoția sau disfuncții ale urechii interne (*vezi* otită sau labirintită), ale nervilor care transportă impulsurile de la urechea internă, sau disfuncții ale centrilor nervoși care primesc aceste impulsuri (*vezi* atac cerebral). Vertijul este deseori confundat cu starea de leșin (*vezi* sincopă), deoarece amândouă se manifestă prin amețeală. *Vezi și* greață; propriocepție; rău de mișcare; lipsă de orientare în spațiu.

verucă

Excrescență bine definită pe piele, generată de un papilomavirus care stimulează producerea excesivă de celule epidermice. Poate apărea ca o excrescență unică sau multiplă în diferite părți ale corpului, cu precădere în zone umede. Tipul comun este o excrescență rotundă, uscată, aspră la pipăit. Dacă nu sunt supuse presiunii (de ex. veruca plantară), verucile nu sunt dureroase. Verucile genitale produc doar un ușor disconfort dacă nu cresc prea mari pentru a afecta urinarea, defecarea sau nașterea. Unele tulpini sunt asociate cancerului de col uterin. Verucile sunt contagioase. Se îndepărtează prin aplicarea de acizi, prin crioterapie, electrocauterizare sau intervenție chirurgicală; uneori dispar spontan.

Verwoerd, Hendrik (Frensch)

(08.09.1901, Amsterdam, Olanda - 06.09.1966, Cape Town, Africa de Sud)

Prim-ministru sud-african (de origine olandeză) în perioada 1958–1966. Părinții săi, misionari, s-au mutat în Africa pe când el era copil. A absolvit Universitatea din Stellenbosch, unde a rămas în calitate de profesor, iar în 1937 a devenit editor al cotidianului naționalist *Afrikaner* din Johannesburg. A fost numit senator (1948), iar apoi ministru al afacerilor interne (1950); a fost principalul inițiator al noii legislații apartheid. Devenit prim-ministru în 1958, a dezvoltat programul apartheid, restricționând viața populației de culoare la rezervații. Politica sa a provocat demonstrații, care deveneau uneori violente. În 1960, populația albă a fost de acord cu propunerea ca Africa de Sud să părăsească Commonwealthul, visul său republican devenind astfel realitate. A fost înjunghiat mortal în clădirea Parlamentului, de un delegat metis.

Verzii *în germană* die Grünen

Partid politic ecologist, apărut în Germania Federală în 1979. Înființat prin fuzionarea a cca 250 de grupări ecologiste și de protecție a mediului, partidul a încercat să obțină sprijinul public pentru a controla folosirea energiei nucleare, apoi a îmbrățișat toate formele de protecție a mediului. În 1979 a fost ales primul reprezentant parlamentar al verzilor. În 1980, acesta a cerut dizolvarea Tratatului de la Varșovia și a NATO și demilitarizarea Europei. În 1983 a fost pentru prima oară reprezentat în Bundestag. Partidul a fost măcinat aproape constant de conflictele ideologice între aripa stângă și o facțiune mai pragmatică. În 1990, Partidul Verzilor din partea de E a Germaniei s-a unit cu Alianța 90, o coaliție de diverse organizații cu caracter ecologist, și au dobândit caracter legal în Germania, deși verzii din V Germaniei nu erau reprezentanți. În 1993, cele două partide verzi s-au unit sub numele de Alianța 90 sau Partidul Verzilor, iar în 1998 a devenit partid de coaliție la guvernământ, alături de Partidul Social Democrat condus de Gerhard Schröder.

Vesalius, Andreas
în flamandă **Andries van Wesel**

(12.1514, Bruxelles - 06.1564, insula Zacynthos, Republica Veneția)

Medic flamand. S-a născut într-o familie de doctori; a studiat medicina la Universitatea din Paris. Ca profesor de chirurgie, a făcut el însuși disecții pentru a învăța anatomia umană. Comparând observațiile sale cu textele vechi, a pus la îndoială teoriile lui Galen, considerate la acea vreme pertinente. Manualul complet de anatomie umană al lui Vesalius, *Șapte cărți despre anatomia corpului uman* (De humani corporis fabrica libri septem, 1543), intitulat pe scurt *Fabrica,* a fost cea mai exactă descriere a corpului uman publicată până atunci.

Vesey, Denmark

(1767, probabil la St. Thomas, Indiile de Vest Daneze - 02.07.1822, Charleston, Carolina de Sud, SUA)

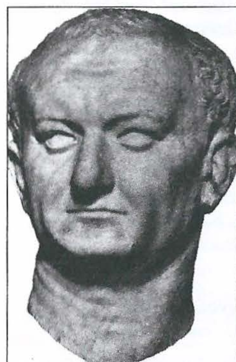
Aboliționist american. A fost vândut ca sclav unui căpitan de vas din insulele Bermude, împreună cu care a făcut numeroase călătorii. Acesta s-a stabilit în

Charleston, Carolina de Sud, iar Vesey și-a cumpărat libertatea în 1800, contra sumei de 600 de dolari. S-a hotărât să pună capăt sclaviei în urma lecturii mai multor cărți pe această temă. A organizat o revoltă a populației de culoare de pe plantații și din oraș (9 000 de persoane, după unele surse), având ca scop eliberarea tuturor sclavilor. Un servitor negru a informat autoritățile, insurecția a fost înăbușită și 130 de negri au fost arestați; Vesey a fost judecat și spânzurat, împreună cu alți 35 de participanți.

Vespasian *nume complet* Caesar Vespasianus Augustus *născut* Titus Flavius Vespasianus

(17.11.9 d.Hr., Reate, Latium - 24.06.79 d.Hr.)

Împărat roman (69–79), întemeietorul dinastiei Flavia. Deși de origine modestă, și-a câștigat gloria militară în Britannia, iar împăratul Claudiu i-a organizat un triumf. În 63 d.Hr. a devenit proconsul în Africa. A recucerit Iudeea, cu excepția Ierusalimului (67–68 d.Hr.). După moartea lui Nero (68 d.Hr.) nu a mai dus nici o luptă. După uciderea lui Galba, legiunile l-au proclamat împărat, deși titlul era cerut și de Vitellius, care se afla în Cologne (actual Köln). Legiunile lui Vespasian l-au învins pe Vitellius în Italia. Deși a pretins putere absolută pentru el și fiii săi, Vespasian a fost un împărat iubit, care nu a trăit în lux. A mărit impozitele plătite de provincii pentru a acoperi pierderile financiare produse de Nero și de războaiele civile, a construit Templul Păcii și a început Colosseumul, a reorganizat armata și garda pretoriană. A încheiat războiul cu evreii (70 d.Hr.) și a pus capăt revoltei de pe Rin, alipind teritorii din Germania și Britannia și pacificând Țara Galilor. A fost urmat la tron de fiul său, Titus.

Vespasian, bust descoperit la Ostia; Muzeul Național Roman, Roma

ANDERSON-ALINARI DIN ART RESOURCE/EB INC

Vespucci, Amerigo

(1454, Florența - 1512, Sevilla)

Explorator și navigator spaniol de origine italiană. A fost protejatul familiei de Medici, iar în 1491 a fost trimis la Sevilla, unde a ajutat la pregătirea navelor pentru expedițiile lui Cristofor Columb. Din 1496 a fost conducătorul agenției din Sevilla. A luat parte la două sau patru (numărul este disputat) expediții în Lumea Nouă; în timpul unei expediții spaniole (1499–1500) a descoperit, probabil, izvorul fluviului Amazon, iar în 1501–1502 a condus o expediție portugheză cu ocazia căreia a descoperit golful Guanabara (Rio de Janeiro) și Rio de la Plata. În jurnalele de călătorie (publicate în 1507), termenii America și Lumea Nouă au fost pentru prima dată folosiți pentru a desemna teritoriile vizitate de Amerigo Vespucci (*în latină,* Americus Vespucius). În calitate de conducător al Casei de Comerț pentru Indiile de Vest din Sevilla (din 1508), a întocmit hărți ale teritoriilor nou-descoperite, folosindu-se de informațiile adunate de la căpitanii de vase.

Vesta

În religia romană, zeiță a focului sacru și a căminului familial, identificată cu Hestia din mitologia greacă. Deoarece în acele vremuri menținerea focului în vatră era importantă, zeița era preamărită în fiecare casă. În templul său din Roma ardea o flacără eternă menținută de vestale. Focul era stins oficial și reaprins la 1 martie; stingerea sa într-o altă zi era considerată aducătoare de nenorociri asupra Romei.

Vesta (stând jos, în stânga) cu fecioarele vestale, sculptură clasică în relief; Muzeul din Palermo, Italia

MUZEUL DIN PALERMO, ITALIA

vestală

În religia romană, preoteasă aparținând grupului de șase fecioare alese din rândul fiicelor de patricieni, care practicau cultul zeiței Vesta. Alese de la vârsta de 6–10 ani, ele slujeau la templu o perioadă de 30 de ani, timp în care rămâneau virgine; încălcarea jurământului de castitate se pedepsea prin ardere pe rug. Îndatoririle lor constau în menținerea focului etern din templul Vestei, aducerea apei de la un izvor sfânt, depunerea de obiecte sacre în sanctuar și oficierea de slujbe publice în cinstea zeiței. Se bucurau de nenumărate onoruri și privilegii, inclusiv de ieșirea de sub tutela tatălui.

vestă-galbenă

Denumire populară pentru cele 35–40 de specii de viespi (genul *Dolichovespula* sau *Vespula*) care se găsesc în special în emisfera nordică, numite astfel din cauza dungilor negre de pe abdomenul galben. Diferă de alte viespi prin faptul că au aripile pliate longitudinal când sunt în repaus. Speciile de *Dolichovespula* își fac, în mod obișnuit, cuiburi expuse. Speciile de *Vespula* își construiesc cuiburi ascunse sub pământ sau în locuri protejate; dacă cineva calcă pe un astfel de cuib, colonia poate să iasă brusc și să-l înțepe. Mărimea cuibului variază: unele cuiburi sunt de mărimea unui pumn, în timp ce altele din ținuturile calde pot cântări o jumătate de tonă.

Vestul Mijlociu

Regiune în N și centrul SUA, situată între Munții Apalași și Munții Stâncoși, la N de fluviul Ohio. Cuprinde statele Illinois, Indiana, Iowa, Kansas, Michigan, Minnesota, Missouri, Nebraska, Dakota de Nord, Ohio, Dakota de Sud și Wisconsin. În această regiune se află o parte din Marile Câmpii, Marile Lacuri și albia superioară a fluviului Mississippi.

veveriță

Denumire comună pentru cele 260 de specii de animale din 50 de genuri (familia *Sciuridae*) de rozătoare, în majoritate diurne, răspândite în aproape întreaga lume. Multe specii sunt arboricole; unele sunt terestre. Toate speciile au picioare posterioare puternice și coadă stufoasă. Culoarea și forma variază în limite largi, iar lungimea totală este cuprinsă între 10 cm (veverița-pitică-africană) și 90 cm (veverițele-uriașe-din-Asia). Cele arboricole își fac cuib în scorburile copacilor; majoritatea sunt active tot timpul anului. Cele terestre trăiesc în vizuini, unele hibernează, iar altele estivează (dorm vara). Majoritatea speciilor sunt preponderent vegetariene și sunt mari amatoare de semințe și nuci; unele mănâncă insecte sau își suplimentează hrana cu proteine animale. *Vezi și* veveriță-cu-fălci; veveriță-zburătoare; veveriță-de-pământ; marmotă; câinele-preriilor.

veveriță-cu-fălci

Denumire comună pentru cele 17 specii de rozătoare terestre din familia veverițelor. Veverița-cu-fălci-răsăriteană (*Tamias striatus*) se găsește în America de Nord, are 14–19 cm lungime, cu excepția cozii stufoase, de 8–10 cm. Are blana de culoare brună-roșcată, cu cinci dungi negre, alternând cu două maro și două albe. Celelalte specii (toate din genul *Eutamia*) trăiesc în V Americii de Nord, centrul și E Asiei; acestea sunt mai mici și au dungile dispuse altfel. Veverițele-cu-fălci stau în vizuini și se hrănesc cu semințe, fructe de pădure, plante tinere. Depozitează semințele sub pământ, transportându-le în buzunarele bucale încăpătoare. Comunică între ele printr-un țârâit strident.

veveriță-cu-fălci-dungată (*Tamias striatus*)

KEN BRATE/PHOTO RESEARCHERS

veveriță-de-pământ

Denumire comună pentru numeroasele specii de rozătoare terestre cu picioare scurte, din familia *Sciuridae*, răspândite în America de Nord, Africa, Europa și Asia. Denumirea este atribuită și veverițelor-cu-fălci. Veverițele-de-pământ fac parte din genurile *Ammospermophilus, Xerus, Atlantoxerus* și *Spermophilus*. Trăiesc în vizuini, uneori în colonii. Deși majoritatea sunt erbivore, unele se hrănesc cu insecte și animale mici ori sunt necrofage. Multe specii adună hrana, o cară în fălci și o depozitează în vizuini. Cele din regiunile reci hibernează în timpul iernii; cele din zonele aride trăiesc în stare de latență în perioada verii (estivează). Speciile variază în lungime, de la 17 la 52 cm, incluzând coada.

veveriță-de-pământ-californiană (*Spermophilus beecheyi*)

KENNETH W. FINK DIN ROOT RESOURCES–EB INC.

veveriță-zburătoare

Denumire comună pentru cele două grupuri de rozătoare care planează cu ajutorul unor membrane ca niște parașute care unesc membrele anterioare de cele posterioare pe fiecare parte laterală. Veverițele-zburătoare din America de Nord și Eurasia fac parte din familia *Sciuridae*, au corp zvelt, membre lungi, blană moale, ochi mari și trăiesc în păduri. Au o lungime de 8–60 cm, fără coada turtită, și se hrănesc cu alune, fructe, plante și insecte. Coboară rareori pe pământ. Pot plana pe o distanță de 60 m sau chiar mai mult, de la un copac la altul. Veverițele-zburătoare-cu-coada-solzoasă,

din Africa (familia *Anomaluridae*), au șiruri de solzi pe partea inferioară a cozii stufoase, care le ajută să se cațere și să se agațe de copaci. Se aseamănă cu sciuridele și au aceleași preferințe pentru hrană, măsurând 10–40 cm lungime, fără coadă.

vezică biliară

Vezică musculo-membranoasă situată sub lobul hepatic drept, în care se depozitează și se concentrează bila. Are formă de pară și este extensibilă, putând înmagazina cca 50 ml de fluid. Suprafața ei internă absoarbe apa și sărurile anorganice din bilă, aceasta devenind de la 5 până la 18 ori mai concentrată decât atunci când părăsește ficatul. Vezica biliară se contractă pentru a elibera bila prin coledoc în duoden. Printre afecțiunile ei se numără litiaza (pietre) și inflamațiile (colecistită). Îndepărtarea chirurgicală a vezicii biliare (colecistectomie) nu are efecte secundare grave.

Vezuviu

Vulcan activ, situat la E de golful Napoli, în S Italiei. A apărut acum 200 000 de ani; înălțimea sa de 1 280 m a variat considerabil după fiecare erupție; în 1900, avea 1 303 m înălțime; în 1906, 1 118 m; în anii 1960, 1 281 m. Conul are în partea de N Muntele Somma, dispus ca un semicerc, parte a unui crater mai mare din care s-a format prezentul con. De-a lungul timpului au avut loc mai multe erupții devastatoare: în 79 d.Hr., orașele Pompeii și Herculaneum au fost distruse, iar în 1631 a produs moartea a aproape 3 000 de persoane. Ultima mare erupție a avut loc în 1944. În zona Vezuviului trăiesc peste 2 000 000 de locuitori, terenurile fertile, în pantă, fiind acoperite de vii și livezi.

Viagra

Primul medicament administrat pe cale orală pentru tratarea impotenței la bărbați, numit generic sildenafil. Înainte ca Viagra să fie aprobată în 1998, impotența era tratată prin implant chirurgical, supozitoare, pompe și medicamente injectate în penis. Luată cu puțin timp înainte de actul sexual, Viagra are ca efect dilatarea vaselor sangvine ale penisului, îmbunătățind circulația sângelui și permițând producerea unui răspuns sexual natural. Are efect în cca 70% dintre cazuri; nu poate fi folosită de persoanele care iau nitroglicerină, care au probleme cardiace, hipotensiune, hipertensiune sau anumite probleme oftalmologice.

Vianu, Tudor

(27.12.1897, Giurgiu, România - 21.05.1964, București)

Estetician, filolog, critic și istoric literar român; profesor universitar la București, membru al Academiei Române. A îndeplinit unele funcții publice precum cele de director al Teatrului Național din București (1945), ambasador al României la Belgrad (1946), director general al Bibliotecii Academiei Române și director general al Comisiei Naționale pentru UNESCO. Profesor de excepție și mentor cu vocație, a adus contribuții importante în estetică (*Dualismul artei*, 1925; *Arta și frumosul*, 1931; *Estetica*, 2 vol., 1934–1936), stilistica literară (*Arta prozatorilor români*, 1941; *Problemele metaforei și alte studii de stilistică; Probleme de stil și artă literară*, 1955), interpretarea fenomenului literar românesc, istoria literaturii române (*Poezia lui Eminescu* (1930), *Influența lui Hegel în cultura română* (1933), *Idealul clasic al omului* (1934), *Ion Barbu* (1935), *Generație și creație* (1936), *Filozofie și poezie* (1937), *Transformările ideii de om* (1942).

Tudor Vianu

Via Appia

(în *latină*, Calea Apia)

Primul și cel mai cunoscut dintre vechile drumuri romane, ce lega Roma de Campania și S Italiei. Construcția sa, începută în 312 î.Hr. de cenzorul Claudius Appius Caecus, acoperea inițial o distanță de 212 km, până la vechiul oraș Capua; în 244 î.Hr. a fost extins cu încă 370 km, până la portul Brundisium (Brindisi), în călcâiul Peninsulei Italice. Construită din blocuri de lavă, tăiate cu precizie și așezate pe o fundație de piatră, Via Appia a fost o durabilă cale de transport al mărfurilor către porturile maritime (de unde marfa era transportată în Grecia și în E Mediteranei). Rămășițele acestui drum pot fi observate și astăzi, la marginea Romei.

Viața românească

Publicație literară și științifică editată la Iași, România, din martie 1906 până în august 1916 și din septembrie 1920 până în septembrie 1940; începând cu 1930 a

apărut la București. La început, comitetul director a fost alcătuit din Constantin Stere, Paul Bujor, I. Cantacuzino și Garabet Ibrăileanu, care au imprimat revistei o orientare poporanistă. În perioada 1933–1940, revista a fost condusă de George Călinescu și Mihai Ralea. Suprimată între 1940 și 1944, a fost apoi reeditată neîntrerupt ca revistă a Uniunii Scriitorilor din România. Publicând scriitori reprezentativi ai epocii și adăpostind dezbateri importante precum cele despre funcția socială a artei și chestiunea specificului național, revista a jucat un rol important în evoluția literaturii române din prima jumătate a sec. XX.

viață

Stare caracterizată de capacitatea de a metaboliza substanțe nutritive (descompunerea materiei biochimice pentru producerea de energie și pentru sinteza componentelor celulare și tisulare), de a crește și a se reproduce, simultan cu abilitatea de a răspunde și a se adapta la stimulii mediului. Rămășițele fosile sugerează că primele forme de viață de pe Pământ, bacteriile și cianobacteriile, au apărut cu cca 3,5 miliarde de ani în urmă. Toate formele de viață cunoscute posedă ADN sau ARN. Virusurile, deși au ADN și ARN, nu se pot reproduce fără o celulă-gazdă și nu pot metaboliza substanțele nutritive, fiind încă neclar dacă acestea pot fi clasificate ca forme de viață sau nu. Unii cercetători nu sunt de acord cu posibilitatea existenței vieții extraterestre. *Vezi* și ecuația lui Drake.

vibrafon

Instrument de percuție alcătuit din bare metalice acordate, aranjate sub formă de claviatură, ca la xilofon. Are niște bețișoare de fetru care lovesc barele, generând un sunet dulce și cald. De partea inferioară a fiecărei bare metalice există un tub suspendat vertical, care susține tonul. Mici discuri rotative, acționate electric, în partea superioară a rezonatorilor produc un vibrato prin închiderea și deschiderea acestora. Inventat prin anii 1920, a devenit foarte curând un instrument folosit în muzica de jazz.

vibrion

Bacterie acvatică, în formă de virgulă, din familia *Vibrionaceae*. Unele specii produc boli periculoase la oameni și la animale. Această bacterie este gramnegativă (*vezi* colorație gram), se deplasează ușor (are 1–3 flageli la unul dintre capete) și nu are nevoie de oxigen pentru a trăi. Celulele au formă de bețișor curbat și se găsesc izolate sau grupate sub formă de S sau de spirale. Două specii au importanță patologică pentru om: una produce holera, iar cealaltă – diareea bacteriană acută.

Vicegda

Râu în NV Rusiei. Izvorăște de pe pantele Munților Timan și se varsă în Dvina de Nord, lângă Kotlas. De-a lungul cursului său (1 130 km) se află mlaștini, lacuri și bancuri de nisip, dar este navigabil pe o lungime de 960 km.

Vicente, Gil

(1465, Portugalia - 1536/1537)

Dramaturg portughez. Primele sale piese de teatru au fost puse în scenă în 1502. Timp de 34 de ani a fost dramaturg la curtea regală și poet de succes, piesele sale fiind jucate cu ocazia evenimentelor speciale. Este considerat fondatorul teatrului portughez; a scris în limbile portugheză și spaniolă. Cele 44 de piese ale sale cuprind tragicomedii, farse și scurte piese pe teme biblice, care reflectă schimbările din epoca sa, printre care *Îndemnul la război* (Exhortação da Guerra, 1513), *Născocelile dragostei* (Fragua de Amor, 1524) și *Pelerinajul celor îndurerați* (Romagem los Agravados, 1533).

Vichy, regimul de la ~

denumire oficială **Statul Francez**
în limba franceză **État français**

(iulie 1940 - septembrie 1944)

Regim francez în Al Doilea Război Mondial, după ocuparea Franței de către Germania. Armistițiul franco-german (iunie 1940) împărțea Franța în două regiuni: una sub ocupație militară germană, cealaltă sub control francez (două cincimi din partea de SE a Franței). Adunarea Națională, convocată la Vichy pentru a încheia armistițiul, a fost convinsă de Pierre Laval să-i acorde lui Philippe Pétain autoritatea în Statul Francez. Guvernul antirepublican de la Vichy a colaborat cu germanii și a devenit un instrument al politicii naziste, în special după ce germanii au ocupat întreaga țară, în 1942. La începutul anului 1944, mișcarea de rezistență împotriva Gestapo-ului și a milițiilor de la Vichy a provocat război civil în Franța, iar după eliberarea Parisului, regimul de la Vichy a fost abolit.

Vicksburg, Campania de la ~

(1862-1863)

Bătălie de la Vicksburg, pe Mississippi, din timpul Războiului Civil American. Forțele confederate din orașul fortificat au rezistat bombardamentelor armatei unioniste de pe fluviul Mississippi (1862) și de pe uscat. În aprilie 1863, Ulysses S. Grant a folosit navele armatei unioniste pentru a transporta trupele pe fluviu în timpul nopții. A ocupat portul Gibson și golful Grand pentru a împiedica forțele confederate conduse de Joseph Johnston să le vină în ajutor trupelor din oraș. Deoarece nu a reușit să ocupe imediat orașul Vicksburg, Grant l-a asediat timp de șase săptămâni. Pe 4 iulie, generalul John Pemberton (1814–1881) s-a predat împreună cu armata sa formată din 30 000 de soldați, cedând fluviul Mississippi forțelor unioniste și împărțind Confederația în două.

Vico, Giambattista

(23.06.1668, Napoli - 23.01.1744, Napoli)

Filozof italian care s-a ocupat de domeniul istoriei culturii și de cel al dreptului. În lucrarea *Principiile unei științe noi despre natura comună a națiunilor* (Scienza nuova prima, 1725), Vico a încercat să îmbine istoria cu științele sociale de tip sistematic pentru a forma o singură mare știință a omului. A descris societatea umană ca pe un organism viu, care crește și îmbătrânește. Primul stadiu este cel al bestialității, din care se naște epoca zeilor, în care omul este condus de frica sa în fața supranaturalului. Epoca eroilor este consecința alianțelor încheiate între capii mai multor familii, cu scopul de a se proteja împotriva disensiunilor interne și a atacurilor externe; în această etapă, societatea este împărțită în chip rigid în patricieni și plebei (conducători și conduși). Epoca omului, care urmează, este rezultatul conflictelor de clasă prin care plebeii obțin drepturi egale cu patricienii, dar, în acest stadiu, apar probleme legate de corupție, disoluție și o posibilă întoarcere la barbaria de început. Fiind recunoscut drept una dintre cele mai importante personalități ale istoriei culturii europene, Vico este considerat astăzi predecesorul antropologiei culturale.

viconte

Titlu de noblețe ereditar european, inferior celui de conte și superior celui de baron. Soția unui viconte se numește vicontesă. În perioada carolingiană, viconții se aflau în subordinea conților, a căror putere oficială o exercitau prin delegare. În sec. XI, cea mai mare parte a Normandiei era divizată în vicecomitate, dar vicecomitatul nu a fost introdus în Anglia decât după aproape 400 de ani de la cucerirea normandă.

Victor III, Sfântul ~ *născut* Dauferi

(1027, Benevento, principatul Benevento - 16.09.1087, Montecassino, principatul Capua; beatificat pe 23 iulie 1887; sărbătorit pe 16 septembrie)

Papă (1086–1087). În calitate de abate la Monte Cassino din 1058, a încurajat studiul manuscriselor, a întemeiat o școală de mozaicari și a reconstruit abația. A fost vicar papal în S Italiei, fiind susținătorul ideii de pace între normanzi și papalitate. A fost proclamat papă împotriva voinței sale, iar apoi alungat din Roma de susținătorii împăratului Henric IV și de adversarul său, Clement III. În 1087, Victor a redevenit papă și a promovat reformele inițiate de predecesorul său, Grigore VII; după ce a trimis o armată împotriva sarazinilor, în Tunisia (1087), a convocat Conciliul la Benvenuto și l-a excomunicat pe Clement. Deoarece s-a îmbolnăvit, s-a reîntors la Monte Cassino, unde a murit.

Victor Amadeus II
în italiană Vittorio Amedeo

(14.05.1666, Torino, Savoia - 31.10.1732, Moncalieri, lângă Torino)

Rege al Siciliei (1713–1720) și al Sardiniei (1720–1730). Fiu al lui Carol Emmanuel II; a moștenit titlul de duce de Savoia de la tatăl său, în anul 1675. Mama sa, care a deținut regența, a dus o politică favorabilă francezilor. În timpul Războiului pentru Succesiunea la Tronul Spaniei, a fost de partea Franței, dar în 1703 a trecut de partea Habsburgilor. Odată cu înfrângerea francezilor la Torino (1706), și-a întărit poziția în Italia. Pacea de la Utrecht (1713) i-a acordat titlul de rege al Siciliei; în 1720 a fost forțat să cedeze Sicilia în schimbul Sardiniei. În calitate de rege al Sardiniei, care includea, de asemenea, Piemontul și Savoia, a pus bazele statului național italian.

Victor Emmanuel I
în italiană Vittorio Emanuele

(24.07.1759, Torino, Regatul Sardiniei - 10.01.1824, Moncalieri, lângă Torino)

Rege al Sardiniei (1802–1821). Fiu al lui Victor Amadeus III și strănepot al lui Victor Amadeus II; a pornit un război împotriva

francezilor (1792–1797). A devenit duce de Savoia și rege al Sardiniei în 1802, când fratele său Carol Emmanuel IV a abdicat de la tron. Regatul său, cu excepția insulei Sardinia, a fost ocupat de francezi (1802–1814), apoi înapoiat împreună cu Genova, în urma Congresului de la Viena (1815). A abdicat în 1821 în favoarea fratelui său, Carol Felix (1765–1831).

Victor Emmanuel II
în italiană **Vittorio Emanuele**

(14.03.1820, Torino, Piedmonte, Regatul Sardiniei - 09.01.1878)

Rege al Sardiniei (1849–1861) și primul rege al Italiei unite (1861–1878). A fost fiul lui Carol Albert. A luat parte la războiul împotriva Austriei (1848) și a devenit rege după abdicarea tatălui său, în 1849. Ajutat de Camillo Cavour, a consolidat regatul și a susținut mișcarea Risorgimento pentru unitate. În războiul cu Austria (1859–1861), a câștigat bătăliile de la Magenta și de la Solferino. L-a susținut în secret pe Giuseppe de Garibaldi când acesta a cucerit Sicilia și Napoli și a condus invazia statului papal. Și-a asumat titlul de rege al Italiei (1861) și, mai târziu, a cucerit Veneția (1866) și Roma (1870).

Victor Emmanuel II

Victor Emmanuel III
în italiană **Vittorio Emanuele**

(11.11.1869, Napoli, Italia - 28.12.1947, Alexandria, Egipt)

Rege al Italiei (1900–1946). Fiu al lui Umberto I, a urmat la tron după asasinarea acestuia (1900). În calitate de rege, a acceptat un cabinet liberal, intrarea în război împotriva Turciei (1911–1912), precum și angajarea în Primul Război Mondial. Nu a reușit să-l împiedice pe Benito Mussolini să instaureze regimul fascist, fapt care l-a transformat într-un suveran-marionetă. În 1943, după dezastruoasele pierderi militare și după invazia Siciliei de către Aliați, a ordonat arestarea lui Mussolini, numindu-l premier pe Pietro Badoglio. În 1944 a renunțat la putere în favoarea fiului său Umberto, în încercarea de a menține monarhia, și a abdicat în favoarea lui Umberto, în 1946 (*vezi* Umberto II). În același an, când Italia a fost proclamată republică, tatăl și fiul au fost trimiși în exil.

Victoria

Oraș, 25 500 loc. (2004) în zona metropolitană, capitala Republicii Seychelles. Situat în NE Insulei Mahé, în Oceanul Indian, este singurul port al arhipelagului și singurul oraș din Seychelles. Este centrul cultural și de afaceri al acestei țări.

Victoria

Oraș, 311 902 loc. (2001), centrul administrativ al Columbiei Britanice, Canada. Este situat în extremitatea de SE a insulei Vancouver, lângă strâmtoarea Juan de Foca. A fost fondat în 1843 de Compania Golfului Hudson. Inițial aici se făcea comerț cu blănuri, localitatea fiind cunoscută sub numele de Fort Camosun; mai târziu a fost numit Fort Victoria, în onoarea reginei Marii Britanii. A devenit capitală în 1866, când Vancouver s-a unit cu Columbia Britanică. În prezent, este unul dintre cele mai mari centre de afaceri din provincie, stațiune turistică. Este, de asemenea, cel mai mare port la Oceanul Pacific, adăpostind forțele marinei canadiene.

Victoria

Oraș-port, 1 335 469 loc. (2001), capitala regiunii Hong-Kong, China. Este situat pe coasta de N a insulei Hong-Kong. Are numeroase cheiuri, transportul spre China făcându-se cu feribotul sau prin tunelurile pentru automobile și trenuri. Este cel mai important centru administrativ, comercial și cultural din Hong-Kong, aici având sediul numeroase corporații și bănci internaționale.

Victoria

Stat, situat în SE Australiei. Suprafața: 227 600 kmp; 4 822 663 loc. (2001). Centrul administrativ: Melbourne. Părțile de V și de N sunt joase și deșertice, iar centrul și E formează partea de S a Alpilor Australieni. Coasta de SV este cunoscută sub numele de Gippsland. Fluviul Murray delimitează acest stat de New South Wales. Băștinașii australieni au populat această regiune cu 40 000 de ani înainte de contactul cu civilizația europeană. După 60 de ani de la debarcarea căpitanului James Cook (1770), regiunea a fost populată de emigranți din Tasmania, care au adus boli ce au decimat populația aborigenă.

Victoria a devenit colonie independentă în 1851. În 1901 a devenit stat în cadrul Commonwealth. Cel mai productiv sector este agricultura.

Victoria

Cel mai lung fluviu din Teritoriul de Nord, Australia. Curge înspre NV pe o lungime de cca 560 km și se varsă prin golful Joseph Bonaparte în Marea Timor. Pe ultima porțiune, de 160 km, se produc maree. A fost descoperit de căpitanul J.C. Wickham de pe nava *Beagle,* în 1839, acesta numindu-l astfel în onoarea reginei Victoria.

Victoria

A treia insulă ca mărime din Arhipelagul Arctic, Canada. Are o lungime de cca 515 km și o lățime de 270–600 km și ocupă o suprafață de 217 291 kmp. A fost descoperită în 1838 de Thomas Simpson și numită după regina Victoria, pentru prima dată fiind explorată în 1851, de John Rae. Aparținând Teritoriilor de Nord-Vest, în 1999 o porțiune din această insulă a fost cedată Nunavutului.

Victoria *sau* Victoria Nyanza

Cel mai mare lac din Africa și principala sursă a fluviului Nil, situat în partea central-estică a Africii. Porțiunea de S a lacului se găsește în Tanzania, iar cea de N – în Uganda; delimitează Kenya la NE. Are o suprafață de 69 484 kmp, fiind al doilea lac cu apă dulce ca mărime din lume (după Lacul Superior din America de Nord). Are o lungime de cca 337 km, o lățime de cca 240 km și o adâncime de 82 m. Deși râul Kagera este cel mai important afluent al său, sursa esențială de apă o constituie ploile. Alimentează Nilul. John Hanning Speke, căutând izvorul Nilului, a fost cel care a descoperit acest lac, în 1858. L-a numit Victoria, deși arabii îl numiseră Ukerewe. Henry Morton Stanley a făcut înconjurul lacului în 1875. A devenit sursă de apă în 1954, când nivelul său a crescut în urma umplerii barajului cascadelor Owen.

Victoria *născută* Alexandrina Victoria

(24.05.1819, palatul Kensington, Londra, Anglia - 22.01.1901, Osborne, în apropiere de Cowes, insula Wight)

Regină a Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei (1837–1901) și împărăteasă a Indiei (1876–1901). A fost ultima reprezentantă a casei de Hanovra și și-a împrumutat numele unei epoci, cea victoriană. În timpul domniei sale monarhia engleză și-a asumat caracterul ceremonial modern. Împreună cu soțul ei, prințul consort Albert de Saxa-Coburg-Gotha, a avut nouă copii, prin ale căror căsnicii a avut descendenți în multe dintre familiile regale din Europa.

Victoria a învățat prima dată despre viitorul său rol în timpul unei lecții de istorie, pe când avea zece ani. Aproape patru decenii mai târziu, guvernanta Victoriei își aducea aminte că viitoarea regină a reacționat față de ce descoperise declarând „Voi fi bună". Această combinație de sinceritate și egocentrism a marcat-o pe Victoria ca un copil al epocii care îi va purta numele. Regina însă a respins importante valori și mișcări victoriene. Deși ura perioada de sarcină și nașterea, detesta nou-născuții și se simțea stânjenită în prezența copiilor, Victoria a domnit într-o societate care idealiza maternitatea și familia. Nu o interesau chestiunile sociale, dar sec. XIX a fost o perioadă de reforme în Marea Britanie. S-a opus schimbării tehnologice chiar pe măsură ce inovațiile mecanice și tehnologice remodelau chipul civilizației europene.

Fapt chiar mai semnificativ, Victoria a fost o regină hotărâtă să țină frâiele puterii politice, însă, fără să vrea și fără a băga de seamă, a prezidat transformarea rolului politic al suveranului într-unul ceremonial și astfel a asigurat dăinuirea monarhiei engleze. Când a devenit regină, rolul politic al coroanei nu era în nici un caz unul clar, cum nu era clară nici măcar perenitatea tronului britanic însuși. Când ea a murit, iar fiul ei, Eduard VII, și-a mutat reședința de la Marlborough House la palatul Buckingham, schimbarea a fost una de însemnătate mai curând socială decât politică, fiindcă nu existau îndoieli privind continuitatea monarhiei. Aceasta a fost moștenirea îndelungatei sale domnii.

Descendența și primii ani ai vieții

În 1817, la moartea prințesei Charlotte, fiica prințului regent (ulterior George IV), nici unul dintre cei 15 copii ai lui George III nu avea un urmaș legitim. În consecință, în 1818, trei dintre fiii acestuia, ducii de Clarence, Kent și Cambridge, s-au căsătorit, pentru a asigura succesiunea dinastică. Câștigătorul cursei pentru a da naștere următorului monarh britanic a fost Eduard, ducele de Kent, al patrulea fiu al regelui George III. Unicul său copil a fost botezat Alexandrina Victoria. După moartea lui

și ascensiunea la tron a lui George IV în 1820, Victoria a devenit a treia în linia succesiunii dinastice, după ducele de York (m. 1827) și ducele de Clarence (devenit ulterior William IV), ai căror copii au murit în fragedă pruncie.

Victoria, conform spuselor ei, a fost „crescută cu deosebită simplitate", îndeosebi la palatul Kensington, unde persoanele cele mai apropiate ei, în afară de ducesa de Kent, mama sa, de origine germană, erau sora sa vitregă, Féodore, și guvernanta (ulterior baroneasă) Louise Lehzen, din Coburg. O figură paternă importantă pentru prințesa orfană a fost unchiul ei Leopold, fratele mamei sale, care locuia la Claremont, în apropiere de Esher, Surrey, până ce a devenit rege al Belgiei în 1831.

Copilăria Victoriei a fost marcată de uneltirile consilierului ducesei de Kent, Sir John Conroy. Având deplin control asupra obedientei ducese, Conroy spera să o domine și pe viitoarea regină a Marii Britanii. Convinsă de Conroy că ducii regali, „unchii cei răi", constituiau o amenințare la adresa fiicei ei, ducesa a căutat să o educe pe Victoria conform „sistemului Kensington", prin care ea și Conroy au izolat-o sistematic pe fată de contemporanii și familia tatălui ei. Conroy plănuia astfel să o facă pe prințesă dependentă de el și ușor manevrabilă.

Încăpățânată și sprijinită de Lezhen, ea a supraviețuit sistemului Kensington. Când a urcat pe tron în 1837, a făcut-o singură. Acțiunile mamei sale au înstrăinat-o pe Victoria și au învățat-o pe viitoarea regină valoarea precauției în prieteniile ei. În plus, memoria pătrunzătoare a împiedicat-o să ierte prea curând.

Ascensiunea la tron

În primele ore ale zilei de 20 iunie 1837, Victoria a primit o vizită din partea arhiepiscopului de Canterbury și a lordului șambelan, aflând astfel de moartea lui William IV, al treilea fiu al lui George III. Mai târziu în acea dimineață, Consiliul Privat al Majestății Sale a fost impresionat de siguranța grațioasă vădită de conduita noii regine. Era mică de înălțime, avea o ținută distinsă și o încântătoare voce cristalină, pe care a păstrat-o de-a lungul vieții. Ascensiunea la tron a unei tinere femei era privită cu o simpatie izvorâtă din romantism. Însă din cauza legii salice din regatul de Hanovra, care împiedica succesiunea pe linie feminină, coroanele Marii Britanii și Hanovrei s-au separat, cea din urmă revenindu-i celui mai în vârstă dintre frații lui William IV, Ernest, nepopularul duce de Cumberland.

Regina, care nu avusese niciodată până atunci propria ei cameră, și-a exilat mama într-un grup de apartamente îndepărtat când s-au mutat în palatul Buckingham. Conroy a fost forțat să se pensioneze. Doar Louise Lehzen, de care Victoria era încă atașată, i-a rămas aproape reginei. Chiar și iubitul ei unchi Leopold a fost avertizat cu politețe să nu abordeze subiectul politicii engleze. „Singură" în sfârșit, își savura nou-găsita libertate. „Victoria", scria vărul ei, prințul Albert, cu care mai târziu s-a căsătorit, „se zvonește că ar fi incredibil de încăpățânată și că îndărătnicia ei acerbă ar fi în război continuu cu natura ei binevoitoare; găsește încântare în ceremoniile de curte, în normele de etichetă și formalitățile banale... Se spune că nu apreciază câtuși de puțin natura și că îi face plăcere să stea trează noaptea și să doarmă până târziu ziua."

A fost, la o privire retrospectivă, „cea mai puțin rațională și satisfăcătoare perioadă a întregii ei vieți", însă în acele momente a fost captivantă și plăcută, în mare parte datorită prieteniei cu tente romantice cu lordul Melbourne, prim-ministrul ei.

Melbourne a avut o influență crucială, și în multe privințe nefericită, asupra Victoriei. Om rafinat și sofisticat, el a cultivat în noua regină încrederea în sine și entuziasmul față de rolul său, dar totodată a încurajat-o să ignore sau să minimizeze problemele sociale și să atribuie toate nemulțumirile și tulburările sociale activității unui mic grup de agitatori. De asemenea, datorită lui Melbourne, Victoria a devenit o susținătoare înfocată a partidului Whig.

Partizanatul politic al Victoriei, periculos din punct de vedere constituțional, a contribuit la izbucnirea primelor două crize din domnia ei, ambele petrecute în 1839. Afacerea Hastings a început când lady Flora Hastings, o domnișoară de onoare care avea legături cu partidul Tory, a fost obligată de Victoria să se supună unei examinări medicale din cauza bănuielii că ar fi fost însărcinată. Clevetirile, care au început când s-a constatat că regina se înșelase, au devenit mai dăunătoare pentru reputația reginei când, spre sfârșitul anului, lady Flora a murit din cauza unei boli nediagnosticate de doctorul care o examinase.

Entuziasmul populației față de încoronare (28 iunie 1838) s-a risipit cu repeziciune.

Între cele două faze ale cazului Hastings a survenit și „criza dormitorului". Când Melbourne a demisionat, în mai 1839, Sir Robert Peel, liderul conservatorilor, a condiționat preluarea funcției de prim-ministru de înlăturarea de la curte a doamnelor de onoare care erau soții ale celor din partidul Whig. Regina, nu fără încurajări din partea lui Melbourne, a refuzat pe un ton poruncitor. „Regina Angliei nu se va supune unor asemenea șarlatanii", a spus ea. Prin urmare, Peel a refuzat să preia funcția guvenamentală, pe care Melbourne și-a reluat-o, însă fără deosebit aplomb. „Eram foarte tânără pe atunci", scria regina cu mult timp după aceea, „și poate aș acționa altfel dacă totul s-ar petrece din nou."

Monarhia albertină

Nunta Victoriei cu prințul Albert a servit drept scenă pentru manifestări de partizanat politic: foarte puțini membri ai partidului Tory au fost invitați și ei înșiși au respins cererea Victoriei ca lui Albert să-i fie acordate rang și întâietate inferioare doar celor deținute de ea. Victoria a răspuns violent „Monștri! Voi cei din partidul Tory veți fi pedepsiți. Răzbunare! Răzbunare!" Căsătoria cu Albert a atenuat însă entuziasmul reginei față de Melbourne și de partidul Whig. Ea a recunoscut mulți ani mai târziu, în privința lui Melbourne, că „Albert crede că toată strădania mea a devenit până la urmă oarecum absurdă". Albert a deplasat astfel simpatiile politice ale Victoriei, devenind, de asemenea, figura și influența dominantă în viața ei. Curând a ajuns să depindă de el pentru orice și nici măcar „nu alegea o rochie sau o bonetă până ce el nu-și dădea acordul". Victoria nu mai conducea singură.

Mariajul cu Albert

Atrasă de înfățișarea plăcută a lui Albert și încurajată de unchiul ei Leopold, Victoria l-a cerut pe vărul ei în căsătorie pe 15 octombrie 1839, la doar cinci zile după ce acesta sosise la Windsor într-o vizită la curtea engleză. Ea a descris impresia pe care i-o făcuse în jurnalul pe care l-a ținut pe parcursul vieții: „Albert e într-adevăr foarte fermecător și din cale-afară de chipeș... un chip frumos, lat în umeri și cu un mijloc subțire; inima mea a început într-adevăr să bată". S-au căsătorit pe 10 februarie 1840, regina fiind îmbrăcată integral în veșminte produse în manufacturile britanice.

Copiii au urmat curând. Victoria, prințesa moștenitoare („Vicky" din *Scrisori*, - The Letters of Queen Victoria, 1908), s-a născut în 1840; în 1858 s-a căsătorit cu prințul moștenitor al Prusiei și ulterior a devenit mama kaiserului Wilhelm II. Prințul de Wales (mai târziu Eduard VII) s-a născut în 1841. Apoi au urmat prințesa Alice, ulterior mare ducesă de Hesse, în 1843; prințul Alfred, devenit duce de Edinburgh și duce de Saxa-Coburg-Gotha, în 1844; prințesa Elena (prințesă de Schleswig-Holstein), în 1846; prințesa Louise (ducesă de Argyll), în 1848; prințul Arthur (duce de Connaught), în 1850; prințul Leopold (duce de Albany), în 1853, și prințesa Beatrice (prințesă de Battenberg), în 1857. Primul nepot al reginei s-a născut în 1859, iar primul ei strănepot, în 1879. La moartea ei lăsa în urmă 37 de strănepoți.

Victoria nu și-a pierdut niciodată pasiunea pentru Albert: „Fără el, toate lucrurile își pierd farmecul". În ciuda conflictelor produse de temperamentul incontrolabil al reginei și de crizele ei recurente de depresie, care de obicei se petreceau în timpul sarcinii și al lăuziei, cei doi au avut un mariaj fericit. Victoria însă nu s-a împăcat niciodată cu perioadele de graviditate care îi însoțeau fericirea casnică – „aspectul mohorât al căsătoriei", cum îi spunea ea. Ea îi explica fiicei sale celei mai mari în 1858: „Ceea ce îmi spui despre mândria de a da viață unui suflet nemuritor este foarte frumos, draga mea, dar eu recunosc că nu pot să îmi asum acel rol; îmi pare că suntem mai degrabă ca niște vaci sau ca niște cățe în asemenea momente; când sărmana noastră natură devine atât de animalică și de puțin încântătoare".

La începutul căsniciei, regina a insistat ca soțul ei să nu se implice în guvernarea țării. După o perioadă de șase luni, la îndemnurile repetate ale lui Melbourne, prințului i s-a permis să înceapă să citească rapoartele oficiale, apoi să fie prezent la întâlnirile reginei cu miniștrii ei. Concesiile au devenit o rutină și, în timpul primei ei sarcini, prințul a primit o „cheie pentru cutiile secrete". Pe măsură ce o sarcină nedorită era urmată de alta și Victoria devenea tot mai dependentă de soțul său, Albert și-a asumat un rol politic de și mai mare anvergură. În 1845, Charles Greville, observator al chestiunilor regale, putea să scrie: „este evident că, deși ea deține titlul, el este de fapt cel care exercită

funcțiile suveranului. El este regele din toate punctele de vedere". Victoria, odinioară atât de entuziasmată de rolul ei, a ajuns să conchidă că „noi, femeile, nu suntem făcute să conducem".

Relațiile cu Peel

Prințul a inițiat el însuși negocieri cu Peel pentru un compromis în privința chestiunii dormitorului, după ce guvernul lui Melbourne a fost învins în alegerile generale din 1841. Prima întrevedere a reginei cu Peel a decurs bine, fiind ușurată de sfatul dat de Melbourne succesorului său: „Regina nu este îngâmfată - este conștientă că există multe lucruri pe care nu le poate înțelege și îi place ca acestea să i se explice în mod elementar, nu pe larg și în detaliu, ci scurt și clar".

Dacă, așa cum a notat odată lady Lyon, „exista o «venă de fier» care parcurgea caracterul extraordinar al reginei", fierul putea fi îndoit. Victoria a fost capabilă să-și revizuiască opiniile și să-și reevalueze aprecierile. Frământările autentice ale lui Peel în vara lui 1842 - când a avut loc o tentativă de asasinat asupra reginei -, împreună cu afinitatea dintre prinț și noul prim-ministru, l-au tranformat imediat pe „omul rece și ciudat" din impresiile mai vechi ale reginei într-un „mare om de stat, un om care se gândește doar puțin la propriul său partid și niciodată la el însuși". Lordul Aberdeen, ministrul de externe, a devenit, de asemenea, un mare favorit. „Ne-am simțit în siguranță împreună cu cei doi", i-a spus ea regelui Leopold.

Plecarea posesivei Louise Lehzen în Germania în 1842 a însemnat victoria lui Albert în lupta dintre cei doi pentru loialitatea Victoriei și pentru putere în familia regală. El a devenit practic secretarul privat al reginei - conform propriilor lui spuse, „ministrul ei permanent". Ca rezultat al sârguinței lui Albert și al refuzului său de a accepta obstacolele pe care miniștrii le aruncau în calea sa, administrarea proprietăților reginei a fost raționalizată și veniturile ei au crescut.

Un semn vizibil al puterii și influenței prințului a fost construirea reședințelor regale de la Osborne, de pe insula Wight, și a castelului Balmoral din Scoția. Albert, care a învățat-o pe odinioară petrecăreața Victoria să disprețuiască Londra, a jucat un rol central în achiziționarea ambelor proprietăți, precum și în proiectarea caselor pe care el și Victoria le-au construit între 1845 și 1855.

Deși Victoria a descris Osborne drept „insula-casă" și se retrăgea acolo frecvent, era totuși mai fericită la Balmoral. Cuplul regal și familia aveau posibilitatea să trăiască acolo „cu cea mai mare simplitate și tihnă", scria Greville. Regina a ajuns să aibă o stimă mai mare pentru muntenii Scoției decât pentru toți ceilalți supuși ai ei. Îi plăcea viața simplă din ținutul muntos, așa cum avea să dezvăluie jurnalul său publicat; și-a folosit cât mai bine puținul sânge scoțian care îi curgea în vene. De asemenea, atât timp cât predicile erau suficient de scurte, a ajuns să prefere forma scoțiană de serviciu religios. „Știi", avea să-i spună prim-ministrului William Ewart Gladstone, „nu mă dau în vânt după episcopalism". A găsit alinare în predicile reverendului Norman Macleod și era încântată de vorbirea simplă a lui John Brown, servitorul provenit din munții Scoției care îl însoțea pe Albert la vânătoare și care apoi a devenit servitorul ei personal.

Retragerea cuplului regal în Scoția și pe insula Wight a stat mărturie pentru un nou tip de monarhie britanică. În dorința lor de izolare și intimitate, Albert și Victoria au adoptat un mod de viață care îl oglindea pe cel al supușilor din clasa de mijloc, ce-i drept, la o scară mai mare. Cu toate că Albert era interesat de probleme intelectuale și științifice, gusturile Victoriei erau mai apropiate de cele ale majorității supușilor săi. Aprecia romanele lui Charles Dickens și patrona circul și expozițiile de figuri de ceară. Totuși, Victoria și Albert se deosebeau de mulți reprezentanți ai clasei de mijloc prin preferința lor comună pentru nud în pictură și sculptură. Victoria nu era persoana pudică pe care mulți o prezentau astfel. Nu era nici o adeptă a respectării duminicii ca zi de odihnă: „Nu sunt deloc o admiratoare sau susținătoare a duminicilor noastre foarte anoste".

Faptul că Victoriei îi plăcea să intre în contact cu pătura de jos a scoțienilor din Balmoral nu prea i-a ridicat nivelul de conștiință socială. Deși, în 1846, ea și Albert au sprijinit respingerea Legii cerealelor (legislație protecționistă care menținea în mod artificial prețul cerealelor britanice la cote ridicate), pentru a alina suferințele unei Irlande lovite de foamete, ei erau mult mai interesați și implicați în proiectele de construcții de la Osborne și în politica externă decât în tragedia din Irlanda.

În plus, Victoria a sprijinit în totalitate politica guvernamentală de represiune împotriva mișcării cartiste (care pleda pentru reforme sociale și politice profunde) și credea că muncitorii din regatul ei sunt mulțumiți și loiali. În 1848, jubilând după eșecul ultimei mari demonstrații cartiste în Londra, regina scria: „Loialitatea marii majorități a oamenilor a fost remarcabilă și indignarea lor față de asemenea indivizi ticăloși și nerușinați care le-au deranjat liniștea – imensă".

Consecințele revoluțiilor de pe continent au determinat-o să concluzioneze: „Revoluțiile sunt întotdeauna dăunătoare pentru țară și cauză a unor nenorociri inexprimabile pentru popor. Supunerea față de legi și față de suveran este supunere față de o putere superioară, instituită divin pentru binele poporului, nu al suveranului, care are în mod egal datorii și obligații."

Totuși, revoluție sau nu, mulți dintre supușii ei trăiau într-o „mizerie de nespus", un fapt cu care Victoria rar s-a confruntat.

Pentru regină și pentru prințul consort apogeul domniei a fost anul 1851, odată cu deschiderea Marii Expoziții. Albert s-a cufundat în planurile de organizare ale expoziției internaționale de comerț care a devenit un simbol al epocii victoriene. Găzduită în minunea arhitecturală numită Crystal Palace, o clădire splendidă, înălțată în stilul unei sere în Hyde Park, Marea Expoziție a etalat bogăția și realizările tehnologice ale Marii Britanii înaintea unei lumi înmărmurite de uimire. Succesul Marii Expoziții i-a întărit Victoriei credința în geniul soțului său. „Mă simt mândră când mă gândesc la ce a conceput minunata minte a iubitului meu Albert." Profiturile obținute în urma Marii Expoziții au finanțat ceea ce avea să devină complexul de colegii și muzee din South Kensington.

Albert a fost considerat cel care a învățat-o pe Victoria importanța de a rămâne deasupra luptelor partinice. Cu siguranță, el a simțit pericolul în susținerea fățișă a reginei pentru partidul Whig înainte de căsătoria lor, întrevăzând cu mai multă luciditate decât Victoria delicatul simț al echilibrului necesar unui monarh constituțional. Pe de altă parte, propriile acțiuni ale lui Albert, cum ar fi apariția în Camera Comunelor în timpul discursului lui Peel din prima zi a dezbaterilor privind Legea cerealelor (și astfel exprimarea deschisă și partizană a sprijinului său pentru Peel), i-au relevat simpatiile politice. Gladstone remarca în 1846 că: „Prințul este deosebit de conservator în politicile sale și influența asupra reginei este absolută; prin el a devenit atât de atașată de ideile conservatoare încât cu greu mai poate accepta ideea de a avea membri ai partidului advers ca miniștri".

Asemenea reginei, Albert credea că suveranul trebuie să joace un rol important și activ în politica britanică. Situația politică flexibilă din timpul vieții prințului făcea ca un astfel de rol activ să pară posibil. După respingerea Legii cerealelor (1846) a existat o perioadă – care a luat sfârșit abia la alegerile din 1868 – când politica britanică a fost predispusă spre alianțe temporare între facțiuni din cadrul partidelor dominante, nici una dintre aceste grupuri nereușind să garanteze controlul veritabil asupra Camerei Comunelor: era vârsta de aur a parlamentarului de mâna a doua, o stare de fapt în care intervenția politică activă din partea coroanei era nu doar posibilă, ci uneori chiar necesară. Cel responsabil pentru formarea cabinetului avea un rol vital, mai ales în a facilita formarea coalițiilor. Nu trebuie, totuși, să exagerăm importanța sa; deși Victoria probabil că nu ar fi recunoscut, rolul reginei, chiar dacă unul „substanțial", a fost întotdeauna „secundar".

Afacerile externe

În Marea Britanie exista tradiția ca suveranul să joace un rol important în afacerile externe, de care se ocupa singur, ajutat doar de un secretar de stat. Victoria și Albert aveau rude în Europa și numărul lor avea să se mărească. În plus, vizitau și erau vizitați de alți monarhi. Albert era de părere că aceste relații personale nu trebuiau neglijate și că regina nu trebuia să devină niciodată (după cum opinase mentorul său, baronul Stockmar) „un fel de mandarin care să aprobe sau să dezaprobe din cap după voința stăpânului său". Rezultatul a fost un conflict cu lordul Palmerston, ministrul afacerilor externe, om politic experimentat, a cărui îndelungată carieră începuse încă înainte ca Albert sau Victoria să se fi născut. Prințul îl privea cu neîncredere pe Palmerston, îi dezaproba metodele, considera politica lui drept superficială și nu era de acord cu concepția lui despre Constituție.

Chiar și după ce în 1850 Victoria a insistat ca „odată ce ea a sancționat o lege, aceasta să nu fie modificată arbitrar de către ministru", Palmerston a continuat să aplice politici pe care atât Albert, cât și Victoria le dezaprobau, cum ar fi încurajarea mișcărilor naționaliste ce amenințau să destrame Imperiul Habsburgic. Într-un final, după ce și-a manifestat aprobarea față de lovitura de stat a lui Louis Napoleon (mai târziu Napoleon III), din 1851, fără a o consulta pe regină, prim-ministrul, lordul John Russell, l-a îndepărtat din funcție. Însă doar câteva luni mai târziu, Palmerston, care se bucura de o mare popularitate, a fost primit din nou în guvern, de această dată în funcția de ministru de interne. Ulterior, avea să ocupe de două ori funcția de prim-ministru. După moartea lui Albert, părerea reginei Victoria despre Palmerston a început să se schimbe; politica sa conservatoare și insistențele ca Marea Britanie să fie tratată cu respectul cuvenit pe scena internațională aveau să corespundă cu opiniile ei de mai târziu.

În ajunul Războiului Crimeii (1854–1856), perechea regală era mai nepopulară ca oricând, iar Albert a fost acuzat fără temei că ar încerca să influențeze guvernul în favoarea Rusiei. Pe măsură ce războiul se apropia de sfârșit, popularitatea perechii regale a început din nou să crească. Regina conducea personal comitetele de femei care ofereau ajutor răniților și organiza vizite în spitalele unde erau îngrijiți soldații invalizi. De altfel, regina a susținut cu entuziasm eforturile legendarei Florence Nightingale. Un alt act important din această perioadă este instituirea Crucii Victoria (Victoria Cross) pentru acte de eroism.

După moartea prințului Albert, la 14 decembrie 1861, s-a încheiat așa-numita perioadă a „monarhiei albertine". Influența lui Albert asupra reginei a fost profundă, manifestându-se inclusiv în privința obiceiurilor ei personale și a simpatiilor politice. Albert o instruise în domeniul economiei, o învățase valoarea muncii sistematice, îi arătase necesitatea de a interveni în problemele interne ale statului și de a înființa un serviciu privat (pentru că era regal) de informații externe. Monarhia britanică se schimbase. După cum scrie istoricul G.M. Young, „în locul unui privilegiu bine delimitat, dar fragil, a obținut o influență greu de definit, însă mult mai puternică".

Regina văduvă

După moartea lui Albert, Victoria a intrat într-o stare de adâncă depresie – „acele stări de disperare, de arzătoare dorință, când tânjeam zile, nopți întregi să mor... în primii ani nu m-au părăsit în nici un moment". Chiar și după ce a reușit să depășească depresia, Victoria a continuat să țină doliu și să trăiască destul de retrasă. Refuza să-și îndeplinească îndatoririle ceremoniale de monarh și se retrăgea câte patru luni pe an la Balmoral și Osborne, indiferentă la neplăcerile și dificultățile pe care le provoca astfel miniștrilor săi. Dacă la început publicul a reacționat cu respect și compasiune în fața suferinței reginei, după un timp absența ei a început să provoace nemulțumire. Nimeni nu o putea însă clinti pe încăpățânata Victoria.

Deși își neglija îndatoririle ceremoniale, Victoria era hotărâtă să joace un rol activ în conducerea țării, iar după moartea lui Albert a încercat să continue pe calea pe care pornise răposatul ei soț. Argumentul ei principal în acea perioadă era punctul de vedere al „scumpului ei", pe care îl cunoscuse într-un anumit moment și care nu era deci neapărat relevant pentru istoria politică a Marii Britanii în ansamblul ei. Pregătirea reginei și influența lui Albert nu se potriveau prea bine cu noile evoluții din politica britanică, rezultat al Legii electorale din 1867; organizarea mai bună a partidelor și lărgirea electoratului au dus la așa-numitele „oscilații ale pendulului" la conducerea Marii Britanii. Și pentru că își învinovățea fiul și moștenitorul pentru moartea lui Albert – prințul consort se întorsese bolnav de la Cambridge, unde plecase să discute cu prințul de Wales despre o indiscreție pe care tânărul o comisese în Irlanda –, regina nu ezita să-și verse nervii asupra lui ori să-i refuze preluarea oricărei responsabilități. „Mă irită să îl văd în cameră", i-a spus la un moment dat lordului Clarendon, uimit de această mărturisire. Regina nu și-a iertat niciodată cu adevărat fiul, iar, odată cu trecerea timpului, a devenit invidioasă pe popularitatea prințului și prințesei de Wales. Îi plăcea să fie populară, însă nu se preocupa prea mult de popularitatea ei.

Victoria s-a implicat în cea mai celebră rivalitate politică a sec. XIX prin faptul că s-a apropiat de Benjamin Disraeli, în ciuda, dar de fapt tocmai din cauza lui Albert. Prințul consort nu îl considera pe Disraeli

un gentleman adevărat și își amintea întotdeauna de atacurile sale dure împotriva lui Peel, din 1846, cu ocazia abrogării Legii cerealelor; prințul îl prefera pe Gladstone, rivalul politic al lui Disraeli. Cu toate acestea, Disraeli a reușit să o consoleze pe regina aflată în suferință, a flatat-o, a ajutat-o să-și recâștige încrederea în sine și i-a ușurat povara coroanei pe care acum era nevoită să o poarte singură. Dincolo de toate apelurile calculate ale politicianului la sentimentele ei, singurătatea pe care o împărtășeau a făcut ca între ea și Disraeli să se formeze o legătură aparte, care a căpătat unele accente misterioase și romantice. Mai mult, Disraeli i-a spus reginei în 1868 că ar fi „încântat și în același timp ar fi de datoria mea să vă ușurez cât mai mult munca depusă la rezolvarea problemelor statului". Această abordare a fost printre cele mai eficiente, deoarece regina era întotdeauna tentată să considere că lucrează prea mult. Gladstone, în schimb, nu a crezut niciodată că Victoria chiar era „moartă de oboseală", după cum afirma, poate pentru că el nu se simțea niciodată astfel; pe de altă parte, Disraeli obosea cu ușurință. Este evident, de asemenea, contrastul dintre scrisorile vesele, deseori malițioase, bârfitoare, ale lui Disraeli și cele 40 de pagini ale lui Gladstone, mai ales că Albert nu mai era acolo să-i facă reginei un scurt rezumat. Gladstone avea un respect atât de puternic și de bine înrădăcinat pentru tron, încât acesta îi afecta relația cu regina, care era totuși o femeie. De aceea, „deferența" sa față de coroană era „întotdeauna persiflată", după cum observa Lady Ponsonby. Regina nu aprecia abordarea moralistă (și, în opinia ei, ipocrită) a lui Gladstone în privința politicii și a afacerilor externe. O iritau mai ales încercările sale insistente și deseori lipsite de tact de a o convinge să-și reia îndatoririle ceremoniale.

Aveau opinii diferite și în ce privește problema Irlandei. Pentru Gladstone, „pacificarea Irlandei" devenise „scopul" vieții sale, în timp ce regina (ca, de altfel, majoritatea supușilor ei) manifesta prea puțină înțelegere pentru doleanțele irlandezilor. Simțea repulsie față de dezordine și considera ideea autonomiei legislative a Irlandei ca lipsă de loialitate. A dezaprobat și propunerea unui „Balmoral" irlandez, mai ales când s-a sugerat că prințul de Wales ar putea merge în locul ei. Pentru a evita să traverseze Marea Irlandei, a afirmat că suferă de rău de mare, deși mai târziu avea să traverseze Canalul Mânecii aproape în fiecare an. A făcut în total patru vizite în Irlanda, ultima dintre ele în 1900, în semn de apreciere pentru eroismul arătat de regimentele irlandeze în Războiul cu burii.

Regina a primit cu bucurie știrile despre înfrângerea lui Gladstone în alegerile din 1874. „Ce cotitură importantă au însemnat aceste alegeri", scria ea. „Arată că țara nu este radicală. Ce triumf a obținut domnul Disraeli și ce semn bun este această importantă majoritate conservatoare pentru țară, care chiar avea nevoie (ca și în trecut) de un Partid Conservator puternic!"

Cu ani în urmă, Melbourne, aproape împotriva propriilor principii, o transformase într-un whig, iar datorită influenței lui Albert devenise adeptă a lui Peel. Însă diferențele de temperament și mai apoi doctrinare dintre regină și Gladstone au apropiat-o în cele din urmă de Disraeli, căruia i-a fost ușor în aceste condiții să o transforme într-o susținătoare a Partidului Conservator.

Victoria avea în comun cu Disraeli, printre altele, fascinația pentru Orient și ideea de imperiu. Deși a susținut reforma electorală a lui Disraeli din 1867, Victoria nu era interesată de programul său de reforme sociale; era fascinată, în schimb, de imperialismul pe care îl promova și de atitudinea sa hotărâtă în politica externă. Regina a salutat manevrele sale strălucite, în urma cărora în 1875 Anglia a cumpărat aproape jumătate din acțiunile Canalului de Suez (ceea ce a împiedicat Franța să preia controlul asupra canalului), mai ales că Disraeli a prezentat canalul ca pe un dar special pentru ea: „Tocmai s-a rezolvat; e al dumneavoastră, Doamnă". Adăugarea în 1876 a titlului de „Împărăteasă a Indiei" la titulatura sa a încântat-o și mai mult. Victoria și Disraeli au fost de acord și cu privire la poziția Marii Britanii în neplăcuta „problemă orientală" – ce era de făcut cu Imperiul Otoman aflat în declin? Nici măcar dezvăluirea atrocităților comise de turci împotriva rebelilor bulgari nu a reușit să îi convingă pe regină și pe prim-ministrul ei să își revizuiască poziția și să nu mai susțină Imperiul Otoman, „omul bolnav" al Europei. Faptul că Gladstone se opunea susținerii Turciei a contribuit la consolidarea politicii filoturce a reginei. După izbucnirea Războiului ruso-turc din 1877, Disraeli se afla în situația incomodă de fi

nevoit să înfrâneze avântul reginei, care a cerut ca Marea Britanie să intre în război împotriva Rusiei. La Congresul de la Berlin din 1878, triumful lui Disraeli a fost total: influența Rusiei în Balcani s-a redus, iar Marea Britanie a obținut controlul asupra insulei Cipru, punct strategic în Marea Mediterană. Regina era încântată.

Încântarea manifestată de Victoria față de realizările lui Disraeli a făcut inevitabil un nou conflict cu Gladstone. În septembrie 1879, când dizolvarea Parlamentului părea de neevitat, regina îi scria marchizei de Ely (poate prietena ei cea mai intimă, după ducesa de Argyll): „Dragă Janie... sper și cred că guvernul va putea rămâne la conducere după alegeri, pentru că schimbarea este atât de dezagreabilă și de rea pentru țară; însă dacă nu va fi așa, sper că principalii membri ai opoziției știu că sunt unele lucruri pe care eu nu le voi accepta niciodată... nu îl voi PUTEA accepta din nou pe domnul Gladstone... ca prim-ministrul meu, pentru că nu mai pot avea nici un pic de încredere în domnul Gladstone după conduita sa violentă, răuvoitoare și periculoasă din ultimii trei ani."

După înfrângerea conservatorilor în alegerile din 1880, Victoria i-a cerut lordului Hartington să formeze guvernul. „Nu dorea să aibă nimic de-a face cu domnul Gladstone, deoarece considera că, începând din 1876, conduita lui s-a caracterizat printr-o serie de injurii violente la adresa lordului Beaconsfield și că din cauza sa a izbucnit Războiul ruso-turc."

Cu toate acestea, după cum a arătat și Hartington, regina nu a avut de ales și a fost nevoită să-l accepte pe Gladstone. Nu și-a ascuns ostilitatea, sperând că Gladstone se va retrage, și a corespondat în continuare cu lordul Beaconsfield (noul titlu al lui Disraeli). În fața acestei atitudini, Gladstone scria: „nu aș fi surprins să o văd dizolvând guvernul, după modelul unchilor ei". Reginei îi displăcea mai ales lipsa de viziune a lui Gladstone în politica externă, o calitate pe care o apreciase foarte mult la Disraeli. De exemplu, Sir Henry Ponsonby scria că nu a văzut-o niciodată pe regină atât de furioasă ca după pierderea provinciei Kandahar, din Afghanistan, în 1881. Victoria îi spunea atunci: „Regina nu a fost tratată niciodată cu o asemenea lipsă de respect și considerație în cei patruzeci și trei de ani de când își poartă coroana de spini".

Victoria s-a convins atunci că guvernul lui Gladstone, condus (după cum credea ea) de radicali, amenința stabilitatea națiunii. „Nimeni nu este mai liberal în inima lui decât regina, însă ea a criticat întotdeauna cu asprime tendința guvernului actual de a încuraja valul de democrație distructivă care a devenit atât de alarmant, în loc să-l oprească... Ea nu va fi suverana unei monarhii democratice."

Cu toate acestea, Victoria a îndeplinit rolul de mediator între cele două Camere ale Parlamentului, care au ajuns în cele din urmă la un compromis, iar în 1884 s-a votat cea de-a treia reformă electorală.

Victoria nu s-a obișnuit niciodată cu efectele noilor legi electorale asupra partidelor și vieții politice din Marea Britanie. Monarhul nu mai avea putere de decizie în formarea guvernului; însă regina a refuzat să accepte noul rol limitat al monarhului. Astfel, în 1886, a încercat să evite un al treilea guvern condus de Gladstone prin formarea unei coaliții antiradicale. Încercarea ei a eșuat. Mișcarea pentru autonomia Irlandei, și nu regina, avea să-l învingă în cele din urmă pe cel poreclit „People's William" („William al poporului") .

Ultimii ani ai vieții

Lunga domnie a reginei Victoria s-a încheiat în vremea administrației Salisbury (1895–1902), guvern cu care Victoria s-a aflat în relații foarte bune. Politica noului guvern avea să arunce o rază de lumină asupra ultimilor ani ai vieții sale, mai ales datorită lui Joseph Chamberlain, promotorul acelui tip de imperialism pe care regina îl apreciase atât de mult în vremea lui Disraeli, când devenise împărăteasa Indiei.

Principala preocupare a reginei în ultimii ani ai vieții a fost Războiul cu burii, din Africa de Sud (1899–1902). Receptivă la suferințele soldaților britanici, regina Victoria a dus o activitate asiduă de susținere a acestora, care a avut drept rezultat un mare număr de apariții în public, asigurându-i o vizibilitate pe care o evitase în ultimele decenii. Cu un program obositor de inspecții ale trupelor, ceremonii de decernare de medalii și vizite în spitalele militare, Victoria a devenit în sfârșit un exemplu de monarh modern.

Victoria le ocupa o mare parte din timp miniștrilor săi, mai ales din cel al lui Gladstone, însă este discutabil dacă după 1868 acest lucru a mai avut o influență

semnificativă asupra mersului lucrurilor. Uneori mai amâna poate câte o zi nefastă sau punea capăt unei cariere. Uneori însă acea „continuă experiență politică", pe care Walter Bagehot o remarca drept cel mai important atu al reginei, era neprețuită: de exemplu, atunci când i-a oprit pe „panglicile roșii" („red tapings"), după cum îi numea regina, sau când se ajungea într-un impas. Între timp – „o creștere târzie, prin comparație" –, a câștigat afecțiunea supușilor. Într-o perioadă de schimbări rapide, lunga sa domnie i-a conferit valoare de simbol și i-a asigurat o mare popularitate. La moartea ei, lordul Salisbury observa, într-un discurs susținut în Camera Lorzilor (25 ianuarie 1901): „Avea o calitate extraordinară: știa ce gândesc supușii ei – spun extraordinară, deoarece aceste cunoștințe nu puteau proveni din contacte directe, personale. De mulți ani spun că întotdeauna când am simțit că știu ce gândește regina, mi-am dat seama în același timp cu destul de multă siguranță care vor fi opiniile supușilor săi, mai ales ale celor din clasa de mijloc."

După cum au arătat jubileele din 1887 și 1897, regina era foarte populară. Trecuseră zilele când circulau pamflete în care se discuta felul în care și-a cheltuit banii. Capacitatea ei de a stimula imaginația clasei de mijloc – dar și a celei de jos – a crescut odată cu trecerea anilor.

Când nu s-a situat pe poziții diametral opuse, regina a păstrat o oarecare distanță față de multe dintre curentele politice, sociale și intelectuale importante ale epocii victoriene târzii. A respins orice reconciliere cu principiile democrației, iar ideea votului femeilor i se părea de neconceput. Suferințele unui muncitor îi puteau trezi compasiune, însă clasa muncitoare în ansamblu rămânea în afara câmpului ei vizual. După moartea lui Albert, Victoria a pierdut contactul cu realitățile culturale și artistice, iar noile direcții explorate în acele vremuri de artiști și intelectuali i-au rămas necunoscute. Domnia ei a stat sub semnul noilor descoperiri tehnologice – în lipsa liniilor ferate și a telegrafului, i-ar fi fost imposibil să petreacă perioade atât de lungi la Osborne și Balmoral –, deși ea s-a opus întotdeauna inovațiilor.

Cele mai multe dintre tendințele vremii îi scăpau bătrânei regine, destule o iritau, însă Victoria a continuat să pună în practică tot ce o învățase Albert – să muncească zilnic, sistematic, verificând fonduri și semnând documente. Victoria a rămas până la sfârșitul vieții o femeie pătimașă și cu o voință puternică.

Cei care se aflau în preajma reginei erau captivați de personalitatea ei și toți, începând cu prințul de Wales, o tratau cu un deosebit respect. O încălcare a regulilor putea produce o schimbare bruscă și teribilă în atitudinea ei binevoitoare, de bunică energică, îmbrăcată în rochie de mătase neagră și cu bonetă albă pe cap. Ochii începeau să se holbeze, iar colțurile gurii să coboare. Cei asupra cărora se abătea mânia reginei nu o uitau niciodată și nici ea la rândul ei nu îi uita. Nefiind obișnuită să cedeze de dragul celorlalți și sărbătorind fiecare aniversare, trăia înconjurată de amintiri, fotografii, miniaturi, busturi și suvenire, în camere răcoroase, la capătul unor coridoare lungi, de-a lungul cărora se mergea pe vârfuri, pe lângă servitori indieni, către sala de audiențe. Nimeni nu bătea la uși; regina nu permitea decât o ușoară zgârietură la ușă. În fiecare noapte, la Windsor, hainele lui Albert se scoteau și se așezau pe pat, iar în fiecare dimineață se punea apă în lavoarul din camera sa. Victoria dormea cu o fotografie a soțului răposat așezată deasupra capului. Fotografia fusese făcută după moartea lui Albert și în ea i se vedeau doar capul și umerii.

Regina Victoria a dus o îndelungată luptă împotriva „monarhiei democratice", însă în unele privințe a făcut mai multe decât oricine pentru afirmarea valorilor acesteia. A indus supușilor respectul față de monarhie și i-a garantat astfel continuitatea – nu ca putere politică, ci ca instituție politică. Odată cu trecerea timpului, lunga domnie a reginei Victoria a devenit legendară, iar pe măsură ce puterea ei politică a scăzut, valoarea ei de simbol a crescut. Astfel, devenea mult mai important ce credea și simțea despre ea electoratul, decât cine era sau cine credea ea că este. În mod paradoxal, principalul aport al reginei la imaginea și instituția monarhiei din Marea Britanie pare să fi fost legat mai degrabă de acele îndatoriri „respectabile" pe care era acuzată că le-a neglijat, decât de atribuțiile ei „economice", despre care se poate spune că uneori nu le-a neglijat îndeajuns.

Regina a decedat după o boală de scurtă durată și fără dureri. „Cu toții ne simțim un pic orfani astăzi", scria Henry James,

„Victoria cea mică și misterioasă a murit, iar Edward cel gras și vulgar este rege." A fost înmormântată alături de prințul Albert, în mausoleumul de la Frogmore, în apropiere de Windsor. Young scria despre ea că: „a trăit suficient. Ca idol al poporului său, a apăsat uneori arcurile guvernului cu greutatea unui idol, iar în cea mai profundă sferă a vieții publice, sentimentul principal a fost ușurarea".

Principala sa contribuție a fost că, prin durata domniei sale, cea mai lungă din istoria Angliei, regina Victoria a recâștigat atât demnitatea, cât și popularitatea coroanei, care în ultimul timp își pierduse strălucirea: o realizare datorată atât caracterului ei, cât și longevității. Poate părerile istoricilor diferă când vine vorba de evaluarea abilității ei politice, a importanței sale pe scena politică sau a rolului ca monarh constituțional. Însă nici unul nu va pune la îndoială faptul că era înzestrată cu un deosebit sentiment al datoriei și că se evidenția prin sinceritate și simplitate.

Victoria

Canal în Oceanul Arctic. Este situat între insula Victoria și insula Regele William, la N de Nunavut, Canada. Are o lungime de 160 km și o lățime de 80–130 km; leagă golful Queen Maud de Canalul McClintock și de strâmtoarea Franklin.

Victoria

Cascadă situată la granița dintre Zambia și Zimbabwe. Este de două ori mai largă și mai adâncă decât cascada Niagara și acoperă în întregime lățimea fluviului Zambezi, pe cea mai largă porțiune a sa (mai mult de 1 700 m). În acea porțiune, fluviul se varsă de la o înălțime de 108 m într-o prăpastie care este formată din insulițe și promontorii. Se învecinează cu două parcuri naționale și cu Mosi-oa-Tunya în Zambia. Cascada Victoria a fost declarată Monument al naturii în 1989. A fost descoperită în 1855, de David Livingstone, care i-a dat numele după regina Victoria. *Vezi* Iguazú.

Victoria, Marele Deșert ~

Regiune aridă, în Australia de V și de S. Situată între deșertul Gibson la N și câmpia Nullarbor la S, se întinde la E de Kalgoorlie, aproape de Munții Stuart. O mare parte din limita sa estică este ocupată de rezervațiile aborigenilor din centru și NV. O vastă întindere de dune de nisip traversează Drumul Misiunii Laverton–Warburton, care face legătura între misiunea din Munții Warburton și Laverton, la 560 km spre SV. În regiune se află câteva parcuri și rezervații naționale, printre care și Rezervația Naturală a Marelui Deșert Victoria și Parcul Național Nullarbor.

Victoria, Tomás Luis de

(1548, lângă Avila, Spania - 27.08.1611, Madrid)

Compozitor spaniol. În 1565 s-a stabilit la Roma, unde a devenit organist și cântăreț și unde l-a avut probabil profesor pe Giovanni Pierluigi da Palestrina. A fost capelmaistru al unei congregații iezuite (1573–1577). Hirotonisit preot (1575), a fost membru al grupului Sfântului Filippo Neri în perioada 1578–1585. Atunci a publicat motete, mise, magnificaturi și imnuri. În 1587 s-a întors în Spania în calitate de capelan al surorii regelui, în a cărei mănăstire a fost organist și maestru de cor, până la moarte. A scris 21 de mise (inclusiv una dedicată papei Marcellus), 18 magnificaturi și 52 de motete (printre care *O magnum mysterium*). Muzica sa este mistică, impresionantă și sensibilă, fiind considerat cel mai important compozitor spaniol al Renașterii.

Victoria, Universitatea ~

Universitate de stat în Victoria, Columbia Britanică, Canada, fondată în 1903. Cuprinde facultăți de arte și științe, educație, inginerie, arte frumoase, cursuri postuniversitare, științe socioumane și drept, precum și școli de afaceri, muzică, școli sanitare și alte specializări. Numărul de studenți este de cca 17 000.

Victoria și Albert, Muzeul ~

Muzeu de arte decorative în Londra. A fost construit de prințul Albert pentru a ameliora nivelul de creație britanic, prin expunerea celor mai frumoase lucrări. Colecția principală constă din obiecte achiziționate în 1851 la expoziția de la Crystal Palace. Muzeul s-a numit inițial Muzeul de Arte Decorative și a fost inaugurat în 1857 de regina Victoria. Ulterior a fost adăugată o aripă, proiectată de Sir Aston Webb, iar muzeul a fost redenumit în 1899, când Victoria a pus piatra de temelie; a fost deschis publicului de Eduard VII, în 1909. Găzduiește colecții vaste de sculptură, ceramică europeană, mobilă, piese din metal, bijuterii, textile și instrumente muzicale datând din Evul Mediu și până în zilele

noastre; deţine, de asemenea, remarcabile piese de ceramică, jad şi sculpturi chinezeşti; cea mai importantă colecţie de sculptură, datând din Renaşterea italiană, care nu se află pe teritoriul Italiei; remarcabile colecţii naţionale de acuarele, miniaturi, stampe şi desene. Este considerat cel mai mare muzeu de arte decorative din lume. Muzee înrudite cu acesta sunt Muzeul Copilăriei Bethnal Green, Muzeul Teatrului şi Muzeul Wellington.

vid

Spaţiu în care nu există materie sau în care presiunea este atât de scăzută, încât particulele din el nu afectează procesele desfăşurate aici. Presiunea se află mult sub valoarea presiunii atmosferice şi se măsoară în unităţi de presiune (pascali). Vidul poate fi creat prin eliminarea aerului dintr-un spaţiu cu ajutorul unei pompe de vid sau prin reducerea presiunii folosind un flux de fluid foarte rapid, ca în principiul lui Bernoulli.

Vida, Gheza

(28.02.1913, Baia Mare, România - 11.05.1980 Baia Mare)

Sculptor şi grafician român. Şi-a început activitatea creatoare cioplind lemnul ca artist amator. Debutul propriu-zis şi l-a făcut în 1937 la o expoziţie colectivă din oraşul natal. Împărtăşind idei politice de stânga, în 1937 a intrat ca voluntar în Brigăzile Internaţionale din Spania unde a luptat pe front de partea republicanilor. După înfrângerea acestora, a fost internat într-un lagăr din Franţa de unde a ajuns în ţară abia în 1941. Opera sa profund originală, marcată de un patos sincer, hrănită de o forţă vitală excepţională, a fost aproape în integritatea ei cioplită în lemn. Chiar şi cele două mari monumente de la Moisei şi Carei realizate în piatră sunt în fond, din punct de vedere stilistic, transpuneri ale unei gândiri ce ţine tot de concepţia prelucrării lemnului. Lucrând în acest material, a găsit totdeauna tonul just în atingerea ţelului urmărit, acela de a realiza o mărturie, un document sufletesc despre lumea Maramureşului natal cu istoria şi legendele ei, cu datinile şi superstiţiile ei, cu eroii ei reali sau fantastici. Aşa cum cariera sa de artist s-a consumat oarecum monoton într-o singură localitate, la Baia Mare, opera sa n-a cunoscut nici ea, de-a lungul anilor, evoluţii spectaculoase. Între dramatica *Răscoala* şi pătimaşul *Dans din Oaş* din prima perioadă şi *Bătrânii* de la sfârşitul vieţii nu sunt deosebiri semnificative. Tot de estetica cioplirii lemnului aminteşte şi grafica realizată în linoleum cu o tematică social-miliantă.

Vidal, Gore *născut* **Eugene Luther**

(n. 03.10.1925, West Point, New York, SUA)

Romancier, dramaturg şi eseist american. S-a născut într-o familie bogată. Vidal a început să-şi publice creaţiile imediat după ce şi-a executat serviciul militar, pe timp de război. Deşi a scris piese de teatru şi scenarii de film, este cunoscut în special pentru romanele sale ingenioase şi nonconformiste. *Oraşul şi stâlpul* (The City and the Pillar, 1948) a devenit faimos pentru subiectul său homoerotic. *Myra Breckenridge* (1968) a avut succes datorită stilului său satiric. Celelalte romane ale sale, între care şi romane istorice, au fost majoritatea bestselleruri: *Julian* (1964), *Washington DC* (1967), *Burr* (1974), *1876* (1976) şi *Lincoln* (1984). A publicat, de asemenea, mai multe volume de eseuri şi volumul de memorii *Palimpsest* (1996). Cunoscut pentru analizele sale politice iconoclaste de stânga, a candidat de două ori, fără succes, pentru Congres.

videocasetofon

Vezi VCR

videodisc

Placă circulară rigidă din metal sau plastic, folosită pentru înregistrare video şi audio pentru playback. Seamănă cu un disc de patefon şi poate fi citit cu ajutorul unui aparat conectat la un televizor obişnuit. Există două clase de videodiscuri, magnetice şi nonmagnetice. Cele magnetice au suprafaţa acoperită cu oxid, pe care semnalele de intrare sunt înregistrate ca structuri magnetice în spirală. Videodiscurile nonmagnetice folosesc fie un sistem de înregistrare asemănător cu cel folosit de fonografie, fie tehnologie optică, care foloseşte laserul pentru a citi datele. Acestea sunt codificate sub formă de secvenţe de pituri pe disc. Cel mai cunoscut tip de videodisc este DVD-ul.

Vidor, King (Wallis)

(08.02.1894, Galveston, Texas, SUA - 01.11.1982, Paso Robles, California)

Regizor de film american. A fost funcţionar la Hollywood, după care a regizat primul său film în 1919, *Cotitura drumului* (The Turn in the Road). A devenit celebru cu

Marea paradă (The Big Parade, 1925) și cu *Mulțimea* (The Crowd, 1928), considerat un clasic al filmului mut. A fost cunoscut pentru descrierea realistă a vieții sociale contemporane lui; a mai regizat filmele *Aleluia!* (Hallelujah!, 1929), *Pâinea noastră cea de toate zilele* (Our Daily Bread, 1934) și *Citadela* (The Citadel, 1938), precum și westernul *Duel în soare* (Duel in the Sun, 1946), *The Fountainhead* (1949) și *Război și pace* (War and Peace, 1956).

vidră

Denumire comună pentru cele 13 specii de carnivore semiacvatice, din familia *Mustelidae*, care au degetele membrelor prinse în palmatură și sunt răspândite în Africa, America de Sud și de Nord, Europa și Asia. Vidrele au cam aceleași proporții ca nevăstuicile. Dimensiunile variază în funcție de specie. Lungimea totală este, în general, de 1–2 m, iar greutatea este cuprinsă între 3 kg și 27 kg. Excepție face vidra-de-mare, o specie imensă. Blana de vidră, în special cea a exemplarelor care trăiesc în regiunile nordice, este foarte apreciată. Majoritatea speciilor trăiesc în apropierea râurilor; altele, în vecinătatea lacurilor sau a izvoarelor. Vidrele-de-mare se hrănesc cu animale acvatice mici. Sunt curioase și jucăușe. Jocul lor preferat este alunecatul în apă de pe o movilă de pământ.

vidră-de-râu (*Lutra canadensis*)

KENNETH W. FINK-ROOT RESOURCES

vidră-de-mare sau marea-vidră-de-mare

Vidră rară, marină (*Enhydra lutris*), din N Pacificului, de obicei întâlnită pe straturile de varec. Plutind pe spate, deschide moluștele lovindu-le de o piatră pe care o ține pe piept. Membrele posterioare sunt mari, late și seamănă cu niște înotătoare. Are 100–160 cm lungime și cântărește 16–40 kg. Blana groasă și lucioasă este roșcată până la maro-închis. La începutul secolului trecut era vânată pentru blană, iar specia a ajuns până aproape de dispariție; acum, total protejată, crește treptat ca număr.

Vidu, Ion

(17.12.1863, Mânerău, Arad, România - 07.02.1931, Lugoj)

Compozitor, dirijor și folclorist român. A compus mai ales piese corale care au devenit foarte populare (*Ana Lugojana, Răsunetul Ardealului, Răsunet de la Crișana, Bobocele și inele, Moartea lui Mihai Eroul, Preste deal*) și muzică vocal-simfonică bisericească (*Liturghia Sf. Ioan Hrisostomul*). A publicat câteva culegeri de folclor muzical românesc.

Vieira, António

(06.02.1608, Lisabona, Portugalia - 18.07.1697, Salvador, Brazilia)

Misionar, orator, diplomat și scriitor brazilian de origine portugheză. A fost crescut în Brazilia, unde a devenit călugăr iezuit. Predicile sale prin care îndemna toate popoarele să-și unească forțele pentru a putea ține piept invadatorilor olandezi sunt considerate expresia încercării braziliene de a forma o nouă rasă, din metiși. A lucrat cu sclavii indieni și negri până în 1641, învățând mai multe dialecte ale acestora. S-a întors în Portugalia, devenind o figură importantă la curtea regelui Ioan IV, unde a predicat toleranța față de evreii convertiți la creștinism. A fost închis de Inchiziție în perioada 1663–1668, iar în 1681 s-a întors în Brazilia.

vielă

Instrument muzical asemănător cu vioara, în formă de pară, ale cărui coarde scot sunete la contactul cu o roată de lemn unsă cu sacâz, învârtită de manivelă. Melodia este produsă de un șir de clape, care imobilizează una sau două coarde; restul coardelor scot un zumzăit constant. Un instrument asemănător exista deja în sec. XII în Europa; forma actuală datează din sec. XIII. A fost adesea asociat cu muzicanții de stradă sau cu cerșetorii și este considerat instrument popular în unele regiuni ale Europei. Același procedeu se găsește și la flașnetă, care este alcătuită dintr-o manivelă ce rotește un butoiaș în interiorul unei cutii de rezonanță cu câteva melodii, cântate de un mic cimpoi.

Doamnă din nobilimea Franței, cântând la vielă, sec. XVIII

H. ROGER-VIOLLET

Viena

Oraș, 1 825 287 loc. (2001) în zona metropolitană; capitala Austriei. Este situat pe fluviul Dunărea; a fost fondat de celți și a

devenit bază militară romană în sec. I î.Hr. Stăpânit de mai multe popoare, inclusiv de franci în sec. VI d.Hr. și de maghiari în sec. X d.Hr., a fost un important centru comercial în timpul cruciadelor și capitala Sfântului Imperiu Roman în perioada 1558–1806, a Imperiului Habsburgic între 1806 și 1867 și a Imperiului Austro-Ungar până în 1918. În perioada 1814–1815 aici s-a aflat sediul Congresului de la Viena. Centru administrativ al Austriei germane între 1938 și 1945, a fost puternic bombardat de Aliați și ocupat de trupele sovietice în 1945. Între 1945 și 1955 s-a aflat sub ocupația Aliaților și a sovieticilor. În 1970 a avut loc la Viena Conferința pentru Dezarmare dintre SUA și URSS. Nucleul comercial și industrial al Austriei, Viena este un centru cultural renumit pentru arhitectura și muzica sa. Aici s-au născut ori și-au desfășurat activitatea compozitorii Franz Schubert, Johann Strauss-fiul, Arnold Schönberg, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven, Johannes Brahms și Gustav Mahler. A fost, de asemenea, orașul de naștere al lui Sigmund Freud, Gustav Kumt, Oskar Kokoschka și Joseph Hoffmann. În Viena își au sediul numeroase organizații internaționale, Agenția Internațională pentru Energia Atomică, Organizația pentru Dezvoltare Industrială a Națiunilor Unite și OPEC.

Viena, Cercul de la ~
în germană **Wiener Kreis**

Grup de filozofi, oameni de știință și matematicieni, constituit în anii 1920. Aceștia se întâlneau la Viena pentru a cerceta problema limbajului științific și pe aceea a metodologiei științelor. Grupul a fost fondat de Moritz Schlick (1882–1936), profesor la Universitatea din Viena; printre membrii săi se numărau Gustav Bergmann (1906–1987), Philipp Frank (1884–1966), Rudolf Carnap, Kurt Godel, Friedrich Weismann, Otto Neurath (1882–1945), Herbert Feigl (1902–1988) și Victor Kraft (1880–1975). Mișcarea asociată acestui cerc a fost numită pozitivism logic. Lucrările membrilor săi se caracterizau prin atenția pe care o acordau teoriilor științifice, prin formularea principiului verificabilității, privind semnificația lingvistică, precum și prin adeziunea lor la ideea unei științe unificate. Grupul s-a dizolvat după invadarea Austriei de către naziști, în 1938.

Viena, Congresul de la ~
(1814-1815)

Adunare care a reorganizat Europa după războaiele napoleoniene. Puterile Cvadruplei Alianțe au semnat Tratatul de la Chaumont înainte de abdicarea lui Napoleon și au convenit să se întrunească mai târziu la Viena. Lor li s-au alăturat Franța, condusă de dinastia de Bourbon, Suedia și Portugalia; mai multe țări mici și-au trimis, de asemenea, reprezentanți. Principalii negociatori au fost Klemens, prinț von Metternich, reprezentându-l pe Francisc II (Austria); Aleksandru I (Rusia); Frederic Wilhelm III și Carol August, Furst von Hardenberg (Prusia); vicontele Castlereagh (Marea Britanie) și Charles Maurice de Talleyrand (Franța). Congresul a readus Franța la granițele sale din 1789. S-a stabilit un nou regat al Poloniei, sub stăpânire rusă. Pentru a preveni orice atac din partea Franței, forțele armate ale țărilor vecine au fost întărite: Olanda a primit Belgia, Prusia și-a extins teritoriul până la Rin, iar regatul Italiei a primit Genova. Statele germane au fost reunite într-o Confederație Germană, supusă Austriei. Pentru contribuția la înfrângerea lui Napoleon, Marea Britanie a primit colonii valoroase, incluzând Malta, Capul Bunei Speranțe și Ceylon. Tratatul de la Viena a fost cel mai cuprinzător tratat semnat vreodată în Europa, iar configurația Europei, stabilită aici, a durat 40 de ani.

Viena, Universitatea din ~

Universitate de stat, înființată în 1365 după modelul Universității din Paris, și cea mai veche instituție de învățământ superior din spațiul european de limbă germană. A fost reorganizată în 1384, devenind cunoscută pentru facultățile de medicină, drept și teologie. A fost centru al revoluționarilor în timpul Revoluției din 1848, când prințul Metternich a fost înlăturat de la putere. Universitatea modernă include facultăți de teologie, științe sociale și economie, medicină, matematică și științe naturale. Are cca 72 000 de studenți.

Vienei, asediul ~
(17 iulie - 12 septembrie 1683)

Încercare de ocupare a acestui oraș de către Turcia otomană. Ca răspuns la chemarea calviniștilor maghiari de a ataca capitala Habsburgilor, marele vizir turc Kara Mustafa (1634–1683) a asediat Viena cu armata sa de 150 000 de soldați în

iulie 1683, după care a cucerit fortificațiile exterioare. Papa Inocențiu XI l-a convins pe Ioan III Sobieski al Poloniei să conducă o armată formată din 80 000 de soldați din mai multe țări pentru a opri asediul. Pe 12 septembrie 1683, Sobieski, ajutat de Carol de Lorena, a condus atacul de pe înălțimile din jurul orașului și, după 15 ore, a reușit să-i scoată pe turci din tranșee. Mii de soldați au murit sau au fost luați prizonieri. Evenimentul a marcat începutul declinului dominației otomane în Europa de E.

Vientiane *în limba laoțiană* **Viangchan**

Oraș, 534 000 loc. (1999) în zona metropolitană, capitala Laosului. Este situat la N de fluviul Mekong. Fondat în sec. XIII, a fost centrul administrativ al regatului laoțian la jumătatea sec. XVI. În 1778 a intrat sub stăpânire thailandeză; a fost distrus în 1828, când regele laoțian s-a ridicat împotriva siamezilor. Francezii l-au declarat capitală a coloniei lor în anii 1890, când au preluat controlul asupra regiunii respective; a rămas centru administrativ și după ce Laosul și-a câștigat independența, în 1953. Este centrul comercial al regiunii și principalul port al acestei țări.

vierme

Denumire generică pentru miile de specii de animale nevertebrate neînrudite care au corp alungit, suplu și moale, fără apendice. Subdiviziunile majore sunt: *Platyhelminthes* (viermii-plați), *Annelida* (anelide sau viermi-inelați), *Nemertea* (viermi-panglică), *Acanthocephala* (viermi-cu-cap-spinos), *Aschelminthes* (nematode) și alții. Există, de asemenea, câteva încrengături minore. Lungimea viermilor variază de la valori microscopice (unele nematode) la peste 30 m (unii nemertieni). Viermii se găsesc peste tot în lume, în apă și pe uscat. Pot fi paraziți sau liberi și sunt importanți ca amelioratori ai solului, ca paraziți și ca verigă în lanțul trofic al tuturor ecosistemelor. *Vezi și* gălbează; polichete; rotifer; tenie.

vierme-capsulă

Denumire comună pentru larva oricărei specii de molii, inclusiv viermele-capsulă-roz (familia *Gelechiidae*) și câteva specii ale genului *Heliothis* (familia *Noctuidae*). Viermele-capsulă-molie atacă grâul, roșiile, bumbacul, fasolea, salata, lucerna, alunele și alte recolte. Înmulțirea lor poate fi controlată cu ajutorul paraziților naturali, al insecticidelor și prin plantarea timpurie a recoltelor.

vierme-de-porumb *sau* **vierme-de-bumbac** *sau* **vierme-de-roșii**

Larvă de molii (*Heliothis zea*, familia *Noctuidae*) care distruge porumbul, bumbacul, roșiile și alte recolte de sezon. Omizile cu păr neted, cărnoase, de culoare verde sau maro, se hrănesc cu boabele de porumb de lângă capătul ascuțit al știuletelui, pătrund în roșii și în bumbac. Moliile adulte sunt maro-deschis și au aripile de 3,5 cm.

vierme-de-tub

Denumire comună pentru numeroasele specii de viermi marini, sedentari, solitari sau coloniali, care își petrec toată viața într-un tub făcut din secreții speciale sau din granule de nisip lipite. Se întâlnesc în toată lumea. Au lungimi care variază de la 25 mm până la peste 6 m. Capătul tubului se fixează de substrat; cavitatea bucală și tentaculele se găsesc la capătul deschis de deasupra. Respiră prin branhii, tentacule sau prin peretele corpului. Tentaculele, în poziții diverse, sunt folosite pentru a-i furniza plante și animale acvatice. Viermii-de-tub sunt anelide din clasa *Polychaeta* și din încrengăturile *Phoronida* și *Pogonophora*. Mulți dintre ei, în cea mai mare parte încă nedenumiți, trăiesc în ocean, în comunități, la mari adâncimi.

vierme-dragon

Nematod (*Dracunculus medinensis*), un parazit frecvent întâlnit la oameni și la unele animale din regiunile tropicale din Asia și din Africa, care a fost dus în America Centrală insulară și în regiunile tropicale ale Americii de Sud. Femela atinge o lungime de 15–20 cm. Masculul moare după împerechere și are doar 12–29 mm. Atât masculii, cât și femelele trăiesc în țesuturile conjunctive ale animalului-gazdă. Oamenii se pot infecta dacă beau apă care conține crustacee minuscule (de ex. copepode), care au consumat larvele viermelui-dragon. Boala pe care o transmite viermele-dragon, numită dracunculoză, este extrem de dureroasă și de epuizantă pentru animalul-gazdă.

vierme-păr-de-cal

Denumire comună pentru cele 250–300 de specii (clasa *Nematomorpha* sau *Gordiaceea*; specia *Aschelminthes*) de viermi lungi și subțiri. În stadiile tinere, parazitează

artropodele; adulții trăiesc liber în mare sau în apă dulce. Corpul, ca un fir de păr, poate atinge, în unele cazuri, o lungime de 1 m.

vierme-plat *sau* platelmint

Denumire generică pentru orice specie de vierme din încrengătura *Platyhelminthes*, cu corp moale, numiți de obicei viermi-plați, atât cei liberi, cât și cei paraziți. Sunt răspândiți în toată lumea și trăiesc în diverse habitate marine, dulcicole sau terestre. Lungimea lor este variabilă, de la mai puțin de un milimetru până la peste 15 m; viermii-plați se împart în trei categorii: turbelariate (inclusiv *Planaria*), trematode (viermele de gălbează) și cestode (*vezi* tenie). Corpul viermilor-plați are simetrie bilaterală. Lipsesc sistemele respirator, scheletic, circulator și o cavitate a corpului. Turbelariatele sunt în general libere, dar trematodele și cestodele sunt parazite.

vierme-șurub

Denumire comună pentru numeroasele specii de muscă-de-carne (diptere din familia *Calliphoridae*) din America de Nord și de Sud, denumite după aspectul de șurub al corpului larvei, care este inelată și prevăzută cu spini mărunți.Viermele-șurub atacă vitele și alte animale, inclusiv oamenii. Adevăratul vierme-șurub (*Cochiliomya hominivorax*) și cel de-al doilea vierme-șurub (*Callitroga macellaria*) se dezvoltă în carnea intrată în putrefacție; pot ataca, de asemenea, țesuturile sănătoase. Fiecare femelă depune 200–400 de ouă lângă o rană deschisă. Larvele sapă în țesut și, ajunse la maturitate, cad pe pământ pentru a se transforma în pupe. Infestările grave (miaze) pot duce la moartea animalului.

vierme-tăietor

Larvă a anumitor specii de molii din familia *Noctuidae*. Viermele-tăietor, care nu este un vierme adevărat, este o insectă extrem de dăunătoare pentru culturile de tutun, dar și pentru alte culturi. Unele specii atacă în timpul nopții plante precum porumbul, ierburile, roșiile și fasolea, distrugându-le rădăcinile și tulpinile până aproape de nivelul solului. Alte specii trăiesc în sol și se hrănesc cu rădăcini de plante.

vierme-anghilă

Denumire comună pentru numeroasele specii de nematode, datorită asemănării cu o anghilă în miniatură. Viermii-anghilă trăiesc fie independent, fie ca paraziți, cei mai mulți dintre ei având o lungime de cca 0,1–1,5 mm. Sunt răspândiți în toate zonele lumii. Formele libere independente se găsesc în apă sărată, în apă dulce și în soluri umede. Formele parazite se găsesc în rădăcinile multor specii de plante; viermele-anghilă-al-rădăcinii-cartofului, de ex., reprezintă un dăunător periculos pentru cartofi. Unele specii parazitează atât plante, cât și animale.

viermele-mugurelui-de-molid

Larvă a unei molii care răsucește frunzele (*Choristoneura fumiferana*), una dintre cele mai distrugătoare din America de Nord. Aceasta atacă speciile de conifere, hrănindu-se cu acele lor și cu polen, și poate defolia complet molizii și alți arbori înrudiți, provocând pagube mari industriei de cherestea și degradând peisajul.

Vierordt, Karl von

(01.07.1818, Vahr, Baden – 22.11.1884, Tübingen, Germania)

Medic german. A început să practice medicina în 1842, iar în 1849 a devenit profesor la Universitatea din Tübingen. A descoperit metoda de numărare a globulelor roșii (*vezi* analiza sângelui) și a inventat sfigmograful, primul aparat de măsurare a pulsului, precum și hemotahometrul, care măsoară viteza de curgere a sângelui.

Vieru, Anatol

(08.06.1926, Iași, România – 15.10.1998, București)

Compozitor român. A studiat la Conservatorul din București, avându-i ca profesori, printre alții, pe compozitorul Paul Constantinescu și pe dirijorul Constantin Silvestri. A studiat compoziția și la Conservatorul din Moscova, cu Aram Haciaturian. Și-a dat doctoratul în Berlinul de Vest, în 1978. A devenit cadru didactic la Conservatorul din București. A compus peste o sută de lucrări simfonice, printre care oratoriul *Miorița*, opera *Iona*, după piesa cu același nume de Marin Sorescu, muzică instrumentală (*Din lumea copiilor*) și de film. A primit numeroase distincții pentru activitatea sa, printre care Premiul de compoziție Enescu (1946) și premiul Herder pentru întreaga activitate (1986).

Vieru, Grigore

(14.02.1935, Pererâta, jud. Edineț, România – 18.01.2009, Chișinău, Republica Moldova)

Poet. A abordat câteva teme principale: mama, patria, iubita. În 1986 i-a apărut

volumul de versuri lirice *Numele tău*, apreciat de critici. Alte volume importante sunt: *Taina care mă apără* (1983), *Un verde ne vede* (1976), *Rugăciune pentru mama* (1994), *Acum și un veac* (2001), *Strigat-am către tine* (2001). Poezii pentru copii: *Muzicuțe* (1958), *Mulțumim pentru pace* (1963), *Frumoasă-i limba noastră* (1990). *Abecedarul* (1970), în colaborare cu scriitorul S. Vangheli. A scris versuri pentru numeroase cântece: *Clopoțeii*, culegere de cântece pentru copii, muzica de I. Țibulschi; este autorul textelor pentru cântecele din filmul *Maria Mirabela* de Ion Popescu-Gopo, muzica E. Doga; discul de cântece *Răsai*, realizat împreună cu Doina și Ion Aldea-Teodorovici. Culegeri de poezii i-au apărut de-a lungul anilor în Franța, Rusia, Ucraina, Lituania, Estonia, Georgia, Armenia, Macedonia, Bulgaria, Tadjikistan, Azerbaidjan, Kîrgîzstan. I s-a acordat cea mai prestigioasă distincție internațională în domeniul literaturii pentru copii, Diploma de onoare Andersen (1988). A primit titlul onorific de Scriitor al poporului (1992) și Ordinul Republicii (1996).

Grigore Vieru
FOTO DE MIHAI POTÂRNICHE

viespe

Denumire generică pentru cele peste 20 000 de specii de insecte aripate, din ordinul *Hymenoptera*. Abdomenul este atașat de torace printr-un pețiol subțire sau talie, iar abdomenul femelei este dotat cu un ac mare. Majoritatea speciilor sunt solitare; cca 1 000 de specii sunt sociale. Câteva sunt fie sociale, fie solitare. Adulții se hrănesc în special cu nectar. Majoritatea viespilor solitare își fac cuiburile în tuneluri subterane și își hrănesc larvele cu insecte sau cu păianjeni paralizați. Cuiburile viespilor sociale (familia *Vespidae)*, care par a fi construite din hârtie, sunt alcătuite din material vegetal mestecat, combinat cu salivă și așezat în celule hexagonale adiacente. Femela depune un ou în fiecare celulă și îl hrănește cu omizi macerate. Generații succesive pot extinde cuibul, având grijă de membrii tineri.

viespe-ferăstrău

Denumire comună pentru numeroasele specii de insecte, distribuite în cinci familii (superfamilia *Tenthredinoidea*, ordinul *Hymenoptera*). Viespile-ferăstrău tipice (familia *Tenthredinidae*) au adesea ori un colorit viu și se găsesc în general pe flori; melcul-părului-nord-american se hrănește cu frunze de păr, cireș și prun. Larvele multor specii din celelalte patru familii sunt, de asemenea, dăunătoare pomilor fructiferi. Viespile-ferăstrău din familia *Argidae* se hrănesc cu frunze din tufele de trandafir, precum și cu frunze de salcie, stejar și mesteacăn. Viespea-ferăstrău-de-ulm (familia *Cimbicidae*) se hrănește cu frunze de ulm și de salcie. Viespile-de-conifere din America de Nord (familia *Diprionidae*) sunt dăunători obișnuiți, uneori foarte periculoși, ai coniferelor. Viespile din familia *Pergidae* aparțin unui singur gen din Australia și America de Sud.

viespe-ferăstrău (*Cimbex*)
WILLIAM E. FERGUSON

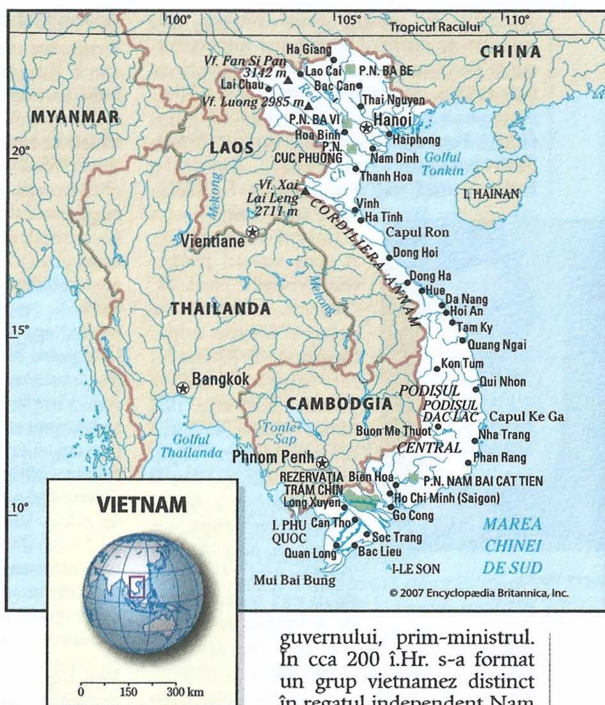
Viet Cong
denumire completă **Viet Nam Cong San**

Forță de gherilă care a încercat, de la sfârșitul anilor 1950 până în 1975, să unească nordul și sudul Vietnamului sub conducere comunistă. Inițial format din diferite grupuri care se opuneau guvernului din Vietnamul de Sud, condus de președintele Ngo Dinh Diem, Viet Congul a devenit forța militară a Frontului Național de Eliberare (1960), iar apoi a Guvernului Revoluționar Provizoriu (GRP; 1969). Membrii acestei grupări erau recrutați în special din Vietnamul de Sud, dar erau instruiți, primeau arme și întăriri din Nord. Războiul de gherilă organizat de Viet Cong împotriva guvernului sud-vietnamez și a aliaților săi americani a avut succes; americanii și-au retras trupele din Vietnam între 1969 și 1973, iar GRP a preluat puterea în Vietnamul de Sud în 1975, în urma unei invazii masive. În anul următor a fost inclus în Frontul Național Unit.

Viet Minh *denumire completă* Viet Nam Doc Lap Dong Minh Hoi

Organizație vietnameză care a dus lupta pentru eliberare de sub stăpânirea franceză. A fost formată în 1941 de Ho Și Min (Ho Chi Minh) și a reprezentat o organizație

națională deschisă tuturor cetățenilor cu orice apartenență politică, deși era condusă de comuniști. În 1943 a început operațiunile de gherilă împotriva ocupanților japonezi; când aceștia s-au predat aliaților, organizația Viet Minh a ocupat orașul Hanoi și a proclamat independența Vietnamului. În primul Război din Indochina care a urmat, organizația Viet Minh, împreună cu Lien Viet și Lao Dong, i-a învins pe francezi. Grupuri din Viet Minh s-au alăturat grupării Viet Cong în lupta împotriva SUA în Războiul din Vietnam. *Vezi și* Vo Nguyen Giap.

Vietnam *denumire oficială* Republica Socialistă Vietnam

Stat, situat în Asia de S. Suprafața: 331 041 kmp; 82 628 000 loc. (2005). Capitala: Hanoi. Aproape 90% din populație este de origine vietnameză; minoritățile cuprind chinezi, hmong, thailandezi, khmeri și chan. Limbi: vietnameză (limba oficială), franceză, chineză, engleză, khmeră. Religii: budism, daoism, confucianism, romano-catolicism, islam, protestantism. Moneda: noul dong. Vietnam are cca 1 650 km lungime și o lățime ce variază între 56 km și 550 km. Nordul Vietnamului este muntos, aici aflându-se Fan-si-pan, cel mai înalt vârf al acestei țări (3 141 m). Fluviul Roșu este principala apă curgătoare. În S Vietnamului se află delta fluviului Mekong. Între deltele celor două fluvii se găsește o câmpie joasă. Zona împădurită numită Cordiliera Annamului acoperă partea de V și centrul Vietnamului, reprezentând două treimi din suprafața totală a țării. Nordul Vietnamului este bogat în resurse minerale, în special antracit și fosfați. Pe coasta de S există câteva rezerve de petrol. Se cultivă orez, trestie-de-zahăr, cafea, ceai și banane. Cele mai importante industrii sunt industria alimentară, pescuitul, industria metalurgică și fosfații. Vietnamul este o republică socialistă cu o singură cameră legislativă; șeful statului este președintele, iar cel al guvernului, prim-ministrul. În cca 200 î.Hr. s-a format un grup vietnamez distinct în regatul independent Nam Viet, regat care a fost apoi anexat Chinei, în sec. I î.Hr. Vietnamezii au fost sub continuă dominație chineză până în sec. X d.Hr. În sec. XV, S a fost permanent invadat de vietnamezii din N. Vietnamul a fost împărțit în două la începutul sec. XVII. În 1802, aceste două zone au fost unite sub o singură dinastie. După mai mulți ani de încercări ale francezilor de a coloniza această regiune, în 1859 aceștia au capturat Saigonul, iar mai târziu restul teritoriului, administrându-l până la Al Doilea Război Mondial (*vezi* Indochina Franceză). Japonezii au ocupat Vietnamul în perioada 1940-1945, declarându-l independent la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial, fapt care a provocat nemulțumirea francezilor. Aceștia au atacat Vietnamul, generând primul Război din Indochina. Francezii, susținuți material de americani, au fost învinși la Dien Bien Phu în 1954 și evacuați din Vietnam. În urma Conferinței de la Geneva, Vietnamul a fost împărțit de-a lungul paralelei de 17°, partea de N fiind condusă de Ho Chi Minh, iar cea de S de Bao Dai; împărțirea era temporară, dar alegerile de reunificare programate pentru 1956 nu au mai fost organizate. Bao

Dai a declarat independența Vietnamului de Sud (Republica Vietnam), în timp ce comuniștii au luat în stăpânire Vietnamul de Nord (Republica Democrată Vietnam). Acțiunile gherilelor nord-vietnameze și cele ale rebelilor procomuniști din Vietnamul de Sud au dus la intervenția SUA și la izbucnirea Războiului din Vietnam. În 1973 a fost semnat un tratat de încetare a atacurilor, iar trupele SUA au fost retrase. Războiul civil a fost reluat în 1975, când Vietnamul de Nord a invadat Vietnamul de Sud, iar guvernul celui din urmă a abdicat. În 1976, cele două state s-au unit, formând Republica Socialistă Vietnam. Începând cu anii 1980, guvernul a inițiat o serie de reforme economice și a început colaborarea cu țările asiatice și occidentale. În 1995, SUA a restabilit relațiile cu Vietnam.

Vietnam, Monumentul Veteranilor din ~

Monument în Washington DC, creat de Maya Lin, alcătuit din doi pereți scunzi din granit negru așezați în formă de V. Pe suprafața lucioasă a acestora sunt gravate numele a peste 58 000 de soldați americani căzuți în timpul Războiului din Vietnam, scrise în ordinea datei morții. Mai multe grupuri de veterani au protestat cu privire la forma abstractă a monumentului; ca urmare, s-a construit și un grup statuar înfățișând trei soldați ținând un steag, aflat la intrarea în memorial. De la inaugurare, din 1982, zidul controversat a devenit unul dintre cele mai vizitate monumente din Washington.

Vietnam, Războiul din ~

(1955–1975)

Efort prelungit al Vietnamului de Sud și al SUA de a împiedica unirea Vietnamului de Nord cu Vietnamul de Sud sub conducere comunistă. După primul Război din Indochina, s-a hotărât împărțirea Vietnamului până la alegerile libere care urmau să aibă loc în 1956. Probabilitatea ca Partidul Popular Viet Minh din N, condus de Ho Chi Min, să câștige alegerile era foarte mare. Din această cauză, conducătorul Vietnamului de Sud, Ngo Dinh Diem, a refuzat organizarea acestora. În războiul care a urmat, luptătorii din partea de N (aparținând grupării Viet Cong) au condus atacuri împotriva forțelor din Vietnamul de Sud, care era susținut de SUA. În Vietnam au fost trimiși mai mult de 500 000 de soldați americani. Ofensiva de la Tet din 1968, în care gruparea Viet Cong a atacat 36 de orașe sud-vietnameze, a marcat un moment crucial al războiului. Din cauza numeroaselor proteste americane împotriva războiului, președintele Lyndon B. Johnson a decis să-și schimbe politica. Au început negocierile de pace la Paris. Între 1969 și 1973, trupele americane au fost retrase din Vietnam, dar războiul s-a extins în Cambodgia și în Laos, în 1970. Negocierile de pace, întrerupte în 1971, au fost reluate în 1973, încheindu-se cu semnarea unui acord de încetare a luptei. Luptele au continuat, ambele părți acuzându-se de încălcarea tratatului. În 1975, vietnamezii din Nord au hotărât să invadeze Sudul. Vietnamul de Sud a capitulat câteva luni mai târziu, iar în 1976 cele două state s-au unit, formând Republica Socialistă Vietnam. Peste două milioane de oameni (inclusiv 58 000 de americani) au murit în timpul războiului, jumătate dintre ei fiind civili.

vietnameză, limba ~

Mon-Khmer, limba maternă a 60–65 de milioane de vietnamezi și cea de-a doua limbă a peste 50 de minorități din Vietnam, având peste 2 milioane de vorbitori în afara acestei țări. Chineza literară a fost limba dominantă, majoritatea lexicului fiind alcătuit din vocabular chinezesc cu pronunție japoneză (limba sino-vietnameză). În sec. XIII, caracterele chinezești au fost adaptate la specificul vietnamez. În sec. XVII, misionarii romano-catolici au introdus un sistem de scriere cu alfabet latin, folosind semne diacritice pentru a distinge între vocale și tonuri, un sistem adoptat pe scară largă doar în sec. XX.

Viforâta, mănăstirea ~

Lăcaș monahal situat în comuna Aninoasa, județul Dâmbovița, România. A fost ctitorită de voievodul Vladislav Basarab (1447–1457), refăcută radical de Matei Basarab în 1635 și reparată în 1713 de Maria, soția lui Constantin Brâncoveanu. Restaurată în sec. XX, mănăstirea adăpostește o bogată colecție de obiecte de artă ecleziastică medievală.

Viganò, Salvatore

(25.03.1769, Napoli, Regatul Napolelui – 10.08.1821, Milano, Teritoriu Austro-Habsburgic)

Balerin și coregraf italian. A studiat dansul cu tatăl său. A călătorit în Spania (1788) și la Viena (1793–1795, 1799–1803), unde a realizat coregrafii într-un stil care sintetiza

și mima dansul, asemănător stilului *ballet d'action* al lui Jean-Georges Noverre, stil pe care l-a numit „coreodramă". A creat peste 40 de lucrări, printre care *Creaturile lui Prometeu* (1801), *Gli strelizzi* (1809), *Otello* (1818) și *I titani* (1819). În 1811 a devenit profesor de balet la La Scala din Milano, poziție din care a susținut dezvoltarea baletului în Italia.

Vigée-Lebrun, (Marie-Louise-) Elisabeth

(16.04.1755, Paris, Franța - 30.03.1842, Paris)

Pictoriță franceză. A studiat inițial cu tatăl său, el însuși pictor portretist în pastel, apoi cu Joseph Vernet. În 1779 a fost chemată la Versailles să picteze portretul Mariei-Antoaneta, pe care a mai pictat-o de cel puțin 25 de ori. Când a izbucnit Revoluția Franceză, a părăsit Franța, călătorind și pictând portretele unor personalități precum Lord Byron și Germaine de Staël, dobândind un loc important în societate. Picturile sale au devenit celebre pentru prospețimea, farmecul și sensibilitatea lor, ea fiind recunoscută drept una dintre cele mai bune portretiste ale epocii sale.

Vigny, Alfred-Victor, Conte de ~

(27.03.1797, Loch, Franța - 17.09.1863, Paris)

Poet, dramaturg și romancier francez. A îmbrățișat cariera militară, dar a început să scrie poezie. Romanul său *Cinq-Mars* (1826) a fost primul roman istoric francez important. A scris *Stello* (1832), în care pledează pentru separarea vieții poetice de cea politică. *Chatterton* (1835), cea mai bună piesă de teatru a sa și una dintre capodoperele romantice, înfățișează suferința artistului neînțeles. Pesimismul lui Vigny se manifestă, de asemenea, în *Servitudine și măreție militară* (Servitude et grandeur militaire, 1835), în care prima și a treia povestire reprezintă capodoperele sale. Scrierile sale de maturitate cuprind poezii publicate postum în volumul *Destinele* (Les Destinées, 1864). S-a retras din societatea pariziană în floarea vârstei.

Vigo, Jean

(26.04.1905, Paris, Franța - 05.10.1934, Paris)

Regizor de film francez. Fiu al unui militant anarhist mort în închisoare în împrejurări suspecte, Vigo și-a petrecut copilăria nefericită în școli-internat. După ce s-a îmbolnăvit de tuberculoză, s-a stabilit la Nisa, unde a regizat primul său film, documentarul social satiric *À propos de Nice* (1930). A tratat tema libertății versus autoritate în celebrul film *Nota zero la purtare* (Zéro de conduite, 1933), etichetat drept antifrancez de critici și retras din cinematografe. Ultimul său film, *Atalanta* (L'Atalante, 1934), este considerat capodopera sa. A murit de leucemie la vârsta de 29 de ani.

vigoare hibridă

Vezi heterozis

vigonie

Cea mai mică specie de lamă din America de Sud (*vezi* alpaca). Denumită și vicugna sau vicunia și aparținând familiei *Camelidae* (*vezi* cămilă), trăiește în zonele semiaride din Anzii Centrali, la altitudini de 3 600–4 800 m. Are blană lungă, mătăsoasă, strălucitoare, în culori de la maro la alb; pe gât are o coamă deasă de păr alb, mătăsos. Are o înălțime de cca 90 cm și cântărește peste 50 kg. Mici turme de femele conduse de un mascul pasc pe pășunile cu ierburi joase și rumegă în timp ce se odihnesc. Își marchează teritoriul cu bălegar. Vigoniile nu pot fi domesticite, dar au fost vânate de secole; în prezent sunt protejate, fiind considerate o specie amenințată cu dispariția.

Vijayanagar

Vechi regat hindus, situat în S Indiei, la S de râul Krishna. A fost fondat în 1336 de conducătorii populației kanarese și a devenit cel mai mare imperiu din S Indiei, reprezentând, mai mult de două secole, o barieră împotriva atacurilor musulmanilor din N. A fost un centru important de cultură brahmanică și de artă dravidiană. A început să decadă odată cu înfrângerea de la Talikota (1565), luptă câștigată de o confederație a sultanilor musulmani; Imperiul Deccan s-a destrămat către anul 1614. Capitala regatului, Vijayanagar, a fost distrusă în 1565. Ruinele sale se află în Hampi, la SE de Karnataka.

Vijnanavada

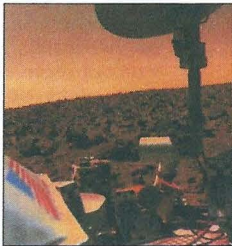
Vezi Yogacara

Viking

Două nave spațiale americane lansate de NASA în 1975. După 10 luni, navele *Viking 1* și *2* au intrat pe orbita lui Marte, lansând pe suprafața planetei dispozitive care au măsurat caracteristicile

NASA/JPL

Viking 2 atingând solul (prim-plan) de pe Marte, fotografiat de una dintre camerele navei spațiale, 1976

atmosferei și ale solului și au făcut fotografii color ale suprafeței. Experimentele, menite să găsească dovada existenței organismelor vii pe Marte, nu au avut nici un rezultat pozitiv. Navele au transmis numeroase fotografii ale suprafeței acestei planete.

vikingi

Războinici și navigatori scandinavi care au colonizat Europa între sec. IX–XI. Suprapopularea Peninsulei Scandinave și ușurința cu care se puteau dobândi alte teritorii i-au făcut pe vikingi, talentați constructori de nave și excepționali marinari, să se angajeze în cucerirea altor ținuturi. În 865 d.Hr., vikingii au cucerit E Angliei, Northumbria și o mare parte din Mercia. Alfred cel Mare, regele Wessexului, a încheiat un armistițiu cu aceștia în 878 d.Hr., prin care danezii preluau controlul unei mari părți din teritoriul Angliei. Alfred a învins armatele vikinge între 892 și 899 d.Hr., iar fiul său a continuat luptele, recucerind, până în 924 d.Hr., Mercia și E Angliei; Northumbria a fost recuperată în 954 d.Hr. În urma atacurilor din 980 d.Hr., Anglia a fost inclusă în imperiul lui Canut, până în 1042, când s-a reinstaurat monarhia autohtonă. Scandinavii au influențat constant structura socială, limba și numele englezești. În 900 d.Hr., scandinavii s-au stabilit și în Islanda, de unde au navigat spre Groenlanda și America de Nord. Au invadat Irlanda în 795 d.Hr., formând regate la Dublin, Limerick și Waterford. Bătălia de la Clontarf (1014) a încheiat perioada de domnie scandinavă. Franța a suferit atacuri periodice ale scandinavilor, dar s-a eliberat de dominația acestora. În Rusia, vikingii au ocupat pentru o scurtă perioadă Novgorod, Kiev și alte orașe, dar au fost repede integrați de populația slavă. Au semnat tratate comerciale cu bizantinii (912 d.Hr., 945 d.Hr.) și au fost angajați ca mercenari în Constantinopol. Expedițiile expansioniste ale vikingilor au luat sfârșit în sec. XI.

Vikramaditya

Vezi Chandra Gupta II

vilă

Proprietate care cuprinde casă, pământ și clădiri auxiliare. Acest termen se referă în special la reședințele de vară suburbane ale romanilor și, mai târziu, ale imitatorilor lor italieni. Vilele romane aveau o arhitectură asimetrică, fiind construite în terase pe coaste de deal; aveau colonade, turnuri, grădini cu piscine și fântâni. În Marea Britanie, termenul a fost împrumutat cu sensul de casă mai mică aflată în suburbii. *Vezi* vila lui Hadrian; Andrea Palladio.

Viliui

Râu în partea central-estică a Siberiei. Este cel mai mare afluent al fluviului Lena, având o lungime de 2 650 km. Se varsă în Lena la 320 km NV de Iakutsk. Este navigabil pe o porțiune de cca 1 448 km. În 1954 lângă acest râu au fost descoperite mari zăcăminte de diamante.

Villa, Pancho *născut* Doroteo Arango

(05.06.1878, Hacienda de Rio Grande, San Juan del Río, Mexic - 20.06.1923, Parral)

Conducător de gherilă mexican. A rămas orfan din copilărie; și-a petrecut adolescența ascunzându-se, deoarece omorâse un moșier ca răzbunare pentru că acesta îi violase sora. Fiind susținător al reformei agrare, s-a alăturat lui Francesco Madero în revolta împotriva lui Porfirio Diaz. Grupul său, *División del Norte*, s-a unit cu Venustiano Carranza pentru a-l înlătura de la putere pe Victoriano Huerta (1854–1916), dar după puțin timp s-a despărțit de Carranza. În 1914 a fost forțat să fugă împreună cu Emiliano Zapata. În 1916, pentru a demonstra că nordul nu era stăpânit de Carranza, Villa a atacat un oraș din New Mexico. O trupă militară americană condusă de generalul John Pershing a fost trimisă pentru a-l înfrânge, dar popularitatea lui și cunoașterea foarte bună a zonei au făcut imposibilă capturarea sa. După înlăturarea de la putere a lui Carranza (1920), Villa a fost reabilitat. A fost asasinat trei ani mai târziu. *Vezi* Revoluția Mexicană; Alvaro Obregon.

Villafranca, Pacea de la ~

(1859)

Tratat de pace preliminar încheiat între Napoleon III și împăratul Austriei, Franz Iosef, care a pus capăt războiului franco-piemontez împotriva Austriei. Napoleon III a încheiat pacea după sângeroasa Bătălie de la Solferino, fără a se consulta cu regele Piemontului, Victor Emmanuel II. Prin acordul de pace, Lombardia a fost cedată Franței și apoi Piemontului, iar ducii de Parma, Modena și Toscana au fost readuși pe tron. Deși această pace a fost contestată de naționaliștii italieni, ea a marcat începutul unificării Italiei sub conducere piemonteză.

Villahermosa

Oraș, 330 846 loc. (2000), centrul administrativ al statului Tabasco, în SE Mexicului. Fondat în 1596 sub numele de Villa Felipe II, s-a numit apoi San Juan de Villa Hermosa și San Juan Bautista; numele actual i-a fost dat în 1915. Catedrala orașului a fost construită în 1614; muzeul de arheologie este unul dintre cele mai vestite muzee din Mexic. Este centru de importanță națională de industrie, comerț și agricultură. În această regiune există ruine maya.

Villa-Lobos, Heitor

(05.03.1887, Rio de Janeiro, Brazilia - 17.11.1959, Rio de Janeiro)

Compozitor brazilian. A fost familiarizat cu muzica tradițională încă din copilărie, iar studiile de etnomuzicologie (1905–1912) au avut o mare influență asupra lucrărilor sale. În 1917 l-a cunoscut pe D. Milhaud, iar mai târziu pe Arthur Rubinstein, care i-a promovat muzica. Săptămâna artei moderne de la São Paolo (1922) i-a adus muzica în atenția publicului din toată țara, oferindu-i-se, cu această ocazie, o bursă la Paris (1923–1930), unde creațiile sale au fost primite cu entuziasm. La întoarcere, devenind un cunoscut pedagog, a fondat Conservatorul Ministerului Educației (1942) și Academia Braziliană de Muzică (1945). A fost numit ambasadorul semioficial al Braziliei în lume. Printre numeroasele sale creații se numără cele nouă *Bachianas brasileiras* pentru diverse ansambluri și cele 14 *Chôros*, bazate pe o formă extrem de populară de muzică de stradă.

Villanova, cultura ~

Cultură din Italia de azi, datând din prima Epocă a Fierului, numită astfel după satul unde s-au descoperit primele dovezi, în 1853. Această cultură a apărut în sec. X sau IX î.Hr., ca o variantă a culturilor câmpurilor de urne. Morții lor erau incinerați, iar cenușa era pusă fie într-o urnă frumos decorată, formată din două compartimente, acoperită cu un bol sau cu un capac în formă de coif, fie într-o urnă făcută din teracotă. Fiind pricepuți la prelucrarea metalelor, băștinașii extrăgeau cupru și aveau mine de fier în Toscana. La sfârșitul sec. VIII î.Hr. meșteșugul lor, precum și ritualul înmormântării au fost influențate de greci. Cultura lor a început să dispară în sec. VII î.Hr.

Villard de Honnecourt

(1225, Picardia, Franța - 1250)

Arhitect francez. Este cunoscut în special pentru schițele făcute în timp ce își căuta de lucru ca zidar. Cartea conține desene și însemnări despre practicile arhitecturale din acea epocă, în care descrie procedeele tehnice și instrumentele mecanice folosite. A scris și despre clădirile și monumentele văzute, oferind o varietate de informații despre arhitectura sec. XIII și o explicație pentru răspândirea arhitecturii gotice în Europa.

Villard, Henry *născut* Ferdinand Heinrich Gustav Hilgard

(10.04.1835, Speyer, Franța - 12.11.1900, Dobbs Ferry, New York, SUA)

Jurnalist și specialist în finanțe, american de origine germană. În 1853 a emigrat în SUA, unde a lucrat la ziarele de limbă germană. În timpul Războiului Civil American, a fost corespondent a două ziare din New York. În 1881, a cumpărat revista *Nation* și cotidianul *New York Evening Post*. În anii 1870, a finanțat mai multe companii de cale ferată din Oregon, iar din 1881 până în 1884 a fost președintele companiei de căi ferate Northern Pacific Railway Co., a cărei construcție s-a realizat în ciuda depășirii substanțiale a costurilor estimate; în perioada 1888–1893 a făcut parte din consiliul de administrație. A cumpărat două dintre companiile lui Edison, creând Edison General Electric în 1889, al cărei președinte a fost până la reorganizarea acesteia în 1892, sub numele de General Electric Co.

Villars, Claude-Louis-Hector, Duce de ~

(08.05.1653, Moulins, Franța - 17.06.1734, Turin, Sardinia)

Militar francez. S-a remarcat în timpul războiului dintre Franța și Olanda (1672–1678) și în Războiul Marii Alianțe. În urma victoriilor obținute în Războiul pentru Succesiunea la Tronul Spaniei, a fost numit mareșal al Franței (1702) și duce (1705). A continuat șirul victoriilor prin campaniile militare din Germania (1705–1708), l-a învins pe ducele de Marlborough la Malplaquet (1709) și pe Eugeniu de Savoia la Denain (1712). A făcut parte din consiliul de regență al tânărului Ludovic XV. La izbucnirea Războiului pentru Succesiunea la Tronul Poloniei, a fost numit mareșal-general al Franței (1733) și trimis să atace teritoriile austriece din N Italiei.

Villella, Edward
(n. 01.10.1936, New York, SUA)

Balerin, coregraf și regizor, considerat unul dintre cei mai reprezentativi balerini americani. A urmat cursurile Școlii de Balet Americane și a intrat în trupa de balet din New York în 1957, devenind prim-balerin în 1960. A avut roluri principale în multe dintre baletele lui George Balanchine, de ex. în *Fiul risipitor* (1960), remarcându-se printr-o tehnică plină de vitalitate. După ce s-a retras de pe scenă, în 1983, a devenit regizor artistic al trupei de balet din Oklahoma (1983–1986). În 1986 a înființat Trupa de Balet din Miami, unde își continuă și astăzi activitatea, ca regizor artistic.

Edward Villella în *Fiul risipitor*
MARTHA SWOPE

Villemin, Jean Antoine
(28.01.1827, Prey, Vosges, Franța - 06.10.1892, Paris)

Medic francez. În calitate de doctor militar, a observat că tinerii sănătoși se îmbolnăveau de tuberculoză (TB) deoarece locuiau în număr mare în cazarmele militare. Știind că o boală similară apare și la cai, fiind transmisă prin injectare, a făcut experimente pe iepuri, injectându-le sânge de la vaci sau de la oameni infectați cu TB, dovedind astfel că boala era contagioasă. Teoria sa, publicată în 1867, a fost la început ignorată, fiind însă ulterior confirmată de experimentele altor oameni de știință.

Villiers, George
Vezi primul duce de Buckingham

Villon, François *născut* François de Montcorbier *sau* François des Loges
(1431, Paris, Franța - după 1463)

Poet francez. Villon a primit o educație riguroasă, dar a avut o viață plină de excese; a omorât un preot în 1455, apoi s-a alăturat unui grup de răufăcători, a devenit părtaș la furturi și scandaluri publice. A fost închis în repetate rânduri și condamnat la moarte în 1462, dar pedeapsa a fost comutată în exil, moment din care nu mai există informații despre el. Operele sale, publicate postum, cuprind *Micul Testament* (Le Petit Lais, 1489), mici testamente ironice adresate prietenilor și cunoștințelor lui; *Testamentul* (Le Lais, 1489), care înfățișează viața sa într-un stil de o mare adâncime poetică și sentimentală; creațiile sale mai cuprind numeroase balade, cântece și rondouri. Versurile lui, având teme variate, de la beție și prostituție până la rugăciuni adresate Fecioarei Maria, scrise la rugămintea mamei lui, sunt pline de emoție, ilustrând în același timp un remarcabil control al rimei și o compoziție riguroasă.

Vilnius
Oraș, 542 287 loc. (2001), capitala Lituaniei. Fondat în sec. X d.Hr., a devenit capitala Lituaniei în 1323. Distrus în 1377 de cavalerii teutoni, dar apoi reconstruit. A fost ocupat de Rusia în 1795, fiind recunoscut timp de mai multe secole ca important centru cultural evreiesc. A fost ocupat de germani în timpul celor două războaie mondiale, suferind mari distrugeri. În perioada 1920–1939 a fost anexat Poloniei; a fost luat apoi de sovietici, aceștia redându-l Lituaniei, la rândul ei anexată Uniunii Sovietice în 1940. Ca urmare a ocupării de germani în Al Doilea Război Mondial, populația evreiască a orașului a fost decimată, ajungând de la 80 000 în 1941, la 6 000 în 1945. În 1991 a devenit capitala Lituaniei independente. Este centru industrial important; deține, de asemenea, numeroase clădiri istorice cu arhitectură gotică, renascentistă și barocă.

Vilnius, conflictul de la ~
Dispută între Polonia și Lituania cu privire la apartenența orașului Vilnius. După Primul Război Mondial, noul guvern lituanian s-a stabilit la Vilnius. În 1919, guvernul a fost desființat de sovietici, iar orașul a intrat în posesia polonezilor (1919), fiind apoi ocupat de sovietici, care l-au cedat Lituaniei în 1920. S-a încheiat un armistițiu în cadrul Ligii Națiunilor; Polonia a ocupat orașul din 1920 până în 1939, când acesta a fost redat Lituaniei.

vin
Băutură alcoolică produsă din suc de struguri fermentat. Deși cunoscut din cele mai vechi timpuri, vinul nu a fost băut în forma sa matură decât după apariția sticlei și a dopului de plută, în sec. XVII. Pentru producerea vinului, strugurii sunt zdrobiți și storși, iar sucul (numit must) este depozitat în butoaie și pus la păstrare cu drojdie (*Saccharomyees ellipsoideus*) și adesea cu bioxid de sulf, care este bactericid

și fungicid. Fermentația continuă câteva săptămâni, apoi vinul este tras în butoaie de lemn sau în alte recipiente pentru a doua fermentație. Se limpezește și este îmbuteliat înainte de a ajunge la maturitate. Vinurile se clasifică în funcție de culoare și pot fi roșii, rosé sau albe; culoarea vinului depinde de culoarea strugurilor și, mai ales, dacă fermentația se face pe boască sau nu. Vinul este dulce sau sec, vinurile dulci având un conținut mare de zahăr, iar cele seci, puțin zahăr. Vinurile spumoase, cum ar fi șampania, conțin dioxid de carbon, rezultat din faptul că sunt îmbuteliate înaintea fermentației complete. Vinurile tari, Porto și Sherry, au adaos de alcool. Liderii în producția de vin sunt Franța, Italia, SUA, Spania, Portugalia, Argentina, Germania, Australia, Africa de Sud și România.

Viña del Mar

Oraș, 330 000 loc. (2002) în zona metropolitană, situat în centrul statului Chile. Este o suburbie a orașului Valparaiso, situată pe coasta Oceanului Pacific. Viña del Mar este o stațiune cu cazinouri, plaje, muzee și teatre. Bazele militare și navale, precum și zăcămintele de petrol contribuie la dezvoltarea economiei orașului.

Vinaya Pitaka

Cea mai veche dintre cele trei componente ale canonului budhist theravada Tripitaka. Conține cele 227 de reguli ale vieții monahale a călugărilor Bhiksus, împreună cu povestea formulării acestor reguli de către Buddha. Variază mai puțin de la o școală la alta decât Sutta Pitaka sau decât Abhidhamma Pitaka (celelalte două componente ale Tripitaka). Regulile sunt împărțite în clase, în funcție de severitatea pedepsei date pentru încălcarea lor; pe lângă reguli, conține și texte care stabilesc criteriile de admitere în ordin și motive de excludere, precum și un inventar secret și prescurtat a regulilor din celelalte texte Vinaya.

Vincennes, porțelan de ~

Ceramică lucrată la Vincennes, în Franța, începând cu 1740, până în 1756 (la trei ani după ce devenise manufactură regală). Din acel an, manufactura s-a mutat la Sèvres, lângă Versailles. Porțelanul tipic de Vincennes era făcut dintr-o pastă albă, nesmălțuită, înfățișând figurine și flori cu tulpini de sârmă sau aplicate direct pe vase. Între 1756 și 1770, la Vincennes s-a continuat producerea de vase cu smalț care avea cositor în compoziție (oficial) și obiecte din porțelan (clandestin, în ciuda monopolului manufacturii de la Sèvres). *Vezi și* porțelan de Sèvres.

Vincent de Beauvais

(1190, Beauvais?, Franța - 1264, Paris)

Învățat și enciclopedist francez. A fost preot dominican (cca 1220); a devenit lector și capelan la curtea regelui Ludovic IX. În 1244 și-a terminat opera, intitulată *Marea oglindă* (Speculum majus), un compendiu de 80 de volume cuprinzând informații științifice de la creația universului până în timpul lui Ludovic IX, informații referitoare la istoria omenirii, istoria și științele naturale, la literatura europeană, drept, politică și economie. Această lucrare a avut influență asupra învățaților și poeților până în sec. XVIII. *Vezi și* enciclopedie.

Vincent de Paul, Sfântul ~

(24.04.1581, Pouy, Franța - 27.09.1660, Paris; canonizat în 1737; sărbătorit pe 27 septembrie)

Conducător religios francez. A fost educat la Dax, în ordinul franciscanilor; a fost hirotonisit în 1600, absolvind Universitatea din Toulouse în 1604. Se spune că a fost prins de pirații berberi, dar a scăpat. În 1625 a înființat la Paris Congregația Misiunii (numită și Ordinul Lazărilor), formată din predicatori și învățători. A înființat, de asemenea, Confraternități de Caritate, asociații laice de femei care îngrijeau bolnavii. Împreună cu Sf. Louise de Marillac, a creat Fiicele Carității (Surori de caritate ale Sf. Vincent de Paul).

Vinci, Leonardo da

Vezi Leonardo da Vinci

vindecare prin credință

Tratare a unei suferințe sau a unui handicap prin invocarea puterii divine, fără a apela la mijloacele medicinei tradiționale. Vindecătorul poate fi un preot sau un om cu harul vindecării, care este intermediarul dintre bolnav și divinitate. Anumite locuri, cum ar fi grota de la Lourdes, din Franța, sunt considerate de credincioși miraculoase. În Grecia antică, templele închinate zeului medicinei, Asclepios, erau construite în apropierea izvoarelor sau a apelor cu proprietăți magice. În creștinism, dovada în sprijinul vindecărilor prin credință este reprezentată de o parte din miracolele săvârșite de Iisus în perioada

propovăduirii. Știința creștină se remarcă prin credința în vindecările miraculoase, practicate într-un mod mai dramatic în penticostalism, prin punerea mâinilor deasupra bolnavilor.

Vinea, Ion *născut* Ioan Eugen Iovanaki

(14.04.1895, Giurgiu, România - 06.06.1964, București)

Scriitor român. Licențiat în drept, nu a profesat niciodată avocatura. A colaborat cu Tristan Tzara și Marcel Iancu la revista antisămănătoristă *Simbolul*. A condus revista *Contemporanul* (1922–1931), o rampă de lansare a poeților moderniști reuniți în curentul constructivist. În 1964 i-a apărut volumul de poezii *Ora fântânilor* și în același an se stinge din viață.

Vinerea Mare

Vinerea de dinaintea Paștelui, în care se comemorează crucificarea lui Iisus. A fost celebrată de creștini încă din sec. II d.Hr. prin pocăință și post. Bisericile ortodoxă orientală și romano-catolică au liturghii speciale pentru această zi, care includ lecturi și rugăciuni menite să amintească de suferințele lui Hristos pe cruce. Bisericile protestante au, de asemenea, slujbe speciale în Vinerea Mare.

Vinerea Neagră

(24 septembrie 1869)

Zi care a produs panică la bursa SUA, din cauza scăderii bruște a prețului aurului. Încercarea lui Jay Gould și James Fisk de a reabilita piața aurului și de a forța creșterea prețului acestuia prin oprirea vânzării aurului către guvern a fost realizată datorită influenței de care se bucurau cei doi oameni politici. Când președintele Ulysses S. Grant a aflat despre acest plan, a ordonat guvernului să vândă patru milioane de dolari americani în aur, decizie care a condus la o scădere și mai dramatică a prețului aurului și, de aici, la panică și în rândul altor burse.

Vingt, Les ~ *sau* Les XX /Grupul celor Douăzeci/

Grup de artiști simboliști, din care făceau parte James Ensor, Fernand Khnopff și Henry van de Velde, care au expus în Belgia între 1891 și 1893. Pictura belgiană simbolistă se caracterizează prin utilizarea formelor simple, a tușelor ample, prin folosirea subiectivă a culorilor și printr-un conținut spiritual inspirat de culturile religioase, exotice și primitive. Stilul diferențiat al artiștilor din acest grup a dat naștere unui nou stil, numit Art Nouveau.

Vinland

Teritoriu împădurit, situat în America de Nord, descoperit și numit astfel de Leif Eriksson către anul 1000 d.Hr. Această regiune se afla, probabil, de-a lungul coastei Atlanticului, în E sau NE Canadei de astăzi. Incursiunile vikingilor pe acest teritoriu (numit *wine land* – pământul vinurilor – datorită strugurilor săi sălbatici) sunt consemnate în saga norvegiană. Se presupune că Leif Eriksson a condus prima expediție, iar fratele său, Thorvald, pe cea de-a doua, pe la 1003. O armată formată din 130 de vikingi a încercat o expediție de colonizare în cca 1004, care a fost un eșec, din cauza conflictului cu indienii băștinași. În 1013, o ultimă expediție a fost întreprinsă de fiica lui Erik cel Roșu, Freydis. În 1963 au fost descoperite ruinele unei așezări norvegiene la L'Anse aux Meadows, în extremitatea de N a Americii de Nord.

Vinogradski, Serghei (Nicolaevici)

(01.09.1856, Kiev, Imperiul Rus - 25.02.1953, Brie-Comte-Robert, Franța)

Microbiolog rus. Studiind comportamentul bacteriilor sulfuroase, a arătat că acelea lipsite de culoare oxidează acidul sulfhidric, transformându-l în sulf și apoi în acid sulfuric în absența luminii (1887). A descoperit (1889–1890) două grupe de microorganisme, fiecare implicată în procesul de nitrificare (oxidarea amoniului în nitriți și a nitriților în nitrați), și a stabilit o nouă clasificare a acestora. De asemenea, a propus metode noi de studiu al microorganismelor din sol, în mod deosebit al acelora care trăiesc în simbioză cu legumele.

Vinson, Fred(erick Moore)

(22.01.1890, Louisiana, Kentucky, SUA - 08.09.1953, Washington DC)

Jurist american. A făcut parte din Congres în perioada 1923–1938, cu un an sau doi de absență, din Curtea de Apel (1938–1943), apoi a deținut funcții înalte de conducere, precum ministru de finanțe sub conducerea președintelui Harry Truman. A contribuit la înființarea Băncii Internaționale de Reconstrucție și Dezvoltare și a Fondului Monetar Internațional. În 1946 a fost numit de Truman șef al Curții Supreme de Justiție, ocupând această poziție până în 1953. Pe perioada funcționării sale, a

susținut politica de securitate internă a lui Truman și drepturile minorităților la protecție egală.

Vinson

Munte în lanțul Sentinel, situat în partea centrală a Munților Ellsworth, în V Antarcticii. Are o înălțime de 4 897 m, fiind cel mai înalt munte de pe continent. A fost descoperit în 1935, de exploratorul american Lincoln Ellsworth.

vioară

Instrument muzical cu coarde, la fel ca viola, violoncelul și contrabasul. Dintre acestea, vioara are tonurile cele mai înalte. Este formată dintr-un grif, patru coarde și un corp al cărui mijloc este scobit, pentru a permite mișcarea liberă a arcușului. Vioara este ținută pe umărul stâng, iar arcușul în mâna dreaptă. Ambitusul său este de patru octave. A apărut în Italia în sec. XVI, dezvoltându-se din vioara medievală și din alte instrumente. Dimensiunea sa a fost stabilită în sec. XVII, dar inovațiile din sec. XVIII–XIX i-au crescut intensitatea tonală. Datorită sunetului vioi și plin de strălucire, vioara a fost foarte mult utilizată în muzica occidentală, având cel mai vast repertoriu dintre toate instrumentele cu coarde. Începând cu jumătatea sec. XVII, vioara a devenit instrumentul de bază în orchestrele simfonice, astăzi folosindu-se 20–26 de viori; este, de asemenea, prezentă în muzica de cameră, precum și ca instrument solo. Este folosită și în folclorul muzical din multe țări, fiind numită popular scripcă sau alăută.

viol

Activitate sexuală ilegală, de obicei raport sexual realizat cu forța ori sub amenințare cu forța și împotriva voinței victimei. Deși limitat în mod tradițional la atacurile asupra femeilor de către bărbați, în ultimii ani definiția violului a fost lărgită pentru a acoperi atacuri împotriva persoanelor de același sex sau împotriva celor care, din cauza unei boli mintale sau din alte motive, sunt incapabili de consimțământ. Violul în sens juridic, sau raportul sexual cu o persoană sub o anumită vârstă (de la 14 la 18 ani), este considerat o infracțiune gravă. Violul este, în general, o expresie a furiei sau a agresiunii și o manifestare patologică a puterii din partea unui violator. Răspunsurile psihologice ale victimei variază, dar, de obicei, includ sentimente de rușine, umilire, confuzie, teamă și ură. Multe victime ale violului nu raportează delictul, fiind îngrozite de ideea unui interogatoriu amănunțit la tribunal și de dificultatea de a demonstra un delict pentru care nu există, de obicei, martori. *Vezi* agresiune.

violarea legilor de conservare

În fizica particulelor elementare, violare a legilor de conservare asociate cu sarcina conjugată, C (operația de transformare a particulei în antiparticula sa), și cu paritatea, P, de către forțele slabe. În 1957 s-a descoperit că paritatea este violată în dezintegrarea beta. Nu s-a găsit nici o explicație pe deplin satisfăcătoare, dar violarea legilor de conservare le permite fizicienilor să facă o distincție clară între materie și antimaterie.

viola da gamba

Instrument muzical cu coarde, apărut în sec. XVI–XVIII. Spre deosebire de instrumentele din familia viorii, viola da gamba are o claviatură cu plectru, un braț curbat, o cutie de rezonanță dreaptă, cu șase coarde, și un ton mai moale. În funcție de ambitus, poate fi sopran, tenor, bas și contrabas. Poziția sa este verticală, între picioare sau pe genunchi. Instrumentele din familia violei da gamba au apărut la sfârșitul sec. XV, devenind foarte răspândite și ajungând să aibă un repertoriu bogat. În perioada barocă, viola bas a fost combinată cu clavecinul în basso continuo. Familia actuală a viorii, care are un sunet mai penetrant, a înlocuit treptat viola, în sec. XVIII.

violă

Instrument muzical cu coarde, din familia viorii. Arată aproape la fel ca vioara, dar este puțin mai mare; ambitusul său se situează cu o cvintă perfectă mai jos. Este folosită în multe ansambluri de muzică de cameră, iar orchestrele moderne folosesc între șase și zece viole. Tonul său este mai grav, mai cald și mai atenuat decât cel al viorii, fiind mai rar folosită ca instrument solo. Viola d'amore a apărut în sec. XVIII, având șase sau șapte coarde melodice și mai multe coarde armonice, situate sub primele, care rezonează în acord cu linia melodică.

violetă

Denumire comună pentru cele cca 500 de specii de plante erbacee sau arbuști mici

care formează genul *Viola*, din care fac parte violetele mici, viu colorate, violetele cu flori mai mari, precum și panseluțele. Multe specii ale genului *Viola* au două tipuri de flori: floarea de primăvară, mai viu colorată, care nu este fertilă; floarea de vară, mai puțin spectaculoasă, care este fertilă. Cea mai cunoscută specie de *Viola* are frunzele în formă de inimă. *Violetele* care se comercializează în florării aparțin, de obicei, speciilor hibrid (*V. odorata* fiind foarte frecventă) și se numesc violete-parfumate. Familia *Violaceae*, din care face parte genul *Viola*, este răspândită în întreaga lume; din ea fac parte copăceii și arbuștii care cresc în păduri, sub copacii înalți. Așa-numita violetă-africană aparține familiei *Gesneridae*.

violetă-africană

Plantă din genul *Saintpaulia*, din familia *Gesneridae*, mai ales *S. ionantha*. Violetele africane sunt originare din zonele de mare altitudine din Africa tropicală de E. Ele sunt plante erbacee mici, păroase, de obicei fără tulpină, cu frunze înghesuite, cu pețiol lung. Florile, de culoare violet, albă sau roz, înfloresc aproape tot anul. Sunt plante de casă din care au fost dezvoltate sute de varietăți, inclusiv miniaturi.

Viollet-le-Duc, Eugène-Emmanuel

(27.01.1814, Paris, Franța - 17.09.1879, Lausanne, Elveția)

Arhitect, restaurator și scriitor francez din perioada neogotică. După ce și-a terminat studiile de arhitectură și stagiul în arheologie, a fost angajat să restaureze biserica abației de la Vézelay (1840). A luat parte la restaurarea catedralelor Sainte-Chapelle (1840) și Notre-Dame de Paris (1845) și a supravegheat restaurarea a numeroase alte clădiri medievale, printre care catedrala din Amiens (1849) și fortificațiile de la Carcassonne (1852). La restaurările ulterioare a adăugat elemente proprii, fapt pentru care a fost criticat în sec. XX. Este celebru pentru scrierile sale, care includ *Dicționar al arhitecturii franceze între secolele XII–XVI* (Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle, 1854–1868) și *Conversații despre arhitectură* (Entretiens sur l'architecture, 1858–1872). Teoriile sale despre designul arhitectural rațional au reprezentat trecerea de la perioada neoromantică la funcționalismul sec. XX și au influențat arhitecții școlii din Chicago.

ARHIVELE FOTOGRAFICE, PARIS

Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc

violoncel

Instrument muzical cu coarde și arcuș, asemănător cu vioara ca formă, dar având dimensiuni mai mari și un timbru mult mai grav (numele său înseamnă vioară mare). Instrumentul se ține între genunchi, greutatea fiind suportată de o tijă metalică ce se sprijină pe pământ. Are patru coarde, acordate cu o octavă mai jos decât vioara. Violoncelul a fost inventat la începutul sec. XVI, odată cu vioara și cu viola; îmbunătățirile ulterioare i-au conferit o putere mai mare. A înlocuit treptat viola da gamba bas, în sec. XVIII, mai ales ca instrument continuo. De 250 de ani, este nelipsit din ansamblurile de muzică de cameră. În sec. XIX–XX, a fost folosit mai mult ca instrument solo. Orchestra modernă are între șase și douăsprezece violoncele.

vipassana

În budismul theravada, metodă de meditație. Scopul său este de a dezvolta înțelegerea realității prin concentrarea puternică a minții asupra proceselor fizice și mentale. Cel care meditează ajunge, prin experiența personală, la înțelegerea adevărurilor suferinței (*dukkha*), ale morții (*anicca*) și ale lipsei de veșnicie a sufletului (*anatta*). Este un proces de purificare mentală care duce la abandonarea rădăcinilor acțiunilor profane, la eradicarea ignoranței și la atingerea Nirvanei.

viperă

Denumire comună pentru numeroșii șerpi veninoși din familia *Viperidae* împărțiți în două subfamilii: *Viperinae* (toate viperele din Europa, Asia și Africa) și *Crotalinae* (crotali). Cei doi dinți veninoși, atașați de oasele mobile ale maxilarului superior, sunt orientați spre partea posterioară a gurii, când nu sunt folosiți. Denumirea este folosită și pentru speciile de elapide, viperele-morții, asemănătoare cu vipera. Viperele includ viperele-comune, viperele-sâsâitoare și viperele-de-noapte. Viperele trăiesc în Europa, Asia, Africa și Australia.

viperă-sâsâitoare (*Bitis arietans*)

Variază în lungime de la 45 cm la 1,5 m. Vipera-sâsâitoare din Africa și vipera-morții din Australia și din insulele învecinate sunt deosebit de veninoase, cu o mușcătură adesea mortală pentru om. Numele este folosit și pentru alți șerpi (de ex. pentru șarpele-rât-de-porc). Se hrănesc cu animale mici pe care le atacă brusc și apoi le târăsc. Multe specii din Eurasia și Africa sunt terestre; există doar câteva specii arboricole sau care își fac vizuini sub pământ. Majoritatea nasc pui vii.

Viracocha

Zeu creator la băștinașii preincași din Perú, inclus apoi în panteonul incaș. Era zeu al ploii și considerat creatorul Soarelui care strălucea deasupra lacului Titicaca. După ce a creat cerul și pământul, se spune că a călătorit prin lume, pentru a-i învăța pe oameni artele civilizației. La Manta (Ecuador) a mers de-a lungul coastei Pacificului, promițând să se întoarcă într-o bună zi. Acest zeu este venerat de foarte mult timp, fiind probabil figura tânguitoare sculptată în ruinele megalitice de la Tiahuanaco.

Virchow, Rudolf (Carl)

(13.10.1821, Schivelbein, Pomerania, Prusia - 05.09.1902, Berlin)

Patolog, antropolog și om politic german. În 1847 a înființat revista de patologie care îi poartă astăzi numele (*Virchows Archiv*). A fost profesor de anatomie patologică la universitățile din Würzburg (1849–1856) și Berlin (1856–1902). În 1861 a fost ales în Dieta prusacă și a înființat Partidul Progresist. A introdus termenii tromboză și embolie, infirmând teoria că flebita cauzează majoritatea bolilor. Lucrările sale cuprind teorii revoluționare în domeniul diviziunii celulare și al metabolismului, subliniind faptul că diviziunea celulară stă la baza multiplicării celulelor pentru a forma țesuturi. Teoria conform căreia nu microbii produc boli și respingerea propunerii lui Ignaz Semmelweis de a se utiliza antiseptic au dus la întârzierea folosirii acestora. Virchow a fondat, de asemenea, două grupuri de antropologie, care l-au însoțit pe Heinrich Schliemann la Troia (1879) și în Egipt (1888).

Vireonidae, familia ~

Familie ce cuprinde 42 de specii de păsări cântătoare, răspândite în cele două Americi, care au cioc puternic, puțin crestat, încovoiat la vârf, acoperit cu vibrise fine la bază. Aceste păsări au o lungime de 10–18 cm și penaj de culoare gri sau verzui, cu pete albe sau galbene. Mănâncă insecte de pe frunzișul copacilor și emit triluri puternice. Cuibul lor are formă de cupă, suspendat la locul de bifurcație al unei ramuri. *Vireo olivaceus,* răspândită din S Canadei până în Argentina, are o lungime de 15 cm și ochi negri conturați cu o bandă albă, care contrastează cu coroana cenușie.

virginal

Clavecin rectangular mic, cu un singur set de coarde și o singură claviatură. Originea numelui este incertă. Coardele sunt așezate paralel cu claviatura care ocupă doar o porțiune din lungimea instrumentului. Virginalul de combinație constă dintr-un virginal mai mic care poate fi așezat deasupra claviaturii mai mari pentru a realiza un instrument cu dublă claviatură. Virginalul a fost folosit în special în sec. XVI–XVII în Anglia, unde compozitori precum William Byrd, Thomas Morley, Thomas Weelkes etc. au compus muzică pentru acest instrument.

Virginal din Anglia, proiectat de Robert Hatley, Londra, 1664; Colecția Benton-Fletcher, National Trust, Hampstead, Londra

Virgine Americane, Insulele ~

Teritoriu autonom al SUA, situat la E de insulele Antile, în partea de NE a Mării Caraibilor. Insulele sunt formate din insulele Saint Croix, Saint John și Saint Thomas și încă cca 50 de insule mai mici. Suprafața: 352 kmp, 123 498 loc. (2002). Capitala: Charlotte Amalie. Aproximativ 80% din populație este de origine africană; restul sunt hispanici (în special portoricani) sau emigranți albi. Sunt cetățeni americani și aleg un reprezentant fără drept de vot pentru Camera Reprezentanților, dar nu iau parte la alegerile naționale ale SUA. Limbi vorbite: engleză (limba oficială), franceză, spaniolă. Religii: protestantismul, iudaismul ortodox. Insulele au un relief

deluros și sunt înconjurate de recife de corali. Turismul reprezintă principala sursă de venituri. Aceste insule au fost inițial populate de indienii arawak, dar erau locuite de caribi când Cristofor Columb a ancorat la Saint Croix, în 1493. St. Croix a fost ocupat de olandezi, englezi, francezi și spanioli, o perioadă aparținând cavalerilor de Malta. Danemarca a ocupat St. Thomas, St. John și St. Croix, transformându-le în colonii, în 1754. În 1917, SUA a cumpărat Indiile de Vest Daneze contra sumei de 25 de milioane de dolari, schimbându-le numele în Insulele Virgine. Au fost administrate de către Departamentul Afacerilor Interne al SUA începând cu 1931. Prin Actul Organic al Insulelor Virgine a fost stabilită, în 1954, actuala structură guvernamentală, iar în 1970 a fost ales primul guvernator. În 1995 regiunea a suferit mari pagube în urma unui uragan.

Virgine Britanice, Insulele ~

Teritoriu aparținând Marii Britanii, 27 000 loc. (2005), situat în E Mării Caraibilor. Insulele fac parte din lanțul de Insule Virgine, deținute de Marea Britanie și de SUA. Teritoriul este format din patru insule mai mari (Tortola, Anegada, Gorda și Jost Van Dyke) și din numeroase insule mici, nelocuite. Orașul și portul principal este Road Town, situat pe Tortola. Majoritatea populației este formată din negri și euro-africani, descendenți ai sclavilor africani. Limba: engleză; religia: protestantismul. Insulele au un relief format din dealuri, lagune cu recifuri de corali și multe plaje. Turismul asigură principalele venituri. Pentru istoria veche, *vezi* Insulele Virgine Americane. Insulele au fost inițial ascunzători ale piraților, iar Tortola a aparținut corsarilor olandezi până în 1666, când a fost ocupată de coloniștii englezi; în 1672 a fost anexată Insulelor Leeward, care erau administrate de britanici. Plantațiile de trestie-de-zahăr au dispărut după ce sclavia a fost abolită, în sec. XIX. Insulele au făcut parte din Colonia Insulelor de sub Vânt între 1872 și 1956, când Insulele Virgine Britanice au devenit colonie separată.

Virgine Islands, Parcul Național ~

Rezervație de pe insula St. John, în Insulele Virgine Americane. Ocupă o suprafață de 5 947 ha. Întâlnim aici munți abrupți, plaje cu nisip alb și recife de corali. Deși cea mai mare parte a pădurii virgine a fost tăiată în sec. XVII–XVIII pentru a face loc culturilor de trestie-de-zahăr, teritoriul s-a reîmpădurit. Parcul adăpostește cca 100 de specii de păsări și un singur mamifer terestru originar de pe insulă, liliacul. Păstrează ruine ale satelor indienilor arawak.

Virginia

Stat în E SUA. Este mărginit de Maryland în NE, de Carolina de Nord și Tennessee în S, de Kentucky în V, de Virginia de Vest în NV și de Oceanul Atlantic în E. Are deschidere la Oceanul Pacific. Suprafața: 105 586 kmp; 7 078 515 loc. (2000). Centrul administrativ: Richmond. Câmpia de coastă, cunoscută și sub numele de Tidewater, se află în E, Piedmont în centru, iar Blue Ridge și Munții Apalași în V statului. Cursurile de apă sunt Potomac, Shenandoah, James și Roanoke. Între 1584 și 1587, când navigatorul englez Sir Walter Raleigh a încercat să colonizeze Virginia, acest teritoriu era populat de amerindieni. Prima colonie britanică pe teritoriul american a fost înființată în 1607, la Jamestown. În momentul izbucnirii Revoluției Americane, aceasta era cea mai mare dintre cele 13 colonii și una dintre primele care au protestat împotriva legii impozitului stipulat în Legea taxelor. Cetățenii acestui stat au participat la revoluție, iar patru dintre cei cinci președinți aleși după revoluție s-au născut în această regiune. În 1788 a devenit cel de-al zecelea stat care a ratificat Constituția americană. Deși sclavia a fost abolită, aceasta a continuat să fie o parte importantă a economiei statului Virginia, provocând insurecția condusă de Nat Turner (1831). În 1861 a fost dată o ordonanță de secesiune, dar partea de V a statului a refuzat să participe: în consecință, această parte s-a separat de restul statului în 1863, devenind Virginia de Vest. Statul Virginia, a cărui capitală, Richmond, era, de asemenea, capitala Confederației, a suportat atacuri majore în timpul Războiului Civil American. Statul a fost reprimit în Uniune în 1870. În următoarele decenii, viața politică a fost dominată de dispute privind datoriile acestui stat, dar după Primul Război Mondial, economia statului Virginia a început să prospere. În Al Doilea Război Mondial, datorită prezenței militarilor în Norfolk, a avut loc o creștere economică spectaculoasă. Guvernul federal al statului Virginia oferă cele mai multe locuri de muncă în industria manufacturieră. Hampton

Roads este unul dintre cele mai importante porturi naționale. Turismul ocupă un loc important în economia statului; printre numeroasele monumente istorice se numără Williamsburg, Mount Vernon al lui George Washington, Monticello al lui Thomas Jefferson, câmpiile unde au avut loc bătăliile din timpul Războiului Civil American, precum și casa memorială a generalului Robert E. Lee, înmormântat în Cimitirul Național din Arlington. Colegiul William și Mary (fondat în 1693) este printre cele mai vechi din țară; Universitatea Virginia a fost în mare parte creată de Th. Jefferson.

Virginia, Declarația Drepturilor din ~

Măsură adoptată de colonia din Virginia (12 iunie 1776). Propusă de George Mason, această declarație stipula faptul că „toți oamenii sunt liberi și independenți prin natura lor și au drepturi egale". Această declarație specifică, de asemenea, drepturi civile precum libertatea presei și a religiei. A devenit model pentru Declarația Drepturilor Omului.

Virginia, Institutul Politehnic și Universitatea de Stat ~

Instituție publică de învățământ superior, situată în Blacksburg, Virginia, la V de Roanoke. A fost fondată în 1872 și cuprinde mai multe niveluri de învățământ. Există facultăți de agricultură și științe naturale, arhitectură și urbanism, arte, studii economice, științe educaționale, inginerie, silvicultură și resurse naturale, resurse umane și medicină veterinară. Deține 12 centre agricole în întregul stat. Numărul total de studenți este de cca 25 000.

Virginia, Universitatea ~

Universitate de stat fondată de Thomas Jefferson în Charlottesville. A fost acreditată în 1819 și deschisă în 1825. Jefferson a conceput campusul și clădirile, a creat planul de învățământ și a selectat facultățile. În timpul Războiului Civil American, această universitate a fost următoarea după Harvard ca număr de facultăți și de studenți. Femeile au fost admise pentru prima dată în 1970. Pe lângă facultățile de arte și științe, mai cuprinde facultăți de arhitectură, științe educaționale, inginerie și științe aplicate, economie, școli postuniversitare, precum și facultăți de drept și de medicină. Numărul total de studenți este cca 22 000.

Virginia Beach

Oraș, 425 257 loc. (2000), situat în SE statului Virginia. Are deschidere la Oceanul Atlantic prin golful Chesapeake. A fost fondat în 1887 și s-a dezvoltat ca stațiune turistică după ce a fost construită calea ferată care face legătura cu Norfolk. După Primul Război Mondial, a devenit o bază importantă în sistemul național de apărare de coastă. În 1963 a fost anexat regiunii numite Princess Ann pentru a forma orașul Virginia Beach. Economia se bazează pe turism și unități militare. Printre monumentele importante se numără Monumentul Cape Henry și farul Cape Henry din apropiere (1791).

Virginia de Vest

Stat, situat în partea central-estică a SUA. Suprafața: 62 760 kmp; 1 808 344 loc. (2000). Centrul administrativ: Charleston. Râul Ohio se află la granița de V, iar fluviul Potomac formează o porțiune de graniță la N. Statul este traversat de râurile Marele Kanawha, Micul Kanawha, Monongahela și Shenandoah. Pe teritoriul statului se află o parte din Munții Apalași, terenul fiind în mare parte stâncos. Cel mai înalt vârf este Spruce Knob (1 482 m). Multă vreme statul a fost ocupat de vânătorii indieni, care erau originari din Adena, sau de constructorii de tumuli, care au lăsat urme arheologice. Au urmat indienii irochezi și cherokee. Prima colonie permanentă a albilor a fost înființată în 1730. Englezii au controlat regiunea în perioada 1750–1760. În timp ce E Virginiei a fost colonizat rapid, în zona de V, caracterizată printr-un teren accidentat, numărul de coloniști s-a redus treptat. După Revoluția Americană, grupuri masive de sclavi eliberați s-au stabilit în V. Odată cu izbucnirea Războiului Civil American, cetățenii Virginiei de Vest au votat împotriva ordonanței de secesiune din 1861. În 1863, statul a fost admis în Uniune drept cel de-al 35-lea stat. Dezvoltarea industrială puternică și construcția căilor ferate au început în anii 1870; resursele naturale, inclusiv cărbunele și gazele naturale, au contribuit la înflorirea SUA. În sec. XX, industria turismului a devenit activitatea economică de bază.

Virginia de Vest, Universitatea ~

Una dintre cele două universități de stat din Virginia de Vest (cealaltă fiind Universitatea Marshall). A fost fondată în 1867 și funcționează în două campusuri

din Morgantown. Are aproape 175 de specializări, incluzând peste 30 de programe de doctorat, și acordă diplome în stomatologie, drept, medicină și farmacie. De asemenea, are ferme experimentale și o tabără pentru practica geologică. Cifra de școlarizare este de cca 23 000 de studenți.

Virginia și Kentucky, Rezoluțiile din ~

Legi promulgate de statele Virginia și Kentucky în 1798–1799, ca protest împotriva Legilor de imigrație și sedițiune. Propuse de James Madison și de Thomas Jefferson (ceea ce nu era cunoscut la acea vreme), aceste legi protestau împotriva limitărilor libertății civile și declarau dreptul statelor de a hotărî constituționalitatea legilor federale. Deși autorii lor au aplicat rezoluțiile anumitor probleme politice ale epocii respective, statele din S le-au folosit pentru a susține teoriile privind nulificarea și secesiunea.

Virgo, roiul ~

Cel mai apropiat roi de galaxii, la o distanță de cca 50 de milioane de ani-lumină în direcția constelației Fecioarei. Roiul este format din cca 200 de galaxii vizibile și alte câteva mii invizibile. La rândul lui, roiul Virgo se află relativ în centrul unui mare nod gravitațional numit Superroiul Local, care include roiul local de galaxii din care face parte Calea Lactee. Uriașa galaxie eliptică M87 (sau Fecioara A), aflată în centrul roiului, este una dintre cele mai puternice surse de unde radio și de raze X. Imagini ale nucleului galactic activ al acestei galaxii, obținute în 1994, au demonstrat prezența unui gaz care parcurge orbita cu o viteză atât de mare, încât astronomii au emis ipoteza existenței unei găuri negre.

virion

Particulă întreagă a virusului, constând dintr-un strat exterior de proteine (numit și capsidă) și un conținut format din acid nucleic (ADN sau ARN), denumit miezul sau nucleul virusului. Miezul conferă virusului infectivitate, iar învelișul extern – specificitate (determină care tipuri de organisme pot fi infectate de virus). În cazurile în care capsida este învelită într-un strat de lipide, virionul poate fi inactivat prin tratare cu un solvent, cum ar fi eterul sau cloroformul. Mulți virioni au capside cu 20 de fațete triunghiulare sau prelungiri proteice (capsomeri) care înconjoară acidul nucleic. Virionii majorității plantelor au formă de bastonaș.

viroid

Particulă infecțioasă mai mică decât virusurile cunoscute, agent pentru anumite boli ale plantelor. Particula constă într-o minusculă moleculă circulară de ARN (acid ribonucleic) căreia îi lipsește învelișul de proteine prezent la virusuri. Viroizii par să fie transmiși mecanic de la o celulă la alta, prin reziduuri celulare. Prezintă un deosebit interes prin natura lor subvirală și prin modul necunoscut de acțiune. Nu s-a stabilit încă dacă pot produce și îmbolnăvirea unor animale.

virtute

Comportament în conformitate cu standardele de excelență sau cu principiile rațiunii practice. Cele șapte virtuți cardinale ale tradiției creștine includ patru virtuți „naturale“ sau cardinale, cele existente și în lumea păgână, care izvorăsc din înțelepciunea comună a umanității, precum și trei virtuți „teologate“, descrise în doctrina creștină și care își au originea în darurile speciale trimise de Dumnezeu. Virtuțile naturale sunt bunul-simț, răbdarea, curajul și dreptatea; această enumerare, atribuită lui Socrate, se găsește și la Platon și Aristotel. Acestor patru virtuți, Sf. Paul le-a adăugat pe cele teologice: credința, speranța și dragostea – virtuți care, în doctrina creștină, nu sunt caracteristice firii umane, ci sunt trimise de Dumnezeu prin Hristos, iar apoi preluate de credincios.

Virunga

Lanț muntos vulcanic, în partea central-estică a Africii. Situat la N de lacul Kivu, acest lanț are o lungime de 80 km, paralel cu granița statelor Congo (Zair), Rwanda și Uganda. Dintre cele opt vârfuri vulcanice majore, Karisimbi este cel mai înalt. Un alt vulcan important aparținând acestui lanț, Nyiragongo, se află în partea de V a lanțului; John Hanning Speke a fost primul european care a descoperit acești munți, în 1861. Segmente ale lanțului se află în Parcul Național Virunga, în Parcul Național al Vulcanilor (NV Rwandei) și în Parcul Național Gorilla (Uganda).

Virunga, Parcul Național ~ *anterior* Parcul Național Albert

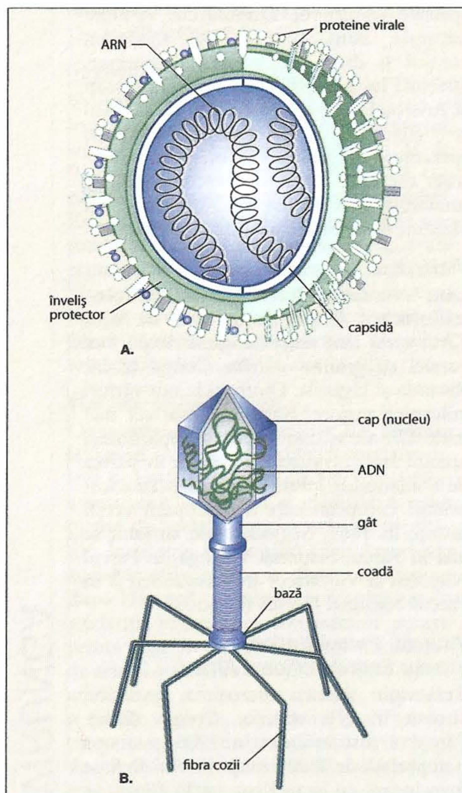
Rezervație pentru ocrotirea gorilelor, situată în NE statului Congo (Zair). Parcul a fost înființat în 1925 și ocupă o suprafață de 7 800 kmp. Partea de S se învecinează cu lacul Kivu, iar în centru se

află lacul Edward. Între cele două lacuri sunt așezați Munții Virunga. Din 1979, Parcul Național Virunga face parte din Patrimoniul Mondial UNESCO.

virus

Agent infecțios microscopic, care se poate înmulți doar în celulele vii ale animalelor, plantelor sau bacteriilor. Virusurile au dimensiuni mult mai mici decât bacteriile și sunt formate din acizi nucleici (ADN sau ARN) înconjurați de un înveliș proteic denumit capsidă; unele au și un înveliș suplimentar, alcătuit din lipide de proteine. Forma lor este variată, dar clasificarea se face după tipul de acid nucleic deținut, și anume în două mari clase denumite virusuri ARN (*vezi* retrovirus) și, respectiv, virusuri ADN. Virusul devine inactiv în afara unei celule vii, dar, în interiorul unei celule-gazdă specifice, se activează, fiind capabil să utilizeze căile metabolice ale celulei infectate pentru a produce noi particule virale (virioni). Anumite virusuri caracteristice animalelor produc infecții latente, în timpul cărora virusul persistă în stare inactivă, devenind activ periodic, sub forma unor episoade acute de boală, precum în cazul virusului herpes simplex. Fiecare animal răspunde în diferite moduri la o infecție virală: prin febră, secreție de interferon, prin activarea sistemului imunitar. Multe boli umane, inclusiv gripa, banala răceală, SIDA, precum și nenumărate boli ale plantelor și animalelor de importanță economică sunt produse de virusuri. Împotriva unor boli virale precum rujeola, oreionul, poliomielita, variola și rubeola se recomandă vaccinarea; în general, tratamentul cu medicamente nu este eficace în infecția virală, deoarece medicamentele care inhibă dezvoltarea virusului inhibă și funcțiile celulei-gazdă. *Vezi și* adenovirus; arbovirus; bacteriofag; picornavirus; virus al plantelor; virus pox.

Virusul gripei posedă atât o teacă de natură proteică, numită capsidă, cât și o anvelopă alcătuită din lipide și proteine. Prelungirile proteinice ale anvelopei înlesnesc aderența și pătrunderea în celula-gazdă. Proteinele capsidei determină tipul virusului de gripă (A, B, C), iar proteinele înalt variabile ale prelungirilor și ale anvelopei determină diferitele tulpini/caracteristici din cadrul fiecărui tip. Bacteriofagul prezentat aici (virusul bacterian) are un cap în formă de icosaedru (cu 20 de laturi). Fibrele cozii atacă virusul la bacterie, aducând placa bazală în contact cu suprafața. Coada se contractă, iar ADN-ul din cap este injectat în celula-gazdă.

virus al plantelor

Virus care poate produce boli plantelor (de ex. virusul mozaicul-tutunului). Virusurile plantelor au importanță economică, deoarece majoritatea infectează culturile și plantele ornamentale. Numeroase astfel de virusuri au formă de bastonaș și pot fi extrase rapid din țesuturile vegetale, apoi purificate prin cristalizare fără să-și piardă proprietatea de a produce boala. Majoritatea nu posedă membrana lipidică prezentă la virusurile animalelor. Toate virusurile plantelor conțin ARN. Căile de transmitere sunt variate, cele mai importante fiind înțepăturile insectelor, în special ale afidelor și ale insectelor care sar (purici sau lăcuste). Printre simptomele infecției virale se numără schimbarea culorii, încetinirea creșterii și distorsionarea țesuturilor. Apariția unor dungi de culoare diferită la unele lalele este cauzată de un virus. *Vezi și* reovirus.

virusul anului 2000

Vezi virus Y2K

virus de computer

Program de computer, creat pentru a se replica în alte programe, cu intenția

de a provoca diverse daune. Un virus acționează de obicei atunci când este încărcat în memoria unui computer. Când acest lucru s-a întâmplat, virusul impune programului-gazdă să-i copieze codul în cât mai multe alte programe sau fișiere stocate în calculator. Programele contaminate pot continua să-și îndeplinească funcțiile pentru care au fost create, în timp ce execută instrucțiunile virusului, propagându-l astfel și către alte fișiere. Infectarea se poate transfera și la alte computere prin dispozitive de stocare, rețele de computer și sisteme on-line. Un virus inofensiv poate determina doar apariția unui mesaj criptic în momentul deschiderii computerului; un virus mai agresiv poate distruge date valoroase. Programele antivirus pot fi folosite pentru detectarea și înlăturarea virușilor din computer, dar aceste programe trebuie actualizate permanent, pentru a oferi protecție cât mai bună împotriva virușilor noi.

virus polioma

Agent infecțios de dimensiuni mici, în mod normal prezent în cantități extrem de reduse la șoarecii sălbatici, fără a cauza efecte patologice evidente. Crescut pe culturi de țesuturi și injectat în cantități mari la șoareci nou-născuți sau la hamsteri tineri, cobai și iepuri, le poate provoca tumori maligne. Aparține familiei de virusuri *Papovaviridae*.

virus Y2K *sau* virusul anului 2000 *sau* virusul mileniului

Problemă potențială a computerelor sau a rețelelor de computere, la începutul anilor 2000. După 1990, majoritatea computerelor foloseau doar ultimele două cifre pentru a arăta anul, primele două cifre fiind fixate la 19. În 2000, multe programe trebuiau să fie parțial rescrise sau înlocuite pentru a preveni interpretarea „00" ca 1900. Exista teama că o interpretare greșită ar putea duce la erori în softul și hardul computerelor folosite în domenii importante cum ar fi cel bancar, în sistemele utilitare, în arhivele guvernamentale și, astfel, potențialul haos s-ar fi răspândit pe 1 ianuarie 2000 și după această dată. S-au cheltuit cca 200 de miliarde de dolari pentru reprogramarea computerelor și pentru programe de aplicații care să fie rezistente la Y2K. În ciuda alarmei internaționale, au apărut doar câteva erori majore în funcționare, în parte deoarece aceste măsuri au fost eficiente, dar și deoarece consecințele acestor probleme fuseseră exagerate.

virusologie

Ramură a microbiologiei care studiază virusurile. Virusurile nu au fost examinate detaliat până în 1892, când un bacteriolog rus a observat că un agent al bolii mozaicul-tutunului a reușit să treacă printr-un filtru care nu permitea trecerea bacteriilor. Virusologia modernă a luat ființă la începutul sec. XX, când a fost descoperită existența bacteriofagilor. Observarea directă a virusurilor a devenit posibilă după introducerea microscopului electronic în cercetările de biologie (cca 1940).

virusul imunodeficienței umane

Vezi HIV

virusul mileniului

Vezi virus Y2K

vis

Serie de gânduri, imagini sau emoții care survin în timpul somnului, în special al somnului însoțit de mișcarea rapidă a ochilor (REM). Relatările despre vise variază de la foarte obișnuite și realiste până la fantastice și suprarealiste. Oamenii au acordat întotdeauna o mare importanță viselor, care au fost percepute în diverse moduri, ca ferestre către lumea sacrului, către trecut și viitor sau către lumea morților. Visele au furnizat soluții creatoare unor probleme intelectuale sau emoționale și au oferit idei pentru opere artistice. În timpul visului poate apărea în mod inconștient un tip de sinteză cognitivă care facilitează introspecția conștientă. O celebră teorie cu privire la semnificația viselor este modelul psihanalitic al lui Sigmund Freud; în opinia lui Freud, dorințele care sunt, în mod obișnuit, reprimate (ascunse conștiinței), deoarece reprezintă impulsuri interzise, capătă expresie în vis, deși adesea în formă deghizată (de ex. simbolică).

Visarea *sau* Timpul Visului

În religia aborigenilor australieni, timp mitologic al creației, când mediul înconjurător a fost creat și populat de ființe mitice care au luat formă umană sau animală sau care își puteau schimba forma după voință. Aceste ființe au întreprins călătorii lungi și au creat viața omenească și ordinea socială. În credința aborigenă,

aceste ființe sunt nemuritoare și, deci, continuă să existe, deși este posibil ca ele să fi călătorit dincolo de ținuturile locuite de oamenii care cântă despre ele ori să se fi metamorfozat, luând diferite înfățișări naturale, cum ar fi aflorimentele stâncoase sau ochiurile de apă. Locurile în care se crede că au acționat ori s-au transformat aceste ființe reprezintă centre rituale sacre. *Vezi și* religie australiană.

Visayan

Grup de insule în centrul Filipinelor. Ocupă o suprafață de 62 015 kmp. Sunt înconjurate de mările Visayan, Samar și Camotes. Insulele principale sunt Bohol, Cebu, Leyte, Masbate, Negros, Panay și Samar. Împreună cu vecinele lor mai mici, formează grupul central al arhipelagului Filipine. Ocupațiile principale sunt agricultura și pescuitul. Centrele urbane cele mai importante sunt Cebu, pe insula cu același nume, și Iloilo, pe insula Panay.

Visby

Oraș, 37 661 loc. (2004), în SE Suediei, situat pe coasta de NV a insulei Gotland. Pe acest teritoriu a existat o așezare din Epoca Pietrei, din cca 2000 î.Hr. În sec. XII d.Hr., acest oraș a făcut parte din Liga Hanseatică, iar în sec. XIII a fost unul dintre cele mai importante centre comerciale din Europa; avea propria monedă și a dezvoltat un cod maritim internațional. A intrat în declin după cucerirea insulei Gotland de către danezi, în 1361. În prezent este stațiune turistică. Aici se află ruine ale cetăților medievale. Face parte din Patrimoniul Mondial UNESCO.

Visconti, Gian Galeazzo *cunoscut drept* Conte de Valor

(1351, Milano - 03.09.1402, Melegnano, lângă Milano)

Conducător al orașului Milano, cea mai reprezentativă figură din dinastia Visconti. Fiu al lui Galeazzo Visconti II, care a condus Milano împreună cu fratele său, Gian Galeazzo, a unit toate teritoriile familiei Visconti, a adăugat la acestea și Treviso (1387) și a cumpărat titlul de prinț al Sfântului Imperiu Roman. În 1402 printre teritoriile pe care le conducea se aflau și Pisa, Siena, Umbria și Bologna. A murit de ciumă, înainte de a ajunge conducător al Italiei de N, nereușind să-și pună în aplicare ultimul plan de atac asupra Florenței.

Visconti, Luchino *născut* Don Luchino Visconti, Conte di Modrone

(02.11.1906, Milano, Italia - 17.03.1976, Roma)

Regizor italian de film și de teatru. Provenea dintr-o familie aparținând nobilimii; în 1935 a devenit asistentul lui Jean Renoir. A regizat primul său film, *Obsesie* (Ossessione, 1942), într-un stil care prefigura neorealismul lui Roberto Rossellini și al lui Vittorio De Sica. Printre filmele sale se numără drama în stil documentar *Pământul se cutremură* (La terra trema, 1948), *Senso* (1954), *Rocco și frații săi* (Rocco e i sui fratelli, 1960), *Ghepardul* (Il Gatopardo, 1963, Palme d'Or, Festivalul de Film de la Cannes), *Căderea zeilor* (La caduta degli dei, 1969) și *Moarte la Veneția* (Death in Venice, 1971). În calitate de regizor de teatru, a pus în scenă piese de Jean Cocteau, Arthur Miller și Tennessee Williams și opere în care a cântat Maria Callas și în care a combinat realismul cu spectacolul.

Viscount Melville, strâmtoarea ~ *anterior* Melville

Canal în N Canadei. Este situat în Arhipelagul Arctic, între insulele Melville și Victoria, are o lungime de 400 km și o lățime de 160 km. Descoperirea sa dinspre E (1819–1820) de către William E. Parry și dinspre V (1850–1854) de către Robert McClure a dovedit existența Pasajului de Nord-Vest. Canalul este navigabil numai în condiții de vreme favorabilă.

viscozimetru *sau* vâscozimetru

Instrument utilizat pentru determinarea viscozității (rezistența la curgere) fluidelor. Se înregistrează timpul de curgere a unui lichid cu un volum dat. În tubul capilar al viscozimetrului se măsoară presiunea necesară pentru curgerea lichidului cu o anumită intensitate. Alte tipuri de viscozimetre măsoară timpul de alunecare a unei sfere prin lichid, forța necesară pentru a roti cilindrul interior (spațiul dintre doi cilindri fiind umplut cu lichidul testat) sau timpul necesar opririi oscilațiilor unui disc care vibrează într-un lichid.

viscozitate *sau* vâscozitate

Rezistență a unui fluid la o schimbare de formă sau la frecările interioare ale unor porțiuni învecinate. Viscozitatea reprezintă rezistența la curgere și frecarea internă între molecule. Viscozitatea este un factor major în determinarea forțelor care trebuie

anulate când lichidele sunt folosite în lubrifiere ori sunt transportate prin conducte. Ea determină curgerea lichidului în timpul pulverizării, injectării și ungerii suprafețelor. Viscozitatea lichidelor se diminuează rapid odată cu creșterea temperaturii, în timp ce viscozitatea gazelor crește odată cu creșterea temperaturii. Unitatea de măsură a coeficientului de viscozitate este newton/secundă pe metru pătrat (N-s/m^2).

Vishnu

Zeitate hindusă importantă, protector al lumii și restaurator al dharmei. Vishnu este cunoscut datorită înfățișărilor sale, în special Rama și Krishna. Conform legendelor, acest zeu apare de fiecare dată când este invocat pentru a alunga răul, iar înfățișările sale sunt numeroase, zece fiind cele mai cunoscute. Numele, în număr de cca 1 000, sunt repetate în slujbele credincioșilor lui.

vishnuism *sau* vișnuism

Venerare ca zeitate supremă a lui Vishnu și a întrupărilor sale, mai ales Rama și Krishna. Este una dintre formele importante ale hinduismului modern, împreună cu shivaismul și shaktismul, probabil cel mai cunoscut și mai practicat. Caracterizat de accentul pus pe *bhakti*, scopul său este ca ființa să iasă din ciclul renașterilor, pentru a se bucura de prezența lui Vishnu. Școlile filozofice în care este împărțit vishnuismul diferă între ele prin interpretările diferite ale relațiilor dintre sufletul individual și divinitate și includ aspecte de monism și dualism.

Visistadvaita

Școală importantă de Vedanta. Figura sa reprezentativă a fost Ramanuja, primul gânditor Vedanta care a stabilit ca bază a sistemului identificarea unui zeu personal cu brahman din *Upanișade*. În viziunea lui, existența sufletului și cea a corpului depind de acest zeu. Credința exclusivă în Brahma oferă o stare de grație, eliberând credinciosul din ciclul renașterilor. După Ramanuja, s-a produs o schismă în ceea ce privește rolul grației divine, acest fapt producând apariția a numeroase școli distincte. Răspândirea învățăturii Visistadvaita a avut un rol important în renașterea vishnuismului.

Vistieria Statului *în engleză* Exchequer

Departament al guvernului britanic care se ocupă cu colectarea și distribuirea veniturilor publice. A fost înființat în sec. XII, de Henric I, iar numele său se referă la pânza în carouri (*în engleză, checkered*) pe care se făcea socoteala veniturilor. Inițial, Vistieria inferioară era un oficiu pentru primirea și distribuirea banilor, iar Vistieria superioară, un comitet care se întrunea de două ori pe an pentru a reglementa conturile. Sistemul judiciar englez a evoluat din Vistieria superioară, iar Vistieria inferioară a devenit Ministerul de Finanțe. În Marea Britanie, Exchequer este și în prezent denumirea neoficială a Ministerului de Finanțe.

Vistula *în poloneză* Wisla

Fluviu în Polonia. Izvorăște din N Munților Carpați, în partea de SV a Poloniei, formează o curbă prin Varșovia și Torun, apoi se varsă în Marea Baltică la Gdańsk. Este navigabil pe o mare parte din lungimea sa (1 047 km). Este cel mai mare curs de apă din Polonia, printre afluenții săi numărându-se râurile Bug și Dunajec.

vișin-păsăresc

Varietate de arbust sau copac de talie mică (*Prunus virginiana*), din familia *Rosaceae*, originar din America de Nord. Boabele sale roșii au gust astringent și acru. Fructele pot fi preparate sub formă de jeleu sau dulceață. Sâmburii și frunzișul veșted sunt otrăvitoare. Pe terenurile umede, acești arbuști formează adesea desișuri. Sunt frecvent atacați de omizile-roșii, care le mănâncă frunzele. Florile albe, cu miros urât, cresc sub forma unui spic, iar ramurile subțiri, de culoare maro, au și ele un miros neplăcut și gust amar.

Vișniec, Matei

(n. 29.01.1956, Rădăuți, Suceava, România)

Dramaturg, poet și jurnalist român. S-a stabilit în Franța în 1987, dată după care majoritatea operelor sale au fost scrise în limba franceză. Piesele sale, jucate în Franța, Germania, Danemarca, Austria, Polonia, au fost puse în scenă după 1989 și în România. Printre acestea se numără *Angajare de clovn* (Petit boulot pour vieux clown) și

Matei Vișniec

Bine, mamă, da' ăștia povestesc în actu' doi ce se-ntâmplă-n actu'-ntâi! (Mais maman, ils nous racontent au deuxième acte ce qui s'est passé au premier).

vitamina A

Alcool liposolubil, prezent în pești și, în special, în uleiurile din ficat de pește. Principala vitamină A este retinolul. Nu se găsește în plante, dar majoritatea legumelor și fructelor conțin caroten, care este transformat de organism în vitamina A. Este importantă mai ales pe timp de noapte, pentru vedere. Un derivat al său, rodopsina, se află în pigmenții de vedere, în retină. Oamenii au nevoie de vitamina A în cantități mici (adulților li se recomandă 1 mg pe zi). Spre deosebire de caroten, vitamina A este toxică în cantități mari și este distrusă prin expunerea la căldură, lumină sau aer.

vitamina B complex

Compuși organici hidrosolubili având proprietăți similare; se găsesc în surse naturale și au funcții fiziologice. Majoritatea sunt coenzime cu rol esențial în procesele metabolice ale tuturor viețuitoarelor. Acești compuși includ tiamina (B_1), riboflavina (B_2), niacina (B_3), piridoxina (B_6), acidul pantotenic, acidul folic, biotina și cianocobalamina (B_{12}); unii oameni de știință consideră că din acest grup fac parte, de asemenea, colina, carnitina, acidul lipoic, mioinositolul și acidul paraaminobenzoic. Vitamina B_6 este necesară pentru metabolismul aminoacizilor și prevenirea afecțiunilor de piele și nervoase. Vitamina se găsește în grăsimile vegetale, în cerealele neprelucrate, legume, drojdie, mușchi, ficat și în pește. Vitamina B_{12} previne anemia și are rol în sinteza acidului nucleic, în metabolismul grăsimilor, în transformarea zaharurilor (glucidelor) în grăsimi și în metabolismul aminoacizilor. Se mai găsește în lapte, carne, ficat, ouă și pește.

vitamina B_1 *sau* tiamină

Compus organic care face parte din complexul de vitamine B, necesare în alimentație. Joacă un rol important în metabolismul glucidelor, în forme combinate, cum ar fi coenzima tiamină pirofosfat. Structura sa moleculară cuprinde un inel de substitut de piridină și un inel de tiazol. Este întâlnită cel mai adesea în boabele de cereale și în alte semințe. În procesul de rafinare, este distrusă; carența de tiamină duce la apariția bolii beri-beri.

vitamina C *sau* acid ascorbic

Compus organic hidrosolubil asemănător zaharurilor carbon-6, important în metabolismul animal. Organismul majorității animalelor produce vitamina C, dar oamenii, alte primate și cobaii au nevoie de această vitamină în alimentație pentru a preveni scorbutul. Mecanismul de funcționare nu este pe deplin cunoscut, dar această vitamină este esențială în sinteza colagenului, în vindecarea rănilor, întreținerea vaselor de sânge, asimilarea fierului, metabolismul anumitor aminoacizi, sinteza și eliminarea hormonilor glandei suprarenale și în imunitate. Reduce simptomele răcelii și este recunoscută pentru prevenirea acesteia. Are rol de antioxidant în organism și este folosită drept conservant. Poate fi ușor distrusă prin expunerea la căldură sau în contact cu oxigenul. Cele mai importante surse sunt citricele și legumele de culoare verde-închis.

vitamina D

Grup de alcooli liposolubili (ergosterol, colecalciferol, ergocalciferol) importanți în metabolismul calciului la animale pentru a întări oasele și dinții și pentru a preveni rahitismul și osteoporoza. La oameni, vitamina D se formează prin acțiunea soarelui asupra sterolilor (*vezi* steroid) din piele. Se găsește în uleiurile de ficat de pește și este adăugată în margarină, în lapte și în cereale pentru oamenii care nu trăiesc în zonele tropicale și care, deci, nu beneficiază de acțiunea soarelui pe timpul iernii. Pentru copii sunt suficiente cca 10 mg/zi. Deoarece organismul uman nu produce această vitamină, administrarea ei timp îndelungat poate duce la o reacție toxică manifestată prin oboseală, amețeli și acumulare excesivă de calciu.

vitamina E *sau* tocoferol

Grup de compuși organici liposolubili. Se găsește în anumite uleiuri de plante și în frunzele legumelor verzi. Vitamina E acționează ca un antioxidant în țesuturi și poate prelungi viața prin încetinirea procesului de distrugere prin oxidare a membranelor. Unele specii de rozătoare au nevoie de această vitamină pentru reproducere. Pe lângă folosirea în alimente și în suplimente nutriționale, tocoferolul este utilizat împotriva râncezelii grăsimilor, în special a uleiurilor vegetale.

vitamina E uleioasă

Vezi vitamina E

vitamina K

Grup de compuși liposolubili esențiali pentru coagularea sângelui. Lipsa vitaminei K în organism duce la creșterea timpului de coagulare. În 1929, în legumele cu frunze verzi s-a descoperit o substanță liposolubilă necunoscută până atunci; această substanță era necesară organismului pentru coagularea sângelui; litera numelui său vine de la cuvântul danez *koagulation*. Forma pură a fost izolată și analizată în 1939; de atunci au fost izolați și sintetizați mai mulți compuși ai vitaminei K. Vitamina K_1, compusul descoperit în 1939, este sintetizat de plante, iar vitamina K_2 este de origine microbiană, fiind prezentă în țesuturile mamiferelor. Un precursor sintetic al vitaminei K se numește menadionă și se administrează ca supliment alimentar.

vitamină

Compus organic necesar în cantități mici în regimul de menținere a funcțiilor metabolice normale. Multe vitamine se comportă precum coenzimele ori sunt transformate în coenzime. Ele nu oferă energie organismului și nici nu sunt încorporate în țesuturi. Vitaminele solubile (complexul de vitamina B, vitamina C) sunt eliminate rapid. Vitaminele grase (vitaminele A, D, E și K) au nevoie de săruri secretate de bilă pentru a fi absorbite de organism. Sunt cunoscute funcțiile normale ale majorității vitaminelor. Carența de anumite vitamine poate duce la boli ca beri-beri, anemie, rahitism și scorbut. Excesul de vitamine, în special de cele grase, poate fi, de asemenea, periculos: excesul de vitamina A produce boli ale ficatului, ceea ce nu se întâmplă cu beta-carotenul, pe care organismul îl transformă în vitamina A. Sistemul imunitar este susținut de mai multe tipuri de vitamine. Majoritatea vitaminelor sunt asigurate printr-o dietă echilibrată, dar persoanele care depun mult efort pot avea nevoie de suplimente.

Vitautas cel Mare
în lituaniană **Vitautas Didysis**

(1350, Lituania - 27.10.1430, Trakai)

Conducător lituanian. Continuând lupta inițiată de familia sa pentru controlul Lituaniei, s-a luptat cu vărul său, Vladislav II Iagello, cu care a încheiat pace în 1384. Popularitatea lui Vitautas a crescut atât de mult, încât Vladislav a fost forțat să-l numească vicerege (1392), poziție care i-a permis să devină conducătorul propriu-zis al Lituaniei. I-a înfrânt pe nobilii rebeli, dar a fost învins de mongolii din E (1399). Împreună cu Vladislav, a unit Polonia și Lituania (1401), pornind război împotriva cavalerilor teutoni, învingând în Bătălia de la Tannenberg (1410). Vitautas a fost numit rege al Lituaniei în 1429, dar a murit înainte de fi încoronat.

vite

Bovide domesticite care sunt crescute pentru carne sau lapte, pentru piei sau ca animale de povară. În funcție de rasă, taurii maturi (masculii fertili) cântăresc între 450 kg și 1 800 kg; vacile (femelele fertile) cântăresc între 360 kg și 1 080 kg. Toate vitele aparțin, în prezent, uneia dintre cele două specii (*Bos indicus* sau *B. taurus*) ori sunt încrucișări ale acestora. Circa 277 de rase identificate includ vitele crescute pentru carne (de ex. Angus, Hereford, Shorthorn) sau pentru lapte. Vitele se hrănesc cu iarbă, la pășunat, dar în crescătoriile moderne dieta lor obișnuită este suplimentată cu furaje animale. *Vezi și* bour, zebu; bou.

Vitebsk

Oraș, 349 000 loc. (2001), situat în NE Belarusului. Menționat pentru prima oară în 1021, a fost cetate, centru comercial important și principalul oraș al principatului independent timp de cca 200 de ani. A trecut sub administrația Lituaniei în 1320, sub administrația Poloniei și apoi sub cea a Rusiei, în 1722. De-a lungul timpului, a fost devastat de polonezi, suedezi, de Napoleon în 1812 și de germani în Al Doilea Război Mondial. Este centru industrial important; deține industrii de mașini-unelte, aparatură electrică și bunuri de larg consum.

Vitellius, Aulus

(15 d.Hr. - 20.12.69 d.Hr., Roma)

Împărat roman (69 d.Hr.), ultimul dintre cei trei efemeri succesori ai lui Nero. A fost comandantul armatei Rinului, iar după moartea lui Nero a fost proclamat împărat de soldații săi. La intrarea în Italia, Otto, împăratul rival, s-a sinucis. Vitellius a intrat în Roma, dar a trebuit să-l înfrunte pe Vespasian, ale cărui armate își proclamaseră șeful împărat. Armata sa a fost învinsă de cea a lui Vespasian. Vitellius a fost

împiedicat de garda pretoriană să abdice, dar a fost prins de soldați, torturat și ucis.

viteză

Mărime fizică prin care se desemnează rapiditatea, direcția și sensul în care se deplasează un corp. Poate fi reprezentată grafic printr-o săgeată (cu vârful în sensul mișcării) a cărei lungime este direct proporțională cu valoarea vitezei. Pentru un obiect în mișcare circulară, direcția, în orice moment, este tangenta la cerc în acel punct, fiind astfel perpendiculară pe raza din acel punct. Viteza momentană a unui vehicul, ca de exemplu cea a unui automobil, poate fi determinată cu ajutorul unui vitezometru sau matematic, prin calcul diferențial. Viteza medie este raportul dintre distanța parcursă într-un interval de timp dat și timpul respectiv.

viteză de reacție

Viteză cu care decurge o reacție chimică, raportată la cantitatea de produs de reacție sau la cantitatea de reactant consumată pe unitate de timp. Viteza de reacție depinde de natura substanțelor reactante, de tipul de schimbare chimică, precum și de temperatură și presiune, în special dacă la reacție participă gaze. În general, reacțiile între ioni au loc cu viteză foarte mare, însă reacțiile cu formare sau rupere de legături covalente sunt mai lente. Catalizatorii accelerează, de obicei, vitezele de reacție. Prevederea, măsurarea și interpretarea vitezelor de reacție constituie obiectul de studiu al unei ramuri a chimiei cunoscute sub numele de cinetică chimică. *Vezi* legea acțiunii maselor.

Viti Levu

Insulă, situată în Fiji, în S Oceanului Pacific. Suprafața: 10 388 kmp; 594 791 loc. (1996). Suva, capitala Insulelor Fiji, este situată pe coasta de SE a insulei. Viti Levu a fost descoperită de căpitanul William Bligh în 1789. Lanțul muntos aflat în centru separă zona secetoasă de cea fertilă. Muntele Tomanivi, cel mai înalt vârf din Fiji, are 1 323 m. Locuitorii cultivă trestie-de-zahăr, ananas, bumbac, orez și tutun. În partea central-nordică a insulei se află o regiune auriferă.

Vitoria

Oraș, 299 400 loc. (2002), centrul administrativ al Țării Bascilor, în NE Spaniei. Fondat în 581 d.Hr., sub numele de Victoriacum, de regele vizigot Leovigild, a fost atestat în sec. XII. În 1200 a fost cucerit de Alfonso VIII, care l-a anexat regatului său. În 1813, Vitoria a fost scena bătăliei în care forțele aliate conduse de generalul englez Arthur Wellesley (mai târziu duce de Wellington) i-au învins pe francezi, alungându-i din Spania și punând astfel capăt Războiului Peninsular. S-a dezvoltat rapid, devenind un important centru industrial. Are nenumărate clădiri medievale.

Vitória

Oraș, 258 000 loc. (1991), în E Braziliei. Situat la V de insula Vitória, în golful Espírito Santo, a fost fondat de portughezi în 1535, fiind numit capitala provinciei în 1823. Până în anii 1960, a fost cel mai important port și centru de exploatare a minereului de fier. Economia sa este orientată în prezent spre fabrici de textile, rafinării de zahăr și alte fabrici de industrie ușoară, precum și spre exportul de cafea. Are o universitate (fondată în 1961).

vitraliu

Sticlă colorată folosită pentru fabricarea ferestrelor decorative și a altor obiecte transparente la lumină. Vitraliile alcătuiesc de obicei panouri mari, cu detalii bogate, asamblate într-un cadru de plumb. La fel ca orice sticlă colorată, culoarea se obține prin adăugarea unor oxizi metalici în sticla topită. Caracteristic Occidentului, vitraliul a apărut ca formă de artă decorativă în bisericile creștine începând din sec. XII–XIII. Prin combinarea sa cu elemente ale arhitecturii gotice a creat efecte luminoase strălucitoare, impresionante. După sec. XIII a cunoscut o perioadă de declin. Tehnica vitraliului fiind mai puțin potrivită pentru efectele realiste căutate de pictorii Renașterii, artiștii creatori de vitralii s-au abătut de la exploatarea calității extrem de importante a sticlei de a refracta lumina. Mai recent, au apărut lucrări de o înaltă calitate: cele din sec. XIX, care au reînviat stilul gotic; cele ale lui Louis Comfort Tiffany, aparținând stilului Art Nouveau; cele ale unor artiști din sec. XX, printre care Marc Chagall.

Vitruviu
nume complet **Marcus Vitruvius Pollio**
(sec. I î.Hr.)

Arhitect și inginer roman, autorul celebrului tratat *De arhitectura,* manual destinat arhitecților romani. Nu există multe

informații despre viața lui, doar ceea ce se află scris în lucrările sale. Tratatul conține zece volume, abordând aproape toate aspectele legate de arhitectură și de planificarea urbană. Era adeptul păstrării tradiției clasice grecești în arhitectura templelor și a clădirilor publice, iar prefețele lucrărilor sale cuprind remarci pesimiste cu privire la arhitectura acelei epoci. Tratatul său rămâne cea mai importantă lucrare despre arhitectura clasică antică, fiind reluat în Renaștere, în perioada clasică a barocului și în neoclasicism.

Vittorini, Elio

(23.07.1908, Siracusa, Sicilia, Italia - 13.02.1966, Milano)

Romancier, traducător și critic italian. A părăsit școala la vârsta de 17 ani și a învățat limba engleză pe când era corector. Împreună cu Cesare Pavese, a tradus în limba italiană opere ale scriitorilor americani și englezi. Romanele sale neorealiste oglindesc experiența fascistă a Italiei și agonia spirituală, socială și politică a sec. XX. *Conversație în Sicilia* (Conversazione in Sicilia, 1941), cel mai important roman al său, exprimă clar sentimentele sale antifasciste.

viță

Plantă din familia *Vitaceae*, cu rădăcini puternice, cu tulpină agățătoare, cu mlădițe și cârcei și fructe în ciorchine. Cele mai cunoscute specii sunt vița-de-vie, caprifoiul, iedera, lianele și pepenii.

viță-de-vie

Denumire comună pentru cele 60 de specii de plante care alcătuiesc genul *Vitis* (familia *Vitaceae*), originare din zona temperată nordică. Fructul viței-de-vie se numește strugure și poate fi consumat ca atare sau ca stafide (boabe de struguri uscate). Din sucul fermentat al fructelor se obține vinul. *V. vinifera* este specia de viță-de-vie cel mai des folosită la producerea vinului. Vița-de-vie este, în general, o plantă lemnoasă, care se cațără cu ajutorul cârceilor. În regiunile secetoase, crește sub forma unui arbust aproape drept. Din punct de vedere botanic, fructul este de tipul boabă (bacă). Strugurii conțin minerale precum calciu sau fosfor. De asemenea, sunt bogați în vitamina A. Toți strugurii conțin zahăr (glucoză și fructoză) în cantități variate, în funcție de soi.

viță-de-vie (*Vitis*)

FOTOGRAFIE GRANT HEILMAN

viță-sălbatică-smilax

Denumire comună pentru cele cca 300 de specii de viță-de-vie lemnoase sau erbacee, cunoscute ca viță-de-vie-sălbatică și viță-de-vie-altoită, care alcătuiesc genul *Smilax* (familia *Smilacaceae*). Sunt întâlnite în zonele tropicale și temperate. Tulpinile multor specii sunt acoperite cu ghimpi; frunzele din partea inferioară sunt stratificate, iar cele superioare au lamine întregi, cu trei până la nouă nervuri mari. Florile albe sau galbene-verzui se deschid în ciorchini, iar fructele sunt boabe roșii sau albăstrui-negre. Vița-de-vie-sălbatică-obișnuită (*S. rotundifolia*) și floarea-hoit (*S. herbacea*) din America de Nord (coasta de E) sunt uneori cultivate pentru a forma desișuri impenetrabile. *Vezi și* sarsaparilla.

vițel-de-mare

Focă nemigratoare, fără urechi (*Phoca vitulina*), răspândită în emisfera nordică. La naștere, puii au o culoare albicioasă sau gri, iar adulții sunt, în general, gri cu pete negre. Masculul adult poate atinge o lungime de cca 1,8 m și o greutate de aproape 130 kg; femela este mai mică. Trăiește în colonii de-a lungul coastelor și în câteva lacuri din Canada și Alaska. Se hrănește cu pește, calmari și crustacee. Nu prezintă importanță economică, iar în unele zone este considerată de pescari un element dăunător.

Vivaldi, Antonio (Lucio)

(04.03.1678, Veneția, Republica Venețiană, azi Italia - 28.07.1741, Viena, Austria)

Compozitor și violonist italian care și-a pus amprenta asupra formei concertului și a stilului muzicii instrumentale de la sfârșitul perioadei baroce.

Viața

Principalul profesor al lui Vivaldi a fost, probabil, tatăl său, Giovanni Battista, care în 1685 a fost admis ca violonist în orchestra bazilicii San Marco din Veneția. Antonio, cel mai mare dintre copii, s-a pregătit pentru preoție și a fost hirotonisit în 1703. Datorită părului său roșcat care îl scotea în evidență, a fost supranumit mai târziu „preotul roșu" (*în italiană, prete rosso*). Prima sa apariție în public a fost la bazilică alături de tatăl său, ca violonist „suplimentar", în 1696. A devenit un

violonist excelent și, în 1703, a fost numit profesor de vioară la orfelinatul Ospedale della Pietà. Acolo, fetele primeau o solidă educație muzicală, iar cele care aveau talent muzical erau incluse în corul și orchestra orfelinatului, ale căror performanțe mult apreciate au fost de folos în atagerea de donații și de moșteniri pentru instituție. Vivaldi a colaborat cu Ospedale della Pietà o mare parte a carierei sale: ca profesor de vioară (1703–1709; 1711–1715), director de muzică instrumentală (1716–1717; 1735–1738) și furnizor extern remunerat de compoziții (1723–1729; 1739–1740).

La scurtă vreme după hirotonisirea ca preot, Vivaldi a renunțat să mai oficieze slujbe din cauza unei boli cronice, probabil astm bronșic. În ciuda acestor probleme, și-a luat în serios statutul de preot laic și chiar și-a făcut o reputație de habotnic.

Primele compoziții muzicale ale lui Vivaldi datează din primii ani de la Pietà. Colecții tipărite ale sonatelor pentru trio și sonatelor pentru pian au apărut în 1705, apoi în 1709, iar în 1711, primul și cel mai influent set de concerte pentru vioară și orchestră de coarde (Opus 3, *L'estro armonico*) a fost publicat de editura muzicală din Amsterdam a lui Estienne Roger. Până în 1719, Roger a publicat alte trei colecții ale concertelor sale (Opus 4, 6 și 7) și o colecție de sonate (Opus 5).

Vivaldi și-a făcut debutul de compozitor de muzică vocală sacră în 1713, când profesorul corului de la Pietà și-a părăsit postul, iar instituția a trebuit să apeleze la Vivaldi și la alți compozitori pentru compoziții noi. A avut un mare succes cu muzica vocală sacră, pentru care a primit ulterior comenzi și de la alte instituții. Un nou câmp de activitate i s-a deschis în 1713, când prima sa operă, *Ottone in villa*, a fost reprezentată la Vicenza. Întorcându-se în Veneția, Vivaldi s-a implicat în activitatea de operă, asumându-și rolurile de compozitor și impresar. Între 1718 și 1720 a lucrat în Mantova ca director de muzică laică pentru guvernatorul orașului, prințul Filip de Hesse-Darmstadt. Acesta a fost singurul post cu normă întreagă pe care l-a avut vreodată Vivaldi; se pare că prefera viața de compozitor liber profesionist și ocaziile de a-și reprezenta piesele pe care aceasta i le oferea. Compozițiile majore ale lui Vivaldi la Mantova au fost opere, deși a compus, de asemenea, cantate și lucrări instrumentale.

Anii 1720 au reprezentat apogeul carierei. Stabilit din nou la Veneția, dar făcând călătorii dese în alte locuri, compunea muzică instrumentală pentru patronii și clienții din întreaga Europă. Între 1725 și 1729 a încredințat cinci noi colecții de concerte (Opus 8–12) succesorului lui Roger, Michel-Charles Le Cène. După 1729, Vivaldi a încetat să își mai publice lucrările, deoarece era mult mai profitabil să le vândă în manuscris cumpărătorilor individuali. Pe parcursul acestui deceniu a primit, de asemenea, numeroase comenzi pentru opere și și-a reluat activitatea de impresar în Veneția și alte orașe din Italia.

În 1726, contraltista Anna Girò a cântat pentru prima dată într-o operă a lui Vivaldi. Născută în Mantova în jurul anului 1711, ea venise la Veneția pentru a urma o carieră de cântăreață. Vocea sa nu era puternică, dar era atrăgătoare și juca bine. S-a alăturat anturajului lui Vivaldi și a devenit primadona indispensabilă în operele sale ulterioare, fapt ce a dus la apariția unor zvonuri potrivit cărora era amanta lui Vivaldi. După moartea lui, ea a continuat să cânte operă, până când a părăsit scena, în 1748, pentru a se căsători cu un nobil.

Prin 1739, cariera lui Vivaldi a intrat în declin. Călătorul francez Charles de Brosses relata în 1739 cu regret că muzica sa nu mai era la modă. Incursiunile impresariale ale lui Vivaldi înregistrau din ce în ce mai multe eșecuri. În 1740 a mers la Viena, dar s-a îmbolnăvit și nu a mai apucat să participe la producția de acolo a operei sale *L'oracolo in Messenia*, în 1742. Simplitatea funeraliilor sale din 28 iulie 1741 sugerează că a murit în sărăcie.

După moartea lui Vivaldi, imensa lui colecție de manuscrise muzicale, constând în principal din partituri cu autograf ale propriilor lucrări, a fost adunată în 27 de volume mari. Acestea au fost achiziționate mai întâi de bibliofilul venețian Jacopo Soranzo și ulterior de contele Giacomo Durazzo, patronul lui Christoph Willibald Gluck. Redescoperite în anii 1920, aceste manuscrise fac parte în prezent din colecțiile Foà și Giordano ale Bibliotecii Naționale din Torino.

Muzica instrumentală

Aproape 500 de concerte ale lui Vivaldi au ajuns până la noi. Peste 300 sunt concerte pentru un instrument solo cu orchestră de coarde și continuo. Dintre acestea, aproape 230 sunt scrise pentru

vioară solo, 40 pentru fagot, 25 pentru violoncel, 15 pentru oboi și 10 pentru flaut. Există și concerte pentru viola d'amore, blockflöte, mandolină și alte instrumente. Concertele lui Vivaldi mai importante sunt fie concerte duble (cuprinzând cca 25 scrise pentru două viori), concerti grossi, folosind trei sau mai mulți soliști, *concerti ripieni* (concerte pentru coarde, fără solist), sau concerte de cameră pentru un grup de instrumente fără orchestră.

Vivaldi a perfecționat forma a ceea ce avea să devină concertul clasic în trei mișcări. El a contribuit la stabilirea planului repede-încet-repede al celor trei mișcări ale concertului. Un fapt poate chiar mai important, Vivaldi a fost primul care a folosit în mod regulat în concertele sale forma de *ritornello*, în care reluări recurente ale unui refren alternează cu pasaje mai episodice în care se aude un instrument solo. Juxtapunerea îndrăzneață a refrenelor *(ritornelli)* și pasajelor solo a deschis noi posibilități pentru interpretarea instrumentiștilor solo virtuozi. Mișcările rapide din concertele sale sunt remarcabile pentru ritmicitate și pentru îndrăzneala temelor, în timp ce mișcările lente au adesea caracterul ariilor scrise pentru instrument solo.

Energia, pasiunea și lirismul concertelor lui Vivaldi, precum și culoarea lor instrumentală și efectele dramatice simple (obținute fără recurs la artificii de contrapunct) au intrat foarte repede în limbajul general al muzicii. Concertele sale au fost luate drept model de numeroși compozitori din perioada târzie a barocului, printre care Johann Sebastian Bach, care a transcris zece dintre ele pentru instrumente cu claviatură. Stilul concertistic plin de virtuozitate al muzicii scrise de Vivaldi pentru vioara solo reflectă faptul că el însuși stăpânea foarte bine instrumentul respectiv.

Multe dintre concertele lui Vivaldi au titluri pitorești sau reprezentative. Patru dintre ele, ciclul de concerte pentru vioară intitulat *Anotimpurile* (Opus 8, nr. 1–4), sunt programatice într-o manieră desăvârșită, fiecare concert reprezentând un alt anotimp, începând cu primăvara. Reprezentarea de efect a lui Vivaldi a sunetelor din natură a inaugurat o tradiție căreia îi aparțin lucrări precum *Simfonia pastorală* a lui Ludwig van Beethoven. Vivaldi a lăsat și peste 90 de sonate, în special pentru instrumente cu coarde. Forma și stilul lor sunt convenționale în comparație cu concertele, dar conțin multe lucrări fluente, atractive.

Caricatură a lui Antonio Vivaldi, peniță și cerneală pe hârtie de Pier Leone Ghezzi, 1723; *Codex Ottoboni*, Biblioteca Vaticanului, Roma. Inscripția de sub desen spune „Il Prete rosso Compositore di Musica che fece L'opera a Capranica del 1723" („Preotul roșu, compozitor de muzică, omul care a făcut opera la Capranica [colegiu în Roma] din 1723")

BIBLIOTECA APOSTOLICA VATICANA

Muzica vocală

Există peste 50 de compoziții autentice ale lui Vivaldi ce fac parte din genul muzicii vocale sacre. Acestea acoperă o gamă de la imnuri scurte pentru voci solo, la oratorii și psalmi elaborați în câteva mișcări pentru cor dublu și orchestră. Multe dintre ele prezintă o profunzime spirituală și o cunoaștere a contrapunctului egală cu a celor mai buni compozitori ai timpului. Independența reciprocă a vocilor și instrumentelor anticipează adesea mesele simfonice ulterioare ale lui Joseph Haydn și Wolfgang Amadeus Mozart. Pe măsură ce acest repertoriu devine disponibil în ediții moderne, reputația lui Vivaldi pare să crească, la rândul ei.

Receptarea lucrărilor vocale laice ale lui Vivaldi a fost mai dificilă. Aproape 50 de opere scrise de el au fost identificate și 16 s-au păstrat în întregime. La vremea lor, acestea au fost lucrări influente, cu melodii atrăgătoare și acompaniamente orchestrale inventive. Cu toate acestea, necunoașterea generală de către publicul din sec. XX a poeziei și dramaturgiei baroce, care par adesea afectate și artificiale, a blocat în trecut aprecierea lor de către nespecialiști. Totuși, opera *Orlando furioso* al lui Vivaldi a fost pusă în scenă cu succes de Dallas Civic Opera (acum Dallas Opera) în 1980 și a fost editată în format CD. Cantatele lui, numărând cca 40 de lucrări, sunt candidate mult mai potrivite pentru redescoperirea de către marele public, deși calitatea lor diferă mult de la o lucrare la alta.

Vivarini, familia ~

Familie de pictori venețieni, care au trăit la începutul sec. XV. Antonio Vivarini (cca 1415 – cca 1480) a colaborat începând din 1441 cu cumnatul său, Giovanni d'Alemagna (m. 1450), la realizarea unor piese de altar, dintre care patru există și astăzi, în bisericile din San Zaccaria (1443) și San Pantalon (1444), precum și

la realizarea unei pânze formate din trei picturi în Accademia (1446). Polipticul este realizat la scară mare, într-un stil bombastic, cu figuri arhaice, țepene și cu rame bogat ornamentate. În perioada 1447–1450 au locuit la Padova, unde au lucrat cu Andrea Mantegna la un ciclu de fresce pentru Biserica Eremitană (distrusă în Al Doilea Război Mondial). Fratele mai mic al lui Antonio, elev al lui Bartolomeo (1432?–după 1500), a colaborat cu Antonio după 1450. Lucrările sale, mai inovatoare decât cele ale fraților săi, imitau stilul lui Mantegna. Începând din 1459 a lucrat independent. Cele mai importante lucrări ale sale cuprind piese de altar pentru bisericile San Giovanni e Paolo (1473), Santa Maria dei Frari (1474) și San Giovanni Bragora (1478), precum și pentru Accademia (1477). Fiul lui Antonio, Alvise (cca 1445 - cca 1505), a intrat sub protecția familiei Bellini, cu membrii căreia a lucrat la picturile (în prezent dispărute) pentru Palatul Dogilor (1488). Carierele lui Antonio, Bartolomeo și Alvise sunt reprezentative pentru întreaga evoluție a picturii venețiene începând cu goticul târziu și până în Renașterea târzie.

Vivekananda
născut **Narendranath Datta**

(12.01.1863, Calcutta [azi Kolkata], India - 04.07.1902, Calcutta)

Conducător și reformator spiritual hindus. A beneficiat de educație occidentală. S-a alăturat grupului brahmo samaj, devenind cel mai reprezentativ discipol al lui Ramakrishna. A încercat să revigoreze hinduismul, punând accent pe aspectele universale și umaniste ale Vedei și considerând mai importantă venerarea decât dogma. A avut un rol important în mișcarea Vedanta din SUA și din Anglia, ținând conferințe și predicând în ambele țări. În 1897 a fondat ordinul Ramakrishna, care susține misiunile filantropice și educaționale din India și răspândește Vedanta în țările occidentale.

vivisecție

Operație efectuată pe animale vii, în scopuri mai curând experimentale decât terapeutice. Este contestată de unii, fiind considerată o cruzime, și susținută de alții, în baza faptului că este o metodă care ajută la progresul medicinei; o poziție de mijloc constă în limitarea practicilor crude, folosirea unor metode alternative atunci când este posibil, reducerea experimentelor la cercetarea medicală strict necesară (nu în teste pentru industria cosmetică, de ex.). Chirurgia pe animale neanesteziate era o practică foarte comună; mulți învățați, printre care René Descartes, au susținut că animalele nu simt durerea. În ciuda metodelor alternative (simulări pe computer, teste pe culturi de țesut), încă se mai practică testarea substanțelor chimice pe animale pentru a stabili care anume este doza letală. Mișcarea împotriva vivisecției, apărută la sfârșitul sec. XIX, și-a lărgit scopul, incluzând și prevenirea cruzimii față de animale, ulterior generând mișcarea pentru drepturile animalelor.

vizigoți

Grup de V al goților. Separați de ostrogoți (goții din E) în sec. IV d.Hr., au fost alungați din Dacia de huni (376 d.Hr.) și au trecut Dunărea în Imperiul Roman. Din cauza impozitelor mari, s-au revoltat și au atacat provinciile din Balcani, învingând armata lui Valens în Bătălia de la Adrianopole (378 d.Hr.). Teodosiu I le-a oferit pământ în Moesia (382 d.Hr.) pentru a apăra frontiera. Au fost convertiți la creștinism; vizigoții au plecat din Moesia în 395 d.Hr., sub conducerea lui Alaric, invadând Grecia și Italia, prădând Roma (410 d.Hr.) și stabilindu-se în S Galliei și în Spania (415 d.Hr.). Rechemați din Spania de Constantin III, și-au pierdut primul rege, pe Teodoric I, în bătălia împotriva lui Attila (451 d.Hr.). Au fost sub administrație romană până când regele Euric s-a declarat independent (475 d.Hr.). Acesta a extins regatul vizigot de la Loara până la Pirinei și Ronul inferior, incluzând și o mare parte din Spania. În 507, vizigoții au fost învinși de francii conduși de Clovis; au rămas numai cu Septimania (un teritoriu restrâns, între Pirinei și Ron) și cu o mare parte din Spania, până în 711 d.Hr., când au fost învinși de musulmani.

vizir *în arabă* wazir

Ministru al califilor Abbasizi, mai târziu înalt oficial al guvernului în numeroase țări musulmane. Titlul a fost inițial deținut și definit de Barmakizi în sec. VIII d.Hr.; vizirul avea atribuțiile unui calif, iar mai târziu a fost reprezentantul sultanului în relațiile cu supușii. În Imperiul Otoman, titlul putea fi atribuit în același timp mai multor nobili; în timpul domniei lui Mahomed II a fost creată funcția de mare

vizir, reprezentantul absolut al sultanului. În Egiptul antic, vizirul era un ofițer civil având puterea și atribuțiile unui vicerege.

vizualizare științifică

Proces de reprezentare grafică a datelor științifice reale sau simulate. Este un procedeu vital pentru realizarea creatoare a ideilor științifice, îndeosebi în informatică. Tehnicile de vizualizare de bază includ redarea suprafețelor, a volumelor și animația. Sunt folosite stațiile de lucru de mare performanță sau supercomputerele pentru a prezenta simulări și sunt realizate limbaje de programare de înalt nivel pentru a susține programele de vizualizare. Vizualizarea științifică are aplicații în medicină, biologie, chimie, educație, afaceri, inginerie și informatică.

Vîgotski, L(ev) S(imionovici)

(05.11.1896, Orșa, Rusia - 11.06.1934, Moscova)

Psiholog sovietic. A studiat lingvistica și filozofia la Universitatea de Stat din Moscova, devenind cercetător în domeniul psihologiei. A lucrat la Institutul de Psihologie din Moscova, în perioada 1924–1934, devenind o personalitate majoră în psihologia sovietică postrevoluționară. A studiat rolul factorilor sociali și culturali în funcționarea conștiinței umane; teoria sa despre semne și relațiile dintre ele în dezvoltarea vorbirii a influențat numeroși psihologi, printre care A.R. Luria și Jean Piaget. Cea mai cunoscută lucrare a sa, *Gândire și limbaj* (Mîșlenie i reci, 1934), a fost interzisă pentru scurtă vreme, fiind considerată o amenințare la adresa stalinismului.

Vîșinski, Andrei (Ianuarievici)

(10.12.1883, Odesa, Rusia - 22.11.1954, New York, SUA)

Om politic și diplomat sovietic. A fost procuror public; a predat la Universitatea de Stat din Moscova. Numit procuror-șef al URSS (1935), a devenit cunoscut pe plan internațional pentru zelul de care a dat dovadă în procesele de epurare. În calitate de comisar al afacerilor externe, a aprobat anexarea Letoniei (1940) și a stabilit regimul comunist în România (1945). A ocupat funcțiile de ministru al afacerilor externe (1949–1953) și a fost reprezentantul sovietic la ONU (1949–1954), de unde a atacat de nenumărate ori SUA.

VLA

(*în engleză, very large array*, rază foarte mare)

Grup de 27 de discuri parabolice plasate, în 1980, pe câmpiile din San Augustin, lângă Socorro, statul New Mexico, SUA, de Observatorul Radio-Astronomic Național. Fiecare disc are un diametru de 25 m, fiind montat pe un transportor care poate fi deplasat pe șine așezate în formă de Y, având o lungime de 21 km. Semnalele radio înregistrate sunt prelucrate de computer, astfel încât întreaga așezare are rolul unei singure mari antene (un interferometru). VLA, care are o putere de captare cu o precizie de o zecime dintr-o secundă de arc, a realizat cele mai detaliate imagini radio de quasari, galaxii, supernove și ale nucleului Căii Lactee.

Vlad

Nume tradițional purtat de o serie de voievozi ai Țării Românești (Valahiei) din familia domnitoare a Basarabilor. Cei mai cunoscuți sunt: – **Vlad I Uzurpatorul**, domn al Țării Românești scurtă vreme (1394–1397); deși era sprijinit de turci, a fost alungat de la domnie de Mircea cel Bătrân, căruia îi uzurpase tronul. – **Vlad II Dracul** sau Dracula, domn al Țării Românești în perioadele 1436–1442 și 1443–1447. Fiu al lui Mircea cel Bătrân și adversar al turcilor, a fost nevoit să accepte suzeranitatea otomană (1437), dar a participat la campania antiturcească a lui Iancu de Hunedoara, între 1444–1445. După pacea cu turcii, a fost detronat și ucis de Iancu de Hunedoara. Își datorează supranumele unei decorații în formă de dragon primită de la împăratul Sigismund. – **Vlad III Țepeș**, domn al Țării Românești (1448, 1456–1462, 1476), fiu al lui Vlad II Dracul. Venit la tron cu ajutorul turcilor, a refuzat apoi să plătească tributul promis (1459), izgonind pe turci din țară și atacând, cu ajutorul ungurilor, cetățile turcești de la Dunăre (1461). A trebuit, totuși, să părăsească tronul în fața invaziei turcești conduse de Mahomed II, refugiindu-se în Transilvania (1462). Faima de conducător autoritar și crud (și supranumele de *Țepeș*) a fost răspândită în Europa de cronicarii sași din Transilvania. – **Vlad IV Călugărul**, domn al Țării Românești (1481, 1482–1495), fiu al lui Vlad II Dracul și frate al lui Vlad Țepeș. A obținut domnia cu sprijinul lui Ștefan cel Mare, dar s-a aliat ulterior cu turcii împotriva acestuia. A ctitorit mănăstirea

Glavacioc din județul Argeș și a reconstruit zidurile de apărare ale Târgoviștei.

Vlad III Țepeș

(1431-1476)

Voievod al Valahiei (1448, 1456–1462, 1476). I-a urmat la tron tatălui său, Vlad II Dracul. A primit definitiv tronul în 1456, cu ajutorul lui Iancu de Hunedoara. A ținut piept invaziilor otomane în Țara Românească, construind fortărețe, printre care cea de la Poenari, celebră pentru cele 1 400 de trepte. A fost închis timp de 14 ani (1462–1476) în Ungaria de către Matei I Corvin, de la care ceruse ajutor pentru a ține piept otomanilor. A fost ucis de un prinț susținut de turci. Deși a fost un bun administrator și conducător militar, era cunoscut pentru cruzimea sa. Pentru a se impune în fața nobilimii din Valahia, se spune că a omorât peste 20 000 de bărbați, femei și copii prin tragere în țeapă. Porecla Dracula (fiul dracului) a fost folosită de Bram Stoker în celebrul său roman despre vampirul din România.

Vlad Țepeș, ulei pe pânză, portret de artist anonim, sec. XVI

Vladimir I, Sfântul ~ *în rusă* Vladimir Sveatoslavici

(956 d.Hr., Kiev - 15.07.1015, Berestova, lângă Kiev; sărbătorit la 15 iulie)

Mare cneaz al Kievului (980–1015). A devenit cneaz al Novgorodului în 970 d.Hr., iar după moartea tatălui său, în 972 d.Hr., a luat Kievul de la fratele său. Până în 980 a consolidat regiunea Kievului, din Ucraina până la Marea Baltică, fortificând granițele pentru a se apăra de nomazii care atacau dinspre mare și dinspre E. Deși inițial a fost păgân, Vladimir a făcut un pact (cca 987 d.Hr.) cu Vasile II, oferindu-i sprijin militar în schimbul căsătoriei cu sora sa și promițând să se convertească la creștinism. A adoptat ritul bizantin, convertind Kievul și Novgorodul și aruncând idolii păgâni în Nipru.

Vladimirescu, Tudor

(cca 1780, Vladimiri, Gorj, România - 1821, Târgoviște)

Om politic român, conducător al unei mișcări revoluționare radicale, cu bază țărănească și națională, în Țara Românească. A participat ca voluntar în armata rusă în timpul Războiului ruso-turc (1806–1812), cu trupele de panduri, a reușit să-și creeze, ca mic boiernaș (clucer), faima de reprezentant al intereselor păturilor mici și mijlocii ale societății și o mare popularitate. În condițiile tulburărilor care au marcat sfârșitul domniei ultimului domn fanariot, Alexandru Suțu, se instaurează în fruntea unei revolte populare militare. Prin Proclamația de la Padeș (23 ianuarie 1821), cheamă populația la luptă armată împotriva regimului fanariot și a stăpânirii turcești. Sprijinit și de o parte din boierimea băștinașă și în fruntea unei mici armate de panduri și țărani, pornește din Oltenia spre București, oraș pe care îl ocupă cu ușurință. Din tabăra instalată la Cotroceni (21 mart. 1821), ia unele măsuri administrative urgente și intră în tratative cu turcii, dar și cu mișcarea națională a grecilor, Eteria. Acuzat de trădare de către Alexandru Ipsilanti, căpetenia eteriștilor, este atras în cursă și ucis la Târgoviște. Consecința directă a mișcării revoluționare condusă de Tudor Vladimirescu a fost încetarea regimului fanariot în țările române.

Tudor Vladimirescu, pictură de Theodor Aman, 1874-1876 (detaliu)

Vladimir-Suzdal, școala din ~

Școală medievală rusă de pictură murală și de icoane, avându-și originile în arta bizantină kieveană, care a înflorit în sec. XII–XIII, în orașele Vladimir și Suzdal, în NE Rusiei. Artiștii acestei școli mențin stilul bizantin și îl vor lega de ceea ce caracterizează toată arta rusească de mai târziu, într-o expresie mai „rusească". Expresia devine intens ascetică, anatomia figurilor este nesigură, mâinile sunt mici, iar

AGENȚIA DE PRESĂ NOVOSTI, MOSCOVA

Arhanghelul Mihail, icoană de un artist anonim aparținând școlii Vladimir-Suzdal, tempera cu ou pe lemn, cca 1300; Galeria de Stat Tretiakov, Moscova

expresiile figurilor denotă o gamă variată de sentimente. Acest minunat avânt artistic s-a încheiat la jumătatea sec. XIII, odată cu invazia mongolilor.

Vladislav I *sau* Vlaicu

(d. 1364 - cca 1377)

Domn al Țării Românești, fiu al lui Alexandru Basarab. După ce a obținut de la Ludovic, regele Ungariei, ducatul Almașului și o parte din banatul Severinului, a încercat să consolideze autonomia țării, bătând monedă proprie și ocupând alte teritorii (ținutul Vidinului și cealaltă parte din banatul Severinului), intrând în conflict cu ungurii, împotriva cărora a repurtat câteva reușite militare. S-a opus cu succes propagandei catolice susținute de soția sa, doamna Clara, întemeind mitropolia Severinului (1370).

Vladislav II Iagello

(1351 - 31.05./01.06.1434, Grodek, lângă Lvov, Galiția, Polonia)

Mare duce de Lituania (1377–1401) și rege al Poloniei (1387–1434), fondatorul dinastiei Iagellonilor. A trebuit să-i înfrunte pe rivali, inclusiv pe vărul său, Vitautas, pentru a-și asigura conducerea în Lituania. S-a căsătorit cu regina poloneză Iadwiga (1386) după ce a acceptat să creștineze Lituania și să o unească cu Polonia. A recâștigat Rutenia de la Ungaria (1387) și l-a făcut pe domnul Moldovei vasalul lui. A semnat un tratat (1401) prin care îl recunoștea pe Vitautas duce, cu condiția ca Polonia și Lituania să aibă o politică unitară și comună, și împreună au distrus puterea cavalerilor teutoni.

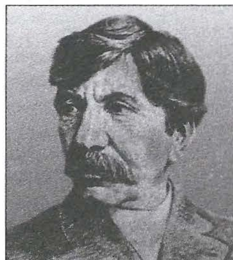
Vladivostok

Oraș-port, 598 600 loc. (2001), situat în Federația Rusă, în Extremul Orient. Fondat în 1860 ca bază militară rusă, a ajuns în 1872 cea mai importantă bază navală din Oceanul Pacific. În 1904 a devenit port comercial independent și s-a transformat rapid în bază militară, după Revoluția Rusă din 1917. În timpul comunismului a adăpostit flota din Pacific; datorită importanței sale militare, a fost închis pentru navele străine. După destrămarea URSS în 1991, a redevenit port comercial, deținând industrii navale, de pescuit și alimentară. Reprezintă capătul de E al Căii Ferate Transsiberiene și centrul cultural al Extremului Orient rus.

Vlahuță, Alexandru

(05.09.1858, Pleșești, Vaslui, Moldova, România - 19.11.1919, București)

Scriitor și publicist român, membru post-mortem al Academiei Române. Fondator al revistei *Sămănătorul* (1901–1905) și unul dintre teoreticienii sămănătorismului, a cultivat o poezie de influență eminesciană, militant-patriotică și didacticistă, cu elemente de critică socială. Proza sa de analiză socială și psihologică are accente confesive și protestatare: *Din goana vieții* (1892), *Icoane șterse* (1895), *Din durerile lumii* (1908), *Din trecutul nostru* (1908), *Pictorul N.I. Grigorescu, viața și opera lui* (1910). Opera sa cea mai importantă, memorialul de călătorie *România pitorească* (1901), este încărcată de fiorul patriotic al evocărilor istorice și al descrierilor plastice.

Alexandru Vlahuță

Vlaicu, Aurel

(06/19.11.1882, Binținți, azi Aurel Vlaicu, Transilvania, România - 13.09.1913, Câmpina)

Inginer-constructor de avioane și pilot, unul dintre pionierii aviației mondiale. A construit un avion cu care a reușit să zboare la 17 iunie 1910. În timpul unei tentative de survolare a Carpaților cu avionul, s-a prăbușit la Câmpina. A fost ales post-mortem membru de onoare al Academiei Române.

Aurel Vlaicu

Vlaminck, Maurice de

(04.04.1876, Paris, Franța - 11.10.1958, Rueil-la-Gadelière)

Pictor francez. Cunoscut pentru temperamentul său aprins, dar și pentru talentul de peisagist, a început să picteze în 1900, împărțind atelierul cu prietenul său din copilărie, André Derain. În 1905 a expus la Salon des Indépendants. A fost integrat în fovism datorită culorilor sale pure și intense, aplicate în straturi groase, dar

în 1908 a revenit la peisaje, pictate în straturi groase de nuanțe de alb, gri și albastru-închis, stilul său apropiindu-se de acela al lui Paul Cézanne. În 1915 a început să-și formeze propriul stil, care l-a înscris definitiv în expresionismul francez.

Vlasiu, Ion

(06.05.1908, Lechința, România - 18.12.1997, București)

Sculptor, pictor și scriitor român. După absolvirea unei școli de arte și meserii, a urmat Academia de Arte Frumoase din Cluj și, după un stagiu la Paris unde a participat la Salon de Tuilleries, s-a integrat mișcării artistice din țară organizând în mai multe orașe un număr de 20 de expoziții personale, fiind prezent și la expoziții colective. Ca sculptor, a practicat cu predilecție cioplitul în marmură (*Mireasa, Maternitate, Poezia, Muza, Himeră*), în piatră (*Decebal, Legendă, Știma lacului, Mirabila sămânță, Masca geniului*), în lemn (*Stihiile trecutului, Fete din Oaș, Recolta*), dar și modelajul în gips și teracotă în care a executat machete pentru monumente și busturile unor personalități (Eminescu, Bacovia, Creangă, Horia, Cloșca, Crișan). În luptă cu materia i-a smuls acesteia imagini memorabile de un lirism cald plin de gingășie, dar și figuri robuste, adeseori patetice, tratate într-un limbaj frust, în planuri ample, geometrizante. Diversității materialelor și temelor abordate îi corespunde o diversitate stilistică adecvată ce merge de la impresionism până la abstract, un izvor care i-a alimentat inspirația fiind creația țărănească ale cărei ecouri apar și în pictură. Ca scriitor, a debutat cu versuri în revista *O lume nouă* (1930) și a publicat volumele *Am plecat din sat* (Premiul Academiei Române, 1939), *Poveste cu năluci* (1941), *Drum spre oameni* (1962), *O singură iubire* (1965), *Monolog asimetric* (1988), *Chipuri și măști* (1994), străbătute toate de un filon autobiografic. A avut și o bogată activitate publicistică – fiind redactor-șef al revistei *Arta* – și pedagogică, în calitate de profesor la Academia de Arte Frumoase din Timișoara. În 1993 a fost declarat doctor honoris causa al Universității din Cluj.

Vlissingen

Oraș-port, 44 776 loc. (2001), în SV Olandei. În Evul Mediu a fost un important centru comercial, datorită poziției sale față de Antwerpen (*vezi* Anvers). A fost primul oraș olandez care, în 1572, s-a ridicat împotriva Spaniei; a fost transformat în bază navală de Napoleon, în timpul ocupației franceze (1795–1814); a fost distrus în 1944, în Al Doilea Război Mondial, când prin această regiune au trecut forțele aliate, care eliberau drumul spre Antwerpen; a fost reconstruit și astăzi este deopotrivă port comercial, stațiune turistică și bază navală.

Vltava *în germană* Moldau

Râu în Republica Cehă. Izvorăște din S Boemiei, având ca sursă două pâraie din Pădurea Boemiei, curge spre SE și N, de-a lungul țării, și se varsă în fluviul Elba. Are o lungime de 435 km, fiind cel mai lung râu din Cehia.

vocală

Sunet produs de aerul din plămâni care trece prin gură cu obstrucție minimă și fără fricțiune audibilă, ca de ex. *i* în cuvântul *fix*. Acest termen se referă la literele reprezentând sunetele *a, e, i, o, u* (*ă* și *î* în română) și uneori *y*. În cadrul foneticii articulatorii (*vezi* articulare), vocalele înalte, precum *i* în *mașină* și *u* în *căluț*, sunt ambele pronunțate cu limba înalt arcuită, dar în cazul sunetului *u*, buzele sunt rotunjite. Sunetele formate dintr-o singură vocală se numesc monoftongi; sunetele formate din două vocale pronunțate într-o singură silabă, precum *oa* în *oameni*, se numesc diftongi.

vodevil

Spectacol de varietăți popular în SUA la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX. Consta din 10–15 acte fără legătură între ele, la care participau magicieni, acrobați, comedieni, animale dresate, cântăreți și dansatori. S-a dezvoltat din spectacolele de varietăți de proastă calitate, ținute în baruri pentru un public preponderent masculin. În 1881, Tony Pastor a inițiat un astfel de spectacol, dar de calitate *(clean variety show)*, la teatrul său din New York, urmat de alți directori de teatre. În 1900 existau mai multe teatre de vodevil în SUA, ca Orpheum Circuit al lui Martin Beck, cel mai renumit fiind Palace Theater din New York (1913–1932). Printre actorii care au debutat în vodevil se numără Mae West, W.C. Fields, Will Rogers, Buster Keaton, Charlie Chaplin, frații Marx, Berenice Abbott și Lou Costello, Milton Berle și Bob Hope. *Vezi și* musical.

Voice of America /Vocea Americii/

Rețea de posturi de radio aparținând guvernului american. Rolul său este de a promova înțelegerea și răspândirea valorilor democratice ale SUA. Transmisiile zilnice includ știri, editoriale și discuții despre evenimentele politice și culturale din SUA. Prima transmisiune, în limba germană, a avut loc în 1942, pentru a dejuca propaganda nazistă. La sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial, Voice of America transmitea săptămânal 3 200 de programe în 40 de limbi. În timpul Războiului Rece a pus accent pe mesajele către țările comuniste din E și centrul Europei. A devenit parte integrantă a Agenției Americane de Informații (CIA) când aceasta a fost înființată, în 1953.

Voicu, Ion

(08.10.1923, București, România – 24.02.1997, București)

Violonist și dirijor român de renume internațional, cu un repertoriu de virtuozitate. A fost elevul lui David Oistrah. În 1969 a fondat și dirijat orchestra de cameră din București, condusă în prezent de fiul său, Mădălin Voicu, și a fost timp de zece ani director general al Filarmonicii din București. A susținut concerte cu orchestre celebre, precum Filarmonica din Berlin și Orchestra Simfonică din Londra. În același timp, a fost profesor la instituții faimoase – precum International Mozarteum Academy din Salzburg, Conservatorul din Paris, International Menuhin Academy –, membru al unor prestigioase organizații muzicale internaționale.

Ion Voicu

Voiculescu, Vasile

(27.11.1884, Pârscov, Buzău, România – 26.04.1963, București)

Medic și scriitor român. Și-a luat doctoratul în medicină în 1910. A debutat în *Convorbiri literare* cu poezie, în 1914, dar debutul editorial s-a produs în 1916, cu volumul *Poezii*. Creația sa poetică a fost influențată de Vasile Alecsandri, Alexandru Vlahuță și George Coșbuc. Lirica sa din perioada interbelică avea accente religioase. În 1918 a primit Premiul Academiei pentru volumul *Din țara zimbrului*, iar în 1941 a fost distins cu Premiul Național de Poezie. Pentru convingerile sale democratice a făcut patru ani de detenție după instaurarea regimului comunist, iar operele sale au fost interzise. Din lucrările sale amintim *Urcuș, Întrezăriri, Destin, Din țara zimbrului și alte poezii, Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare, Fata ursului* etc.

Voivodina

Provincie, 2 022 257 loc. (2004), 21 536 kmp, în Republica Serbia. Principalul oraș este Novi Sad. Slavii s-au stabilit pe acest teritoriu în sec. VI–VII d.Hr., fiind urmați de nomazii unguri în sec. IX–X d.Hr. Otomanii au controlat această regiune începând cu sec. XVI până la sfârșitul sec. XVIII, când provincia a fost anexată Imperiului Habsburgic. În acea epocă, era centrul de cultură ortodoxă sârbească. În 1849, părți din regiunile istorice Backa și Banat au fost unite sub numele de Voivodina în Croația-Slovenia. În 1867, acest teritoriu a revenit Ungariei, iar în 1918 a fost integrat în Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor (Iugoslavia de mai târziu). În 1945 a devenit provincie autonomă a Republicii Serbia, dar în 1989 Slobodan Miloșevici a scindat această provincie. În 1999, după ce a adăpostit zeci de mii de refugiați sârbi din Kosovo, și-a cerut din nou autonomia. Deși i-a refuzat autonomia deplină, în 2002 Parlamentul sârb i-a acordat o anumită autonomie.

volant

Roată grea, atașată de un arbore în rotație pentru a ușura transmiterea puterii de la un motor la o mașină. Inerția volantului se opune fluctuațiilor de viteză ale motorului, pe care le uniformizează, și stochează excesul de energie pentru funcționarea intermitentă. La motoarele de automobile, volantul reglează pulsurile de energie generate de arderea din cilindri și transmite energia necesară acționării pistonului. În presele de mare putere, lovirea, tăierea și modelarea se realizează doar într-o fracțiune a ciclului de operare. În timpul perioadelor mai lungi de inactivitate, mișcarea volantului este generată de un motor de putere mică. Când presa intră în funcțiune, cea mai mare parte a energiei necesare este dezvoltată de volant.

Volcker, Paul A(dolph)

(n. 05.09.1927, Cape May, New Jersey, SUA)

Economist american. A lucrat ca economist la Banca Chase Manhattan în

perioadele 1957–1961 și 1965–1968. În calitate de subsecretar la Trezoreria SUA (1969–1974), a fost inițiatorul proiectului de renunțare la etalonul aur și de devalorizare a dolarului american (1971, 1973). După exercitarea funcției de președinte al Băncii Federale de Rezerve (1975–1979), în 1979 a fost numit de președintele Jimmy Carter șef al Sistemului Federal de Rezerve, funcție pe care a deținut-o până în 1987. Pentru a pune capăt perioadei de inflație ridicată, a încetinit creșterea masei monetare și a permis creșterea dobânzilor, producând recesiune (1982–1983) și reducând astfel inflația.

volei

Joc sportiv între două echipe formate din câte șase jucători, în care mingea este aruncată pe deasupra unui fileu. Fiecare echipă încearcă să atingă cu mingea terenul din partea opusă. Unei echipe i se permite să atingă mingea de trei ori înainte de a o trimite celeilalte echipe. Prima echipă care realizează un scor de 25 de puncte câștigă meciul. Voleiul a fost inventat în 1895 de William G. Morgan în Holyoke, Massachusetts, SUA. Jocul s-a bucurat curând de popularitate în rândul ambelor sexe, în școli, pe terenurile de joacă, în armată etc. Competițiile internaționale au început în 1913, voleiul devenind sport olimpic în 1964. Voleiul de plajă, variantă cu doi jucători într-o echipă, este din ce în ce mai practicat și a devenit sport olimpic în 1996.

Volga

Fluviu în V Rusiei. Este cel mai lung fluviu din Europa și principalul canal din V Rusiei; izvorăște din colinele Valdai, la NV de Moscova, curge pe o distanță de 3 530 km spre SE și se varsă în Marea Caspică. Este folosit pentru producerea energiei electrice, irigații, controlul inundațiilor și transport. Fluviul joacă un rol important în viața poporului rus, iar folclorul național îl numește Mama Volga.

Volga–Marea Baltică, canalul ~

Rețea de râuri și canale, în Rusia. Sistemul navigabil leagă fluviul Volga de Marea Baltică. Acest sistem include râul Neva, canal de-a lungul malului de S al lacului Ladoga, și râul Șeksna dincolo de Cerepoveț prin lacul de acumulare Rîbinsk. Are o lungime de cca 1 120 km. Sistemul a fost extins și îmbunătățit de mai multe ori, inclusiv în 1964, când s-au instalat cele șapte ecluze.

Volgograd *anterior (până în 1925)* Țarițîn *din 1925 până în 1961* Stalingrad

Oraș, 982 900 loc. (2001), în SV Rusiei. Situat pe fluviul Volga, a fost fondat în 1589 sub numele de cetatea Țarițîn. În timpul Războiului Civil Rus (1918–1920), Iosif Stalin a organizat apărarea orașului împotriva Armatei Albe, orașul fiind redenumit în onoarea sa. În Al Doilea Război Mondial a fost distrus în Bătălia de la Stalingrad și reconstruit în epoca postbelică. Printre industriile specifice se numără cea a oțelului și a aluminiului, industria electrotehnică, industria lemnului, a materialelor de construcție și industria alimentară. Este important nod de cale ferată și port și reprezintă capătul de E al canalului navigabil Volga–Don.

Volînia

Regiune istorică în NV Ucrainei. Situată în jurul izvoarelor râurilor Pripiat și Bug, a fost inițial cnezat rusesc (sec. X–XIV), la V de Kiev. În sec. XIV a fost anexată Marelui Ducat al Lituaniei, sub conducerea nobilimii autohtone. A trecut sub administrația Poloniei în 1569. În 1793 a fost ocupată de Rusia, la cea de-a doua împărțire a Poloniei. Tratatul de la Riga (1921) a stabilit împărțirea acestei regiuni între Polonia și URSS, care ulterior a ocupat și partea revenită Poloniei în 1939, incluzând-o în Ucraina, după Al Doilea Război Mondial.

Volkswagen AG

Producător major de automobile germane. Fabrica a fost fondată în 1937 de guvernul nazist, pentru a produce pe scară largă o mașină națională, cu preț scăzut (*în germană, volkswagen*, „mașina poporului"). După Al Doilea Război Mondial, fabrica a fost reconstruită cu ajutorul Aliaților, iar după un deceniu, producea jumătate din numărul total de autoturisme din Germania de Vest. Vânzările în SUA au fost inițial reduse, dar campania de publicitate a modelului Beetle a crescut semnificativ vânzările în anii 1960, devenind astfel cea mai importată mașină din SUA. Concurența cu alți producători de automobile a dus fabrica în pragul falimentului în 1974, dar Volkswagen a revenit pe piață cu modele noi, sportive, cum ar fi modelul Rabbit. În 1998, fabrica a introdus o nouă versiune a modelului Beetle. Volkswagen are fabrici

în toată lumea; de asemenea, deține mai multe companii de autoturisme, printre care Audi și Rolls-Royce.

volsci

Populație italică antică din timpul expansiunii romane din sec. V î.Hr. Aparțineau grupului de triburi osco-sabelice, ocupând valea superioară a râului Liris (cca 600 î.Hr.), apoi și S provinciei Latium. S-au luptat cu romanii timp de cca 200 de ani. Romanii au înființat mai multe colonii pentru a opri înaintarea acestor triburi. În 340 î.Hr., aceștia s-au alăturat latinilor în revolta împotriva Romei, dar au fost învinși. S-au supus Romei în 304 î.Hr., fiind asimilați într-un timp foarte scurt.

Volstead, Actul ~

Vezi prohibiție

Völsunga saga

Cea mai bună saga a Islandei, cunoscută sub numele de *fornaldar sögur* (saga Antichității). Datând din 1270, este prima dintre seriile de saga *fornaldar sögur*. Cuprinde versiunea nordică a poveștii din *Cântecul Nibelungilor* (Nibelungenlied). Saga este bazată pe poemele eroice din *Edda Poetică* și este foarte valoroasă, deoarece păstrează, sub formă de proză, câteva dintre poemele pierdute din *Edda*. A constituit una dintre sursele de inspirație ale lui Richard Wagner în tetralogia *Inelul Nibelungilor*.

Voluntarii Păcii

Vezi Peace Corps

Volta

Lac în Ghana. Unul dintre cele mai mari lacuri artificiale din lume; a fost construit în 1965, odată cu barajul Akosombo pe fluviul Volta, creând astfel lacul de acumulare care se întinde cca 400 km în amonte, până dincolo de fosta confluență a râurilor Volta Neagră și Volta Albă. Ocupă o suprafață de 8 502 kmp, reprezentând 3,6% din suprafața Ghanei. Este o importantă sursă de pește și de apă pentru a iriga câmpiile din Accra. Barajul generează suficientă energie electrică pentru a acoperi aproape tot necesarul Ghanei.

Volta, Alessandro (Giuseppe Antonio Anastasio)

(18.02.1745, Como, Lombardia - 05.03.1827, Como)

Om de știință italian. În 1775 a inventat electroforul, folosit la generarea electricității statice. A fost profesor de fizică la Universitatea din Pavia, în perioada 1779–1804. După ce Luigi Galvani a reușit în 1780 să producă curent electric prin conectarea a două metale diferite la mușchiul unei broaște, Volta a început, în 1794, experimentele exclusiv cu metale, descoperind că țesutul animal nu era necesar în producerea curentului electric. A inventat bateria electrică, în 1800. În 1801 a demonstrat în fața lui Napoleon că bateria generează curent. Cu această ocazie, Napoleon l-a numit conte și senator al regatului Lombardiei. În 1815 a fost numit director al Facultății de Filozofie la Universitatea din Padova. Unitatea de măsură a tensiunii electrice a fost numită volt în onoarea sa, în 1881.

Volta Albă

Râu în Burkina Faso și Ghana, Africa de V. Izvorăște din Burkina Faso (unde este cunoscut sub numele de Nakambe), curge în direcția SV pe o distanță de cca 640 km și se varsă în lacul Volta din Ghana. Este un afluent al râului Volta.

Volta Superioară

Vezi Burkina Faso

Voltaire *născut* François-Marie Arouet

(21.11.1694, Paris, Franța - 30.05.1778, Paris)

Unul dintre cei mai mari scriitori francezi. Deși numai câteva dintre lucrările lui se mai citesc încă, el continuă să se bucure de un renume la scară mondială de cruciat curajos împotriva tiraniei, bigotismului și cruzimii. Prin calitățile sale critice, prin istețime și satiră, opera lui Voltaire propagă un ideal de progres la care toate popoarele reacționează. Viața sa îndelungată s-a desfășurat pe fundalul ultimilor ani ai clasicismului și începuturile erei revoluționare, iar în acele vremuri de tranziție opera și activitatea lui au influențat direcția adoptată de civilizația europeană.

Tinerețea

Familia lui Voltaire făcea parte din burghezie. Potrivit certificatului de naștere, s-a născut la 21 noiembrie 1964, dar ipoteza că nașterea ar fi fost ținută secretă nu poate fi ignorată, deoarece a afirmat cu diferite ocazii că, de fapt, s-a născut pe 20 februarie. El credea că este fiul unui ofițer pe nume Rochebrune, care era și compozitor. Nu i-a iubit nici pe tatăl său legal, François Arouet, fost notar care ulterior a devenit recepționer la Cour des Comptes,

nici pe fratele său mai mare, Armand. Nu se știe aproape nimic despre mama sa, despre care nu a spus mai nimic. Ea a murit pe când el avea șapte ani. Se pare că s-a răzvrătit foarte devreme împotriva autorității familiei. S-a atașat de nașul său, Abbé de Châteauneuf, un liber-gânditor și epicurian care i l-a prezentat pe băiat faimoasei Ninon de Lenclos când aceasta avea deja 84 de ani. Este de netăgăduit faptul că își datora gândirea pozitivă și simțul realității originilor sale burgheze.

A urmat colegiul iezuit Louis-le-Grand din Paris, unde a devenit pasionat de literatură, de teatru și viață socială. Deși aprecia gustul clasic pe care i-l insufla colegiul, educația religioasă primită de la iezuiți a servit doar pentru a-i ațâța scepticismul și batjocura. A fost martorul ultimilor ani triști ai lui Ludovic XIV și nu avea să uite niciodată suferințele și dezastrele militare din 1709, nici ororile persecuției religioase. A avut însă o anumită admirație pentru suveran și a rămas convins că regii iluminați sunt agenți indispensabili progresului.

A decis să nu studieze dreptul după ce a părăsit colegiul. Angajat ca secretar la Ambasada Franceză de la Haga, s-a îndrăgostit de fiica unui aventurier. Temându-se de un scandal, ambasadorul francez l-a trimis înapoi la Paris. În ciuda dorințelor tatălui său, el dorea să se dedice în totalitate literaturii și frecventa palatul Temple, pe atunci centrul societății liber-cugetătoare. După moartea lui Ludovic XIV, sub Regența relaxată din punct de vedere moral, Voltaire a devenit omul de spirit al societății pariziene, iar epigramele sale erau citate frecvent. Dar când a îndrăznit să-l ia în derâdere pe regentul desfrânat, ducele de Orléans, a fost exilat din Paris și apoi întemnițat la Bastilia timp de aproape un an (1717). Dincolo de aparența sa jovială, era extrem de serios și și-a propus să învețe formele literare acceptate. În 1718, după succesul lui *Oedip* (Oedipe), prima dintre tragediile sale, a fost aclamat ca succesor al marelui dramaturg clasic Jean Racine și din acel moment a adoptat numele de Voltaire. Originea acestui pseudonim rămâne incertă. Nu este sigur dacă este anagrama pentru Arouet Le Jeune (*în franceză*, cel tânăr). Mai presus de toate și-a dorit să fie acel Vergiliu pe care Franța nu l-a avut niciodată. A lucrat la un poem epic al cărui erou era Henric IV, regele iubit de poporul francez pentru că a pus capăt războaielor religioase. Această *Henriadă* (L'Henriade) este stricată de imitația pedantă a *Eneidei* lui Vergiliu, dar contemporanii săi au văzut doar idealul generos de toleranță care a inspirat poemul. Aceste triumfuri literare i-au adus o pensie de la regent și simpatia tinerei regine, Marie. Astfel și-a început cariera de poet la curte.

Împreună cu alți gânditori din vremea sa – oameni de litere și savanți –, crezând în eficacitatea rațiunii, Voltaire era un filozof, așa cum se numeau ei în sec. XVIII. În saloane, el profesa un deism agresiv, care îi scandaliza pe credincioși. A devenit interesat de Anglia, țara care tolera libertatea de gândire; l-a vizitat pe liderul partidului Tory, vicontele Bolingbroke, exilat în Franța – politician, orator și filozof pe care Voltaire îl admira atât de mult, încât îl asemăna cu Cicero. La sfatul lui Bolingbroke, a învățat engleza, pentru a putea citi lucrările filozofice ale lui John Locke. Dezvoltarea sa intelectuală a fost ajutată de un accident: ca urmare a unei dispute cu un membru al uneia dintre principalele familii franceze, cavalerul de Rohan, care își bătuse joc de pseudonimul său, a fost bătut, dus la Bastilia și apoi condus la Calais pe 5 mai 1726, de unde a pornit spre Londra. Destinul său devenea de-acum înainte exilul și opoziția.

Exilul în Anglia

Pe parcursul șederii, de peste doi ani, a reușit să învețe limba engleză; și-a scris caietele în limba engleză, iar spre sfârșitul vieții putea să scrie și să vorbească fluent. A întâlnit oameni de litere englezi precum Alexander Pope, Jonathan Swift și William Congreve, filozoful George Berkeley și teologul Samuel Clarke. A fost prezentat la curte și i-a dedicat *Henriada* reginei Carolina. Deși la început a fost patronat de Bolingbroke, care se întorsese din exil, se pare că s-a certat cu liderul Tory și s-a îndreptat către Sir Robert Walpole și liberalii din partidul Whig. Admira liberalismul instituțiilor engleze, deși a fost șocat de violența partizană. Invidia intrepiditatea engleză în discuțiile despre probleme religioase și filozofice și era interesat în special de quakeri. Era convins că, datorită libertății lor personale, englezii, în special Sir Isaac Newton și John Locke, se aflau în avangarda gândirii științifice. El credea că această națiune de negustori și marinari își datora victoriile în fața lui Ludovic XIV avantajelor sale economice. A concluzionat

că și în literatură Franța avea de învățat de la Anglia; descoperirea teatrului shakespearian a fost o experiență copleșitoare și, indiferent cât de mult a fost șocat de „barbarismul" producțiilor, a fost uimit de energia personajelor și de forța dramatică a intrigilor.

Întoarcerea în Franța

S-a întors în Franța la sfârșitul lui 1728 sau la începutul lui 1729 și a decis să prezinte Anglia ca model în fața compatrioților săi. Poziția lui socială a fost consolidată. Prin speculații judicioase a început să facă o mare avere, care i-a garantat independența. A încercat să readucă la viață tragedia, imitând discret opera lui Shakespeare. *Brutus*, început la Londra și însoțit de *Discurs adresat milordului Bolingbroke* (Discours à milord Bolingbroke), nu a fost un succes prea mare în 1730; *Moartea lui Caesar* (La Mort de César) a fost jucată doar într-un colegiu (1735); în *Eriphyle* (1732), apariția unei fantome, ca și în *Hamlet*, a fost huiduită de public. *Zaïre*, însă, a fost un succes răsunător. Piesa, în care sultanul Orosmane, înșelat de o scrisoare ambiguă, își înjunghie prizoniera, pe creștina devotată Zaïre, într-un acces de gelozie, a captivat publicul datorită subiectului său exotic.

În același timp, Voltaire s-a îndreptat către un nou gen literar: istoria. În Londra făcuse cunoștință cu Fabrice, fost însoțitor al regelui suedez Carol XII. Interesul pe care l-a simțit pentru caracterul extraordinar al acestui mare soldat l-a îndemnat să îi scrie viața, *Istoria lui Carol XII* (Histoire de Charles XII, 1731), o poveste istorică atent documentată, care pare a fi un roman. Ideile filozofice au început să se impună pe măsură ce scria: faptele regelui suedez au dus la dezolare, în timp ce rivalul său, Petru cel Mare, a dat naștere Rusiei, lăsând moștenire un imperiu vast și civilizat. Oamenii mari nu sunt instigatori la război; ei își aduc contribuția la civilizație – o concluzie care se ilustrează cu exemplul Angliei. Această linie de gândire a materializat-o, după o meditație îndelungată, într-o lucrare de o concizie tăioasă: *Scrisori filozofice* (Lettres philosophiques, 1734). Aceste scrisori fictive sunt în primul rând o demonstrație a efectelor benigne ale toleranței religioase. Acestea contrastează cu psihologia empirică a lui Locke și cu elucubrațiile ipotetice ale lui René Descartes. Un filozof demn de acest nume, precum Newton, disprețuiește a priori speculațiile goale; el observă faptele și motivele acestora. După explicarea sistemului politic englez, a comerțului, a literaturii și a operei lui Shakespeare, aproape necunoscut în Franța, Voltaire sfârșește printr-un atac la adresa matematicianului și filozofului religios francez Pascal: scopul vieții nu este de a ajunge în Rai prin căință, ci de a asigura fericirea tuturor oamenilor prin progres în științe și artă, o împlinire pentru care sunt destinați prin natură. Această carte mică și extraordinară este o piatră de hotar în istoria gândirii: nu doar că întruchipează filozofia sec. XVIII, ci definește și direcția esențială a minții moderne.

Viața cu doamna du Châtelet

Publicarea acestei lucrări care s-a ridicat pe față împotriva ordinii religioase și politice oficiale a provocat scandal. Când s-a emis un mandat de arestare împotriva lui, în mai 1734, Voltaire s-a refugiat în castelul doamnei du Châtelet de la Cirey din regiunea Champagne și astfel și-a început legătura cu această femeie tânără, foarte inteligentă. A trăit cu ea în castelul pe care el l-a renovat pe propria cheltuială. Această perioadă de retragere a fost întreruptă doar de o călătorie în Țările de Jos în decembrie 1736, căci un exil de câteva săptămâni devenise necesar după ce fusese pus în circulație un poem scurt, îndrăzneț epicurian, numit *Le Mondain*.

Viața celor doi a fost și plină de plăceri, și închinată studiului. După *Adélaïde du Guesclin* (1734), o piesă despre o tragedie națională, el a pus în scenă Alzire în 1736, cu un mare succes. Acțiunea din *Alzire* – desfășurată în Lima, Perú, pe timpul ocupației spaniole – evidențiază superioritatea morală a civilizației umanitare asupra metodelor de folosire a forței brute. În ciuda portretizării convenționale a „sălbaticilor nobili", tragedia și-a păstrat locul în repertoriul Comediei Franceze timp de aproape un secol. Doamna du Châtelet era pasionată de știință și metafizică și influența studiul lui Voltaire în acea direcție. O „galerie" sau laborator de științe fizice a fost instalat la castel și au compus un memorandum despre natura focului pentru o întâlnire a Academiei de Științe. În timp ce doamna du Châtelet învăța limba engleză pentru a-l putea traduce pe Newton și *Fabula albinelor* (The Fable of the Bees) a lui Bernard de Mandeville, Voltaire populariza, în *Elementele filozofiei lui Newton* (Éléments de la philosophie de Newton,

1738), acele descoperiri ale științei engleze cunoscute numai câtorva minți luminate din Franța, precum astronomul și matematicianul Pierre-Louis de Maupertuis. În același timp, el a continuat studiile istorice. A început *Secolul lui Ludovic XIV* (Le Siècle de Louis XIV), a schițat o istorie universală a regilor, războaielor, civilizațiilor și manierelor care a devenit *Eseu despre moravuri* (Essai sur les moeurs), și s-a adâncit într-o exegeză biblică. Madame du Châtelet a scris și ea *Examen* (Examen), lucrare foarte critică la adresa celor două Testamente. La Cirey, Voltaire, întregindu-și cunoștințele științifice, a dobândit cultura enciclopedică, una dintre fațetele extraordinare ale geniului său.

Din cauza unui proces, a urmat-o pe doamna du Châtelet la Bruxelles în mai 1739 și de atunci s-au deplasau constant între Belgia, Cirey și Paris. Voltaire coresponda cu prințul moștenitor al coroanei din Prusia, care, revoltându-se împotriva sistemului rigid de instrucție și educație militară al tatălui său, își găsise refugiul în cultura franceză. Când prințul a acces la tron, devenind Frederic II (cel Mare), Voltaire și-a vizitat discipolul mai întâi la Cleves (Kleve, Germania), apoi la Berlin. Când a izbucnit Războiul pentru Succesiunea la Tronul Austriei, Voltaire a fost trimis la Berlin (1742–1743) într-o misiune secretă, pentru a-l convinge pe regele Prusiei – care se dovedea a fi un aliat credincios – să ofere ajutor armatei franceze. Astfel de servicii – precum și prezentarea prietenilor săi, frații d'Argenson, care au devenit miniștri de război și afaceri externe, pentru protecția doamnei de Pompadour, amanta lui Ludovic XV – l-au adus din nou în grațiile palatului Versailles. După poemul în care celebra victoria de la Fontenoy (1745), a fost numit istoriograf, gentilom al regelui și academician. Tragedia *Merope* (Mérope, 1743), despre regina greacă mitică, a câștigat laude din partea publicului din prima seară. Reprezentația *Mahomet*, în care Voltaire îl prezenta pe fondatorul islamului ca pe un impostor, a fost interzisă însă, după producția de succes din 1742. A făcut mulți bani datorită speculațiilor lui Joseph Pâris Duverney, responsabil de proviziile militare, favorizat de doamna de Pompadour. În această atmosferă de bunăstare, a început o legătură cu nepoata lui, doamna Denis, o văduvă încântătoare, fără a rupe relația cu doamna du Châtelet.

Însă necazurile nu l-au ocolit. Ludovic XV nu îl plăcea, iar facțiunea catolică pioasă de la curte era extrem de ostilă. Se făcea vinovat de indiscreții. Când doamna du Châtelet a pierdut sume mari de bani la masa de joc a reginei, i-a spus în engleză: „Joci cu niște escroci"; mesajul a fost înțeles, iar el a fost forțat să se ascundă la casa de la țară a ducesei du Maine, ca oaspete al acesteia, în 1747. Bolnav și epuizat de viața agitată, a descoperit în cele din urmă forma literară care se potrivea ideal cu temperamentul său însuflețit și deziluzionat: a scris primele povestiri. *Micromégas* (Micromégas, 1752) măsoară micimea unui om pe scară cosmică; *Viziunea lui Babouc* (Vision de Babouc, 1748) și *Memnon* (1749) pun în discuție optimismul filozofic al lui Gottfried Wilhelm Leibniz și Alexander Pope. *Zadig* (1747) este un fel de autobiografie alegorică: asemenea lui Voltaire, înțeleptul babilonian Zadig este supus persecuțiilor, este urmărit de ghinion și sfârșește îndoindu-se de grija Providenței față de făpturile umane.

Marea criză din viața lui se apropia. În 1748, la Commercy, unde se alăturase curții lui Stanislav (fostul rege al Poloniei), a descoperit relația amoroasă dintre Madame du Châtelet și poetul Saint-Lambert, o pasiune ușor ridicolă care s-a sfârșit tragic. Pe 10 septembrie 1749 a fost martorul morții în chinurile facerii a acestei femei de o inteligență extraordinară, care timp de 15 ani i-a fost îndrumătoare și sfătuitoare. S-a întors disperat la casa din Paris unde locuiau împreună; se trezea noaptea și se plimba de colo-colo în întuneric, strigându-i numele.

Călătorii ulterioare

Eșecul unora dintre piesele sale i-a agravat sentimentul de înfrângere. Încercase să scrie și *comédie larmoyante*, sau „comedie sentimentală", la modă pe atunci: după *Copilul minune* (L'Enfant prodigue, 1736), o variațiune pe tema fiului risipitor, a adaptat drama satirică a lui William Wycherley, *The Plain-Dealer*, în manieră proprie, intitulând-o *Mironosița* (La Prude); a scris *Nanine* (1749) pornind de la o situație luată din romanul lui Samuel Richardson, *Pamela*, dar fără succes. Spectacolele regizate la curte i-au deschis gustul pentru efecte scenice și a conceput un decor somptuos, precum și apariția unei fantome pentru *Semiramida* (Sémiramis, 1748), dar publicul nu a fost captivat. Dușmanii

l-au comparat cu Prosper Jolyot, sire de Crébillon, cunoscut printre scriitorii francezi de comedie în vremea sa. Deși Voltaire a folosit aceleași subiecte ca și rivalul său (*Oreste, Semiramida*), publicul parizian prefera piesele lui Crébillon. Exasperat și dezamăgit, a răspuns invitației insistente a lui Frederic II și a pornit spre Berlin pe 28 iunie 1750.

La momentul plecării sale, o nouă generație literară, reacționând împotriva ideilor și gusturilor cărora el le rămăsese credincios, câștiga din ce în ce mai mult teren în Franța. Cei care răspândeau ideile filozofice ale acelor vremuri, precum Denis Diderot, baronul d'Holbach și prietenii lor, erau adepții unui materialism minuțios și considerau deismul lui Voltaire prea timid. Alții redescoperiseră prin Jean-Jacques Rousseau poezia creștinismului. Toți preferau farmecul sentimentelor și pasiunea, în defavoarea iluminării prin rațiune. Pe măsură ce treceau anii, Voltaire devenea din ce în ce mai izolat în gloria sa.

La început a fost încântat de sejurul la Berlin și Potsdam, dar curând au apărut dificultățile. După un proces cu un cămătar și certuri cu nobili importanți, a pornit o controversă cu Maupertuis (președintele Academiei de Știință fondate de Frederic II, Academia din Berlin) pe probleme științifice. Într-un pamflet intitulat *Diatriba doctorului Akakia* (Diatribe du docteur Akakia, 1752), l-a acoperit de ridicol. Regele, înfuriat, a poruncit să se dea foc exemplarelor din *Akakia* și l-a mustrat dur pe autor. Voltaire a părăsit Prusia pe 26 martie 1753, lăsându-l pe Frederic exasperat și hotărât să îl pedepsească. În timpul călătoriei a fost ținut în arest la domiciliu la un han din Frankfurt, din ordinul conducătorului prusac. Ludovic XV i-a interzis să se apropie de Paris. Neștiind încotro să se îndrepte, a rămas la Comar mai bine de un an. Într-un târziu a găsit refugiu în Geneva, unde a cumpărat o casă numită Les Délices, stabilindu-și totodată cartierul de iarnă la Lausanne.

Își încheiase cele două studii istorice majore. *Secolul lui Ludovic XIV* (Le Siècle de Louis XIV, 1751), o carte despre secolul în care a trăit Ludovic XIV, a fost pregătită după douăzeci de ani de chestionare neobosită a celor care trăiseră în *le grand siècle* (*în franceză*, marele secol). Voltaire era preocupat în special să stabilească adevărul adunând dovezi din cât mai multe părți cu putință, dovezi pe care le supunea unei critici precise. Dorința lui era de a scrie istoria națiunii prin examinarea artei, științelor și vieții sociale, dar evenimentele militare și politice ocupau un loc important în sondajul său. *Eseuri despre moravuri*, studiul despre obiceiuri și moravuri pe care l-a început în 1740 (prima ediție completă, 1756), trasa cursul istoriei lumii de la sfârșitul Imperiului Roman încoace și dădea un loc important țărilor din Orient și din Extremul Orient. Scopul lui Voltaire era să arate umanitatea dezvoltându-se încet și depășind faza de barbarism. Acestor două lucrări li s-au adăugat o istorie a Rusiei, *Istoria Imperiului Rusiei sub Petru cel Mare* (Histoire de l'empire de Russie sous Pierre le Grand, 1759–1763), *Filozofia istoriei* (Philosophie de l'histoire, 1765) și *Rezumat al secolului lui Ludovic XIV* (Précis du siècle de Louis XV, 1768).

La Geneva a fost la început întâmpinat și onorat ca un campion al toleranței. Dar curând a ajuns să îi facă pe cei din jur să se simtă nelalocul lor. La Les Délices prezentarea pieselor sale a încetat, potrivit legii republicii Geneva, care interzicea reprezentațiile de teatru atât publice cât și private. Apoi a apărut poemul eroicomic *Fecioara* (La Pucelle, 1755), o prezentare extrem de nepotrivită a Ioanei d'Arc supranumită *Fecioara din Orléans* (La Pucelle d'Orléans), pe care vânzătorii de cărți au tipărit-o în ciuda protestelor sale.

Atrași de inteligența sa vie, pastorii calviniști, precum și femeile și tinerii se înghesuiau în salonul lui. Însă el a provocat în curând ostilitatea unor importanți intelectuali elvețieni. Furtuna a izbucnit în noiembrie 1757, când volumul al șaptelea din *Enciclopedia* (Encyclopédie) lui Diderot a fost publicat. Voltaire inspirase articolul despre Geneva pe care colegul său filozof Jean d'Alembert îl scrisese după vizita la Les Délices; nu doar că i se cerea orașului lui Calvin să construiască un teatru între zidurile sale, ci și unii dintre pastorii săi erau lăudați pentru îndoielile lor asupra divinității lui Hristos. Scandalul a stârnit un răspuns rapid: *Enciclopedia* a fost forțată să-și întrerupă publicarea, iar Rousseau a atacat filozofia raționalistă a filozofilor în general, într-un tratat polemic asupra problemei moralității reprezentațiilor de teatru, intitulat *Scrisoare către d'Alembert despre spectacole* (Lettre à d'Alembert sur les spectacles, 1758). Punctul de vedere al lui

Rousseau, cum că drama poate fi abolită, a marcat ruptura finală dintre cei doi scriitori.

Voltaire nu se mai simțea în siguranță în Geneva și își dorea să se retragă departe de toate disputele. În 1758 a scris cea mai celebră lucrare a sa, *Candide*. În această fantezie filozofică, tânărul Candide, discipol al doctorului Pangloss (el însuși adept al optimismului filozofic al lui Leibniz), a suferit atâtea nenorociri, încât nu putea să creadă că „asta era tot ce avea mai bun de oferit viața". Retrăgându-se cu tovarășii săi pe țărmurile Propontidei, a descoperit că secretul fericirii este să „îți cultivi propria grădină", o filozofie practică în care sunt excluse idealismul excesiv și metafizica nebuloasă. Propria grădină a lui Voltaire a devenit Ferney, o proprietate pe care a cumpărat-o la sfârșitul lui 1758, împreună cu Tourney, în Franța, la granița elvețiană. Traversând frontiera, putea astfel să se păzească de incursiunile poliției din oricare dintre cele două țări.

Realizări la Ferney

La Ferney, Voltaire a intrat în una dintre cele mai active perioade din viața sa. Atât patriarh cât și stăpân al moșiei, a construit o proprietate modernă, adoptând reforma agricolă de care era interesată aristocrația la acea vreme. Însă, cum nu putea să fie el însuși dacă nu și-i făcea dușmani pe notabilii satului, a ajuns în fața magistraților cu chestiuni legate de zeciuieli, dar și pentru că și-ar fi bătut unul dintre oameni. A renovat biserica și a cerut să se sculpteze inscripția *Deo erexit Voltaire* (*în latină*, Voltaire a ridicat aceasta pentru Dumnezeu) pe fațadă. La comuniunea de Paște din 1762, a ținut o slujbă despre furt și beție și a repetat acest sacrilegiu anul următor, încălcând interdicția episcopului de Annecy, în a cărui jurisdicție se afla Ferney. S-a implicat în politica din Geneva, luând partea muncitorilor (numiți și *natifs*, cei care nu aveau drepturi civile) și a înființat o fabrică de ciorapi și de ceasuri pe proprietatea sa, pentru a-i ajuta. A cerut eliberarea iobagilor din Jura, dar fără succes, deși a reușit să suprime barierele de graniță pe drumul dintre Gex în Jura și Geneva, piața naturală pentru produsele din Gex. Asemenea intervenții generoase în politica locală i-au adus o enormă popularitate. În 1777 a primit laude publice din partea oamenilor din Ferney. În 1815, Congresul din Viena a oprit anexarea localității Ferney la Elveția în onoarea sa.

Avea acum un renume mondial. „Hangiul Europei" – așa cum era numit – a primit la el figuri literare precum James Boswell, Giovanni Casanova, Edward Gibbon, prințul de Ligne și filozofii la modă din Paris. Întreținea o corespondență voluminoasă – cu filozofii, cu actrițele și actorii săi și cu cei din cercurile sus-puse, precum ducele de Richelieu (nepotul cardinalului de Richelieu), ducele de Choiseul și doamna du Barry, favorita lui Ludovic XV. Și-a reînnoit corespondența cu Frederic II și a început să-i scrie Ecaterinei II a Rusiei.

Nu prea existau subiecte importante despre care el să nu discute. În gândirea politică, era practic liberal, deși admira și autoritatea acelor regi care impuneau măsuri progresive popoarelor lor. Pe tema fosilelor, a intrat în controverse aprinse cu faimosul naturalist francez contele de Buffon. Pe de altă parte, s-a declarat partizan al omului de știință italian Abbé Lazzaro Spallanzani împotriva ipotezei generației spontanee, potrivit căreia organismele microscopice sunt generate spontan în substanțe organice. S-a preocupat de economia politică și și-a redescoperit interesul pentru metafizică, preluând ideile filozofilor din sec. XVII Benedict de Spinoza și Nicolas Malebranche.

Interesul său principal în acea perioadă era opoziția față de *l'infâme*, cuvânt folosit pentru a desemna Biserica, în special când aceasta se identifica cu intoleranța. Pentru viitorul omenirii, el își închipuia un teism simplu, întărind puterea civilă a statului. Credea că acest obiectiv va fi atins atunci când, prin 1770, curțile de la Paris, Viena și Madrid au intrat în conflict cu papa; dar s-a înșelat în privința solidarității instituțiilor ecleziastice și a loialității oamenilor față de credința tradițională. Credințele lui Voltaire au produs un număr impresionant de scrieri polemice. El și-a multiplicat atacurile personale, recurgând adesea la tertipuri necurate; în comedia sentimentală *Scoțiana* (L'Écossaise, 1760), l-a imitat pe criticul eminent Élie Fréron, care îl atacase în recenziile sale, portretizându-și adversarul ca pe un jurnalist ticălos care intervine într-o ceartă dintre două familii de scoțieni. A orientat *Sentimentul cetățenilor* (Le Sentiment des Citoyens, 1764) împotriva lui Rousseau. În acest pamflet anonim, care se presupunea că exprimă opinia genovezilor, Voltaire, care era bine informat, a dezvăluit publicului că Rousseau

își abandonase copiii. Ca autor, folosea tot felul de pseudonime: Rabbi Akib, Pastor Bourn, Lord Bolingbroke, M. Mamaki „interpret de limbi orientale pentru regele Angliei", Clocpitre, Cubstorf, Jean Plokof – o reprezentație neîncetată de marionete. Ca savant amator a elaborat o *Enciclopedie* personală, *Dicționar filozofic* (Dictionnaire philosophique, 1764), extins după 1770 cu *Întrebări despre Enciclopedie* (Questions sur l'Encyclopédie). Printre numeroasele scrieri ale acestei perioade se numără *Alb și negru* (Le Blanc et le noir), o poveste filozofică în care fantezia orientală contrastează cu realismul lui *Jeannot și Colin* (Jeannot et Colin); *Principesa din Babilon* (Princesse de Babylone), o panoramă a filozofiilor europene pe tărâmul de basm al celor *O mie și una de nopți*; și *Taurul alb* (Le Taureau blanc), o poveste biblică.

Neîncetat, Voltaire a revenit la temele lui preferate: toleranța religioasă, creșterea prosperității materiale, respectul pentru drepturile omului prin abolirea torturii și a pedepselor inutile. Aceste principii au fost aduse în teatru când a intervenit în câteva celebre scandaluri publice din acei ani. De exemplu, când protestantul Jean Calas, un negustor din Toulouse acuzat că și-a omorât fiul pentru a-l împiedica să se convertească la Biserica Romano-Catolică, a fost torturat în timp ce își susținea nevinovăția (10 martie 1762), Voltaire, palid de mânie, a preluat cazul și, prin intervenții riguroase, a obținut achitarea bietului Calas și reabilitarea familiei. Dar nu a avut la fel de mult succes într-o chestiune dramatică referitoare la un tânăr de 19 ani, cavalerul de La Barre, care a fost decapitat pentru că a insultat o procesiune religioasă și a distrus un crucifix (1 iulie 1766). Opinia publică a fost deranjată de o asemenea barbarie, dar Voltaire a protestat activ, sugerând că filozofii ar trebui să părăsească teritoriul Franței și să se stabilească în orașul Cleves, oferit lor de Frederic II. Deși nu a reușit să obțină nici măcar o revizuire a acestui proces scandalos, a reușit în schimb să repare alte erori judiciare.

Prin asemenea mijloace a preluat conducerea mișcării filozofice. Pe de altă parte, ca scriitor, dorea să oprească o tendință cu care nu era de acord și care a dus la romantism. A încercat să salveze teatrul tragic făcând concesii în fața unui public care adora scenele de violență și exotism. De exemplu, în *Orfanul din China* (L'Orphelin de la Chine, 1755), Lekain (Henri-Louis Cain), care juca rolul lui Genghis-Han, era îmbrăcat într-un costum mongol senzațional. Lekain, pe care Voltaire îl considera cel mai mare actor de tragedie al vremurilor sale, a jucat de asemenea rolul lui *Tancrède*, produs cu un decor somptuos (1760) și care s-a dovedit a fi ultimul triumf al lui Voltaire. Tragediile ulterioare, aride și prost construite și prea pline de propagandă filozofică, fie au fost huiduite pe scenă, fie nici nu au mai fost reprezentate. S-a alarmat din cauza influenței tot mai mari a lui Shakespeare; când i-a oferit adăpost unei nepoate a lui Pierre Corneille, marele dramaturg clasic din sec. XVII, și a publicat în numele ei o ediție adnotată a faimosului autor tragic, a inserat, după *Cinna*, o traducere a lui *Iulius Caesar*, convins că o astfel de confruntare avea să demonstreze superioritatea dramaturgului francez. A fost înfuriat de traducerile din Shakespeare făcute de Pierre Le Tourneur în 1776, care au stimulat aprecierea francezilor pentru acest dramaturg robust, neclasic, și a scris abuziva *Scrisoare către Academie* (Lettre à l'Académie). Nu a încetat să-i recunoască un oarecare geniu lui Shakespeare, dar vorbea despre el numindu-l un „sălbatic bețiv". S-a întors la un clasicism strict în ultimele piese, dar în zadar, întrucât îndrăznelile propriilor tragedii anterioare, oricât de timide ar fi fost ele, trasaseră calea spre drama romantică.

Datorită teatrului s-a întors la Paris în 1778. Dorind să conducă repetițiile pentru *Irène*, și-a făcut revenirea triumfală în orașul pe care nu îl văzuse de 28 de ani, pe data de 10 februarie. Peste 300 de persoane l-au vizitat în ziua ce a urmat sosirii sale. Pe 30 martie a mers la Academie, înconjurat de aclamații și, când *Irène* a fost jucată în fața unui public în delir, a fost încoronat în loja sa. Sănătatea i s-a șubrezit din cauza acestei agitații. Pe 18 mai s-a îmbolnăvit de uremie. A avut mari dureri pe patul de moarte, despre care s-au fabricat rapid niște legende absurde; a murit pe data de 30 mai, se pare că liniștit. Nepotul său, abatele Mignot, i-a transportat trupul, îmbrăcat exact așa cum era, la abația din Scellières, unde preoții i-au făcut o înmormântare creștinească; interdicția unei astfel de înmormântări a venit abia după ceremonie. Rămășițele sale pământești au fost transferate la Panteon pe timpul Revoluției, în iulie 1791.

Concluzii

Numele lui Voltaire a trezit întotdeauna reacții însuflețite. Spre sfârșitul vieții a fost atacat de urmașii lui Rousseau și, după 1800, a fost considerat vinovat de izbucnirea Revoluției Franceze. Dar excesele clericilor reacționari din timpul Restaurației și al celui de Al Doilea Imperiu au făcut ca amintirea lui să fie reînviată de burghezie și de clasele muncitoare. La sfârșitul sec. XIX, deși criticii conservatori au rămas ostili, studiile științifice asupra vieții lui și lucrările despre el au primit un imbold de la Gustave Lanson. Voltaire însuși nu a sperat ca multele lui scrieri să fie amintite de posteritate. Poemele sale epice și versurile lirice nu au rezistat deloc timpului, la fel ca și piesele. Dar povestirile sunt în continuare republicate, iar scrisorile sunt considerate unele dintre monumentele literaturii franceze. A lăsat moștenire umanității o lecție care nu a pierdut nimic din valoarea inițială. Și-a învățat cititorii să gândească clar; a fost o minte în același timp precisă și generoasă. „El este filozoful necesar", a scris Lanson, „într-o lume de birocrați, de ingineri și de producători."

Volturno

Râu în partea central-sudică a Italiei. Izvorăște din Apeninii Centrali, din masivul Abruzzi, curge spre SE, apoi se orientează spre V și se varsă în golful Gaeta. Are o lungime de 175 km, pe el fiind construit un baraj pentru controlul inundațiilor și irigații. În această regiune, în timpul războaielor pentru unificarea Italiei, conducătorul naționalist Giuseppe de Garibaldi a învins armata neapolitană, în 1860. În Al Doilea Război Mondial, armatele germane din S Italiei au folosit acest curs de apă ca linie de apărare după căderea orașului Napoli; după lupte crâncene, Aliații au traversat cursul în octombrie 1943.

voluntarism

Sistem metafizic sau psihologic care acordă o mai mare importanță voinței (*în latină, voluntas*) decât intelectului. Printre filozofii creștini care se înscriu în acest curent se numără Sfântul Augustin, John Duns Scotus și Blaise Pascal. O formă de voluntarism metafizic a fost propusă în sec. XIX de Arthur Schopenhauer, care considera că voința este forța unică și inconștientă din spatele oricărei realități și a oricărei idei cu privire la realitate. O formă existențialistă de voluntarism se regăsește în doctrina lui Friedrich Nietzsche cu privire la „voința de putere" prin care omul se poate recrea pe sine însuși în calitate de supraom. Concepția lui William James cu privire la cunoaștere și la adevăr, înțelese în funcție de o finalitate practică, ascunde și ea un voluntarism de tip pragmatic.

Vondel, Joost van den

(17.11.1587, Köln - 05.02.1679, Amsterdam)

Poet și dramaturg olandez. Având părinți de religie menonită, Vondel și-a manifestat de mic preferința pentru mitologia creștină, pe care a folosit-o ca subiect în piesele sale. A scris pamflete și poeme satirice împotriva Bisericii și a guvernului olandez. Tragediile, caracterizate prin limbaj liric și grandoare a formei, sunt cele mai importante opere ale sale. *Paștele* (The Passover, 1612) este cea mai importantă creație de tinerețe. În prima perioadă a creației sale, a folosit ca model dramele antice latine, dar mai târziu s-a inspirat din cele grecești, perioadă în care a scris capodopera sa, trilogia formată din *Lucifer* (1654), *Adam în exil* (Adam in Ballingschap of Aller treurspelen Treurspel, 1664) și *Noe* (Noah of Ondergang der eerste Wereld, 1667), trilogie care l-a inspirat pe John Milton în opera *Paradisul pierdut* (Paradise Lost).

Vo Nguyen Giap

(n. 1912, An Xa, Vietnam)

Conducător militar vietnamez. A luptat pentru autonomia Vietnamului încă din tinerețe, absolvind aceeași școală cu Ho Chi Minh. În calitate de profesor de istorie la Hanoi, a influențat înclinațiile politice a numeroși colegi și studenți ai săi. A fugit în China în 1939, când Franța a interzis Partidul Comunist Indochinez, dar s-a întors în 1941. În 1945 a condus forțele Viet Minh, învingându-i pe japonezi, care ocupaseră Vietnamul în Al Doilea Război Mondial. A pus capăt dominației franceze, în Bătălia de la Dien Bien Phu (1954) în timpul primului Război din Indochina și a condus armata din N împotriva americanilor și a sud-vietnamezilor, în timpul Războiului din Vietnam (1955–1975). După război a deținut diferite funcții în guvernul vietnamez.

Vonnegut, Kurt, Jr.

(11.11.1922, Indianapolis, Indiana, SUA - 11.04.2007, New York)

Romancier american. A absolvit cursurile Universității Cornell și ale Universității din

Chicago. A fost luat prizonier de germani în Al Doilea Război Mondial, supraviețuind bombardării Dresdei de aliați, experiență pe care a rememorat-o în *Abatorul cinci* (Slaughterhouse-Five, 1969; ecranizat în 1972). În romanele sale pesimiste și satirice, Vonnegut folosește fantezia și științifico-fantasticul pentru a evidenția ororile și ironiile civilizației sec. XX. Printre aceste romane se numără *Pianistul* (Player Piano, 1952), *Leagănul pisicii* (Cat's Cradle, 1963), *Micul dejun al campionilor* (Breakfast of Champions, 1973), *Galápagos* (1985) *Hocus Pocus* (1990) și *Timequake* (1997). A scris piese de teatru și colecții de povestiri.

voodoo *sau* voudou

Religie populară în Haiti. Combină elemente teologice și magice preluate din religiile africane cu elemente rituale romano-catolice. Practicanții cred într-un Dumnezeu suprem, dar acordă atenție unui număr mare de spirite numite *loa*, identificate cu zei autohtoni sau africani, strămoși sanctificați sau cu sfinți catolici. Se oficiază ritualuri, pentru ca aceste spirite să protejeze persoanele sau familiile acestora. Ritualul constă într-o ceremonie condusă de un preot sau de o preoteasă, în care se cântă, se dansează, se bat tobele, se fac rugăciuni, se prepară mâncare și se sacrifică animale. Localnicii cred că *loa* intră în corpul credincioșilor în timpul ceremoniei, dau sfaturi, vindecă sau oferă puteri fizice deosebite. O entitate a acestei religii este zombi. *Vezi și* macumba, santería.

vopsea

Strat decorativ și protector aplicat, în general, pe suprafețe rigide, sub forma unei substanțe lichide. Constă în suspensia unui pigment într-un lichid. Vopseaua se usucă, formând o peliculă dură, care fixează pigmentul pe suprafața respectivă. S-a descoperit că vopseaua era folosită încă din 15 000 î.Hr. în peșterile din Franța și Spania, atât pentru pictură, cât și în alte scopuri decorative.

vorbire

Comunicare umană prin limbaj sonor. Sunetele vorbirii sunt produse prin expirarea aerului din plămâni, care trece printre corzile vocale aflate în laringe și apoi prin tractul vocal (faringe și cavitățile orală și nazală). Curentul de aer expirat este transformat în diferite sunete de organele de articulare, în principal limba, bolta palatină și buzele (*vezi* articulare). Fonetica articulatorie descrie poziția și acțiunea organelor de articulare la producerea fiecărui sunet. Vorbirea este descrisă și prin sintaxă, lexic (totalitatea cuvintelor sau a morfemelor) și fonologie (sunete).

Voronca, Ilarie

(31.12.1903, Brăila, România - 08.04.1946, Paris, Franța)

Poet român. Membru al cenaclului Sburătorul, condus de Eugen Lovinescu, a debutat în revista *Sburătorul literar* (1922) cu poezii simboliste. A mai publicat poezii în *Contemporanul, Flacăra* și *Năzuința*, iar în 1923 îi apare primul volum de versuri, *Restriști*. Poemul *Colomba* (1927), publicat la Paris, anunță o nouă tendință în poezia lui Voronca: suprarealismul. S-a stabilit în Franța (1933), menținând totuși legătura cu mediul literar din România. S-a sinucis la Paris, ultima sa creație fiind *Mic tratat de fericire perfectă* (Petit manuel de parfait bonheur).

Voronej

Oraș, 901 800 loc. (2001), în V Rusiei. Se întinde de-a lungul râului Voronej, în amonte de confluența acestuia cu Donul. A fost fondat în 1586, ca o cetate. Petru I cel Mare a construit aici o flotilă maritimă pentru campaniile sale împotriva turcilor. Agricultura s-a dezvoltat rapid, acest oraș devenind centru al comerțului cu cereale. Ocupat de germani și distrus în Al Doilea Război Mondial, a fost reconstruit în perioada postbelică. Predomină industria grea, chimică și cea alimentară. Universitatea a fost înființată în 1918.

Voroneț, mănăstirea ~

Ctitorie a lui Ștefan cel Mare, a fost ridicată și zugrăvită în trei luni și 18 zile (1488). În 1547 i se adaugă pridvorul și i se pictează exteriorul. Fresca a fost realizată în renumitul albastru de Voroneț. După 1786, zidul înconjurător și chiliile dispar, iar mănăstirea se desființează. În afară de biserică se mai păstrează turnul-clopotniță. Biserica Sf. Gheorghe face parte din grupul primelor ctitorii ale domnitorului Ștefan. Pictura interioară, datând din sec. XV, cuprinde un remarcabil ciclu al Patimilor și un tablou votiv al ctitorului. Zidurile și bolta pronaosului exterior sunt acoperite în întregime cu 365 de scene din Menelog. Frescele exterioare, considerate cel mai reușit ansamblu de pictură medievală

Mănăstirea Voroneț

moldovenească, au un fond albastru intens și cuprind teme tradiționale: ierarhia bisericească, arborele lui Iesau, imnul acatist. Cea mai valoroasă compoziție este *Judecata de Apoi*, de pe fațada vestică. În interior se află piatra funerară a lui Daniil Sihastrul, a logofătului Grigorcea Crăciun, strane din sec. XVI. Este monument în Patrimoniul Cultural UNESCO.

Voronțov, Mihail (Ilarionovici)

(23.07.1714 - 26.02.1767, Sankt Petersburg, Rusia)

Om politic rus. Născut într-o familie de vază, din cercul curții imperiale ruse, la vârsta de 14 ani a fost numit paj la curtea Elisabetei Petrovna (mai târziu împărăteasa Elisabeta). În 1742 a ajutat-o pe aceasta să-l înlăture de la tron pe țarul Ivan IV și să devină împărăteasă. În calitate de vicecancelar (1744–1758) și cancelar al Elisabetei (1758–1762), a jucat un rol important în timpul domniei acesteia, în special datorită politicii sale favorabile francezilor. Petru III, care i-a urmat Elisabetei la tronul Rusiei, a renunțat la alianțele anterioare cu Franța și Austria. Voronțov a rămas fidel țarului și după ce acesta a fost îndepărtat de Ecaterina II (1702), soția sa. Voronțov a fost pus sub arest la domiciliu. După moartea lui Petru III, Voronțov i-a jurat credință Ecaterinei II și și-a reluat funcția de cancelar, pe care a păstrat-o până în 1763, când s-a retras din viața politică.

Voroșilov, Kliment (Efremovici)

(04.02.1881, Verhnie, gubernia Ekaterinoslav, Rusia - 02.12.1969, Moscova, URSS)

Conducător militar și politic sovietic. A fost comandant militar în timpul Primului Război Mondial, apoi în Războiul Civil Rus; a condus operațiunile de apărare a orașului Țarițân (azi Volgograd). Fiind un apropiat al lui Iosif Stalin, a fost numit comisar al poporului în probleme de apărare (1925) și membru al Biroului Politic (1926). În calitate de mareșal al Uniunii Sovietice (1935), a înlocuit generalii, a reorganizat și a mecanizat armata și a dezvoltat aviația. După înfrângerile de la începutul celui de Al Doilea Război Mondial, a fost eliberat din funcția de comisar, fiind numit în Comitetul Național pentru Apărare (1941–1944). Mai târziu a devenit președintele Prezidiului Sovietului Suprem (1953–1957).

Vorster, John
născut Balthazar Johannes

(13.12.1915, Jamestown, Cape Province, Africa de Sud - 10.09.1983, Cape Town)

Prim-ministru sud-african (1966–1978). Vorster a fost arestat în 1942 deoarece a susținut Germania în Al Doilea Război Mondial. În alegerile din 1948, a fost respins de Partidul Național, ca fiind extremist, dar popularitatea sa a crescut în anii 1950. Ca ministru de justiție (1961–1966) în timpul mandatului lui Hendrik Verwoerd (1901–1966), a susținut și a întărit apartheidul. În anii 1970, a trimis trupe în Angola împotriva guvernului susținut de sovietici și de cubanezi. Și-a înaintat demisia în 1978, acceptând funcția de președinte, dar protestele l-au obligat să renunțe.

vorticism

Mișcare literară și artistică apărută în Anglia în perioada 1912–1915. Inițiată de Wyndham Lewis, a încercat să îmbine arta cu industrializarea. S-a opus sentimentalismului sec. XIX și a lăudat energia mașinilor, precum și a produselor acestora, promovând cultul violenței pure. În cadrul artelor vizuale, lucrările aparținând acestui curent erau abstracte și cu forme aspre, demonstrând influența cubismului și a futurismului. Printre artiștii acestei mișcări s-a numărat și poetul Ezra Pound, precum și sculptorul Jacob Epstein.

Võrts-Järv *sau* Võrtsjärv

Lac situat în partea central-sudică a Estoniei. Are o suprafață de 280 kmp, fiind cel mai mare lac din Estonia. Formează cursul de 200 km al râului Ema, care se varsă în lac prin S și curge prin N și E în lacul Peipus.

Vostok

Șase nave spațiale rusești cu echipaj la bord, lansate între 1961 și 1963. *Vostok 1* (1961) a dus primul om în spațiu (Iuri A. Gagarin). *Vostok 3* a stabilit un nou timp-record de ședere în spațiu (94 de ore). *Vostok 5* și *6* au fost lansate la diferență de două zile și au călătorit împreună, uneori la o distanță de numai 5 km una față de cealaltă, pregătind etapa ulterioară de joncțiune între navele spațiale, în timpul orbitării. Prima femeie în spațiu, Valentina Tereșkova, s-a aflat la bordul lui *Vostok 6*.

votcă

Băutură alcoolică distilată incoloră, făcută din secară sau grâu. Votca făcută din cartofi își are originile în Rusia, în sec. XIV. În prezent, această băutură este preparată din cereale. Are un gust neutru, orice aromă fiind eliminată în timpul procesului de distilare sau de filtrare, la cel din urmă folosindu-se purificatori de cărbune. De obicei se adaugă apă distilată înainte de îmbuteliere, pentru a scădea concentrația de alcool la 40–43% volumetric. Votca nu se maturează. Se consumă de obicei simplă și cu gheață, în pahare mici; în SUA și în alte țări este folosită la prepararea cocteilurilor.

Voto, Bernard De

Vezi Bernard De Voto

Vouet, Simon

(09.01.1590, Paris, Franța - 30.06.1649, Paris)

Pictor francez. Și-a format stilul în Italia, unde a locuit în perioada 1614–1627. Operele sale de tinerețe au fost influențate de Caravaggio, dar picturile de după 1620 prezintă figuri idealizate pe un fundal de lumină albă, difuză. S-a întors la Paris în 1627, pentru a deveni pictorul lui Ludovic XIII. În această calitate, a primit cele mai importante comenzi, dominând viața artistică a orașului timp de 15 ani. A introdus stilul baroc italian în Franța, prin tablouri precum *Sf. Carlo Borromeo* (cca 1640). Operele sale de maturitate prezintă forme senzuale, modele idealizate în culori strălucitoare, pentru care a devenit celebru.

Voyager

Două sonde spațiale americane lansate în 1977 pentru a trimite informații despre planetele din sistemul solar. *Voyager 1* a trecut pe lângă Jupiter în 1979, ajungând la Saturn în 1980. *Voyager 2* s-a deplasat mai lent, trecând pe lângă Jupiter, Saturn și Uranus și ajungând la Neptun în 1989. Datele și fotografiile trimise de ambele sonde au dezvăluit detalii noi despre aceste planete gigant, despre sateliții și inelele lor. Își vor continua traseul în spațiu, dincolo de limita sistemului solar. *Voyager 2* va funcționa până către anul 2020, transmițând periodic date despre heliopauză.

Voyageurs, Parcul Național ~

Parc național din SUA, în N statului Minnesota. Situat de-a lungul graniței cu Canada, a fost înființat în 1975, fiind numit astfel după negustorii de blănuri franco-canadieni de la frontieră *(voyageurs)* din sec. XVIII–XIX. Ocupă o suprafață de 88 178 ha și are o rețea de izvoare și lacuri, dintre care cel mai mare este lacul Rainy.

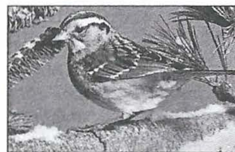
Voznesenski, Andrei (Andreevici)

(n. 12.05.1933, Moscova, URSS)

Poet rus. Experiența trăită în copilărie, în Al Doilea Război Mondial, se reflectă în întreaga sa creație, cea mai cunoscută poezie fiind *Goya* (1960). A devenit protejatul lui Boris Pasternak și cel mai citit poet până în 1963, când sovieticii au interzis publicarea scriitorilor „excesiv de experimentali". Mai târziu, a redevenit favoritul unui cerc restrâns. Poeziile sale se caracterizează prin celebrarea apolitică a artei, libertate și spirit uman independent. Creațiile sale au fost reunite în edițiile bilingve *O săgeată în perete* (1987) și *Din margine* (1991).

vrabie

Denumire generică pentru numeroasele specii de păsări cântătoare, în general granivore, care au cioc conic (mai ales membrii familiei *Ploceidae* din Eurasia, vrabia-de-casă și cei mai mulți dintre membrii familiei *Fringillidae* din America). Unele specii de *Fringillidae* sunt comune. Vrăbiile-de-copac au un capișon brun-roșcat. Vrăbiile-de-savană și vrăbiile-de-amurg, cu dungi fine, trăiesc în câmpiile ierboase. Vrăbiile-cântătoare și vrăbiile-cu-pete-roșcate trăiesc în păduri. Vrăbiile-cu-coroană-albă și vrăbiile-cu-gât-alb sunt mai mari decât celelalte specii și au pe cap o coroană din dungi negru cu alb.

vrabie-cu-gât-alb (*Zonotrichia albicollis*)

WILLIAM D. GRIFFIN

vrabie-de-casă *sau* vrabie-englezească

Una dintre cele mai cunoscute și mai răspândite păsări de talie mică din lume

vrabie-de-casă (*Passer domesticus*)
ERIC HOSKING

(*Passer domesticus*, familia *Passeridae* sau *Ploceidae*). Trăiește în orașe, în sate, pe tot globul. S-au deplasat odată cu europenii din locurile de origine, aflate în Eurasia și N Africii. Adusă în America de Nord în 1852, s-a răspândit pe tot continentul în răstimp de un secol. Are o lungime de cca 15 cm și culoarea cafenie-deschis; masculul are o mică gușă neagră. În regiunile calde, vrăbiile se înmulțesc aproape pe tot parcursul anului. *Vezi și* vrabie.

Vraca, George

(25.11.1896, București, România - 17.04.1964, București)

Actor român de teatru și de film. Beneficiind de o voce inconfundabilă și de un aspect fizic avantajos, a dat interpretări memorabile, într-un stil clasic-declamator, unor roluri importante din marea literatură dramatică universală (*Faust, Oedip, Hamlet, Richard al III-lea*) și românească (*Vlaicu-Vodă, Fântâna Blanduziei*).

vraci

Vindecător religios sau șaman, în special în rândul amerindienilor. Vraciul (în unele societăți reprezentat de o femeie) deține o serie de obiecte, precum pene, pietre sau plante halucinogene, fiecare cu utilizări magice. Vindecarea implică extragerea – prin sugere, smulgere sau alte metode – a substanțelor dăunătoare din corpul pacientului. Ritualul de vindecare este deseori însoțit de descântece, recitări mistice și alte ceremonii.

Vranghel

Insulă în NE Rusiei, în Asia. Este situată în Oceanul Arctic; este traversată de meridianul de 180 de grade. Are o suprafață de 7 300 kmp. Deși se atinge o altitudine de 1 096 m pe Muntele Sovetskii, nu are ghețari. Exploratorul rus Ferdinand P. Vranghel, al cărui nume îl poartă insula, i-a determinat poziția după relatările locuitorilor siberieni, dar nu a reușit să debarce pe ea în perioada când cartografia coasta siberiană, în anii 1820. Negustorii de blănuri ruși au debarcat, mai târziu, pe insulă, aceasta fiind reperată de vase americane în 1867 și 1881. Supraviețuitorii de pe o navă canadiană au ajuns pe insula Vranghel în 1914, revendicând (fără a fi autorizați) insula pentru statul canadian, ceea ce a dus la un scandal internațional. Uniunea Sovietică și-a anexat insula, iar din 1926 este locuită permanent. În 1976 o parte din insulă a fost declarată rezervație, aceasta întinzându-se pe 700 000 de hectare.

Vranghel, Piotr (Nikolaevici), Baron ~

(27.08.1878, Novo-Aleksandrovsk, Lituania, Imperiul Rus - 25.04.1928, Bruxelles, Belgia)

General rus care a condus forțele antibolșevice în Războiul Civil Rus. A servit în garda imperială rusă și a comandat divizia cazacilor în Primul Război Mondial. După Revoluția bolșevică din 1917, s-a alăturat forțelor „albe" antibolșevice ale lui Anton Denikin. După capturarea orașului Țarițîn (acum Volgograd), în 1919, a devenit comandant al albgardiștilor în aprilie 1920, încercând să obțină ajutorul țăranilor și al cazacilor. A lansat o ofensivă în Ucraina în iunie, dar până în noiembrie Armata Roșie îi învinsese și-i forțase să se retragă în Crimeea. După aceea a fost silit să se retragă cu trupele la Constantinopol; a trăit în exil, în Europa de V.

vrăjitorie

Folosire a unor pretinse puteri supranaturale pentru a controla oameni și evenimente. Vrăjitoria este diferită de magie prin faptul că poate fi practicată de orice persoană cu puține cunoștințe, folosind descântece, vrăji sau poțiuni, în timp ce magia se consideră a fi rezultatul unor puteri mistice înnăscute și este practicată cu mijloace invizibile. Vrăjitoarele moderne pretind că arta lor este învățată, de aici o altă distincție între magie și vrăjitorie este că aceasta din urmă este întotdeauna folosită cu o intenție malefică. Controverse între magie și vrăjitorie au existat mai ales în comunitățile aglomerate, dominate de sărăcie, care sunt angrenate în conflicte mărunte sociale și care caută o explicație pentru problemele lor. Magia exista și în Grecia antică, pe vremea lui Homer (*vezi* Circe). Cea mai cunoscută vrăjitoare din Antichitatea clasică era legendara Medeea. Poetul roman Horațiu descrie două vrăjitoare în *Satirele* (Saturae). Biblia conține câteva referiri la vrăjitoare, cum ar fi vrăjitoarea din Endor, consultată de Saul (I Sam. 28). Primii preoți susțineau că vrăjitoria este o iluzie și au condamnat practicarea ei. În Evul Mediu se credea

că vrăjitoria implică posedarea demonică. A fost mereu asociată cu erezia și în acest context a apărut Inchiziția. În sec. XVI și XVII, la curțile europene se considera că vrăjitoarele și magicienele trebuie arse pe rug. Deși estimările variază, este probabil ca între 40 000 și 60 000 de oameni să fi fost executați și mult mai mulți torturați și închiși în timpul vânătorilor de vrăjitoare. În sec. XX, a luat naștere mișcarea modernă wicca, în care se promovează respectul pentru natură și o viziune panteistă asupra lumii. Credința în vrăjitorie se întâlnește în toate societățile tradiționale din lume. Indienii navajo se protejează împotriva vrăjitoarelor cu picturi din nisip și polen, iar în societățile africane oamenii caută ajutor la doctori pentru cauzele „externe" ale bolilor și la vraci pentru cauzele „interne". *Vezi și* magie; procesele vrăjitoarelor din Salem.

Vrânceanu, Gheorghe

(30.06.1900, Valea Hogei, Bacău, România - 27.04.1979, București)

Matematician român, profesor universitar la Iași, Cernăuți și București, membru al Academiei Române. Considerat întemeietor al școlii românești de geometrie diferențială, a avut contribuții notabile și în domeniile teoriei numerelor, ale mecanicii cerești și ale mecanicii pure. Scrieri: *Introducere în teoria relativității, Probleme de cercetare operațională*. A introdus concepte noi în studiul spațiilor geometrice (*Geometrie analitică, proiectivă și diferențiată; Geometrie euclidiană, geometrii neeucludiene, teoria relativității*).

Vremurile Tulburi

(1606-1613)

Perioadă de criză politică în Rusia. După moartea lui Fiodor I și sfârșitul dinastiei Rurik (1598), boierii s-au opus conducerii lui Boris Godunov și, după moartea acestuia, l-au înscăunat pe nobilul Vasili Șuiski (1552–1612), în 1606. Domnia lui Șuiski a fost slăbită de numeroase revolte, precum rivalitatea cu cel de-al doilea Fals Dimitri și invadarea Rusiei de către regele polonez Sigismund III Vasa între 1609 și 1610. În cele din urmă, în 1612, rușii și-au unit forțele împotriva invadatorilor polonezi și au reușit să-i îndepărteze de la controlul asupra Moscovei. O nouă adunare reprezentativă, în 1613, l-a ales țar pe Mihail Romanov, constituind astfel începutul celor 300 de ani de guvernare a dinastiei Romanovilor.

Vuia, Traian

(17.08.1872, Surducul Mic, azi Traian Vuia, Timiș, România - 03.09.1950, București)

Inginer și inventator român, membru de onoare al Academiei Române. A fost primul aeronaut din lume care a reușit să se desprindă cu forțe proprii de la pământ și să zboare cu un aparat mai greu decât aerul (18 martie 1906), un aparat cu motor, dotat cu un tren de aterizare cu roți de cauciuc. A construit și a experimentat două tipuri de elicoptere (1918 și 1920), inventând și generatorul cu aburi aplicat la construcția centralelor termice (1925).

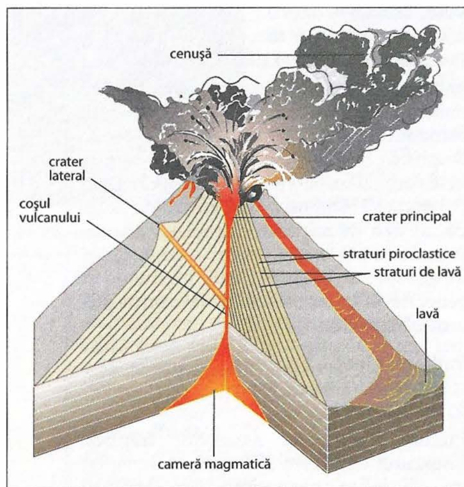
Vuillard, (Jean-) Edouard

(11.11.1868, Cuiseaux, Franța - 21.07.1940, La Baule)

Pictor, tipograf și decorator francez. Împreună cu Pierre Bonnard, a dezvoltat un stil intim, caracterizat prin tablouri mici descriind viața casnică de zi cu zi, ca de exemplu în *Femeie măturând* (cca 1892). A fost unul dintre membrii inițiatori ai curentului nabist; *Grădinile Parisului* (1894) reprezintă o serie de picturi pe lemn, în care autorul folosește lumina difuză și culorile neutre pentru a crea o atmosferă de calm. Acest stil caracterizează opera de maturitate a lui Vuillard, în cadrul grupului nabiștilor. A primit numeroase comenzi pentru decorarea unor clădiri publice, printre care palatul Chaillot (1937), clădirea Ligii Națiunilor din Geneva (1939), și a realizat decorurile pentru Ballets Russes.

vulcan

Loc prin care ies la suprafața pământului rocă topită (magmă), fragmente de roci încinse, cenușă, gaze și aburi. Vulcanii sunt situați, cu precădere, în zonele limitrofe ale plăcilor tectonice care alcătuiesc scoarța terestră. Cele mai violente erupții se produc în lungul limitelor convergente ale plăcilor (zone de subducție), unde una din ele este împinsă sub cealaltă. Cea mai cunoscută astfel de limită este cea circumpacifică; arcurile insulare și lanțurile muntoase ale acestui Cerc de Foc au fost martorele unor erupții gigantice, printre care cea a vulcanului Pinatubo în Insulele Filipine în 1991, Saint Helens în statul Washington, SUA, în 1980, și Krakatau, în Indonezia, în 1883. Activitatea vulcanică este frecventă și în zonele de divergență a două plăci tectonice, adică acolo unde ele se îndepărtează una de alta, iar prin fractura creată roca

Un vulcan se formează când magma de sub scoarţa (crusta) terestră forţează calea spre suprafaţă. Straturile alternante de lavă solidificată şi materiale piroclastice (fragmente de rocă fierbinte şi cenuşă) construiesc forma tipică a conului unui stratovulcan când sunt expulzate prin conul central în timpul erupţiilor.

topită iese la suprafaţă; cel mai cunoscut exemplu este Dorsala Medio-Atlantică, pe care sunt localizate insulele vulcanice Islanda, Azore, Ascension, Sfânta Elena şi Tristan da Cunha. Un alt tip de activitate vulcanică are loc în insulele Hawaii, situate într-un punct fierbinte din mijlocul plăcii Pacifice; aici, vulcanii Kilauea şi Mauna Loa erup frecvent, zvârlind cantităţi impresionante de lavă. O zonă vulcanică activă se află împrejurul Mării Mediterane, reprezentată de vulcanii Etna, Vezuviu, Stromboli, Vulcano şi alţii, care sunt activi de câteva milenii. Unii vulcani au semnificaţii culturale sau religioase pentru populaţiile din zonă; *vezi* vulcanul Misti din Perú, Muntele Fuji din Japonia sau Ol Doinyo Lengai din Tanzania.

Vulcan

Zeu al focului în mitologia antică romană. Echivalentul său din mitologia greacă este Hefaistos. Vulcan era în special asociat cu latura distructivă a focului, ca de ex. vulcani sau dezastre; din acest motiv, templele dedicate lui erau situate în afara oraşelor. Festivalul dedicat acestui zeu, Volcanalia, era caracterizat printr-un ritual în care capii familiilor romane aruncau peşte în foc. Deseori invocat pentru a stinge incendiile, era supranumit Mulciber (Cel care stinge focul).

Vulcan, Iosif

(31.03.1841, Holod, Bihor, Transilvania, România - 08.09.1907, Oradea)

Publicist şi scriitor român, membru al Academiei Române. A fost proprietarul şi editorul revistei *Familia* (apărută la Pesta în perioada 1865–1880 şi la Oradea între 1880 şi 1906), în care a fost publicată în 1866 poezia *De-aş avea*, debutul literar al lui Mihai Eminescu (editorul i-a modificat numele iniţial, Eminovici). Din opera sa originală se remarcă volumul *Panteonul român* (1869), o colecţie de biografii ale unor personalităţi politice şi culturale româneşti. A scris versuri (*Poezii*, *Lira mea*), nuvele (*De la sate*), romane (*Sclavul amorului*, *Ranele naţiunii*).

vulcanism

Ansamblu de procese şi fenomene asociate cu erupţia materiei topite (magmă) sau a apei fierbinţi şi a vaporilor la suprafaţa pământului, cuprinzând vulcani, gheizere şi fumarole. Cei mai activi vulcani sunt prezenţi acolo unde două plăci tectonice se află în mişcare convergentă şi se suprapun (*vezi* plăci tectonice). Vulcanismul se manifestă, de asemenea, de-a lungul axei unei dorsale oceanice, unde plăcile tectonice se îndepărtează şi magma erupe pe fundul mării. Unii vulcani apar în interiorul plăcilor, departe de marginile acestora, fie datorită mişcării plăcilor deasupra unui „punct fierbinte", fie datorită unui proces foarte lent de expansiune în interiorul plăcii.

vulcanizare

Proces chimic, descoperit de Charles Goodyear (1839), prin care proprietăţile fizice ale cauciucului natural sau sintetic sunt îmbunătăţite. Acest proces constă, în special, în încălzirea cu sulf a cauciucului; sunt adăugate, de asemenea, alte substanţe (acceleratori, carbon, antioxidanţi etc.). Sulful nu numai că se dizolvă şi se disperseazǎ în cauciuc, dar se şi combină chimic cu acesta, de cele mai multe ori sub formă de punţi de legătură între moleculele înlănţuite; reacţiile nu sunt totuşi pe deplin înţelese. Cauciucul vulcanizat are o mai mare elasticitate, rezistenţă la umflare şi la frecare, rămânând elastic atunci când este supus la o gamă largă de temperaturi.

Vulcano

Insulă aparţinând insulelor Lipari, în NE Siciliei. Pe insulă, care are o suprafaţă de

21 kmp, se află trei vulcani. Deși ultimele erupții mari au avut loc între 1888 și 1890, un vulcan de pe această insulă este încă activ.

vulcanologie

Disciplină științifică pe baza căreia se studiază manifestările vulcanice. Vulcanologia se ocupă de formarea, localizarea și clasificarea vulcanilor, precum și de structura și de tipurile de materie eruptă (de ex. lavă, praf, cenușă și gaze). Are drept scop stabilirea relațiilor între erupțiile vulcanice și alte procese geologice majore, cum ar fi formarea munților și producerea cutremurelor. Unul dintre scopurile principale este determinarea naturii și a cauzelor erupțiilor vulcanice, pentru a le putea prevedea. O altă preocupare practică a acestei discipline este obținerea de date care pot contribui la localizarea depozitelor de minereuri, în special a celor de sulfuri metalice.

Vulcănescu, Mircea

(03.03.1904, București, România - 28.10.1952, închisoarea de la Aiud)

Filozof, sociolog, economist și profesor de etică. A absolvit Facultatea de Filozofie și Litere și Facultatea de Drept, iar în timpul studenției a fost membru al Asociației Studenților Creștini din România. Din 1927 a început colaborarea la *Gândirea*. A continuat cu alte colaborări, la *Viața universitară, Realitatea ilustrată, Ultima oră, Pan, Convorbiri literare* etc. A deținut multe funcții importante în administrația națională și a fost asistent onorific la Catedra de sociologie a profesorului Gusti. În 1948 a fost calificat drept criminal de război, arestat și întemnițat la Aiud, unde a murit. Principalele publicații: *Teoria și sociologia vieții economice. Prolegomene la studiul morfologiei economice a unui sat, În ceasul al 11-lea, Cele două Românii* etc.

Vulci

Oraș etrusc antic, la NV de Roma. S-a format prin unirea câtorva sate și s-a dezvoltat între sec. VI–IV î.Hr. datorită comerțului și manufacturilor de obiecte de bronz. Fiind un centru important în acea regiune, a trecut sub administrația romană, după sec. VI î.Hr. Situl arheologic, descoperit în anii 1950, este cunoscut pentru bronzuri și ceramică, majoritatea găsite într-o necropolă imensă. În această regiune se află, de asemenea, ruine romane.

vulpe

Denumire comună pentru diversele specii de canide care se aseamănă cu un câine de talie medie, cu coadă stufoasă. Vulpile au blană lungă, urechi ascuțite, picioare relativ scurte și bot îngust. Adesea au fost vânate în cadrul competițiilor sportive sau cu scop comercial, pentru valorificarea blănii. Într-un sens mai restrâns, numele desemnează cca zece specii de vulpi (genul *Vulpes*), în special vulpea-roșcată din Eurasia și din America. *Vezi* și vulpe-arctică; vulpe-cenușie.

vulpe-arctică

Specie de vulpe nordică (*Alopex lagopus*) care trăiește în regiunea arctică, de obicei în tundră sau în munții de lângă ocean. Urechile mici și rotunde și botul scurt reduc suprafața corpului expusă la pierderea căldurii; suprafețele inferioare ale labelor sunt acoperite de blană. Corpul (excluzând coada de 30 cm) atinge o lungime de 50–60 cm și cântărește 3–8 kg. În funcție de culoarea blănii, se disting două faze de culoare: indivizii în faza albă sunt bruni-cenușii vara și albi iarna; cei în faza albastră (vulpile-albastre în comerțul cu blană) sunt cenușii în timpul verii și gri-albăstrui în timpul iernii. Trăiesc în vizuini, hrănindu-se numai cu vegetale și cu animale mici.

vulpe-cenușie

Vulpe cu blană cenușie, înspicată care trăiește în America (*Urocyon cinereoargenteus*), răspândită în ținuturile împădurite, stâncoase sau acoperite de tufișuri din Canada până în N Americii de Sud. Se distinge prin culoarea roșcată de la nivelul gâtului, urechilor și picioarelor. Atinge o lungime de 50–75 cm, cu excepția cozii, care măsoară la rândul ei 30–40 cm. Are o greutate de cca 3–6 kg. Spre deosebire de alte specii, vulpea-cenușie se poate cățăra în copaci. Fiind, în general, un animal nocturn, hrana ei este foarte variată. Mănâncă păsări, mamifere mici, insecte și fructe.

vulpe-cu-urechi-de-liliac

Specie de vulpe cu urechi mari (*Otocyon megalotis*) care trăiește în zonele deschise,

PHOTO RESEARCHERS — EB INC.

vulpe-cu-urechi-de-liliac; Mark Bulton, din colecția Societății Naționale Audubon

aride, din E și SE Africii. Are 48 de dinți (cu șase mai mult decât oricare membru al familiei canidelor) și, cu excepția urechilor mari, arată ca vulpea-roșcată. Atinge o lungime de cca 80 cm, inclusiv coada, care are 30 cm, și cântărește între 3 și 4,5 kg; trăiește singuratică sau în grupuri mici și se hrănește în special cu insecte, mai ales cu termite.

vulpe-de-mare

Denumire comună pentru cele nouă genuri (subordinul *Rajoidea*) de rechini-turtiți cu corp rotund sau în formă de diamant. Acești pești de adâncime pot fi găsiți începând din zonele tropicale și până la zona arctică, atât în apele de mică adâncime, cât și în cele adânci (peste 2 700 m). Cei mai mulți dintre acești pești au spini pe suprafața dorsală, iar unii au organe electrice slabe în coada lungă și subțire. Vulpile-de-mare depun ouă pieloase alungite (denumite poșeta-sirenei), care sunt deseori observate pe plaje. Lungimea speciilor variază de la 50 cm la 2,5 m. Înoată cu mișcări unduitoare, cu ajutorul aripioarelor pectorale. Se năpustesc de deasupra și capturează prada formată din moluște, crustacee și pești. Înotătoarele sunt apreciate pentru consum alimentar.

vulpe-roșcată *sau* vulpe-comună

Denumire comună pentru două specii de vulpi: *Vulpes vulpes*, răspândită în toată Europa, Asia temperată și Africa de N, și *V. fulva* din America de Nord. Blana este de culoare brună-roșcată, are urechile și picioarele negre, iar vârful cozii este alb. Are o lungime de 90–105 cm, inclusiv coada de 38 cm, o înălțime de 40 cm și o greutate de cca 7 kg. Se hrănește cu mamifere mici, păsări, ouă și fructe. Este vânată în cadrul competițiilor sportive sau cu scop comercial, pentru valorificarea blănii, adeseori vulpile fiind chiar crescute în acest scop. Vulpile-roșcate nord-americane au fazele de negru și argintiu în coloritul blănii.

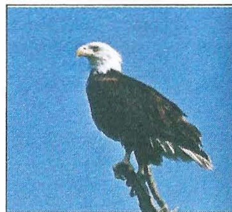
Vulpe, Radu

(1899, Albești, Ialomița, România - 1982)

Istoric și arheolog român. Profesor universitar la București și Iași, specialist în istoria comunei primitive și în istoria antică (*Epoca Fierului în regiunile tracice ale Peninsulei Balcanice, Istoria veche a Dobrogei, Așezări getice din Muntenia*).

vultur

Denumire comună pentru cele 20 de specii de păsări de pradă cu capete pleșuve și cu vedere foarte dezvoltată care trăiesc în regiunile temperate și tropicale. Vulturii din America (familia *Cathartidae*) au o lungime de 60–80 cm. Vulturii din Europa, Asia și Africa (familia *Accipitridae*) includ speciile cele mai mici (50 cm lungime), precum și pe cele mai mari. Vulturul-negru (*Aegypius monachus*), una dintre cele mai mari păsări zburătoare, atinge o lungime de cca 100 cm, cântărește aproape 13 kg și are o anvergură a aripilor de 2,7 m. Majoritatea speciilor se hrănesc cu hoituri, resturi și excremente și ocazional cu animale vii. *Vezi și* condor; marabu.

vultur-de-mare-cu-cap-alb (*Haliaeetus leucocephalus*)

ALEXANDER SPRUNT, IV

vultur-curcan

Specie (*Cathartes aura*) de vultur de talie mare, cu aripi și coadă lungi, din familia *Cathartidae*, cu o lungime de cca 75 cm, cu penaj de culoare închisă, cioc și picioare albe, cap roșu, golaș, acoperit cu excrescențe de culoare albă și cu o anvergură a aripilor de 1,8 m. Se folosește de simțul fin al mirosului pentru a descoperi cadavre. Este întâlnit pe tot cuprinsul continentelor americane, cu excepția N Canadei; populațiile din extremitățile nordică și sudică sunt migratoare.

vulturică

Denumire comună pentru cele cca 200 de specii de plante ierboase, din genul *Hieracium*, familia *Compositae*, caracteristice zonelor temperate. Speciile urechea-șoricelului (*H. pilosella*), vulturica-portocalie (*H. aurantiacum*) și vulturica-comună (*H. vulgatum*) sunt printre cele mai răspândite buruieni. Câteva specii sunt cultivate ca plante ornamentale, pentru frumusețea inflorescențelor.

Waals, Johannes Diederick Van der

Vezi Johannes Diderik Van der Waals

Wabash

Râu în Indiana și Illinois, SUA. Izvorăște în V statului Ohio, curge spre SV de-a lungul statului Indiana, apoi formează secțiunea de S de graniță în lungime de 320 km dintre Indiana și Illinois, mai jos de Terre Haute, Indiana. Se varsă în râul Ohio, în SV statului Indiana, având o lungime de 764 km. În sec. XVIII, francezii au folosit acest râu drept cale de transport între Louisiana și Québec. După Războiul din 1812, bazinul său a fost mărit de cei care s-au stabilit în această zonă. După construirea căilor ferate în anii 1850, a rămas navigabil numai pe cursul inferior.

WAC

Vezi Women's Army Corps

Wace

(1100, Jersey, insulele Channel - după 1174)

Poet anglo-normand. Este cunoscut pentru cele două cronici în versuri, *Roman de Brut* (1155) și *Roman de Rou* (1160–1174), numite astfel după cunoscuții fondatori ai popoarelor britanice și normande. *Roman de Brut* este o repovestire romantică a *Historia regum Britanniae* a lui Geoffrey de Monmouth. Înfloriturile (inclusiv povestea Cavalerilor Mesei Rotunde) au avut un rol important în dezvoltarea legendei regelui Arthur, iar stilul literar a influențat mai târziu poveștile romantice în versuri. *Roman de Rou*, scrisă la dorința lui Henric II al Angliei, prezintă istoria ducilor normanzi între 911 d.Hr. și 1106.

Wachmann, Eduard

(22.02.1836-12.12.1908)

Compozitor și dirijor român, fiu al lui Ioan Andrei Wachmann. După studii la Viena și Paris, a fost profesor și rector al Conservatorului din București, șef de orchestră al Teatrului Național din București și fondator al primei orchestre simfonice permanente românești (*Filarmonica,* 1868). A compus muzică instrumentală și corală, cântări bisericești (*Troparele învierii*), dar s-a făcut cunoscut mai ales pentru vodeviluri de succes (*Păunașul codrilor, Agachi Flutur, Paraponisitul, Bădăranul boierit, Gură-cască*).

Wachmann, Ioan Andrei

(1807 - cca 1863)

Compozitor și dirijor român de origine austriacă. A fost profesor de muzică la Colegiul Sf. Sava și șef de orchestră la Teatrul Național din București. Este unul dintre inițiatorii învățământului muzical românesc (*Principiuri generale de muzică europeană modernă*). A compus câteva operete și vodeviluri (*Braconierul, Zamfira, Triumful amorului*) și a scris muzică pe versuri de Ion Heliade-Rădulescu (*Mihai Viteazul la Călugăreni*).

Waco

Oraș, 113 726 loc. (2000), situat în partea central-nordică a Texasului, SUA. Amplasat pe râul Brazos, a fost fondat în 1849 pe locul unui sat indian. După 1865 a devenit loc de trecere pentru turmele de bovine; economia sa a fost orientată spre cultura de bumbac. În prezent economia acestui oraș se bazează pe industrie și turism. Waco a fost devastat în 1953 de o tornadă care a ucis 114 persoane. La 19 aprilie 1993, 80 de persoane din secta davidienilor au pierit

într-un incendiu în adăpostul lor de lângă Waco, după ce au fost urmăriți 51 de zile de agenții federali.

Wadai

Regat istoric african, în centrul Africii. Este situat la E de lacul Ciad și la V de Darfur; a fost fondat în sec. XVI și condus de o dinastie musulmană începând cu cca 1630; deși aflat sub administrația Darfurului, a devenit independent în anii 1790, intrând într-o perioadă de expansiune rapidă. A fost preluat de francezi în 1899, fiind controlat de aceștia între 1912 și 1914. În prezent se află în E Ciadului.

Wade, Benjamin F(ranklin)

(27.10.1800, Springfield, Massachusetts, SUA - 02.03.1878, Jefferson, Ohio)

Om politic american. A practicat dreptul în Ohio, apoi a fost ales senator (1851–1869), opunându-se expansiunii sclaviei și Actului Kansas-Nebraska. În timpul Războiului Civil American s-a alăturat republicanilor radicali, dezaprobând vehement conflictul, și a condus un comitet al Congresului pentru investigarea efortului militar al Uniunii. A participat la elaborarea proiectului legii Wade-Davis, care a dat naștere conflictului cu Abraham Lincoln. Opunându-se politicilor de reconstrucție ale președintelui Andrew Johnson, a votat pentru punerea acestuia sub acuzare și, în calitate de președinte al Senatului, s-a pregătit să-i succeadă lui Johnson. A fost dezamăgit de rezultatul procesului; a fost învins în alegeri.

Wade-Davis, legea ~

(1864)

Măsură legislativă votată de Congresul american pentru a stabili politica de Reconstrucție. A fost elaborată de senatorul Benjamin Wade și de republicanul Henry W. Davis (1817–1865) ca protest împotriva planurilor președintelui Abraham Lincoln de a reîncorpora statele din Sud, după Războiul Civil American. A fost susținută de republicanii radicali; această măsură legislativă prevedea un guvern militar provizoriu pentru aceste state, un jurământ de credință din partea populației albe din acestea, precum și noi constituții prin care să abolească sclavia și să se elibereze din funcție oficialii confederați. Lincoln a considerat că această măsură era prea dură și a respins-o prin vot.

Wagner, Richard Wilhelm

(22.05.1813, Leipzig, azi Germania - 13.02.1883, Veneția, Italia)

Compozitor dramatic german și teoretician ale cărui opere au avut o influență revoluționară asupra muzicii occidentale, fie prin extinderea descoperirilor lui, fie prin reacțiile împotriva acestora. Printre lucrările cele mai importante se numără *Olandezul zburător* (Der fliegende Holländer, 1843), *Tannhäuser* (1845), *Lohengrin* (1850), *Tristan și Isolda* (Tristan und Isolde, 1865), *Parsifal* (1882) și marea sa tetralogie *Inelul Nibelungilor* (1869–1876).

Tinerețea

Fundalul artistic și teatral din tinerețea lui Wagner (care a avut câteva surori mai mari devenite cântărețe sau actrițe) a avut o influență formatoare principală. Impulsiv și ambițios, a fost un elev neglijent la Kreuzschule, în Dresda, și la Nicholaischule, în Leipzig. Mergea la concerte, însă a învățat pianul și compoziția singur și citea piese de Shakespeare, Goethe și Schiller.

Atras de strălucirea vieții de student, s-a înscris la Universitatea din Leipzig, însă doar ca audient cu privilegii inferioare, întrucât nu absolvise școala preparatoare. Deși a dus o viață agitată, s-a dedicat cu devotament compoziției. Din cauza lipsei de răbdare față de tehnicile academice, a petrecut doar șase luni făcând muncă de teren cu Theodor Weinlig, cantor la Thomasschule. *Simfonia în do major* compusă de el a fost cântată la concertele Leipzig Gewandhaus din 1833. Părăsind universitatea în acel an, a petrecut vara la Würzburg, unde a compus prima sa operă, *Zânele* (Die Feen), bazată pe o povestire fantastică de Carlo Gozzi. Nu a reușit să pună opera în scenă la Leipzig și a devenit dirijor al unei trupe de teatru din provincie, în Magdeburg, îndrăgostindu-se de una dintre actrițele din trupă, Wilhelmine (Minna) Planer, cu care s-a căsătorit în 1836. Performanța solo din cea de-a doua operă a sa, *Iubire interzisă* (Das Liebesverbot), după piesa lui Shakespeare *Măsură pentru măsură*, a fost un dezastru.

În 1839, fugind de creditori, a decis să pună în aplicare planul pe care îl nutrea de mult, acela de a câștiga faimă la Paris, dar cei trei ani petrecuți acolo au fost dezastruoși. În ciuda recomandărilor din partea compozitorului german galicizat

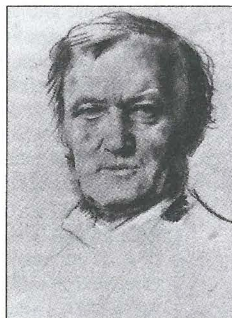
Giacomo Meyerbeer, Wagner nu a putut să pătrundă în cercul închis de la Opera din Paris. Trăind într-o colonie de artiști germani săraci, a reușit să își asigure hrana lucrând ca jurnalist muzical și făcând diferite munci neinteresante. Cu toate acestea, în 1840 a terminat *Rienzi* (după romanul lui Bulwer-Lytton) și în 1841 a compus prima operă reprezentativă, *Olandezul zburător* (Der fliegende Holländer), bazată pe legenda despre căpitanul unui vas blestemat să rătăcească pe vecie pe mări.

În 1842, la vârsta de 29 de ani, s-a întors la Dresda, unde *Rienzi* a fost prezentată cu succes la 20 octombrie. Anul următor, *Olandezul zburător* (pus în scenă la Dresda, 2 ianuarie 1843) a avut mai puțin succes, deoarece publicul se aștepta la o lucrare în tradiția francezo-italiană similară lui *Rienzi* și a fost surprins de felul inovator în care noua operă integra muzica și conținutul dramatic. Dar Wagner a fost numit dirijor al operei de la curte, post pe care l-a ocupat până în 1849. La 19 octombrie 1845, *Tannhäuser* (bazată, ca și viitoarele sale lucrări, pe legende germane) a fost primită cu răceală, dar a devenit curând o atracție continuă; după aceasta, fiecare operă nouă a dobândit popularitate, în ciuda ostilității persistente a multor critici.

Refuzul conducerii operei de la curtea din Dresda de a-i pune în scenă următoarea operă, *Lohengrin*, nu s-a bazat pe motive artistice; mai degrabă, ei au fost deranjați de reformele administrative și artistice proiectate de Wagner. Măsurile propuse de el ar fi luat controlul asupra operei din mâinile curții și ar fi creat un teatru național ale cărui producții ar fi fost alese de o uniune a dramaturgilor și compozitorilor. Preocupat de ideile de regenerare socială, Wagner s-a implicat apoi în Revoluția din 1848–1849. Compozitorul a scris mai multe articole în care se făcea avocatul revoluției și a luat parte activ la revolta din Dresda din 1849. Când aceasta a eșuat, a fost emis un mandat de arestare pe numele lui și el a fugit din Germania, fără să poată participa la prima reprezentație a operei *Lohengrin* la Weimar, pusă în scenă de prietenul său Franz Liszt la 28 august 1850.

Exilul

În următorii 15 ani, Wagner nu a mai pus în scenă lucrări noi. Până în 1858 a trăit la Zürich, compunând, scriind tratate și dirijând (a dirijat concerte la Filarmonica din Londra în 1855). Pe atunci începuse să studieze legenda lui Siegfried și miturile nordice ca posibile baze pentru o operă și a scris poemul-operă *Moartea lui Siegfried* (Siegfrieds Tod), în care a făcut din Siegfried noul tip uman care ar fi apărut după revoluția pe care și-o dorea. De asemenea, a scris câteva volume de proză despre revoluție, societate și artă. Între 1849 și 1852 și-a scris cele mai importante lucrări în proză: *Artă și revoluție* (Die Kunst und die Revolution), *Arta viitorului* (Das Kunstwerk der Zukunft), *Comunicare către prietenii mei* (Eine Mitteilung an meine Freunde) și *Opera și Drama* (Oper und Drama). Cea din urmă a conturat un nou tip revoluționar de scenă muzicală – marea lucrare la care s-a angajat de fapt. Până în 1852, adăugase la poemul *Moartea lui Siegfried* altele trei care îl precedau, seria numindu-se *Inelul Nibelungilor* (Der Ring des Nibelungen) și oferind bazele pentru o tetralogie de drame muzicale: *Aurul Rinului* (Das Rheingold), *Walkiria* (Die Walküre), *Tânărul Siegfried* (Der junge Siegfried), ulterior numit simplu *Siegfried*, și *Moartea lui Siegfried* (Siegfrieds Tod), numit ulterior *Amurgul zeilor* (Götterdämmerung).

Richard Wagner, desen de Franz von Lenbach, cca 1870

RICHARD WAGNER-GEDENKSTATTE, BAYREUTH, GERMANIA

Inelul Nibelungilor dezvăluie stilul și metoda matură ale lui Wagner, spre care și-a găsit drum în cele din urmă în perioada când se crede că s-a devotat chestiunilor sociale. Sperând cu nerăbdare în apariția iminentă a statului socialist, a profețit dispariția operei ca amuzament artificial pentru elită și apariția unui nou fel de scenă muzicală pentru oameni, exprimând autorealizarea umanității libere. Această operă nouă a fost numită mai târziu „dramă muzicală“, deși Wagner nu a folosit niciodată acest termen, preferând să o numească doar „dramă“.

Noua formă de artă a lui Wagner avea să fie drama poetică, a cărei expresie totală ca dramă muzicală apare când este pusă pe o textură continuă vocal-simfonică. Această textură trebuia țesută din idei tematice de bază, pe care Wagner le-a numit „motive“, dar care ajung să fie

cunoscute sub termenul inventat de unul dintre discipolii săi – „laitmotive" (*în germană, Leitmotiv*). Acestea aveau să apară firesc ca fraze vocale cântate de personaje și aveau să fie dezvoltate de orchestră ca „reminiscențe", pentru a exprima evoluția dramatică și psihologică.

Această concepție s-a materializat perfect în *Inelul Nibelungilor*, cu excepția faptului că laitmotivele nu erau cântate doar de personaje, ci erau adesea introduse ca elemente orchestrale, pentru a portretiza personaje, emoții sau evenimente din dramă. Folosind această metodă, Wagner s-a ridicat imediat la uimitoarea sa valoare: stilul său a devenit unitar și de o foarte mare profunzime, el compunând de acum înainte opere de o mare intensitate muzicală. Cu excepția câtorva elemente din *Aurul Rinului*, vechile sale slăbiciuni, formale și stilistice, au dispărut complet, iar împreună cu ele au dispărut și ultimele vestigii ale vechii „opere". Până în 1857 stilul său s-a îmbogățit cu stimuli din tonul poemelor lui Liszt și noile lor subtilități armonice. În această perioadă, Wagner a compus *Aurul Rinului, Walkiria* și două acte din *Siegfried*. Dar suspendase lucrul la *Inelul*: imposibilitatea de a duce la bun sfârșit acest proiect colos în viitorul apropiat îl adusese într-un punct mort al carierei și l-a făcut să se întoarcă spre un proiect „normal", pe care putea să-l realizeze imediat. De asemenea, filozofia sa socială optimistă s-a transformat într-un pesimism metafizic, de renunțare la lume, alimentat de descoperirea filozofiei lui Arthur Schopenhauer. Rezultatul a fost *Tristan și Isolda* (1857–1859), al cărui agent de cristalizare a fost dragostea sa fără speranță pentru Mathilde Wesendonk (soția unui patron bogat), care l-a dus la separarea de soția sa, Minna.

Din cauza relației cu Mathilde Wesendonk, devenise jenant pentru el să mai stea la Zürich, așa că a terminat *Tristan și Isolda* la Lucerna, în Elveția. Lucrarea a dezvăluit o nouă subtilitate în folosirea laitmotivelor, pe care în *Aurul Rinului* și în *Walkiria* le folosise în principal pentru a explica acțiunea dramei. Impactul teoriei lui Schopenhauer despre supremația muzicii printre arte l-a făcut să încline balanța dramei muzicale în favoarea muzicii: laitmotivele au încetat să mai fie identificabile cu sursele lor dramatice, dar funcționau cu o mai mare complexitate psihologică, în maniera asocierilor libere.

Întoarcerea din exil

În 1859, Wagner s-a dus la Paris, unde, în anul următor, producțiile unei versiuni revizuite a operei *Tannhäuser* au fost un adevărat fiasco. Dar, în 1861, o amnistie i-a permis să se întoarcă în Germania; de acolo a plecat la Viena, unde a văzut pe scenă *Lohengrin*, pentru prima dată. A rămas un an la Viena, apoi a călătorit mult ca dirijor, așteptând proiectata punere în scenă a lui *Tristan*. Ea însă nu a fost reprezentată, deoarece artiștii erau bulversați de inovațiile sale stilistice revoluționare, așa că Wagner a început o a doua lucrare „normală", opera comedie *Maeștrii cântăreți din Nürnberg* (Die Meistersinger von Nürnberg), pentru care a încorporat în noua sa concepție de dramă muzicală câteva dintre vechile elemente „de operă". Până în 1864 însă, cheltuielile prea mari și obiceiurile înveterate de a împrumuta și de a trăi de pe urma altora l-au adus în pragul dezastrului financiar: a trebuit să fugă din Viena pentru a nu fi închis pentru datorii. A ajuns la Stuttgart fără nici un ban, la vârsta de 51 de ani, fără un viitor, aflat aproape de capătul lațului.

A fost salvat de un fel de miracol. Avusese întotdeauna prieteni loiali, datorând acest lucru personalității sale fascinante, geniului și integrității artistice, iar acum un nou prieten cu mare influență i-a sărit în ajutor. În 1864, Ludovic II, un tânăr de 18 ani, a acces la tronul Bavariei; era un admirator înfocat al artei lui Wagner și, citind poemul *Inelul* (publicat cu un an înainte, cu o rugăminte de sprijin financiar), l-a invitat pe Wagner să își termine opera în München.

Regele l-a cazat într-o vilă și, în următorii șase ani, au fost puse în scenă cu succes la München toate lucrările reprezentative ale lui Wagner de până atunci, inclusiv primele reprezentații cu *Tristan* (1865), *Maeștrii cântăreți din Nürnberg* (1868), *Aurul Rinului* (1869), și *Walkiria* (1870) – primele două conduse de marele dirijor al lui Wagner, Hans von Bülow. Inițial, în acest scop a fost proiectat un nou teatru în München, însoțit de o școală de muzică, dar nu s-a materializat din cauza opoziției stârnite de felul de viață al lui Wagner. Nu doar că făcea permanent datorii, în ciuda salariului princiar, ci a și încercat să se

implice în afacerile guvernului regatului; în plus, a devenit amantul soției lui von Bülow, Cosima, fiica lui Liszt. Cei doi au avut trei copii - Isolde, Eva și Siegfried - înainte ca ea să divorțeze în 1870 și să se mărite cu Wagner în același an. Din toate aceste motive, Wagner a considerat că este mai bine să plece din München încă din 1865, dar nu a trădat niciodată prietenia regelui, care i-a acordat o casă la Triebschen, pe lacul Lucerna.

Ultimii ani în Bayeruth

În 1869, Wagner a terminat *Inelul Nibelungilor*, pe care îl adusese acum la finalul ce propovăduia renunțarea la legăturile cu cele lumești. El convenise cu regele că tetralogia va fi reprezentată pentru prima dată în întregime la München, dar Wagner a încălcat acordul, convins că un nou fel de teatru trebuie construit în acest scop. Considerând că orașul bavarez Bayreuth este cel mai potrivit, a făcut un turneu în Germania, dirijând concerte pentru a strânge fonduri și pentru a încuraja formarea societăților de sprijin pentru acest plan, iar în 1872 s-a pus piatra de temelie a teatrului. În 1874, Wagner s-a mutat într-o casă din Bayeruth pe care a numit-o Wahnfried (*în germană*, pacea iluziilor). Vastul proiect a fost realizat în cele din urmă, în ciuda numeroaselor dificultăți artistice, administrative și financiare. Regele, care îi oferise lui Wagner reședința Wahnfried, a contribuit cu o sumă substanțială și s-au pus ipoteci care au fost ulterior plătite de casa regală. *Inelul* a fost reprezentat pentru prima dată, cu un mare succes, în noul teatru Festspielhaus din Bayreuth, pe 13, 14, 16 și 17 august 1876.

Wagner și-a petrecut restul vieții la Wahnfried, făcând o vizită la Londra în 1877 pentru a da câteva concerte, și apoi a mai făcut câteva călătorii în Italia. În acești ani a compus ultima sa lucrare, drama sacră *Parsifal*, începută în 1877 și produsă la Bayreuth în 1882; i-a dictat soției autobiografia *Viața mea* (Mein Leben), începută în 1865. A murit din cauza unui atac de cord, în culmea gloriei, și a fost înmormântat la Wahnfried în mormântul pe care și-l pregătise el însuși. De atunci, cu excepția întreruperilor cauzate de cele două războaie mondiale, Festspielhaus a pus în scenă festivaluri anuale la care sunt reprezentate lucrările lui Wagner.

Realizări și influență

Tipul de dramă muzicală creat de Wagner a fost o realizare fantastică, dacă ne gândim la dimensiunea și sfera artei sale. Metoda sa a fost de a condensa materialul pe care îl avea la dispoziție - nenumărate versiuni, multe conflictuale, ale legendei pe care o alesese - într-o schemă dramatică foarte coerentă. În această schemă, ca și în modelul său, *Orestia* lui Eschil, evenimentele care se petrec pe scenă sunt puține, dar cruciale, partea principală a acțiunii fiind dedicată prezentării motivației personajelor.

În construcția poemului și-a folosit măiestria la cea mai înaltă scară, pe care o învățase studiindu-l pe Beethoven, pentru a păstra clare contururile tematice în timp ce dezvolta consecvent laitmotivele, pentru a oglindi fiecare schimbare de nuanță a situației psihologice. Critica acestor motive, considerate arbitrare, arată cât era de neînțeleasă arta lui Wagner. El le-a numit „purtătoare de sentimente“ și, datorită caracterului lor esențialmente emoțional, versatilității lor și resurselor lui Wagner de a le alterna, transforma și combina, funcționează ca expresii subtile ale sentimentelor schimbătoare din spatele simbolurilor dramatice.

Rezultatul acestor metode a fost o nouă formă de artă, a cărei trăsătură distinctivă a fost un simbolism profund și complex, ce funcționează pe trei planuri indivizibile - dramatic, verbal și muzical. Importanța vitală a acestui simbolism a început să fie înțeleasă din ce în ce mai bine. Tema comună a tuturor lucrărilor de maturitate, cu excepția *Maeștrilor cântăreți din Nürnberg*, este conceptul romantic de „mântuire prin iubire“, dar acest element, folosit mai degrabă în mod naiv în cele trei opere de tinerețe, a devenit în dramele muzicale de mai târziu un catalizator pentru complexe de idei mult mai profunde. În Inelul Nibelungilor există cel puțin cinci straturi întrețesute de înțelesuri manifeste cu privire la naționalismul german, socialismul internațional, filozofia lui Schopenhauer, budism și creștinătate. La un alt nivel, există o abordare *avant la lettre* a temelor psihanalizei: complexul puterii, ce apare din inhibițiile sexuale; incestul; fixația asupra mamei; complexul lui Oedip.

Tristan și Isolda se plasează pe o linie a simbolismului care se extinde de la

temele „nopții" și „morții" explorate de poeți romantici germani precum Novalis (1772–1801), prin respingerea schopenhaueriană a vieții ca iluzie malefică și prin renunțarea la dorința de a trăi, la descoperirea psihologică a unei legături strânse între dorința erotică și dorința de moarte. *Maeștrii cântăreți* se distinge ca o lucrare în care unele teme familiare sunt tratate pe un plan pur conștient cu istețime și umor: impulsivitatea tinereții și resemnarea vârstei înaintate, extazul iubirii adolescentine, valoarea muzicii în sine ca artă. În ultima lucrare a lui Wagner, *Parsifal*, simbolismul se întoarce la un nivel mai adânc decât înainte. El a fost mult criticat pentru această abordare puternic personală a unui subiect religios, în care face un amestec între conceptele de dragoste sacră și profană; dar în lumina explorărilor ulterioare în domeniul psihologiei și al analizei relației dintre experiența religioasă și cea sexuală, el a luat-o înaintea vremii sale. Inocența și puritatea, satisfacerea sexuală și suferința, remușcarea și renunțarea sexuală sunt teme tratate în *Parsifal* cu intensitate subtilă și compasiune profundă care privesc adânc în inconștient și fac ca această operă să fie, într-un anumit fel, cea mai vizionară dintre lucrările lui Wagner.

Influența lui Wagner ca dramaturg muzical și compozitor a fost foarte puternică. Deși puțini compozitori de operă au putut să îl urmeze, compunându-și singuri libretele, toți au profitat de pe urma reformei sale în ce privește profunzimea dramatică, continuitatea și coeziunea lucrărilor lor.

În domeniul pur muzical, influența lui Wagner a mers și mai departe. A dezvoltat o gamă atât de largă încât a putut introduce în fiecare dintre lucrările sale un univers emoțional unic și, în acest mod, a ridicat stilul melodic și armonic al muzicii germane la ceea ce mulți consideră a fi cea mai emoțională și senzuală intensitate. Mare parte din istoria ulterioară a muzicii îi este tributară, fie prin extinderea descoperirilor sale, fie prin reacția împotriva acestora.

Antisemitismul lui Wagner

Faptul că Wagner nutrea sentimente antisemite este cunoscut și necontestat în domeniul studiilor muzicologice. Compozitorul și-a expus deschis părerile în mai multe lucrări publicate, în special *Iudaismul în muzică* (Das Judentum in der Musik, 1850), în care i-a numit pe muzicienii evrei sursa supremă a ceea ce el considera muzică lipsită de substanță și valori plasate prost în artă ca întreg. Ceea ce a rămas din controversă, însă, este măsura în care antisemitismul lui Wagner a avut influență asupra compozițiilor sale muzicale.

Pe de o parte, mulți au considerat că antisemitismul lui Wagner nu era mai semnificativ pentru creația lui muzicală decât oricare altă ciudățenie de a sa. Compozitorul a găsit întotdeauna un țap ispășitor – precum evreii – pentru ghinioanele sale personale și muzicale. Mai mult, deoarece Wagner a trăit într-o epocă de resentimente față de evrei în Europa, nu este neobișnuit ca lucrările sale dramatice să conțină nuanțe antisemite. Asemenea elemente, spuneau unii, sunt superficiale și nu trebuie considerate un semn al unei ideologii mai adânci antisemite care pătrunde în opera compozitorului. În schimb, o altă școală de gândire a susținut că mare parte din opera lui Wagner este o materializare a ideilor sale antisemite și că o cunoaștere a naturii și a profunzimii sentimentelor sale antievreiești este indispensabilă pentru înțelegerea muzicii lui. Această perspectivă a fost folosită pentru a explica nu doar faptul că Wagner era compozitorul favorit al lui Adolf Hitler, ci și pentru a justifica interzicerea neoficială a muzicii lui Wagner în Israel.

În ciuda îndelungatei controverse despre vederile sale religioase și politice, lucrările lui Wagner au fost cântate de muzicieni evrei sau neevrei, încă din sec. XIX, deși unele reprezentații – precum cea condusă de dirijorul israelian Daniel Barenboim la Ierusalim în 2001 – au cauzat indignare publică. Pentru unii, antisemitismul lui Wagner diminuează, sau chiar respinge realizările sale de compozitor; pentru alții însă, este o carență de personalitate care nu are de-a face cu statutul său în istoria muzicii occidentale. Indiferent dacă este considerat nesemnificativ sau, dimpotrivă, dăunător pentru moștenirea sa artistică, antisemitismul lui Wagner și rolul acestuia în muzica sa vor rămâne probabil în continuare un motiv de dispută.

Wagner, Honus *născut* **John Peter**

(24.02.1874, Mansfield, Pennsylvania, SUA – 06.12.1955, Carnegie)

Jucător american de baseball. A jucat în special pentru Pittsburgh Pirates (1900–1917)

și a antrenat această echipă din 1933 până în 1951. Atacantul dreptaci a ocupat un loc de frunte în Liga Națională timp de opt sezoane (1900, 1903–1904, 1906–1909, 1911), iar pentru bazele ocupate, timp de cinci sezoane. Poreclit Olandezul Zburător datorită vitezei sale, Wagner este considerat unul dintre cei mai mari jucători de baseball din istoria acestui joc.

Wagner, Legea ~ *sau* Legea Relațiilor de Muncă

(1935)

Lege a muncii votată de Congresul american. A fost propusă de senatorul Robert F. Wagner; susținea drepturile angajaților de a înființa sindicate și de a negocia colectiv. A fost înființat un Comitet Națonal al Relațiilor de Muncă pentru supravegherea alegerilor în cadrul sindicatelor și pentru a preveni implicarea patronatelor în practici de angajare ilegale. Legea, considerată una dintre cele mai importante legi ale sec. XX, a asigurat voturile sindicatelor în favoarea candidatului Franklin Roosevelt la alegerile din 1936.

Wagner, Otto

(13.07.1841, Pensing, lângă Viena, Imperiul Austriac - 11.04.1918, Viena)

Arhitect și profesor austriac. În 1893 a câștigat o competiție importantă cu un proiect de dezvoltare generală a Vienei (care însă nu a fost pus în practică). În 1894 a fost numit profesor la Academie. Printre cele mai importante proiecte ale sale se numără câteva stații pentru rețeaua urbană de trenuri din Viena (1894–1897) și Banca de Economii pentru Oficii Poștale (1904–1906). Cea din urmă, realizată într-un stil simplu, este recunoscută ca un punct de referință în istoria arhitecturii moderne, în special pentru acoperișul de sticlă arcuit al sălii principale. Conferințele lui Wagner au fost publicate în 1895, în volumul *Arhitectura modernă* (Moderne Architektur).

Wagner, Robert F(erdinand)

(08.06.1877, Nastätten, Hesse-Nassau, Germania - 04.05.1953, New York, New York, SUA)

Om politic american de origine germană. A emigrat împreună cu familia la New York în 1885. S-a înscris în Partidul Democrat, contribuind la alcătuirea sistemului legislativ al statului (1904–1919), având și funcția de judecător la Curtea de Apel a aceluiași stat (1919–1926). În cadrul Senatului american (1927–1949), a devenit susținătorul președintelui Franklin Roosevelt, introducând noi legi ale muncii și reforme sociale, printre care Legea reconstrucției industriei naționale (1933), Legea relațiilor de muncă (cunoscută sub numele de Legea Wagner) și Legea securității sociale. A colaborat la elaborarea Legii Wagner-Steagall (1937) prin care a fost înființată Asistența Socială Familială. Fiul său, Robert F. Wagner, Jr. (1910–1991), a deținut funcția de primar al orașului New York între anii 1954 și 1965.

Wagner-Jauregg, Julius *născut* Julius Wagner, Ritter (Cavaler) von ~ Jauregg

(07.03.1857, Wels, Austria - 27.09.1940, Viena)

Psihiatru și neurolog austriac. Observând că pacienții cu afecțiuni psihice se vindecă în urma malariei tratate cu chinină, a tratat pacienții bolnavi de sifilis cu afectarea sistemului nervos central prin terapie de șoc, inducându-le malaria. În acest fel a reușit să vindece o boală fatală, incurabilă, primind Premiul Nobel în 1927. Deși antibioticele au înlocuit acest tratament, succesul lui a dus la dezvoltarea terapiei prin febră și a terapiei de șoc în cazul bolilor psihice.

Wagram, Bătălia de la ~

(5-6 iulie 1809)

Victorie a armatelor franceze conduse de Napoleon asupra Austriei. În încercarea de a înlătura dominația franceză din Germania, 158 000 de soldați austrieci sub conducerea arhiducelui Carol (1771–1847) au fost amplasați de-a lungul frontului pe o distanță de 23 km, de fiecare parte a satului Wagram, lângă Viena. Atacul lui Napoleon cu cei 154 000 de soldați francezi a spart centrul liniei austriece. În momentul când au sosit întăririle, armata lui Carol era în retragere și, patru zile mai târziu, s-a cerut armistițiu. Folosirea artileriei în mod susținut (cea mai grea artilerie din acea perioadă) a provocat 40 000 de victime în rândul austriecilor și 34 000 în cel al francezilor.

Wahhab, Muhammad ibn Abd al-

(1703, Huyaynah, Arabia - 1792, Al-DirHîyah)

Teolog arab, fondatorul mișcării Wahhabi. A fost educat la Medina; și-a petrecut mai mulți ani ca profesor în Irak și Iran.

A protestat împotriva extremismului diferitelor secte sufiste, exprimându-și concepțiile în *Cartea despre unitate* (1736). A pus accent pe respectarea legilor islamice tradiționale și conservatoare, așa cum au fost ele formulate de Mahomed. A respins politeismul, condamnând credința în sfinți și decorarea moscheilor. Părerile sale au fost controversate; s-a stabilit la Najd, unde s-a asociat cu Ibn Saud și unde învățăturile sale s-au bucurat de succes.

Wahhabi

Mișcare puritană musulmană fondată în sec. XVIII de Muhammad ibn Abd al-Wahhab. Membrii săi se autointitulează muwahhidun, nume derivat din conceptul de bază al unicității lui Allah. Ei resping orice act care implică politeismul, inclusiv venerarea sfinților, și susțin întoarcerea la învățăturile islamului, așa cum sunt ele scrise în Coran și în hadith. Pun accentul pe credința în canoanele islamului și pe formarea unui stat musulman bazat pe legile islamice. Aprobată de familia regală saudită în 1744, această mișcare controla întregul Nejd la sfârșitul sec. XVIII. Dominația acestei mișcări în Peninsula Arabiei a fost asigurată odată cu crearea regatului Arabiei Saudite în 1932.

wahoo

Specie de pești răpitori (*Acanthocybium solanderi*), puternici, agili, întâlniți în toată lumea, în special la tropice. Sunt supli, au maxilare cu dinți ascuțiți, în formă de cioc; și extremitatea corpului conică prevăzută cu o coadă semilunară. Au o culoare gri-albăstruie pe partea dorsală, o culoare mai deschisă pe partea ventrală și o serie de dungi verticale, la fel ca și tonul, cu care se înrudesc. Au un rând de pinule în urma înotătoarelor dorsală și anală. Pot atinge o lungime de până la 1,8 m și o greutate de peste 55 kg.

Waigeo

Insulă la NE de insulele Moluce, Indonezia. Este situată la NV de Irian Jaya; are o lungime de 130 km și o lățime de 48 km. Coasta stâncoasă și abruptă este străbătută de canalul îngust al strâmtorii Dampier; în centrul insulei se află munți împăduriți, care se ridică la o înălțime de 1 000 m. Locuitorii se ocupă cu creșterea bovinelor și cu exportul de carapace de țestoase și de pește.

Waikato

Râu din Insula de Nord, în Noua Zeelandă. Izvorăște de pe pantele Muntelui Ruapehu, sub numele de râul Tongariro, curge spre N, se varsă în lacul Taupo, apoi își continuă cursul spre NV, pentru a se vărsa în Marea Tasman. Este cel mai lung râu din această țară; cursul se întinde pe 425 km, fiind cea mai importantă sursă de energie electrică. A fost scena mai multor confruntări între englezi și triburile waihato între 1863 și 1865.

Waikiki

Stațiune pe coasta de S a insulei Oahu, în Hawaii. Este situată la SE de Honolulu, lângă capul Diamond. Pe faimoasele sale plaje sunt construite hoteluri de lux; este dotată cu toate facilitățile pentru practicarea sporturilor acvatice, are un acvariu, o grădină zoologică, parcuri și o Bursă Internațională. Waikiki adăpostește, de asemenea, fortul DeRussy, centru militar de agrement. Această stațiune a fost favorita monarhilor insulei.

Wailuku, Valea ~

Vezi valea Iao

Waimakariri

Râu în partea central-estică a Insulei de Sud, în Noua Zeelandă. Izvorăște din Alpii de Sud, curge pe o lungime de 160 km spre SE și se varsă în Oceanul Pacific prin golful Pegasus. Delta sa formează o mare parte din peninsula Banks și din câmpiile Canterbury.

Wairau

Râu în N Insulei de Sud, în Noua Zeelandă. Izvorăște din Munții Spenser, curge pe o lungime de 169 km și se varsă prin golful Cloudy în strâmtoarea Cook. În 1843 aici a avut loc conflictul dintre Noua Zeelandă și capii triburilor maure.

Waite, Morrison (Remick)

(29.11.1816, Lime, Connecticut, SUA - 23.03.1888, Washington DC)

Jurist american. A fost fiu al unui judecător. S-a mutat în Ohio pentru a practica dreptul; în cel mai cunoscut caz al său a acuzat revendicările Alabama. În 1874 a fost numit președinte al Curții Supreme de Justiție a SUA de șeful de stat Ulysses S. Grant, funcție pe care a deținut-o până la moarte. Curtea Supremă de Justiție nu a respectat drepturile civile

stipulate în deciziile luate în cazul SUA vs. Cruikshank, în care Waite a susținut că al 15-lea Amendament nu acordă negrilor dreptul la vot, pe când „dreptul la vot este dat de stat". În alt caz celebru, Munn vs Illinois (1877), a sprijinit legislația, fixând taxe minime pentru transportul de cereale pe căile ferate, susținând că atunci când o companie sau o proprietate privată „intră în conflict cu un interes public", aceasta trebuie să se supună reglementărilor guvernamentale.

Waitemata

Port în N Insulei de Nord, în Noua Zeelandă. Este portul orașului Auckland, cu deschidere la golful Hauraki prin golful Stanley. Țărmul lui conține mai multe golfuri mici; numeroase râuri afectate de maree se varsă în ocean prin partea de V a portului.

Waitz, Grete *născută* Grete Andersen

(n. 1.10.1953, Oslo, Norvegia)

Alergătoare de maraton norvegiană. A stabilit recorduri mondiale la cursa de 3 000 m (1975, 1976), în 1983 devenind campioană mondială la maratonul pentru femei. A câștigat medalia de argint la maratonul de la Jocurile Olimpice din 1984. A câștigat maratonul de la New York de nouă ori, între 1978 și 1988, fiind prima femeie care a terminat cursa în mai puțin de două ore și jumătate.

wakan

În cultura unor triburi de amerindieni, forță spirituală de origine supranaturală cu care sunt înzestrate unele obiecte, oameni, cai și fenomene cerești sau terestre. Wakan reprezintă forțe slabe sau puternice; cele slabe pot fi ignorate, dar cele puternice trebuie îmbunate. Ființele wakan sunt nemuritoare, au puteri supranaturale și dețin puteri wakan; acestea pot fi, de asemenea, slabe sau puternice, presupunându-se că le place să asculte muzică și să fumeze pipă. Forțele wakan pot fi găsite în plante otrăvitoare, în reptile sau în băuturile alcoolice. Conceptul de wakan este similar cu cel de mana.

Wakatipu

Lac în partea central-sudică a Insulei de Sud, în Noua Zeelandă. În formă de S, măsoară 77 km pe 5 km, are o suprafață de 293 kmp și o adâncime maximă de 378 m. În acest lac se varsă râurile Dart, Rus, Greenstone și Von. La rândul său, lacul se varsă în Kawarau, un afluent al râului Clutha.

Wake

Atol în mijlocul Oceanului Pacific. Teritoriu neîncorporat al SUA, este format din trei insule mici de corali (Wilkes, Peale și Wake) care înconjoară o lagună; acestea au o suprafață de 6,5 kmp. A fost reclamat de SUA în 1899. Marina americană a început aici construcția unei baze aeriene și navale în 1939; aceasta nu a fost terminată, deoarece Wake a fost atacat și ocupat de armata japoneză în decembrie 1941, după o rezistență de 15 zile a unui grup restrâns de pușcași marini americani. În prezent administrat de Forțele Aeriene Americane, acest atol este folosit, începând cu 1974, ca bază de realimentare în caz de urgență a avioanelor comerciale. Aici se află numeroase stații meteorologice.

Wake Forest, Universitatea ~

Universitate privată în Winston-Salem, Carolina de Nord, SUA. Fondată în 1834, este afiliată unei biserici baptiste. Universitatea are un gimnaziu, un liceu și facultăți de economie, contabilitate, management și medicină. Deține laboratoare de biologie și de fizică. Numărul total de elevi și studenți este de 6 000.

Wakefield

Oraș, 315 173 loc. (2001), centru administrativ în West Yorkshire, Anglia. Inițial a făcut parte dintr-un domeniu regal, apoi, după 1086, a devenit domeniu nobiliar. Aici s-a petrecut un act din Războiul celor Două Roze, în urma căruia Richard, duce de York, a fost capturat și decapitat de familia Lancaster. În sec. XV, în acest oraș au fost puse în scenă piesele Wakefield, ce fac parte din repertoriul miracolelor engleze. Orașul a fost atacat și ocupat de generalul parlamentar baronul Fairfax, în 1643, în timpul Războiului Civil Englez. Este un cunoscut centru de industrie textilă, începând cu sec. XVI, producând, în prezent, fire sintetice și din lână pentru tricotat.

Wakefield, Edward Gibbon

(20.03.1796, Londra, Anglia - 16.05.1862, Wellington, Noua Zeelandă)

Colonizator britanic al S Australiei și al Noii Zeelande. După ce a studiat problemele sistemului judiciar, inclusiv

stabilirea forțată a condamnaților în coloniile britanice, a scris *O scrisoare de la Sydney* (A Letter from Sydney, 1829), propunând colonizarea cu cetățeni obișnuiți, cărora să li se vândă mici suprafețe de teren. A susținut colonizarea Australiei de S cu cetățeni simpli, nu cu condamnați. În calitate de organizator și conducător al teritoriului Noii Zeelande (1838–1849), a trimis coloniști în această țară și a impus guvernului britanic recunoașterea acestei colonii. În calitate de sfătuitor al contelui de Durham, a influențat raportul care a dus la unirea Canadei de Sud cu cea de Nord. A fondat Biserica Engleză la Canterbury, în Noua Zeelandă (1847).

Waksman, Selman (Abraham)

(22.07.1888, Priluka, Ucraina, Imperiul Rus - 16.08.1973, Hyannis, Massachusetts, SUA)

Biochimist american de origine ucraineană. A devenit cetățean american în 1916 și și-a petrecut o mare parte din viață predând la Universitatea Rutgers. După descoperirea penicilinei, a avut un rol important în inițierea unei cercetări sistematice în domeniul antibioticelor (termen inventat de el în 1941) găsite în microorganisme. În 1943 a descoperit streptomicina, primul agent eficient în tratamentul tuberculozei, ceea ce i-a adus Premiul Nobel, în 1952. Waksman a izolat și dezvoltat mai multe antibiotice, printre care neomicina. Acestea sunt folosite în tratarea a numeroase boli infecțioase la oameni, la animale domestice și la plante.

Walcott, Derek (Alton)

(n. 23.01.1930, Castries, Saint Lucia, insulele Caraibe)

Poet și dramaturg. Este descendent al unei familii mixte de negri din Olanda și Anglia; a locuit în Saint Lucia, Jamaica, Granada, Trinidad și SUA. Majoritatea operelor sale prezintă experiența culturală din Caraibe. Este celebru pentru poeziile sale, în volume precum *Într-o noapte verde* (In a Green Night, 1962), *Golful* (The Gulf, 1969), *O altă viață* (Another Life, 1973), *The Star-Apple Kingdom* (1979), *Călătorul norocos* (The Fortunate Traveller, 1981) și *The Bounty* (1997). Erudiția lui Walcott se împletește cu ritmul alambicat și cu sonoritățile voluptoase. Epopeea sa *Omeros* (1990) reprezintă o adaptare a *Odiseei* la specificul caraibian. Dintre cca 30 de piese de teatru, cele mai cunoscute sunt *Visul de pe Muntele Maimuței* (Dream on Monkey Mountain, pusă în scenă în 1967), *Ti-Jean și frații săi* (Ti-Jean and His Brothers, 1958) și *Pantomime* (1978). Este primul scriitor din Caraibe care a primit Premiul Nobel (1992).

Wald, George

(18.11.1906, New York, SUA - 12.04.1997, Cambridge, Massachusetts)

Biochimist american. A predat la Universitatea Harvard începând cu 1934. A avut contribuții remarcabile privitoare la importanța vitaminei A, a mecanismelor fotochimice în celulele-bastonaș, care permit vederea pe timp de noapte, și la identificarea pigmenților sensibili la culoare din celulele-con (*vezi* fotorecepție, retină). A primit Premiul Nobel în 1967 împreună cu Haldan Keffer Hartline și cu Ragnar Arthur Granit. S-a opus vehement Războiului din Vietnam.

Waldeck

Fost land în Germania, în prezent integrat în Hesse. A avut capitala la Arolsen. A fost comitat în Evul Mediu; a devenit principat în 1712 și a aparținut Prusiei începând cu 1867. A fost republică și stat constituent al Republicii de la Weimar între 1918 și 1929, iar apoi a fost integrat în provincia prusacă Hesse-Nassau până în 1945.

Waldeck-Rousseau, (Pierre-Marie-) René

(02.12.1846, Nantes, Franța - 10.08.1904, Corbeil)

Om politic francez. Avocat conservator, a fost membru al Camerei Deputaților între 1879 și 1889 și ministru al afacerilor interne în perioadele 1881–1882 și 1883–1885. În 1884 a propus legea care legaliza sindicatele comerciale franceze. După revenirea în avocatură, a devenit senator în 1894. În timpul conflictului provocat de afacerea Alfred Dreyfus a fost premier (1899–1902), formând un cabinet de coaliție care l-a convins pe președinte să-l amnistieze pe Dreyfus.

Waldheim, Kurt

(21.12.1918, Sankt Andrä-Wördern, Austria - 14.06.2007, Viena)

Al patrulea secretar general al Națiunilor Unite (1972–1981). După satisfacerea serviciului militar în armata germană, înaintea și în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, s-a angajat în Ministerul Afacerilor

Kurt Waldheim, 1971
UPI

Externe, fiind numit ambasador în Canada (1958–1960), la ONU (1964–1968, 1970–1971), și ministru al Afacerilor Externe (1968–1970). Ales secretar general al ONU ca succesor al lui U Thant, a efectuat două mandate, în timpul cărora a răspuns de acordarea de ajutoare pentru Bangladesh, Nicaragua și Guatemala, precum și de misiunile de menținere a păcii în Cipru, Orientul Mijlociu, Angola și Guineea. Fiindu-i refuzat un al treilea mandat, Waldheim s-a întors în Austria, candidând pentru președinție în 1986. A devenit un personaj controversat în momentul în care s-a aflat că oferise date false privind natura serviciului său militar și apartenența la Partidul Național-Socialist. Deși ales, pe parcursul mandatului (1986–1992) a fost izolat din punct de vedere diplomatic.

Wales, Prinț de ~

Titlu acordat moștenitorului tronului britanic. În 1301, Eduard I al Angliei i-a oferit acest titlu fiului său Eduard, după cucerirea Țării Galilor și execuția ultimului prinț galez (1283). De atunci, acest titlu se acordă primului născut de sex masculin al familiei regale engleze. Titlul încetează să existe când un prinț de Wales devine rege; se acordă din nou primului născut de sex masculin al regelui.

Walesa, Lech

(n. 29.09.1943, Popowo, lângă Włocławek, Polonia)

Conducător polonez al muncitorimii și președinte al Poloniei (1990–1995). A fost electrician, a lucrat la șantierul naval Lenin din Gdansk, Polonia, între 1967 și 1976, dar a fost concediat din cauza activităților sale antiguvernamentale. În 1980 s-a alăturat muncitorilor în timpul unei greve, devenind curând liderul Sindicatului Solidaritatea. Sindicatul a fost declarat ilegal în 1981, Walesa fiind închis în 1982. În 1983 a primit Premiul Nobel pentru pace. A continuat să conducă sindicatul până când acesta a obținut recunoașterea legală în 1988. Deși a refuzat postul de prim-ministru, a câștigat primele alegeri prezidențiale libere din Polonia în 1990, facilitând intrarea Poloniei într-o economie liberă de piață. Firea sa înclinată spre dispută i-a diminuat popularitatea, fiind învins cu o diferență mică de voturi în alegerile din 1995.

Walhalla

În mitologia popoarelor germanice, loc unde războinicii morți trăiesc fericiți, sub conducerea lui Odin. Walhalla este prezentat ca un palat splendid, cu acoperiș din scuturi, unde luptătorii se ospătează din carnea unui mistreț sacrificat în fiecare zi și reîntregit în fiecare seară. Își astâmpără setea cu o licoare care curge din ugerul unei capre și își petrec timpul luptându-se între ei, cel ucis fiind înviat seara. Ei vor trăi astfel până la Ragnarök, când vor părăsi Walhalla pentru a lupta împotriva giganților, alături de Odin. *Vezi și* Asgard; Freya; walkirie.

Wali Allah, Shah

(1702/1703, Delhi - 1762, Delhi)

Teolog indian de credință islamică. A primit o educație islamică tradițională, după un pelerinaj la Mecca în 1732, rămânând în Hejaz pentru a studia teologia. După moartea lui Aurangzeb a trecut printr-o perioadă marcată de dezamăgiri, fiind convins că situația musulmanilor nu se poate îmbunătăți decât prin reforma religioasă, care să împace islamul cu schimbările sociale și economice din India. A fost un monoteist convins, dar mult mai liberal în opinii decât majoritatea predecesorilor săi, teologi islamici. Cea mai cunoscută lucrare a sa este *Secretele credinței*. Sinteza aspectelor teologice, filozofice și mistice din lucrările sale a revigorat într-atât islamul, încât Wali a continuat să fie unul dintre cei mai studiați teologi musulmani din India.

Walker, Alice (Malsenior)

(n. 9.02.1944, Eatonton, Georgia, SUA)

Scriitoare americană. S-a stabilit în Mississippi după ce a absolvit colegiile Spelman și Sarah Lawrence, implicându-se în mișcarea pentru drepturile omului. Operele sale sunt remarcabile prin analiza profundă a culturii afro-americane. Al treilea și cel mai cunoscut roman, *Culoarea purpurie* (The Color Purple, 1982, Premiul Pulitzer; ecranizat în 1985), descrie lupta unei femei de culoare pentru egalitate între rase și între sexe. Romanele sale ulterioare

cuprind *Templul intimității mele* (The Temple of My Familiar, 1989) și *Cunoscând adevărul lui Joy* (Possessing the Secret of Joy, 1992). A scris eseuri, o parte dintre ele reunite în volumul *În căutarea grădinilor mamelor noastre* (In Search of Our Mothers' Gardens, 1983), precum și mai multe volume de poezie, povestiri și cărți pentru copii.

Walker, Cupa ~

Trofeu acordat câștigătorului unei competiții de golf între echipe de amatori americane și britanice. Această competiție se desfășoară o dată la doi ani, începând din 1922, în SUA și Marea Britanie. Cupa poartă numele organizatorului acestui eveniment, George H. Walker, președintele Asociației Americane de Golf. Competiția durează două zile, iar într-o zi se joacă patru meciuri cu patru jucători la 18 găuri și opt meciuri cu un singur jucător la 18 găuri pe zi. Echipa câștigătoare primește un singur punct în fiecare meci.

Walker, David

(28.09.1785, Wilmington, Carolina de Nord, SUA - 28.06.1830, Boston, Massachusetts)

Aboliționist american. S-a născut dintr-un tată sclav și o mamă liberă; a beneficiat de educație, călătorind mult înainte de a se stabili la Boston. Aici a început să țină conferințe pe teme aboliționiste și a scris împotriva sclaviei *Jurnalul libertății* (Freedom's Journal). În articolul său *Apel către cetățenii de culoare ai lumii* (Appeal to the Colored Citizens of the World, 1829), a chemat la revoltă armată. A introdus ilegal acest text în Sud, ascunzându-l în haine luate din magazinul său din Boston, haine pe care le vindea marinarilor. Statele din Sud au interzis orice formă de literatură aboliționistă și lui Walker i s-a cerut să plece în Canada pentru a nu fi executat. Acesta a refuzat; la scurt timp după aceea a fost găsit mort; se presupune că a fost otrăvit.

Walker, Jimmy *născut* James John

(19.06.1881, New York, New York, SUA - 18.11.1946, New York)

Om politic american. A intrat în politică după ce a absolvit Facultatea de Drept din New York, devenind membru al Parlamentului (1909) și apoi al Senatului (1914). Fiind susținut de guvernatorul Alfred E. Smith și de Tammany Hall, a fost ales primar în 1925 și a deținut două mandate. A fost o personalitate marcantă, apreciat pentru șarm și inteligență, dar în special pentru implicarea entuziastă în activitățile din înalta societate din acea vreme; a avut contribuții importante în dezvoltarea sistemului sanitar, a spitalelor și a metroului. În 1931, conducerea locală, investigând modul de administrare a orașului, l-a acuzat de corupție; Walker și-a dat demisia în 1932.

Walker, Sarah Breedlove *născută* Sarah Breedlove

(23.12.1867, lângă Delta, Louisiana, SUA - 25.05.1919, Irvington, New York)

Femeie de afaceri și filantroapă americană, prima femeie de culoare milionară din SUA. A lucrat ca spălătoreasă, fiind văduvă cu un copil în întreținere, până când, în 1905, a descoperit o metodă pentru îndreptarea părului ondulat. A înființat Madame C.J. Walker Manufacturing pentru a-și vinde produsul, angajatele sale devenind figuri cunoscute în comunitățile de culoare din SUA și Caraibe. În 1910 a mutat sediul companiei la Indianapolis. Și-a mărit veniturile prin investiții inspirate în domeniul imobiliar, donând ulterior două treimi din avere instituțiilor de educație și caritate. Fiica sa, A'Lelia Walker Kennedy, organiza întâlniri pentru artiști și scriitori în timpul renașterii din Harlem.

Walker, William

(08.05.1824, Nashville, Tennessee, SUA - 12.09.1860, Trujillo, Honduras)

Militar în marina americană. S-a mutat în California în 1850. Dorința sa de a coloniza Baja California s-a transformat într-un plan de insurecție. A ajuns în La Paz (1853) și a proclamat California de Sud și Sonora republică independentă, dar rezistența mexicană l-a forțat să se retragă în SUA. În 1855 a navigat spre Nicaragua, unde s-a autoproclamat conducător. Aici i s-a promis susținere financiară din partea angajaților companiei Cornelius Vanderbilt's Accessory Transit în schimbul participării la un complot de înlăturare a lui Vanderbilt de la conducere. Walker a preluat controlul asupra companiei și le-a cedat-o angajaților, după care s-a proclamat președinte al statului Nicaragua (1856). În 1857, Vanderbilt a convins cinci republici central-americane să-l înlăture pe Walker de la putere. În 1860, acesta a încercat să preia conducerea în Honduras, dar a fost prins și executat.

walkirie

În mitologia popoarelor germanice, fecioară din grupul celor trimise de Odin să aleagă dintre luptătorii morți pe cei demni de un loc în Walhalla. Ele călăreau spre câmpurile de bătălie sau, după unele legende, se deplasau prin aer sau apă. Unele dintre ele aveau puterea de a-i ucide pe luptătorii care nu le erau pe plac; altele apărau viețile și navele celor pe care îi plăceau. După diverse mituri, erau fie ființe supranaturale, fie ființe umane cu puteri supranaturale; erau asociate cu corectitudinea, strălucirea și aurul, dar și cu vărsarea de sânge.

wallaby

Denumire comună pentru cele 25 de specii de cangur de talie medie care trăiesc, în special, în Australia. Unsprezece dintre aceste specii seamănă cu cangurii mari, dar au dentiția diferită. Wallaby-de-piatră trăiesc printre stânci, de obicei pe lângă ape. Wallaby-cu-vârful-cozii-cornos își rotesc membrele anterioare în timp ce sar. Wallaby-iepure seamănă cu iepurii sălbatici în mișcări și în anumite obiceiuri. Speciile mici, vânate pentru carne și blană, au membre posterioare scurte și bot ascuțit. Wallaby-de-tufiș-cu-coada-scurtă trăiește doar pe două insule la V de Australia. Mai multe specii au fost exterminate, iar alte câteva sunt amenințate.

wallaby-bridat-cu-coadă-cornoasă (*Onychogalea fraenata*)

Wallace, (Richard Horatio) Edgar

(01.04.1875, Greenwich, Londra, Anglia - 10.02.1932, Hollywood, California, SUA)

Romancier, dramaturg și jurnalist britanic. A avut diverse meserii, s-a înrolat în armată și a fost reporter, înainte de primul succes cu *Cei patru bărbați drepți* (The Four Just Men, 1905). Creațiile sale *Nisipurile râului* (Sanders of the River, 1911), *Cercul purpuriu* (The Crimson Circle, 1922), *The Flying Squad* (1928) și *Teroarea* (The Terror, 1930) au consacrat genul thriller; intrigile povestirilor sale polițiste și de suspans sunt complexe, dar dezvoltate clar și se termină cu puncte culminante foarte interesante. Opera lui (175 de volume) a fost prodigioasă, iar productivitatea atât de mare, încât a devenit subiect al ironiei contemporanilor săi.

Wallace, (William Roy) DeWitt și Lila Acheson *născută* Lila Bell Acheson

(12.11.1889, St. Paul, Minnesotta, SUA - 30.03.1981, Mount Kisco, New York; 25.12.1889, Virden, Manitoba, Canada - 08.05.1984, Mount Kisco)

Jurnaliști americani. DeWitt Wallace a alcătuit un indice al articolelor de presă favorite în timpul scurtei perioade de studenție de la Universitatea din California. A dezvoltat ideea unei culegeri de buzunar care să conțină articole de presă importante încă din perioada de convalescență în urma rănilor primite în timpul Primului Război Mondial. În 1921 s-a căsătorit cu Lila Acheson, fiica unui ministru, care a lucrat în cadrul serviciilor sociale în timpul războiului. După ce câteva redacții au respins ideea acestei culegeri, ei au început să publice prin mijloace proprii *Reader's Digest*, care s-a bucurat de un mare succes, la scurt timp după lansare. DeWitt Wallace a fost editorul acestei publicații până în 1965. Cuplul a susținut numeroase cauze filantropice; Fondul Lila Wallace-Reader's Digest este destinat sprijinirii artelor și culturii.

Wallace, Alfred Russel

(08.01.1823, Usk, Monmouthshire, Țara Galilor - 07.11.1913, Broadstone, Dorset, Anglia)

Botanist britanic. A studiat arhitectura și topografia, dar a devenit pasionat de botanică, întreprinzând expediții pe Amazon în 1848, pentru a aduna specii noi. Între 1854 și 1862 a făcut o călătorie în arhipelagul malaysian, îmbogățindu-și colecțiile. A elaborat principiul selecției naturale în același timp cu Charles Darwin, dar independent de acesta, deși Darwin și-a dezvoltat propria teorie într-un mod mult mai elaborat, aducând numeroase probe și dovezi datorită cărora a fost acceptată. Spre deosebire de Darwin, Wallace

a insistat asupra faptului că inteligența umană, mult mai avansată decât cea a animalelor, nu s-a dezvoltat prin selecția naturală, ci prin contribuția unor factori non-biologici. El a formulat ipoteza unei limite (linia lui Wallace) între insulele din arhipelagul malaysian, fauna din Australia și cea din regiunile orientale, multe specii de animale trăind într-o regiune, dar fiind total absente în alta. În domeniul politicii, a susținut socialismul și pacifismul, naționalizarea teritoriilor și dreptul de vot al femeilor. Printre lucrările sale se numără *Contribuții la teoria selecției naturale* (Contributions to the Theory of Natural Selection, 1870), *Geografia răspândirii animalelor* (Geographical Distribution of Animals, 2 vol., 1876) și *Darwinism* (1889).

Wallace, George C(orley)

(25.08.1919, Clio, Alabama, SUA - 13.09.1998, Montgomery, California)

Om politic american. A practicat dreptul și a activat în politică în perioada 1947–1953. În calitate de judecător (1953–1959), s-a remarcat prin opoziția sa față de investigațiile federale discriminatorii din punct de vedere rasial. În perioada campaniei cu tentă segregaționistă, a fost ales guvernator (1963), păstrându-și jurământul de „a sta la ușa școlii" pentru a împiedica studenții de culoare să se înscrie la Universitatea din Alabama. A cedat numai în fața Gărzii Naționale federale. Confruntările ulterioare l-au transformat într-un simbol național al intransigenței cu privire la integrarea rasială. Wallace a format Partidul Independent American, al cărui candidat la președinție a fost în 1968, adunând 13% dintre voturi. Între 1971 și 1979 a fost din nou guvernator. În timpul campaniei electorale din 1972, când a candidat din partea democraților, a fost victima unui atentat în urma căruia a rămas parțial paralizat. În anii 1980 a renunțat la vederile sale segregaționiste și, cu susținerea unui electorat de culoare, a câștigat un ultim mandat de guvernator (1983–1987).

Wallace, Henry A(gard)

(07.10.1888, Adair County, Iowa, SUA - 18.11.1965, Danbury, Connecticut)

Om politic american. A devenit expert în agricultură și i-a succedat tatălui său ca editor al publicației *Wallace's Farmer* (1924–1933). În 1932 l-a ajutat pe Franklin Roosevelt să câștige electoratul din Iowa. În calitate de ministru al agriculturii (1933–1940), a modificat politica referitoare la ferme, în special Agenția de Sistematizare Agricolă. În al treilea mandat al lui Roosevelt a fost vicepreședinte, însă a fost înlocuit în 1944 de Harry Truman. Între 1945 și 1946 a fost ministru al comerțului. Având vederi extrem de liberale, a contribuit la formarea Partidului Progresist în 1948, al cărui candidat a fost, în alegerile prezidențiale împotriva lui Truman, câștigând peste un milion de voturi. Wallace a scris mai multe lucrări, printre care *60 de milioane de locuri de muncă* (Sixty Million Jobs, 1945).

Wallace, Lew(is)

(10.04.1827, Brookville, Indiana, SUA - 15.02.1905, Crawfordsville, Indiana)

Scriitor american, fiu de guvernator. A participat la Războiul Mexican, iar în Războiul Civil American a fost avansat la gradul de general-maior. Ulterior, a reluat practicarea dreptului, întreruptă de două misiuni diplomatice. A devenit celebru datorită a trei romane istorice: *Zeul cel drept* (The Fair God, 1873) pe tema cuceririi spaniole a Mexicului; *Prințul de India* (The Prince of India, 1893), despre Imperiul Bizantin; cel mai cunoscut roman al său este *Ben-Hur* (1880; ecranizat în 1925 și 1959), o poveste de pe vremea lui Hristos, petrecută în Imperiul Roman.

Lew Wallace

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Wallace, Mike *născut* Myron Leon

(n. 9.05.1918, Brookline, Massachusetts, SUA)

Reporter de televiziune american. A lucrat ca prezentator de știri la un post de radio din 1939 și la televiziune începând din 1946, fiind gazda mai multor emisiuni-concurs în anii 1950. A fost angajat reporter la CBS, devenind din 1968 coeditorul emisiunii *60 Minutes*. Este cunoscut pentru stilul său agresiv în realizarea interviurilor; a câștigat numeroase premii Emmy.

Wallace, William *ulterior* Sir William

(cca 1270, probabil lângă Paisley, Renfrew, Scoția - 23.08.1305, Londra, Anglia)

Erou național scoțian. A fost fiu al unui mic proprietar; a început să atace așezămintele

și garnizoanele englezești în 1297, după ce Eduard I s-a declarat conducător al Scoției. Armata sa a învins forțele engleze la Stirling Bridge, capturând castelul Stirling, apoi a cucerit N Angliei, victorie pentru care Wallace a fost numit cavaler și proclamat protector al Regatului Scoției. În 1298, Eduard I a invadat Scoția și l-a învins pe Wallace în Bătălia de la Falkirk. Căzut în dizgrație, Wallace s-a retras din armată, fiind înlocuit de viitorul Robert I, dar se pare că a continuat luptele de gherilă. În 1305 a fost arestat de englezi și spânzurat, apoi spintecat, decapitat și ciopârțit. Un an mai târziu, Robert a condus lupta în urma căreia Scoția a devenit independentă.

Wallack, James William

(24.08.1795, Londra, Anglia - 25.12.1864, New York, SUA)

Actor-impresar american de origine engleză. Născut într-o familie de actori londonezi, a jucat în roluri din Shakespeare de la vârsta de 12 ani, realizându-și debutul ca actor american cu rolul Macbeth în 1818. A jucat la Londra și la New York până în 1852, trecând Atlanticul de 35 de ori. Între 1837 și 1839 a condus Teatrul Național din New York împreună cu fratele său Henry John Wallack (1790–1870), actorul principal al acestui teatru. Între 1852 și 1862 a fost directorul Teatrului Lyceum (redenumit Wallack's Lyceum) împreună cu fiul său, Lester (1820–1888), care era regizor. Succedându-i tatălui său la conducere, Lester a pus în scenă piese englezești remarcabile și a instruit majoritatea actorilor celebri americani ai sec. XIX, printre care vărul său, James William Wallack II (1818–1873). În 1882, Lester a construit un alt Teatru Wallack, pe care l-a condus până în 1887.

wallaroo

Vezi cangur-uriaș

Wallenberg, Raoul

(04.08.1912, Stockholm, Suedia - 17.07.1947?, Moscova, URSS)

Om de afaceri și filantrop suedez. A fost descendent al unei familii de bancheri, industriași și diplomați; în 1936 a devenit reprezentantul extern al unei companii maghiare al cărei președinte era evreu. Când naziștii au trimis trupe pentru a-i aresta pe evreii din Ungaria (1944), Wallenberg a cerut să fie trimis la Budapesta în calitate de diplomat. Acolo a salvat mii de evrei maghiari, adăpostindu-i în „case protejate" sub steag suedez sau facilitându-le părăsirea Ungariei, mituind oficiali și asigurându-le documente contrafăcute. La scurt timp după ce trupele sovietice au ocupat Budapesta (1945), Wallenberg a fost arestat și acuzat de spionaj. A fost trimis la Moscova, unde se presupune că a murit de infarct în închisoare, în 1947. Rapoarte neconfirmate ale prizonierilor eliberați l-au declarat viu în 1951, 1959 și 1975.

Wallenda, Karl

(1905, Magdeburg, Germania - 22.03.1978, San Juan, Puerto Rico)

Acrobat de circ american de origine germană. A înființat trupa de circ Great Wallenda, care a devenit cunoscută în Europa datorită piramidei alcătuite din patru persoane și mersului pe bicicletă pe o sârmă aflată la înălțime, fără plasă de protecție. Soția sa, Helen Kreis (1910–1996), a intrat în trupă în 1926, fiind apoi vârful piramidei alcătuite din șapte persoane, în celebra reprezentație a lui Wallenda. Trupa a călătorit împreună cu frații Ringling și cu Circul Barnum & Bailey între 1928 și 1946, apoi a avut spectacole pe cont propriu. Nepotul lui, Karl Gunther (1927–1996), s-a antrenat pe sârmă de la vârsta de cinci ani; în urma prăbușirii unei piramide, în 1962, Gunther a fost singurul membru rămas în picioare, reușind să salveze trei persoane care erau în pericol de a cădea de pe sârmă; ceilalți doi membri au murit, iar unul a rămas paralizat. Alți doi membri ai trupei au pierit în accidente, în 1963 și în 1972. Karl a murit în urma unei căzături de pe sârmă în aer liber, situată la o înălțime de 37 m deasupra unei străzi din San Juan, în Puerto Rico.

Wallenstein, Albrecht Wenzel Eusebius von *ulterior* Herțog (duce) von Mecklenburg

(24.09.1583, Heømanice, Boemia - 25.02.1634, Eger)

General austriac. Nobil din Boemia, a luptat sub conducerea viitorului împărat Habsburg Ferdinand II în bătălia pentru orașul Veneția, în 1617. I-a rămas loial lui Ferdinand atunci când alți nobili din Boemia s-au revoltat împotriva acestuia (1618–1623), fiind numit guvernator al Boemiei și primind proprietăți dintre cele confiscate. I-a fost acordat titlul de duce de Friedland (1625); a condus armatele

imperiale în Războiul de Treizeci de Ani. După victoriile din războiul împotriva Danemarcei (1625–1629), a primit principatul Sagan (1627) și ducatul Mecklenburg (1629). Constrâns de prinții germani, Ferdinand a renunțat la serviciile lui Wallenstein. Rechemat în armata imperială în 1631, a evacuat armata suedeză din Bavaria și din Franconia, dar a fost învins în Bătălia de la Lützen (1632). Având încredere în sprijinul generalilor săi, a pornit o revoltă împotriva împăratului (1634), dar a fost asasinat.

Waller, Edmund

(03.03.1606, Coleshill, Hertfordshire, Anglia - 21.10.1687, Beaconsfield, Buckinghamshire)

Poet englez. A fost membru al Parlamentului în timpul mișcărilor politice din anii 1640, fiind arestat pentru rolul pe care l-a jucat într-un complot de transformare a Londrei în adăpost al regelui; a reușit să scape de pedeapsa cu moartea trădându-și colegii și mituind. Ulterior le-a dedicat poezii lui Oliver Cromwell (1655) și lui Carol II (1660). Respingând versul dens al poeziei metafizice, a adoptat o versificație lejeră, regulată, pregătind apariția cupletului eroic, la sfârșitul sec. XVII, ca formă dominantă în poezia engleză. Versurile sale includ celebrele cuvinte „Go, lovely Rose!"

Waller, Fats *născut* **Thomas Wright**

(21.05.1904, New York, New York, SUA - 15.12.1943, Kansas City, Missouri)

Pianist, cântăreț și compozitor american, una dintre cele mai populare și charismatice figuri ale muzicii de jazz. La începutul carierei sale a fost influențat de pianistul James P. Johnson. A devenit un reprezentant important al genului la sfârșitul anilor 1920, înregistrând piese solo pentru pian, printre care *Handful of Keys*. Începând cu 1934 a înregistrat împreună cu un mic ansamblu, numit Fats Waller and His Rhythm, împletind vocea și ritmul său unic cu finețea instrumentală. Interpretările ritmice ale propriilor melodii, precum *Ain't Misbehavin* și *Honeysuckle Rose*, reprezintă puncte de referință în muzica de jazz. A murit de pneumonie după un turneu epuizant.

Wallis

Grup de insule, 10 071 loc. (2003), reprezentând partea de NE a teritoriului francez Wallis și Futuna, în S Oceanului Pacific. Cuprinde Uvea, cea mai mare insulă, și alte opt insule mai mici, făcând parte dintr-un recif de corali, cu o suprafață de 60 kmp. Descoperite în 1767 de navigatorul englez Samuel Wallis, insulele au fost ocupate de francezi în 1842. Au devenit protectorat francez în 1887 și au fost incluse în teritoriile de peste ocean în 1959.

Wallis, Barnes (Neville)
ulterior **Sir Barnes**

(26.09.1887, Ripley, Derbyshire, Anglia - 30.10.1979, Leatherhead, Surrey)

Proiectant, inginer militar britanic specialist în aeronautică. A inventat bombele „antidig" utilizate de Forțele Aeriene Regale în Al Doilea Război Mondial la distrugerea barajelor Möhne și Eder din zona industrială germană Ruhr; acestea au produs inundații puternice care au încetinit producția industrială. Wallis a creat, de asemenea, bombele Tallboy de 5 400 kg și Grand Slam de 10 000 kg, precum și bombele care au distrus nava germană de război *Tirpitz*, depozitele de armament și o mare parte din rețeaua de căi ferate a Germaniei. În 1971 a proiectat o navă aeriană care putea să zboare cu 5 Mach (de 5 ori mai mult decât viteza sunetului).

Wallis și Futuna

Grup de insule, 14 944 loc. (2003), situat în S Oceanului Pacific. Este un teritoriu autonom aparținând Franței; cuprinde cele două grupuri de insule Wallis și Futuna. Sediul administrativ se află în satul Matautu, pe insula Uvea. Până în 1961 a fost protectorat sub autoritate franceză, anexat Noii Caledonii.

Wallnut Canyon, Monument Național ~

Monument național, în partea central-nordică a statului Arizona, SUA. Înființat în 1915 pe o suprafață de 8 kmp, situl conservă peste 300 de așezări precolumbiene construite de indienii pueblo în peșteri mici în pereții canionului. Aceste așezări au fost populate în special în perioada 1000–1200 d.Hr.

Wall Street

Stradă în orașul New York unde se află numeroase instituții financiare importante. Această stradă, situată în S cartierului Manhattan, este îngustă și scurtă, întinzându-se de-a lungul a șapte străzi *(blocks)* începând de la Broadway până la East River. A fost numită astfel (*în engleză,* Strada Zidului) după un zid construit de

coloniştii olandezi în 1653 pentru a se apăra de invazia englezilor. Chiar înainte de Războiul Civil American, această stradă era recunoscută ca fiind capitala financiară a statului, astăzi reprezentând un simbol mondial al lumii financiare de elită. Wall Street sau cartierul financiar cuprinde Bursa din New York şi Trezoreria Americană din New York. În acest cartier sunt situate sediile a numeroase bănci de investiţii, firme de pază, companii de asigurări şi firme de brokeri.

Wall Street Journal

Cotidian de afaceri, cel mai important ziar de afaceri american şi unul dintre cele mai respectate cotidiane din lume. Înfiinţat în 1889 de Charles H. Dow, fondatorul companiei Dow Jones & Co., a devenit în scurt timp un cotidian de succes. În timpul Marii Depresiuni, a început să publice mai multe articole şi cronici cu subiecte diferite. Este publicat în New York şi în alte patru ediţii regionale, tipărite în zece tipografii de pe întregul teritoriu SUA, având cel mai mare tiraj zilnic. Este editat constant în Asia şi în Europa şi apare în ediţii speciale.

Walpole, Horace *născut* Horatio *ulterior* Conte de Orford

(24.09.1717, Londra, Anglia - 02.03.1797, Londra)

Scriitor, expert şi colecţionar englez. Fiu al lui Robert Walpole; a avut o carieră mediocră în Parlament. În 1747 a cumpărat o mică vilă la Twickenham, pe care a transformat-o într-un castel pseudogotic deschis publicului, numit Strawberry Hill. Opera sa literară este extrem de variată. A devenit celebru cu romanul *Castelul din Otranto* (The Castle of Otranto, 1765), primul roman gotic din literatura engleză. Este cunoscut în special datorită corespondenţei personale, care cuprinde peste 3 000 de scrisori, majoritatea adresate lui Horace Mann, diplomat britanic. Destinate publicării postume, aceste scrisori reprezintă un studiu al evenimentelor, moravurilor şi gusturilor din epoca sa.

MUZEUL ŞI GALERIA DE ARTĂ DIN BIRMINGHAM

Horace Walpole, pictură în ulei de Sir Joshua Reynolds, 1757; Muzeul şi Galeria de Artă a oraşului Birmingham, Anglia

Walpole, Hugh (Seymour) *ulterior* Sir Hugh

(13.03.1884, Auckland, Noua Zeelandă - 01.06.1941, lângă Keswick, Cumberland, Anglia)

Romancier, critic şi dramaturg britanic. Povestitor înnăscut, Walpole s-a orientat spre scrierea şi corectarea cărţilor, după mai multe încercări nereuşite de a pătrunde în cadrul Bisericii Anglicane. Printre cele mai importante romane ale sale se numără seriile autobiografice care includ *Jeremy* (1919), *Jeremy şi Hamlet* (Jeremy and Hamlet, 1923) şi *Jeremy la Crale* (Jeremy at Crale, 1927). Opera sa *Cronica familiei Herries* (Herries Chronicle), despre o familie engleză de la ţară, cuprinde *Vagabondul Herries* (Rogue Herries, 1930), *Judith Paris* (1931), *Fortăreaţa* (The Fortress, 1932) şi *Vanessa* (1933). A scris, de asemenea, opere critice despre Anthony Trollope, Walter Scott şi Joseph Conrad.

Walpole, Robert *ulterior* Conte de Orford

(26.08.1676, Houghton Hall, Norfolk, Anglia - 18.03.1745, Londra)

Om politic englez, considerat primul premier britanic. A fost ales în Camera Comunelor în 1701; a devenit parlamentar liberal activ. A fost ministru al Departamentului de Război, între 1708 şi 1710, şi trezorier al marinei între 1710 şi 1711. A fost, de asemenea, membru al clubului Kit-Cat. Guvernul conservator a încercat să-i reducă influenţa, acuzându-l de corupţie, fiind exclus din Camera Comunelor în 1712. Odată cu venirea la putere a regelui George I (1714), Walpole şi-a recâştigat poziţia, devenind în scurt timp prim-lord şi cancelar al Trezoreriei (1715–1717, 1721–1742). Deşi implicat în scandalul balonului de săpun South Sea, a recâştigat încrederea guvernului şi a activat în continuare ca liberal. Şi-a atras şi susţinerea lui George II începând cu 1727, folosind protecţia regală în scopuri politice, manipulând cu

Robert Walpole, pictură în ulei de Sir Godfrey Kneller, cca 1710–1715; Galeria Naţională de Portrete, Londra

GALERIA NAŢIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

pricepere Camera Comunelor pentru a obține susținerea programelor sale comerciale și fiscale. Consolidându-și puterea, a devenit primul premier britanic. A evitat implicarea Angliei în conflictele străine până în 1739, când aceasta a fost forțată să intre în Războiul pentru urechea lui Jenkins. A fost forțat să-și dea demisia în 1742, fiind numit conte. Valoroasa sa colecție de artă, vândută Rusiei în 1779, a devenit parte a Ermitajului.

Walpurgiei, noaptea ~

Noaptea dinainte de 1 mai. Numele vine de la Sf. Walburga (sau Walpurgis), o misionară engleză din sec. VIII d.Hr. care a întemeiat o mănăstire importantă în Germania, unde ziua de 1 mai era una dintre zilele de sărbătoare. În Suedia, această zi este sărbătorită cu focuri de artificii și reprezintă începutul primăverii. În Germania poartă numele de Walpurgisnacht (*în germană*, Noaptea Walpurgiei) și este noaptea în care se spune că vrăjitoarele se întâlnesc în Munții Harz (*vezi* Brocken), deși asocierea vrăjitoarelor cu Sf. Walburga este doar o coincidență. *Vezi și* Beltane.

Walras, (Marie-Esprit-) Léon

(16.12.1834, Évreux, Franța - 05.01.1910, Clarens, lângă Montreux, Elveția)

Economist elvețian de origine franceză. A fost un susținător al cooperativelor ca alternativă pentru progres; între anii 1865 și 1868, împreună cu Léon Say (nepotul lui J.-B. Say), a condus o bancă pentru cooperativele de producție. A urmat Facultatea de Economie din cadrul Academiei din Lausanne, Elveția (1870–1892), cunoscută mai târziu sub numele de Școala de la Lausanne (sub conducerea lui Vilfredo Pareto). Lucrarea sa *Elemente de economie pură* (1874–1877) este una dintre cele mai cuprinzătoare analize matematice ale echilibrului economic general. Luând ca premisă un mediu de competiție liberă, a construit un model matematic în care factorii productivi, produsele și prețurile se echilibrează automat. A reunit astfel teoriile producției, schimbului, banilor și capitalului.

Walsh, Raoul

(11.03.1887, New York, New York, SUA - 31.12.1980, Simi Valley, lângă Los Angeles, California)

Regizor de film american. A devenit actor și asistent al lui David Wark Griffith în 1912, jucând în *Nașterea unei națiuni* (The Birth of a Nation, 1915). În cariera sa de 50 de ani, a regizat peste 200 de filme, printre care multe producții filmate în spații deschise, remarcabile pentru dinamismul acțiunii: *Glorie cu ce preț!* (What Price Glory?, 1926), *Agitații ani '20* (The Roaring Twenties, 1939), *Ei conduc noaptea* (They Drive by Night, 1940), *Au murit cu cizmele în picioare* (They Died with Their Boots On, 1941), *High Sierra* (1941), *Arșița albă* (White Heat, 1949), *Cel gol și cel mort* (The Naked and the Dead, 1958) și *O trompetă în depărtare* (A Distant Trumpet, 1964).

Walsingham, Francis
ulterior **Sir Francis**

(1532?, probabil la Footscray, Kent, Anglia - 06.04.1590, Londra)

Om politic englez și sfetnic al reginei Elisabeta I (1573–1590). A fost membru al Parlamentului din 1563; a fost numit ambasador la curtea Franței (1570–1573), stabilind legături de prietenie între cele două țări. A fost acceptat în consiliul personal al reginei în 1573, devenind secretar de stat al Elisabetei I. Deși nu i s-a permis să dezvolte o politică independentă, a dus o politică externă favorabilă Angliei și reginei. S-a dovedit foarte valoros în deconspirarea atentatelor catolicilor la viața reginei, printre care demascarea planului lui Francis Throckmorton (1583) și al lui Anthony Babington (1586) de a o elibera pe Maria, regina Scoției.

Walter, Bruno
născut **Bruno Walter Schlesinger**

(15.09.1876, Berlin, Germania - 17.02.1962, Beverly Hills, California, SUA)

Dirijor american de origine germană. În calitate de asociat al lui Gustav Mahler, a fost permanent susținătorul și interpretul muzicii acestuia, oferind publicului prime audiții precum *Das lied von der Erde* și *Simfonia nr. 9*. A fost dirijor permanent la München (1913–1922) și la Covent Garden (1924–1931), în rest fiind mai mult dirijor invitat. După ce s-a mutat în SUA în 1939, a dirijat orchestra Filarmonicii din New York, pe cea a Operei Metropolitane, Orchestra din Philadelphia și pe cea a Filarmonicii din Los Angeles, fiind admirat pentru pasiunea interpretărilor sale.

Walter, John

(1739, probabil la Londra, Anglia - 16.11.1812, Teddington, Middlesex)

Editor englez. Inițial negustor de cărbune și agent de asigurări maritime, Walter a primit patentul pentru un sistem de tipărire în 1783, iar în 1785 a început să publice la Londra *Daily Universal Register*. Această publicație a devenit *The Times* în 1788. Deși era un jurnalist mediocru, a renunțat la articolele de scandal și s-a orientat spre reportaje mai serioase, organizând (pe când se afla în închisoare pentru calomnie la adresa familiei regale) un serviciu informativ pe continentul european și lansând astfel *The Times*, succesul său cu un ziar de știri externe. Familia lui Walter a deținut acest jurnal timp de aproape 125 de ani.

Walters, Barbara

(n. 25.09.1931, Boston, Massachusetts, SUA)

Jurnalistă americană de televiziune. A lucrat în televiziune ca redactor-producător (1952–1958), reporter (1964–1974) și gazdă a emisiunii *Today* la postul de televiziune NBC (1974–1976). Între 1976 și 1978, pentru un salariu de un milion de dolari pe an, a fost coprezentatoare a emisiunii *Evening News* la postul de televiziune ABC, fiind prima femeie prezentatoare a unei emisiuni de știri. Din 1976 a găzduit seriile de emisiuni *Barbara Walters Specials*, în care a intervievat celebrități și președinți de state din întreaga lume. Din 1984 a fost gazda programului de știri *20/20* al postului de televiziune ABC.

Walther von der Vogelweide

(1170-1230, Würzburg?)

Cel mai mare poet liric german al Evului Mediu. Fiind de viță nobilă, Walther a fost educat la o școală monastică. A servit la mai multe curți nobile. Poezia sa depășește convențiile artificiale ale creațiilor menestrelilor, prin introducerea elementelor de realism; el scoate în evidență virtuțile vieții sociale și personale echilibrate. Mai mult de jumătate din cele cca 200 de poezii ale sale tratează teme politice, morale sau religioase; restul sunt poeme de dragoste, celebră fiind *Pe sub tei* (Unter der Linden).

Walton, Izaak

(09.08.1593, Stafford, Staffordshire, Anglia - 15.12.1683, Winchester, Hampshire)

Biograf și scriitor englez. A fost un negustor de fierărie prosper, cu doar câțiva ani de educație, însă a citit mult, formându-și un anturaj de oameni cultivați. A fost prieten cu John Donne; a adăugat o *Elegie* la volumul postum de poezii al acestuia (1633) și a scris biografia lui Donne (1640), a lui George Herbert (1670) etc. Cunoscuta sa operă *Pescarul iscusit* (The Compleat Angler, 1653), un discurs pastoral despre bucuriile și strategiile pescuitului, este una dintre cele mai des retipărite opere din literatura engleză, în forma revizuită (1676) cu adăugirile lui Charles Cotton (1630–1687).

Walton, Sam(uel Moore)

(29.03.1918, Kingfisher, Oklahoma, SUA - 05.04.1992, Little Rock, Arkansas)

Magnat american, fondatorul rețelei de magazine Wal-Mart. A absolvit cursurile Universității din Missouri, lucrând apoi la firma lui J.C. Penney. În 1945 a deschis un lanț de magazine variate în Arkansas, iar în 1962 a inaugurat primul magazin Wal-Mart în Rogers, Arkansas, oferind o gamă variată de mărfuri la preț redus. Dacă alte magazine de mărfuri la preț redus erau situate în marile orașe sau lângă acestea, Walton și-a deschis magazinele în orașe mici, unde avea concurență mică. Datorită acestei strategii, în 1985 și-a mărit numărul de magazine la 800. În 1983 a deschis primul magazin angro (Sam's Wholesale Club). Walton s-a retras de la conducerea lanțului de magazine Wal-Mart în 1988, dar a rămas președintele consiliului de administrație al acestora până la moartea sa, când existau peste 1 700 de magazine și când familia Walton era cea mai bogată din SUA. În anii 1990, lanțul Wal-Mart a stârnit controverse deoarece acapara, din punct de vedere comercial, centrul orașelor, eliminând orice concurent. În prezent, Wal-Mart este cel mai mare lanț de magazine de vânzare cu amănuntul din lume.

Walton, William (Turner)
ulterior Sir William

(29.03.1902, Oldham, Lancashire, Anglia - 08.03.1983, Ischia, Italia)

Compozitor britanic. A învățat să cânte la vioară și la pian încă din copilărie, părinții săi fiind muzicieni. A făcut senzație la vârsta de 19 ani cu piesa de jazz *Façade* (1923) pe versurile excentrice ale familiei Sitwell, premiera având loc cu poeta care-și citea versurile la megafon. Lucrările sale

de maturitate cuprind *Belshazzar's Feast* (1931), două simfonii (1935, 1960) și concerte pentru vioară, violă și violoncel (1929, 1939, 1956), consacrându-l ca urmaș al lui E. Elgar. Coloanele sonore pentru filmele lui Sir Laurence Olivier *Henry V* (1944), *Hamlet* (1947) și *Richard III* (1955) au devenit celebre; a organizat ceremoniile de încoronare pentru George VI și Elisabeta II.

Walvis Bay

Oraș, 40 849 loc. (2001), situat în zona central-vestică a Namibiei, la Oceanul Atlantic. La mijlocul sec. XIX, insulele vecine au început să fie căutate pentru îngrășămintele naturale; ca urmare, în 1878, Marea Britanie și-a anexat atât zona de golf, cât și pământurile adiacente. A devenit colonie britanică în 1884, iar în 1910 a fost inclusă în nou-unita Africă de Sud. A fost administrată inițial ca parte a Africii de Sud-Vest (între 1922 și 1977), apoi a fost guvernată direct de Africa de Sud, care a menținut-o ca enclavă chiar după ce statul Namibia și-a proclamat independența, în 1990. Cele două țări și-au împărțit administrarea enclavei pe perioada 1992–1994; mai apoi, Africa de Sud a cedat-o Namibiei. Este portul principal al Namibiei.

wampum

Cochilii tubulare adunate în șiraguri sau țesute în cingători sau ornamente brodate. Cuvântul, din limba algonkin (prescurtat de la *wampumpeag*), se traduce prin „șirag de scoici albe". Înainte de contactul cu colonizatorii europeni, amerindienii foloseau wampumul cu rol ceremonial sau în schimbul de daruri. Din cauza insuficienței monetare europene, la începutul sec. XVII era folosit ca monedă în comerțul dintre amerindieni și europeni.

Wanaka

Lac în zona central-vestică a Insulei de Sud, Noua Zeelandă. Se întinde pe o suprafață de 193 kmp și este adânc de 300 m. Aici se varsă râurile Makarora și Matukituki; din el izvorăște râul Clutha. Este o importantă sursă de energie hidroelectrică.

Wang Anshi *sau* Wang An-shih

(1021, Linchuan, provincia Jiangsu, China – 1086, Jiangning, Jiangsu)

Poet și om politic reformator chinez din dinastia Song. *Noile politici* ale sale (1069–1076) au stârnit controverse academice care au continuat mai multe secole. A creat un fond pentru împrumuturi acordate fermierilor, prin care să-i protejeze de dobânzile exagerate practicate de cămătari; a introdus un sistem de angajare a forței de muncă finanțat printr-o taxă graduală impusă tuturor familiilor. Le-a facilitat oficialilor achiziționarea de produse la cel mai mic preț, pe cea mai convenabilă piață. A înființat un sistem rural de miliție (*vezi* baojia), a reorganizat Academia Hanlin și a restructurat examinările serviciului social. Reformele sale nu au fost bine primite, iar Wang a fost forțat să demisioneze în 1074; a revenit în 1075, dar a beneficiat de putere politică redusă. După moartea împăratului, la putere a venit un grup antireformă; în 1086, când Wang a decedat, reprezentanții acestui grup anulaseră deja toate reformele acestuia. În prezent, Wang este considerat de unii drept totalitar, iar de alții un apărător înverșunat al reformei sociale. *Vezi și* Fan Zhongyen.

Wang Chong *sau* Wang Ch'ung

(27 d.Hr., Kuiji, China – 100? d.Hr., Kuiji)

Filozof chinez aparținând dinastiei Han. A fost un naturalist-raționalist; a deschis calea spiritului critic pentru următoarea perioadă filozofică, pregătind China pentru apariția neotaoismului. A fost împotriva superstițiilor confucianiste, declarând că evenimentele naturale apar spontan, nefiind influențate de acțiunile oamenilor, care nu au o poziție privilegiată în univers. A susținut, de asemenea, că teoriile trebuie fondate pe dovezi practice și experimentale. Deși nu s-a bucurat de mare succes în China, a stârnit interesul gânditorilor din sec. XX prin anticiparea raționalismului și a metodei științifice.

Wang Jingwei *sau* Wang Ching-wei

(04.05.1883, Sanshui, provincia Guangdong, China – 10.11.1944, Nagoya, Japonia)

Conducător chinez, șef al regimului instaurat de japonezi în 1940 pentru a guverna teritoriile chineze cucerite. A fost un polemist de frunte în partidul revoluționar al lui Sun Yat-Sen; a încercat, în 1910, să-l asasineze pe regent, însă a fost prins; curajul său în fața sentinței capitale a făcut să-i fie comutată pedeapsa. A fost eliberat la un an după Revoluția Republicană. În anii 1920 a deținut o funcție importantă în cadrul Partidului Naționalist (*vezi* Partidul Naționalist Guomintang). După

moartea lui Sun, a fost numit președintele partidului, în timp ce Jiang Jieshi a condus Expediția din Nord împotriva armatei chineze. Jiang și Wang au devenit rivali în lupta pentru controlul partidului; printr-un compromis, în 1932, Wang a devenit președinte, iar Jiang – conducătorul armatei. După începerea războiului în Japonia, Wang a fugit la Hanoi, adresând un apel de pace chinezilor. În 1940, în colaborare cu japonezii, a devenit conducătorul regimului care a guvernat teritoriile ocupate de japonezi din Nanjing. Deși Wang a sperat să obțină autonomia, japonezii au continuat să-și exercite dominația militară și economică. Wang a murit pe când se afla în Japonia pentru tratamente medicale.

Wang Mang
(45 î.Hr., China - 06.10.23 d.Hr., Chang'an)

Primul reprezentant al scurtei dinastii chineze Xin (9–25 d.Hr.), care a marcat trecerea de la prima jumătate a dinastiei Han la a doua. Familia lui Wang era înrudită cu familia imperială Han; Wang a fost numit regent în 8 î.Hr., însă și-a pierdut poziția la moartea împăratului. La decesul noului împărat, în 1 î.Hr., Wang a redevenit regent prin mariajul fiicei sale cu următorul împărat. Decesul timpuriu al ginerelui său i-a dat lui Wang posibilitatea să-i aleagă pe cei mai tineri dintre cei peste 50 de moștenitori legitimi pentru a-i succeda, fiind numit împărat de drept. Astfel, în 9 d.Hr. a ocupat tronul, proclamând dinastia Xin. Dinastia sa ar fi putut supraviețui dacă Fluviul Galben (*vezi* Huang He) nu și-ar fi schimbat cursul de două ori înainte de 11 d.Hr., provocând distrugeri masive, ceea ce a dus la foamete, epidemii și tulburări sociale. Țăranii s-au unit în grupuri din ce în ce mai mari. Un astfel de grup, Sprâncenele Roșii, a dat foc capitalei, a forțat intrarea în palat și l-a asasinat pe Wang.

Wang Yangming *sau* Wang Yang-ming
(1472, Yuyao, provincia Zhejiang, China - 1529, Nanen, Jiangxi)

Învățat și om politic chinez, a cărui interpretare idealistă a neoconfucianismului a influențat gândirea filozofică a Asiei de E timp de secole. A fost fiul unui mare om politic; în 1505 era atât secretar la Ministerul de Război, cât și lector de confucianism. În anul următor, a fost izgonit în îndepărtata regiune Guizhou, unde greutățile și singurătatea l-au făcut să se orienteze spre filozofie. Susținea că investigarea principiilor lucrurilor ar trebui să se realizeze prin gândire, nu prin prisma obiectelor materiale și că acțiunea și cunoștințele se condiționează reciproc. În 1516 a fost numit guvernator în S provinciei Jiangxi, înăbușind mai multe rebeliuni și implementând reforme guvernamentale, sociale și educaționale. În 1521, când a fost numit ministru de război, adepții săi erau de ordinul sutelor. Filozofia lui s-a răspândit în China timp de 150 de ani și a influențat în mare măsură gândirea japoneză din acea perioadă. Începând cu 1584, i s-au dus ofrande în templul confucianist sub numele de Wencheng (Completarea culturii).

Wankel, Felix
(13.08.1902, Lahr, Germania - 09.10.1988, Lindau, Germania de Vest)

Inventator și inginer german. În 1954 a finalizat proiectul motorului său aparte, cu un rotor orbitant de forma unui triunghi echilateral curbat care pune motorul în funcțiune prin acționarea pistoanelor în alte motoare cu combustie internă. Printre avantajele acestui tip de motor se numără greutatea mică, economia de piese mobile, forma compactă, costul inițial redus, reparațiile rare și funcționarea relativ lină. Prima unitate a fost testată în 1957. Compania japoneză de automobile Mazda a produs și a dezvoltat acest motor, introducându-l pe piața americană în 1971.

Wankie, Parcul Național ~
Vezi Parcul Național Hwange

Wannsee, Conferința de la ~
(20 ianuarie 1942)

Întâlnire a oficialilor naziști în suburbia berlineză Grossen-Wannsee, pentru a găsi „soluția finală“ la „problema evreiască“. Întâlnirea celor 15 naziști, printre care Adolf Eichmann, a fost condusă de Reinhard Heydrich, căruia i se ordonase, în 1941, să pregătească un astfel de plan. O idee mai veche, de a deporta evreii din Europa în Madagascar, fusese respinsă ca fiind nepractică. În planul final, toți evreii trebuia să fie adunați, transportați în E și organizați în grupuri de lucru. Condițiile de trai prevăzute a fi foarte dure trebuiau să producă o „selecție naturală“ a evreilor, urmând ca supraviețuitorii să fie „tratați ca atare“. Stenograma conferinței nu a

menționat explicit exterminarea, însă la câteva luni după întâlnire au fost instalate primele camere de gazare la Auschwitz și Treblinka. *Vezi și* Holocaust.

wapiti
Vezi cerb-canadian

Warbeck, Perkin
(1474?, Tournai, Flandra - 23.11.1499, Londra, Anglia)

Impostor flamand, pretendent la tronul lui Henric VII. În timp ce era servitor în Irlanda, în 1491, a fost confundat cu un vlăstar regal deoarece se îmbrăca cu hainele aristocratice ale stăpânului. Curând a fost convins să se dea drept Richard, duce de York, despre care se presupunea că ar fi fost ucis, împreună cu fratele său, în Turnul Londrei, în 1483. Încurajat de mai mulți monarhi și de alți partizani ai casei de York din Anglia și Europa, a strâns forță armată și sprijin pe continent în vederea unei invazii. După încercări nereușite în 1495 și 1496, a debarcat în Cornwall în 1497, dar a fost capturat și spânzurat după o încercare de evadare.

Warburg, familia ~ *inițial* familia Del Banco

Familie de bancheri filantropi și savanți eminenți, evrei de origine italiană, care s-a stabilit în orașul german Warburg în 1559; mai târziu, din ea s-au desprins ramuri care s-au stabilit în Scandinavia, SUA și Marea Britanie. Simon Elias Warburg (1760–1828) a fondat prima comunitate evreiască din Suedia. Printre bancherii din familie se numără Moses Marcus Warburg (m. 1830) și fratele său Gerson (m. 1825) care au fondat banca din Hamburg, M.M. Warburg & Co. (1798), și James Paul Warburg (1896–1969), membru al Trustului Creierelor, aparținând președintelui Franklin Roosevelt. Printre savanții familiei se numără Otto Warburg, iar printre filantropii din SUA, Frieda Schiff Warburg (1876–1958) și fiii săi, patroni ai artelor plastice și ai muzicii.

Warburg, Otto (Heinrich)
(08.10.1883, Freiburg im Breisgau, Germania - 01.08.1970, Berlinul de Vest, Germania de Vest)

Biochimist german. În anii 1920, după ce și-a luat doctoratul în chimie și medicină, a cercetat procesul prin care se consumă oxigenul în celulele organismelor vii, introducând tehnica măsurării schimbărilor de presiune a gazelor în vederea studiului ratei cu care o cantitate de țesut viu consumă oxigen. Cercetarea componentelor celulare implicate în consumul de oxigen a dus la identificarea rolului citocromilor. Pentru contribuția științifică i s-a acordat Premiul Nobel în 1931. A fost primul care a observat că dezvoltarea celulelor canceroase necesită mult mai puțin oxigen decât a celor normale.

Ward, Barbara (Mary) *ulterior* Baroneasa Jackson (de Lodsworth)
(23.05.1914, York, Anglia - 31.05.1981, Lodsworth)

Economistă și scriitoare britanică. După ce a studiat economia la Oxford, a scris și a devenit editor la publicația *The Economist* (din 1939). S-a căsătorit cu Sir Robert Jackson în 1950. A fost consilier pentru Vatican, ONU și Banca Mondială; a scris numeroase articole și cărți despre pauperizarea mondială a Lumii a Treia și despre importanța economisirii resurselor și a conservării mediului; cărțile sale, care se adresează unui public larg, includ *Națiunile bogate și națiunile sărace* (The Rich Nations and the Poor Nations, 1962), *Nava spațială Pământ* (Spaceship Earth, 1966), *Doar un Pământ* (Only One Earth, cu René Dubos, 1972) și *Progres pentru o planetă mică* (Progress for a Small Planet, 1980).

Warhol, Andy *născut* Andrew Warhola
(06.08.1928, Pittsburgh?, Pennsylvania, SUA - 22.02.1987, New York, New York)

Artist, creator de film și reprezentant american de seamă al mișcării Pop Art. Fiu al unor emigranți cehi, a studiat design plastic la Institutul de Tehnologie Carnegie și a lucrat în New York în domeniul publicității. A fost un publicist independent abil; a conceput ideea de artist ca celebritate. În 1962 a devenit cunoscut prin expoziția de picturi realizate din conserve de supă Campbell, sticle de Coca-Cola și cópii în lemn ale cutiilor de săpun Brillo. Ulterior, a folosit tehnica fotografică a ecranului de pânză pentru a imprima numeroase variațiuni țipător colorate de portrete ale unor celebrități. În anii 1960 a pus mult suflet și energie în filmul neconvențional sau experimental cunoscut pentru lipsa intrigii, erotismul inventiv și lungimea nestandardizată. De-a lungul anilor 1970 și până la moarte, a continuat să creeze gravuri înfățișând celebrități și s-a implicat într-o gamă

de proiecte de publicitate precum și în alte proiecte comerciale. A murit în urma unei operații neglijent efectuate. A fost o figură celebră și importantă a culturii americane din a doua jumătate a sec. XX, iar influența operei sale asupra concepțiilor artistice continuă să se facă simțită.

Warner Brothers

Studio de film din SUA. Debutând în 1903 în Pennsylvania ca distribuitori de film și proprietari de cinematograf, cei patru frați Warner au început să producă propriile filme în 1913 și s-au mutat la Hollywood în 1917. Au fondat Warner Brothers Pictures Inc. în 1923, cu Herry (1881–1958) președinte la New York, Albert (1884–1967), administrator, Sam (1888–1927) și Jack (1892–1978), manageri de studio la Hollywood. La mijlocul anilor 1920 au contribuit la dezvoltarea procesării de sunet Vitaphone. Odată cu lansarea filmului *Cântărețul de jazz* (The Jazz Singer, 1927), primul film de lungmetraj cu muzică și dialog sincronizate, succesul studioului a fost asigurat. Warner Brothers au produs ulterior filme cu gangsteri, în care au jucat James Cagney și Edward G. Robinson, filme de aventuri cu Errol Flynn și drame polițiste cu Humphrey Bogart. După ce frații săi s-au retras, Jack a devenit președinte (1956–1972). *Vezi* Time Warner.

Warner, Pop *născut* Glenn Scobey

(05.05.1871, Springfield, New York, SUA – 07.09.1954, Palo Alto, California)

Antrenor de fotbal universitar din SUA. A excelat în mai multe sporturi, la Universitatea Cornell. În calitate de antrenor la Școala Indiană din Carlisle, Pennsylvania (1898–1904, 1905–1915), l-a antrenat pe Jim Thorpe. A mai antrenat la Universitatea din Pittsburgh (1915–1923) și la Universitatea Stanford (1924–1932). A perfecționat formațiile cu o singură aripă și cele cu aripă dublă (acum rareori folosite); această inovație, precum și altele au contribuit la rafinarea jocului modern. În 46 de sezoane (1895–1940) echipele sale au câștigat 312 meciuri, au pierdut 104 și au terminat la egalitate 32.

Warner, W(illiam) Lloyd

(26.10.1898, Redlands, California, SUA – 23.05.1970, Chicago, Illinois)

Sociolog și antropolog american. A studiat cu Alfred L. Kroeber și A.R. Radcliffe-Brown, iar mai târziu a predat la Universitatea din Chicago și la cea din Michigan. Studiile sale asupra sistemului de clase american a avut o influență mare la sfârșitul anilor 1930; a elaborat un studiu în cinci volume despre Newburyport, Massachusetts; printre alte cărți se numără *Civilizația neagră* (A Black Civilization, 1937), *Viața socială în comunitatea modernă* (The Social Life of a Modern Community, 1941) și *Cei vii și cei morți* (The Living and the Dead, 1959).

warrau *sau* guarauno

Grup de indieni nomazi din America de Sud, care în epoca modernă populează delta mlăștinoasă a fluviului Orinoco din Venezuela și zonele situate spre E în Guyana. Unii trăiesc în Surinam. Subzistența lor se bazează pe pescuit, vânătoare și culesul fructelor, însă practică și agricultura în regiunile mai uscate. Palmierul-de-Mauritia este unul dintre produsele principale: din seva lui indienii fac o băutură fermentată, din miez fac pâine, consumă fructele, iar din fibre fac îmbrăcăminte și hamace. Ceremoniile lor sacerdotale și clasele sociale complexe sunt neobișnuite pentru o populație de vânători-culegători. În prezent numără cca 20 000 de indivizi.

Warren

Oraș, 11 360 loc. (2000), situat în E Rhode Island, SUA. Amplasat lângă Providence, a fost întemeiat în 1632 și a făcut parte, la început, din Massachusetts. În 1747 a fost anexat la Rhode Island. A fost jefuit și ars de britanici în timpul Revoluției Americane. În prezent este stațiune de vară.

Warren, comisia ~ *(1963-1964), denumirea oficială* Comisia Prezidențială de Anchetare a Asasinării Președintelui J.F. Kennedy

Grup desemnat de președintele Lyndon B. Johnson să investigheze împrejurările asasinării lui John Fitzgerald Kennedy și a ucigașului acestuia, Lee Harvey Oswald. A fost prezidată de Earl Warren și a inclus doi senatori americani, doi membri ai Congresului SUA și doi foști oficiali ai statului. După luni de investigații, a raportat că Kennedy a fost împușcat de Oswald cu o pușcă, din clădirea Arhivei de Cărți Școlare din Texas, și că uciderea lui Oswald de către Jack Ruby, două zile mai târziu, nu a făcut parte din vreo conspirație destinată

să-l omoare pe J.F. Kennedy. Concluziile comisiei au fost puse sub semnul îndoielii în multe cărți și articole, dar nu s-a găsit nici o dovadă contrară întemeiată.

Warren, Earl

(19.03.1891, Los Angeles, California, SUA - 09.07.1974, Washington DC)

Jurist și om politic din SUA. A absolvit dreptul la Universitatea California, apoi a avut funcțiile de reprezentant local al Ministerului Public (1925–1939) și magistrat suprem al statului (1939–1943), înainte de a câștiga trei mandate de guvernator (1943–1953). A fost criticat pentru că a internat cetățeni japonezi în lagăre de concentrare în Al Doilea Război Mondial. Singura dată când a suferit o înfrângere electorală a fost în 1948, când a candidat pentru funcția de vicepreședinte împreună cu Thomas Dewey, fiind susținuți de Partidul Republican. În 1953, președintele Dwight D. Eisenhower l-a numit președinte al Curții Supreme a SUA, funcție în care a rămas până în 1969. Curtea prezidată de Warren a fost foarte liberală, în acea perioadă efectuându-se schimbări cruciale în dreptul constituțional al SUA. Printre opiniile demne de reținut ale lui Warren se numără cele referitoare la procesele Brown vs. Ministerul Educației; Reynolds vs. Sims, decizia „Un om, un vot" care solicita redistribuirea puterii legislative (1964) și Miranda vs. Arizona. După asasinarea președintelui John Fitzgerald Kennedy a prezidat comisia care îi poartă numele.

Earl Warren, 1953

UPI–EB INC

Warren, Harry
născut **Salvatore Guaragna**

(24.12.1893, Brooklyn, New York, SUA - 22.09.1981, Los Angeles, California)

Compozitor american. A fost mezinul dintre 12 frați și autodidact în muzică. A mers în turnee cu fanfare și carnavaluri de la vârsta de 15 ani. După câțiva ani, în care a compus cântece în stil tin pan alley, a început să compună melodii pentru musicalurile de pe Broadway, inclusiv *You're My Everything* și *I Found a Million Dollar Baby in a Five-and-Ten-Cent Store*. În 1932 s-a stabilit la Hollywood, unde a colaborat la filme precum *Căutătorii de aur din 1933* (Gold Diggers of 1933), *Strada 42* (42nd Street, 1933), *Down Argentine Way* (1940) și *Serenadă din Valea Soarelui* (Sun Valley Serenade, 1941; cu *Chattanooga Choo-Choo*). A obținut Premiul Oscar pentru *Lullaby of Broadway, You'll Never Know* și *On the Atchison, Topeka and the Santa Fe*. Între 1935 și 1950 a scris foarte multe cântece care au ajuns în topuri.

Warren, Joseph

(11.06.1741, Roxbury, Massachusetts - 17.06.1775, Bunker Hill, Massachusetts)

Conducător din timpul Revoluției Americane. A fost medic în Boston. A luptat pentru cauze patriotice după adoptarea Legii timbrului (1765) și a contribuit la redactarea cerințelor coloniștilor din Massachusetts, numite Rezoluțiile din Suffolk (1774). În calitate de membru al Comitetului pentru Siguranța Publică din Massachusetts, l-a trimis pe Paul Revere la Lexington. A fost numit comandant general în armata revoluționară și a murit în Bătălia de la Bunker Hill.

Warren, Mercy Otis *născut* Mercy Otis

(25.09.1728, Barnstable, Massachusetts, SUA - 19.10.1814, Plymouth, Massachusetts)

Scriitoare americană. Soră a lui James Otis; nu a primit o educație aleasă, însă a fost un om de litere; s-a împrietenit și a corespondat cu personaje politice marcante ale epocii. A comentat problemele societății în care a trăit în satire, piese și pamflete politice. Deși a fost o apărătoare a Revoluției Americane, s-a opus Constituției, argumentând că puterea ar trebui să fie atribuită statelor. Cea mai semnificativă operă a sa, *Istoria declanșării, evoluției și finalizării Revoluției Americane* (History of the Rise, Progress, and Termination of the American Revolution, 3 vol., 1805), acoperă perioada 1765–1800.

Warren, Robert Penn

(24.04.1905, Guthrie, Kentucky, SUA - 15.09.1989, Stratton, Vermont)

Romancier, poet și critic american. A absolvit Universitatea Vanderbild, unde s-a alăturat Refugiaților, un grup de poeți din Sud care promovau modul de viață agrar. Mai târziu a predat la mai multe școli și universități și a contribuit la fondarea și editarea *The Southern Review* (1935–1942).

Scrierile sale abordează frecvent dilemele morale ale unui Sud asaltat de erodarea valorilor rurale tradiționale. Cel mai cunoscut roman al său este *Toți oamenii regelui* (All the King's Men, 1946, Premiul Pulitzer; ecranizat, 1949). Volumul de povestiri *Circul de la mansardă* (The Circus in the Attic, 1948) conține renumita *Iarnă în Blackberry* (Blackberry Winter). A obținut Premiul Pulitzer pentru poezie în 1958 și 1979 și a devenit primul poet laureat american în 1986.

Warta

Râu în regiunea central-vestică a Poloniei. Izvorăște din NE Cracoviei și curge, către NV, 808 km înainte de a se uni cu fluviul Oder. Este al doilea râu ca lungime, care se află în întregime în Polonia. Aproximativ jumătate este navigabil. Cursul inferior, anterior aflat în Germania, se găsește într-o regiune revenită Poloniei prin Conferința de la Potsdam din 1945.

Wartenburg, Johann Yorck von

Vezi Johann, Graf Yorck von Wartenburg

Warwick

Oraș, 125 962 loc. (2001), reședința comitatului Warwickshire, aflat în centrul Angliei. Este cunoscut pentru castelul său istoric; s-a dezvoltat pe râul Avon la o încrucișare de drumuri și a fost fortificat pe la 915 d.Hr. Până în 1086 a fost cetate regală; Wilhelm I a ordonat lărgirea castelului care datează din sec. XIV–XV. Având o structură practic intactă și colecții deosebite de pictură, castelul reprezintă o importantă atracție turistică. Orașul, care s-a dezvoltat în jurul castelului, este centru comercial și se bazează pe industria ușoară.

Warwick, Conte de ~ *născut* Richard Neville

(22.11.1428 -
14.04.1471, Barnet, Hertfordshire, Anglia)

Nobil englez influent în Războiul celor Două Roze. A fost fiu al contelui de Salisbury; a devenit conte de Warwick prin căsătorie (1449) și a intrat în posesia unor vaste proprietăți. Împreună cu tatăl său, a ajutat tabăra York să câștige Bătălia de la St. Albans (1455). Numit căpitan la Calais în 1460, a traversat Anglia pentru a-l înfrânge și captura pe Henric VI la North Hampton. În 1461 a fost izgonit de tabăra Lancaster, dar și-a refăcut forțele și a ajuns la Londra cu Eduard, fiul lui York, care fusese încoronat de curând ca Eduard IV. Warwick a fost, practic, cel care a guvernat la începutul domniei lui Eduard (1461–1464), dar între cei doi au apărut tensiuni și, în 1469, Warwick a uneltit o revoltă în N Angliei care l-a forțat pe Eduard să fugă în Flandra, în 1470. Warwick s-a unit cu tabăra Lancaster și a reinstaurat domnia lui Henric VI, câștigându-și mai târziu porecla Kingmaker (*în engleză,* făcător de regi). A fost ucis de armata lui Eduard în Bătălia de la Barnet.

Warwickshire

Comitat, 505 885 loc. (2001), situat în centrul Angliei. Reședința sa este Warwick. În epoca saxonă, forma zona de graniță între regatele Wessex și Mercia. În Evul Mediu s-au dezvoltat aici două centre importante, Warwick și Kenilworth. Printre construcțiile istorice care au rezistat se numără biserici normande și din perioada engleză timpurie, precum și construcții din Stratford-Upon-Avon asociate cu William Shakespeare. Bătălia de la Edgehill (1642), prima confruntare serioasă din Războiul Civil Englez, a avut loc la Warwick, lângă granița cu Oxfordshire. Economia se bazează pe agricultură, grădinărit și minerit.

Wasatch

Lanț al Munților Stâncoși din partea central-sudică, SUA. Se întind pe circa 400 km, de la SE de Idaho până în centrul regiunii Utah. Cel mai înalt vârf este masivul Timpanogos (3 660 m). În zonă se află Monumentul Național Peștera Timpanogos.

Washington

Stat în NV SUA. Suprafața: 176 479 kmp; 5 894 121 loc. (2000). Centrul administrativ: Olympia. În acest stat se află Munții Cascade, care includ masivele Rainier, St. Helens și Munții Olympus. Strâmtoarea Juan de Fuca și strâmtoarea Puget pătrund adânc în interiorul statului. Capul Alva, cel mai de V punct de frontieră al SUA, se află în statul Washington, la fel ca și fluviul Columbia. Când regiunea a fost vizitată de exploratori spanioli, ruși, britanici și francezi (1543–1792), zona era locuită de indienii chinook și nez percé. A fost revendicată de spanioli și de britanici; a fost traversată de expediția lui Lewis și Clark în 1805. Spania a cedat Statelor Unite teritoriile sale din N Californiei în 1819. Până în anii 1840, un acord

internațional permitea atât cetățenilor SUA, cât și britanicilor să se stabilească în ținutul Oregon. În 1846, un tratat cu Marea Britanie a stabilit granița actuală între Washington și Canada; ținutul Oregon a fost alipit la SUA și a redevenit Teritoriul Oregon în 1848. Washington a primit statut teritorial în 1853 și a fost redus la dimensiunile actuale în 1863. A fost admis în Uniune ca al 42-lea stat, în 1888. La sfârșitul anilor 1890, era principala stație de diligență pentru căutătorii de aur care se îndreptau spre minele din Alaska și Yukon. Principalul factor care a contribuit la progresul regiunii a fost dezvoltarea în plan hidroenergetic și construcția barajelor de la Bonneville și Grand Coulee. Activitățile industriale principale sunt construcția de nave aeriene și maritime, comerțul înfloritor cu țările de pe centura Pacificului, tehnologia avansată, turismul.

Washington DC

Oraș, 591 833 loc. (2008), capitala SUA. Este învecinat cu Districtul Columbia. Este situat la capătul navigabil al fluviului Potomac, între Maryland și Virginia, și are o suprafață de 179 kmp. Amplasamentul a fost ales de George Washington în 1790, în urma unui compromis politic care a satisfăcut atât statele din N, cât și pe cele din S. Proiectat de P.C. L'Enfant, este unul dintre puținele orașe ale lumii construite în mod expres pentru a fi capitală națională. Guvernul federal l-a ocupat în 1800. Armatele britanice au incendiat orașul (1814), în timpul Războiului din 1812. Odată cu anexarea Georgetown, în 1878, orașul s-a învecinat cu Districtul Columbia. Are multe clădiri importante: Capitoliul, Casa Albă, Biblioteca Congresului, Monumentul Washington, Monumentul comemorativ al lui Lincoln, Monumentul comemorativ al lui Jefferson, Monumentul veteranilor din Vietnam sunt doar câteva dintre cele 300 de monumente renumite aflate aici; enumerăm și Institutul Smithsonian, ca, de altfel, numeroase alte instituții culturale și educaționale, precum și ambasade străine. Economia se bazează pe activități politice naționale și internaționale, cercetare științifică și turism.

Washington și Lee, Universitatea ~

Universitate particulară din Lexington, Virginia. Fondată ca Academie în 1749, este una din cele mai vechi instituții de învățământ superior din SUA. A fost denumită astfel după George Washington, care a făcut Academiei o donație de 50 000 dolari în 1796, și după Robert E. Lee, care a fost președinte al acesteia în perioada 1865–1870. În 1984 a devenit mixtă. Are o universitate de patru ani, o facultate de drept, o facultate de comerț și una de științe economice și politice. Oferă și programe de politehnică, ecologie și jurnalism. Capacitatea totală este de 2 000 de persoane.

Washington Post

Cotidian de dimineață, publicat în Washington DC, ziarul predominant din capitala SUA și unul dintre cele mai importante ziare ale națiunii. A fost fondat în 1877, ca organ al Partidului Democrat; și-a schimbat orientarea și proprietarul de mai multe ori și a întâmpinat probleme economice constante până ce magnatul Eugene Meyer l-a cumpărat, în 1933. Sub conducerea lui Mayer (până în 1946), a lui Philip L. Graham (1946–1963), a lui Katharine Graham (1963–1979) și a lui Donald E. Graham (din 1979) a câștigat prestigiu național și internațional, devenind cunoscut pentru poziția sa editorială, rațională și independentă și pentru jurnalismul detaliat și exact promovat.

Washington, Booker T(aliaferro)

(05.04.1856, Franklin County, Virginia, SUA – 14.11.1915, Tuskegee, Alabama)

Pedagog și lider american, militant pentru drepturile negrilor. Născut sclav, a plecat cu familia în V Virginiei, după emancipare. A lucrat de la nouă ani, apoi a urmat cursuri (1872–1875) și a predat la Institutul Normal și Agricol din Hampton (Virginia). În 1881 a fost ales director al Institutului Normal Industrial din Tuskegee, o nouă școală de pedagogie pentru negri, pe care a transformat-o într-o instituție prosperă (mai târziu Universitatea Tuskegee). A fost poate cel mai important lider de culoare al epocii. Convingerea sa controversată că negrii pot obține egalitatea în SUA prin îmbunătățirea situației lor economice și nu cerând drepturi egale a fost denumită Compromisul Atlanta. Printre cărțile sale se numără *Eliberarea din sclavie* (Up from Slavery, 1901).

Washington, Conferința de la ~
denumire oficială **Conferința Internațională asupra Limitării Navale**

Conferință ținută la Washington DC (1921–1922) pentru a limita cursa înarmărilor navale și pentru a negocia acordurile de securitate din Pacific. Pactul celor patru puteri (semnat de Marea Britanie, Japonia, Franța și SUA) stipula consultarea reciprocă privind orice problemă din Pacific și afirma respectul pentru teritoriile deținute în zona Pacificului. Tratatul de limitare navală al celor cinci puteri (semnat și de Italia) negocia limitarea proporțională a numărului de nave de război pe care le putea deține fiecare putere semnatară și impunea, într-o oarecare măsură, dezarmarea. Și-a pierdut autoritatea în 1936, când Japoniei i s-a refuzat egalitatea cu SUA și Marea Britanie. Un alt acord semnat de cele cinci puteri reglementa folosirea submarinelor și a gazelor toxice declarate ilegale în război. Un Pact al celor Nouă Puteri (la care s-a adăugat Olanda, Portugalia, Belgia și China) afirma suveranitatea Chinei.

Washington, Denzel
(n. 28.12.1954, Mount Vernon, New York, SUA)

Actor american de cinema. Și-a început cariera ca actor de teatru. A jucat în serialul de televiziune *St. Elsewhere* (1982–1988), apărând și în filme, începând cu 1981; este apreciat pentru rolurile sale din *Strigătul libertății* (Cry Freedom, 1987), *Glory* (1989, Premiul Oscar) și *Mississippi Masala* (1991). A fost apreciat pentru interpretarea protagonistului din *Malcolm X* (1992) al lui Spike Lee; a mai jucat, de asemenea, în filmele *Dosarul Pelican* (The Pelican Brief, 1993), *Philadelphia* (1993), *Valul ucigaș* (Crimson Tide, 1995), *Să înceapă jocul* (He Got Game, 1998) și *Uraganul* (The Hurricane, 1999). Pentru rolul din *Training Day* (2001), a devenit al doilea afro-american care a câștigat Oscarul pentru cel mai bun actor. În 2002 și-a făcut debutul regizoral cu *Antwone Fisher*.

Washington, Dinah
născută **Ruth Lee Jones**

(29.08.1924, Tuscaloosa, Alabama, SUA – 14.12.1963, Detroit, Michigan)

Cântăreață americană, una dintre cele mai polivalente din muzica americană. În copilărie a cântat în coruri bisericești. A intrat în formația lui Lionel Hampton în 1943 și a început o carieră solo în 1946. Are o gamă variată de înregistrări, cum ar fi rhythm-and-blues, jazz și muzică country. În 1959, o melodie a sa a devenit hit pop. Era supranumită Regina bluesului; stilul și intonația clară se îmbinau cu un timbru vocal între blând și metalic. Vocea era remarcabilă prin claritate și intensitate. A murit în urma unei supradoze de somnifere luate accidental.

Washington, George
(22.02.1732, Westmoreland County, Virginia – 14.12.1799, Mount Vernon, Virginia)

Mulți președinți se bucură de respect pentru realizările lor, dar ceea ce a înfăptuit Washington i-a adus titlul de părinte al națiunii americane. Washington a fost comandantul armatei continentale în timpul Revoluției Americane, a prezidat convenția care a elaborat Constituția și a fost primul președinte al Statelor Unite. El i-a condus pe oamenii care au transformat SUA din colonie britanică într-un stat de sine stătător. Idealurile sale de libertate și democrație stau la baza societății americane și ocupă un loc central în gândirea oricărui președinte american.

Primii ani ai vieții

În 1657, străbunicul lui George Washington, John Washington, a emigrat din Anglia și s-a stabilit în Virginia. El a primit un teren de 150 de acri (61 de hectare) în Westmoreland County, pe fluviul Potomac. După un timp, a hotărât să investească în regiunea sălbatică din susul fluviului. În 1674, John a obținut un teren cu o suprafață de 5 000 de acri (2 023 de hectare), situat la cca 24 km sud de actualul oraș Washington DC, unde a întemeiat plantația Wakefield.

Nepotul lui John, Augustine Washington, a fost și el un prosper proprietar de pământ. Augustine deținea ferme, diverse firme și mine și a extins plantația Wakefield, până ce a ajuns să includă întregul teritoriu dintre pâraurile Popes și Bridges, mici afluenți ai fluviului Potomac.

Prima soție a lui Augustine a murit în 1730. În anul următor, tatăl viitorului președinte s-a căsătorit cu Mary Ball. Primul lor copil, George Washington, s-a născut pe 22 februarie 1732 (11 februarie stil vechi), pe plantația Wakefield din Westmoreland County, Virginia. Augustine și Mary au mai avut încă cinci

copii – Elizabeth, Samuel, John Augustine, Charles și Mildred (care nu a supraviețuit copilăriei). George avea și doi frați vitregi mai mari, Lawrence și Augustine, din prima căsătorie a tatălui său.

În 1735, familia Washington s-a mutat mai sus pe fluviului Potomac, pe plantația Epsewasson (Little Hunting Creek), denumită astfel după râul cu același nume. Câțiva ani mai târziu, și-a schimbat din nou locuința, stabilindu-se la Ferry Farm, pe râul Rappahannock, lângă Fredericksburg, în Virginia. Ferry Farm este locul unde au avut loc aventurile din copilăria lui George descrise de Mason Locke Weems în cartea *Viata și faptele memorabile ale lui George Washington* (The Life and Memorable Actions of George Washington, 1800). Conform lui Weems, George ar fi tăiat cu toporul un cireș și apoi ar fi recunoscut acest lucru în fața tatălui său, declarând că nu poate să mintă.

Tatăl lui George a murit în 1743, iar proprietățile sale s-au împărțit între urmașii cei mai apropiați. Ferry Farm i-a revenit mamei lui George, Mary Ball Washington. Fratele vitreg al lui George, Lawrence, a moștenit Epsewasson, iar celuilalt frate, Augustine, i-a revenit Wakefield. Lawrence s-a căsătorit cu Anne Fairfax și a alipit plantației Epsewasson și pământurile ei, redenumind noul domeniu Mount Vernon, în amintirea amiralului Edward Vernon, fostul său comandant din Indiile de Vest.

După moartea tatălui, George și Augustine au plecat la Wakefield, unde au urmat cursurile școlii Henry William, una dintre cele mai bune școli din Virginia. La vârsta de 15 ani, George demonstra înclinații către matematică și a învățat să deseneze hărți, devenind interesat de topografie.

În 1748, George s-a stabilit la celălalt frate vitreg, Lawrence, la Mount Vernon. Acolo îl cunoaște pe lordul Thomas Fairfax, văr cu Anne Fairfax. Lordul Fairfax, care deținea peste cinci milioane de acri în Virginia, l-a angajat pe George pentru a-l ajuta să-și măsoare pământurile de dincolo de Munții Blue Ridge. Măsurătorile topografice erau dificile, însă George s-a adaptat bine și a excelat în noua sa profesie. Pe 20 iulie 1749, datorită influenței lordului Fairfax, George Washington a fost numit topograf al districtului Culpeper, prima sa funcție publică. Meseria sa i-a permis să cunoască mai bine țara și l-a transformat într-un susținător entuziast al colonizării Vestului.

Războiul francez și indian

În anii în care a locuit cu Lawrence și familia sa la Mount Vernon, Washington a ascultat multe povestiri despre perioada petrecută de fratele său ca soldat în marina britanică. Aceste istorisiri l-au inspirat să urmeze o carieră militară. La moartea lui Lawrence, în iulie 1752, Washington a moștenit Mount Vernon, devenind astfel latifundiar. În noiembrie 1752, locotenent-guvernatorul Robert Dinwiddie al Virginiei l-a numit aghiotant sau asistent, ofițer pentru districtul sudic al Virginiei. În anul următor, Dinwiddie l-a numit maior al unei unități a milițiilor din Virginia și i-a încredințat o scrisoare pentru comandantul francez al fortului Le Boeuf (astăzi Waterford, Pennsylvania). În scrisoare se solicita ca francezii să părăsească forturile aflate pe teritoriul englez dintre lacul Ontario și râul Ohio. Washington a dus scrisoarea la destinație și s-a întors în Virginia în ianuarie 1754, cu un raport complet despre planul armatei franceze de a cuceri valea râului Ohio. După analizarea raportului lui Washington, Dinwiddie a convins guvernul britanic că francezii reprezentau o amenințare serioasă pentru coloniile sale. Călătoria lui Washington a fost plină de pericole și a durat zece săptămâni. De două ori era să-și piardă viața, o dată când un indian a tras asupra lui de la mică distanță și, câteva zile mai târziu, când a fost aruncat de pe o plută într-un râu pe care pluteau sloiuri de gheață.

În aprilie 1754, Washington a fost numit locotenent-colonel al milițiilor din Virginia. I s-au pus la dispoziție aproape 200 de soldați și i s-a ordonat să cucerească fortul Duquesne, situat în valea râului Ohio, unde se întâlnesc râurile Allegheny și Monongahela. Fortul era apărat de o garnizoană puternică, iar Washington nu dispunea de suficiente forțe pentru a-l cuceri. În aceste condiții, a luat hotărârea de a construi un fort pentru armata sa, în apropiere, la Great Meadows (astăzi Confluence, Pennsylvania), numit fortul Necessity. La 28 mai 1754, Washington, împreună cu aliații săi amerindieni, a atras o unitate franceză de cercetași într-o ambuscadă în apropiere de Fort Necessity și a ucis sau capturat toți membrii acesteia. Însuși comandantul francez, Coulon de

Jumonville, a fost ucis în timpul atacului, care a contribuit la izbucnirea Războiului francez și indian.

Manevrele inspirate ale lui Washington din timpul ambuscadei i-au adus promovarea la gradul de colonel. I s-a dat comanda unei mici armate din Virginia și Carolina de Nord, alături de aliați indieni. În iulie 1754, Washington a atacat forțele franceze din fortul Duquesne, însă a fost învins, datorită superiorității numerice a adversarului, și obligat să se predea. Francezii i-au permis lui și armatei sale să se întoarcă în Virginia, în schimbul eliberării prizonierilor de război. În ciuda acestei înfrângeri, Washington a fost elogiat pentru curajul de care a dat dovadă de către Adunarea Legislativă din Virginia, organul reprezentativ din Virginia colonială.

În februarie 1755, Washington a fost trimis să participe la o nouă ofensivă împotriva fortului Duquesne, sub comanda generalului-maior al armatei britanice, Edward Braddock. Braddock și-a dat seama de calitățile de conducător ale lui Washington și i-a permis să își exprime opiniile în legătură cu strategia de război. Pe 9 iulie 1755, francezii au atras într-o ambuscadă și au învins forțele lui Braddock, comandantul britanic fiind ucis în luptă. Washington, dând dovadă de spirit de inițiativă și de stăpânire de sine, a preluat conducerea trupelor, a dispus regruparea acestora și a organizat retragerea în Virginia.

În august 1755, locotenent-guvernatorul Dinwiddie l-a numit comandant al tuturor milițiilor din Virginia, ale căror forțe au fost suplimentate până la 1 000 de soldați. Washington a organizat supravegherea și apărarea întregii frontiere vestice a coloniei, pe o distanță de 640 km. În 1758, forțele engleze sub conducerea generalului John Forbes, cărora li s-au alăturat milițiile conduse de Washington, au învins în sfârșit garnizoana franceză a fortului Duquesne, incendiat de trupele franceze aflate în retragere. Forbes a construit în același loc fortul Pitt (astăzi Pittsburgh, Pennsylvania), iar Washington s-a retras din armată cu gradul onorific de general de brigadă. În timpul ultimei campanii împotriva fortului Duquesne, Washington a fost ales membru al Adunării Legislative din Virginia.

Intrarea în politică

Pe 6 ianuarie 1759, Washington s-a căsătorit cu o tânără văduvă pe nume Martha Dandridge Custis. Martha avea doi copii din căsnicia anterioară – un fiu, John, și o fiică, Martha, căreia i se spunea Patsy. Domeniul familiei Custis însuma 15 000 de acri (6 000 de hectare) și era situat în apropiere de Williamsburg, Virginia. După căsătorie, Washington deținea atât domeniul Mount Vernon, cât și domeniul Custis, devenind astfel unul dinte cei mai bogați latifundiari din Virginia. Pe lângă activitățile agricole și industriale de pe domeniile sale, Washington a continuat să își exercite calitatea de membru al Adunării Legislative din Virginia. În timpul sesiunilor Adunării, Washington participa la petreceri dansante și banchete ale membrilor aristocrației din Virginia, organizând la rândul său picnicuri și serate la Mount Vernon.

După încheierea Războiului francez și indian, în 1763, Marea Britanie avea mari datorii ca urmare a cheltuielilor de război. Era nevoie de forțe armate suplimentare, care să protejeze noile colonii. Parlamentul, organul legislativ al Marii Britanii, a elaborat o serie de legi cu scopul de a obține venituri suplimentare din colonii pentru a acoperi aceste costuri. Legea timbrului, din 1765, instituia o taxă pe ziare, acte și alte documente. Coloniștii au considerat această lege un amestec în drepturile lor, iar Marea Britanie a abrogat-o în 1766. Cu toate acestea, Marea Britanie a continuat să încerce să reglementeze fiscalitatea și alte aspecte ale vieții din colonii prin Legile Townshend, din 1767, care instituiau taxe asupra mărfurilor importate din Marea Britanie. În aprilie 1769, Washington a prezentat în fața Adunării Legislative un plan privind boicotarea produselor fabricate în Marea Britanie.

Relațiile între colonii și guvernul britanic s-au înrăutățit după masacrul din Boston, de la 5 martie 1770, când soldații englezi au deschis focul asupra unui grup de cetățeni furioși. Coloniștii au protestat vehement împotriva fiscalității impuse de britanici, în condițiile în care nu erau reprezentați în Parlament. La 16 decembrie 1773, un grup de coloniști au aruncat în apele portului Boston 342 de cutii de ceai, în semn de protest față de instituirea unei taxe pe ceai. În replică la această revoltă,

cunoscută sub numele de Partida de ceai din Boston, Marea Britanie a emis Actele coercitive, în 1774, o serie de legi punitive împotriva coloniilor. Se dispunea, printre altele, închiderea portului Boston și formarea unui guvern militar în Massachusetts. De asemenea, legile îi obligau pe coloniști să-i încartiruiască pe soldații britanici în locuințele proprii.

Cariera politică a lui Washington a continuat să ia avânt pe măsură ce disensiunile între coloniști și Marea Britanie sporeau. Viitorul președinte considera că britanicii au atentat la drepturile coloniștilor prin taxe împovărătoare și legi opresive și era gata să apere aceste drepturi. În mai 1774, Washington și alți membrii ai Adunării Legislative din Virginia au semnat rezoluțiile prin care se convoca un Congres Continental. Washington a fost ales în delegația coloniei Virginia și a participat la primul Congres Continental, ținut la Philadelphia, pe data de 5 septembrie 1774. A participat și la al doilea Congres Continental, din 1775.

Mulți dintre membrii Congresului Continental au cerut independența față de Marea Britanie. În aprilie 1775, la Lexington și Concord au avut loc ciocniri între coloniști și soldații britanici, sporind ostilitatea față de Marea Britanie. Washington nu milita încă pentru independență, însă era pregătit să susțină rezistența armată împotriva britanicilor.

În iunie 1775, datorită experienței sale militare și gradului de ofițer, Congresul Continental l-a numit pe Washington comandant al forțelor militare coloniale. Washington a cerut să nu fie remunerat în plus față de salariul pe care îl avea, deoarece considera că este de datoria lui să protejeze drepturile și valorile cetățenilor în slujba cărora se afla.

Rapoartele despre curajul arătat de soldații din milițiile coloniale în fața forțelor britanice la Bunker Hill, în iunie 1775, i-au dat încredere lui Washington în perspectiva războiului iminent. Cu toate acestea, a întâmpinat mari greutăți în a constitui Armata Continentală. Recruții erau neinstruiți și prost plătiți, timpul era scurt, iar ofițerii indisciplinați. Washington a făcut tot posibilul să formeze o armată cu soldați instruiți și bine echipați.

Washington se bucura de respectul soldaților datorită siguranței de sine, calmului și hotărârii care îl caracterizau. În martie 1776, armata sa a asediat Bostonul și a alungat trupele britanice din oraș. Washington insufla soldaților un sentiment de mândrie națională. Păstra disciplina prin pedepsirea celor incorecți și a dezertorilor, iar în același timp se îngrijea de soldați, solicitând pentru ei rații și salarii mai bune de la Congresul Continental.

Pe 4 iulie 1776, Congresul Continental a adoptat Declarația de Independență a celor 13 colonii. Congresul a elaborat, de asemenea, Articolele Confederației, prima Constituție a Statelor Unite, următorul pas fiind formarea unui guvern național.

În decembrie 1776, forțele lui Washington au traversat fluviul Delaware, din Pennsylvania în New Jersey, unde au câștigat bătăliile de la Trenton și Princeton. Armata Continentală a trecut în avantaj în urma victoriei generalului Horatio Gates în Bătălia de la Saratoga, New York, din octombrie 1777. În Pennsylvania lucrurile nu mergeau însă la fel de bine pentru coloniști. În toamna lui 1777, armata lui Washington a suferit înfrângeri în fața trupelor britanice în bătăliile de la Brandywine și Germantown. În decembrie 1777, Washington s-a retras la Valley Forge, în Pennsylvania, unde și-a stabilit tabăra de iarnă și și-a reorganizat armata, în ciuda frigului nemilos.

În 1778, Franța a recunoscut Statele Unite ca stat independent și a trimis ajutor militar americanilor. În iulie 1778, o flotă franceză a instituit blocada orașului New York, izolând astfel trupele britanice. Din 1779, teatrul de război s-a mutat în sud, iar principalele bătălii au avut loc la Charleston, în Carolina de Sud, și Richmond, în Virginia.

Pe 19 octombrie 1781, armata lui Washington, împreună cu flota și trupele de uscat franceze, au pornit asediul orașului Yorktown, Virginia. Într-un final, comandantul armatei britanice, generalul Charles Cornwallis, a fost obligat să se predea. Pe 3 septembrie 1783 s-a semnat Tratatul de la Paris, care a pus capăt oficial Revoluției Americane. Washington a continuat să-și exercite funcția de membru al Congresului Continental până în decembrie 1783, când s-a retras și s-a întors la locuința sa din Mount Vernon.

Fiica vitregă a lui Washingon, Patsy, a murit în 1773, iar fiul său vitreg, John,

în 1781. George și Martha Washington i-au adoptat pe cei doi copii ai lui John, George și Eleanor Custis. Domeniul lui Washington s-a mărit cu încă 50 000 de acri (20 234 de hectare) în teritoriile vestice, iar fermele sale au continuat să prospere. Și-a dat seama de importanța fluviului Potomac ca rută pentru transportul coloniștilor și al mărfurilor și a intuit că teritoriile din vest, Kentucky, Tennessee și Ohio, vor deveni state americane.

Washington a fost ales președinte al Convenției Constituționale din 1787, care s-a organizat la Philadelphia. Devenise evident că problemele cu care se confruntau noile state nu puteau fi rezolvate doar pe baza Articolelor Confederației. În iulie 1788 s-a încheiat elaborarea noii Constituții, iar 11 dintre cele 13 state au ratificat Constituția Statelor Unite. Până în 1790, Constituția a fost ratificată și de celelalte două state, Carolina de Nord și Rhode Island, iar Congresul a devenit organul legislativ al sistemului de guvernământ al Statelor Unite.

Președinte al Statelor Unite

La 4 februarie 1789, George Washington a fost ales în unanimitate președinte al Statelor Unite de către cei 69 de electori. John Adams a fost ales vicepreședinte. Washington a fost instalat în funcție la 30 aprilie 1789. Perioada în care a ocupat funcția de președinte a fost pentru cetățenii Statelor Unite una de adaptare la un nou tip de guvernare.

În noul stat, puterile erau împărțite astfel: puterea legislativă aparținea Congresului, puterea judecătorească era reprezentată de Curtea Supremă, iar puterea executivă de către președinte și cabinetul său. Printre primii membri ai cabinetului se numărau Thomas Jefferson ca secretar de stat, Henry Knox ca secretar de război, Edmund Randolph ca procuror general și Alexander Hamilton ca secretar al trezoreriei. În 1790, Washington a aprobat ridicarea capitalei Statelor Unite pe fluviul Potomac. Până la terminarea lucrărilor, capitala a fost mutată de la New York City la Philadelphia.

În timpul administrației Washington, autoritatea guvernului federal s-a întărit considerabil. În 1791, Washington și Alexander Hamilton au pus bazele Băncii Statelor Unite, iar guvernul federal și-a asumat responsabilitatea pentru datoria națională. S-au introdus taxe pe mărfurile importate și pe unele proprietăți private, iar banii s-au depus la trezorerie pentru plata datoriilor. În 1791, statele americane au ratificat Declarația Drepturilor, primele zece amendamente ale Constituției, care garantau principalele drepturi ale cetățenilor.

Washington a fost reales președinte în 1792, iar tot atunci John Adams a obținut un nou mandat de vicepreședinte. În timpul administrației Washington, Statele Unite au încorporat încă trei state: Vermont în 1791, Kentucky în 1792 și Tennessee în 1796.

Politica de neutralitate

Când, în 1793, a izbucnit războiul între Franța și Mare Britanie, Washington a decis să adopte o politică de neutralitate. Conștient că SUA erau datoare Franței pentru susținerea din timpul Revoluției Americane, Washington a promis sprijin pentru războaiele viitoare, însă considera că în acel moment Statele Unite nu erau pregătite să se implice într-un nou război. În consecință, a emis Proclamația de neutralitate, din aprilie 1793, în care se preciza că Statele Unite trebuie să își conserve un sentiment de identitate națională, independent de influența oricărei alte țări. Această atitudine a fost adoptată mai târziu și de alți președinți ai SUA, printre care James Monroe.

Partidele politice

Partidele politice naționale au apărut ca urmare a politicii externe a președintelui. Washington și Alexander Hamilton s-au opus inevitabilei fărâmițări a clasei politice, care a urmat formării partidelor. Cu toate acestea, Hamilton a condus Partidul Federalist, susținut de John Adams. James Madison și Thomas Jefferson au fondat Partidul Republican. Federaliștii susțineau ideea unui guvern central puternic și apropierea de Marea Britanie. Republicanii se opuneau autorității unui guvern național puternic, care să diminueze puterea administrațiilor statale și locale. Republicanii susțineau, de asemenea, păstrarea vechii alianțe cu Franța. Washington prefera idealurile federaliste, însă a încercat să păstreze un echilibru între cele două partide.

Crize și dispute cu privire la frontiere

Prima criză importantă cu care s-a confruntat guvernul Statelor Unite a fost așa-numita revoltă a whisky-ului, revolta

producătorilor de whisky, din iulie 1794. Washington a introdus o taxă pe whisky, prin care spera să acopere o parte din datoria publică. Fermierii din vestul Pennsylvaniei, ale căror venituri depindeau de comercializarea de whisky, s-au declarat scandalizați de noua taxă și s-au opus implementării ei, atacând perceptorii. După eșuarea negocierilor dintre guvern și fermierii nemulțumiți, Washington a trimis milițiile locale și trupele federale pentru a potoli revolta. Intervenția soldaților a fost încununată de succes, iar guvernul federal a reușit astfel să depășească această criză și să obțină susținerea administrațiilor statelor în implementarea legii.

Guvernul lui Washington a întâmpinat, de asemenea, probleme la delimitarea frontierelor SUA. La frontiera vestică a izbucnit un conflict cu triburile amerindiene. S-au purtat negocieri cu Marea Britanie pentru granițele din nord-est și nord-vest și cu Spania pentru granița sudică. La frontiera vestică au avut loc ciocniri între coloniștii din valea râului Ohio și triburile băștinașe. Washington a trimis o armată care să apere coloniile, sub comanda generalului Anthony Wayne. Acesta a construit un lanț de forturi din Ohio până în Indiana și în cele din urmă i-a învins pe amerindieni în Bătălia de la Fallen Timbers, din 20 august 1794.

Washington l-a autorizat pe John Jay, președintele Curții Constituționale, să negocieze cu Marea Britanie în problema frontierelor. Tratatul Jay, semnat la 19 noiembrie 1794, a stabilit granițele dintre Statele Unite și posesiunile britanice din America de Nord. Marea Britanie a oferit, de asemenea, Statelor Unite privilegii în relațiile comerciale cu Anglia și cu Indiile de Est Britanice.

În ce privește relațiile cu Spania, Washington l-a trimis la negocieri pe diplomatul american Thomas Pinckney. Tratatul Pinckney, semnat la 27 octombrie 1795, a stabilit granițele sudice ale Statelor Unite la latitudinea de 31 de grade nord, a deschis fluviul Mississippi pentru comerțul american prin teritoriile spaniole și a desemnat New Orleans port liber de taxe pentru Statele Unite.

Din 1794 până în 1798, pirații berberi din nordul Africii au atacat vasele comerciale americane care traversau Oceanul Atlantic. Armata Continentală, creată în 1775 și desființată în 1784, a fost constituită din nou în 1794, cu scopul de a proteja navele americane. Primul căpitan din istoria Marinei americane a fost John Barry, căruia Washington i-a încredințat comanda fregatei *United States*. În aprilie 1798, Congresul a creat Departamentul Marinei.

Ultimele zile ca președinte

Ajuns la sfârșitul celui de-al doilea mandat de președinte, în 1796, Washington a refuzat să mai candideze pentru un al treilea mandat și a explicat motivele acestui refuz în celebra sa *Cuvântare de despărțire* (Farewell Address), publicată în *American Daily Advertiser*, un ziar din Philadelphia, la 19 septembrie 1796. Președintele considera că nu este înțelept ca o persoană să dețină o funcție atât de importantă pentru o perioadă atât de lungă de timp. Nici unul dintre președinții care i-au urmat nu a rămas în funcție pentru mai mult de două mandate, cu excepția lui Franklin D. Roosevelt, ales președinte de patru ori. În 1951 s-a adăugat Constituției Amendamentul 22, în care se precizează că „nici o persoană nu poate îndeplini funcția de președinte decât pentru cel mult două mandate...". La 4 martie 1797, John Adams a depus jurământul de președinte al Statelor Unite, iar Thomas Jefferson a fost numit vicepreședinte.

Anii de după președinție

Washington s-a retras la Mount Vernon pentru a petrece timpul cu familia și a se ocupa de administrarea fermelor și domeniilor. În 1798, pericolul unui război cu Franța l-a determinat pe președintele John Adams să-l numească pe Washington comandant al unei armate provizorii. Însă amenințarea nu s-a materializat, iar Washington nu a mai preluat comanda trupelor.

Pe 12 decembrie 1799, Washington se întorcea acasă după o inspecție călare a fermelor sale, întreprinsă pe o vreme rece, cu ninsoare. S-a îmbolnăvit de laringită și a murit două zile mai târziu, la 14 decembrie 1799, în locuința sa de pe domeniul Mount Vernon. Corpul i-a fost depus în cripta familiei de la Mount Vernon. John Marshall, care l-a avut drept comandant pe Washington la Valley Forge, a citat dintr-un elogiu adus fostului președinte de către eroul revoluționar Henry „Light-Horse Harry" Lee. Citatul surprinde bine rolul

jucat de Washington în istoria Statelor Unite: „Primul în război, primul pe timp de pace, primul în inimile concetățenilor săi".

În 1800, capitala Statelor Unite a fost mutată de la Philadelphia în noul oraș Washington DC, numit astfel în memoria lui George Washington. Orașul este situat pe fluviul Potomac, într-o zonă care făcea parte cândva din Maryland și Virginia. Ca președinte, George Washington participase la proiectarea orașului. În 1853, Congresul a dispus înființarea unității administrativ-teritoriale Washington Territory, care a devenit stat în 1889 și a fost denumit astfel în memoria primului președinte al SUA. De atunci, 32 de districte din diferite state au fost denumite în amintirea lui George Washington. Monumentul Washington, din Washington DC, este un alt omagiu adus celui considerat de majoritatea cetățenilor Statelor Unite părintele națiunii americane.

Washington, Harold

(15.04.1922, Chicago, Illinois, SUA - 25.11.1987, Chicago)

Om politic american și primar al orașului Chicago (1983–1987). A absolvit dreptul și a avut funcția de magistrat al orașului între 1954–1958. A fost ales, succesiv, pentru camera legislativă din Illinois (1965–1976), senatul statului (1976–1989) și Camera Reprezentanților a SUA (1980–1983). După o campanie susținută pentru reformă și abolirea clientelismului, a fost ales primar al orașului Chicago, devenind astfel prima persoană de culoare în această funcție. A fost reales pentru un al doilea mandat în 1987, dar a murit la puțin timp după aceea.

Washington, Masivul ~

Vârf din Munții Albi, în N New Hampshire, SUA. Este cel mai înalt punct din NE SUA (1 917 m). Se remarcă prin condițiile meteo extreme; în 1934 s-a înregistrat cea mai mare viteză a vântului (372 km/h). Aici se află Observatorul de pe Masivul Washington. Zona respectivă este inclusă în Pădurea Națională a Munților Albi.

Washington, Monumentul Național ~

Monument comemorativ al lui George Washington, în Washington DC. A fost realizat de Robert Mills (1781–1855) și ridicat între 1848 și 1884. Este constituit dintr-un obelisc de granit îmbrăcat în marmură de Maryland și are o înălțime de peste 169 m. Între pereții interiori se află 192 de sculpturi în piatră oferite de diverse persoane, orașe, state și națiuni străine. Este situat pe un teren care este prelungirea vestică a Mallului. Se poate urca în vârf cu liftul sau pe scările metalice interioare.

Washington, Universitatea ~

Universitate de stat în Seattle, SUA, fondată în 1861. Este o universitate de cercetare multidisciplinară, prin facultățile de arhitectură și de planificare urbană, arte și științe, politehnică, silvicultură și oceanografie; include și facultăți de științe economice, stomatologie, teatru, comunicații, studii internaționale, drept, arhivistică, muzică, medicină, asistență medicală, farmacie, afaceri publice și asistență socială. Campusul este dotat cu un institut de prevenire și combatere a abuzului de alcool și droguri, un laborator de științe marine și două liziere de cercetare. Numărul total de studenți este de 35 000.

Washington, Universitatea ~

Universitate particulară din St. Louis, SUA. A fost fondată ca seminar în 1853 și a devenit universitate în 1857. Este o instituție de cercetare interdisciplinară și predare, deținând una din facultățile de medicină de prestigiu din SUA. Are o facultate de arte și științe, studii de master, facultăți de arhitectură, științe economice (Școala Olin), politehnică și științe aplicate, arte frumoase, drept și asistență socială. Este dotată cu un centru de științe spațiale, unul pentru studiul culturii și societății islamice și un institut pentru hipoacuzici. Numărul total de studenți este de cca 11 000.

Washita

Râu în V, S și centrul ținutului Oklahoma, SUA. Izvorăște din NV statului Texas și curge spre E, traversând ținutul Oklahoma, apoi curge spre SE către S și centrul ținutului Oklahoma, apoi spre S, vărsându-se în Red River. Are o lungime de 1 007 km. Bătălia de pe Washita (noiembrie 1868), în care generalul George Custer a atacat o așezare a indienilor cheyenne, a avut loc lângă Cheyenne, în Oklahoma.

Wassermann, August Von

(21.02.1866, Bamberg, Bavaria - 16.03.1925, Berlin, Germania)

Bacteriolog german. În 1906, împreună cu Albert Neisser (1855–1916) a inventat un test de identificare a anticorpilor

declanșați de spirochetul care produce sifilis. Acest test, însoțit de alte proceduri, este încă folosit în diagnosticarea sifilisului. A contribuit la dezvoltarea de teste pentru tuberculoză. Împreună cu Wilhelm Kolle a scris cunoscutul *Ghid al microorganismelor patogene* (Handbook of Pathogenic Microorganisms, 6 vol., 1903–1909).

Wassermann, Jakob

(10.03.1873, Fürth, Bavaria - 01.01.1934, Altaussee, Austria)

Romancier german. După o tinerețe agitată, a devenit cunoscut prin romane ca *Evreii din Zirndorf* (Die Juden von Zirndorf, 1897), *Caspar Hauser* (1908) și *Iluzia lumii* (Christian Wahnschaffe, 1919). Popularitatea sa a atins apogeul în anii 1920 și 1930, când a scris *Cazul Maurizius* (Der Fall Maurizius, 1928), pe tema justiției, narațiune polițistă al cărei suspans este atent construit; a extins povestea unui tânăr de după Primul Război Mondial într-o trilogie, continuând cu *Etzel Andergast* (1931) și *A treia existență a lui Kerkhoven* (Joseph Kerkhovens dritte Existenz, 1934). Este adesea comparat cu Feodor Dostoievski, atât pentru fervoarea morală, cât și pentru tendința spre senzațional.

Wasserstein, Wendy

(n. 18.10.1950, Brooklyn, New York, SUA)

Dramaturg american. A absolvit școala de teatru de la Yale și a scris prima piesă în 1973. A primit aprecieri deosebite pentru *Femei neobișnuite și altele* (Uncommon Women and Others, 1977), urmată de *Nu-i așa că e romantic?* (Isn't It Romantic?, 1981) și *Cronicile lui Heidi* (The Heidi Chronicles, 1988, Premiul Tony, Premiul Pulitzer) și s-a remarcat prin umorul și portretizările femeii celibatare. Ulterior a mai scris *Surorile Rosensweig* (The Sisters Rosensweig, 1992) și *Fiica americană* (An American Daughter, 1997) și scenariul pentru filmul *Obiectul afecțiunii mele* (The Object of My Affection, 1998).

Waterbury

Oraș, 107 271 loc. (2000), situat în V statului Connecticut, SUA, pe râul Naugatuck. S-a numit inițial Plantația Mattatuck (în 1674), devenind apoi orașul Waterbury (în 1686), pentru ca, în 1853, să obțină statutul de metropolă. În sec. XIX a devenit cel mai mare producător de obiecte de alamă. S-au dezvoltat fabricile de ceasuri și de produse chimice. Waterbury este centrul financiar și comercial al zonei de V a Connecticutului.

Wateree

Râu în centrul statului Carolina de Sud, SUA. Intră în acest stat prin Carolina de Nord, unde poartă numele de râul Catawba. Wateree și Congaree sunt principalii afluenți ai râului Santee, care are o lungime de 636 km. De-a lungul cursului, Wateree formează numeroase lacuri, cel mai mare fiind lacul cu același nume, cu o suprafață de cca 24 kmp.

Waterford, sticlă ~

Denumire dată obiectelor din sticlă grea, gravată, fabricate în Waterford, Irlanda, din anii 1720 până în prezent. Se caracterizează prin grosimea sticlei, tăietura geometrică adânc incizată și lustrul deosebit. Dintre produsele Waterford se remarcă: aplice, candelabre în stil rococo, sfeșnice, boluri și vaze. După 1700, sticlarii de Waterford au abandonat treptat stilul rococo în favoarea celui neoclasic, care era mai sobru și foarte popular în Anglia.

Watergate, scandalul ~

(1972–1974)

Scandal politic referitor la unele activități ilegale din perioada mandatului președintelui Richard Nixon. În iunie 1972 au fost arestați cinci hoți pentru pătrundere prin efracție în sediul Partidului Democrat din complexul hotelier Watergate, din Washington. Casa Albă a negat orice implicare în acest incident și Nixon a fost reales. În ianuarie 1973, procesul celor cinci hoți a fost prezidat de judecătorul John Sirica. Acesta, prin interogarea martorilor, a dezvăluit unele detalii privind mușamalizarea infracțiunii respective de H.R. Haldeman, John D. Ehrlichman și John W. Dean, care, împreună cu procurorul general Richard G. Kleindienst, au demisionat în luna aprilie a aceluiași an. Noul procuror general, Elliot R. Richardson (1920–1998), l-a numit pe Archibald Cox (n. 1912) în funcția de procuror special. O comisie a Senatului condusă de Samuel Ervin a ținut audieri televizate și a aflat de existența, în biroul președintelui, a unor benzi cu conversațiile înregistrate ale lui Nixon. Cox și Ervin au cerut înregistrările prin citație, însă Nixon a refuzat să le cedeze de bunăvoie și l-a demis din funcție pe Cox (pe data de 20 octombrie). Richardson a demisionat

în semn de protest; opinia publică, ordinul judecătoresc și noul procuror, Leon Jaworski, l-au forțat pe Nixon să predea înregistrările (pe data de 8 decembrie), din care a reieșit că președintele american fusese implicat. Casa Reprezentanților a inițiat o investigație pentru trafic de influență, iar în iulie, comitetul judiciar a aprobat trei articole referitoare la traficul de influență. Pe data de 5 august, Nixon a predat trei înregistrări care îl implicau evident în mușamalizare. Deși susținuse că nu a comis nici o infracțiune, a demisionat pe 8 august 1974. O lună mai târziu, Nixon a fost deculpabilizat de succesorul său, Gerald Ford.

Waterloo, Bătălia de la ~
(18 iunie 1815)

Înfrângerea definitivă a lui Napoleon și a forțelor franceze în războaiele napoleoniene. Bătălia a avut loc lângă satul Waterloo, la S de Bruxelles, între armata lui Napoleon (72 000 oameni) și forțele aliate (68 000) conduse de ducele de Wellington, la care se adăuga un corp de armată prusac (45 000) condus de Gebhard von Blücher. După înfrângerea prusacilor la Ligny și după mici confruntări armate cu Wellington, la Quatre-Bras, mareșalii lui Napoleon, printre care și Michel Ney, nu au reușit să înfrângă separat nici una dintre forțele adverse. Napoleon a amânat atacul de la Waterloo până la amiază, așteptând ca pământul să se usuce, fapt ce le-a permis trupelor lui Blücher să scape de urmărirea trupelor franceze, unindu-se cu armata lui Wellington. Patru atacuri succesive ale francezilor asupra forțelor aliate s-au soldat cu eșecuri; drept urmare, Napoleon s-a văzut nevoit să-și disloce trupele în calea flancului prusac de atac. Când Ney a reușit să captureze o fermă situată la centrul liniei de atac al forțelor aliate, a cerut întăriri de la Napoleon, însă a fost refuzat. Wellington și trupele sale, deși erau vulnerabili în urma pierderilor grele, au reușit să respingă atacul francez și să-l transforme în avantaj propriu, forțându-i pe aceștia să se retragă în dezordine. Pierderile francezilor s-au ridicat la 25 000 de soldați, iar cele ale armatelor lui Wellington și Blücher la 15 000, respectiv 8 000 de soldați. Patru zile mai târziu, Napoleon a abdicat de la tron pentru ultima dată.

Waterloo, Universitatea ~

Universitate de stat în Waterloo, Ontario, Canada, fondată în 1957. Aici se află facultăți de științe medicale aplicate, arte, inginerie, ecologie, matematică și fizică, precum și colegii de contabilitate, arhitectură, optometrie, proiectare urbană și regională. Printre facilitățile speciale se numără muzee de optometrie și de jocuri. Numărul total de studenți este de 22 000.

Waters, Ethel
(31.10.1896/1900, Chester, Pennsylvania, SUA - 01.09.1977, Chatsworth, California)

Actriță și cântăreață de blues și de jazz. La vârsta de 17 ani era deja cântăreață profesionistă, iar în anii 1930 înregistra cu nume consacrate, precum Duke Ellington și Benny Goldman. Debutul său pe Broadway a fost semnalat de revista *Africana* (în 1927), iar în 1930 a obținut rolul titular din spectacolul *Blackbirds*. În 1933 a apărut în musicalul *As Thousands Cheer*, semnat de Irving Berlin, unde a interpretat piesele *Heat Wave* și *Suppertime*. Printre succesele ulterioare se numără *O colibă în cer* (Cabin in the Sky, 1940; ecranizat în 1943) și *Nuntașul* (The Member of the Wedding, 1950; ecranizat în 1952). Filmografia sa mai cuprinde *Pinky* (1949) și *Sunetul și furia* (The Sound and the Fury, 1959).

Waters, Muddy
născut **McKinley Morganfield**
(04.04.1915, Rolling Fork, Mississippi, SUA - 30.04.1983, Westmont, Illinois)

Cântăreț și chitarist american de blues. A crescut în ținutul bumbacului, Mississippi, și a învățat singur, în copilărie, să cânte la muzicuță. Mai târziu a început să cânte la chitară, adoptând stilurile lui Robert Johnson și Son House. A realizat primele înregistrări în 1941, cu ajutorul lui Alan Lomax (*vezi* John Lomax). În 1943 s-a mutat la Chicago. Aici a renunțat la stilul country blues, introducând un ritm dance puternic, adoptând chitara electrică și adăugând pian și percuție; a păstrat totuși stilul vocal moan-and-shout și versuri ce exprimau pe rând durere, vioiciune și senzualitate. Rezultatul acestor inovații a devenit cunoscut ca urban blues, din care au derivat mai târziu, în mare parte, muzica rock și muzica soul. Interesul pentru originile muzicii populare din anii 1960 i-a adus lui Waters faimă internațională; ca

urmare, artistul a susținut o serie de turnee internaționale în anii 1970.

Waterton Lakes, Parcul Național ~

Parc național în V Canadei, situat în S regiunii Alberta. A fost fondat în 1895; este o zonă montană apreciată pentru calitățile turistice. Se întinde pe o suprafață de 52 618 ha, până la granița cu Statele Unite, unde se învecinează cu Parcul Național Glacier. Împreună, aceste două parcuri alcătuiesc Parcul Național al Păcii Waterton-Glacier, înființat în 1932.

Watie, Stand *născut* De Gata Ga

(12.12.1806, Rome, Georgia, SUA - 09.09.1871)

Șef de trib amerindian. A învățat engleza la o școală fondată de misionari și a contribuit la tipărirea ziarului cu specific etnic *Cherokee Phoenix*. În 1835, împreună cu alte trei căpetenii cherokee, a semnat Tratatul de la New Echota, în urma căruia pământurile cherokee au fost preluate de statul Georgia, iar triburile au fost silite să se mute în Teritoriul Indian (în prezent statul Oklahoma). În timpul Războiului Civil American a format un regiment de cavalerie (compus din indieni cherokee) și s-a alăturat armatei confederate. A condus mai multe atacuri asupra indienilor unioniști și a fost ridicat la rangul de general de brigadă (în 1864). A rămas loial Confederației chiar și după ce tribul său a renunțat la alianță.

Watling Street ~

Drum roman antic în Marea Britanie, care leagă Londra de Wroxeter. Era una dintre principalele artere ale Britanniei colonizate, iar în sec. IX d.Hr. împărțea provincia Mercia în două. Ulterior, denumirea s-a extins și asupra altor drumuri, cum ar fi drumul Londra–Dover, care traversa ținutul Canterbury.

Watson, Doc *născut* Arthel Lane

(n. 02.03.1923, Stony Fork, lângă Deep Gap, Carolina de Nord, SUA)

Cântăreț american, chitarist și instrumentist banjo de muzică country. Orb din naștere, a crescut la o fermă în Carolina de Nord și a învățat din copilărie să cânte la banjo, chitară și muzicuță. Deși nu a făcut înregistrări în calitate de cântăreț profesionist decât la vârsta de 30 de ani, Watson s-a făcut repede remarcat prin stilul propriu, ce combina tonurile tradițional-populare cu notele joase ale chitarei. Concertul său de la Newport Folk Festival, din 1963, a avut un succes imens. Majoritatea aparițiilor sale muzicale ulterioare au fost alături de fiul său, Merle (1949–1985).

Watson, James D(ewey)

(n. 6.04.1928, Chicago, Illinois, SUA)

Genetician și biofizician american. A obținut titlul de doctor în 1950 la Universitatea din Indiana. În Marea Britanie a început să studieze împreună cu Francis Crick problema structurii ADN-ului, folosind tehnicile de difracție ale razelor X. În 1952 a determinat structura învelișului proteic al virusului mozaicul-tutunului, însă nu a înregistrat nici un progres remarcabil în ceea ce privește ADN-ul. La începutul lui 1953 a descoperit că elementele componente esențiale ale ADN-ului, și anume patru baze azotate, trebuie să fie legate în perechi specifice, descoperire care le-a permis lui Watson și lui Crick să formuleze un model molecular dublu-spiralat pentru ADN. În 1962, cei doi savanți, împreună cu Maurice Wilkins, au primit Premiul Nobel. Lucrarea lui Watson, *Elicea dublă* (The Double Helix, 1968), o relatare a descoperirii legate de ADN, a suscitat controverse. Watson a predat la Universitatea Harvard (1955–1976) și a ocupat funcția de director al laboratorului Institutului Carnegie din Cold Spring Harbor în perioada 1968–1994. *Vezi și* Rosalind Franklin.

Watson, John B(roadus)

(09.01.1878, Travelers Rest, lângă Greenville, Carolina de Sud, SUA - 25.09.1958, New York, New York)

Psiholog american. Absolvent al Universității Chicago, Watson a predat la Universitatea Johns Hopkins în perioada 1908–1920. Este cunoscut mai ales pentru codificarea și răspândirea behaviorismului. În articolul său revoluționar *Psihologia așa cum o vede un behaviorist* (Psychology as a Behaviorist Views It, 1913), susținea că psihologia se limitează la studiul obiectiv și experimental al relațiilor dintre evenimentele din mediul înconjurător și comportamentul uman. În lucrarea *Comportament* (Behavior, 1914), s-a declarat total în favoarea utilizării subiecților animali pentru studierea reflexelor condiționate. În *Psihologia din punctul de vedere al unui behaviorist* (Psychology from the Standpoint of a Behaviorist, 1919) și-a extins principiile și metodele folosite în

experimentele pe animale. Watson a părăsit mediul universitar în 1920, în favoarea publicității.

Watson, Thomas J(ohn), Sr.

(17.02.1874, Campbell, New York, SUA - 19.06.1956, New York)

Industriaș american. S-a angajat la compania National Cash Register în 1899. În 1914 a devenit președintele acestei companii care, începând cu 1924, și-a schimbat numele în International Business Machines (IBM). Watson a făcut din IBM cel mai mare producător de mașini de scris electrice și de echipamente de procesare de date. Inițiind un program bine organizat de cercetare-dezvoltare, Watson a alcătuit o echipă de oameni bine pregătiți și bine plătiți, a instaurat un cod strict de vestimentație și a afișat faimosul semn Think în birourile companiei. În anii 1930 și 1940 s-a axat pe comerț extern, extinzând apoi influența IBM pe plan internațional. Fiind o persoană activă pe plan social, s-a remarcat prin eforturile de a susține artele și pacea mondială. Fiul său, Thomas John Watson, Jr. (n. 1914), a preluat de la tatăl său funcția de președinte (1952), director general (1961) și apoi director executiv (1972).

Watson, Tom *născut* Thomas Sturges

(n. 4.09.1949, Kansas City, SUA)

Jucător american de golf. A urmat cursurile Universității Stanford și a devenit jucător profesionist în 1971. A fost una dintre figurile dominante ale sportului în anii 1970, câștigând turneele British Open (1975, 1977, 1980, 1982, 1983), Masters (1977, 1981) și US Open (1982).

Watson-Watt, Robert Alexander *ulterior* Sir Robert

(13.04.1892, Brechin, Scoția - 05.12.1973, Inverness)

Fizician scoțian. Și-a început cariera ca meteorolog, studiind mecanismele de identificare a furtunilor. În calitate de șef (1935) al departamentului radio din cadrul Laboratorului Național de Fizică al Marii Britanii, s-a axat pe radiolocalizarea aeronavelor, identificând avioane situate la o distanță de 110 km prin emiterea de unde radio spre aparatele respective, recepționarea reflexiei undelor emise și măsurarea timpului de zbor. Acest experiment a condus la realizarea primului sistem radar funcțional, un element vital în apărarea Marii Britanii contra raidurilor aeriene germane (1940). Printre alte contribuții majore se numără un locator pe bază de raze catodice, folosit pentru a studia fenomenele atmosferice, numeroase cercetări în domeniul radiațiilor electromagnetice și invenții pentru siguranța zborului.

Watt, James

(19.01.1736, Greenock, Renfrewshire, Scoția - 25.08.1819, Heathfield Hall, lângă Birmingham, Warwick, Anglia)

Inginer și inventator scoțian. A fost în mare parte autodidact; și-a început cariera construind instrumente, apoi ca inginer la Canalul Forth and Clyde. Perfecționarea motorului cu aburi al lui Thomas Newcomen constă în folosirea unui condensator separat (1769), ceea ce a permis reducerea pierderilor de căldură latentă și a mărit considerabil eficacitatea motorului. Împreună cu Matthew Boulton a început să producă propriul motor, în 1775. În 1781 a adăugat mișcarea de rotație (printr-un așa-numit dispozitiv soare-planetă) pentru a înlocui mișcarea sus-jos a motorului original. În 1782 a patentat motorul cu dublă acțiune, în care pistonul efectua atât mișcări de tragere, cât și de împingere. Acest motor necesita însă o nouă metodă de conectare strânsă a pistonului la grindă. Watt a rezolvat problema în 1784, printr-un aranjament de tije conectate care ghidau axul pistonului în mișcare perpendiculară. Aplicarea sistemului centrifug la controlul automat al vitezei motorului (1788) și inventarea manometrului (1790) au completat motorul Watt, motor ce a avut un rol important în revoluția industrială. Watt a introdus conceptul de cal-putere; wattul, unitate de putere, îi poartă numele.

James Watt, pictură în ulei de H. Howard; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Watteau, (Jean-) Antoine

(10.10.1684, Valenciennes, Franța - 18.07.1721, Nogent-sur-Marne)

Pictor francez. Fiu al unui fabricant de țiglă; și-a făcut ucenicia la un artist local. La 18 ani a plecat la Paris, unde a lucrat pentru o

serie de pictori. Unul dintre aceștia realiza decoruri de teatru, influențând multe dintre lucrările lui Watteau care înfățișează artificiul teatral, în special commedia dell'arte și baletul. Lucrările sale se caracterizează prin liricul, fermecătorul și grațiosul stil rococo. Cea mai importantă dintre ele, *Pelerinaj în insula Cythera*, înfățișând pelerini care pleacă spre insula mitică a iubirii, a fost tabloul de prezentare când a devenit membru al Academiei, în 1717. Academicienii, neputând să-l încadreze în nici unul din genurile cunoscute, l-au apreciat ca pictor al petrecerilor galante, sau *fêtes galantes*, un nou gen important de pictură, întâlnit ulterior în numeroase picturi rococo.

Watts, André

(n. 20.06.1946, Nürnberg, Germania)

Pianist american de origine germană. Fiu al unui soldat afro-american și al unei unguroaice; a debutat la nouă ani într-un concert pentru copii, susținut de Orchestra din Philadelphia. A atras atenția în mod deosebit când, la 16 ani, a cântat sub bagheta lui Leonard Bernstein. Deși era deja muzician matur, a continuat să studieze cu Leon Fleischer (n. 1928), în loc să-și exploateze celebritatea. A realizat un turneu mondial susținut de Ministerul Afacerilor Externe în 1967, iar concertul din 1976 a reprezentat prima transmisiune în direct din istorie a unui recital.

Watts, Isaac

(17.07.1674, Southampton, Hampshire, Anglia - 25.11.1748, Stoke Newington, Londra)

Cleric disident englez, considerat părintele imnurilor religioase engleze. A studiat la Academia Disidentă Stoke Newington, Londra, iar mai târziu a devenit pastor disident al Capelei Independente (Congregaționiste) Mark Lane. Opera sa de lirică sacră include *Horae Lyricae* (1706), *Imnuri și cânturi religioase* (1707) și *The Psalms of David Imitated in the Language of the New Testament* (1719). Cele peste 600 de imnuri ale sale au devenit cunoscute prin religia protestantă. Printre ele se numără *Când contemplu minunata Cruce, O, Domnul nostru, sprijin al vremurilor trecute, Bucurie lumii, Iisus va domni.* Mare erudit, a publicat cărți pe diverse teme.

Wat Tyler, Răscoala lui ~

Vezi Răscoala țăranilor

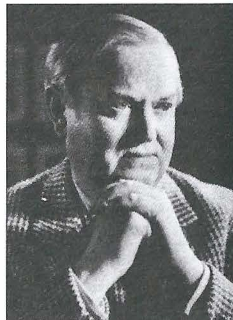
watusi

Vezi tutsi

Waugh, Evelyn (Arthur St. John)

(28.10.1903, Londra, Anglia - 10.04.1966, Combe Florey, lângă Taunton, Somerset)

Romancier englez. A fost educat la Oxford; a călătorit apoi ca observator, a scris romane, devenind în scurt timp faimos pentru spiritul sardonic și pentru tehnica strălucită. Cele mai bune romane satirice ale sale sunt *Declinul și căderea* (Decline and Fall, 1928), *Vile Bodies* (1930), *Black Mischief* (1932), *Un pumn de țărână* (A Handful of Dust, 1934), *Scoop* (1938) și *Decedatul* (The Loved One, 1948). S-a convertit la romano-catolicism în 1930, și de atunci romanele sale au început să reflecte insistent această doctrină. După ce a luptat în Al Doilea Război Mondial, a dus o viață retrasă, devenind tot mai conservator și mizantrop; în operele ulterioare a intenționat să fie mai grav; printre acestea se numără *Întoarcere la Brideshead* (Brideshead Revisited, 1945) și trilogia *Sabia onoarei* (Sword of Honour) – *Soldați* (Men at Arms, 1952), *Ofițeri și gentlemeni* (Officers and Gentlemen, 1955) și *Capitulare necondiționată* (Unconditional Surrender, 1961).

Evelyn Waugh, fotografie de Mark Gerson, 1964

Wavell, Archibald Percival *ulterior* Conte Wavell (de Eritreea și de Winchester)

(05.05.1883, Colchester, Essex, Anglia - 24.05.1950, Londra)

Ofițer în armata britanică. Era cunoscut ca excelent instructor militar; a devenit comandantul suprem al armatei britanice în Orientul Mijlociu în 1939. În Al Doilea Război Mondial s-a remarcat prin victoria din Africa de N asupra armatelor italiene, care erau numeric superioare (1940–1941), dar nu a putut stopa armata germană condusă de Erwin Rommel în campaniile din Africa de N. În calitate de comandant suprem în Asia de SE (1941–1943), nu a reușit să oprească invazia japonezilor în Malaysia, Singapore și Birmania (1942). A fost promovat la gradul de mareșal; a fost vicerege al Indiei între 1943 și 1947.

Wayne, Anthony
(01.01.1745, lângă Paoli, Pennsylvania, SUA - 15.12.1796, Presque Isle, Pennsylvania)

Ofițer în Revoluția Americană. A fost proprietarul unei tăbăcării, după care a fost numit colonel în Armata Continentală (1776). A făcut parte din ariergarda trupelor americane care se retrăgeau din Canada și i s-a dat comanda fortului Ticonderoga (1776). A fost promovat la gradul de general de brigadă (1777); a condus trupele în bătăliile din Brandywine, Paoli și Germantown și atacul reușit asupra fortului britanic de la Stony Point, New York (1779), iar pentru curajul său a primit porecla Anthony cel Sălbatic. A participat la asediul Yorktown și i-a învins, mai târziu, pe indienii aliați britanicilor din Georgia. În 1792, președintele George Washington l-a trimis pe Wayne să lupte împotriva indienilor din teritoriul Ohio, iar acesta a pus capăt rezistenței indiene prin Bătălia de la Fallen Timbers (1794).

Wayne, John
născut **Marion Michael Morrison**
(26.05.1907, Winterset, Iowa, SUA - 11.06.1979, Los Angeles, California)

Actor american. A lucrat inițial ca recuziter la studiourile Fox, întâlnindu-l apoi pe John Ford, care l-a distribuit în roluri mărunte începând cu 1928. După rolul principal din *Drumul uriașilor* (The Big Trail, 1930), a jucat în mai mult de 80 de filme cu buget mic, însă rolul său din filmul lui Ford *Diligența* (Stagecoach, 1939) i-a adus celebritatea. Fiind remarcat pentru imaginea sa de bărbat puternic și tăcut, Wayne, poreclit Ducele, a devenit unul dintre actorii cu cel mai mare succes de casă din istoria filmului. A jucat în filme western (majoritatea regizate de Ford), precum *Râul roșu* (Red River, 1948), *Purta o bentiță galbenă* (She Wore a Yellow Ribbon, 1949), *Rio Grande* (1950), *Căutătorii* (The Searchers, 1956), *Rio Bravo* (1959) și *Adevăratul curaj* (True Grit, 1969, Premiul Oscar), *Omul liniștit* (The Quiet Man, 1952), *The Alamo* (1960), pe care l-a regizat, *Hatari!* (1962) și *Beretele verzi* (The Green Berets, 1968), pe care l-a coregizat.

WCTU
Vezi Uniunea Moderată a Femeilor Creștine

Weaver, James B(aird)
(12.06.1833, Dayton, Ohio, SUA - 06.02.1912, Des Moines, Iowa)

Om politic american. A devenit susținător al mișcării ecologiste și a fost ales în Camera Reprezentanților din Iowa (1879–1881, 1885–1889). A contribuit la formarea Partidului Popular și a fost candidatul la președinție al acestui partid în 1892, adunând peste un milion de voturi populare și peste 22 de voturi electorale. După ce a contribuit la fuziunea Partidului Popular cu Partidul Democrat, s-a retras în statul Iowa.

Weaver, John
(21.07.1673, Shrewsbury, Shropshire, Anglia - 24.09.1760, Shrewsbury)

Profesor și dansator englez, cunoscut drept „părintele pantomimei engleze". În perioada 1700–1736 a produs și a jucat în drame dansante la teatrele în aer liber Drury Lane și Lincoln's Inn. Libretul său pentru *Iubirile lui Mark și Venus* (The Loves of Mars and Venus, 1717) a fost prima dramă dansantă publicată și a ilustrat combinarea intrigii cu dansul, dezvoltată mai târziu de Jean-Georges Noverre și Gasparo Angiolini ca *ballet d'action*.

Weaver, Warren
(1894, Reedsburg, Wisconsin, SUA - 1978)

Matematician american. A studiat la Universitatea din Wisconsin, unde a predat în perioada 1920–1932, și a fost directorul Secției de Științe Naturale a Fundației Rockefeller între 1932 și 1955. Este considerat prima persoană care a sugerat ideea folosirii computerelor electronice pentru traducerea limbajelor naturale. Într-un memoriu din 1949, a propus folosirea tehnicilor statistice din domeniul teoriei informatice la traducerea automată a unui text dintr-un limbaj natural în altul. Propunerea lui se baza pe presupunerea că un document într-un limbaj uman poate fi văzut ca fiind scris într-un cod, care poate fi spart ca orice alt cod.

Web
Vezi World Wide Web

Webb, Sidney (James) și Beatrice
(22.01.1858, Gloucester, Gloucestershire, Anglia - 30.04.1943, Liphook, Hampshire; 13.07.1859, Londra, Anglia - 13.10.1947, Liphook, Hampshire)

Reformatori socialiști britanici. Sidney era funcționar în serviciile civile când a fost

recrutat în Societatea Fabiană de George Bernard Shaw. A scris primul tratat fabian, *Realități pentru socialiști* (Facts for Socialists, 1887), și a început să țină cursuri despre socialism. În 1891 a întâlnit-o pe Beatrice (născută Martha Beatrice Potter), autoare a lucrării *Mișcarea de colaborare în Marea Britanie* (The Cooperative Movement in Great Britain, 1891). Cei doi s-au căsătorit în 1892 și au scris împreună lucrările *Istoria sindicalismului* (The History of Trade Unionism, 1894) și *Democrația industrială* (Industrial Democracy, 1897), lucrări cu o mare influență asupra publicului. În calitate de membru al Consiliului din Londra (1892–1910), Sidney a efectuat reforme importante în domeniul educației publice. Soții Webb au fost cofondatori ai Școlii Londoneze de Economie și au contribuit la reorganizarea Universității din Londra. În calitate de membră a Comisiei pentru Protecția Săracilor (1905–1909), Beatrice a scris un raport care a anticipat asistența socială. În 1914 au intrat în Partidul Laburist, pentru care Sidney a scris influenta declarație politică intitulată *Munca și noua ordine socială* (Labour and the New Social Order, 1918). A fost parlamentar în perioada 1922–1929 și secretar colonial între 1929 și 1931, primind titlul de Baron Passfield de Passfield Corner în 1929. Impresionați de Uniunea Sovietică, după vizita efectuată în 1932, soții Webb au scris lucrarea *Comunismul sovietic: o nouă civilizație?* (Soviet Communism: A New Civilisation?, 1935).

Webber, Andrew Lloyd

Vezi Lloyd Webber, Andrew

Weber, Carl Maria (Friedrich Ernst) von

(18.11.1786, Eutin, Holstein, azi Germania - 05.06.1826, Londra, Anglia)

Compozitor german, fiu de muzicieni și văr primar cu soția lui Wolfgang Amadeus Mozart. S-a născut cu o malformație la șold și nu a avut niciodată o constituție puternică. A luat lecții de compoziție de la Michael Haydn (1737–1806) și de la abatele Vogler (1749–1814), care l-a recomandat pentru un post la Breslau (1804–1806). Operele sale au început să aibă succes, astfel încât Weber a devenit, în scurt timp, director al Operei din Praga (1813–1816), pe care a salvat-o de la ruină; deoarece nu mai avea timp de compoziție, a demisionat. A început să compună din ce în ce mai mult, deși dădea deja semne de tuberculoză, boală care avea să-i scurteze viața. Numit capelmaestru pe viață la Dresda, a început să lucreze la capodopera sa, *Der Freischütz* (1821), a cărei premieră i-a adus faimă internațională. Libretul următoarei sale opere, *Euryanthe* (1823), a fost însă atât de slab, încât muzica sa admirabilă nu a mai avut succes, iar opera sa finală, *Oberon* (1826), compusă pentru Londra, nu a avut succes decât în capitala engleză. Weber s-a stins din viață în Anglia, la vârsta de 39 de ani.

Weber, legea ~ *sau* legea Weber-Fechner

În psihofizică, lege importantă din punct de vedere istoric, cuantificând percepția schimbării la un stimul dat. Formulată prima dată în 1834 de fiziologul german Ernst Heinrich Weber (1795–1878) și apoi elaborată de studentul acestuia, Gustav Theodor Fechner, această lege enunță faptul că intensitatea minim decelabilă de organul de simț este direct proporțională cu intensitatea stimulului. S-a demonstrat mai târziu că această lege nu se aplică la stimuli extremi.

Weber, Max

(21.04.1864, Erfurt, Prusia - 14.06.1920, München, Germania)

Economist și sociolog german. A fost fiul unui bogat om politic liberal și al unei calviniste; a fost un savant extrem de sârguincios, suferind însă unele căderi nervoase. Cea mai cunoscută și controversată lucrare a sa, *Etica protestantă și spiritul capitalismului* ((Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus, 1904–1905), conține analize psihologice inspirate din experiența proprie; lucrarea examinează relația dintre moralitatea calvinistă (sau puritană), munca forțată, birocrație și succesul economic în capitalism (*vezi* etica protestantă). Weber a scris despre fenomene sociale cum ar fi misticismul și charisma, fenomene antitetice, din punctul său de vedere, atât în lumea modernă, cât și în procesul de raționalizare inerent acesteia. Eforturile lui Weber au contribuit la stabilirea sociologiei ca disciplină academică în Germania, iar munca sa continuă să capteze interesul multor oameni de știință din acest domeniu. A influențat profund teoria sociologică, prin insistența

sa asupra necesităţii de obiectivitate şi prin analiza acţiunilor umane prin prisma motivaţiei. Scrierile voluminoase, majoritatea publicate postum, includ *Economia şi societatea* (Wirtschaft und Gesellschaft, 2 vol., 1922–1925) şi *O istorie economică generală* (Wirtschaftsgeschichte, 1923).

Webern, Anton (Friedrich Wilhelm von)

(03.12.1883, Viena, Austria - 15.09.1945, Mittersill, lângă Salzburg)

Compozitor austriac. În copilărie a studiat pianul şi violoncelul; şi-a luat doctoratul la Universitatea din Viena, specializându-se în muzica lui H. Isaac. În 1904 a luat, împreună cu Alban Berg, lecţii de compoziţie cu Arnold Schönberg, iar Webern a început să combine atonalitatea cu contrapunctul complex, în stilul lui Isaac, creând lucrări deosebite prin extraordinara lor delicateţe şi concizie. În timp ce Schönberg lucra la metoda sa dodecafonică, Webern se orienta independent într-o direcţie similară, iar după ce Schönberg a finalizat sistemul, Webern l-a aplicat în lucrări relativ extinse, cum ar fi *Simfonie* (1928), *Concert* (1934) şi *Variaţiuni pentru pian* (1936), însă caracterul creaţiilor sale a rămas radical diferit de creaţiile contemporanilor săi. În cea mai mare parte a vieţii a activat ca dirijor. În timpul ocupaţiei Austriei, aproape de sfârşitul celui de Al Doilea Război Mondial, a ieşit din greşeală afară în timpul unui raid, fiind împuşcat mortal de un soldat american într-un schimb de focuri. Deşi Webern a fost prea puţin apreciat în timpul vieţii, lucrările sale au influenţat extraordinar lumea muzicală internaţională în deceniile postbelice.

Webster-Ashburton, Tratatul de la ~

(1842)

Tratat între SUA şi Marea Britanie, care a stabilit graniţa de NE a SUA. Negociat de secretarul de stat american Daniel Webster şi de ambasadorul britanic, lordul Ashburton, tratatul prevedea, de asemenea, cooperarea anglo-americană pentru suprimarea comerţului cu sclavi, stabilirea graniţei actuale între Maine şi New Brunswick, acordarea SUA a dreptului de navigaţie pe râul St. John, stipularea extrădării în cazurile penale nonpolitice şi stabilirea unui cod naval complementar pentru prevenirea comerţului cu sclavi pe coasta africană.

Webster, Ben(jamin Francis)

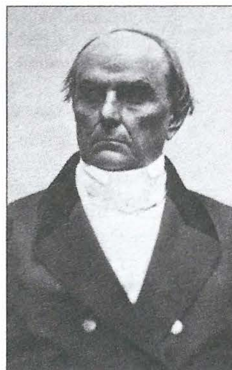
(27.03.1909, Kansas City, Missouri, SUA - 20.09.1973, Amsterdam, Olanda)

Saxofonist american, unul dintre cei mai importanţi interpreţi ai epocii swing. A fost influenţat de Coleman Hawkins şi Johnny Hodges; a cântat în mai multe formaţii de swing importante, iar în 1940 a intrat în formaţia lui Duke Ellington. După 1943 a activat în special ca şef al unor mici ansambluri; în 1964 s-a mutat la Copenhaga. Tonul senzual şi vibrato-ul larg erau trăsăturile distinctive, devenind unul dintre cei mai mari interpreţi de balade jazz.

Webster, Daniel

(18.01.1782, Salisbury, New Hampshire, SUA - 24.10.1852, Marshfield, Massachusetts)

Om politic şi avocat american, ales prin vot în Camera Reprezentanţilor (1813–1817). Stabilindu-se la Boston în 1816, şi-a făcut o carieră prosperă ca avocat şi a fost reprezentantul statului Massachusetts în Camera Reprezentanţilor în perioada 1823–1827. A pledat în mai multe cazuri-precedent în faţa Curţii Supreme de Justiţie, printre care cazul Colegiului Dartmouth, McCulloch vs Maryland şi Gibbons vs Ogden. A fost ales prin vot în Senatul american (1827–1841, 1845–1850); a devenit un orator renumit prin susţinerea Uniunii şi prin opoziţia faţă de mişcarea de abrogare şi faţă de susţinătorii acesteia, John C. Calhoun şi Robert Y. Hayne. Ca secretar de stat (1841–1843, 1850–1852), a fost negociator în Tratatul Webster-Ashburton pentru aplanarea disputei referitoare la graniţa Canada-Maine.

Daniel Webster

Webster, John

(1580, Londra, Anglia - 1632)

Dramaturg britanic. Despre viaţa lui se ştiu foarte puţine lucruri, însă este posibil să fi fost mai întâi actor, începând să scrie ulterior piese de teatru. A colaborat cu mai mulţi dramaturgi de primă mână, printre care Thomas Dekker. Este cunoscut mai

ales pentru tragediile *Diavolul alb* (The White Devil, 1612) și *Ducesa din Malfi* (The Duchess of Malfi, 1623), piese care abordează crimele și faptele sângeroase care apar în disputele familiale din nobilimea italiană. Aceste piese sunt adesea considerate cele mai bine scrise tragedii englezești ale sec. XVII, după cele ale lui William Shakespeare.

Webster, lacul ~

Vezi lacul Chargoggagoggmanchauggauggagoggchaubunagungamaugg

Webster, Noah

(16.10.1758, West Hartford, Connecticut, SUA - 28.05.1843, New Haven, Connecticut)

Lexicograf și scriitor american. A studiat dreptul la Universitatea Yale. Lucrând ca profesor la New York, a început să promoveze o educație specific americană. Primul său pas a fost publicarea lucrării *O gramatică a limbii engleze* (A Grammatical Institute of the English Language), incluzând *Ortograful american* (The American Spelling Book, 1783), faimosul „Îndreptar ortografic cu coperte albastre", care a avut vânzări de peste 100 de milioane de exemplare (fiind probabil cea mai bine vândută carte din istoria SUA), asigurându-i un venit solid pentru restul vieții. Federalist înfocat, Webster a fondat două ziare profederaliste (1793), dar a scris articole politice și pe alte teme. În 1821 a fost cofondatorul Colegiului Amherst. A editat primul dicționar în 1806; în 1807 a început să lucreze la *Dicționarul american al limbii engleze* (American Dictionary of the English Language, 1828; a doua ediție, 1840), considerat piatră de hotar în acest domeniu. Dicționarul lui Webster, reflectând convingerea autorului că gramatica, ortografia și uzul trebuie să se bazeze pe limba vie, vorbită, a devenit fundamental în stabilirea integrității și vitalității limbii engleze americane. Drepturile de editare ale acestui dicționar au fost cumpărate de George și Charles Merriam, a căror firmă a dezvoltat seria de dicționare Merriam-Webster.

Wedekind, Frank
născut **Benjamin Franklin**

(24.07.1864, Hanovra - 09.03.1918, München, Germania)

Dramaturg și actor britanic. A trăit în Elveția (1872–1884), apoi la München, unde a profesat în mai multe domenii, cum ar fi jurnalismul și cabaretul. A început să scrie piese de teatru în 1891, însă piesa *Deșteptarea primăverii* (Frühlings Erwachen) a creat un mare scandal din cauza temei sale - trezirea sexualității adolescentine. În ciclul *Lulu*, care conține piesele *Spiritul pământului* (Erdgeist, 1895) și *Cutia Pandorei* (Die Büchse der Pandora, 1904), dramaturgul a extins tema sexului în lumea interlopă și a introdus personajul amoral Lulu. În piesele sale a folosit tehnici precum scene episodice, dialog fragmentat, distorsionare și caricatură, prefigurând astfel teatrul absurdului și realizând o tranziție de la realism la expresionism.

Wedemeyer, Albert C(oady)

(09.07.1897, Omaha, Nebraska, SUA - 17.12.1989, Ft. Belvoir, Virginia)

Ofițer american. A absolvit Academia Militară West Point și a îndeplinit stagii militare în China, Filipine și Europa până la începerea celui de Al Doilea Război Mondial. A fost ofițer al statului-major în divizia de avioane de luptă din cadrul Departamentului American de Război (1941–1943) și principalul autor al Programului Victory din 1941, pentru intrarea SUA în război; a contribuit și la realizarea unor strategii combatante, cum ar fi campania din Normandia. A devenit șef de personal sub conducerea generalului Jiang Jieshi și comandant al forțelor americane în China (1944–1946). S-a retras în 1951 și a fost promovat la gradul de general în 1954.

Wedgwood, Josiah

(botezat în 12.07.1730, Burslem, Staffordshire, Anglia - 03.01.1795, Etruria, Staffordshire)

Proiectant și producător britanic de obiecte de olărie. Familia sa făcea parte din breasla olarilor încă din sec. XVII. După o perioadă de ucenicie la fratele său mai mare, a format un parteneriat cu un alt olar și apoi s-a lansat pe cont propriu. A abordat această meserie dintr-un unghi științific, având un succes atât de mare, încât chiar producătorii de porțelanuri Meissen și Sèvres și-au văzut afacerile amenințate. Numeroasele sale inovații includ dezvoltarea unui smalț verde, foarte popular și în zilele noastre, perfecționarea ceramicii creamware și inventarea pirometrului. Fiica sa, Susannah, a fost mama lui Charles Darwin. *Vezi și* ceramică Wedgwood, familia Wood.

Wedgwood, ceramică ~

Obiecte din porțelan englezesc realizate de fabricile Staffordshire, produse inițial de Josiah Wedgwood. Produsele din ceramică de tip creamware erau preferate de clasa socială de mijloc datorită calității lor excepționale, durabilității și prețului convenabil. Ceramica din bazalt negru (începând cu 1768) era preferată de anticari datorită texturii fine, nesmălțuite, care imita obiectele antice. În tradiția neoclasică se încadrau obiectele de jasp (începând cu 1775), un material alb, mat și nesmălțuit care putea să fie colorat. Ornamente albe erau aplicate pe un corp colorat, obținându-se astfel un aspect de camee antică. Cu ajutorul unor artiști precum John Flaxman, Wedgwood a realizat multe obiecte în stil antic. Producția de obiecte Wedgwood continuă și astăzi.

Vas de jasp, ceramică Wedgwood, Staffordshire, Anglia, cca 1785; Muzeul Victoria & Albert, Londra

MUZEUL VICTORIA & ALBERT, LONDRA; FOTO WILFRID WALTER–EB INC.

Weed, Thurlow

(15.11.1797, Cairo, New York, SUA - 22.11.1882, New York)

Jurnalist și om politic american. A lucrat la diferite ziare în acest stat. A fost șef al mișcării antimasonice și fondatorul cotidianului *Albany Evening Journal* (1830–1863). A contribuit la formarea Partidului Liberal la New York, la alegerea în funcția de guvernator a lui William Seward (1838) și la alegerea ca președinte a lui William H. Harrison (1840). A devenit apoi membru activ în Partidul Republican, fiind susținătorul președintelui Abraham Lincoln. În 1861 a fost trimis în Anglia pentru a câștiga susținere în problema unirii.

Weelkes, Thomas

(botezat în 25.10.1576, Elsted, Sussex?, Anglia - 30.11.1623, Londra)

Compozitor și organist britanic. A publicat prima partitură de madrigale în 1597 și a fost numit organist la Colegiul Winchester în 1598. Următoarea culegere de madrigale, cele mai importante, au fost publicate curând după aceea (1598, 1600), iar volumul final, în 1608. Lucrările sale se caracterizează printr-un cromatism puternic, folosit în scopuri expresive.

Wegener, Alfred (Lothar)

(01.11.1880, Berlin, Germania - 11.1930, Groenlanda)

Meteorolog și geofizician german. După obținerea doctoratului în astronomie (1905), a fost interesat de paleoclimatologie, călătorind în Groenlanda pentru a studia circulația aerului polar. A formulat prima expunere completă a ipotezei derivei continentelor, pe care a prezentat-o în *Originea continentelor și a oceanelor* (Die Entstehung der Kontinente und Ozeane, 1915). Teoria lui și-a câștigat câțiva susținători, dar majoritatea geologilor au respins-o pe la 1930 din cauza incertitudinii postulatelor sale despre forța care determină mișcarea continentelor. Această teorie a fost reconsiderată în anii 1960 ca parte a teoriei tectonicii plăcilor. Wegener a murit în timpul celei de-a patra expediții în Groenlanda.

Wei

Râu în partea central-nordică a Chinei. Izvorăște din munții din SE provinciei Gansu, curge spre E de-a lungul provinciei Shaanxi și se unește cu fluviul Huang He. Are o lungime de 864 km. Valea sa a fost leagănul civilizației chineze și până în sec. X d.Hr. a fost locația a numeroase capitale. În sec. III î.Hr., regiunea din jurul confluenței râurilor Ching și Wei a fost locul primului sistem de irigații din China.

Wei de Nord, dinastia ~ *sau* dinastia Toba

(386-534/535 d.Hr.)

Cea mai îndelungată și cea mai puternică dintre dinastiile chineze de N care au domnit după dinastia Han și înainte ca dinastiile Sui și Tang să reunifice China. Înființată de membrii tribului Toba, dinastia Wei de Nord și-a apărat teritoriul împotriva altor nomazi din N și, până în 439 d.Hr., a unificat întreaga zonă de N a Chinei. Stilul de viață Wei a devenit mai sedentar, iar populația toba, impresionată de cultura chineză, a început să o imite. Pentru a cultiva pământul abandonat în timpul războiului, sute de mii de țărani au fost strămutați și au primit pământ,

în urma sistemului distribuției de parcele egale. Conducătorii dinastiei Wei de Nord erau protectorii budismului, și astfel perioada este recunoscută pentru arta budistă, în special din peșterile de la Yungang. Singura excepție a constituit-o împăratul Taiwu, care i-a persecutat pe budiști și a sprijinit taoismul.

Wei de Nord, sculptura ~

Sculptură chineză, dominată de imagini simple reprezentându-l pe Buddha, care datează din timpul dinastiei Wei de Nord (386–534/535 d.Hr.). Arta reprezintă prima influență majoră a budismului în China și poate fi împărțită în două perioade importante. Primul stil (cca 452–494 d.Hr.) este un amalgam de influențe străine a căror origine se găsește în arta budistă din India și este caracterizată prin stilizarea greoaie a blocurilor de piatră. Cel de-al doilea stil (cca 494–535 d.Hr.) îl înfățișează pe Buddha în costumul unui învățat chinez. Costumul se remarcă prin căderea într-o cascadă sinuoasă a țesăturii care învăluie forma din ce în ce mai aplatizată a siluetei.

Wei Mengbian *sau* Wei Meng-Pien

(activ prin 340 d.Hr.)

Inginer mecanic chinez. A proiectat numeroase vehicule pe roți, printre care un hodometru (pentru măsurarea distanțelor) și o căruță care indica sudul. A construit o moară-trăsură, la care mișcarea roților comanda un set de pietre de moară și ciocane care măcinau automat semințele. Mecanismele sale le-au anticipat pe cele proiectate ulterior de inginerii europeni.

Wei Zhongxian *sau* Wei Chung-hsien

(1568, Suning, provincia Heibei, China - 1627, provincia Anhui)

Eunuc care a condus guvernul chinez între 1624 și 1627. Fiind prieten apropiat al doicii viitorului împărat Tianji (d. 1620–1627), Wei a câștigat încrederea prințului. Ajuns la putere, împăratul, slab și indecis, l-a lăsat pe Wei să conducă, în fapt. Wei a impus taxe zdrobitoare provinciilor, a exploatat fără milă populația, și-a asuprit dușmanii, a terorizat clasa oficială și a alcătuit guvernul din oportuniști și profitori. A pierdut puterea când împăratul a murit, el spânzurându-se, pentru a evita un proces. Este considerat cel mai puternic eunuc din istoria Chinei.

Weidman, Charles

născut **Charles Edward Weidman, Jr.**

(22.07.1901, Lincoln, Nebraska, SUA - 15.07.1975, New York, New York)

Dansator, profesor și coregraf american de dans modern. A studiat la Școala Denishawn, fiind membru al aceleiași trupe în anii 1920. În 1928 a fondat, împreună cu Doris Humphrey, școala și compania de dans Humphrey-Weidman, unde a realizat coregrafia a numeroase spectacole. În 1945 și-a deschis propria școală, iar în 1948 a fondat Compania de dans dramatic, în cadrul căreia a semnat Theatre Dance Co. și coregrafia capodoperei sale *Fabule din vremea noastră* (Fables for Our Time). A continuat să predea, să realizeze coregrafii și să danseze și în anii 1970.

Weierstrass, Karl (Theodor Wilhelm)

(31.10.1815, Ostenfelde, Bavaria, Germania - 19.02.1897, Berlin)

Matematician german. A predat la Universitatea din Berlin (din 1856). După mai mulți ani de studiu individual, un articol al său din 1854 a constituit începutul unei serii de contribuții importante, pe care le-a realizat în special prin conferințe. Este celebru pentru contribuția la teoria funcțiilor și este supranumit părintele analizei matematice moderne. Cea mai mare influență a exercitat-o asupra studenților, mulți dintre aceștia având un rol important în dezvoltarea ulterioară a matematicii.

Weil, Simone

(03.02.1909, Paris, Franța - 24.08.1943, Ashford, Kent, Anglia)

Filozof și scriitoare franțuzoaică. După ce a absolvit cursurile celebrei École Normale Supérieure, a predat filozofia în licee și a lucrat în fabrici, împărțindu-și veniturile cu săracii și trăind în condiții modeste. A susținut forțele antifranchiste în Războiul Civil Spaniol și a colaborat cu Rezistența Franceză în Al Doilea Război Mondial. Deși evreică prin origini, s-a convertit la catolicism în anii 1940. A murit de tuberculoză la 34 de ani, boală agravată de înfometarea voită, prin intermediul căreia se solidariza cu persoanele oprimate din Franța ocupată. Operele sale, publicate postum, printre care *Gravitate și grație* (La Pesanteur et la Grace, 1947), *Nevoia de rădăcini* (L'Enracinement, 1949), *Așteptându-l pe Dumnezeu* (Attente de Dieu, 1950) și *Caiete* (Cahiers, 3 vol.,

1951–1956), au influențat gândirea socială franceză și engleză, prin modul ei minuțios de a explora propria viață religioasă, precum și prin analiza relației individului cu statul și cu Dumnezeu. A dedicat pagini importante neajunsurilor spirituale ale societății industrializate moderne și ororilor totalitarismului.

Weill, Kurt (Julian)

(02.03.1900, Dessau, Germania - 03.04.1950, New York, New York, SUA)

Compozitor american de origine germană. Fiu al unui cantor, la vârsta de 15 ani lucra deja ca acompaniator într-un teatru. A studiat compoziția cu Engelbert Humperdink o perioadă scurtă de timp, câștigând, în calitate de compozitor, o experiență bogată. Pentru un curs cu Feruccio Busoni (1920), a scris prima lui simfonie. A atras atenția publicului cu opera într-un act *Der Protagonist* (1925), al cărei stil vioi și liber îl prefigura pe cel al capodoperelor sale. În 1927 a lucrat împreună cu Bertolt Brecht la *Opera de trei parale* (1928) într-un nou stil „cabaret"; această operetă a avut un succes imens atât la Berlin, cât și în întreaga lume. În 1929, cei doi au produs *Happy End*, iar în 1930 – *The Rise and Fall of the City of Mahagonny*. Când naziștii au preluat puterea, în 1933, Weill a fugit la Paris împreună cu soția sa, Lotte Lenya, iar acolo a compus *Cele șapte păcate capitale* (The Seven Deadly Sins, 1933). În 1935, soții Weill au emigrat în SUA; acolo, a fost coautor a unor operete precum *Knickerbocker Holiday* (1938), *Lady in the Dark* (1941), *One Touch of Venus* (1943) și *Lost in the Stars* (1949).

Weimar, Republica de la ~

Guvernare a Germaniei între 1919 și 1933, numită astfel după adunarea întrunită la Weimar în 1919, care a adoptat constituția. În primii ani, Republica de la Weimar a trecut printr-o perioadă de dificultăți economice și financiare, de instabilitate politică, dar s-a redresat considerabil la sfârșitul anilor 1920. Printre cei mai importanți lideri politici se numără președinții Friedrich Ebert (1919–1925) și Paul Von Hindenburg (1925–1934), precum și Gustav Stresemann, cancelar (1923) și ministru al afacerilor externe (1923–1929). Începând cu Marea Depresiune, prăbușirea politică și economică a republicii i-a permis lui Adolf Hitler să preia puterea și să devină cancelar (1933), după care a suspendat constituția Republicii de la Weimar.

Weimaraner

Rasă de câine crescută la începutul sec. XIX de nobilii germani de la curtea din Weimar. Folosită inițial la vânătoarea de animale mari, această rasă a fost apoi antrenată pentru vânătoarea de păsări. Este un câine grațios, cu urechi mari, căzute, are ochii gri, albaștri sau chihlimbarii; blana este scurtă, netedă, lucioasă, de culoare gri sau gri-argintie. Este înalt de 58–69 cm și cântărește 32–39 kg. Are o atitudine vigilentă și echilibrată, fiind cunoscut ca un vânător agresiv, dar un bun companion și câine de pază.

Weingartner (Paul) Felix, Edler (Lord) von Münzberg

(02.06.1863, Zara, Dalmația, Imperiul Austriac - 07.05.1942, Winterthur, Elveția)

Dirijor și compozitor german. După ce a studiat la Leipzig, a fost remarcat de Franz Liszt, care i-a aranjat premiera celei dintâi opere la Weimar (1884). A fost dirijor la Danzig, Hamburg și Mannheim, devenind dirijorul Operei din Berlin, în 1891. I-a succedat lui Gustav Mahler la Opera din Viena (1908–1911), rămânând dirijor aici până în 1927. A fost directorul Conservatorului din Basel (1927–1933) și un compozitor remarcabil.

Weir, Peter (Lindsay)

(n. 21.08.1944, Sydney, Australia)

Regizor de film australian. După ce a fost cameraman și producător la un studio de film australian, în 1973 a început să regizeze filme. A câștigat renume internațional cu filmul de atmosferă *Picnic la Hanging Rock* (Picnic at Hanging Rock, 1975), urmat de *Ultimul val* (The Last Wave, 1977), *Gallipoli* (1981) și *Anul aventurilor* (The Year of Living Dangerously, 1982). Printre filmele de mai târziu, produse la Hollywood, se numără *Martorul* (Witness, 1985), *Coasta Mosquito* (The Mosquito Coast, 1986), *Cercul poeților dispăruți* (Dead Poets Society, 1989) și *The Truman Show* (1998).

Weiser, Johann Conrad

(02.11.1696, lângă Herrenberg, Württemberg - 13.07.1760, Womelsdorf, Pennsylvania)

Agent colonist american. A emigrat la New York în 1710, unde a trăit o perioadă scurtă în comunitatea de indieni irochezi, înainte

de a deveni fermier și interpret al indienilor. În 1729 s-a stabilit în Pennsylvania, unde a lucrat ca agent al coloniei de indieni. A intermediat tratate pentru triburile irocheze și guvernele coloniale, tratate care au facilitat formarea unei alianțe britanico-indiene împotriva francezilor.

Weisgall, Hugo (David)

(13.10.1912, Eibenschutz, Moravia - 11.03.1997, Manhasset, New York, SUA)

Compozitor american de origine cehă. Fiu al unui cântăreț de operă, cantor și compozitor, a fost crescut la Baltimore, începând cu 1920. A studiat compoziția cu Rogers Sessions și dirijatul cu Fritz Reiner, dându-și, de asemenea, doctoratul în literatura germană la Universitatea Johns Hopkins. Este considerat unul dintre cei mai importanți compozitori americani de muzică de operă datorită calității textelor sale și unicității stilului. Operele sale includ *Tenorul* (The Tenor, 1950), *Mai puternic* (The Stronger, 1952) și *Șase personaje în căutarea unui autor* (Six Characters in Search of an Author, 1956); ultima operă terminată, *Ester* (1993), s-a bucurat de succes internațional.

Weiss, Peter (Ulrich)

(08.11.1916, Nowawes, lângă Potsdam, Germania - 10.05.1982, Stockholm, Suedia)

Dramaturg german. După ce a părăsit Germania în 1934, familia acestuia s-a stabilit în Suedia. A pictat și a regizat filme avangardiste în anii 1950, apoi s-a orientat către ficțiune și teatru, câștigându-și reputația în Germania cu romanul *Exilul* (Fluchtpunkt, 1962). Fiind interesat de revoluție și de violență, a devenit celebru pe plan mondial cu piesa *Persecutarea și asasinarea lui Jean-Paul Marat de către deținuții de la Ospiciu Charenton sub conducerea Marchizului de Sade* (Die Verfolgung und Ermordung Jean Paul Marats dargestellt durch die Schauspielgruppe des Hospizes zu Charenton unter Anleitung des Herrn de Sade, 1964). Asociat teatrului mișcării de fapt, a scris, de asemenea, piese documentare precum *Investigația* (1965) și *Discurs despre Vietnam* (1968).

Weissmuller, Johnny *născut* Peter John

(02.06.1904, Freidorf, lângă Timișoara, România - 20.01.1984, Acapulco, Mexic)

Înotător în stilul liber și actor american. S-a mutat la Chicago, unde a urmat cursurile universității din acest oraș, devenind campion la înot. A câștigat cinci medalii de aur la Jocurile Olimpice (trei în 1924, două în 1928) și a stabilit 67 de recorduri mondiale. Mai târziu a devenit și mai cunoscut ca actor, jucând în rolul lui Tarzan în 12 filme (1932–1948), creând apoi personajul din benzi desenate Jungle Jim, pentru film și televiziune.

Weizmann, Chaim (Azriel)

(27.11.1874, Motol, Polonia, Imperiul Rus - 09.11.1952, Rehovot, Israel)

Chimist palestinian de origine rusă și primul președinte al Israelului (1949–1952). Și-a luat doctoratul în chimie și a patentat mai multe substanțe colorante. În 1904 s-a mutat în Anglia pentru a preda. Descoperirea, în 1912, a unei bacterii care putea transforma carbohidrații în acetonă s-a dovedit foarte prețioasă pentru industria britanică de armament în timpul Primului Război Mondial, guvernul facilitându-i negocierile pentru Declarația Balfour (1917). În 1919 a obținut un acord de coexistență arabo-evreiască în Palestina de la emirul Faysal ibn Husayn, iar în 1920 a devenit președintele Organizației Mondiale Sioniste, funcție din care a fost demis în 1931. În ciuda conflictelor cu extremiștii sioniști, a fost trimis în SUA în 1948 pentru a asigura susținerea Israelului, iar în 1949 a fost ales președinte al Israelului.

Welch, William Henry

(08.04.1850, Norfolk, Connecticut, SUA - 30.04.1934, Baltimore)

Patolog american. A studiat patologia în Germania, înainte de a se întoarce pentru a înființa primul laborator de patologie la Colegiul Medical al Spitalului Bellevue (1879). Începând cu 1893 a fost rectorul Universității Johns Hopkins, unde a înființat primul departament universitar de patologie din SUA. I-a angajat pe William Osler și William S. Halsted la această facultate, fiind primul decan al ei (1893–1898). Planul său de învățământ a revoluționat medicina americană prin introducerea științelor fizice și implicarea studenților în activitatea clinică și în studiul de laborator. Welch a demonstrat, de asemenea, efectele toxinei difteriei și a descoperit bacteria care provoacă febra în urma rănilor și în cangrenă.

Weld, Theodore Dwight
(23.11.1803, Hampton, Connecticut, SUA - 03.02.1895, Hyde Park, Massachusetts)

Reformator american. A renunțat la studiile teologice, devenind membru al Societății Americane Împotriva Sclaviei (1834). Articolele sale *Biblia împotriva sclaviei* (The Bible against Slavery, 1837) și *Sclavia* (Slavery as It Is, 1839) au contribuit la aderarea unor personalități precum James Birney, Henry Ward Beecher și Harriet Beecher la cauza antisclaviei. S-a căsătorit cu colega sa, Sarah Grimké (1838), împreună cu care a condus școli și a predat în New Jersey și Massachusetts. Între 1841 și 1843, Weld a înființat un birou destinat luptei împotriva sclaviei în Washington DC, pentru a-i susține pe oamenii politici să anuleze legile sclaviei.

Welensky, Roy *ulterior* Sir Roy
(20.01.1907, Salisbury, Rhodesia de Sud - 05.12.1991, Blandform Forum, Dorset, Anglia)

Om politic rhodesian. În tinerețe a lucrat la căile ferate, devenind mai târziu șeful Sindicatului Muncitorilor Căilor Ferate. A fost campion de box la categoria grea în Rhodesia între 1925 și 1927. Și-a început cariera politică în 1938, reprezentând Rhodesia de Nord. A fost susținător al Federației din Rhodesia și Nyasaland (în prezent Malawi); a fost ales în Parlament, devenind prim-ministru în 1956. A deținut această funcție până în 1963, când Federația a fost desființată și Rhodesia de Sud și-a declarat independența.

Welf, dinastia ~
Dinastie de nobili și conducători germani. Descendenți ai contelui Welf al Bavariei (începutul sec. IX d.Hr.), ale cărui fiice s-au căsătorit cu Ludovic cel Pios și cu Ludovic Germanicul. Nobilii din familia Welf s-au înrudit cu casa Este, în sec. XI. L-au susținut pe papă împotriva împăratului Henric IV, fiind rivalii familiei Hohenstaufen în Europa Centrală și în Italia (unde aceștia se numeau guelfi; *vezi* guelfi și ghibelini). Făcând parte din casa de Hanovra, au devenit conducătorii Britaniei.

Welfare
Vezi Roosevelt

Welk, Lawrence
(11.03.1903, Strasburg, Dakota de Nord, SUA - 17.05.1992, Santa Monica, California)

Șef de formație și interpret de televiziune. S-a născut într-un sat unde se vorbea limba germană; a învățat să cânte la acordeon, înființând două formații care au devenit orchestre în Midwest. A plecat la Los Angeles, unde programul său de TV - *The Lawrence Welk Show* (1955–1971) - în care se cânta și se dansa, a avut un succes enorm. Între 1971 și 1982, acest program a purtat numele *Memories with Lawrence Welk*. Cunoscut pentru modestia și amabilitatea sa, dar și pentru expresia preferată „wunnerful, wunnerful", a interpretat muzică ușoară, nostalgică, cântând împreună cu mulți artiști celebri, precum surorile Lennon.

Weller, Thomas H(uckle)
(15.06.1915, Ann Arbor, Michigan, SUA - 23.08.2008, Needham, Massachusetts)

Medic și virusolog american. A urmat cursurile Facultății de Medicină de la Harvard. A primit Premiul Nobel în 1954 împreună cu John Enders (1879–1985) și Frederick Robbins (1916–2003) pentru cultura virusului poliomielitei, care a dus la descoperirea poliovaccinurilor. A fost primul (împreună cu Franklin Neva) care a cultivat virusul *Rubella* și a izolat virusul varicelei în culturile de celule umane. A fost directorul Centrului de Prevenire a Bolilor Infecțioase din cadrul Universității Harvard între anii 1966 și 1981.

Welles (George) Orson
(06.05.1915, Kenosha, Wisconsin, SUA - 10.10.1985, Los Angeles, California)

Regizor, actor și producător de filme american. A început să joace la vârsta de 16 ani, debutând pe Broadway în 1934. A regizat *Macbeth*, film alb-negru, pentru Proiectul Federal de Teatru. În 1937 a înființat, împreună cu John Houseman, teatrul Mercury, creând o serie de piese pentru radio, încercând să pună în scenă *The Cradle Will Rock* a lui Mark Blitzstein, în ciuda opoziției ferme, devenind celebri cu montarea terifiantă a *Războiului lumilor* (War of the Worlds, 1938). Wells a plecat apoi la Hollywood, unde a fost coautorul, a regizat, a produs și a jucat în faimosul film *Cetățeanul Kane* (Citizen Kane, 1941), celebru pentru tehnica narativă inovatoare și pentru cinematografia de atmosferă; a fost considerat cel mai bun film din istoria acestui gen. Printre celelalte filme ale sale se numără *Splendoarea Ambersonilor* (The Magnificent Ambersons, 1942), *Străinul* (The Stranger, 1946), *Doamna din*

Shanghai (The Lady from Shanghai, 1948), *Othello* (1952), *Procesul* (The Trial, 1963), *Stigmatul răului* (Touch of Evil, 1958) și *Falstaff* (Chimes at Midnight, 1966). Problemele sale cu studiourile Hollywood au scurtat colaborările ulterioare, Wells mutându-se în Europa. Este, de asemenea, apreciat ca actor în *Jane Eyre* (1944) sau *Al treilea om* (The Third Man, 1949).

Welles, Gideon

(01.07.1802, Glastonbury, Connecticut, SUA - 11.02.1878, Hartford, Connecticut)

Om politic american. A fost cofondator și editor al ziarului *Hartford Times* (1826–1836). În 1856 a fondat unul dintre primele ziare ale Partidului Republican din New England, numit *Hartford Evening Press*. În 1861 a fost numit ministru al marinei de președintele Abraham Lincoln, dezvoltând, în timpul Războiului Civil American, o flotă a Uniunii pornind numai de la câteva nave, susținând dezvoltarea cuirasatelor și contribuind la formarea blocadelor navale strategice. Volumul său *Jurnalul lui Gideon Welles* (Diary of Gideon Welles, publicat în 1911) oferă informații prețioase despre Războiul Civil American.

Wellesley (of Norragh), Marchiz ~ *născut* Richard Colley Wellesley

(20.06.1760, Dangan, County Meath, Irlanda - 26.09.1842, Londra, Anglia)

Om politic britanic. A moștenit titlul tatălui său de conte de Mornington, făcând parte din Camera Lorzilor din Irlanda începând cu 1781. A fost membru al Camerei Comunelor din Anglia între 1784–1797. În calitate de guvernator al provinciei Mandras și de guvernator general al Bengalului (1797–1805), a folosit forța militară și anexarea pentru a mări și extinde Imperiul Britanic în India, dar a fost oprit de Compania Indiilor de Est datorită cheltuielilor prea mari. În 1809 a plecat în Spania pentru a întreprinde pregătirile diplomatice pentru Războiul Peninsular. A fost numit ministru al afacerilor externe, exercitând această funcție între 1809 și 1812. În calitate de lord locotenent al Irlandei (1821–1828, 1833–1834), a încercat să reconcilieze protestanții și catolicii. În ciuda realizărilor sale, a devenit din ce în ce mai invidios pe fratele său mai mic, ducele de Wellington.

Wellesley, Colegiul ~

Colegiu privat pentru fete în Wellesley, Massachusetts, SUA, înființat în 1870. Mult timp, a fost unul dintre cele mai remarcabile colegii de fete din SUA; a fost primul care a pus la dispoziția studentelor laboratoare științifice. Oferă diplome în științe umaniste, inclusiv pentru limbile chineză, japoneză și rusă; în științe sociale, religie și economie africană; în științe și matematică, inclusiv pentru informatică. Printre dotări se numără un centru complex de științe și un observator. Numărul total de studenți este de cca 2 300.

Wellington

Oraș, 165 945 loc. (2001), port și capitală a Noii Zeelande. Este situat în S Insulei de Nord, în portul Nicholson. A fost fondat în 1840 și a fost declarat oraș în 1853. În 1865, capitala a fost transferată aici de la Auckland. Este centrul financiar, comercial și de transport al Noii Zeelande. Aici se produc echipamente de transport, mașini, aparatură din metal, textile și materiale tipărite. Orașul găzduiește cele mai importante clădiri ale guvernului și sediile mai multor organizații culturale, științifice și agricole.

Wellington, Duce de ~ *născut* Arthur Wellesley

(01.05.1769, Dublin, Irlanda - 14.09.1852, Walmer Castle, Kent, Anglia)

General britanic. Era fiu al contelui irlandez de Mornington; s-a înrolat în armată în 1787 și a fost membru al Parlamentului irlandez (1790–1797). Trimis în India în 1796, a condus trupele spre victorie în războiul din Maratha (1803). Reîntors în Anglia, a fost membru al Camerei Comunelor și secretar-șef în Irlanda între 1807 și 1809. Aflându-se în fruntea armatei britanice în Războiul Peninsular, a câștigat bătălia împotriva francezilor în Portugalia și Spania și a invadat Franța, câștigând războiul în 1814, fapt pentru care a fost promovat la gradul de mareșal și i s-a acordat titlul de duce. După ce Napoleon a reînceput războiul împotriva puterilor Europene, „Ducele de Fier" a condus armatele aliate la victorie în Bătălia de la Waterloo (1815). Fiind recompensat din plin de englezi și de suveranii străini, a devenit unul dintre cei mai respectați oameni din Europa.

După ce a fost comandantul armatei de ocupație din Franța (1815–1818), precum și general al ordonanței în cadrul cabinetului Conservator (1818–1827), a devenit prim-ministru între 1828 și 1830, pierzându-și acest post în urma opoziției față de reforma parlamentară. La moartea sa, a fost onorat printr-un monument funerar și a fost înmormântat în catedrala St. Paul, alături de Horatio Nelson.

Wellman, William (Augustus)

(29.02.1896, Brookline, Massachusetts, SUA - 09.12.1975, Los Angeles, California)

Regizor de film american. A fost un as al zborurilor în timpul Primului Război Mondial, iar mai târziu pilot cascador. A jucat în *Knickerbocker Buckaroo* (1919) împreună cu Douglas Fairbanks, după care s-a orientat spre regie. Cunoscut ca Wild Will, a participat la lupta aeriană din clasicul *Aripi* (Wings, 1929, Premiul Oscar), impunând noi standarde în realismul documentarelor, lansând totodată și tendința filmelor cu gangsteri cu *Inamicul public* (Public Enemy), cu James Cagney. Alte filme ale sale: *S-a născut o stea* (A Star Is Born, 1937), *Femeia care primește palme* (Nothing Sacred, 1937), *Beau Geste* (1939) și *Cel mare și cel puternic* (The High and the Mighty, 1954).

Wells Fargo & Co.

Companie americană care se ocupă atât de curierat feroviar, cât și de afaceri bancare. A fost fondată în 1852; compania a transportat aur între coasta de E și cea de V, la începuturile goanei după aur californiene. Din 1866 a deținut controlul asupra majorității afacerilor de transport din V. În 1905, afacerile de curierat feroviar au fost separate de cele bancare. Afacerea de curierat rapid a fost desființată la mijlocul anilor 1920, fiind preluată de firma cunoscută mai târziu sub numele de Agenția Feroviară Rapidă, iar cea de afaceri internaționale feroviare sub numele de American Express Co. Serviciile sale de securitate există și astăzi sub numele de Corporația de Servicii Armate Wells Fargo, o sucursală a Baker Industries. Banca Wells Fargo fost înființată în 1968. Are sediul în San Francisco și sucursale și filiale în toată lumea. În 1998, Wells Fargo s-a unit cu Corporația Norwest.

Wells, H(erbert) G(eorge)

(21.09.1866, Bromley, Kent, Anglia - 13.08.1946, Londra)

Scriitor englez, jurnalist, sociolog și istoric. În timp ce studia știința cu T.H. Huxley în Londra, Wells a creat o concepție romantică a subiectului care avea să inspire o serie de povestiri științifico-fantastice inventive și influente pentru care a devenit celebru, printre care epocala *Mașina timpului* (The Time Machine, 1895), *Omul invizibil* (The Invisible Man, 1897) și *Războiul lumilor* (The War of the Worlds, 1898). Și-a asumat și rolul de susținător public al cauzelor progresiste, inclusiv al Ligii Națiunilor. Mai târziu a renunțat la literatura științifico-fantastică și s-a orientat spre amintirile din timpul copilăriei, scriind nuvela *Tono-Bungay* (1908) și comedia *Povestea domnului Polly* (The History Of Mr. Polly, 1910). Primul Război Mondial i-a zdruncinat încrederea în progresul umanității, determinându-l să promoveze educația populară prin povestiri non-științifice, precum *O schiță de istorie* (The Outline of History, 1920). Volumul *Forma lucrurilor ce vor veni* (The Shape of Things to Come, 1933) a reprezentat un semnal antifascist. Deși urme de umor reapar odată cu *Experiment autobiografic* (Experiment in Autobiography, 1934), majoritatea lucrărilor sale ulterioare denotă un punct de vedere pesimist, chiar amar.

Wells, Ida B(ell) *sau* Ida Bell Wells-Barnett

(16.07.1862, Holly Springs, Missouri, SUA - 25.03.1931, Chicago, Illinois)

Avocată americană, apărătoare a drepturilor populației de culoare și ale femeilor. S-a născut între sclavi; a fost profesoară, după care, la sfârșitul anilor 1880, s-a orientat spre jurnalism, scriind articole despre educația copiilor negri, în ziare deținute de oameni de culoare. În 1892, după ce a denunțat linșarea a trei dintre prietenii ei, birourile sale au fost devastate de albi. A conferențiat mult și a înființat societăți antilinșaj, precum și cluburi de femei de culoare pe tot teritoriul SUA. În 1895 s-a căsătorit cu Ferdinand Barnett și a început să scrie pentru ziarul acestuia, *Chicago Conservator*. În 1910 s-a alăturat Ligii din Chicago pentru Înfrățirea Populației de Culoare. A înființat Clubul Alfa pentru Dreptul la Vot din Chicago,

poate prima asociație care pleda pentru dreptul la vot al femeilor.

Wells, Kitty
născută **Muriel Ellen Deason**

(n. 30.08.1919, Nashville, Tennessee, SUA)

Cântăreață și scriitoare americană de muzică country. În copilărie a cântat în biserică. În anii 1930 a debutat pe posturile de radio, luându-și numele din cântecele familiei Carter. S-a căsătorit cu Johnny Wright în 1937, împreună cu care a cântat ulterior. Primul ei mare succes a fost clasicul *Honky Tonk* (1952). Repertoriul ei diversificat a făcut-o cea mai cunoscută cântăreață de muzică country timp de 15 ani, înlesnind drumul cântăreților care i-au urmat, precum Patsy Cline și Loretta Lynn.

Welsh-Corgi

Denumire comună pentru două rase de câini ciobănești. Rasa Welsh-Corgi-Cardigan a fost obținută din rude ale rasei Dachshund, aduse de celți în Țara Galilor în cca 1200 î.Hr. Rasa Pembroke-Welsh-Corgi descinde din câinii de sanie, aduși în Țara Galilor în cca 1100 de țesătorii flamanzi. Ambele rase au membre scurte, cap asemănător cu cel al unei vulpi și urechi ridicate; au o înălțime de 25–35 cm și cântăresc 11–17 kg. Rasa Cardigan este caracterizată printr-o coadă lungă și urechi rotunjite; rasa Pembroke, prin coadă scurtă și urechi ascuțite. Blana aspră a câinilor din rasa Cardigan este uniform colorată, tricoloră sau pestriță; câinii din rasa Pembroke sunt unicolori sau bicolori.

Welty, Eudora

(13.04.1909, Jackson, Mississippi, SUA - 23.07.2001, Jackson)

Scriitoare americană. Ca temă centrală a operei sale a fost orășelul de provincie, asemănător locului său de naștere, și ținutul Delta. Subiectul principal al operelor sale îl reprezintă caracterizarea complexă a relațiilor interumane. S-a afirmat cu colecția de povestiri *O perdea verde* (A Curtain of Green, 1941), care conținea mult admirata *Omul împietrit* (Petrified Man) și *De ce locuiesc în P.O.* (Why I live at the P.O.). Alte povestiri apar în volumele *Rețeaua infinită* (The Wide Net, 1943), *Merele aurii* (The Golden Apples, 1949), și *Mireasa de la Innisfallen* (The Bride of the Innisfallen, 1955). Printre romanele sale se numără *Nunta de la Delta* (Delta Wedding, 1946), *Bătălii pierdute* (Losing Battles, 1970) și *Fiica optimistului* (The Optimist's Daughter, 1972, Premiul Pulitzer). A publicat volume conținând fotografiile proprii, inclusiv pe cele făcute când lucra pentru guvern în timpul Marii Depresiuni.

Wenceslas *sau* Venceslav (Václav)

(26.02.1361, Nürnberg - 16.08.1419, Praga)

Rege al Boemiei (numit Wenceslas IV, 1363–1396), rege al Germaniei și împărat al Sfântului Imperiu Roman (1378–1400). A fost fiul împăratului Carol IV; a fost un conducător slab, cu o domnie marcată de războaie și de rivalități între prinți. Și-a petrecut o mare parte din domnie la Praga, în detrimentul Germaniei, care a trecut printr-o perioadă de anarhie până când Dieta de la Eger (1389) a restabilit pacea. A fost detronat de prinții rebeli în 1400.

Wenceslas I *sau* Venceslav (Václav)

(1205 - 09.1253)

Rege al Boemiei (1230–1253). A împiedicat armatele mongole să atace Boemia în 1241, dar nu a putut învinge Moravia. A câștigat controlul asupra Austriei și a forțat moșierii austrieci să-l accepte ca duce pe fiul său, Premysl Otakar II, în 1251. Boemia a prosperat sub domnia sa, iar afluxul de coloniști și de meșteșugari germani a contribuit la dezvoltarea țării.

Wenceslas II *sau* Venceslav (Václav)

(17.09.1271 - 21.06.1305)

Rege al Boemiei (1278–1305). A moștenit tronul de la tatăl său la vârsta de șapte ani, dar vărul său, Otto IV de Brandenburg, a fost regent până în 1283. Wenceslas a preluat conducerea țării după ce a suprimat o grupare disidentă și l-a executat pe ambițiosul său tată vitreg, în 1290. Fiind un conducător capabil, care a extins granițele regatului, a anexat aproape întreaga Silezie Superioară și a ocupat Cracovia (1291). A devenit rege al Poloniei în 1300, dar a refuzat coroana Ungariei în 1301, numindu-l în schimb pe fiul său, Wenceslas, la tron (1301–1304).

wend

Grup de triburi slave care s-au stabilit în sec. V d.Hr. în regiunea dintre râurile Oder și Elba, actuala parte de E a Germaniei. Au ocupat granițele de E ale teritoriilor francilor și ale altor populații germanice. Începând cu sec. VI d.Hr.,

francii i-au atacat sporadic; sub conducerea lui Carol cel Mare, la începutul sec. IX d.Hr., au început o campanie împotriva tribului wend, reușind să-i convertească la creștinism. Anexarea de către germanici a teritoriilor triburilor wend a început în 929 d.Hr., dar a încetat din cauza unei revolte a acestora în 983 d.Hr. O cruciadă germană împotriva triburilor wend în 1147, aprobată de Biserică și condusă de Henric Leul, a produs mari pierderi de vieți omenești. După cruciadă, aceste triburi nu s-au mai opus colonizării germane din regiunea Elba-Oder; au fost treptat asimilate de germani, cu excepția unei minorități din regiunea Lusatia (în E Germaniei), cunoscută astăzi sub numele de sorbi.

Wenders, Wim

(n. 14.08.1945, Düsseldorf, Germania)

Regizor de film german. A regizat scurtmetraje începând cu 1967 și lungmetraje din 1973, printre care *Alice în orașe* (Alice in den Städten, 1974) și *Regii drumurilor* (Im Lauf der Zeit, 1976). A devenit celebru în SUA cu *Paris, Texas* (1984) și *Aripile dorinței* (Wings of Desire, 1987). Temele folosite cel mai des sunt alienarea și anxietatea. Filmele sale de maturitate cuprind *Atât de departe, atât de aproape* (In weiter Ferne, so nah! 1993), *Poveste din Lisabona* (Lisbon Story, 1994), *Încetarea violenței* (Am Ende der Gewalt, 1997) și documentarul *Clubul din Buena Vista* (Buena Vista Social Club, 1999).

Wendi *sau* Wen-ti

Zeu chinez al literaturii. Menirea sa este să țină o evidență a oamenilor de litere astfel încât să poată să-i premieze și să-i pedepsească după merit. S-a reîncarnat de 17 ori, în timpul celei de-a noua încarnări apărând pe lume în trupul lui Zhang Ya. Datorită scrierilor sale a fost canonizat în timpul dinastiei Tang.

Wendi *sau* Wen-ti *născut* Liu Heng

(203 î.Hr., China - 157 î.Hr.)

Al patrulea împărat al dinastiei chineze Han. Domnia sa lungă (180/179–157 î.Hr.) a constituit o perioadă de guvernare bună și de consolidare a păcii și puterii. Sub domnia sa, economia Chinei a prosperat și populația a crescut. În epocile care au urmat, Wendi a întruchipat virtuțile sobrietății și ale bunăvoinței într-un conducător chinez.

Wendi *sau* Wen-ti *născut* Yang Jian

(541 d.Hr., China - 604 d.Hr.)

Fondator al dinastiei chineze Sui, care a reunit China după multe secole de instabilitate. A crescut într-o familie influentă din N Chinei, o zonă controlată de dinastia non-chineză Zhou (557–581 d.Hr.). După ce împăratul Zhou a murit pe neașteptate, Wendi a preluat puterea, și-a învins rivalii și a proclamat dinastia Sui, în 581 d.Hr. Având intenția să construiască un stat puternic, centralizat, a stabilit capitala la Changan și i-a atacat pe nobilii locali. Familiile care dețineau puterea locală au fost înlocuite cu oficiali aleși prin examinare, cărora li se interziceau funcțiile în zonele din care proveneau și care erau schimbați prin rotație în mod frecvent. Wendi a cucerit dinastiile din S Chinei și a învins Imperiul Otoman în Turkistan și în Mongolia. A pus în aplicare sistemul acordării de pământ și a promulgat un nou cod legislativ. Guvernul său a reintrodus rentele și a menținut prețurile stabile. La bătrânețe, Wendi a devenit practicant al budismului, construind altare și aducând ofrande. *Vezi și* YangDi.

Wentworth, Thomas *ulterior* Conte de Strafford

(13.04.1593, Londra, Anglia - 12.05.1641, Londra)

Om politic englez și sfătuitor al lui Carol I. Deși membru al opoziției, a devenit susținător al coroanei când i s-a oferit titlul de baron în 1628. În calitate de lord-președinte al regiunii de N (1628–1633), și-a întărit adeziunea față de rege. În calitate de lord-deputat al Irlandei (1633–1639), a consolidat autoritatea regală, a extins teritoriile engleze, a reformat administrația și a mărit venitul anual al regelui. A fost solicitat să conducă armata lui Carol împotriva unei revolte a scoțienilor, dar Parlamentul s-a opus războiului costisitor; ca țintă ce reprezenta autoritatea regală, a fost pus sub acuzare și executat.

Wenwang *sau* Wen-wang

(cca sec. XII î.Hr.)

Rege Wen, tată al lui Wuwang, fondatorul dinastiei Zhou, și unul dintre cei mai înțelepți conducători, privit de istoricii confucianiști drept un rege model. Este considerat în mod tradițional autorul, împreună cu Zhou Gong, al hexagramelor Yi Jing, despre care se crede că

au fost scrise în timp ce era prizonier al conducătorului dinastiei Shang. *Vezi și* confucianism, cinci clasici.

Werner, Abraham Gottlob

(25.09.1750, Wehrau, Saxonia - 30.06.1817, Freiberg)

Geolog german. Opunându-se plutoniștilor și vulcaniștilor care susțineau că granitul și multe alte roci sunt de origine magmatică, a fondat școala neptunistă, care promova ideea că toate rocile au rezultat prin precipitare din apa oceanelor care odinioară au acoperit, conform teoriei sale, Pământul în întregime. A respins uniformismul. Datorită prelegilor strălucite și șarmului personal, a câștigat simpatia multor studenți care nu au renunțat la teoriile sale cât timp Werner a trăit, deși mulți dintre ei au renunțat la ele în final.

Wertheimer, Max

(15.04.1880, Praga, Cehia - 12.10.1943, New Rochelle, New York, SUA)

Psiholog german. A predat la universitățile din Frankfurt și Berlin (1916–1929), emigrând apoi în SUA pentru a preda la Noua Școală de Studiu Social (1933–1943). Împreună cu Wolfgang Köhler și Kurt Koffka (1886–1941), a elaborat psihologia Gestalt. Studiile sale s-au bazat pe fenomenul percepției, deși a explorat și mecanismul gândirii și al rezolvării problemelor. Studiul său *Gândirea productivă* (Productive Thinking) a fost publicat postum, în 1945.

Wertmüller, Lina
născută **Arcangela Wertmüller von Elgg**

(n. 14.08.1928, Roma, Italia)

Regizoare italiană de film. După ce a lucrat ca păpușar, actriță de scenă și regizoare, a devenit asistenta lui Federico Fellini, iar în 1963 a început să scrie și să-și regizeze propriile filme. A câștigat faimă internațională cu *Seducerea lui Mimi* (Mimi metallurgico ferito nell'onore, 1972), o satiră despre ipocrizia sexuală, și cu *Dragoste și anarhie* (1972). Cele mai controversate realizări ale sale au fost *Un destin neobișnuit* (Travolti da un insolito destino nell'azzuro mare d'agosto, 1974) și filmul ambiguu din punct de vedere moral *Șapte frumuseți* (Pasqualino Settebelleze, 1976), despre un bărbat luptându-se pentru supraviețuire într-un lagăr de concentrare nazist. Filmele sale de maturitate, precum *Ciao, Professore* (1994), au avut mai puțin succes.

Weser

Râu în V Germaniei. Format prin unirea râurilor Fulda și Verra la Münden, curge spre N, vărsându-se în Marea Nordului printr-un estuar larg. Are o lungime de 440 km. Pe acest râu există mai multe baraje hidroelectrice, fiind legat de multe canale.

Wesley, John

(17.06.1703, Epworth, Lincoln, Anglia - 02.03.1791, Londra)

Preot anglican, evanghelist și cofondatorul metodismului. Al 15-lea copil al unui fost preot nonconformist, a absolvit Universitatea Oxford, devenind preot în Biserica Angliei în 1728. Începând cu 1729 a participat la studii religioase în grup la Oxford, întâlniri organizate de fratele său, Charles (1707–1788), membrii săi fiind numiți „metodiști", datorită accentului pus pe studiul metodic și pe credință. Numărul adepților a crescut, grupul începând să organizeze activități caritabile și sociale. După o misiune eșuată în colonia nord-americană Georgia (1735–1737), s-au întors la Londra, unde au intrat sub influența Bisericii Moraviene. În 1738, fiind inspirați de teologia lui Martin Luther, ambii reprezentanți au avut o experiență religioasă care i-a convins că mântuirea era posibilă numai prin credință. Evangheliști fervenți, aceștia au avut mare succes la mase în următoarele decenii. În 1784, John a devenit preot hirotonisit, după ce episcopul Londrei a refuzat să facă acest lucru (în ciuda dezaprobării lui Charles), și și-a declarat independența față de Biserica Angliei. Cei doi au scris mii de imnuri, printre care *Hark, the Herald Angels Sing* și *Christ the Lord Is Ris'n Today.*

Wesleyan, Universitatea ~

Universitate particulară din Middletown, Connecticut, în SUA. A fost fondată în 1831 de metodiști, dar a fost destinată încă de la început unei educații laice. Cuprinde 50 de domenii majore în învățământul universitar și postuniversitar, printre care 11 programe de master și doctorat în muzică și științe. Printre dotările din campus se numără centre pentru studii afro-americane și oriental-asiatice, un observator astronomic și Centrul de Umanistică și Arte. Numărul total de studenți este de cca 3 300.

Wessex

Regat antic anglo-saxon, în S Britanniei. Suprafața sa acoperea teritoriile actuale ale comitatelor Hampshire, Dorset, Wiltshire, Somerset, Berkshire și Avon; capitala se afla la Winchester. Se crede că regatul a fost fondat de invadatorii saxoni ai Britanniei în cca 494 d.Hr. Au cucerit Kent și Sussex și, în sec. IX, sub conducerea regelui Alfred cel Mare, i-au împiedicat pe danezi să cucerească Anglia pe la S de Danelaw. Prin 927 d.Hr. aceștia cuceriseră însă Danelaw, iar nepotul lui Alfred, Athelstan, a devenit rege al întregii Anglii; mai târziu, toți regii Wessexului au fost regii Angliei. Această regiune abundă în legende despre regele Arthur (*vezi* Legendele regelui Arthur), iar denumirea Wessex a fost folosită de Thomas Hardy pentru a desemna regiunea din SV Angliei în care a plasat acțiunea romanelor pe care le-a scris.

West

Vezi Xi

West, Benjamin

(10.10.1738, lângă Springfield, Pennsylvania – 11.03.1820, Londra, Anglia)

Pictor britanic de origine americană. După ce a studiat pictura la Philadelphia, s-a stabilit la New York ca pictor portretist. A călătorit în Italia în 1760 și a vizitat cele mai importante centre de artă înainte de a se stabili la Londra, în 1763. Datorită sprijinului acordat de George III, a reușit să scape de sărăcie, devenind un pictor cunoscut datorită temelor istorice, mitologice și religioase. *Moartea generalului Wolfe* (1771) a stârnit controverse legate de modul în care sunt îmbrăcați protagoniștii, costumele clasice folosite până atunci în pictură fiind înlocuite cu cele moderne. Nu s-a întors niciodată în SUA, dar prin discipoli ca Washington Allston, Gilbert Stuart, Charles Willson Peale și John Singleton Copley a avut o influență considerabilă asupra dezvoltării picturii din SUA în sec. XIX.

West, Jerry *născut* Jerome Alan

(n. 28.05.1938, Cheylan, Virginia de Vest, SUA)

Jucător american de baschet, antrenor și manager. A primit de două ori titlul de „cel mai bun sportiv" al Universității din Virginia de Vest. Ca fundaș al echipei Los Angeles Lakers (1960–1974) a avut o carieră strălucită, marcând în medie 27 de puncte pe meci (ocupă locul patru în clasamentul celor mai buni marcatori); este cunoscut datorită detentelor și aruncărilor la coș. Ca antrenor al formației Lakers (1976–1979) a câștigat 145 de meciuri și a pierdut 101. Mai târziu a devenit manager general al echipei și vicepreședinte executiv.

West, Mae

(17.08.1892, Brooklyn, New York, SUA – 22.11.1980, Los Angeles, California)

Actriță de film americană. A apărut într-un turneu național de vodevil în 1907 și a debutat pe Broadway în 1911 ca dansatoare și cântăreață. În 1926 a început să scrie, să producă și să interpreteze propriile piese, printre care creațiile de succes *Sex* (1926), *Diamond Lil* (1928) și *Păcătosul constant* (The Constant Sinner, 1931), producții care au implicat-o în diverse procese. Senzualitatea ei francă, alura regală și glumele rafinate au consacrat-o în filme cunoscute, cum ar fi *Nedreptățirea* (She Done Him Wrong, 1933), *Frumoasa anilor '90* (Belle of the Nineties, 1934), *Nu sunt un înger* (I'm No Angel, 1933) și *Puștoaica mea micuță* (My Little Chickadee, 1940). În Al Doilea Război Mondial, soldații aliați și-au numit vestele antiglonț „Mae West" în onoarea celei care a fost sex-simbolul lor.

West, Nathanael
născut Nathan Weinstein

(17.10.1903, New York, New York, SUA – 22.12.1940, lângă El Centro, California)

Scriitor american. A urmat cursurile Universității Brown și și-a câștigat existența ca manager al unui hotel, oferind camere gratuite sau la un preț redus colegilor de breaslă – scriitori cu venituri modeste. În această perioadă a scris romanul *Miss Lonelyhearts* (1933), despre un editorialist care, în încercarea de a-și delecta corespondenții, sfârșește prin a fi înfrânt, printr-o ironie, chiar de aceștia. Romanul *Un milion bătut pe muchie* (A Cool Million, 1934) ironizează visul american al succesului popularizat de Horatio Alger. Ultimul său roman, *Ziua lăcustei* (The Day of the Locust, 1939), descrie amenințarea sălbatică din spatele visului de a ajunge la Hollywood. Deși romanele nu au fost citite și apreciate în timpul vieții autorului, după moartea lui, survenită într-un accident de mașină la vârsta de 37 ani, West a fost reconsiderat, devenind unul dintre cei mai importanți romancieri americani.

West, Rebecca *ulterior* Dame Rebecca *născută* Cicily Isabel Fairfield

(21.12.1892, Londra, Anglia – 15.03.1983, Londra)

Jurnalist, romancier și critic literar britanic. Deși a făcut studii de actorie, din 1911 a contribuit la dezvoltarea presei de stânga și a militat pentru dreptul la vot al femeilor. A avut o relație de zece ani cu H.G. Wells (1913–1923). Romanele ei, printre care *Judecătorul* (The Judge, 1922), *Trestia gânditoare* (The Thinking Reed, 1936) și *Păsările cad* (The Birds Fall Down, 1966), au atras mai puțin atenția decât scrierile ei sociale și culturale. Reportajele legate de Procesele de la Nürnberg au fost adunate în *Un tren cu pulbere* (A Train of Powder, 1955). Istoria Iugoslaviei pe care a scris-o sub titlul *Mielul negru și șoimul cenușiu* (Black Lamb and Grey Falcon, 1942) este considerată una dintre cele mai valoroase opere ale secolului. Printre cărțile scrise mai târziu se numără și *Înțelesul trădării* (The Meaning of Treason, 1949) și *Noul înțeles al trădării* (The New Meaning of Treason, 1964).

West Midlands

Regiune metropolitană, 2 555 596 loc. (2001), situată în zona central-vestică a Angliei. Principalul său centru este Birmingham. Funcțiile sale administrative au fost împărțite și titulatura sa este onorifică, din 1986. La început, colonizarea a fost dispersată până la sosirea coloniștilor saxoni; Coventry a fost cel mai important oraș al regiunii până târziu, spre sfârșitul sec. XIV. Industria metalurgică a început să se dezvolte în Birmingham în sec. XVI, iar la sfârșitul sec. XVIII bazinele miniere erau cunoscute și pentru prelucrarea fierului. O mare parte din industria metalurgică tradițională, precum și fabricile din West Midlands, au continuat să existe până în sec. XX. În regiune s-au dezvoltat, ulterior, ingineria electrică, fabricarea motoarelor pentru autoturisme, industria aeronautică și fabricarea fibrelor sintetice.

West Point

Vezi Academia Militară a Statelor Unite ale Americii

West Schelde

Vezi Westerschelde

West Sussex

Comitat, 753 612 loc. (2001), situat în SE Angliei; se învecinează cu Canalul Mânecii; centrul administrativ este Chichester. Există dovezi ale unor colonizări preistorice în regiune. O dinastie de conducători locali (briți) a existat în zonă chiar înainte de invazia romană. După ce romanii s-au retras, invadatorii saxoni au cucerit Sussex spre sfârșitul sec. V d.Hr. Aceștia au fost asimilați de vecinii lor din Wessex și, mai târziu, de normanzi, care au construit castele și mănăstiri. Încă de la începutul sec. XIV, creșterea numărului de stațiuni de agrement de pe malul mării a devenit importantă pentru dezvoltarea zonei de coastă; în interior, regiunea a rămas rurală în cea mai mare parte.

West Yorkshire

Regiune metropolitană, 2 079 217 loc. (2001), situată în N Angliei. Principalul centru este Wakefield. Funcțiile administrative au fost împărțite în 1986. Primele colonii au fost cele anglo-saxone și scandinave din E. În sec. XV, puterea baronilor era mare și în țară era anarhie, regiunea devenind astfel un câmp permanent de bătălie. În aceeași perioadă s-a dezvoltat industria de prelucrare a lânii. În sec. XVIII și XIX, energia produsă de apă și, mai târziu, de aburii rezultați în urma arderii cărbunelui au stimulat dezvoltarea industriei manufacturiere. Industria postavului și a lânii rămân importante, dezvoltându-se și industria construcțiilor de mașini.

western

Gen constând în romane și scurte povestiri, filme artistice și spectacole de televiziune și radio care au apărut în V Americii între 1850 și 1900, când zona a început să fie locuită de coloniștii albi. Deși la bază este o creație americană, își are corespondenți în literatura gaucho din Argentina și în povestirile coloniștilor australieni. Conflictele dintre coloniștii albi și indieni sau între proprietarii de vite și fermieri sunt două teme de bază. Cowboy-i, șeriful orașului, șeriful federal sunt figuri reprezentative, iar încălcarea legii și conflictele armate sunt subiecte standard. Romanul *Omul din Virginia* (The Virginian) al lui Owen Wister (1902) pune bazele romanului de tip western; genul se bucura de popularitate la începutul și la mijlocul sec. XX, după care a cunoscut un oarecare declin.

Western Electric Co. Inc.

Fostă companie de telecomunicații din SUA. Fondată în 1869 de Elisha Gray și

Enos N. Barton, firma a fost înregistrată la Chicago în 1872 sub denumirea Western Electric Manufacturing Co. A fabricat o serie de produse noi, printre care primele mașini de scris și lămpile incadescente. Bell Telephone a manifestat un interes crescut pentru această companie în 1881, în următorul an fuzionând cu ea sub numele de Western Electric Co. și devenind parte a concernului Bell (*vezi* AT & T Inc.). A fost un producător important de echipamente telefonice și sateliți de comunicație, fabricând radare și sisteme pentru rachete cu rază lungă de acțiune. În 1983, odată cu destrămarea companiei AT & T, compania s-a dizolvat într-o filială. Fabricile au fost preluate de AT & T Technologies, dar numele mărcii a continuat să fie folosit.

Western Ontario, Universitatea ~

Universitate de stat în Londra, Ontario, SUA, fondată în 1878. Are facultăți de medicină aplicată, arte, studii economice, stomatologie, educație, inginerie, studii postuniversitare, jurnalism, drept, biblioteconomie, medicină, muzică, asistență medicală, științe sociale, precum și o școală postuniversitară de jurnalism. Numărul studenților care frecventează cursurile universității este de cca 24 000.

Western Union Corp.

Fostă companie de telecomunicații a SUA. A fost fondată în 1851 pentru a construi o linie de telegraf din Buffalo, New York, până la St. Louise. În 1856 firma a fost reorganizată sub numele de Western Union Telegraph Co. Până la sfârșitul lui 1861, Western Union construise prima linie de telegraf transcontinentală. Firma a continuat să se dezvolte și să absoarbă firmele concurente, inclusiv Postal Telegraph Inc., în 1943. În timp ce telegrafia era înlocuită de alte mijloace de telecomunicații, Western Union și-a diversificat activitatea cu servicii de mandate telegrafice, ordine de plată și transferuri de bani la distanță. În 1988, compania s-a reorganizat sub numele de Western Union Corp., având ca obiect de activitate transferul de bani și alte servicii asemănătoare. După declararea falimentului, în 1993, și-a vândut toate serviciile companiei First Financial Management Corp., care a fuzionat cu First Data în 1995.

Westerschelde *sau* West Schelde

Estuar în SE Olandei. Golf la Marea Nordului, la gura de vărsare a râului Schelde. Se întinde la V pe o distanță de 50 km printre insulele din deltă spre Marea Nordului. Este o rută importantă de transport încă din sec. XVI, când sfântul împărat roman Carol V a desemnat Vlissingen drept portul său de îmbarcare din Olanda. A continuat să funcționeze ca o importantă rută de transport naval spre diverse destinații, inclusiv spre Antwerpen (Anvers).

Westfalia

Veche provincie a Prusiei, acum parte a Germaniei. A fost colonizată de saxonii numiți westfalieni în jurul lui 700 d.Hr., iar în 1180 a devenit ducat, administrat de arhiepiscopul din provincia Köln. Pacea din Westfalia (1648) a fost semnată la Münster. În 1807, Napoleon a creat pentru fratele său, Jerôme Bonaparte, regatul Westfalia; capitala acestuia a fost la Kassel. În 1815 a fost reorganizat de Congresul de la Viena, iar în 1816 a devenit provincie a Prusiei, cu capitala la Münster. Orașele sale au suferit bombardamente severe în Al Doilea Război Mondial. În 1946 a fost împărțit între landurile Rinul de Nord-Westfalia, Saxonia Inferioară și Hessen ale Germaniei de V.

Westfalia, Pacea din ~

(1648)

Tratative de pace duse de către statele europene care au încheiat Războiul de Treizeci de Ani în orașele Münster și Osnabrück, din provincia Westfalia. Tratativele au început în 1644 și s-au sfârșit în 1648, cunoscând două etape, în care s-au încheiat tratatul între Spania și Danemarca (semnat la 30 ianuarie) și cel între împăratul Ferdinand III, ceilalți prinți germani, Franța și Suedia (semnat la 24 octombrie). Modificările teritoriale ofereau Suediei controlul asupra Mării Baltice, asigurând Franței o frontieră sigură la V de Rin, și ofereau aliaților teritorii suplimentare. Independența a fost confirmată pentru Provinciile Unite ale Țărilor de Jos și pentru Confederația Helvetică. Tratatele au confirmat, de asemenea, Pacea de la Augsburg și au extins toleranța religioasă a luteranilor, incluzând toleranța Bisericii Reformate (calvinistă). Sfântul Imperiu Roman a fost forțat să recunoască prinții

germani ca fiind suverani absoluți în propriile dominioane, fapt care a slăbit foarte mult autoritatea centrală.

Westinghouse, Electric Corp.

Companie americană de televiziune și radio, anterior producătoare de echipamente electrice. A fost fondată în 1886 cu numele de Westinghouse Electric Co. de George Westinghouse, cu scopul de a produce și vinde sisteme de curent electric alternativ. Compania a devenit un furnizor important al industriei electrice utilitare, fabricând utilaje folosite pentru producerea și distribuția electricității. A adoptat numele de Westinghouse Electric Corp. în 1945. După Al Doilea Război Mondial, Westinghouse a fabricat reactoare nucleare și aparatură electronică. În 1990 a cumpărat stații de radio și de televiziune pe tot teritoriul SUA, iar în 1995 a achiziționat postul de televiziune CBS Inc. În 1996 a vândut sectorul de aparate electronice, în 1997 și-a schimbat numele în CBS Corp., iar în 1998, a anunțat vânzarea operațiunilor sale nucleare.

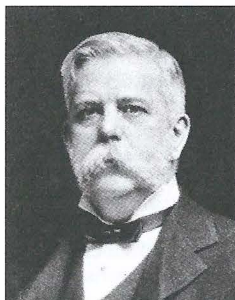
Westinghouse, George

(06.10.1846, Central Bridge, New York, SUA - 12.03.1914, New York)

Inventator și industriaș american. A fost soldat în Războiul Civil American. Prima sa invenție a fost frâna cu aer comprimat (patentată în 1869), folosită obligatoriu la echiparea trenurilor americane. A dezvoltat un sistem de semnalizare pentru calea ferată și, mai târziu, a introdus multe inovații în transportul prin conducte al gazelor naturale. Cea mai importantă realizare a fost adoptarea de SUA a curentului alternativ pentru transmiterea energiei electrice. Sistemul electric s-a dezvoltat în SUA începând cu 1880, folosindu-se curentul continuu (CC), în timp ce curentul alternativ (CA) a fost dezvoltat în Europa. Westinghouse a cumpărat patentul motorului CA al lui Nicola Tesla și l-a angajat pe acesta să îmbunătățească și să modifice motorul pentru a-l folosi în sistemul său de curent. În 1886 a fuzionat cu fosta companie Westinghouse Electric. În cele din urmă, a câștigat disputa legată de tipul de curent electric ales de el, înfruntând opoziția apărătorilor CC, iar în 1893 compania sa a fost angajată să ilumineze pavilionul Columbiei la Expoziția Mondială de la Chicago. A obținut dreptul de a dota cascada Niagara cu generatoare CA. *Vezi* curent electric.

CORPORAȚIA ELECTRICĂ WESTINGHOUSE

George Westinghouse

Westminster, catedrala ~

Catedrală în Londra. La început a fost mănăstire benedictină. Eduard Confesorul a construit o biserică în stil normand (inaugurată în 1065) pe locul unei biserici mai vechi; aceasta a fost dărâmată în 1245 de Henric III (cu excepția naosului) și înlocuită cu prezenta catedrală în stil gotic. Reconstrucția naosului a început în 1376 și a continuat, cu întreruperi, în timpul Tudorilor. Capela lui Henric VII (începută pe la 1503) este deosebită datorită arcadelor în formă de evantai de o frumusețe exemplară. Elisabeta I a reconstruit catedrala sub numele de catedrala Sf. Petru din Westminster (1560). Turnurile de V (1745), construite de Nicholas Hawksmoor și de John James, sunt ultima completare. Toți suveranii britanici, începând cu William Cuceritorul, au fost încoronați aici, exceptându-i pe Eduard V și Eduard VII. Mulți au fost îngropați aici, locul fiind încărcat de morminte și plăci memoriale ale altor britanici faimoși. O parte a absidei de S este cunoscută sub numele de Colțul Poeților, în timp ce absida de N este dedicată memoriei oamenilor de stat.

Westminster, confesiunea ~

Confesiune a prezbiterienilor vorbitori de limba engleză, reprezentând un consens teologic al calvinismului internațional. A fost creată de Consiliul de la Westminster, definitivată în 1646 și aprobată de Parlament în 1648. La reinstaurarea monarhiei, în 1660, forma episcopală a conducerii Bisericii a fost reimpusă, iar confesiunea și-a pierdut statutul oficial în Anglia, dar fusese deja adoptată de Biserica Scoției (1647) și de multe alte biserici. Confesiunea conținea 33 de capitole și susținea că singura autoritate doctrinară este Scriptura, reafirmând doctrinele legate de Sfânta Treime și de Iisus și schimbându-și punctul de vedere asupra sacramentelor, preotului și grației. *Vezi și* prezbiterianism.

Westminster, Statutul de la ~

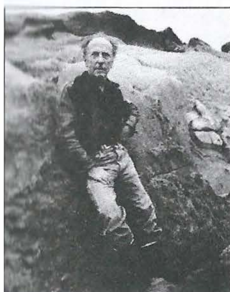
(1931)

Statut parlamentar care garantează egalitatea Marii Britanii și a dominioanelor sale din Canada, Australia, Noua Zeelandă, Africa de Sud, Irlanda și Newfoundland. Acesta confirma declarațiile făcute la conferințele Imperiului Britanic din 1926 și 1930, potrivit cărora autoguvernarea dominioanelor trebuie privită din perspectiva unor „comunități autonome în cadrul Imperiului Britanic". Unite în loialitatea lor pentru coroană, statele își controlau singure afacerile interne și externe ca membri egali ai Commonwealthului Britanic.

Weston, Edward

(24.03.1886, Highland Park, Illinois, SUA - 01.01.1958, Carmel, California)

Fotograf american. A fost pasionat de aparatul de fotografiat încă din copilărie. La începutul carierei i-a imitat pe pictorii impresioniști, surprinzând detaliul și lucrând asupra imaginii în camera obscură, dar în 1915, o expoziție de artă modernă l-a determinat să scoată în evidență formele abstracte și imaginea clară a detaliului. Rezultatul este o fotografie clară și realistă care îmbină frumusețea obiectelor din natură într-o compoziție elaborată și subtilități ale tonului luminii și texturii. Este foarte cunoscut pentru fotografiile de nuduri și natură realizate în California.

Edward Weston la Point Lobos, Carmel Bay, California, 1945

IMOGEN CUNNINGHAM

Wetar

Insulă în Indonezia. Se întinde pe 56 km în N Timorului de Est; are 130 km lungime și 45 km lățime și ocupă un teritoriu de 3 600 kmp. În interiorul său se află munți abrupți, acoperiți cu păduri tropicale, care ajung la o înălțime de 1 412 m. Principalele activități ale puținilor localnici sunt pescuitul și creșterea animalelor.

Weyden, Rogier van der

(1399/1400, Tournai, Franța - 18.06.1464, Bruxelles)

Pictor flamand. Pare a-și fi început cariera în pictură abia la 27 de ani, atunci când a fost primit în atelierul lui Robert Campin. În primele picturi a combinat stilul îndrăzneț al lui Campin cu eleganța și rafinamentul vizual pe care le-a admirat în opera lui Jan van Eyck. Către anul 1435 se mutase la Bruxelles, fiind numit pictorul orașului în anul următor. În perioada 1435–1440 a executat celebra pictură pe lemn *Coborârea de pe Cruce* din capela ghildei arcașilor din Louvaine. Faima sa internațională a crescut, opera lui fiind în mod deosebit apreciată în Italia. Deși majoritatea picturilor sale sunt religioase, a realizat și picturi laice (astăzi pierdute) și câteva portrete de mare acuratețe. Arta sa a influențat generații întregi de artiști flamanzi; a introdus stilul flamand în întreaga Europă.

Weyerhaeuser, Frederick
născut **Friedrich**

(21.11.1834, Nieder Saulheim, Hesse, Germania - 04.04.1914, Pasadena, California, SUA)

Magnat al lemnului, american de origine germană. A emigrat în SUA la 18 ani și a început să muncească într-o fabrică de cherestea, pe care a cumpărat-o, în 1857, împreună cu cumnatul său. A călătorit permanent pentru a cumpăra cherestea, manifestând un interes deosebit pentru exploatarea forestieră și prelucrarea cherestelei în fabrici. În 1872 a înființat Mississippi River Boom and Logging Co., o companie uriașă care se ocupa cu transportul buștenilor prelucrați pe fluviul Mississippi. În 1900 a cumpărat 900 000 de acri de pădure în NV Pacificului și a fondat Weyerhaeuser Timber Co. (în prezent Weyerhaeuser Co.) cu sediul în Tacoma, Washington. Cât a trăit el, compania a cumpărat aproape două milioane de acri de pământ.

Weygand, Maxime

(21.01.1867, Bruxelles, Belgia - 28.01.1965, Paris, Franța)

General francez. Și-a făcut studiile în Franța și a absolvit Școala Franceză de Cavalerie. A lucrat ca șef de stat-major sub conducerea generalului Ferdinand Foch (1914–1923), ca înalt reprezentant guvernamental în Siria (1923–1924) și ca inspector general al armatei (1931–1935), intrând în rezervă în 1935. În mai 1940 a redevenit cadru activ pentru a prelua comanda armatei franceze; neputând împiedica victoria Germaniei, s-a pronunțat pentru semnarea armistițiului în iunie.

A încercat să se alăture Forțelor Aliate din N Africii (1942), dar a fost arestat și închis de germani până în 1945. A fost apoi arestat de francezi, eliberat în 1948 și reabilitat de Charles de Gaulle.

Wharton, Edith (Newbold)
născut Edith Newbold Jones

(24.01.1862, New York, New York, SUA - 11.08.1937, Saint-Brice-sous-Forêt, lângă Paris, Franța)

Scriitoare americană, autoare de romane și nuvele. Născută într-o familie din înalta societate, Wharton a început să scrie la câțiva ani după căsătoria din 1885. Opera ei sondează barierele convenției sociale, în special ale clasei de sus, care stau în calea fericirii individuale. Prietenia strânsă cu mai vârstnicul Henry James i-a oferit sprijin și i-a influențat mult opera. Succesul de critică și de public al romanului *Casa veseliei* (The House of Mirth, 1905) o consacră ca o scriitoare importantă. Cel mai cunoscut roman al ei este *Ethan Frome* (1911), care explorează condițiile aspre ale vieții la fermă în New England. Printre celelalte cărți pe care le-a scris (aproape 50), se numără și romanele *Obiceiul locului* (The Custom of the Country, 1913), *Vârsta inocenței* (The Age of Innocence, 1920, Premiul Pulitzer) și *Corsarii* (The Buccaneers, 1938).

Wheatley, Phillis

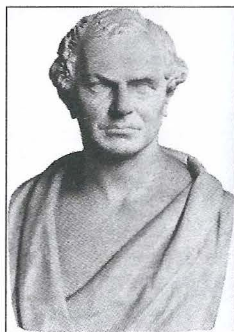
(1753/?/, Senegalul de astăzi sau Gambia/?/, Africa de Vest - 05.12.1784, Boston, Massachusetts, SUA)

Prima poetă americană de culoare. A fost răpită de pe un vas și vândută ca sclavă în 1761 lui John Wheatley, un negustor din Boston. Familia acestuia a învățat-o să scrie în engleză și latină. La 14 ani a început să scrie poezii după modelul lui Alexander Pope și al altor scriitori neoclasici. Versurile ei, tratând în mare masură subiecte convenționale, au atras mult atenția. Volumul *Poeme cu diferite subiecte, religioase și morale* (Poems on Various Subjects, Religious and Moral, 1773), publicat în Anglia, a făcut-o celebră în Europa. A fost eliberată din sclavie în 1773 și s-a căsătorit cu un negru liber. A lucrat ca servitoare și a murit în mizerie.

Whewell, William

(24.05.1794, Lancaster, Lancashire, Anglia - 06.03.1866, Cambridge, Cambridgeshire)

Istoric și filozof britanic. Și-a petrecut majoritatea vieții la Universitatea Cambridge, unde a predat cursuri de mineralogie (1828–1832) și filozofie morală (1838–1855), fiind și decan (1841–1866). Este cunoscut în mod deosebit pentru lucrarea despre teoria inducției. A accentuat necesitatea de a vedea progresul științific ca pe un proces istoric, afirmând că raționamentul inductiv poate fi întrebuințat corespunzător doar dacă a fost folosit și analizat foarte atent de-a lungul istoriei. Este cunoscut prin lucrările *Istoria științelor inductive* (History of the Inductive Sciences, 3 vol., 1837) și *Filozofia științelor inductive* (Philosophy of the Inductive Sciences, 1840).

William Whewell, bust de Edward Hodges Baily, 1851; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

whig

Membru al unei facțiuni politice din Anglia, în special din sec. XVIII. Inițial, termenul desemna prezbiterienii scoțieni, apoi a început să capete semnificația nonconformismului și a revoltei; a fost folosit, în 1679, de cei care doreau să-l excludă pe Iacob, ducele catolic de York (mai târziu Iacob II), de la succesiunea tronului Angliei. Principala adversară în această controversă era fracțiunea Tory, care, mai târziu, va reprezenta aristocrația, familiile de proprietari și interesele financiare ale clasei de mijloc. Și-au menținut puterea prin intermediul protecției și al relațiilor din Parlament, dar nu a fost un partid distinct până în 1784, când Charles James Fox a reprezentat interesele disidenților religioși, ale industriașilor și ale celor care doreau reforma parlamentară. În 1815, după ce s-a aliat cu mai multe partide, grupul politic a devenit Partidul Liberal. *Vezi* Partidul Whig.

Whimper, Edward

(27.04.1840, Londra, Anglia - 16.09.1911, Chamonix, Franța)

Alpinist britanic și artist. A devenit alpinist după ce a realizat schițe pentru o carte despre Alpi. În 1865 a făcut prima ascensiune pe Matterhorn; un accident la coborâre a dus la moartea a patru membri ai echipei. Lucrările *Cățărări prin Alpi* (Scrambles Amongst the Alps, 1871) și *Călătorii prin*

măreții Anzi (Travels Amongst The Great Andes, 1892) descriu experiențele sale și sunt ilustrate cu propriile gravuri.

whippet

Rasă de câini de vânătoare apărută în sec. XIX, în Marea Britanie, creată pentru vânătoarea de iepuri în arenă. Rasa s-a dezvoltat din terrier și din rasele engleză și italiană de ogari cenușii, căreia îi seamănă. Măsoară 46–56 cm înălțime și cântărește 13 kilograme; are blană moale de culoare gri, gălbuie sau albă. Poate atinge o viteză de 56 km/h. Este utilizat în competiții și pentru mici partide de vânătoare. Este, de regulă, liniștit și echilibrat.

Whipple, George H(oyt)

(28.08.1878, Ashland, New Hampshire, SUA – 01.02.1976, Rochester, New York)

Patolog american. A studiat medicina la Universitatea Johns Hopkins. Împreună cu George Minot a descoperit că un ficat bolnav dat de mâncare câinilor care sângerau cronic i-a vindecat de anemie, descoperire care a dus la tratarea anemiei pernicioase. Pentru aceasta, cei doi au împărțit, în 1934, Premiul Nobel cu William Murphy (1894–1987). Studiile lui Whipple despre pigmenții bilei au generat un interes sporit legat de modul în care corpul produce hemoglobina (hemoglobina fiind importantă în producerea pigmenților bilei). Experimentele sale legate de anemia artificială (1923–1925) au stabilit că fierul este cel mai bun factor anorganic în procesul de formare a globulelor roșii din sânge.

whisky

Băutură alcoolică distilată, fabricată dintr-un amestec de cereale fermentate. Există mai multe feluri de whisky, în funcție de materiile prime folosite și de metodele de producție. Este învechit în butoaie de lemn, cea mai veche rețetă de fabricare a whisky-ului fiind înregistrată în 1494, în Scoția. Scotch whisky (această denumire este utilizată și de canadieni) are o oarecare strălucire, cu o aromă distinctă de malț afumat; a fost fabricat pentru prima dată din orz sfărâmat care fusese prăjit la foc de cărbuni. Este fermentat, distilat și amestecat cu alte whisky-uri asemănătoare fabricate de diferiți producători. Whisky-ul irlandez este mai strălucitor și îi lipsește aroma de fum, malțul nu se prăjește și poate fi amestecat cu alcool pur din cereale. Whisky-ul canadian, mai deschis la culoare și cu o aromă mai ușoară, este un amestec de tipuri de whisky din cereale puternic aromatizate și de tipuri neutre ca savoare. În Statele Unite, cel mai mare producător și consumator de whisky, atât tipurile de whisky pur (malt) (minimum 51% malț curat), cât și cele amestecate (blended), sunt produse derivate din malț dulce sau acru. (Malțul acru este fermentat cu drojdie de bere atât proaspătă, cât și fermentată; pentru malțul dulce se folosește doar drojdia proaspătă). Bourbon, inițial produs în Bourbon Co., Kentucky, este un whisky neamestecat produs din malț acru din boabe de porumb. Whisky-ul este consumat simplu sau amestecat în cocteiluri, punciuri și alte tipuri de băuturi.

Whisky, grupul ~

(1875)

Grupare a distilatorilor de whisky americani care au înșelat statul neplătindu-și taxele. Gruparea opera cu precădere în St. Louis, Milwaukee și Chicago, neachitând impozitele pe băuturile spirtoase produse, mituind funcționarii de la Departamentul de colectare a taxelor din Washington DC. O investigație secretă a Departamentului Trezoreriei SUA s-a soldat cu 238 de puneri sub acuzare și 110 condamnări. Deși nu a fost implicat, președintele Ulysses S. Grant a intrat în scandal; secretarul său personal, Orville E. Babcock, a fost acuzat, dar a fost achitat datorită mărturiei lui Grant. Partidul Republican ar fi primit, conform acestor acuzații, o parte din banii de taxe, obținuți ilegal.

whist

Joc de cărți care stă la baza bridge-ului modern. Whistul își are originea în sec. XVII în Anglia. Se joacă cu 52 de cărți care sunt împărțite la patru jucători în două echipe. Miza jocului este de a obține levate (mâini), fiecare constând în câte o carte jucată de fiecare jucător. Se câștigă un punct pentru fiecare levată realizată din șase posibile.

Whistler, James (Abbott) McNeill

(14.07.1834, Lowell, Massachusetts, SUA – 17.07.1903, Londra, Anglia)

Pictor britanic de origine americană, gravor și litograf. A urmat cursurile Academiei West Point, dar a abandonat curând armata în favoarea artei. În 1855 a plecat la Paris pentru a studia pictura și a adoptat un stil boem de viață. În 1863 s-a mutat la Londra, unde a avut un succes răsunător, devenind

repede cunoscut pentru inteligența lui și pentru frecventele apariții în public. Teoretician de vocație, a pus problema corespondențelor între arte, în mod special între pictură și muzică, și i-a familiarizat pe britanici cu arta modernă franceză și japoneză. Din 1870 s-a concentrat asupra portretelor. Cea mai cunoscută operă a lui este *Aranjament în gri și negru, nr. 1: mama artistului* (1871–1872), cunoscută ca *Mama lui Whistler* (Whistler's Mother). În 1877 l-a dat în judecată pe John Ruskin pentru că-l atacase într-un pamflet legat de opera lui intitulată *Nocturnă în negru și auriu: Racheta căzând* (1875); a câștigat cazul, dar a primit despăgubiri minore, costurile ridicate ale procesului ducându-l la faliment. În 1880 s-a dus la Veneția, ca urmare a unei comenzi de gravuri, iar cele 50 de lucrări produse acolo i-au adus din nou succesul la întoarcerea la Londra.

Whitby, Conciliul de la ~

Întrunire a Bisericii creștine din regatul anglo-saxon al Northumbriei în 663–664 d.Hr., realizată cu scopul de a decide respectarea obiceiurilor celtice sau a celor romane. Deși o mare parte din Northumbria fusese convertită de misionarii celți, regele a ales Roma, fiind convins că Roma a urmat învățăturile Sfântului Apostol Petru, care deține cheile paradisului. Decizia a dus la acceptarea obiceiurilor de cult romane în Anglia și a ținut Biserica Engleză în contact direct cu restul Europei.

White River

Râu în Arkansas, SUA. Izvorăște din Munții Boston din NV Arkansasului, curge din N până în S statului Missouri, apoi se întoarce spre SE și reintră în Arkansas. Își continuă cursul către S și se varsă în râul Arkansas, aproape de confluența cu fluviul Mississippi. Are 1 102 km lungime.

White Sands, Parcul Național ~

Parc în S părții centrale a statului New Mexico, SUA. Înființat în 1933, are o suprafață de 583 kmp și se află la confluența dintre San Andres și Munții Sacramento. Dunele de nisip sunt într-o permanentă mișcare și au o înălțime variabilă, cuprinsă între 3 și 18 m. The San Andreas National Wild Life Refuge, White Sands Missile Range și Holloman Air Force Base se află în apropiere.

White, Byron R(aymond)

(08.06.1917, Fort Collins, Colorado, SUA – 15.04.2002, Denver, Colorado)

Jurist american. A devenit un atlet desăvârșit, jucând fotbal la echipele Pittsburg Pirates și Detroit Lions. A fost bursier Rhodes la Oxford înainte să studieze dreptul la Yale. A fost notar la biroul lui Fred M. Vinson și, mai târziu, a practicat dreptul comercial în Colorado. A fost desemnat ministru al justiției în executivul american de președintele John F. Kennedy în 1961, iar în anul următor a fost numit la Curtea Supremă de Justiție a Americii. Opiniile și voturile lui în această Curte au variat, în general, de la moderate la conservatoare. S-a retras din viața publică în 1993.

White, E(lwyn) B(rooks)

(11.07.1899, Mount Vernon, New York, SUA – 01.10.1985, North Brooklin, Maine)

Eseist și stilist american A urmat cursurile Universității Cornell, iar în 1927 s-a alăturat redacției revistei *New Yorker*. Fără a avea prea multa experiență, a contribuit totuși la succesul acesteia și mai târziu la cel al revistei *Harper*, de-a lungul câtorva decenii. A colaborat cu James Thurber la cartea *Este necesar sexul?* (Is Sex Necessary?, 1929). Cărțile *Stuart Little* (1945), *Pânza lui Charlotte* (Charlotte's Web, 1952) și *Trompeta lebedei* (The Trumpet of the Swan, 1970) fac parte din literatura clasică pentru copii; *Pânza lui Charlotte* face parte din categoria celor mai bune cărți pentru copii din toate timpurile. Revizuirea cărții *Elemente de stil* (The Elements of Style) de profesorul William Strunk a transformat-o într-un manual al stilului standard pentru scriitori. A fost nominalizat la Premiul Pulitzer în 1978.

White, James (Springer) *și* Ellen (Gould) *născută* Ellen Gould Harmon

(08.04.1821, Palmyra, Maine, SUA – 08.06.1881, Battle Creek, Michigan; 26.11.1827, Gorham, Maine, SUA – 16.07.1915, St. Helena, California)

Fondatori ai grupării Adventiștilor de Ziua a Șaptea. James a fost profesor de școală și mai apoi preot care a acceptat punctele de vedere ale adventistului William Miller (1782–1849). S-a căsătorit cu Ellen Harmon în 1846; ea devenise adepta teoriilor lui Miller în 1840, încă de la vârsta de 13 ani. Fiind o vizionară, Ellen a avut peste

2 000 de viziuni în timpul vieții; acestea au stat la temelia Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea, care s-a constituit în 1863. Au ținut predici împreună până la moartea soțului ei, James. Ellen a continuat să predice pe diverse teme religioase în mod temperat și de aceea este considerată de unii un adevărat profet. Dintre multele ei cărți, cea mai cunoscută este *Pași către Hristos* (Steps to Christ).

White, John
(m. 1593)

Artist britanic, explorator și colonist nord-american. A participat la expediția din Groenlanda în 1577 și s-a întors în Anglia cu informații legate de ținuturi noi și de locuitorii acestora. Călătoria din 1585 pentru colonizarea Roanoke a fost sponsorizată de Sir Walter Raleigh. Picturile și schițele lui ilustrează regiunea după ce colonia a fost abandonată (1586). A fost numit guvernator al celei de-a doua colonii și a venit la Roanoke cu o sută de coloniști (1587). S-a întors în Anglia pentru provizii, dar nu a mai fost capabil să trimită o expediție spre Roanoke până în 1590; atunci nu a mai găsit nici un colonist, nici pe nepoata sa, Virginia Dare.

White, Minor
(09.07.1908, Minneapolis, Minnesota, SUA – 24.06.1976, Cambridge, Massachusetts)

Fotograf și editor american. Și-a început cariera de fotograf în 1938, când a trimis o lucrare la Works Progress Administration. În 1946 a studiat cu Edward Weston și Alfred Stieglitz înainte să se mute la San Francisco, unde a colaborat strâns cu Ansel Adams. L-a urmat pe Adams la conducerea Catedrei de artă fotografică Calarts (California) și, mai târziu, a predat la MIT. A fondat și editat, între 1952 și 1976, revista de fotografie *Aperture* și, de asemenea, revista *Image* (1953–1957). Eforturile sale de a mări capacitatea de expresie a fotografiei îl fac unul dintre cei mai importanți fotografi ai secolului.

White Mountains

Segment al Munților Apalași. Se întind pe 140 km în jurul părții central-nordice a statului New Hampshire și în V statului Maine, SUA. Cuprind cele mai mari înălțimi din NE SUA, vârfurile atingând 1 500–1 800 m înălțime. Piscurile au fost numite după numele președinților americani și alcătuiesc Lanțul Prezidențial. Cel mai înalt este vârful Washington. Cea mai mare parte a lanțului White Mountains se află în rezervația White Mountain National Forest, cunoscută zonă de agrement estival și de iarnă.

White, Patrick (Victor Martindale)
(28.05.1912, Londra, Anglia – 30.09.1990, Sydney, Australia)

Scriitor australian. În tinerețe, White a călătorit între Australia și Anglia, în Anglia absolvind Universitatea Cambridge; s-a întors după Al Doilea Război Mondial în Australia, pe care a văzut-o ca o țară într-un proces continuu de dezvoltare și de autodefinire. Romanele sale oarecum mizantrope, care explorează adesea posibilitățile vieții sălbatice în acel context, includ *Povestea mătușii* (The Aunt's Story, 1946), *Copacul omului* (The Tree of Man, 1955), *Voss* (1957), *Călătorii din car* (Riders in the Chariot, 1961), *Ochiul furtunii* (The Eye in the Storm, 1973), *Afacerea Twyborn* (The Twyborn Affair, 1979). Operele sale mai cuprind piese de teatru și povestiri adunate în *Cei arși* (The Burnt Ones, 1964) și *Cacadu* (Cockatoos, 1974). A primit Premiul Nobel în 1973.

White, Stanford
(09.11.1853, New York, New York, SUA – 25.06.1906, New York)

Arhitect american. A fost pregătit de Henry Hobson Richardson. În 1880 a înființat o firmă de arhitectură cu Charles F. McKim și William R. Mead, care a devenit în curând cea mai cunoscută din toată țara, în mod deosebit pentru vilele de la malul mării și cele de la țară, toate caracterizate de stilul șindrilă. Mai târziu, firma a orientat moda americană către curentul arhitectural neoclasic. Proiectul cazinoului din Newport, Rhode Island, aparținându-i lui White (1881), îmbina structurile bine proporționate cu ornamentațiile Italiei renascentiste în care acesta excela. Lucrările din New York includ Madison Square Garden (1891) și Arcul Washington (1891). Artist cu disponibilități multiple, a realizat bijuterii, mobilă și articole de interior. Fiind un extrovertit, cunoscut pentru distracțiile exuberante, a fost împușcat mortal la Madison Square Garden de Harry Thaw, soțul unei actrițe, Evelyn Nesbit, cu care White avusese o relație amoroasă.

White, T(erence) H(anbury)

(29.05.1906, Bombay, India - 17.01.1964, Pireu, Grecia)

Romancier englez născut în India, istoric social și satiric. A fost educat la Universitatea Cambridge; White lucra ca profesor când a obținut primul său succes de critică cu romanul autobigrafic *Anglia îmi va avea oasele* (England Have My Bones, 1936). S-a dedicat mai târziu scrisului, studiind subiecte precum legendele arthuriene și ducând o viață retrasă. Este, de asemenea, cunoscut pentru adaptarea cărții lui Sir Thomas Malory *Moartea regelui Arthur* (Le Morte d'Arthur) în tetralogia *Regele ce-a fost și ce va fi* (The Once and Future King, 1958), conținând: *Sabia din piatră* (The Sword in the Stone, 1938) *Regina aerului și întunericul* (The Queen of Air and Darkness; titlul original: *The Witch in the Wood*, 1939), *Cavalerul nebun* (The Ill-Made Knight, 1940) și *Lumânarea în vânt* (The Candle in the Wind, 1958).

White, Theodore H(arold)

(06.05.1915, Boston, Massachusetts, SUA - 15.05.1986, New York, New York)

Jurnalist, istoric și romancier american. A devenit unul dintre primii corespondenți în străinătate ai revistei *Time*, lucrând în Asia de E între anii 1939–1945 și fiind, mai târziu, corespondent în Europa. Este cunoscut pentru articolele inteligente și originale din două campanii prezidențiale, *Cum se face un președinte* (The Making of the President, 1960; Premiul Pulitzer în 1961) și *Cum se face un președinte, 1964* (The Making of the President, 1964, 1965), care au fost urmate de analize similare ale campaniilor din 1968 și 1972. Printre cărțile care au urmat se numără *Distrugerea încrederii* (Breach of Faith, 1975) și cartea autobiografică *În căutarea istoriei* (In Search of History, 1978).

White, William Allen

(10.02.1868, Emporia, Kansas, SUA - 29.01.1944, Emporia)

Jurnalist american. A cumpărat ziarul *Emporia Daily and Weekly Gazette* în 1895. Editorialele sale sunt un amestec de toleranță, optimism, republicanism liberal și provincialism. Se crede că editorialul *Ce se întâmplă cu Kansasul?* (What's the Matter with Kansas?), larg difuzat din 1896, l-a ajutat pe William McKinley să câștige alegerile prezidențiale. A scris romane, biografii și o autobiografie. Fiul și succesorul lui, William Lindsay White (1900–1973), a scris cea mai vândută carte despre Al Doilea Război Mondial, *Se puteau descotorosi de ei* (They Were Expendable, 1942)

Whitehead, Alfred North

(15.02.1861, Ramsgate, insula Thanet, Kent, Anglia - 30.12.1947, Cambridge, Massachusetts, SUA)

Matematician și filozof britanic. A predat la Universitatea Cambridge (1885–1911) și la Harvard (1924–1937). *Tratatul de Algebră Universală* (Treatise on Universal Algebra, 1898), al cărui autor este, continuă logica simbolică booleană. A colaborat cu Bertrand Russell la lucrarea capitală *Principia Mathematica* (1910–1913). Mai târziu a dezvoltat o cuprinzătoare teorie metafizică. În *Proces și realitate* (Process and Reality, 1929) susținea că universul este alcătuit în întregime din deveniri, fiecare proces însușindu-și și integrând infinitatea lucrurilor aduse de universul anterior și de Dumnezeu. Alte lucrări sunt: *Despre conceptele matematice ale lumii materiale* (On Mathematical Concepts of the Material World, 1905), *O introducere în matematică* (An Introduction to Mathematics, 1911) *Scopurile educației* (The Aims of Education, 1916), *Cercetare privind principiile cunoașterii naturale* (Enquiry Concerning the Principles of Natural Knowledge, 1919), *Conceptul de natură* (The Concept of Nature, 1920), *Știința și lumea modernă* (Science and the Modern World, 1925) și *Religia în devenire* (Religion in the Making, 1926). A primit distincția Ordinul Meritului în 1945.

Whitehorse

Oraș, 19 058 loc. (2001), centrul administrativ al teritoriului Yukon, SUA. Situat pe fluviul Yukon, a fost fondat în timpul goanei după aur din Klondike (1897–1898) ca stație și centru de distribuție. Robert Service s-a inspirat mult pentru baladele sale în timp ce lucra aici. Este capitală a teritoriului din 1952 și un important centru comercial pentru Autostrada Alaska, precum și bază de echipamente pentru pescari și vânători.

Whiteman, Paul

(28.03.1890, Denver, Colorado, SUA - 29.12.1967, Doylestown, Pennsylvania)

Muzician american, cel mai cunoscut dirijor al anilor 1920. A făcut primele

înregistrări în 1920. Conceptul său instrumental este cunoscut sub numele de „jazz simfonic", care îmbină armonii complexe și ritmuri simple de jazz cu puține improvizații; a devenit cunoscut ca „regele jazzului". A interpretat prima dată *Rapsodia albastră* (Rhapsody in Blue) a lui George Gershwin și a dirijat premiera în 1924. Formația lui Whiteman a cântat alături de mulți alții, precum Bing Crosby, Bix Beiderbecke, Frankie Trumbauer, Bunny Berigan și Jack Teagarden. A avut propria formație în anii 1950 și a lucrat mai târziu ca director al departamentului muzical ABC.

Whitman, Marcus

(04.09.1802, Rushville, New York, SUA - 29.11.1847, Waiilatpu, Teritoriul Oregon)

Misionar și pionier american. A devenit doctor și misionar congregațional și a fost trimis în regiunea Oregon. În 1836 a fondat, împreună cu soția sa, o misiune printre indienii cayuse, în apropierea regiunii Walla Walla, Washington. A ajutat indienii să-și construiască locuințe și o moară de măcinat porumb. Soția lui a deschis o școală misionară. În 1842 a călătorit spre E pentru a încuraja colonizarea regiunii Oregon. La întoarcere s-a alăturat unei caravane de o mie de imigranți care mergeau spre valea fluviului Columbia. A îngrijit copiii indienilor în 1847 într-o epidemie de pojar, dar a fost acuzat de vrăjitorie când mulți copii indieni au murit, în timp ce copiii albilor au supraviețuit. Indienii i-au atacat pe albi și au ucis 14 dintre ei, inclusiv familia Whitman. Moartea lor a determinat Congresul să creeze statul Oregon, în 1848.

Whitman, Walt

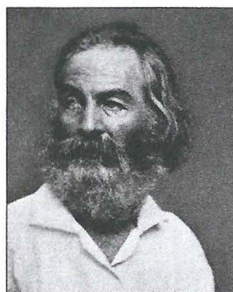
nume complet **Walter Whitman**

(31.05.1819, West Hills, Long Island, New York, SUA - 26.03.1892, Camden, New Jersey)

Poet, jurnalist și eseist american a cărui colecție de versuri *Fire de iarbă* (Leaves of Grass) reprezintă o piatră de hotar în istoria literaturii americane.

Începuturile

Walt Whitman s-a născut într-o familie stabilită în America de Nord în prima parte a sec. XVII. Descendența sa e caracteristică zonei: mama, Louisa Van Velsor, era olandeză, iar tatăl, Walter Whitman, își avea rădăcinile în Anglia. Amândoi erau fermieri simpli și care aveau o educație sumară. În trecut, familia Whitman stăpânise o suprafață însemnată de pământ, care se diminuase însă într-atât încât, la venirea pe lume a lui Walt, tatăl său lucra deja ca tâmplar, deși familia trăia în continuare pe o bucată din vechia moșie. În 1823, Walter Whitman senior s-a mutat cu familia tot mai numeroasă într-un Brooklyn aflat în plină dezvoltare. A pătruns în domeniul imobiliar și a construit case ieftine pentru meșteșugari, însă era un om de afaceri modest și abia reușea să-și întrețină familia, ce număra acum nouă copii.

Walt Whitman, fotografie de Mathew Brady
BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Walt, al doilea născut, a urmat școala de stat din Brooklyn, a lucrat de la 12 ani și a deprins meșteșugul tiparitului. S-a angajat ca tipograf în Brooklyn și New York City, a predat în școlile din Long Island și a devenit jurnalist. La 23 de ani era redactor la un cotidian din New York, iar în 1846 a devenit redactor al cotidianul *Brooklyn Eagle*, ziar de seamă la vremea respectivă. Concediat în 1848 pentru susținerea facțiunii Pământul Liber din cadrul Partidului Democrat, a plecat la New Orleans, unde a colaborat timp de trei luni la *Crescent*, înainte de a se întoarce la New York, pe fluviul Mississippi și Marile Lacuri. După o nouă încercare nereușită de a susține în presă partida Pământului Liber, a intrat în domeniul construcției de case și al imobiliarelor, unde a rămas până în 1855.

Până la vârsta de 36 de ani, făcea adesea plimbări și observa New Yorkul și Long Island. Mergea periodic la teatru, văzând multe dintre piesele lui William Shakespeare, și a făcut o puternică pasiune pentru muzică, mai cu seamă pentru operă. În această perioadă a citit mult, acasă sau în librăriile newyorkeze, creând un stil inedit de poezie. Ca profesor, tipograf și jurnalist, publicase în diverse ziare și reviste povestiri și poeme sentimentaliste, lipsite însă de valoare literară.

În primăvara lui 1855 strânsese deja suficiente poeme în noul stil pentru a scoate un volum subțire. Negăsind un editor interesat, a fost nevoit să vândă o casă pentru a tipări prima ediție a *Firelor de iarbă* pe propria cheltuială. Din prima ediție

lipsesc atât numele editorului, cât și cel al autorului. Pe copertă apare însă portretul lui Whitman, „lat în umeri, rumen la chip, cu sprâncene stufoase și barbă de satir". Deși nu a câștigat aprecierea publicului, volumul s-a bucurat de admirația poetului și eseistului Ralph Waldo Emerson, care, într-o scrisoare trimisă lui Whitman, îl descrie drept „cea mai mare pildă de spirit și înțelepciune" din literatura americană.

Whitman a continuat să-și cristalizeze noul stil în caietele personale, iar în 1856 a apărut cea de-a doua ediție a *Firelor de iarbă*. Aici găsim revizuiri ale unor poeme din prima ediție, precum și unul nou, *Poemul asfințitului* (Sun-down Poem), ce poartă acum numele *Pe bacul Brooklynului* (Crossing Brooklyn Ferry). Și a doua ediție s-a dovedit un eșec financiar, prin urmare Whitman s-a angajat ca redactor la cotidianul *Brooklyn Times*, dar, în vara lui 1859, nu avea nici o slujbă. În 1860, un editor din Boston a publicat a treia ediție a *Firelor de iarbă*, adăugită și rearanjată, dar izbucnirea Războiului Civil American l-a dus la faliment. În volumul din 1860 se află și ciclul de poeme *Calamus*, ce tratează o criză destul de puternică a poetului, o posibilă relație homosexuală (nu se știe dacă închipuită sau reală), și *Premoniție* (Premonition), devenită mai târziu *Pornind din Paumanok* (Starting from Paumanok), despre trăirile zguduitoare ce adesea îl secătuiau de energie. *Cuvânt din mare* (A Word out of the Sea), intitulat mai târziu *Din leagăn în infinitul balans* (Out of the Cradle Endelssly Rocking), aduce la suprafață sentimente întunecate, la fel ca și *Sunt în reflux odată cu oceanul vieții* (As I Ebb'd with the Ocean of Life). *Cântece democratice* (Chants Democratic), *Copii ai lui Adam* (Enfans d'Adam), *Frunze călătoare* (Messenger Leaves) și *Gânduri* (Thoughts) surprind mai degrabă stilul timpuriu al poetului.

Anii Războiului Civil American

La scurt timp după izbucnirea Războiului Civil American în 1861, fratele lui Whitman a fost rănit la Fredericksburg. Poetul l-a vizitat în 1862, petrecând o vreme în tabăra militară, apoi s-a angajat provizoriu la o casierie în Washington. Timpul liber îl petrecea alături de soldații răniți și muribunzi în spitalele din Washington, cheltuindu-și modestul salariu pe mici cadouri oferite atât confederaților, cât și unioniștilor și încercând să le mai aline suferințele trupești și psihice cu „farmecul și veselia" pentru care i se dusese vestea.

În ianuarie 1865 e angajat ca funcționar în Ministerul de Interne. În mai a fost avansat în funcție, dar după numai o lună a fost concediat, pentru că ministrul de interne considera volumul *Fire de iarbă* indecent. Whitman obține o slujbă în biroul avocatului statului, în bună măsură datorită eforturilor depuse de jurnalistul și prietenul său William O'Connor, care îl apără în *Bunul poet cărunt* (The Good Gray Poet, 1866), trezind simpatia publicului pentru o victimă a nedreptății.

În luna mai i-a apărut colecția de poeme războinice *Bătăi de tobă* (Drum Taps) ce înfățișează cititorilor un nou fel de poezie, trecând de la entuziasmul oratoric cu care întâmpinase alinierea și înarmarea tinerilor în ajunul conflagrației la o cunoaștere cutremurătoare a realităților războiului. *Bateți tobe, bateți!* (Beat! Beat! Drums!) reflectă cruzimea Bătăliei de la Bull Run, iar *Ciudată veghe făcut-am noaptea odat' pe câmp* (Vigil Strange I Kept on the Field One Night) oferă o nouă perspectivă asupra suferinței; și aici transpare acea tăcere răsunătoare. *Continuare la Bătăi de tobă* (Sequel to Drum Taps), publicată în toamna lui 1865, cuprinde și elegia dedicată lui Abraham Lincoln, *Pe când înflorea liliacul* (When Lilacs Last in the Dooryard Blomm'd). Groaza resimțită la moartea „întâiului martir" al democrației e pe măsura repulsiei stârnite de cruzimea războiului. Descrierile în proză ale Războiului Civil American, publicate ulterior în *Specimen Days & Collects*, împărtășesc simplitatea cutremurătoare a poemelor.

Ultimii ani

Cea de-a patra ediție a *Firelor de iarbă* (1867) conține multe revizuiri și rearanjări. În afară de poemele cuprinse în *Bătăi de tobă*, întâlnim opt poeme noi, iar altele nu mai apar deloc. Odată cu sfârșitul veacului, opera lui Whitman se bucură de o recunoaștere mai largă. După *Bunul poet cărunt* a lui O'Connor și *Însemnări despre Walt Whitman ca poet și om* (Notes on Walt Whitman as Poet and Person, 1867) a lui John Burroughs, în Anglia a apărut o ediție corectată a poemelor whitmaniene, sub îngrijirea omului de litere William Michael Rosetti. Whitman avea să primească multe încurajări de la marii scriitori britanici până la sfârșitul vieții.

În 1872 s-a îmbolnăvit, probabil din cauza îndelungatei suferințe sufletești stârnite de ambiguitatea sa sexuală. În urma atacului de paralizie din 1863 a rămas parțial imobilizat. Până în mai s-a mai întremat și a plecat la Camden, în New Jersey, să-și viziteze fratele și mama aflată pe patul de moarte. Decesul mamei avea să atârne ca un „nor uriaș" deasupra poetului. S-a stabilit în casa fratelui său, iar în 1874 a încetat să mai lucreze pentru avocatul statului.

Până în 1879 își revenise suficient cât să călătorească în Vest. În 1881, James R. Osgood a publicat a doua ediție bostoniană a *Firelor de iarbă*, pe care Organizația pentru Oprirea Viciului a etichetat-o drept imorală. De teama unui proces, Osgood i-a dat plăcile tipografice lui Whitman, care, după ce publicase în prealabil o ediție de autor, a găsit un nou editor în persoana lui Rees Welsh din Philadelphia, urmat la scurt timp de David McKay. *Firele de iarbă* au căpătat acum o formă finală. Ziarele stârniseră interesul pentru carte și, prin urmare, această ediție s-a vândut mai bine decât toate celelalte. Whitman a reușit astfel să-și cumpere o căsuță modestă în Camden, unde avea să-și petreacă ultimii ani din viață. Și-a făcut mulți prieteni noi, printre care și Horace Traubel, care avea să-i înregistreze convorbirile și să-i întocmească o biografie. Volumul de *Opere complete* a apărut în 1888, alături de cea de-a opta ediție a *Firelor de iarbă*. Ediția a noua, „cea autorizată", a fost publicată în 1892, anul morții poetului.

Fire de iarbă

Walt Whitman e cunoscut mai cu seamă pentru *Fire de iarbă*, cu toate că volumul de proză *Specimen Days* oferă scene de război descrise cu realism și măiestrie. Dar *Fire de iarbă* e mai mult decât o carte. În timpul vieții poetului a cunoscut nouă ediții, nici una lipsită de calități și de greșeli deopotrivă. Whitman asemuia cartea dusă la bun sfârșit cu o catedrală aflată timp îndelungat sub construcție sau cu un arbore ce-și dezvăluie vârsta în inele. Ambele asemănări sunt amăgitoare, pentru că nu așezând cărămidă peste cărămidă sau în straturi succesive și-a construit el opera, ci schimbând mereu titlurile, stilul de exprimare și chiar temele sau poeziile în sine, prin omisiuni, adăugiri, separări și împletiri. Începând cu a treia ediție (1860), a grupat poemele sub titluri precum *Cântece democratice* (Chants Democratic), *Enfants d'Adam*, devenită mai târziu *Copii ai lui Adam* (Children of Adam), *Poeme de bucurie* (Poems of Joy) și *Purtat de val în derivă* (Sea-Drift). Titlurile ulterioare au înțelesuri multiple, precum *Păsări călătoare* (Birds of Passage), *La marginea drumului* (By the Roadside), *Pâraie de toamnă* (Autumn Rivulets), *De la amiază în noaptea înstelată* (From Noon to Starry Night) și *Cântece de bun-rămas* (Songs of Parting), sugerând o alegorie a vieții. Poemele nu sunt însă aranjate în ordinea scrierii lor, nici în interiorul vreunui ciclu, nici de la un ciclu la altul. După 1881, Whitman nu a mai schimbat componența ciclurilor, nici nu a mai revizuit poemele individuale, mulțumindu-se doar să adauge poemele din *Clipe la 70 de ani* (Sands at Seventy) și *Adio fantezie* (Good-Bye My Fancy).

Influențat de pătrunderea romantismului în artă și literatură, Whitman susținea că principala menire a poetului e să redea în versuri propriul sine. Prima ediție a *Firelor de iarbă* a apărut pe fondul unui val puternic de naționalism în literatura americană, când criticii doreau o literatură pe măsura mărimii, a resurselor naturale și a posibilităților continentului nord-american. „Vrem o literatură națională deopotrivă sălbatică și aspră, care să zguduie pământul asemenea unei turme de bizoni ce cutreieră preriile", cerea energic un personaj din opera lui Henry Wadsworth Longfellow, *Kavanagh* (1849). Cu aceeași ardoare, Whitman declara în prefața ediției din 1855: „Iată-i pe duri și pe bărboși; iată spațiul și asprimea și nonșalanța atât de dragi sufletului". *Firele de iarbă* se adresează cetățenilor Statelor Unite, îndemnându-i să fie darnici din fire, o rasă nouă, crescută sub semnul libertății politice, uniți în cuget și în inimă.

Probabil ca răspuns la idealurile naționaliste, precum și în acord cu dorința sa de a cultiva și de a reda propriul sine, forța și vitalitatea eului whitmanian capătă proporții mitice. Pe frontispiciul primei ediții apare poza poetului în straie de lucru, cu pălăria lăsată pe-o ureche și mâna în buzunarul de la pantalon, dorind parcă să înfățișeze un vers din primul poem, *Cântec despre mine*: „Iar eu port pălăria cum îmi place acasă și afară".

De acum înainte, Whitman avea să joace rolul poetului sălbatic și neîmblânzit purtător de drapel al acestei națiuni tinere și mândre. În consecință, creează o formă de vers liber, lipsit de rimă sau metru, dar plin de ritmuri oratorice și liste psalmodiate de toposuri și obiecte americane. Învață să mânuiască tehnica enumerației cu multă finețe și îmbibă afectiv spațiul și mișcarea, însă majoritatea contemporanilor găseau stilul său pe de-a întregul nepoetic. Atât conținutul, cât și stilul versului i-au determinat pe primii biografi și chiar pe poet însuși să confunde sinele simbolic prezent în poeme cu creatorul în carne și oase. În fapt, Whitman era un om liniștit, amabil și curtenitor, nici pe departe un mardeiaș (cuvânt care-i plăcea) sau un nelegiuit. Viața lui sexuală a fost mai neobișnuită, deși nimeni nu știe cu siguranță, dar cei șase copii din flori cu care se mândrea la bătrânețe sunt mai mult ca sigur rodul imaginației sale. A militat pentru sporirea toleranței și libertății sexuale, dar sexul în poemele sale e deopotrivă simbolic, de-o inocență firească, „veșnic graba fecundă a lumii", cântând puterea de reînnoire a lumii. Se poate ca, în unele poeme, pornirile sale erotice să-l fi nedumerit, dar în scrierile de căpătâi, precum anumite părți din *Cântec despre mine* sau întreg poemul *Din leagăn în infinitul balans*, sexul apare spiritualizat.

Cea mai de seamă temă a lui Whitman e descoperirea simbolică a puterii de reînnoire a naturii prin nemuritoarea dumnezeire a sufletului. Poemele sale abundă în credința de factură religioasă în fenomenele vieții, cu precădere în cele legate de fertilitate, sex și „repetarea fecundării" naturii: creșterea ierbii, împerecherea păsărilor, vegetația falică, oceanul matern și formarea planetelor („ziua stelară"). Eul poetic din *Fire de iarbă* transcede timpul și spațiu, legând trecutul de prezent și întrezărind viitorul, sintetizând credința lui Whitman că poezia e o formă de cunoaștere, suprema înțelepciune a umanității.

Faima

La momentul morții, Whitman era mai apreciat în Europa decât în Statele Unite. Nu ca poet, ci ca simbol al democrației americane și-a câștigat întâi faima. În ultimele decenii ale sec. XIX, poemele sale i-au fascinat pe cititorii englezi, care vedeau exaltarea omului obișnuit drept idealistă și profetică.

Țelul lui Whitman era să se ridice deasupra poemului tradițional, să depășească estetica obișnuită și totuși, oglindind societatea americană, să-i ajute pe poet și pe cititori să înțeleagă natura experienței americane și totodată pe ei înșiși. A stârnit interesul tuturor generațiilor datorită convingerii sale că Statele Unite vor atinge zenitul dezvoltării în chip spiritual și eroic, dar și pentru că și-a exprimat sinele poetic în mod ferm și fără compromisuri. Cititorii moderni pot împărtăși preocupările sale legate de păstrarea integrității individuale sub presiunea civilizației de masă. Criticii sec. XX dau mai puțină importanță gândirii sale sociale decât creației artistice. T.S. Eliot afirma că „atunci când Whitman ne vorbește despre liliac sau mierlă, teoriile și convingerile sale se sfărâmă asemenea unui pretext inutil". Whitman a tonificat limbajul. Putea să fie puternic și sentimental deopotrivă. Avea o gândire amplă și imaginativă. A înfățișat relația dintre trupul și sufletul omului și univers într-o manieră neobișnuită, adesea scoțând poezia din tiparele vremii. Caracterul său universal îl așază printre marii poeți americani.

Whitney

Vârf de munte în Sierra Nevada, în SE Californiei centrale, SUA. Aflat în Parcul Național Sequoia, are 4 418 m și este cel mai înalt punct al SUA continentale în afară de Alaska. A fost escaladat pentru prima dată în 1873.

Whitney, Amos

(08.10.1832, Biddeford, Maine, SUA – 05.08.1928, Portland, Maine)

Industriaș american. Și-a început ucenicia la vârsta de 13 ani. În 1860, împreună cu Francis Pratt, a întemeiat firma Pratt and Whitney, la început specializată în fabricarea mosoarelor de ață. Mai târziu și-a diversificat producția prin fabricarea unor modele originale de arme de foc, tunuri, mașini de cusut și mașini tipografice; instrumentele de măsură s-au dovedit foarte utile în știință și industrie. În prezent, o companie separată fabrică echipamente pentru industria aeronautică și pentru sistemele de propulsie spațiale.

Whitney, Eli

(08.12.1765, Westboro, Massachusetts, SUA – 08.01.1825, New Haven, Connecticut)

Inventator american, inginer și industriaș. Este cunoscut pentru inventarea daracului

pentru bumbac (1793), care a dus la creșterea producției de bumbac cultivat în toată partea de S, contribuind la prosperitatea regiunii. Cea mai importantă invenție atribuită lui Whitney ar fi producția în serie a pieselor de schimb. Ideea de a fabrica piese identice pentru a le asambla apoi a dus la creșterea producției de armament, conform angajamentului din 1797 de a livra guvernului SUA 10 000 de arme în doi ani, și la dezvoltarea sistemulului american de producție.

Whitney, Gertrude Vanderbilt

(09.01.1875, New York, New York, SUA – 18.04.1942, New York)

Sculptoriță și patroană de artă americană, strănepoată a lui Cornelius Vanderbilt. S-a născut într-o familie înstărită din New York și a studiat pictura în orașul natal și la Paris. Printre cele mai importante opere ale sale se numără *Memorialul Titanic* (Titanic Memorial) din Washington DC (1914–1931) și *Arcul Victoriei* (Victory Arch) din New York (1918–1919). Întreaga sa operă a fost simplă, directă și tradițională. În 1929 s-a oferit să-și doneze colecția de aproape 500 de lucrări Muzeului Metropolitan de Artă, dar a fost refuzată de un director tradiționalist. În anul următor a fondat Muzeul de Artă Americană Whitney, care s-a deschis în 1931. Astăzi este principalul muzeu de artă americană.

Whitney, John Hay

(17.08.1904, Ellsworth, Maine, SUA – 08.02.1982, New York)

Miliardar și sportiv american. A fost fiul lui Harry Payne Whitney și al lui Gertrude Vanderbilt Whitney; a studiat la Universitatea Yale și mai târziu la Oxford, pe care le-a părăsit pentru a administra averea familiei, după moartea tatălui său. A devenit jucător internațional de polo; în grajdurile sale creștea cai de cursă; a investit în filme de succes și în piese reprezentate pe Broadway; a deținut o impresionantă colecție de artă americană. În calitate de căpitan în serviciile secrete în Al Doilea Război Mondial, a fost luat prizonier în Franța, dar a reușit să evadeze. A primit Legiunea de Onoare. A fost ambasador în Marea Britanie între 1956 și 1961. Ca publicist și (din 1961) redactor-șef al *New Herald Tribune,* a încercat să revitalizeze ziarul, dar acesta a dat faliment în 1966. A înființat Fundația John Hay Whitney în 1946.

Whitney, William C(ollins)

(05.07.1841, Conway, Massachusetts, SUA – 02.02.1904, New York, New York)

Om politic american. A profesat dreptul la New York, unde l-a ajutat pe Samuel Tilden să-l demaște pe coruptul William Marcy Tweed. A fost consilier municipal (1875–1882). Ca secretar al marinei americane (1885–1889) a refăcut flota neglijată până atunci, printr-un program de reconstrucții navale care a inclus nava de război *Maine*. S-a întors la New York, unde a devenit coproprietar al primului sistem de transport rapid.

Whittier, John Greenleaf

(17.12.1807, lângă Haverhill, Massachusetts, SUA – 07.09.1892, Hampton Falls, Massachusetts)

Poet și reformator american. A avut o educație limitată, dar s-a familiarizat de timpuriu cu poezia. A devenit ziarist și a publicat în 1831 primul său volum de poeme. Între 1833 și 1842 a aderat la aboliționismul lui William Lloyd Garrison și a devenit un luptător cunoscut împotriva sclaviei. După aceea, a continuat să susțină cauze umanitare în timp ce a mai publicat și alte volume de poezie. După Războiul Civil American, s-a remarcat prin portretizarea vieții rurale din New England. Cel mai cunoscut poem al său este pastorala nostalgică *Înzăpeziți* (Snow-Bound, 1866); printre poemele lui se remarcă *Maud Muller* (1854) și *Barbara Frietchie* (1863).

Whittington, Richard

cunoscut ca **Dick Whittington**

(m. 1423, Londra)

Primar al Londrei (1397–1399, 1406–1407, 1419–1420). A fost fiu al unui cavaler; a câștigat o avere imensă ca negustor. I-a împrumutat pe Henric IV și pe Henric V. A intrat în viața politică a orașului și a îndeplinit de trei ori funcția de primar. Legenda spune că era orfan și și-a scos la vânzare pisica, singura lui avere, pentru a fi vândută pe unul dintre vasele comerciale ale stăpânului său. Fiind tratat mizerabil de bucătar, a fugit, dar la marginea orașului i s-a părut că aude clopotul bătând și spunându-i: „Întoarce-te, Whittington, și vei fi primarul Londrei". S-a întors și a descoperit că pisica lui fusese vândută pe o sumă mare de bani unui șef maur a cărui locuință era plină de șobolani. A devenit un comerciant prosper și, mai apoi, primar.

Whittle, Frank *ulterior* **Sir Frank**
(01.06.1907, Coventry, Warwickshire, Anglia - 08.08.1996, Columbia, Maryland, SUA)

Inginer de aviație și pilot britanic care a inventat motorul cu reacție. A obținut primul patent pentru un motor cu reacție în 1930, iar în 1936 a fost cofondatorul companiei Power Jets Ltd. Izbucnirea celui de Al Doilea Război Mondial a determinat guvernul britanic să sprijine firma lui Whittle și primul avion cu reacție a decolat în 1941. A fost înnobilat în 1941 și a primit Ordinul de Merit în 1986.

Whitworth, Joseph *ulterior* **Sir Joseph**
(21.12.1803, Stockport, Cheshire, Anglia - 22.01.1887, Monte Carlo, Monaco)

Inginer mecanic britanic. În timp ce lucra pentru Henry Maudslay, a inventat o tehnică de șlefuire a suprafețelor plane. Acestei invenții i-au urmat altele, cum ar fi mașina de măsurat și un sistem de standarde dimensionale de precizie, aparate de măsură inventate pentru a se potrivi cu aceasta; a inventat șuruburile cu filet standard (1841), precum și multe altele. Mașinile-unelte inventate de el au devenit cunoscute în toată lumea pentru acuratețea și calitatea lor.

Whorf, Benjamin Lee
(24.04.1897, Winthrop, Massachusetts, SUA - 26.07.1941, Wetherfield, Connecticut)

Lingvist american. A fost de profesie pompier. Conceptul pe care l-a dezvoltat (sub influența lui Edward Sapir) este echivalența dintre cultură și limbaj, cunoscută ca ipoteza Whorf (sau Sapir-Whorf). Susținea că structura unei limbi tinde să condiționeze felul în care gândesc vorbitorii ei - de ex., modul în care un popor vede timpul și punctualitatea este influențat de tipurile de timpuri verbale din acea limbă. Whorf s-a remarcat prin studiul limbilor uto-aztece, în mod deosebit hopi și scrierile hieroglifice maya.

wicca

Mișcare occidentală modernă a vrăjitoarelor. Unii practicanți consideră wicca religia Europei precreștine, interzisă de Biserica creștină. Această teză nu este acceptată de istorici; wicca modernă este atribuită lui Gerald B. Gardner (1884–1964) și lui Doreen Valiente (1922–1999), care, după abrogarea ultimei legi împotriva vrăjitoriei în Anglia (1951), au făcut public cultul lor vrăjitoresc, care se centra pe existența unui zeu cu coarne al fertilității și a marii zeițe a pământului. Lui Gardner i se atribuie și introducerea termenului wicca. Numită și dianic, wicca pune accentul pe venerarea zeiței ca ființă supremă, excluzând bărbații. Adepții wicca împărtășesc credința în principiul feminin, respectul pentru natură și un punct de vedere panteist și politeist. Ei practică unele forme ale ritualului magic, care este aproape întotdeauna considerat bun și constructiv. Unii sunt practicieni individuali, alții aparțin unei comunități.

Wichita

Oraș, 344 284 loc. (2000), situat în partea central-sudică a statului Kansas, din SUA, pe râul Arkansas. A fost întemeiat în 1864 ca punct comercial al satului indian Wichita și a înflorit odată cu dezvoltarea comerțului cu vite din Texas de-a lungul rutei Chisholm și cu răspândirea rapidă a coloniilor agricole în Atchison, Topeka și Santa Fe Railroad Co. În 1870 ajunsese un important târg de vite. În 1920 era un centru al industriei aeronautice. Construcțiile de avioane au continuat; alte activități economice includ rafinarea petrolului, prelucrarea și depozitarea grâului și comerțul cu vite.

Wideman, John Edgar
(n. 14.06.1941, Washington DC, SUA)

Scriitor american. A crescut în Homewood, Pennsylvania. După absolvirea Universității Pennsylvania, a devenit al doilea afro-american care a obținut o bursă Rhodes la Universitatea Oxford. Și-a publicat primul roman, *O privire în lături (*A Glance Away) în 1967. A câștigat Premiul PEN/Faulkner pentru *Trimis pentru tine ieri* (Sent for You Yesterday, 1983) și *Focul din Philadelphia* (Philadelphia Fire, 1990), o scriere imaginară despre acte teroriste cu bombe ale mișcării de culoare Move, combinată cu examinarea relației cu fiul său, aflat acum în închisoare. Un roman recent este *Masacrul vitelor* (The Cattle Killing, 1996). Predă la Universitatea Massachusetts din 1985.

Wieland, Heinrich Otto
(04.06.1877, Pforzheim, Germania - 05.08.1957, Germania de Vest)

Chimist german. A câștigat Premiul Nobel în 1927 pentru cercetările legate de acizii biliari; studiile arată că cei trei acizi

izolați au structuri similare și sunt legați structural de colesterol. A descoperit, de asemenea, că diverse forme de nitrogen din compușii organici se pot detecta reciproc și se pot distinge unii de alții – o contribuție importantă la chimia organică structurală. Teoria lui Wieland potrivit căreia oxidarea în țesuturile vii are loc prin îndepărtarea atomilor de hidrogen și nu prin adăugarea de oxigen (*vezi* oxidoreducere) a avut o mare importanță în fiziologie, biochimie și medicină.

Wiener Werkstätte
în engleză **Vienna Workshops**

Societate de meșteșugari și de design fondată la Viena în 1903. Inspirată de William Morris și de mișcarea engleză Arts and Crafts, a fost fondată de Koloman Moser (1868–1918) și de Josef Hoffmann, cu scopul de a restitui valorile tradiționale ale artizanatului unei societăți industrializate în care meșteșugarii erau pe cale de dispariție. Avea legături strânse cu artiștii vienezi ai grupării Sezession și cu mișcarea Art Nouveau. Lucrările de bijuterie, mobilier, design interior, care celebrau frumusețea geometriei (unghiulare), au devenit foarte cunoscute pentru eleganță și noutate, iar „stilul square" a influențat lucrările artiștilor Bauhaus, în anii 1920, și ale lui Frank Llyold Wright.

Wiener, Norbert
(26.11.1894, Columbia, Montana, SUA – 18.03.1964, Stockholm, Suedia)

Matematician american. A obținut titlul de doctor la Harvard la vârsta de 18 ani. S-a alăturat corpului profesoral de la MIT în 1919. Lucrarea sa despre analiza armonică generalizată și despre teoremele tauberiene (prin care se deduce convergența unor serii infinite) a câștigat Premiul Booker al Societății Americane de Matematică în 1933. Originea ciberneticii ca știință independentă este în mod general datată odată cu publicarea, în 1948, a lucrării *Cibernetica* (Cybernetics). A adus contribuții în multe alte domenii, cum ar fi procesele stocastice, teoria cuantelor, iar pe parcursul celui de Al Doilea Război Mondial, la controlul armelor de foc. Craterul Wiener de pe Lună a fost numit astfel în onoarea sa.

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Norbert Wiener

Wiesbaden

Oraș, 71 276 loc. (2000), reședința landului Hessen, în S Germaniei, situat pe fluviul Rin. Romanii l-au fortificat în sec. I î.Hr.; este cunoscut cu precădere pentru izvoarele sale fierbinți și sărate. A fost declarat oraș imperial în 1241; a fost cedat conților de Nassau în 1225. A fost capitala ducatului Nassau între 1806 și 1866, apoi a fost cedat Prusiei. După Primul Război Mondial, a fost centrul Comisiei Rinului sub ocupația franco-britanică (1919–1929). În 1946 a devenit orașul de reședință al noului land creat, Hessen. A fost foarte cunoscut pentru izvoarele sale minerale mai ales în sec. XVIII și XIX, când a fost frecventat de Johann Wolfgang Goethe, Johannes Brahms și Feodor Dostoievski. Continuă să fie o importantă stațiune balneo-climaterică. Are tipografii, edituri și studiouri de film; este cunoscut pentru șampania Sekt, care se produce aici.

Wiesel, Elie *născut* Elizer
(n. 30.09.1928, Sighet, România)

Romancier american de origine română. Trăind într-o comunitate hasidică mică, Wiesel și familia lui au fost deportați în 1944 la Auschwitz și apoi la Buchenwald; părinții și sora lui a fost uciși. Întreaga operă reflectă experiența sa de supraviețuitor al Holocaustului și încercarea de a rezolva problema etică referitoare la cum a fost posibil și ce relevă aceasta despre natura umană. Opera sa include *Noapte* (Night, 1958), *Un cerșetor în Ierusalim* (A Beggar in Ierusalim, 1968), *Testamentul* (The Testament, 1980) și *Cei uitați* (The Forgotten, 1989). Este un celebru conferențiar; în 1986 a primit Premiul Nobel pentru pace, pentru condamnarea fermă a violenței, urii și opresiunii.

Wiesel, Torsten (Nils)
(n. 3.06.1924, Uppsala, Suedia)

Neurobiolog suedez. După ce a studiat medicina în Suedia, s-a stabilit în SUA, unde a colaborat cu David Hubel la investigarea funcțiilor creierului. Analizând fluxul impulsurilor nervoase oculare pe cobai, cei doi au detectat multe detalii structurale și funcționale ale cortexului vizual, în lobii occipitali ai cortexului

cerebral. Studiile lor asupra deteriorării vederii la animalele tinere au confirmat ideea că operația imediată este crucială pentru a corecta anumite defecte ale ochiului la copiii nou-născuți. Cei doi au împărțit Premiul Nobel cu Roger Sperry, în 1981.

Wigan

Oraș, 301 417 loc. (2001), situat în NV conurbației Manchester, Marea Britanie. Se întinde de-a lungul râului Douglas între Leeds și Canalul Liverpool. Orașul este cunoscut pentru extracția de cărbune, încă din sec. XIV, iar textilele se produceau în zonă încă de la începutul sec. XVI. Industrializarea, începută la sfârșitul sec. XVIII, a fost accelerată de construirea canalelor și a căilor ferate. Cărbunele și produsele textile sunt încă produse importante; printre alte ramuri industriale se numără industria alimentară și ingineria electrică. Turismul a fost impulsionat de cartea lui George Orwell *Drumul către debarcaderul din Wigan* (Road to Wigan Pier)

Wiggin, Kate Douglas
născută **Kate Douglas Smith**

(28.09.1856, Philadelphia, Pennsylvania, SUA - 24.08.1953, Harrow, Middlesex, Anglia)

Romancieră americană. După ce s-a mutat la San Francisco, a fondat Grădinița Străzii Argintii (1878), prima grădiniță gratuită din V, și a contribuit la formarea California Kindergarten Training School. A scris romane pentru copii, dar și pentru adulți și este cunoscută pentru romanul clasic *Rebecca din Sunnybrook* (Rebecca of Sunnybrook) și *Ferma* (Farm, 1903).

Wight

Insulă, regiune de-a lungul coastei de S a Angliei, în Canalul Mânecii, despărțită de regiunea Hampshire de pe continent prin strâmtoarea Solent. Suprafața: 381 kmp; 132 719 loc. (2001). Centrul administrativ: Newport. „Coloana vertebrală" a insulei Wight este un munte de calcar care se întinde pe toată lățimea ei, reprezentând cel mai gros strat de calcar din Insulele Britanice. The Needles sunt trei mase distincte de calcar care se află în cel mai de V punct al insulei și se ridică la 30 m. Trei râuri – Yarul de E, Medina și Yarul de V – se varsă, la N, în Solent. Clima caldă și însorită a insulei a transformat-o într-un loc ideal de vacanță.

Wightman, Hazel Hotchkiss
născută **Hazel Virginia Hotchkiss**

(20.12.1886, Healdsburg, California, SUA - 05.12.1974, Newton, Massachusetts)

Jucătoare de tenis americană. A absolvit Universitatea California la Berkeley. A fost o competitoare dominantă în anii premergători Primului Război Mondial, câștigând nouă titluri naționale de tenis la proba de simplu, între anii 1909 și 1911. A câștigat pe parcursul vieții un număr total de 45 de titluri americane, ultimul la vârsta de 68 de ani. A pus bazele unui campionat anual între echipele feminine ale Marii Britanii și Americii; Cupa Wightman s-a desfășurat pentru prima oară în 1923, continuând până în 1989. A fost căpitanul echipei Americii de la începuturi până în 1948.

Wigner, Eugene (Paul) *născut* Jenó Pál

(17.11.1902, Budapesta, Ungaria - 01.01.1995, Princeton, New Jersey, SUA)

Fizician american de origine maghiară. După terminarea studiilor la Universitatea din Berlin, a emigrat în America în 1930 și s-a alăturat Universității Princeton. A avut un rol esențial în demararea Proiectului Manhattan și a participat la inițierea primei reacții în lanț de către Enrico Fermi. A observat că forța nucleară are o bătaie scurtă și nu implică o sarcină elecrică, folosind teoria grupurilor pentru a determina structura atomului. Numele lui a fost dat unor formule, inclusiv formula Breit-Wigner, care descrie reacțiile de rezonanță nucleară. A câștigat, în 1963, Premiul Nobel – împărțit cu Maria G. Mayer și Hans Jensen (1907–1973) – pentru descoperirile legate de mecanica cuantică, în mod deosebit pentru principiul care guvernează interacțiunea protonilor și neutronilor în nucleu și pentru formula legii de conservare a parității (*vezi* lege de conservare). Pe lângă multe premii științifice, a primit și numeroase premii pentru pace.

wigwam

Locuință a amerindienilor, specifică triburilor nomade algonkin situate în NE Americii. Se construiește din bețe lungi înfipte în pământ într-un cerc și legate împreună la partea superioară, apoi acoperite cu rogojini de papură și scoarță de copac cusută. *Vezi* iglu, casa vagon, corturi tepee.

Wilberforce, William
(24.08.1759, Hull, Yorkshire, Anglia - 29.07.1833, Londra)

Om politic britanic. A intrat în Camera Comunelor în 1780, unde a susținut reforma parlamentară și emanciparea catolică. Convertit la creștinismul evanghelic (1785), s-a împotrivit comerțului cu sclavi și a pus bazele Societății Antisclavagiste. Susținerea legislației antisclavagiste a dus la un proiect de lege pentru abolirea comerțului cu sclavi în Insulele Britanice de Vest (1807). Din 1821 a luptat pentru emanciparea tuturor sclavilor și s-a alăturat lui Thomas F. Buxton (1786–1845), care a continuat susținerea proiectelor de lege după ce Wilberforce s-a retras (1825). Legea de abolire a sclaviei a fost adoptată în 1833, la o lună după moartea lui Wilberforce.

Wilbur, Richard (Purdy)
(n. 01.03.1921, New York, New York, SUA)

Poet, critic, editor și traducător american. A studiat literatura la Universitatea Harvard și s-a afirmat ca tânăr scriitor cu colecția *Frumoasele schimbări* (The Beautiful Changes, 1947) și *Ceremonie* (Ceremony, 1950). Versul rafinat, bine lucrat, apare în volume ca *Lucruri ale acestei lumi* (Things of This World, 1956, Premiul Pulitzer), *Mergând la culcare* (Walking to Sleep, 1969) și *Cititorul de gânduri* (The Mind Reader, 1976). A tradus piese de teatru (sunt notabile cele de Molière), cărți scrise pentru copii și critică, unele adunate în *Răspunsuri* (Responses, 1976). I s-a decernat titlul de poet laureat american în 1987–1988.

Wilbye, John
(07.03.1574, Diss, Norfolk, Anglia - 09.1638, Colchester, Essex)

Compozitor britanic. Toată viața și-a petrecut-o ca muzician al familiei Kytson, muzician de curte la Hengrave Hall și mai apoi în Colchester (din 1628). Deși a fost unul dintre cei mai buni madrigaliști englezi, a publicat doar două colecții (1598, 1609). Madrigalele lui sunt mai puțin cromatice decât cele ale contemporanului Thomas Weelkes, dar folosesc mijloace mai subtile de exprimare.

Wilde, Oscar (Fingal O'Flahertie Wills)
(16.10.1854, Dublin, Irlanda - 30.11.1900, Paris, Franța)

Poet și dramaturg irlandez. A fost fiul unui chirurg celebru; a studiat la Trinity College, din Dublin și, mai târziu, la Universitatea Oxford, devenind cunoscut pentru spiritul lui încă de pe vremea când era student. În calitate de purtător de cuvânt al estetismului, la începutul anilor 1880 a ținut un tur de conferințe în SUA, după care și-a câștigat un loc în cercurile londoneze datorită inteligenței și exuberanței lui. Singurul lui roman, *Portretul lui Dorian Gray* (The Picture of Dorian Gray, 1891), combină elemente gotice cu parodierea moralității burgheziei. Piesa macabră *Salome* (1893) a fost ulterior adaptată ca libret de operă de R. Strauss; celelalte piese ale sale, toate de succes, includ *Evantaiul doamnei Windermere* (Lady Windermere's Fan, 1893), *O femeie fără importanță* (A Woman of No Importance, 1893) și *Importanța de a fi onest* (The Importance of Being Earnest, 1899), o satiră la adresa ipocriziei sociale a epocii victoriene. Două dialoguri critice – *Decăderea minciunii* (The Decay of Lying) și *Criticul ca artist* (The Critic as Artist) – sunt la fel de sclipitoare. Deși avea o căsătorie fericită, în 1891 a început o relație intimă cu tânărul lord Alfred Douglas, fiul marchizei de Queensberry. Acuzat de acesta de sodomie, Wilde l-a dat în judecată, dar a pierdut; apoi a fost arestat pentru sodomie și i s-a intentat un proces cu rezonanță internațională. Încarcerat la Reading Gaol în perioada 1895–1897, a redactat o scrisoare de învinuire adresată iubitului său, care a fost editată și publicată sub titlul de *De profundis* (1905). După eliberare, s-a stabilit la Paris, ultima sa lucrare fiind *Balada închisorii din Reading* (The Ballad of Reading Gaol, 1898), o carte despre condițiile inumane din închisoare. A murit subit, din cauza unei meningite acute, la 46 de ani.

Oscar Wilde, 1882

BIBLIOTECA MEMORIALĂ WILLIAM ANDREWS DE LA UNIVERSITATEA DIN CALIFORNIA, LOS ANGELES

Wilder, Billy *născut* Samuel
(22.06.1906, Sucha, Austria - 27.03.2002, Beverly Hills, California, SUA)

Regizor de film și scenarist american de origine austriacă. A lucrat ca reporter la Viena și Berlin și a scris scenarii pentru filme germane. A fugit din Germania

în 1933 și a ajuns la Hollywood un an mai târziu. A fost coscenarist cu Charles Brackett și s-a lansat regizând filmul *Dublă recompensă* (Double Indemnity, 1944). Remarcat pentru aciditatea cu care trata subiectele controversate și pentru acuzațiile tăioase la adresa ipocriziei, a regizat și *Vacanță pierdută* (The Lost Weekend, 1945, Premiul Oscar), *Sunset Boulevard* (1950, Premiul Oscar pentru cel mai bun scenariu), *Stalag 17* (1953) și *Apartamentul* (The Apartment, 1960, Premiul Oscar). Comediile lui cunoscute sunt *Sabrina* (1954), *Șapte ani de căsnicie* (The Seven Year Itch, 1955), *Unora le place jazzul* (Some Like It Hot, 1959) și *Sărută-mă, prostule* (Kiss Me, Stupid, 1964).

Wilder, Laura Ingalls
născută Laura Ingalls

(07.02.1867, Lake Pepin, Wisconsin, SUA - 10.02.1957, Mansfield, Missouri)

Autoare americană de cărți pentru copii. A dus o viață de pionierat împreună cu familia, trăind în Kansas, Minnesota, Iowa și Dakota de Sud, unde s-a căsătorit. S-a stabilit cu soțul ei în Missouri, unde a editat revista *Missouri Ruralist*, timp de 12 ani, înainte de a fi încurajată de fiica ei să-și scrie amintirile din copilărie, iar cărțile *Căsuța* (Little House, 1932–1943), opt sau nouă în total, au fost rezultatul acestora, devenind cunoscute la nivel internațional.

Wilder, Thornton (Niven)

(17.04.1897, Madison, Wisconsin, SUA - 07.12.1975, Hamden, Connecticut)

Dramaturg și prozator american. A absolvit Universitatea Yale. A obținut recunoaștere internațională pentru al doilea roman, *Puntea Sfântului Ludovic* (The Bridge of San Luis Rey, 1927, Premiul Pulitzer). Volumul *Orașul nostru* (Our Town, 1938, Premiul Pulitzer), care a devenit una dintre cele mai cunoscute piese americane din toate timpurile, a fost urmat de o altă carte, *Urechile acului* (The Skin of Our Teeth, 1942, Premiul Pulitzer). În aceste cărți respingea naturalismul, adesea ignorând recuzita și decorul, folosind în mod deliberat anacronismele și punându-și personajele să se adreseze direct publicului. Comedia *Pețitoarea* (The Matchmaker, 1954) a devenit comedia muzicală *Hello, Dolly!* (1964). Printre romanele de mai târziu se numără *A opta zi* (The Eighth Day, 1967) și *Theophilus North* (1973).

Wilderness, Bătălia de la ~

Bătălie din Războiul Civil American. Când Ulysses S. Grant a planificat o campanie unională pentru a captura orașul Richmond, Virginia, și a avansat cu 115 000 de soldați, a fost întâmpinat de armata Confederației, de 62 000 de oameni, sub conducerea lui Robert E. Lee, în tufișurile dese numite Wilderness. După două zile de lupte crâncene și un rezultat indecis, armata Uniunii a nimicit armata Confederației. Grant a înaintat spre Spotsylvania Courthouse, forțându-l pe Lee să se retragă spre Richmond.

Wild West Show
/Spectacolul Vestului Sălbatic/

Spectacol extravagant de teatru, produs de William F. (Buffalo Bill) Cody. Jucat pentru prima oară în 1883, spectacolul a ajuns la Madison Square Garden din New York în 1887, cu o distribuție de o sută de indieni, celebra pistolară Annie Oakley, cascadori călare și dansatori pe sârmă, precum și animale sălbatice, precum bizoni, elani, urși și căprioare. Spectacolul de patru ore, incluzând dansurile războinicilor indieni și un atac asupra unei diligențe, a făcut turul Europei, având un mare succes în anii 1890; a continuat să se joace în SUA până în 1916.

Wilfrid, Sfântul ~ *sau* Wilfrid de York

(634 d.Hr., Northumbria, Anglia - 24.04.709/710 d.Hr., mănăstirea Oundle, Mercia)

Episcop englez care a stabilit relații strânse între Biserica Anglo-Saxonă și papalitate. La Sinodul de la Whitby a susținut cu succes adoptarea ritualului roman în locul celui celtic. Ca episcop de York a ctitorit o mănăstire la Hexham și a introdus regula benedictină. O ceartă între părțile diocezei sale l-a obligat să se refugieze în Sussex, unde a creștinat populația și a ctitorit mănăstirea din Selsey; mai târziu, a oficiat ca episcop de Mercia. A călătorit la Roma de două ori, pentru a răspunde în legătură cu controversele legate de jurisdicția sa (679, 704 d.Hr.).

Wilhelmina (Helena Pauline Maria)

(31.08.1880, Haga, Olanda - 28.11.1962, Het Loo, lângă Apeldoorn)

Regină a Olandei (1890–1948). Fiică a regelui Wilhelm III, a devenit regină la moartea lui, sub regența mamei sale până în 1898, și a câștigat rapid sprijinul

popular. A susținut menținerea neutralității țării în Primul Război Mondial. După ce Germania a invadat Olanda, în 1940, a plecat împreună cu familia ei la Londra. De-a lungul celui de Al Doilea Război Mondial a transmis mesaje prin radio pentru a susține moralul poporului olandez, devenind astfel un simbol al rezistenței olandeze împotriva ocupației germane. În 1948 a abdicat în favoarea fiicei sale, Juliana.

Wilhelm I *în olandeză* **Willem**
cunoscut ca **Wilhelm Taciturnul**
(24.04.1533, Dillengburg, Nassau - 10.07.1584, Delft, Țările de Jos)

Primul vicerege al Țărilor de Jos (1572–1594). Fiu al lui Wilhelm, conte de Nassau-Dillenburg; a moștenit principatul Oraniei și alte vaste teritorii de la vărul său, în 1544. A fost educat la curtea imperială habsburgică din Bruxelles, apoi l-a numit pe Filip II în consiliul statului (1555). A ajutat la negocierea Tratatului de la Cateau-Cambrésis, primind numele Taciturnul din cauza refuzului de a accepta decretele dure ale lui Filip împotriva protestanților; a organizat o revoltă nereușită în 1568, dar în 1572 a izbutit să unifice provinciile din N. Acestea l-au proclamat guvernatorul lor și poziția lui s-a consolidat prin Pacea de la Gand (1576). A solicitat ajutorul Franței în revolta împotriva Spaniei, iar în 1579 a fost proscris de Filip. S-a oferit o recompensă pentru asasinarea lui și în 1584 a fost împușcat de un catolic fanatic.

Wilhelm I
în germană **Wilhelm Friedrich Ludwig**
(22.03.1797, Berlin, Prusia - 09.03.1888, Berlin)

Rege al Prusiei (1861–1888) și împărat german (1871–1888). Fiu al lui Frederic Wilhelm III al Prusiei. A luptat în războiul împotriva lui Napoleon (1814), iar după aceea a intrat în armata prusacă și în afaceri militare. A susținut folosirea forței împotriva rebelilor în 1848. A fost guvernator militar al provinciei Rhineland din 1849; l-a urmat pe fratele său la tronul Prusiei, în 1861. Ca susținător al reformei militare, l-a numit pe Otto von Bismarck prim-ministru (în 1862). Deși a fost conservator, a susținut cu prudență politica lui Bismarck în Războiul de Șapte Săptămâni și în Războiul franco-prusian. Proclamat împărat german în 1871, a supravegheat dezvoltarea continuă a Germaniei ca putere europeană.

Wilhelm I *în olandeză* **Willem Frederick**
(24.08.1772, Haga, Provinciile Unite ale Țărilor de Jos - 12.12.1843, Berlin, Prusia)

Rege al Țărilor de Jos și mare duce de Luxemburg (1815–1840). A fost fiu al lui Wilhelm V, prinț de Orania; s-a căsătorit în 1791 și a emigrat cu familia în Anglia, după invazia franceză a Republicii Olandeze (1795). A fost de partea Prusiei împotriva lui Napoleon și a trăit în exil la curtea prusacă până în 1812. După revolta olandeză împotriva ocupației franceze, a devenit prinț suveran al Republicii Olandeze (1813) și rege al Țărilor de Jos (1815) care includeau Belgia, Liège și Luxemburg. A impus un program de refacere a economiei care a revigorat comerțul, dar metodele autocrate și impunerea olandezei ca limbă oficială au provocat revolta Belgiei (1830), care și-a cucerit independența. În 1840 a abdicat în favoarea fiului său, Wilhelm II.

Wilhelm II *în italiană* **Guglielmo**
cunoscut ca **Wilhelm cel Bun**
(1154 - 18.11.1189, Palermo, Regatul Siciliei)

Ultimul rege normand al Siciliei (1166–1189). Mama sa i-a fost regentă până în 1171, după care a domnit singur, devenind cunoscut pentru clemență și dreptate. Prietenia sa cu Manuel I Comnenul s-a sfârșit atunci când împăratul bizantin s-a opus cererii lui Wilhelm de a i-o da pe fiica sa de soție. Întorcându-se împotriva Bizanțului, Wilhelm s-a aliat cu Frederic I Barbarossa. A acceptat căsătoria mătușii sale cu fiul lui Frederic, Henric (mai târziu Henric VI), dându-i lui Henric dreptul de a deține o parte din teritoriul Siciliei. I-a atacat pe bizantini (1185), având un succes rapid, dar a fost înfrânt înainte de a ajunge la Constantinopol.

Wilhelm II *în olandeză* **Willem**
(27.05.1626, Haga, Provinciile Unite ale Țărilor de Jos - 06.11.1650, Haga)

Prinț de Orania, conte de Nassau și guvernator al Țărilor de Jos (1647–1650). A fost fiul lui Frederic Henric prinț de Orania; l-a succedat pe tatăl său în 1647; funcția includea guvernarea tuturor provinciilor Țărilor de Jos în afară de Friesland. În ciuda tratatului cu Spania din 1648 prin care se recunoștea independența Provinciilor Unite, a plănuit să cucerească o parte din Olanda Spaniolă (Belgia modernă).

A arestat membrii Parlamentului olandez care se opuneau politicii sale de război, dar a murit de variolă înainte de a-și mai putea exercita puterea.

Wilhelm II *în olandeză* **Willem Frederick George Lodewijk**

(06.12.1792, Haga, Provinciile Unite ale Țărilor de Jos - 17.03.1849, Tilburg)

Rege al Olandei și mare duce de Luxembourg (1840–1849). A fost fiul lui Wilhelm I; a trăit în exil împreună cu familia până în 1795. A comandat trupele olandeze în Bătălia de la Waterloo (1815). Trimis de tatăl său în Belgia în 1830 pentru a-i liniști pe rebeli, nu a reușit să oprească mișcarea de independență. În 1840 a devenit rege al Olandei, după abdicarea tatălui său. Ca rege, a ajutat la stabilizarea economiei. În 1848 a supravegheat trecerea la o constituție liberală, care sporea autoritatea miniștrilor și a Parlamentului, a stabilit alegeri directe și a apărat libertățile civile de bază.

Wilhelm II
în germană **Friedrich Wilhem Viktor Albert** *cunoscut drept* **Kaiser Wilhelm**

(27.01.1859, Postdam, lângă Berlin, Prusia - 04.06.1941, Doorn, Olanda)

Împărat german (kaiser) și rege al Prusiei (1888–1918). A fost fiu al viitorului Frederic III și nepot al reginei Marii Britanii, Victoria; i-a succedat tatălui său la tron în 1888. Doi ani mai târziu a forțat demisia lui Otto von Bismarck. S-a remarcat prin trăsăturile sale militariste și prin politicile oscilante care i-au subminat pe cancelarii săi, inclusiv pe Leo von Caprivi și pe Bernhard, prinț von Bülow. Din 1897 l-a încurajat pe amiralul Alfred von Tirpitz să întărească flota germană și să forțeze schimbarea pozițiilor Franței în Maroc (*vezi* criza marocană). S-a aliat cu Austro-Ungaria în criza Serbiei (1914), iar în Primul Război Mondial a sprijinit planurile de război grandioase făcute de generali și politicieni. După înfrângerea Germaniei, a fugit în Olanda, punând capăt monarhiei în Germania și trăind în exil până la moarte.

Wilhelm III *în olandeză* **Willem Alexander Paul Frederick Lodewijk**

(19.02.1817, Bruxelles, Belgia - 23.11.1890, Apeldoorn, Olanda)

Rege al Olandei și mare duce de Luxembourg (1849–1890). A fost fiul lui Wilhelm II; i-a urmat tatălui la tron după moartea acestuia, în 1849. S-a opus Constituției liberale din 1848, a adoptat o atitudine anticatolică și, între 1862 și 1868, a fost abilitat să conducă prin intermediul cabinetului. A încercat să vândă Franței suveranitatea asupra Luxemburgului (1867), dar a cedat cererii Prusiei ca teritoriul să fie lăsat independent. În urma acestei crize, influența sa asupra Parlamentului a scăzut. La moartea sa, tronul a fost moștenit de Wilhelmina.

Wilhelm cel Bun

Vezi Wilhelm II (Sicilia)

Wilhelm Rufus

Vezi William II (Anglia)

Wilhelm Taciturnul

Vezi Wilhelm I (Olanda)

Wilhelm Tell

Erou național elvețian a cărui existență istorică este controversată. Conform tradiției, în sec. XIII sau la începutul sec. XIV a înfruntat autoritatea austriacă și a fost obligat de guvernator să țintească un măr așezat pe capul fiului său, cu o arbaletă, de la o distanță de 80 de pași. După aceea, a organizat o ambuscadă și l-a omorât pe guvernator, un eveniment care se presupune că a dus la revolta împotriva autorității austriece. Este menționat pentru prima dată într-o cronică din 1470. Testul țintașului este foarte întâlnit în folclor, iar povestea seamănă cu mituri existente la alte popoare.

Wilkes, John

(17.10.1725, Londra, Anglia - 26.12.1797, Londra)

Om politic englez. La începutul vieții a fost risipitor și a mituit alegătorii pentru a câștiga alegerea în Camera Comunelor (1757). Din cauza unui atac din ziarul *North Briton* (1763) împotriva guvernului, a fost condamnat pentru calomnie și dat afară din Parlament. După ce a fost reales, a continuat să publice atacuri împotriva guvernului și a fost din nou judecat pentru calomnie și dat afară (1764). Pozând în ipostaza de victimă a persecuțiilor și de campion al libertății, a câștigat o mare susținere populară. A fost din nou ales în Parlament și din nou exclus (1769). A devenit primar al Londrei în 1774. Revenit în Camera Comunelor în perioada 1774–1790, a susținut reforma parlamentară și libertatea presei.

Wilkes, Maurice V(incent)

(n. 26.06.1913, Dudley, Staffordshire, Anglia)

Pionier englez în știința computerelor; a contribuit la construirea computerului EDSAC (1949), inventând microprogramarea (1950); a fost coautor al primului manual de programare a computerului (1951), a scris prima pagină despre memoria computerului (1964) și a fondat Client Server Architecture (1980). A câștigat Premiul Turing în 1967 și Premiul Kyoto în 1992. În 1995 a publicat *Memoriile unui pionier al computerelor* (Memoirs of a Computer Pioneer).

Wilkins, Maurice (Hugh Frederick)

(n. 15.12.1916, Pongaroa, Noua Zeelandă)

Biofizician britanic, originar din Noua Zeelandă. A fost educat la Birmingham și Cambridge; a participat la Proiectul Manhattan în cadrul căruia a lucrat la separarea izotopilor de uraniu pentru a fi folosiți la bomba atomică. La întoacerea în Marea Britanie a început o serie de investigații care au dus, în final, la studiile ADN-ului. Studiile despre difracția razelor X aplicate ADN-ului s-au dovedit cruciale în determinarea structurii moleculare a ADN-ului de către James D. Watson și Francis Crick, pentru care toți trei au obținut Premiul Nobel în 1962. Mai târziu, a aplicat difracția razelor X studiului ARN-ului. *Vezi* Rosalind Franklin.

Wilkins, Roy

(30.08.1901, St. Louis, Misssouri, SUA - 08.09.1981, New York, New York)

Lider al luptei pentru drepturi civile din SUA. A devenit reporter și mai târziu redactor-șef al publicației de culoare *Kansas City Call*. În 1931 s-a alăturat colectivului NAACP și a fost redactor (1934–1949) la publicația oficială a acesteia, *The Crisis*. Anul 1955 a reprezentat al 22-lea an al său în funcția de director executiv al NAACP, care a urmat cursul căutării drepturilor egale prin mijloace legale. În 1963 a ajutat la organizarea marșului din Washington și a fost numit președinte al delegației SUA la Conferința internațională a drepturilor omului din 1968.

Wilkinson, David

(1771, Smithfield, Rhode Island, SUA - 1852)

Inventator american. A fost fiu al unui fierar; în 1797 a inventat un aparat de măsură și un strung de prelucrare a fierului și alamei care s-au dovedit valoroase pentru guvernul SUA, fiind folosite în fabricile de armament. A construit mai multe mașini-unelte folosite de Samuel Slater și se pare că a fost primul care a construit un vapor american, cu 16 ani înaintea lui Robert Fulton.

Wilkinson, James

(1757, Calvert Country, Maryland, SUA - 28.12.1825, Ciudad de México, Mexic)

Ofițer în armata americană și agent dublu. A luptat în Revoluția Americană sub conducerea lui Horatio Gates și a fost implicat în complotul lui Thomas Conway. S-a stabilit în Kentucky în 1784 și a înscenat alianța regiunii Kentucky cu Spania, deși, de fapt, lucra împotriva Spaniei. A fost guvernatorul unei părți din Teritoriul Louisiana între 1805 și 1806. A simulat că plănuiește cucerirea provinciilor mexicane ale Spaniei și a conspirat cu Aaron Burr pentru instituirea unui guvern independent. Când a deconspirat planurile lui Burr, a fost investigat, dar achitat. În Războiul din 1812 a comandat soldații SUA la granița Canadei, dar campania sa împotriva orașului Montréal a eșuat.

James Wilkinson, portret de J.W. Jarvis; Colecția Clubului Filson, Louisville, Kentucky

CLUBUL FILSON, LOUISVILLE, KENTUCKY

Wilkinson, John

(1728, Clifton, Cumberland, Anglia - 14.07.1808, Bradley, Staffordshire)

Industriaș britanic. Cunoscut drept „marele industriaș al fierului din Staffordshire", a descoperit multe noi întrebuințări ale fierului, inventând o mașină de alezat a cărei precizie i-a dat posibilitatea lui James Watt să-și perfectioneze motorul cu aburi; a întrebuințat primul motor cu aburi al lui Watt pentru a pune în funcțiune o pompă uriașă de aer din fabrica sa, cu scopul producerii pe scară largă a fierului forjat.

Willamette

Râu în NV statului Oregon, SUA. Curge spre N pe o lungime de 485 km și se varsă în râul Columbia lângă Portland. Cele mai populate orașe ale Oregonului se află pe valea acestui râu. Podul Fremont,

un arc de oțel cu o deschidere de 366 m, traversează râul la Portland.

Willemstad

Oraș, 125 000 loc. (2001), Antilelor Olandeze, în America Centrală insulară. Este localizat pe coasta de S a insulei Curaçao; a fost fondat în 1634. Are multe construcții coloniale olandeze și cea mai veche sinagogă (1732) care a funcționat neîntrerupt în emisfera vestică. A devenit un important centru de rafinare a petrolului după 1918; printre alte activități economice se numără băncile și turismul.

William I *cunoscut drept* William Cuceritorul, William Bastardul *sau* William de Normandia

(cca 1028, Falaise, Normandia, Franța - 09.09.1087, Rouen)

Duce al Normandiei (cu titlul de William II) din 1035 și rege al Angliei din 1066, printre cei mai de seamă soldați și conducători ai Evului Mediu. Devenit cel mai puternic nobil din Franța, cucerește și schimbă cursul istoriei Angliei.

Începuturile

William era cel mai mare dintre cei doi copii pe care Robert I de Normandia i-a avut cu concubina sa Herleva (sau Arlette, fiica unui gropar din Falaise). La scurtă vreme după nașterea lui William, Herleva a fost măritată cu vicontele Herluin, cu care a avut doi fii, unul dintre ei fiind Odo, ce avea să devină episcop de Bayeux, și o fiică. Robert a murit în 1035, la întoarcerea dintr-un pelerinaj la Ierusalim, astfel că singurul său fiu, William, numit moștenitor înainte de plecarea sa, a fost recunoscut ca duce de baronii normanzi, precum și de suzeranul său, regele Henric I al Franței.

Încă de timpuriu, William (și susținătorii săi) a fost pus la grea încercare, o dată ca urmaș nelegitim (era poreclit Bastardul), apoi din cauză că era doar un copil. Lipsa lui de autoritate s-a resimțit ca o slăbire a ordinii în ducat. Au început să se înalțe fortărețe private, iar mica nobilime uzurpa puterea ducală, pornind războaie locale. Înainte ca William să ajungă la vârsta maturității, trei dintre protectorii lui au fost răpuși de sabie, iar tutorele lui a fost asasinat. Neamurile tatălui îi erau potrivnice, căci majoritatea ar fi avut de câștigat de pe urma morții băiatului. Doar protecția mamei l-a ajutat să treacă prin aceste vremuri de restriște. Piedicile din copilărie vor fi întărit probabil voința lui William, precum și aversiunea sa față de nelegiuire și dezordine.

Duce al Normandiei

În 1042, William, în vârstă de 15 ani și devenit cavaler, a început să se implice personal în treburile ducatului. Greul trecuse. Încercările de a-și recupera privilegiile pierdute în perioada de anarhie și de a supune vasalii și slujitorii neascultători au dus la noi dispute. Între 1046 și 1055 s-a confruntat cu revolte ale baronilor, majoritatea conduse de neamurile sale. De câteva ori s-a aflat în mare pericol, fiind nevoit să ceară ajutorul lui Henric I, însă în această perioadă a deprins meșteșugul armelor și al domniei. Hotărâtor a fost anul 1047, când Henric I și William au înfrânt coaliția rebelilor normanzi la Val-ès-Dunes, la sud-vest de Caen, bătălie în care tânărul duce a făcut pentru prima oară dovada calităților sale de războinic.

În scurt timp, a învățat să-și stăpânească pornirile nechibzuite. Era mereu pregătit să-și asume riscuri calculate în campanii sau bătălii, dar nu era un comandant nesăbuit. Planurile sale erau simple, metodele lipsite de subtilități, și profita fără ezitare de ocaziile ivite. Dacă sorții nu-i erau favorabili, se retrăgea imediat. Aceeași conduită o adoptă și în cârmuirea ducatului. Nu va renunța niciodată la drepturile și privilegiile ducale și, deși nu a avut o strategie notabilă de guvernare privind administrarea regatului, era dispus să improvizeze și să încerce noi soluții.

Drept și evlavios după măsura vremii, se arăta interesat de bunăstarea Bisericii normande. În 1049 l-a pus pe fratele său vitreg în vârstă de 16 ani, Odo, la cârma episcopiei din Bayeux. Suprapunerea atribuțiilor nobiliare cu cele de prelat era un fapt obișnuit în acea vreme. Odo și ceilalți episcopi înscăunați de William nu erau din cale afară de cucernici, dar au izbutit să întărească Biserica normandă prin donații consistente și pricepere gospodărească. Aflați în fruntea mai multor concilii bisericești, William și episcopii săi au dat legi împotriva simoniei (traficul cu bunuri spirituale) și au impus celibatul în rândul clericilor. El a chemat în ducatul său călugări și învățați străini, printre care și pe Lanfranc din Padova, cunoscut cărturar al artelor liberale, care a slujit la

mănăstirea Bec din 1042 și a fost numit abate de Caen în 1063. William însuși a ctitorit o serie de mănăstiri, sporind bine numărul lor, și a aplicat cele mai noi tendințe în reformarea vieții monahale.

Potrivit unei scurte descrieri anonime – puternic inspirată de biografia lui Einhard despre Carol cel Mare, *Vita Karoli Magni* –, William avea puțin peste înălțimea obișnuită și era zdravăn și îndesat. Deși mânca și bea cu multă cumpătare, în ultima parte a vieții avea să se îngrașe. Avea o voce profundă și era un bun orator. Cronicarii care au scris după moartea lui William îl descriu ca pe un bărbat foarte puternic și solid. Era un vânător și un soldat aprig, temut de toată lumea. Lipsit de educație, nu avea multe talente, dar era inteligent și viclean, ceea ce i-a atras respectul rivalilor.

Noi alianțe

Din 1047, William s-a implicat în treburi exterioare ducatului. Astfel, a dus o serie de campanii împotriva contelui de Anjou, Geoffroi Martel, oferind sprijin regelui Henric I și întărind totodată granița de la miazăzi, apoi a invadat vestul Mainului. În 1052 însă, Henric I și Geoffroi au făcut pace, iar în estul Normandiei au izbucnit revolte, astfel că viața lui William s-a aflat din nou în primejdie, până în 1054. În această perioadă a dus tratative importante cu regele Angliei, Eduard Confesorul, în urma cărora e desemnat moștenitor la tronul Angliei. Tot atunci s-a și însurat.

Interesul normanzilor pentru Britania anglo-saxonă își avea rădăcinile într-o alianță din 1002, în urma căsătoriei dintre regele Ethelred II și Emma, sora contelui Richard II, bunicul lui William. După înlăturarea verilor lui William, doi dintre fiii ei au domnit pe rând în Anglia: Hardeknud (1004–1042) și Eduard Confesorul (1042–1066). William îl întâlnise pe Eduard (pe atunci prinț) în perioada când acesta era exilat pe continent și s-ar fi putut chiar să-i fi oferit sprijin la întoarcerea în Anglia (1041). La acea dată, Eduard avea 36 de ani, iar William 13. Fără îndoială că William aștepta să fie recompensat. Astfel, când căsătoria lui Eduard s-a dovedit neroditoare, William și-a pus în gând să devină moștenitorul acestuia. Eduard, cunoscut pentru slăbiciunea minții, va fi trezit de câteva ori nădejdea tânărului duce.

În 1049, William a dus tratative cu Baudouin V de Flandra pentru mâna fiicei sale, Mathilde. Vasal imperial cu descendență de seamă, Baudouin se ridicase împotriva împăratului Henric III și era în căutare de aliați. La Conciliul de la Reims din octombrie 1049, papa Leon IX, întâmplător și vărul împăratului, declară propunerea de căsătorie incestuoasă (William era înrudit cu Matilda), însă William și Baudouin doreau să pecetluiască alianța cu orice preț, astfel că nunta a avut loc până la sfârșitul lui 1053, poate chiar în 1052. În 1059, William a ajuns la înțelegere cu papalitatea și, în semn de penitență, a ridicat împreună cu Mathilde două mănăstiri la Caen. Au avut împreună patru fii: Robert (viitorul duce de Normandia), Richard (mort de tânăr), William Rufus (succesorul său la tronul Angliei) și Henric (succesorul lui Rufus). Fiica lor, Adhele, avea să fie mama lui Stephen (Ștefan), rege al Angliei între 1135 și 1154.

William va fi folosit alianța cu Flandra pentru a-l determina pe Eduard să-l recunoască drept moștenitor la tronul Angliei. În orice caz, Eduard pare să-i fi făcut o promisiune în 1051, an în care Tostig, fiul celui mai de seamă nobil englez, Godwin, s-a însurat cu sora vitregă a lui Baudouin. Țelul imediat al acestei alianțe tripartite era paza granițelor celor trei părți. Dacă William se aștepta să fie numit succesorul lui Eduard, gândea cu mult în avans.

Între 1054 și 1060, William s-a văzut amenințat de primejdia răzmerițelor interne și de noua alianță între regele Henric și Geoffroi Martel. N-ar fi putut face față unui atac coordonat al rivalilor săi, dar șansa și dibăcia l-au ajutat să iasă învingător. După înăbușirea revoltelor, William a înfrânt oștirile lui Henric și Geoffroi în Bătălia de la Mortemer, în 1054. După cea de-a doua victorie, la Varaville, în 1057, stăpânirea sa în Normandia a devenit categorică și de necontestat odată cu moartea rivalilor săi în 1060 și suirea pe tron a unor conducători mai slabi. După cucerirea regiunii Main în 1063, William a devenit cel mai puternic conducător din nordul Franței.

În 1064 sau 1065, Eduard l-a trimis pe cumnatul său Harold – conte de Wessex, fiu al lui Godwin și posibil succesor la tronul Angliei – într-o misiune diplomatică în Normadia, ce avea ca scop, potrivit cronicarilor normanzi, numirea lui William

ca moștenitor. Pe drum însă, Harold e luat prizonier de unul dintre vasalii ducelui. William îl răscumpără, apoi îl ia ca însoțitor într-o campanie în Britania. Dacă e să dăm crezare cronicarilor normanzi, Harold ar fi jurat atunci să-i sprijine pretențiile la moștenirea tronului englez. Jurământul solemn și încălcarea flagrantă a acestuia sunt temeiuri cu care William avea să justifice invazia Angliei.

Când Eduard a murit, la 5 ianuarie 1066, fără urmași, Witanul (consiliul de coroană) i-a oferit lui Harold coroana, iar William s-a pregătit de război. El a avut mai întâi grijă să-și asigure sprijinul puterilor vecine și să întărească granițele ducatului. A ținut sfat cu baronii săi, le-a acordat prerogative speciale soției sale și fiului său Robert și a numit susținători de seamă în cele mai importante funcții ale ducatului. A înaintat apoi o cerere papei și a primit binecuvântarea lui Alexandru II pentru invazie, la îndemnul arhidiaconului Hildebrand (viitorul papă Grigore VII). De asemenea, a căutat voluntari pentru oaste, obținând sprijinul multor recruți din afara Normandiei.

William a fost însă depășit de evenimente. Tostig, fratele lui Harold, aflat în exil, a prădat Anglia în mai, dar a fost înfrânt de un aliat al regelui. În septembrie, Tostig s-a alăturat lui Harald III Hardrada, regele Norvegiei, într-un atac asupra coastei Northumbriei. Fără sorți de izbândă, atacul lui Tostig și Harald avea să joace totuși un rol important în succesul invaziei lui William.

Bătălia de la Hastings

În august, William și-a adunat oastea și flota la gurile râului Dives. Intenționa probabil să pornească înspre nord și să cotropească Anglia ocolind insula Wight și luând apoi calea canalului Southampton Water. Însă vântul potrivnic i-a țintuit flota în port, iar în septembrie o furtună dinspre apus i-a împins corăbiile în susul canalului. Și-a regrupat forțele la Saint-Valéry, pe râul Somme. Pe lângă corăbiile pierdute, a fost nevoit și să ridice moralul scăzut al oștenilor. Amânarea însă a fost în favoarea sa: pe 8 septembrie, Harold a fost obligat să dea drumul armatei de țărani pe care o chemase să apere coasta estică și sudică, lăsându-le astfel neprotejate. Pe 27 septembrie, după mult frig și ploaie, vântul îi era din nou prielnic lui William. Corăbiile sale au luat calea coastei sud-estice a Angliei. Nu a scăpat însă nici acum de peripeții: corabia lui William s-a rătăcit de restul flotei, dar el și-a liniștit oamenii, cinând de parcă ar fi fost acasă. În scurt timp, corabia s-a reunit cu flota. Debarcarea a avut loc în dimineața următoare, William punând stăpânire asupra satelor Pevensey și Hastings, care nu au opus rezistență, apoi organizând un cap de pod cu patru până la șapte mii de cavaleri și pedestrași.

Forțele lui William erau dispuse pe o fâșie îngustă de coastă, flancate de oștirea mult mai numeroasă a englezilor și, deși culoarul era ușor de apărat, nu era cel mai bun punct de plecare pentru o invazie. Sezonul bătăliilor aproape că se încheiase, iar veștile despre adversarul său nu erau deloc îmbucurătoare: la 25 septembrie, Tostig și Harald fuseseră înfrânți și răpuși de Harold la Stamford Bridge lângă York, în urma unei bătălii sângeroase cu pierderi însemnate de ambele părți, iar acum Harold se îndrepta către noul adversar. În seara de 13 octombrie, Harold a ieșit cu oștirea din pădure, însă ora târzie l-a împiedicat să înainteze spre Hastings, astfel că a rămas pe loc. A doua zi în zori, William l-a atacat, înainte ca Harold să-și poată grupa oștenii istoviți. Cu toate acestea, falanga engleză a izbutit să țină piept arcașilor și cavalerilor lui William. Neputința de a frânge liniile engleze a dezorganizat armata normandă. Oștenii lui Harold și-au abandonat însă pozițiile, luând-o pe urmele cavaleriei, care se retrăgea în debandadă. William a izbutit să regrupeze călăreții și i-a măcelărit pe urmăritorii englezi. În două rânduri, cavaleria a simulat retragerea, amăgindu-i pe oștenii lui Harold, care au fost apoi trecuți prin sabie. Tot acum au fost răpuși și frații lui Harold. Pe înserat a căzut și regele, lovit în ochi de o săgeată, potrivit cronicilor normande, iar englezii s-au predat. Calmul și dibăcia lui William au înclinat sorții în favoarea sa. Ulterior, a înfrânt cu repeziciune orice rezistență se ivea, pentru a preveni ridicarea unui nou conducător. În ziua de Crăciun 1066, a fost încoronat rege la catedrala Westminster. Formal, cucerirea normandă se încheiase.

Rege al Angliei

William avea deja experiența domniei. În Normandia înlocuise nobilii potrivnici și

slujitorii ducali cu apropiați ai săi, limitase războaiele mărunte și redobândise privilegiile ducale, stabilind îndatoririle vasalilor. Sub domnia sa, Biserica normandă a cunoscut o perioadă de înflorire datorită alinierii la tradiția engleză. Ca mulți alți conducători din acea vreme, dorea o biserică fără nelegiuiri și subordonată lui. Prin urmare, înfierase simonia și instaurase celibatul clericilor. Nu permitea episcopilor, abaților sau papalității să i se împotrivească, dar a păstrat relații bune cu papii Alexandru II și Grigore VII, deși tensiuni între ei au mai existat. În timpul domniei sale, frecvența conciliilor bisericești a sporit, și nu o dată s-a aflat în fruntea conciliilor episcopale. A beneficiat și de sprijinul consilierului său Lanfranc, pe care l-a înscăunat arhiepiscop de Cantebury după ce l-a înlăturat pe Stigand. De asemenea, a înlocuit toți episcopii anglo-saxoni cu normanzi (cu excepția lui Wulfstan din Dorchester) și a promovat reforma monahală prin aducerea de călugări și abați normanzi, grăbind astfel ritmul vieții monahale engleze și aliniind-o la valorile continentale.

William a părăsit Anglia la începutul lui 1067, dar a fost nevoit să se întoarcă pentru a pune capăt tulburărilor sociale. Revoltele începute în același an au atins apogeul în 1069, când William le-a înăbușit cu neînchipuită cruzime, uimindu-i chiar și pe contemporani. Pentru a-și întări stăpânirea, a recurs la obiceiul normand de a înălța castele, printre care și Turnul Londrei. Înăbușite până în 1071, revoltele au pecetluit destrămarea nobilimii anglo-saxone și au determinat înlocuirea ei cu o aristocrație venită din Normandia, care a introdus structurile feudale și serviciul militar de sorginte normandă. Pentru a întări hotarele Angliei, William a invadat Scoția în 1072 și Țara Galiilor în 1081, organizând mărci la granițele cu cele două țări.

În ultimii 15 ani de viață, William a stat mai mult în Normandia decât în Anglia și se spune că vreme de cinci sau chiar șapte ani n-a vizitat deloc regatul. Pe baronii săi cei mai de seamă i-a luat cu el în Normandia, lăsând treburile politice din Anglia în seama episcopilor și mai ales a bunului său prieten, Lanfranc. S-a întors în Anglia doar când era absolut necesar: în 1075, pentru a lua măsuri în urma revoltei lui Roger, conte de Hereford, și Ralf, conte de Norfolk, extrem de primejdioase din

William I (centru), detaliu de pe Tapiseria din Bayeux; Musée de la Tapisserie, Bayeux, Franța

PHAIDON PRESS, „THE BAYEUX TAPESTRY" EDITOR SIR FRANK STENTON

cauza amestecului flotei daneze; în 1082, pentru a-l aresta și întemnița pe fratele său vitreg Odo, care plănuia să conducă o oaste în Italia, probabil pentru a se încorona papă. În 1082, fiul lui William, Henric, a devenit cavaler, iar în luna august cei mai însemnați seniori feudali i-au jurat credință la Salisbury. În 1085 s-a întors cu o oaste numeroasă pentru a opri invazia regelui Cnud (Canut) IV al Danemarcei (Cnud cel Sfânt). Însă moartea lui Cnud în 1086 a năruit planurile de invazie, iar William a poruncit întocmirea unui raport fiscal privind terenurile și titlurile din regat, rezultatele fiind centralizate în cele două volume ale cărții *Domesday*, una dintre marile realizări administrative ale Evului Mediu.

În pofida îndatoririlor sale regești, William s-a preocupat de întărirea hotarelor Normandiei chiar și după invazie. Pericolul provenea din Main și din Vexin, pe Sena, unde Normandia se învecina cu domeniul regal francez. După 1066, rivalii continentali ai lui William au sporit în forță, devenind tot mai ostili. În 1068, Foulques cel Posac a ajuns în fruntea casei de Anjou, iar în 1071, Robert Frizonul a acces la cârma Flandrei. Regele Filip I al Franței s-a aliat cu Robert, care la rândul său încheiase un acord cu regele Cnud IV al Danemarcei. Mai rămânea și problema moștenitorului legal, Robert Curthose (viitorul Robert II), care, lipsit de posesiuni din domeniul regal și fără bani, a părăsit Normandia în 1077, aliindu-se cu rivalii tatălui său. În 1081, William a semnat

cu Foulques tratatul de la Blancheland: Robert Curthose aparținea de Main, dar numai ca vasal al lui Foulques. Cât timp William a fost preocupat de probleme din Main, Vexinul de răsărit, numit și comitatul Mantes, a căzut în mâinile regelui Filip (1077). În 1087, William i-a cerut lui Filip să-i înapoieze orașele Chaumont, Mantes și Pontoise. În luna iulie a pătruns prin surprindere în Mantes, dând foc orașului, dar s-a ales cu o rană ce avea să-i fie fatală. Planurile i-au fost zădărnicite chiar în clipa în care își întărea cea din urmă cucerire de seamă.

Moartea

William a fost dus într-un cartier din orașul Rouen, unde a zăcut timp de cinci săptămâni. La căpătâiul său au vegheat diverși episcopi sau doctori, dar și fratele vitreg Robert, conte de Mortain, precum și fiii lui cei mici, William Rufus și Henric. Robert Curthose era alături de regele Franței. William intenționase probabil să-i lase totul moștenire lui Robert, potrivit obiceiului. Pe moment, ar fi vrut să-l facă pe credinciosul Rufus singurul său moștenitor, dar în final a făcut un compromis: Normandia și Mainul treceau sub stăpânirea lui Robert, iar Rufus devenea regele Angliei. Henric a primit o avere cu care să-și cumpere domenii regale. William a murit în zorii zilei de 9 septembrie, la vârsta de 60 de ani.

Înmormântarea a avut loc la biserica Sf. Ștefan din Caen, ctitorită de William, oglindind parcă traiul său zbuciumat. Serviciul funerar a fost întrerupt de izbucnirea unui foc – un nobil din partea locului s-a plâns că fusese lipsit de pământul în care William urma a fi înhumat –, iar trupul lui s-a frânt în timp ce era vârât în sicriul de piatră. Mormântul său a fost profanat de calviniști în sec. XVI și mai târziu de revoluționari, în sec. XVIII.

Considerații finale

William și-a lăsat adânc amprenta asupra Normandiei și Angliei deopotrivă, fiind una dintre cele mai marcante figuri medievale din istoria poporului englez. Șansa și voința l-au ajutat să supraviețuiască dezordinii normande în tinerețe și să-și transforme treptat ducatul într-o forță politică și militară de prim rang în nordul Franței. Susținerea reformei monahale și îmbunătățirea organizării episcopale i-au câștigat respectul capilor Bisericii, întărindu-i stăpânirea în ducat. Cucerirea din 1066 a schimbat cursul istoriei Angliei, chiar dacă el a preferat să mențină destule instituții, obiceiuri economice și sociale anglo-saxone. Biserica engleză a fost supusă unui proces de normandizare și adusă la zi cu reformele de pe continent. De asemenea, William a introdus în Anglia o aristocrație de limbă și de cultură franceză. Odată cu invazia lui, limba, literatura, arta și arhitectura Angliei au suferit prefaceri profunde. Noul rege și nobilimea lui acordau mare importanță problemelor din Normandia și Franța, astfel că politica regalității engleze s-a deplasat spre continent. După cucerire, au fost introduse noi legi privind posesiunea de pământuri și serviciul militar și au fost înălțate castele pentru a marca înstăpânirea noului regim. Ca rege și cuceritor, William a avut o contribuție însemnată la modelarea istoriei Angliei.

William I *cunoscut ca* William Leul

(1143 -
02.12.1214, Stirling, Stirlingshire, Scoția)

Rege al Scoției (1165–1214). A preluat titlul de conte de Northumberland (1152) de la tatăl său, dar a fost forțat să renunțe la acesta în favoarea regelui Angliei Henric II, în 1157. A succedat fratelui său Malcolm IV ca rege al Scoției și, în 1173, s-a alăturat unei revolte a fiilor lui Henric, în încercarea de a câștiga Northumberland. A fost capturat în 1174, dar a fost eliberat după ce i s-a supus lui Henric. A cumpărat ieșirea Scoției de sub suzeranitatea acestuia în 1189. A continuat să lupte pentru recăpătarea provinciei Northumberland, dar a fost forțat să renunțe la pretențiile sale de regele Ioan, în 1209. Wilhelm a pus temelia mai multor orașe importante ale Scoției moderne.

William II *sau* William Rufus

(1056 - 02.08.1100, lângă Lyndhurst, Hampshire, Anglia)

Rege al Angliei (1087–1100) și, de facto, duce al Normandiei (1096–1100). A moștenit Anglia de la tatăl lui, William I, și a înăbușit revolta baronilor (în 1088) loiali fratelui său, Robert II. Având un comportament tiranic, a pedepsit capii celei de-a doua revolte (1095). L-a forțat pe Sfântul Anselm, arhiepiscop de Canterbury, să părăsească Anglia și a mărit teritoriile (1097). I-a făcut pe regii Scoției vasali (1093), a

cucerit Țara Galilor (1097) și a declarat război Normandiei (1089–1096), câștigând controlul după ce Robert și-a ipotecat ducatul. Moartea sa într-un accident de vânătoare ar putea fi un asasinat ordonat de fratele lui, Henric (ulterior Henric I).

William III *în olandeză* Willem Hendrik

(14.11.1650, Haga, Provinciile Unite ale Țărilor de Jos - 19.03.1702, Londra)

Guvernator al Țărilor de Jos (1672–1702) și rege al Angliei (1689–1702). A fost fiul lui Wilhelm II, prinț de Orania, și al Mariei, fiica lui Carol I al Angliei; s-a născut la Haga, imediat după moartea tatălui său. Actul de Izolare (1654), care bara drumul către putere al Casei de Orania în Provinciile Unite, a fost anulat în 1660 și Wilhelm a fost numit general și guvernator în 1672, beneficiind de susținere populară. Și-a apărat cu succes țara împotriva lui Carol II al Angliei și a lui Ludovic XIV al Franței. În 1676 s-a căsătorit cu Maria (mai târziu regina Maria II), fiica ducelui de York (mai târziu Iacob II). În 1688, William a fost rugat de oponenții lui Iacob să intervină împotriva conducătorului catolic și a debarcat cu o armată olandeză la Devon, Anglia. El și Maria au fost proclamați împreună conducători ai Angliei, în 1689; a domnit singur după moartea Mariei, în 1694. A condus opoziția europeană contra lui Ludovic XIV, ceea ce a dus la Războiul Marii Alianțe. În Marea Britanie a apărat toleranța religioasă și a întărit Parlamentul, garantând independența justiției prin Actul de Reglementare.

William IV

(21.08.1765, Londra, Anglia - 20.06.1837, Windsor Castle, lângă Londra)

Rege al Marii Britanii, al Irlandei și al Hanovrei (1830–1837). A fost fiul lui George III; a intrat în marina regală la 13 ani. A luptat în Revoluția Americană și în Indiile de V, părăsind marina cu gradul de contraamiral în 1790 (a fost numit mai târziu „regele marinar"). Și-a supărat tatăl din cauza numeroaselor aventuri amoroase și a avut zece copii nelegitimi cu actrița Dorothea Jordan (1761–1816). În 1830 i-a succedat fratelui său George IV ca rege. S-a opus reformei parlamentare și a întârziat legiferarea legii reformei din 1832, dar prim-ministrul său, contele Grey, l-a convins să promită că va mări numărul membrilor în Camera Lorzilor pentru a reuși forțarea aprobării ei. La moartea lui William, coroana i-a revenit nepoatei sale, Victoria, iar tronul Hanovrei – fratelui său, Ernest Augustus, duce de Cumberland (1771–1851).

William Cuceritorul

Vezi William I (Anglia)

William din Ockham

Vezi Ockham, William de

William și Maria, Colegiul ~

Colegiu de stat în Williamsburg, Virginia, SUA. Este a doua instituție de învățământ superior ca vechime din SUA (după Universitatea Harvard); a fost întemeiat în 1693 de regele Wilhelm III și de regina Maria II. Printre absolvenții ei se numără Thomas Jefferson, John Marshall, James Monroe, John Tyler și generalul Winfield Scott. George Washington a fost primul decan american al colegiului, din 1788 până în 1799. Societatea de onoare Phi Beta Kappa s-a organizat ca o frăție socială, în 1776. Colegiul de azi are facultăți de arte, științe și școli de administrare a afacerilor, educație, drept și științe marine. Sunt înscriși aproape 8 000 de studenți.

William, Războiul regelui ~

(1689-1697)

Bătălie purtată pentru controlul teritoriului nord-american între Marea Britanie (sub regele William III) și Franța. Războiul a fost continuarea pe teritoriul nord-american a Războiului Marii Alianțe și a implicat canadieni francezi, coloniști din New England și aliații lor indieni. Britanicii au cucerit Port Royal, Acadia (ulterior Nova Scotia), dar nu au reușit să cucerească orașul Québec. Sub conducerea contelui de Frontenac, francezii au câștigat bătălii la Schenectady, New York și în New England, dar nu au cucerit orașul Boston. Războiul s-a încheiat cu Tratatul de la Rijswijk (1697). *Vezi și* Războiul francez și indian.

Williams, Colegiul ~

Colegiu privat de arte liberale în Williamstown, Massachusetts, SUA. A fost întemeiat în 1793 de Biserica Congregațională, dar în prezent este laic. Este unul dintre cele mai apreciate colegii din SUA, oferind licențe și masterate în arte frumoase, arte aplicate și științe. Facilitățile

campusurilor includ colecții importante de artă americană și asiatică și materiale care vorbesc despre istoria Americii. Cifra de școlarizare se ridică la cca 2 200.

Williams, Daniel Hale
(18.01.1858, Hollidaysburg, Pennsylvania, SUA - 04.08.1931, Idlewild, Michigan)

Chirurg american. A absolvit Colegiul Medical din Chicago. În 1891 a fondat spitalul Provident din Chicago, primul spital interrasial din SUA, care oferea calificare pentru personalul medical de culoare. Aici, în 1893, a realizat prima operație pe inimă care a avut succes. Pacientul a trăit cel puțin 20 de ani după ce Williams i-a deschis cavitatea toracică și i-a suturat o ruptură de pericard (țesutul care înconjoară inima). În 1913 a fost singurul membru fondator de culoare al Colegiului Chirurgilor Americani.

Williams, Eric (Eustace)
(25.09.1911, Port of Spain, Trinidad - 29.03.1981, St. Anne, lângă Port of Spain)

Cel dintâi prim-ministru din statul independent Trinidad-Tobago (1962–1981). A obținut doctoratul la Universitatea Oxford și a lucrat în cadrul unei facultăți din Universitatea Harvard, înainte de a fonda Mișcarea Națională a Poporului în 1956 și de a-și alipi țara la federația Indiilor de V, în 1958, din care s-a retras în favoarea independenței, în 1962. A pus accent pe serviciile sociale și pe educație și a stimulat dezvoltarea prudentă a investițiilor străine. Rezervele de petrol au ajutat la ridicarea venitului național, și Williams a rămas popular până în 1970, când o cădere economică a provocat revolte. A deținut funcția de prim-ministru până la moarte.

Williams, (George) Emlyn
(26.11.1905, Mostyn, Flintshire, Țara Galilor - 25.09.1987, Londra, Anglia)

Actor și dramaturg din Țara Galilor. A debutat în 1927 și a câștigat aprecierea publicului din Londra și New York prin rolurile jucate în propria piesă macabră, *Noaptea trebuie să vină* (Night Must Fall, 1935, ecranizată în 1964). Cea mai populară piesă a sa a fost piesa autobiografică *Porumbul este necopt* (The Corn Is Green, 1938, ecranizată în 1945), povestea unui băiat și a profesorului său dintr-un oraș minier din Țara Galilor. A jucat în filme și a devenit cunoscut pentru lecturile publice din operele lui Charles Dickens, Saki și Dylan Thomas.

Williams, Hank *născut* **Hiram King**
(17.09.1923, Georgiana, Alabama, SUA - 01.01.1953, Oak Hill, Virginia de Vest)

Cântăreț și chitarist american. S-a născut într-o familie săracă; a început să cânte la chitară la cinci ani, a debutat la radio la 13 ani și și-a întemeiat prima formație, Hank Williams and his Drifting Cowboys, la 14 ani. Cu ajutorul lui Fred Rose, *Lovesick Blues* a devenit hit în 1949, iar Williams s-a alăturat grupului Grad Ole Opry în același an, după o lansare extraordinară. Printre cele mai vândute înregistrări se numără și *I'm So Lonesome I Could Cry*, *Jambalaya*, *Your Cheatin' Heart* și *Hey, Good Lookin'*. Aproape toate cântecele înregistrate au fost scrise de el însuși. A murit la vârsta de 29 de ani din cauza unui atac de inimă produs de consumul excesiv de droguri și de alcool. Rămâne unul dintre cei mai cunoscuți cântăreți de muzica country. Fiul său, Hank Williams, Jr. (n. 1949), a făcut prima înregistrare la vârsta de 14 ani și a scos peste 60 de albume, câștigând numeroase premii, iar nepotul său, Hank Williams III (n. 1972), este și el activ.

Williams, Jody
(n. 09.10.1950, Putney, Vermont, SUA)

Activistă americană care a ajutat la fondarea Campaniei Internaționale împotriva Minelor Antipersonal. În 1997, ea și campania sa au fost nominalizate la Premiul Nobel pentru pace. Williams a ținut o serie lungă de conferințe pe tema pericolului reprezentat de minele de teren, semnalând prezența a cca 110 milioane de mine neexplodate în aproape 70 de țări. În decembrie 1997, Tratatul Minelor Antipersonal a fost semnat de o sută de țări la Ottawa, Ontario, în Canada; în 2002, alte 125 de țări au ratificat tratatul, dar la această ratificare nu au participat și marii producători de mine cum ar fi SUA, Rusia și China. Împreună cu Shawn Roberts a publicat *După foc, tăcere: moștenirea dureroasă a minelor de teren* (After the Guns Fall Silent: the Enduring Legacy of Land Mines, 1995).

Williams, Joe *născut* **Joseph Goreed**
(12.12.1918, Cordele, Georgia, SUA - 29.03.1999, Las Vegas, Nevada)

Cântăreț american, unul dintre cei mai populari interpreți de blues. A colaborat cu Coleman Hawkins și Lionel Hampton

înainte de a se întâlni cu formația Count Basie, în 1954. Succesul cu *Every Day I Have the Blues* l-a consacrat pe Williams ca pe un cântăreț sofisticat de blues, cu o puternică voce de bas-bariton. După plecarea sa din formația lui Basie în 1961, Williams a condus formații mici, interpretând cântece populare și bluesuri.

Williams, John (Towner)
(n. 08.02.1932, Queens, New York, SUA)

Compozitor și dirijor american. A studiat muzica la UCLA (Universitatea California din Los Angeles) și la Școala Juilliard. Și-a început cariera ca pianist de jazz, dar a compus pentru televiziune și film încă din anii 1960. A compus muzica la peste 75 de filme, printre care *Fălci* (Jaws, 1975), trilogia *Războiul stelelor* (Star Wars), *Întâlnire de gradul trei* (Close Encounters of the Third Kind, 1977), *E.T.* (1982), *Lista lui Schindler* (Schindler's List, 1993) și *Harry Potter și piatra filozofală* (Harry Potter and the Sorcerer's Stone, 2001) și a câștigat cinci premii Oscar. A compus multe lucrări simfonice. Din 1980 până în 1993 a fost dirijor al formației Boston Pops.

Williams, Mary Lou
(08.05.1910, Atlanta, Georgia, SUA - 28.05.1981, Durham, Carolina de Nord)

Pianistă, compozitoare, orchestrator și șef de orchestră americană. A scris câteva orchestrații pentru mai multe formații swing, cum ar fi Andy Kirk și Duke Elington, începând din 1929. În 1946, lucrarea sa *Zodiac Suite* a fost interpretată de Filarmonica din New York. A fost o pianistă cu rădăcini adânci în blues și în jazzul târziu; a îmbrățișat inovațiile bebop și mai târziu ale jazzului liber, cântând cu muzicieni precum Dizzy Gillesspie și Cecil Taylor. Lucrarea *Mary Lou' Mass* a fost transpusă coregrafic de Alvin Ailey.

Williams, Ralph Vaughan
Vezi Vaughan Williams, Ralph

Williams, Robin
(n. 1952, Chicago, Illinois, SUA)

Actor de film american. A fost comediant în cluburile de pe coasta de V, apoi a primit roluri favorabile, cum ar fi cel de extraterestru în serialul de televiziune *Mork and Mindy* (1978–1982). Este un comic creativ, plin de nerv, cu un dar al improvizației rapide; a apărut în filme începând din 1980, jucând atât roluri comice cât și grave în filme cum ar fi *Bună dimineața, Vietnam* (Good Morning Vietnam, 1987), *Cercul poeților dispăruți* (Dead Poets Society, 1989), *Regele pescar* (The Fisher King, 1991), *Doamna Doubtfire* (Mrs. Doubtfire, 1993) și *Good Will Hunting* (1997, Premiul Oscar).

Williams, Roger
(1603?, Londra, Anglia - 27.01./15.03.1683, Providence, Rhode Island)

Preot american de origine britanică și fondator al coloniei Rhode Island, SUA. Sosit la Boston, a devenit pastor al coloniei separatiste Plymouth (1632–1633). Fiind interzis de Colonia Golfului Massachusets din cauza convingerilor sale, inclusiv susținerea toleranței religioase și a drepturilor indienilor, și din cauza opoziției față de autoritatea civilă, a fondat colonia Rhode Island și orașul Providence (1636) pe un pământ cumpărat de la indienii Narragansett. Colonia a stabilit un guvern democratic, a separat statul de Biserică și a devenit un adăpost pentru quakeri și alți căutători ai libertății religioase. A obținut independența coloniei în 1643 și a fost primul ei președinte, menținând relații strânse cu indienii și jucând rolul de negociator al păcii pentru coloniile apropiate.

Williams, Ted *născut* Theodore Samuel
(30.08.1918, San Diego, California, SUA - 05.07.2002, Inverness, Florida)

Jucător de baseball american. Unul dintre cei mai mari marcatori din toate timpurile. A început să joace ca jucător profesionist la 17 ani. A devenit fundaș la Boston Red Socks în 1939 și a rămas alături de echipă până la retragerea sa, în 1960. Fiind înalt și suplu, a fost poreclit „Așchia Splendidă", dar a fost mai cunoscut sub numele „the Kid". Cariera sa cuprinde procentajul de 634, fiind urmat doar de Babe Ruth. Este singurul jucător în afara lui Roger Hornsby care a reușit de două ori o triplă bătaie (cea mai bună medie), cele mai multe recuperări și cele mai multe lovituri transformate. În ciuda pierderii a cinci ani pentru îndeplinirea misiunii de pilot în Al Doilea Război Mondial și în Războiul din Coreea, a obținut un total de 521 de recuperări (al zecelea record din istorie) încununându-și cariera cu o recuperare în ultimul meci jucat în calitate de căpitan. După încheierea carierei de jucător, a fost manager al Washington Senators (1969–1972).

Williams, Tennessee *născut* Thomas Lanier

(26.03.1911, Columbus, Mississippi, SUA - 25.02.1983, New York, New York)

Dramaturg american. A fost fiu al unui marinar și al unei fiice de preot; a trăit în St. Louis până la 12 ani. A frecventat mai multe colegii, absolvind Universitatea din Iowa. A câștigat recunoașterea prin Group Theatre, pentru piesa într-un act *American Blues* (1939). Succesul deplin a venit cu *Menajeria de sticlă* (The Glass Menagerie, 1944) și *Vară și fum* (Summer and Smoke, 1948), *Un tramvai numit dorință* (A Streetcar Named Desire, 1947, Premiul Pulitzer; ecranizat în 1951), *Camino Real* (1953) și *Pisica pe acoperișul fierbinte* (Cat on a Hot Thin Roof, 1955, Premiul Pulitzer; ecranizat în 1958). Piesele sale, care includ, de asemenea, *Brusc, vara trecută* (Suddenly Last Summer, 1958; ecranizat în 1959), *Dulcea pasăre a tinereții* (Sweet Bird of Youth, 1959; ecranizat în 1962) și *Noaptea iguanei* (The Night of a Iguana, 1961; ecranizat în 1964), descriu o lume a unei sexualități refulate și a unei violențe abia ascunse în spatele politeții. A scris romanul *Primăvara romană a doamnei Stone* (The Roman Spring of Mrs. Stone, 1950; ecranizat în 1961) și scenarii de film pentru *Trandafirul tatuat* (The Rose Tatoo, 1955; adaptare a piesei sale din 1951) și *Păpușica* (Baby Doll, 1956). Un cronicar cu intuiție îl considera pe Williams cel mai mare dramaturg american.

Williams, William Carlos

(17.09.1883, Rutherford, New Jersey, SUA - 04.03.1963, Rutherford)

Poet american. Pediatru, și-a petrecut întreaga viață scriind poezii și practicând medicina în orașul natal. Este cunoscut pentru transformarea lucrurilor obișnuite în lucruri extraordinare prin folosirea unor imagini clare și discrete și prin evocarea puternică a lumii obiectelor comune, ca în impresiile vii ale unei lumi sensibile exprimate în *Roaba roșie* (The Red Wheelbarrow) din *Primăvara și celelalte* (Spring and All, 1923). *Paterson* (1946–1958), un poem în cinci părți, evocă viziunea complexă a vieții americane moderne. Celelalte poeme ale sale includ *Tablourile lui Bruegel* (Pictures from Bruegel, 1962, Premiul Pulitzer). Numeroasele lucrări în proză includ eseuri, o trilogie de romane, schițe, drame și o autobiografie.

Williamsburg

Oraș, 11 998 loc. (2000), situat în SE statului Virginia, SUA. Localizat într-o peninsulă între râurile James și York, a fost întemeiat în 1633 sub numele de Middle Plantation și a servit ca refugiu din calea atacurilor indiene. Colegiul William and Mary a fost fondat în 1693. După incendierea orașului, în 1699, Williamsburg a devenit capitala Virginiei până în 1780, când capitala a fost mutată la Richmond. Pe parcursul Războiului Civil American forțele Confederației au fost învinse în Bătălia de la Williamsburg din 1862. Orașul colonial Williamsburg, care a cunoscut o amplă acțiune de restaurare a mai multor sute de clădiri coloniale, acțiune începută în 1926, a devenit parte a Parcului Național Istoric Colonial în 1936.

Willkie, Wendell L(ewis)

(18.02.1892, Elwood, Indiana, SUA - 08.10.1944, New York, New York)

Om politic american. S-a mutat la New York în 1929, lucrând ca avocat la Commonwealth and Southern Corp., al cărei președinte a fost între 1933 și 1940. A condus opoziția companiilor de servicii publice împotriva Autorității Tennessee Valley, autoritate cu finanțare federală. Critica la adresa președintelui Franklin Roosevelt l-a condus la o victorie neașteptată în 1940 în convenția republicană pentru alegerea președintelui. După o campanie puternică, nu a câștigat decât în zece state, dar a primit peste 22 de milioane de voturi, cel mai mare număr de voturi obținut vreodată de un republican. După o călătorie în întreaga lume a scris *O singură lume* (One World, 1943), o pledoarie foarte cunoscută pentru cooperarea internațională de după război.

Wills, Bob *născut* James Robert

(06.03.1905, lângă Kosse, Texas, SUA - 13.05.1975, Fort Worth, Texas)

Cântăreț, compozitor și interpret american de muzică country. A învățat să cânte la vioară de la tatăl său. În Tulsa, în 1934, a format Texas Playboys; înregistrările radio l-au făcut celebru în SV și, în 1942, grupul s-a mutat în California, cântând în localuri de dans și compunând muzică de film. Formația este creatoarea genului western swing, care îmbină tradiția dansului american cu cea a marilor formații de swing și blues. Cele mai cunoscute

compoziții ale lui Wills sunt *San Antonio Rose* și *Panhandle Rag*.

Wills, Helen (Newington)
sau **Helen Wills Moody** *nume complet* **Helen Newington Wills Moody Roark**

(06.10.1905, Centerville, California, SUA - 01.01.1998, Carmel, California)

Jucătoare de tenis americană. A câștigat primul premiu la simplu, dintre cele șapte titluri americane în 1923. A luat medalia de aur și la simplu, și la dublu la Jocurile Olimpice din 1924. Meciurile ei erau atât de pline de energie, încât din 1927 până în 1932 a câștigat fiecare set din meciurile jucate în America, la simplu. A câștigat turneul de la Wimbledon de opt ori (1927–1930, 1932, 1933, 1935, 1938), record atins doar în 1990 de Martina Navratilova.

Wilmington

Oraș, 72 664 loc. (2000), situat în N statului Delaware, SUA. Amplasat la confluența râurilor Delaware și Christina, este cel mai mare oraș al statului, centru industrial, financiar și comercial și principalul său port. A fost cea mai veche colonie permanentă din valea Delaware, fondată de suedezi în 1638. Numit Fort Christina, a fost ocupat de forțele olandeze ale lui Peter Stuyvesant în 1655; aceștia au fost goniți de englezi în 1664. A devenit un port prosper după ce s-au mutat quakerii acolo, în anii 1730; a fost rebotezat Wilmington în 1739. În timpul Revoluției Americane, Bătălia de la Brandywine s-a dat în apropiere de acest oraș. În 1802, E.I. du Pont de Nemours a înființat aici o fabrică de praf de pușcă (*vezi* Du Pont Co.).

Wilmot, clauza lui ~

(1846)

Propunere în Congresul american de a interzice extinderea sclavagismului în teritorii. A fost inițiată de republicanul David Wilmot (1814–1868) ca un amendament la un proiect de lege prin care era interzisă sclavia pe un teritoriu cumpărat în Mexic. Propunerea a provocat o dezbatere națională care reflecta diferența din ce în ce mai mare dintre Nord și Sud. Deși nu a fost niciodată aprobat de cele două camere ale Congresului, proiectul a devenit un principiu de bază al Partidului Republican la fondarea lui.

Wilson, Alexander

(06.07.1766, Paisley, Renfrew, Scoția - 23.08.1813, Philadelphia, Pennsylvania, SUA)

Ornitolog american de origine scoțiană. În Scoția scrisese poezie în timp ce lucra ca țesător și comerciant; în 1792, lucrările lui satirice i-au adus o amendă și, inevitabil, închisoarea. Sărăcit, a emigrat în America în 1794, unde a devenit profesor. Influențat de William Bartram, a hotărât să scrie un studiu legat de păsările americane și a început să studieze arta și ornitologia în timpul liber. Lucrarea lui de început *Ornitologia americană* (American Ornithology, 9 volume, 1808–1814) l-a consacrat ca fondator al acestui domeniu. După publicarea primului volum, și-a petrecut majoritatea timpului căutând sponsorizări pentru munca lui costisitoare și adunând materiale pentru volumele rămase.

Wilson, August

(n. 27.04.1945, Pittsburg, Pennsylvania, SUA)

Dramaturg american. A fost mai mult un autodidact. Participant la mișcarea estetică a oamenilor de culoare, a cofondat și condus teatrul Black Horizons din Pittsburg (1968), a publicat poezie în revistele oamenilor de culoare și a scris câteva piese, printre care *Jitney* (1982), înainte ca piesa *Ma Rainey's Black Bottom* să se joase pe Broadway, în 1984. A fost inspirat de limbajul familiar, muzică, folclor și tradiția de povestitori a negrilor americani; a continuat ciclul de piese, fiecare plasată în decenii diferite ale sec. XX, cu *Garduri* (Fences, 1986, Premiul Pulitzer), *Joe Turner vine și pleacă* (Joe Turner's Come and Gone, 1988), *Lecția de pian* (The Piano Lesson, 1990, Premiul Pulitzer), *Două trenuri* (Two Trains Running, 1992) și *Șapte chitare* (Seven Guitars, 1996).

Wilson, boala ~
sau **degenerescență hepatolenticulară**

Defect ereditar recesiv (*vezi* recesiune) care împiedică organismul să metabolizeze cuprul. Acesta se acumulează în ganglionii bazali (*vezi* ganglioni), producând degenerescență progresivă; formează un inel maroniu la baza corneei și se depozitează în ficat, ceea ce duce, în mod treptat, la apariția cirozei. De obicei apare în adolescență sau în jurul vârstei de douăzeci de ani. Simptomele includ tremurături, lipsă de coordonare și schimbări de personalitate. Diagnosticarea la timp și tratamentul cu

proteine, o dietă săracă în cupru și o substanță care să anihileze cuprul pot duce la o diminuare a efectelor și pot preveni afectarea ficatului și a creierului.

Wilson, C(harles) T(homson) R(ees)

(14.02.1869, Glencorse, Midlothian, Scoția – 15.11.1959, Carlops, Peeblesshire)

Fizician scoțian. Invenția lui, camera cu ceață, un dispozitiv care a devenit frecvent folosit în studiul radioactivității, a razelor X, a razelor cosmice și a altor fenomene cu particule, a dus mai târziu la dezvoltarea Camerei Bubble. În 1927 a împărțit Premiul Nobel pentru fizică cu Arthur Compton.

Wilson, Colin (Henry)

(n. 26.06.1931, Leicester, Leicestershire, Anglia)

Scriitor britanic. Născut într-o familie de muncitori, inițial s-a gândit la o carieră în știință, apoi s-a orientat spre scris. La 24 de ani a publicat *Intrusul* (The Outsider, 1957), un studiu despre alienarea din sec. XX, carte care a avut un mare succes. Următoarele cărți au fost adesea considerate neoriginale și superficiale, dar primele lui romane, *Ritual în noapte* (Ritual in the Dark, 1960) și *În voia soartei, prin Soho* (Adrift in Soho, 1961), l-au ajutat să-și câștige renumele. Multe dintre cele peste 70 de cărți ale sale tratează psihologia crimei, ocultismul, sexualitatea umană și propria filozofie existențială. *Zorii extraterestrului* (Alien Dawn, 1998) tratează problema OZN-urilor.

Wilson, Edmund

(08.05.1895, Red Bank, New Jersey, SUA – 12.06.1972, Talcottville, New York)

Critic și eseist american. A urmat cursurile Universității Princeton și, la început, a lucrat ca reporter și redactor de revistă. Majoritatea scrierilor sale, în care aborda diverse subiecte cu rafinament, bun-simț și stil, au apărut în *The New Republic* și *The New Yorker.* Printre cele mai importante scrieri critice se numără *Castelul lui Axel* (Axel's Castle, 1931), o trecere în revistă a poeților simboliști; *Spre stația Finlanda* (To the Finland Station, 1940), un studiu despre gânditorii care au anticipat Revoluția Rusă; *Patriotic Gore* (1962), ce analizează literatura despre Războiul Civil American. Alte scrieri includ piese, poezie, antologia de nuvele *Memoriile ținutului Hecate* (Memoirs of Hecate County, 1946) și cinci volume de jurnale publicate postum. A fost considerat figura dominantă a criticii epocii sale.

Wilson, Edmund B(eecher)

(19.10.1856, Geneva, Illinois, SUA – 03.03.1939, New York, New York)

Biolog american specializat în studiul celulei. A început să predea la Universitatea Columbia în 1891, unde s-a remarcat prin studiile despre originea celulei (demonstrând formarea diferitelor tipuri de țesuturi din celule individuale). Interesul său s-a extins spre organizarea internă a celulei și spre problemele determinării sexului, care au condus la apariția unei serii de articole (1905) despre rolul cromozomilor. Recunoscând importanța descoperirilor lui George Mendel, și-a dat seama că rolul cromozomilor merge chiar mai departe de determinarea sexului și a prevăzut funcția lor drept o componentă importantă în ereditate, idei care au avut un rol deosebit în dezvoltarea cercetărilor genetice ulterioare.

Edmund Wilson

Wilson, Edward O(sborne)

(n. 10.06.1929, Birmingham, Alabama, SUA)

Biolog american. A primit titlul de doctor al Universității Harvard, unde a predat din 1956. Recunoscut ca autoritate absolută în studiul furnicilor, a descoperit că acestea întrebuințează feromoni pentru a comunica. Lucrarea *Societatea insectelor* (The Insect Societies, 1971) reprezintă o abordare completă a acestui subiect. În 1975 a publicat *Sociobiologia* (Sociobiology), un studiu controversat și influent despre bazele genetice ale comportamentului social, în care susținea că unele trăsături, cum ar fi generozitatea dezinteresată, ar putea să fie determinate genetic și ar putea să evolueze prin selecție naturală. Această conservare a genei și nu cea a individului este ținta strategiei evoluționiste și prin aceasta principiile biologice esențiale ale oricărui animal social se aplică și comportamentului social uman. În *Despre natura umană* (On Human Nature, 1978, Premiul Pulitzer) explorează implicațiile sociobiologiei în agresiunea umană, sexualitate și etică. Împreună cu Bert Holldobler a scris studiul *Furnicile* (The Ants, 1991, Premiul Pulitzer). În *Diversitatea vieții* (The Diversity of Life, 1992) a demonstrat cum se realizează diversificarea

speciilor și a analizat disparițiile masive cauzate de activitățile umane ale sec. XX.

Wilson, Harriet E. *născută* Harriet Adams

(1828?, Milford, New Hampshire, SUA - 1863?, Boston?, Massachusetts)

Scriitoare americană, probabil prima scriitoare afro-americană care a publicat un roman în engleză în SUA. Se știu puține lucruri despre viața ei până în 1850. Se pare că a fost o ucenică servitoare în Milford, New Hampshire, înainte de a deveni servitoare în Massachusetts. În 1851 s-a măritat cu un sclav fugar care a stat ascuns, călătorind pe mare, până la nașterea fiului său. Singura ei carte scrisă pentru a face rost de bani, ca să-și recupereze fiul dat spre adopție, este *Negrul nostru* (Our Nig, 1859), un roman autobiografic cuprinzător care tratează rasismul înainte de Războiul Civil din Nord.

Wilson, J(ohn) Tuzo

(24.10.1908, Ottawa, Ontario, Canada - 15.04.1993, Toronto, Ontario)

Geolog și geofizician canadian. A fost primul absolvent al unei universități canadiene în domeniul studiilor geofizice (1930). După Al Doilea Război Mondial a devenit profesor de geofizică al Universității din Toronto. A stabilit modelele globale ale faliilor și structura continentelor, iar în anii 1960 a devenit principalul promotor al teoriei derivei continentelor. Alte studii importante sunt cele legate de ipotezele despre expansiunea fundului oceanic și teoria despre curenții de convecție din interiorul Pământului. Un lanț muntos din Antarctica îi poartă numele.

Wilson, James

(14.09.1742, Fife, Scoția - 21.08.1798, Edenton, Carolina de Nord, SUA)

Avocat și om politic american de origine scoțiană. A sosit la Philadelphia în 1765, unde a practicat dreptul, după ce a studiat cu John Dickinson. În 1774 a publicat un cunoscut tratat care propunea un Commonwealth al coloniilor britanice. A fost membru al Comitetului de Corespondență, delegat la Congresul Continental (1775–1777) și semnatar al Declarației de Independență. A ajutat la schițarea Constituției SUA și a Constituției statului Pennsylvania, ținând cursuri care au devenit puncte de reper în jurisprudența americană. A lucrat la Curtea Supremă a SUA între 1789–1798.

Wilson, (James) Harold, Baron Wilson (de Rievaulx)

(11.03.1916, Huddersfield, Yorkshire, Anglia - 24.05.1995, Londra)

Om politic britanic și prim-ministru (1954–1970, 1974–1976). În timpul studiilor la Universitatea Oxford a colaborat cu William H. Beveridge la o lucrare care i-a adus faima, în 1942. În Al Doilea Război Mondial a fost înrolat în serviciul civil și a redactat un studiu despre industria minieră. Cartea *O nouă înțelegere pentru cărbune* (New Deal for Coal, 1945) a fost baza planului partidului laburist de naționalizare a minelor de cărbune. A fost ales în Camera Comunelor în 1945 și numit ministru al comerțului (1947–1951). Ales șef al Partidului Laburist în 1963, a devenit prim-ministru în 1964. A câștigat majoritatea voturilor în 1966, dar s-a confruntat cu probleme economice după devalorizarea lirei, în 1967. În al doilea mandat a confirmat participarea Marii Britanii la Comunitatea Economică Europeană (1975). A demisionat în mod neașteptat în 1976; a deținut un loc pe viață în Camera Lorzilor.

Wilson, Lanford (Eugene)

(n. 13.04.1937, Lebanon, Missouri, SUA)

Dramaturg american. A început să scrie piese în 1962 și a devenit cofondator și director al off-Broadway Cycle Repertory Co. (1969–1995). Dramaturgia sa include *Cerul de lămâie* (Lemon Sky, 1970), *Cinci iulie* (The 5th of July, 1978), *Nebunia lui Talley* (Talley's Folly, 1979, Premiul Pulitzer), *Talley și fiul* (Talley and Son, 1985), *Arde asta* (Burn This, 1987) și *La mare* (By the Sea, 1996).

Wilson, Promontoriul lui ~

Cel mai sudic punct al continentului australian, Victoria de S, Australia. Peninsula are 35 km lungime si o lățime maximă de 23 km; se prelungește spre strâmtoarea Bass și aproape formează o insulă. Cel mai înalt vârf este Muntele Latrobe (754 m). A fost vizitat în 1798 de exploratorul englez George Bass și s-a numit inițial Furneaux Land; ulterior i s-a dat numele unui comerciant englez, Thomas Wilson. În 1905 a devenit parc național.

Wilson, Richard

(01.08.1714, Penegoes, Montgomeryshire, Țara Galilor - 15.05.1782, Llanberis, Carnarvornshire)

Peisagist din Țara Galilor. A fost portretist mai mulți ani, dar după o perioadă lungă

petrecută în Italia (1750–1757) a lucrat exclusiv peisaje, cu excepția numeroaselor schițe ale ruinelor romane pe care le-a folosit în compozițiile de peisaje italiene. Un set de desene făcute pentru lordul Dartmouth (datate 1754) arată că și-a adaptat folosirea luminii și a distanței la disciplina clasicilor sec. XVII, cum ar fi Nicolas Poussin. Peisajele realizate după întoarcerea în Marea Britanie i-au influențat pe J.M.W. Turner și pe John Constable.

Wilson, Robert W(oodrow)

(n. 10.01.1936, Houston, Texas, SUA)

Radioastronom american. A devenit membru al Laboratoarelor Bell în 1963 și a condus Departamentul de cercetare în radiofizică între 1976 și 1994. Împreună cu colegul său Arno Pezias, a detectat sursa radiațiilor cosmice, o descoperire pentru care cei doi au împărțit cu Piotr Kapița (1894–1984) Premiul Nobel, în 1978.

Wilson, Teddy *născut* Theodore Shaw

(24.11.1912, Austin, Texas, SUA – 31.07.1986, New Britain, Connecticut)

Pianist și șef de orchestră american, mare virtuoz al pianului în epoca swing. A început prin a face înregistrări în calitate de lider al unor grupuri mici, în 1935. Aceste înregistrări, adesea făcute împreună cu Billie Holiday, sunt piese clasice ale acestor grupuri mici de swing. Wilson s-a alăturat trioului lui Benny Goodman, în 1936. După 1940 a fost șef al unor ansambluri muzicale mici sau pianist solo, demonstrându-și amalgamul rafinat de stiluri împrumutate de la Fats Waller, Earl Hines și Art Tatum.

Wilson, (Thomas) Woodrow

(28.12.1856, Staunton, Virginia, SUA – 03.02.1924, Washington DC)

Al 28-lea președinte american (1913–1921). Și-a luat licența în drept și, mai târziu, doctoratul la Universitatea Johns Hopkins. A predat științe politice la Universitatea Princeton (1890–1902). Ca decan (1902–1910), a introdus multe reforme. Cu sprijinul progresiștilor, a fost ales guvernator al statului New Jersey. Măsurile lui de reformă au atras atenția națională și, astfel, a fost nominalizat la președinție din partea Partidului Democrat, în 1912. Campania lui a pus accent pe măsurile progresiste ale politicii lui liberale. I-a învins pe Theodore Roosevelt și pe William H. Taft în alegerile prezidențiale. Ca președinte, a aprobat scăderea taxelor vamale, a creat Federal Deposit Insurance Corp., înființând Comisia Comerțului Federal, și a întărit uniunea sindicatelor. În afacerile externe a fost promotorul autoguvernării în Filipine și a căutat să controleze războiul civil mexican. Din 1914 a menținut neutralitatea SUA în Primul Război Mondial, oferindu-se să medieze o înțelegere, și a inițiat negocieri de pace. După scufundarea vasului *Lusitania* (1915) și a altor nave civile, a obținut promisiunea Germaniei că va stopa atacurile submarinelor asupra navelor americane. Făcându-și campanie cu tema „să rămânem în afara războiului", a fost reales în mod neașteptat în 1916, învingându-l pe Charles Evans Huges. Germania și-a reluat atacurile submarine împotriva navelor de pasageri, ceea ce a dus la declarația de război a lui Wilson din aprilie 1917. În încercarea continuă de a negocia un tratat de pace, a prezentat Cele Paisprezece Puncte (1918). A condus delegația SUA la Conferința de pace de la Paris, unde a încercat să-și păstreze principiile, dar a fost forțat să accepte compromisuri impuse de mai multe țări. Tratatul de la Versailles a întâmpinat opoziție în Senat, din partea majorității republicane conduse de Henry C. Lodge. În căutarea unui sprijin popular în favoarea tratatului și a Ligii Națiunilor, Wilson a început un turneu de conferințe în toată țara, dar nu a avut succes și s-a întors la Washington DC (septembrie 1919), unde a avut un accident cerebral în urma căruia a rămas parțial paralizat. A respins orice încercare de a modifica proiectul referitor la Liga Națiunilor și le-a cerut susținătorilor din Senat să voteze din nou împotriva ratificării tratatului, care a fost respins în 1920. A primit Premiul Nobel pentru pace în 1919.

Wilson, William Julius

(n. 20.12.1935, Derry Township, Pennsylvania, SUA)

Sociolog american. Și-a petrecut 24 de ani la Universitatea din Chicago înainte de a trece la Universitatea Harvard, în 1996. Susținea că atât de discutata sărăcie a negrilor nu era cauzată nici de rasism, nici de dependența de bunăstare, ci de schimbările în economia globală, care au împins meseriile necalificate în afara orașului, și că numai programele „care nu țin cont de rasă", cum ar fi asistența medicală și

slujbele finanțate de guvern, ar mai putea rezolva problemele clasei sărace.

Wiltshire

Regiune, 432 973 loc. (2001), situată în S Angliei. Se află la confluența dintre bazinul canalului Bristol, Canalului Mânecii și fluviul Tamisa; centrul administrativ este Trowbridge. Este o regiune muntoasă calcaroasă; în timpurile preistorice, aceste ținuturi erau cele mai populate. În Wiltshire există multe monumente preistorice, printre care Stonehenge și cetăți din Epoca Fierului. Orașul Salisbury a fost centru ecleziastic și este renumit pentru catedrala sa. Swindon este centru industrial; cu toate acestea, agricultura rămâne cea mai importantă activitate economică.

Wimbledon

Zonă rezidențială în Londra, în cartierul Merton, locul unde se desfășoară, în fiecare an, campionatele de tenis pe iarbă din întreaga Anglie. Desfășurat spre sfârșitul lui iunie și începutul lui iulie, campionatul este cel mai vechi (fondat în 1877) și cel mai prestigios din lume. Reprezintă unul dintre cele patru campionate de tenis de Grand Slam și singurul jucat, încă, pe iarbă naturală. Competiția a fost deschisă profesioniștilor în 1968.

Winchell, Walter *născut* Walter Winchel

(07.04.1897, New York, New York, SUA - 20.02.1972, Los Angeles, California)

Jurnalist și realizator de emisiuni radio și TV american. A jucat în vodeviluri de la vârsta de 13 ani și, în cele din urmă, a început să redacteze știri la *Vaudeville News.* Mai târziu, ca editorialist al vieții mondene, s-a mutat la *New York Daily Mirror,* unde rubrica lui de mondenități a apărut până în 1963. A avut o emisiune săptămânală la radio din 1932 până la începutul anilor 1950. A fost un realizator prolific de programe radio; s-a remarcat prin folosirea argoului de pe Broadway. Reportajele lui de știri, în care își susținea propriile opinii, i-au adus o mare audiență și au avut o influență deosebită din 1930 până în anii 1950.

Winchester

Oraș, 107 213 loc. (2001), centru administrativ al regiunii Hampshire, Anglia. Fondat inițial de celți, a devenit important sub denumirea de Venta Belgarum, sub conducere romană. A fost capitala Wessexului și centru de studii în vremea lui Alfred cel Mare; mai târziu a devenit centrul de guvernare pentru regele danez Canut. A rămas un oraș important sub conducerea regilor normanzi până când Londra a devenit capitala unică a Angliei, spre sfârșitul sec. XII. Este cunoscut pentru catedrala sa (sec. XI–XIV) și pentru Colegiul Winchester, fondat în 1382.

Winchester, Oliver (Fisher)

(30.11.1810, Boston, Massachusetts, SUA - 11.12.1880, New Haven, Connecticut)

Fabricant de arme și muniții american. Inițial și-a deschis o fabrică de haine și, datorită succesului, a reușit să cumpere compania Volcanic Repeating Arms (1857), care a devenit Winchester Repeating Arms Co. (1867). Designerul său de arme, B.T. Henry, a proiectat pușca cu încărcător acționată de o pârghie numită Henry (patentată în 1860). A fost folosită pe scară largă în Războiul Civil American și a fost precursoarea unei game largi de armament, reprezentată de armele Winchester, inclusiv faimosul Model 73, armă favorită a coloniștilor din V SUA.

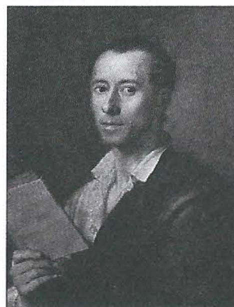
Winckelmann, Johann (Joachim)

(09.12.1717, Stendal, Prusia - 08.06.1768, Trieste, Austria)

Arheolog și istoric de artă german. Fiu al unui cizmar, a studiat teologia și medicina înainte de a descoperi arta greacă. Eseul său *Reflecții asupra sculpturii și picturii grecilor* (Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst, 1755) a devenit un manifest al idealului grecesc în educație și artă și a fost imediat tradus în mai multe limbi. După ce s-a convertit la catolicism, s-a stabilit la Roma (1755) și a ocupat mai multe posturi importante la Vatican. Aici a scris *Istoria artei antice* (Geschichte der Kunst des Alterthums, 1764), care inaugurează studiul istoriei artei ca disciplină și a arheologiei ca știință umanistă. Scrierile sale au redeșteptat gustul oamenilor pentru arta clasică și s-au dovedit de folos în crearea unei mișcări neoclasice în artă.

MUZEUL METROPOLITAN DE ARTĂ, NEW YORK, COLECȚIA HARRIS BRISBANE DICK, 1948

Johann Winckelmann, pictură în ulei de Anton Raphael Mengs, 1758; Muzeul Metropolitan de Artă, New York

Wind Cave, Parcul Naţional ~

Parc naţional în SV statului Dakota de Sud, SUA. Întemeiat în 1903 pentru a conserva peşterile de calcar şi preria din Black Hills, se întinde pe o suprafaţă de 11 449 ha. Peştera principală a parcului are 134 km de galerii neexplorate şi formaţiuni stâncoase deosebite, numite *boxwork*, formate prin depunerea calcitului în forme unice. Parcul este un refugiu pentru animale sălbatice.

Wind River Range

Lanţ muntos în centrul Munţilor Stâncoşi, în partea centrală şi de V a statului Wyoming, SUA. Se întinde pe 160 km, în NV-SE râului Sweetwater, şi face parte din placa continentală. Are multe vârfuri care măsoară peste 3 658 m; cel mai înalt este Gannett Peak, cu 4 207 m. Traseul Oregon trece prin istoricul South Pass (2 360 m). O parte dintre pădurile naţionale Bridge şi Shoshone şi rezervaţia indiană Wind River se află în acest lanţ muntos. Râul Wind se varsă din partea de E în râul Bighorn; râul Green izvorăşte din partea de V.

Windermere

Lac, în NV Angliei. Situat în SE Regiunii Lacurilor, este cel mai mare din ţară, având 17 km lungime şi 1,6 km lăţime; suprafaţa lui este de 16 kmp. Are o adâncime maximă de 67 m. Face parte din Parcul Naţional al Regiunii Lacurilor şi este un centru turistic cunoscut.

Windhoek

Oraş, 169 000 loc. (1997), capitala Namibiei. Situată în centrul ţării, zona a fost colonizată la început de africani. În 1890, locul actualului oraş a fost revendicat de guvernul german. În 1915, forţele sud-africane l-au ocupat şi au proclamat independenţa ţării, cunoscută mai apoi ca Africa de Sud-Vest. Când Namibia a devenit independentă, în 1990, Windhoek a devenit capitala acesteia. Este cel mai important centru de transport şi comercial.

Windischgrätz, Alfred, Fürst (Prinţ) zu ~

(11.05.1787, Bruxelles, Olanda Austriacă – 21.03.1862, Viena, Austria)

Mareşal austriac. A intrat ca ofiţer în armata imperială habsburgică (1804); a parcurs toate etapele carierei militare până a devenit comandant militar al Boemiei (1840). În Revoluţia de la 1848 a suprimat rebelii cehi din Praga şi a înăbuşit insurecţia din Viena, unde s-a remarcat prin asprimea impunerii regulamentelor militare. Numit mareşal (1848), a ocupat Budapesta (1849) şi i-a împins pe rebelii unguri în spatele râului Tisa. A fost rechemat, după neînţelegerile avute cu prim-ministrul habsburg Felix Fürst Zu Schwarzenberg, apoi s-a retras din Boemia.

Windows

Gamă de programe software produse de Microsoft Corp., folosite pentru computerele personale şi reţele, începând cu interfaţa grafică şi dezvoltându-se până la sistemul de operare. Versiunea 1.0 (1985) conţinea o interfaţă grafică multitasking şi o memorie virtuală; a ajuns în vârful ierarhiei prin MS-DOS şi a fost promovat de firma Intel. Versiunea 3.1 (1992) a fost vândută în aproape trei milioane de exemplare în primele două luni de la lansare şi a ajutat la stabilirea supremaţiei Microsoft pe piaţa microcomputerelor. Windows 95 şi Windows 98 (numite după anul în care au fost lansate) au continuat acest succes. Windows NT (1993), care poate funcţiona pe bazele RISC ale computerelor la fel de bine ca sistemele Intel, este ultima şi cea mai performantă versiune Windows folosită de computerele personale, reţele şi servere. Windows CE (1996) este un sistem fix de operare pentru PC-urile PALM şi pentru alte sisteme de operare manuală. Microsoft a continuat să realizeze noi versiuni ale sistemelor de operare: Windows 2000 pentru computerele folosite în firme şi Windows Me (2000) pentru utilizatorii individuali, iar în 2001 – o versiune care poate fi utilizată în ambele cazuri, Windows XP. Windows este folosit astăzi pe mai mult de 90% dintre computerele personale.

Windsor

Oraş, 208 884 loc. (2001), situat în S statului Ontario, Canada. Situat pe malul de S al râului Detroit, vizavi de Detroit, Michigan, a fost colonizat de fermierii francezi puţin după 1701, când un fort a fost stabilit la Detroit. A fost cunoscut la început ca „the Ferry", iar mai târziu ca Richmond, înainte să i se schimbe numele în 1836. Beneficiind de o aşezare strategică, vizavi de Detroit, a devenit un important centru industrial, un important nod de cale ferată şi un port foarte aglomerat în jurul Marilor Lacuri. Printre ramurile industriale se numără fabricarea

vehiculelor cu motor și a componentelor, industria alimentară, fabricarea băuturilor și a medicamentelor. Reprezintă cea mai importantă cale de intrare portuară a Canadei dinspre SUA.

Windsor
anterior (1901–1917) **Saxa-Coburg-Gotha**

Casă regală din Marea Britanie, care a urmat casei de Hanovra la moartea ultimului dintre monarhii ei, regina Victoria. Numele dinastiei de Saxa-Coburg-Gotha este luat de la numele german al soțului Victoriei, prințul Albert. Dinastia îi include pe Eduard VII, George V, Edward VIII, George V și Elisabeta II. Pentru a combate antipatia provocată de Primul Război Mondial împotriva germanilor, George V a hotărât ca descendenții în linie bărbătească să adopte numele de Windsor.

Windsor, castelul ~

Principală reședință regală britanică, pe fluviul Tamisa în Windsor, Berkshire, în S Angliei. Cuprinde două construcții care formează două curți în formă de cadrilater, sau aripa superioară și aripa inferioară, care sunt separate de Round Tower (ridicat de Henric II), o structură masivă, construită pe o movilă, care se poate observa de la mai mulți kilometri. Complexul actual este rezultatul mai multor modificări, începând cu William Cuceritorul, care i-a adăugat un zid de apărare. Aripa inferioară include capela Albert și capela George, unde sunt înmormântați zece suverani. Aripa superioară (o parte a acesteia fiind distrusă de un incendiu, în 1992) include apartamentele private ale monarhului, apartamentele vizitatorilor și biblioteca regală.

Windsor, Ducesă de ~
născută **Bessie Wallis Warfield**

(19.06.1896, Blue Ridge Summit, Pennsylvania, SUA – 24.04.1986, Paris, Franța)

Soția de origine americană a ducelui de Windsor (cunoscut ca Eduard VIII). A ajuns în societatea înaltă din Baltimore și s-a căsătorit cu contele Spencer în 1916. După divorțul de acesta (1927), s-a măritat cu Ernest Simpson (1928) și s-au mutat la Londra. Ca membră a înaltei societăți, l-a întâlnit pe Eduard, prinț de Wales, de care s-a îndrăgostit. A intentat divorț în 1936 cu intenția de a se căsători cu Eduard (pe atunci regele Eduard), dar statutul de femeie divorțată de două ori nu a permis acceptarea ei ca viitoare regină britanică. Eduard a renunțat la tron și, după pronunțarea divorțului, s-au căsătorit, în 1937. Cei doi au locuit cu precădere în Franța, fiind mereu în atenția publicului din toată lumea.

windsurfing

Sport care constă în conducerea unei ambarcațiuni formate dintr-o placă de surf modificată prin adăugarea unui catarg mobil care este menținut pe apă de o singură persoană care stă în picioare. Ambarcațiunile pot dezvolta o viteză moderată și sunt folosite de regulă pe lacuri sau aproape de țărm – câteodată în interiorul zonei de surf pe ocean. Sportul este originar din SUA, datând de la sfârșitul anilor 1960, și a crescut rapid în popularitate. A fost introdus la Jocurile Olimpice din 1984.

Windward

Vezi Insulele Vântului

Winfrey, Oprah

(n. 29.01.1954, Kosciusko, Mississippi, SUA)

Realizatoare de talk-show-uri televizate și actriță americană. A avut o copilărie nefericită, plină de necazuri. A lucrat ca reporter de televiziune și corespondent în Baltimore, unde a fost gazda primului talk-show (1977–1983), apoi a găzduit *A.M. Chicago* (1984), emisiune care a devenit cea mai urmărită emisiune matinală din oraș. Rebotezată *Oprah Winfrey Show,* a fost lansată în 1986, Oprah devenind prima femeie de culoare care a găzduit un talk-show zilnic de mare succes național. Inițial a fost un show de senzație, apoi a avut în mod gradat un ton mai calm. În 1996 a lansat *Oprah's Book Club,* care a stârnit interesul publicului pentru lectura cărților. A apărut în filmele *Culoarea purpurie* (The Color Purple, 1985) și *Iubita* (Beloved, 1998).

Winnebago

Populație de indieni nord-americani vorbitori de siouan, care înainte de sec. XVII trăiau în ceea ce este acum E statului Wisconsin. Până la începutul sec. XIX, ca urmare a participării lor la comerțul cu blănuri, s-au răspândit în SV statului Wisconsin și în NV statului Illinois. Trăiau în sate de corturi, cultivând porumb, dovleci, fasole, tutun și vânând bizoni. Cea mai importantă ceremonie era Dansul Vracilor, la care participau bărbați și femei. Triburile erau cele mai importante structuri

sociale. Winnebago au fost implicați în războiul Șoimului Negru în 1832, după care majoritatea triburilor s-au mutat în alte state din Vestul central. Astăzi numărul lor este de cca 7 500.

Winnemucca, Sarah Hopkins

Vezi Sarah Winnemucca Hopkins

Winnipeg

Oraș, 671 274 loc. (2001), centrul administrativ al provinciei Manitoba, Canada. Situat la confluența lui Red River of the North și a râului Assiniboine, a fost înființat drept centru francez pentru comerțul cu blănuri în 1738. La începutul sec. XIX, Thomas Douglas a fondat acolo prima colonie scoțiană. Dezvoltarea s-a produs odată cu construirea primei linii de cale ferată transcontinentale a Canadei. După inundațiile dezastruoase din 1950, orașul a fost reconstruit aproape în totalitate. Este al patrulea mare oraș din Canada, fiind centru cultural, financiar, comercial, industrial și administrativ.

Winnipeg

Lac sud-central în provincia Manitoba. În el se varsă multe râuri, inclusiv râurile Saskatchewan, Red River of the North și Winnipeg; la NE se varsă râul Nelson. Are o lungime de 425 km, până la 109 km lățime și o suprafață de 24 387 kmp. Exploratorul canadian Pierre La Vérendrye a studiat lacul în 1733. Are o adâncime medie de 15 m; este important pentru navigație, pescuit comercial și recreare.

Winnipeg

Râu în SE povinciei Manitoba și SV statului Ontario, Canada. Izvorăște din lacul Woods și curge pe o distanță de 320 km înainte de a se vărsa în partea de SE a lacului Winnipeg. Servea ca rută pentru primii exploratori europeni și primii comercianți cu blănuri. Pe cursul lui există numeroase centrale hidroelectrice.

Winnipegosis

Lac în V provinciei Manitoba, localizat în V lacului Winnipeg; este o rămășiță a lacului glaciar Agassiz. Numeroase izvoare se varsă în lac, acesta având o suprafață de 5 374 kmp; comunică la SE cu lacul Manitoba. Are mai mult de 240 km lungime, până la 51 km lățime și o adâncime maximă de 254 m. A fost explorat în 1739 de Pierre La Vérendrye și, mai târziu, a servit ca rută comercială în comerțul cu blănuri. În prezent este important pentru pescuitul comercial.

Winnipesaukee

Lac în E central al statului New Hampshire, SUA. Este cel mai mare lac al statului; se întinde pe o suprafață de 184 kmp, are o lungime de 32 km și o lățime de 19 km. Are 274 de insulițe. Râul Winnipesaukee se varsă în lac și curge pe o lungime de 32 km la SV înainte de a se vărsa în râul Merrimack. Vara este o populară zonă de recreare.

Winslow, Edward

(18.10.1595, Droitwich, Worcestershire, Anglia - 08.05.1655, pe mare, lângă Jamaica, Indiile de Vest Britanice)

Colonist americano-britanic. În 1620 a navigat pe vasul *Mayflower* spre New England, unde a fost fondatorul coloniei Plymouth. A fost consilier al guvernatorului în perioada 1624–1647 și guvernatorul coloniei în perioadele 1633–1634, 1636–1637 și 1644–1645. A făcut comerț cu indienii Wampanoag și a câștigat prietenia șefului de trib Massasoit. Ca mesager al Coloniilor Unite din New England, a călătorit adesea în Anglia pentru a reprezenta interesele coloniilor din golful Massachusetts și din Plymouth. În 1646 s-a întors în Anglia deținând funcții nesemnificative sub conducerea lui Oliver Cromwell. A murit la bordul unui vas, în timpul unei expediții spre Indiile de Vest.

Winslow, Josiah

(1629, Colonia Plymouth - 18.12.1680, Maeshfield, Colonia Plymouth)

Colonist american. A fost fiul lui Edward Winslow; i-a succedat lui Myles Standish la comanda trupelor militare în 1656. A fost numit guvernator adjunct al coloniei (1657–1673) și a slujit ca membru al directoratului Confederației New England. A fost ales guvernator al coloniei Plymouth (1673–1680), a fost primul guvernator colonial băștinaș și a înființat prima școală publică. În Războiul regelui Philip a fost comandant-șef al forțelor militare ale confederației (1675–1676).

Winsor, Justin

(02.01.1831, Boston, Massachusetts, SUA - 22.10.1897, Cambridge, Massachusetts)

Bibliotecar și istoric american. A fost scriitor amator în orașul său natal; a fost numit

Justin Winsor, gravură de J.A.J. Wilcox

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

tutore al Bibliotecii Publice din Boston și a deținut funcția de administrator al acesteia în perioada 1868–1877. A fondat Asociația Bibliotecarilor Americani (1876), fiind primul ei președinte. Din 1877 a devenit bibliotecar la Universitatea Harvard. A editat *Istoria critică și narativă a Americii* (Narrative and Critical History of America, 1884–1889) și a scris câteva cărți.

Winston-Salem

Oraș, 185 776 loc. (2000) în partea central-nordică a statului Carolina de Nord, SUA. Împreună cu orașele High Point și Greensboro formează un triunghi al zonelor industriale. Salem a fost întemeiat de coloniștii moravi în 1766. R.J. Reynolds a fondat aici prima companie de tutun, în 1875 (*vezi* RJR Nabisco, Inc.). Winston a fost fondat în 1849 și a primit numele unui soldat revoluționar american. Cele două orașe au fost unite sub numele de Winston-Salem în 1913. Tutunul domină industria diversificată, care include fabricarea țigărilor, a textilelor, producerea berii, industria cauciucului și cea a petrolului.

Winthrop, John

(22.01.1588, Edwardstone, Suffolk, Anglia - 05.04.1649, Boston, Colonia Golfului Massachusetts)

SOCIETATEA ANTICARILOR DIN AMERICA, WORCESTER, MASS.

John Winthrop, pictură în ulei, școala lui Sir Anthony Van Dyck, cca 1625–1649; Colecția Societății Anticarilor din America, Worcester, Massachusetts

Lider politic american de origine britanică, primul guvernator al Coloniei Golfului Massachusetts. În 1629 s-a alăturat coloniei Massachusetts Bay și a fost ales guvernator al coloniei ce urma să fie întemeiată de companie în New England. Fiind un puritan convins, și-a imaginat o colonie bazată pe credințele lui religioase. De la sosirea lui, în 1630, a guvernat de 12 ori, între 1631 și 1648. Deși era respectat de toți, a fost criticat pentru că s-a opus formării unei adunări a reprezentanților (1634); Roger Williams și Anne Hutchinson au denunțat limitarea exprimării religioase. Fiul său, John Winthrop (1606–1676), a fost un influent guvernator al regiunii Connecticut (1659–1676).

Wisconsin

Stat în N regiunii central-vestice a SUA. Suprafața: 145 436 kmp, incluzând o parte din lacul Michigan; 5 363 675 loc. (2000). Centrul administrativ: Madison. Are forme unice de relief, incluzând peninsula Door între lacul Michigan și golful Green; zona de N are cea mai mare concentrare de lacuri din lume. Fluviile Mississippi și Wisconsin traversează statul. Pădurile acoperă 45% din teritoriu. La început a fost locuită de adena sau Mound Builders, apoi de mai multe triburi, inclusiv ojibwa, menominee și winnebago. Apoi au sosit europenii. Exploratorul francez Jean Nicolet a vizitat Wisconsinul în 1634; prima așezare permanentă europeană a fost stabilită în 1717. Zona a rămas sub control francez până în 1763, când Franța a cedat-o Marii Britanii în urma Războiului franco-indian. După Revoluția Americană, regiunea a fost cedată SUA. Europenii i-au deposedat pe indieni de pământurile lor (*vezi* Black Hawk) și s-au așezat în regiune. A devenit teritoriul statului Wisconsin în 1836. A fost admis în Uniune, ca al treizecelea stat, în 1848. Mișcarea progresistă (*vezi* Partidul Progresist) a început în Wisconsin în jurul lui 1900, ducând la adoptarea unei legislații care transforma statul într-un lider al reformei sociale. Este cel mai important producător de lapte, unt și brânză din SUA. Turismul și petrecerea timpului liber sunt importante din punct de vedere economic. Porturile statului Wisconsin preiau multe din mărfurile interne transportate pe Marile Lacuri.

Wisconsin

Râu, în centrul și SV statului Wisconsin, SUA. Izvorăște la granița dintre statul Wisconsin și Michigan și se varsă la S prin centrul statului Wisconsin, apoi se întoarce spre V și se varsă în fluviul Mississippi, după parcurgerea unei distanțe de 690 km. Este navigabil pentru vasele mici pe o distanță de 320 km. Lacul Wisconsin s-a format datorită unui baraj hidroelectric pe râu, lângă Prairie du Sac.

Wisconsin, Universitatea ~

Universitate de stat care cuprinde 13 colegii cu o durată de studii de patru ani, campusuri universitare și un număr egal de instituții de doi ani. Principalul campus a fost fondat la Madison în 1849. În 1971 a fuzionat cu Universitatea de Stat Wisconsin, creând astfel unul dintre cele mai mari sisteme naționale (150 000 de studenți). Campusul Madison constituie un cuprinzător centru de cercetare academică. Are colegii de litere, științe și inginerie; școli postuniversitare de agronomie și științe sociale, sănătate, afaceri, științele mediului, științele consumatorului; facultăți de drept, farmacie, medicină, medicină veterinară și asistență medicală. Studenții înmatriculați la Madison sunt cca 40 000.

Wise, Isaac Mayer

(29.03.1819, Steingrub, Boemia, Imperiul Austriac - 26.03.1900, Cincinnati, Ohio, SUA)

Rabin și organizator al iudaismului reformat (*vezi* reformism) în SUA. A emigrat din Boemia în 1854 și a acceptat să devină preot în Cincinnati, post pe care l-a păstrat tot restul vieții. A făcut propagandă pentru centralizarea instituțiilor reformate și a fost elementul principal în formarea Uniunii Congregațiilor Evreilor Americani și al Conferinței Centrale a Rabinilor Americani, al căror președinte a fost. În 1857 a alcătuit o carte de rugăciuni standard, *Minhag America*. Chiar dacă nu a reușit să-i unească pe evreii americani de toate convingerile, a reușit să creeze unanimitate printre evreii reformiști.

Wise, Stephen Samuel

(17.03.1874, Budapesta, Ungaria, Austro-Ungaria - 19.04.1949, New York, New York, SUA)

Rabin reformator american (de origine maghiară), activist politic și lider sionist. Familia lui a emigrat în SUA pe când era copil. Și-a obținut doctoratul la Universitatea Columbia în 1901 și s-a pregătit pentru a deveni rabin. În 1907, după ce a renunțat la un post important într-o congregație influentă din cauza lipsei libertății de exprimare în amvon, a fondat Sinagoga Liberă. În 1898 a participat la Al Doilea Congres Sionist și a contribuit la fondarea Organizației Sioniste din America. A fost un membru marcant al Partidului Democrat; a convins guvernul SUA de viabilitatea Declarației Balfour. În 1922 a fondat Institutul Evreiesc de Religie, un seminar pentru rabinii liberali, care a fuzionat cu Hebrew Union College în 1950.

Wister, Owen

(14.07.1860, Philadelphia, Pennsylvania, SUA - 21.07.1938, North Kingstown, Rhode Island)

Romancier american. Începând cu 1885 și-a petrecut verile în V. După ce a practicat dreptul doi ani, s-a dedicat carierei literare. Romanul său *Omul din Virginia* (The Virginian, 1902), povestea unui fermier, proprietar de vite, a avut un mare succes și a ajutat la stabilirea cowboy-ului ca erou popular american și ca personaj literar tipic. Cealaltă operă majoră a fost *Roosevelt* (1930), în care prezintă lunga sa prietenie cu Theodore Roosevelt, colegul lui de la Harvard.

Owen Wister

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

witan *sau* witenagemot

Consiliu al regilor anglo-saxoni în Anglia Evului Mediu. Era frecventat de obicei de nobili de rang înalt și de arhiepiscopi; se aștepta ca witan să sfătuiască regele în toate problemele în care era consultat de acesta. Confirma orice, în special pământul oferit bisericilor sau credincioșilor, aproba orice problemă a regelui legată de o lege nouă, îl ajuta să rezolve problemele cu rebelii și nemulțumirile cetățenilor. Componența consiliului și locul de întrunire erau stabilite de rege.

Witherspoon, John

(15.02.1723, Gifford, East Lothian, Scoția - 15.11.1794, Tusculum, New Jersey, SUA)

Preot american de origine scoțiană. Numit preot prezbiterian (1745), a slujit în parohii scoțiene până în 1768, când a fost numit decanul Colegiului din New Jersey (mai târziu Universitatea Princeton), unde a mărit numărul obiectelor de studiu și numărul de studenți admiși. A fost un apărător al drepturilor coloniștilor, membru al Comitetului de Corespondență local (1775–1776) și al Congresului Continental (1776–1779, 1780–1782), fiind singurul cleric care a semnat Declarația de Independență. A ajutat la organizarea Bisericii Americane Prezbiteriene la nivel național (1785–1789).

Witt, Katarina

(n. 03.12.1965, Karl-Marx-Stadt, Republica Democrată Germană)

Patinatoare germană. A câștigat primul dintre cele șase campionate europene în 1983, două medalii olimpice de aur (1984, 1988), patru Campionate Mondiale (1984, 1985, 1987, 1988). A fost extrem de îndrăgită de public, care i-a apreciat în egală măsură grația, eleganța și abilitățile tehnice. A trecut la profesionism în 1988.

Witte, Serghei (Iulievici), Conte ~

(29.06.1849, Tiflis, Georgia, Imperiul Rus - 13.03.1915, Petrograd, Rusia)

Om de stat și premier rus (1905–1906). A intrat în serviciul administrativ imperial în 1871 și a servit ca ministru de finanțe între 1892–1903. A îmbunătățit sistemul de comunicații, a promovat construirea căii ferate transsiberiene și a planificat modernizarea Imperiului Rus. A reprezentat Rusia la negocierile care au pus capăt Războiul ruso-japonez. Deși s-a opus constituționalizării, l-a convins pe țarul Nicolae II să inițieze Manifestul din Octombrie, în 1905 fiind numit primul premier constituțional. A reprimat revoltele civililor de mai târziu și a refăcut finanțele Rusiei cu împrumuturi de la băncile europene. În 1906, țarul, favorizând un regim mult mai conservator, l-a înlocuit cu Piotr Stolîpin.

Wittelsbach

Familie nobiliară germană care a condus Bavaria din sec. XII până în sec. XX. În 1124, Otto V, conte de Scheyern (m. 1155), a mutat rezidența familiei la castelul Wittelsbach, luându-și numele acestuia. În 1180, fiul său, Otto VI, a devenit Otto I, duce de Bavaria. În 1214, Otto II a obținut Palatinatul Rinului. Un descendent, Ludovic IV, ca împărat roman sfânt, a împărțit pământurile, garantându-i Palatinatul nepotului său Rupert, care a obținut titlul de elector (1353–1390). Câteva diviziuni din Bavaria ducală au fost reunite sub Albert IV (m. 1508). Ducii de Bavaria au devenit electori din 1623 și linia directă s-a stins în 1777. Ramura Palatină s-a unit cu cea de Bavaria în 1799 sub ducele Maximilian IV Joseph, care a devenit rege al Bavariei (1806) sub numele de Maximilian I. Descendenții lui (inclusiv Ludwig I și Ludwig II) au fost regi până la abdicarea lui Ludwig II, în 1918.

Wittgenstein, Ludwig Josef Johann

(26.04.1889, Viena, Austro-Ungaria, azi Austria - 29.04.1951, Cambridge, Cambridgeshire, Marea Britanie)

Filozof englez de origine austriacă, socotit de mulți drept cel mai de seamă filozof al sec. XX. Cele două lucrări majore ale sale, *Tractatus Logico-Philosophicus* (1922; numit inițial Logisch-philosophische Abhandlung, 1921) și *Cercetări filozofice* (Philosophische Untersuchungen, publicată postum în 1953), au inspirat o vastă literatură și au avut o contribuție semnificativă la dezvoltarea ulterioară a filozofiei, în special în cadrul tradiției analitice. În plus, personalitatea sa charismatică a exercitat o puternică fascinație asupra artiștilor, dramaturgilor, poeților, prozatorilor, muzicienilor și chiar a realizatorilor de film, astfel încât faima lui s-a răspândit dincolo de hotarele vieții academice.

Wittgenstein provenea din una dintre cele mai bogate și remarcabile familii din Viena habsburgică. Tatăl său, Karl Wittgenstein, a fost un industriaș extraordinar de talentat și energic, care a devenit unul dintre cei mai importanți oameni din industria siderurgică austriacă. Deși familia sa era de origine evreiască, Karl Wittgenstein a fost crescut în religia protestantă, iar soția sa, Leopoldine, provenind tot dintr-o familie parțial evreiască, era de confesiune catolică. Karl și Leopoldine au avut opt copii, Ludwig fiind mezinul. Familia se bucura atât de bogăție, cât și de talent, iar casa lor devenise un centru al vieții culturale vieneze în timpul uneia dintre cele mai dinamice faze ale ei. Mulți dintre marii scriitori, artiști și intelectuali ai Vienei sfârșitului de secol – printre care Karl Kraus, Gustav Klimt, Oskar Kokoschka și Sigmund Freud – erau oaspeți frecvenți ai familiei Wittgenstein, la serile muzicale organizate acolo participând Johannes Brahms, Gustav Mahler și Bruno Walter, printre alții. Leopoldine Wittgenstein cânta la pian la un nivel remarcabil de înalt, ca și mulți dintre copiii ei. Unul dintre ei, Paul, a devenit un celebru pianist de concert, iar altul, Hans, era considerat un geniu muzical de talia lui Mozart. Însă familia a fost copleșită și de tragedie. Trei dintre frații lui Ludwig – Hans, Rudolf și Kurt – s-au sinucis, primii doi după ce s-au răzvrătit împotriva dorinței tatălui lor de a urma cariere în industrie.

După cum era de așteptat, perspectiva lui Wittgenstein asupra vieții a fost profund influențată de cultura vieneză în sânul căreia a fost crescut, un aspect al personalității și gândirii lui care a fost în mod straniu neglijat de comentatorii operei sale. De pildă, una dintre cele mai timpurii și profunde influențe asupra gândirii lui a fost *Sex și caracter* (Geschlecht und Charakter, 1903), un bizar amalgam de intuiție psihologică și de prejudecată patologică scris de filozoful austriac Otto Weiniger, al cărui suicid la vârsta de 23 de ani l-a transformat într-o figură iconică în lumea vorbitoare de limbă germană. Există multe dezacorduri cu privire la felul cum l-a influențat Weiniger pe Wittgenstein. Unii pretind că Wittgenstein a împărtășit dezgustul autoreferențial al lui Weiniger față de evrei și de homosexuali; alții spun că ceea ce l-a impresionat pe Wittgenstein la cartea lui Weiniger era insistența austeră, dar pasională a celui din urmă că unicul lucru pentru care merită să trăiești este aspirația de a înfăptui lucrarea de geniu. În orice caz, este adevărat că viața lui Wittgenstein a fost caracterizată de o hotărâre îndârjită de a trăi în concordanță cu idealul mai sus menționat, pentru urmărirea căruia era pregătit să sacrifice aproape orice altceva.

Deși împărtășea venerația familiei sale pentru muzică, tânărul Wittgenstein era profund pasionat de inginerie. În 1908 a plecat la Manchester, în Anglia, pentru a studia știința nou-apărută a aeronauticii. Angajat într-un proiect de concepere a unei elice cu ajutaj, Wittgenstein a devenit din ce în ce mai absorbit de probleme pur matematice. După ce a citit *Principiile matematicii* (The Principles of Mathematics, 1903) a lui Bertrand Russell și *Fundamentele aritmeticii* (Die Grundlagen der Arithmetik, 1884) a lui Gottlob Frege, a devenit obsedat de filozofia logicii și a matematicii. În 1911, Wittgenstein s-a dus la Trinity College din cadrul Universității Cambridge pentru a face cunoștință cu Russell. Din momentul în care l-a întâlnit, Wittgenstein a abandonat studiile de aeronautică în favoarea preocupării de o intensitate feroce pentru problemele de logică. Se pare că descoperise domeniul cel mai potrivit pentru dezvoltarea geniului său.

Wittgenstein și-a însușit cu atâta intensitate cunoștințele de logică, încât într-un an Russell a declarat că nu mai are ce să îl învețe. Wittgenstein era, evident, de aceeași părere și în consecință a plecat de la Cambridge pentru a lucra pe cont propriu, în sihăstria îndepărtată a unei cabane de lemn pe care o construise la marginea unui fiord în Norvegia. Acolo a dezvoltat, în stare incipientă, ceea ce a devenit mai apoi cunoscut ca teoria descriptivă a semnificației, a cărei teză centrală este că o propoziție poate exprima o realitate deoarece împărtășește cu aceasta o structură comună sau o „formă logică". Însă respectiva formă logică, tocmai pentru că determină posibilitatea procesului „decriptiv", nu poate fi ea însăși descrisă. De aici rezultă că logica este inexprimabilă și – continuându-i pe Frege și Russell – că nu există realități logice sau adevăruri logice. Formele logice trebuie mai degrabă arătate decât exprimate și, cu toate că unele limbi sau metode de simbolism și-ar putea dezvălui structura mai limpede decât altele, nu există simbolism capabil să-și reprezinte propria structură. Perfecționismul lui Wittgenstein l-a împiedicat să transpună oricare dintre aceste idei într-o formă scrisă definitivă, deși a dictat două serii de însemnări, una lui Russell și cealaltă lui G.E. Moore, din care se pot deduce granițele largi ale gândirii sale.

În vara lui 1914, la izbucnirea Primului Război Mondial, Wittgenstein își vizita familia în Viena. Neputând să se întoarcă în Norvegia pentru a-și continua cercetările de logică, s-a înrolat în armata austriacă. Spera că experiența confruntării cu moartea îi va permite să-și concentreze mintea asupra acelor subiecte care aveau întâietate – claritatea intelectuală și decența morală – și că astfel va dobândi gradul de seriozitate etică la care aspira. După cum îi spusese de multe ori lui Russell în timpul discuțiilor de la Cambridge, își considera gândirea asupra logicii și efortul de a fi o persoană mai bună ca pe două aspecte ale aceleiași datorii – datoria, ca să spunem așa, a geniului. („Logica și etica sunt fundamental același lucru", scria Wittgenstein, „ele nu sunt nimic mai mult decât datorie față de sine.")

În timpul serviciului militar pe frontul de est, Wittgenstein a trecut printr-o convertire de tip religios, inspirată în parte de *Scurtă expunere a Evangheliei* (The Gospel in Brief, 1883) de Lev Tolstoi, pe care o cumpărase la începutul războiului și pe care ulterior a avut-o asupra sa întotdeauna, citind-o și recitind-o până când a ajuns practic s-o știe pe de rost. Wittgenstein

și-a petrecut primii doi ani de război în spatele liniilor, în relativă siguranță și având posibilitatea să își continue studiile în domeniul logicii. Însă în 1916, la propria solicitare, a fost trimis la o unitate militară combatantă pe frontul rus. Manuscrisele sale dezvăluie că în acea perioadă studiile filozofice au suferit o profundă schimbare. În vreme ce inițial își separase gândurile asupra logicii de cele de natură etică, estetică sau religioasă, scriindu-le pe acestea din urmă în cod, din acel moment a început să integreze cele două seturi de observații, aplicându-le tuturor distincția pe care o făcuse anterior între ceea ce poate fi spus și ceea ce poate fi doar arătat. Etica, estetica și religia erau, cu alte cuvinte, asemenea logicii: „adevărurile" lor erau inexprimabile, înțelegerea în aceste domenii putând fi arătată, dar nu afirmată. „Există, bineînțeles, inexprimabilul", scria Wittgenstein. „Este ceea ce se arată, este misticul." Desigur, aceasta însemna că mesajul filozofic central al lui Wittgenstein, intuiția pe care este foarte preocupat să o transmită prin opera sa, era în sine inexprimabilă. Speranța lui consta în faptul că tocmai prin a nu o exprima, sau nici măcar prin a încerca să o exprime, ea va deveni cumva manifestă. „Doar dacă nu încerci să rostești ce nu poate fi rostit", îi scria el prietenului său Paul Engelmann, „atunci nimic nu se pierde. Însă nerostitul va fi – în mod nerostit – cuprins în ceea ce a fost rostit."

Spre sfârșitul războiului, pe când se afla în permisie la Salzburg, în Austria, Wittgenstein a terminat cartea care avea să fie publicată sub titlul *Tractatus Logico-Philosophicus*. În prefață, el anunța că are încredințare că a descoperit „în toate privințele esențiale" soluția la problemele de filozofie. „Adevărul gândurilor comunicate aici", scria el, „mi se pare a fi intangibil și definitiv" și „dacă nu mă înșel în această privință, atunci valoarea lucrării constă, în al doilea rând, în aceea că a arătat cât de puțin s-a realizat prin faptul că aceste probleme sunt rezolvate." În mare parte, cartea este compusă din expuneri auster comprimate privind teoria descriptivă a semnificației. Se sfârșește însă cu câteva observații asupra eticii, esteticii și sensului vieții, scoțând în evidență faptul că, dacă și concepția sa despre cum propozițiile pot avea înțeles este corectă, întocmai cum nu există propoziții cu înțeles despre forma logică, tot astfel nu pot exista nici propoziții cu înțeles privind aceste subiecte. Argumentul de față, firește, se aplică și propriilor observații ale lui Wittgenstein din carte, așadar filozoful este forțat să concluzioneze că oricine îi înțelege observațiile „le recunoaște, până la urmă, drept nonsensuri". Ele oferă, cu alte cuvinte, o scară pe care trebuie să o aruncăm după ce am urcat pe ea.

În concordanță cu credința că a rezolvat toate problemele esențiale ale filozofiei, Wittgenstein a abandonat subiectul după Primul Război Mondial și a încercat să devină învățător de școală elementară. Între timp, *Tractatus* a fost publicat și a atras atenția a două grupuri importante de filozofi, unul aflat la Cambridge, din care făceau parte R.B. Braithwaite și Frank Ramsey, iar celălalt la Viena, incluzându-i pe Moritz Schlick, Friedrich Waismann și alți pozitiviști logici, cunoscuți ulterior sub denumirea colectivă de Cercul de la Viena. Ambele grupuri au încercat să-l contacteze. Frank Ramsey a făcut două călătorii la Puchberg – micul sat austriac în care preda Wittgenstein – pentru a discuta cu el despre *Tractatus*, iar el și Schlick l-au invitat să se alăture discuțiilor Cercului de la Viena. Stimulat de aceste contacte, interesul lui Wittgenstein pentru filozofie a renăscut și, după ce scurta și lipsita de succes carieră de învățător a luat sfârșit, s-a întors la disciplina pe care o abandonase, convins, în mare măsură de către Ramsey, că obervațiile pe care le exprimase în cartea sa nu erau, până la urmă, irevocabil corecte.

În 1929, Wittgenstein s-a întors la Trinity College, inițial pentru a colabora cu Ramsey. Anul următor, Ramsey a murit tragic, la frageda vârstă de 26 de ani, în urma unui atac sever de icter. Wittgenstein a rămas la Cambridge pe postul de lector universitar, petrecându-și vacanțele în Viena, unde și-a reluat discuțiile cu Schlick și Waismann. În acea perioadă, ideile sale s-au modificat rapid, astfel că a abandonat cu totul noțiunea de formă logică așa cum apărea în *Tractatus*, laolaltă cu teoria semnificației care părea a-i fi necesară noțiunii respective. A adoptat într-adevăr o perspectivă la adresa filozofiei care respingea în întregime construirea de teorii de orice fel și care ilustra filozofia mai degrabă ca pe o activitate, o metodă de a lămuri confuziile generate prin interpretările greșite ale limbajului.

Filozofii, credea Wittgenstein, au fost înşelaţi în gândul că domeniul lor de activitate era un fel de ştiinţă, o căutare de explicaţii teoretice ale lucrurilor care îi nedumereau: natura sensului, a adevărului, a minţii, a timpului, a dreptăţii etc. Însă problemele filozofice nu sunt verificabile prin acest mod de abordare, pretindea el. Nu se impune cu necesitate o doctrină corectă, ci o perspectivă clară, care să împrăştie confuzia, de obicei unicul factor care conferă impresia de substanţă problemei. Multe dintre aceste probleme survin datorită accepţiunii inflexibile a limbajului, care insistă că, dacă un cuvânt are un sens, atunci trebuie să existe un anume obiect care să-i corespundă. Astfel, de exemplu, folosim fără vreo dificultate cuvântul minte, până ce ne întrebăm „Ce este mintea?". Apoi ne imaginăm că trebuie să răspundem acestei întrebări identificând un oarecare „lucru" care este mintea. Dacă luăm aminte că limbajul are multe utilizări şi că orice cuvânt poate fi folosit fără a-l raporta la lucruri, problema dispare. O altă sursă înrudită de confuzie filozofică este, conform lui Wittgenstein, tendinţa de a confunda regulile gramaticale, sau regulile despre ce afirmaţii au sau nu au sens, cu propoziţii matematice, sau propoziţii despre chestiuni ce ţin de realitate sau existenţă. De exemplu, expresia „2 + 2 = 4" nu este o propoziţie care descrie o realitate matematică, ci o regulă gramaticală, care determină ce anume are sens când aplicăm termeni aritmetici. Prin urmare, „2 + 2 = 5" nu este o afirmaţie falsă, este un nonsens, iar sarcina filozofului este să distingă multitudinea de fragmente mai subtile de nonsens care constituie de regulă „teoria" filozofică.

Wittgenstein credea că el însuşi a căzut pradă unei concepţii excesiv de înguste asupra limbajului în *Tractatus*, concentrându-se pe întrebarea cum şi-au dobândit propoziţiile semnificaţia şi ignorând toate celelalte aspecte ale utilizării de limbaj încărcat cu semnificaţie. O propoziţie este ceva fie adevărat, fie fals, dar noi nu apelăm la limbaj doar pentru a face afirmaţii adevărate sau false, iar astfel o teorie a propoziţiilor nu este – în tradiţia *Tractatus* – o teorie generală a semnificaţiei şi nici măcar nu constituie un fundament pentru o asemenea teorie. A nu se presupune însă că teoria semnificaţiei din *Tractatus* ar trebui înlocuită de altă teorie. Ideea că limbajul are o multitudine de întrebuinţări diverse nu este o teorie, ci mai degrabă o banalitate: „Ceea ce găsim în filozofie este banal; ea nu ne învaţă nimic nou, doar ştiinţa reuşeşte asta. Dar rezumatul acestor banalităţi este enorm de dificil şi de o imensă importanţă. Filozofia este, de fapt, rezumatul banalităţilor."

Wittgenstein şi-a considerat următoarea carte, *Cercetări filozofice*, tocmai ca un atare rezumat şi a întâmpinat dificultăţi deosebite în efortul de prelucrare adecvată a ideilor sale. În ultimii 20 de ani ai vieţii, a încercat în repetate rânduri să conceapă o versiune a cărţii care să-l satisfacă, însă nu a simţit niciodată că a avut succes şi nu a permis publicarea cărţii în timpul vieţii. Scrierile care au devenit cunoscute ca operele târzii ale lui Wittgenstein – *Observaţii filozofice* (Philosophische Bemerkungen, 1964), *Gramatica filozofică* (Philosophische Grammatik, 1969), *Observaţii asupra fundamentelor matematicii* (Bermerkungen über die Grundlagen der Mathematik, 1956), *Despre certitudine* (Über Gewissheit, 1969) şi chiar însăşi *Cercetările filozofice* – sunt încercări nereuşite de a da o expresie definitivă noii sale abordări în filozofie.

Temele pe care le abordează Wittgenstein în aceste manuscrise şi texte dactilografiate publicate postum sunt atât de diverse, încât sfidează orice expunere sumară. Cele două puncte nevralgice sunt problemele tradiţionale în filozofia matematicii (de ex., „Ce este adevărul matematic?" şi „Ce sunt numerele?") şi problemele ridicate de reflecţiile asupra minţii (de ex., „Ce este conştiinţa?" şi „Ce este un suflet?"). Metoda lui Wittgenstein este de a nu se angaja direct în polemici împotriva unor teorii filozofice anume, ci mai degrabă să le identifice sursa în confuzii privind limbajul. În consecinţă, *Cercetări filozofice* începe nu cu un citat dintr-o lucrare de filozofie teoretică, ci cu un pasaj din *Confesiunile* (Confessiones, cca 400 d.Hr) Sfântului Augustin, în care acesta explică felul în care a învăţat să vorbească. Augustin descrie cum părinţii săi arătau spre obiecte pentru a-l învăţa numele lor. Această descriere ilustrează perfect tipul de perspectivă inflexibilă a limbajului pe care Wittgenstein o considera ca aflându-se la baza majorităţii confuziilor filozofice. În descrierea de faţă, spune el, se întrevede „o imagine caracteristică a esenţei limbajului uman" şi „în această imagine a limbajului

găsim rădăcinile următoarei idei: Fiecare cuvânt are un înțeles. Acest înțeles este corelat cu cuvântul. Este obiectul pe care cuvântul îl simbolizează".

Pentru a combate respectiva imagine, Wittgenstein a dezvoltat o metodă descriptivă și imaginativă pe care a numit-o „jocuri de limbaj". Jocurile de limbaj sunt, pentru Wittgenstein, activități sociale concrete care implică în manieră crucială utilizarea unor forme specifice de limbaj. Descriind varietatea nenumărată a jocurilor de limbaj – modalitățile nelimitate în care limbajul este folosit de fapt în interacțiunea umană –, Wittgenstein încerca să arate că „vorbirea unui limbaj este parte a unei activități sau a unei forme de viață". Semnificația unui cuvânt nu este deci obiectul căruia îi corespunde, ci mai curând felul în care cuvântul este folosit în „fluxul vieții".

Asociată cu această observație este insistența lui Wittgenstein că, în ce privește limbajul, dimensiunea publică este logic anterioară celei private. Tradiția filozofică occidentală, începând cel puțin de la celebrul aforism al lui Descartes „Cogito, ergo sum" („Gândesc, deci exist"), a avut tendința de a considera conținutul minții individuale ca fiind esențial, piatra de temelie pe care este construită întreaga cunoaștere. Într-o secțiune din *Cercetări filozofice* care a devenit cunoscută ca argumentul limbajului privat, Wittgenstein a căutat să inverseze această prioritate amintindu-ne că putem vorbi despre conținutul propriei noastre minți abia după ce am învățat o limbă și că putem învăța o limbă doar luând parte la practicile comunității. Așadar, punctul incipient pentru reflecția filozofică nu este propria noastră conștiință, ci participarea la activitățile comunității. „Un «proces interior» are nevoie de criterii externe."

Această ultimă observație, împreună cu respingerea viguroasă de către Wittgenstein a cartezianismului în genere, i-a determinat pe unii să-l categorisească, în mod eronat, drept behaviorist. El nu neagă existența proceselor interioare, nici nu echivalează procesele cu comportamentul care le exprimă. Cartezianismul și behaviorismul sunt, pentru el, confuzii paralele – primul susținând că mintea există, celălalt susținând că ea nu există, dar ambele tributare imaginii augustiniene despre limbaj, întrucât pretind că termenul minte trebuie înțeles prin referire la un anume „lucru". Ambele teorii cad pradă tentației de a înțelege greșit gramatica descrierilor psihologice.

Complementare la respingerea pe care Wittgenstein o manifestă față de teoretizare în filozofie sunt două atitudini mai generale, care trebuie luate în considerație dacă dorim să înțelegem spiritul în care a scris el. Prima dintre cele două este detestarea scientismului, opinia că trebuie să căutăm în știință o „teorie a tuturor lucrurilor". Wittgenstein considera că această concepție este caracteristică civilizației sec. XX și se socotea pe sine și munca lui ca înotând împotriva curentului. Felul de înțelegere pe care o caută filozoful, credea Wittgenstein, are mai multe în comun cu înțelegerea procurată prin poezie, muzică sau artă – adică tocmai înțelegerea care este cronic subapreciată în epoca noastră științifică. A doua dintre atitudinile lui generale – care venea să potențeze sentimentul lui Wittgenstein că este izolat de curentul principal al sec. XX – era o aversiune îndârjită la adresa filozofiei ca profesie. Nici un filozof onest, considera el, nu ar putea trata filozofia ca o profesie și astfel viața academică, departe de a promova filozofia serioasă, o făcea de fapt aproape imposibilă. Și-a sfătuit toți studenții promițători să nu devină cadre universitare. A fi doctor, grădinar, vânzător – aproape orice – era preferabil, credea el, rămânerii în viața academică.

Wittgenstein însuși a intenționat în mai multe rânduri să-și părăsească postul academic pentru a se pregăti să devină psihiatru. În 1935 chiar s-a gândit serios să se mute în Uniunea Sovietică pentru a lucra la o fermă. Când i s-a oferit prestigioasa Catedră de filozofie de la Cambridge în 1939, a acceptat, însă cu serioase rezerve. În Al Doilea Război Mondial a lucrat ca portar la Spitalul Guy din Londra și apoi ca asistent într-o echipă de cercetare medicală. În 1947 a demisionat din funcția academică și s-a mutat în Irlanda pentru a studia pe cont propriu, așa cum făcuse în Norvegia înainte de Primul Război Mondial. În 1949 a descoperit că are cancer de prostată și în 1951 s-a mutat în casa doctorului său din Cambridge, știind că mai avea doar câteva luni de trăit. Ultimele sale cuvinte au fost: „Spune-le că am avut o viață minunată".

Witz, Konrad
(1400, Rottweil, Baden-Württemberg, Germania - 1445, Basel sau Geneva, Confederația Helvetă)

Pictor elvețian de origine germană. În 1434 a intrat în breasla pictorilor din Basel, unde a lucrat aproape toată viața. Se știu puține alte lucruri despre viața lui. Capodopera lui, *Miraculoasa prindere a peștilor* (1444), de pe un altar din catedrala din Geneva, exemplifică un realism atât de precis, încât lumina reflectată pe suprafața apei se distinge cu grijă de lumina reflectată de pietrele din apa mică. A fost unul dintre primii pictori germani în lucrările căruia se reflectă influența artei olandeze timpurii și unul dintre primii artiști europeni care a încorporat peisaje realiste în picturi religioase.

Miraculoasa prindere a peștilor, tempera pe panou de lemn de Konrad Witz, 1444; Muzeul de Artă și Istorie, Geneva

Wodehouse, P(elham) G(renville) *ulterior* Sir Pelham
(15.10.1881, Guildford, Surrey, Anglia - 14.02.1975, Southampton, New York, SUA)

Romancier american de origine engleză, nuvelist, poet și dramaturg. După 1909 a locuit pentru o perioadă de timp în SUA și Franța, stabilindu-se în SUA după Al Doilea Război Mondial. Este bine-cunoscut pentru crearea personajului Bertie Wooster și a gentlemanului absolut, Jeeves, care a apărut în povestiri comice și în romane, de la *Extricating Young Gussie* (1915) până la *Profund îndatorat, Jeeves* (Much Obliged, Jeeves, 1971). A scris mai mult de 90 de cărți și 20 de scenarii de film și a colaborat la mai mult de 30 de piese și comedii muzicale, scriind versuri pentru Jerome Kern (*Leave It To Jane*, 1917; *Show Boat*, 1927) și George Gershwin (*Oh, Kay*!, 1926).

Wolcott, Oliver
(20.11.1726, Windsor, Connecticut - 01.12.1797, Litchfield, Connecticut, SUA)

Persoană publică americană. A fost membru al consiliului Connecticut (1771–1786), delegat la Congresul continental (1775–1776, 1778, 1780–1784), semnatar al Declarației de Independență. A pregătit o miliție locală pentru a lupta în Revoluția Americană și a condus trupele în apărarea Connecticutului (1779). Ca mesager al afacerilor Indiei de N, a negociat Tratatul de la Fort Stanwix. A servit ca locotenent guvernator (1787–1796) și, mai târziu, a fost guvernator al Connecticutului (1796–1797).

Wolf, Christa *născută* Christa Ihlenfeld
(n. 18.03.1929, Landsberg an der Warthe, Germania)

Romancieră, eseistă și scenaristă germană. A fost educată într-o familie pronazistă din clasa de mijloc; după înfrângerea Germaniei în 1945, s-a stabilit împreună cu familia în Germania de E. Opera ei reflectă experiențele trăite în Al Doilea Război Mondial și viața ei de după război într-un stat comunist. Printre romanele sale se numără *Cerul împărțit* (Der geteilte Himmel, 1963), care i-a adus simpatia politică; *În căutarea Christei T.* (Nachdenken über Christa T., 1968), atacat vehement în Germania de E; *Model de copilărie* (Kindheitsmuster, 1976); *Cassandra* (1983), cea mai citită carte a sa, legând puterile nucleare și patriarhale; *Ceea ce rămâne* (Was bleibt, 1990), despre supravegherea guvernului și despre legăturile ei cu Stasi din Germania de Est.

Wolf, Hugo (Filipp Jakob)
(13.03.1860, Windischgraz, Austria - 22.02.1903, Viena)

Compozitor austriac. A intrat la Conservatorul din Viena la 15 ani, dar, fiind un wagnerian împătimit, și-a pierdut răbdarea din cauza conservatorismului profesorilor săi și în curând l-a părăsit. Până la vârsta de 18 ani a contactat probabil sifilisul care îl va ucide mai târziu, făcându-l instabil din punct de vedere mental, iar din cauza personalității lui schimbătoare, i-a fost aproape imposibil să dea lecții particulare unor studenți. În calitate de critic (1884–1887) a atras atenția prin comentariile lui acide. Cel mai mare număr de piese le-a compus în perioada 1888–1889, care a fost cea mai prolifică: *Mörike Lieder, Eichendorff Lieder, Goethe Lieder* și o mare parte din *Cartea de cântece spaniole*, adică mai mult de jumătate din întreaga sa operă. A început să scrie *Cartea de cântece italiene* în 1891, apoi n-a mai scris nimic timp de trei ani. A compus rapid opera *Der Corregidor* (1896) și a terminat *Cartea de cântece italiene* (1896). În 1897 a avut o cădere nervoasă, fiind internat într-un azil, unde a stat până la sfârșitul vieții.

Wolfe, Elsie de

Vezi Elsie de Wolfe

Wolfe, James

(02.01.1727, Westerham, Kent, Anglia - 13.09.1759, Québec)

Comandant al armatei britanice. După o carieră militară strălucită în Europa, în 1758 l-a ajutat pe generalul Jeffery Amherst să conducă o expediție încununată de succes împotriva francezilor pe insula Cape Breton. În 1759 a fost numit comandant al armatei britanice în misiunea de a lua Québecul de sub stăpânirea franceză. În Bătălia de la Québec care a urmat, i-a înfrânt pe francezi într-o confruntare care a ținut mai puțin de o oră. A murit din cauza unei răni căpătate în luptă, după ce a aflat că provincia Québec se predase.

James Wolfe, pictură atribuită lui J.S.C. Schaak; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Wolfe, Thomas (Clayton)

(03.10. 1900, Asheville, Carolina de Nord, SUA - 15.09.1938, Baltimore, Maryland)

Scriitor american. A studiat la Universitatea Carolina de Nord. S-a stabilit în New York în 1923 și a predat la Universitatea din New York, timp în care a scris piese de teatru. *Privește, înger, către casă* (Look Homeward, Angel, 1929), primul și cel mai cunoscut roman, și *Despre timp și râu* (Of Time and the River, 1935) sunt ușor autobiografice. În *Povestea unui roman* (The Story of a Novel, 1936) descrie relația avută cu Maxwell Perkins care a dat o formă manuscriselor haotice, transformându-le în cărți bune de publicat. Povestirile sale au fost adunate în *De la moarte până-n zori* (From Death to Morning, 1935). După ce a murit de tuberculoză la vârsta de 37 de ani, romanele *Plasa și stânca* (The Web and the Rock, 1939) și *Nu te poți întoarce acasă* (You Can't go Home Again, 1940) s-au numărat printre operele selecționate din manuscrisele rămase.

Wolfe, Tom

născut **Thomas Kennerly Wolfe, Jr.**

(n. 02.03.1930, Richmond, Virginia, SUA)

Jurnalist și romancier american. Și-a luat doctoratul la Universitatea Yale, apoi a scris pentru ziare și a lucrat ca redactor de revistă, devenind un renumit susținător al Noului Jurnalism, aplicând tehnicile de scriere a literaturii jurnalistice. *The Electric Kool-Aid Acid Test* (1968) este o cronică a vieții unui grup de hipioți călători. *Stofa eroilor* (The Right Stuff, 1979; ecranizat în 1983) examina programul primului astronaut american. Alte cărți controversate atacau atitudinea de stânga, la modă în anii 1960, arta modernă abstractă și stilurile arhitecturale internaționale. Romanul *Rugul deșertăciunilor* (The Bonfire of the Vanities, 1987), care ataca pietatea liberalismului american, a avut un mare succes. Un al doilea roman, *Un om adevărat* (A Man în Full), a fost publicat în 1998.

Wolff, Christian, Freiherr (baron) von ~

(24.01.1679, Breslau, Silesia - 09.04.1754, Halle, Prusia)

Filozof, matematician și om de știință german. A fost elevul lui G.W. Leibniz. A scris numeroase lucrări de teologie, psihologie, botanică și fizică, dar este cunoscut, în special, ca principal reprezentant al raționalismului german. Eseurile sale, care încep toate cu sintagma *Idei raționale cu privire la...*, au acoperit multe subiecte și au expus teoriile lui Leibniz într-o formă accesibilă. A aplicat gândirea rațională a lui Leibniz și René Descartes în scopurile dezvoltării propriului sistem filozofic, care se baza, în mare parte, pe o metodologie matematică. Ideile sale au devenit un factor important în dezvoltarea filozofiei germane.

Wölfflin, Heinrich

(21.06.1864, Basel, Elveția - 19.07.1945, Basel)

Istoric de artă elvețian. A studiat la universitățile din Basel, Berlin și München, iar lucrarea sa de doctorat prefigurează abordarea pe care avea să o dezvolte mai târziu: o analiză a formei bazată pe interpretarea psihologică a procesului de creație. Principala lui lucrare, *Principii de istorie a artei* (Kunstgeschichtliche Grundbegriffe, 1915), îi sintetizează ideile într-un sistem estetic complet care avea să devină extrem de important în critica de artă. A evitat abordarea anecdotică, populară și a accentuat analiza stilistică formală a desenului, compoziției, luminii, culorii, subiectului și a altor elemente picturale, așa cum erau stabilite de pictorii unei anumite perioade sau de școala națională.

wolfram
Vezi tungsten

Wolfram von Eschenbach
(1170-1220)

Poet german. A fost un cavaler bavarez sărăcit; se pare că a lucrat în serviciul mai multor grofi. Poemul epic *Parsifal*, unul dintre cele opt poeme lirice care au supraviețuit, este una dintre capodoperele Evului Mediu; se presupune că are la bază o poveste de dragoste de Chrétien de Troyes; introduce tema Sfântului Graal în literatura germană. Richard Wagner l-a folosit ca sursă de inspirație pentru ultima sa operă, *Parsifal* (1882). Influența lui Wolfram asupra poeților de mai târziu a fost profundă; împreună cu Hartmann von Aue și Gottfried von Strassburg, este unul dintre cei trei mari poeți germani ai Evului Mediu.

Wollaston
Lac în NE Saskatchewanului, Canada. Are 113 km lungime și 40 km lățime, cu o suprafață totală de 2 681 kmp. Are două ieșiri, una la NV prin râul Fond du Lac spre lacul Athabasca și râul Mackenzie, și una la NE pe râul Cochrane până la lacul Reindeer și râul Churchill. După descoperirea lui de Peter Filder, în 1800, a fost folosit ca legătură între cele două sisteme de râuri. Este important pentru pescuit.

Wollstonecraft, Mary
(27.04.1759, Londra, Anglia - 10.09.1797, Londra)

Scriitoare engleză. A predat la o școală și a lucrat ca guvernantă și pentru un publicist din Londra. În 1797 s-a căsătorit cu William Godwin; a murit la câteva zile după nașterea fiicei lor, Mary Shelley, la vârsta de 38 de ani. S-a remarcat ca apărătoare a dreptului la educație și a egalității sociale a femeilor. În opera ei de început, *Gânduri despre educația fiicelor* (Thoughts on the Education of Daughters, 1786), anticipa opera ei de maturitate despre locul femeii în societate, *O revendicare a drepturilor femeii* (A Vindication of the Rights of Woman, 1792), a cărei substanță este pledoaria pentru dreptul femeilor la o educație egală cu a bărbaților. Această operă este considerată actul de naștere al feminismului modern.

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Mary Wollstonecraft (Godwin), ulei pe pânză de John Opie, cca 1797; Galeria Națională de Portrete, Londra

wolof
Populație musulmană din Senegal și Gambia care vorbește o limbă din ramura atlantică a familiei niger-congo. În sec. XIV–XVI populația wolof a creat un regat puternic. Societatea tradițională wolof era foarte stratificată, constând în casa regală, aristocrație, clasa de mijloc, oameni simpli, sclavi și membri ai castelor. Astăzi, majoritatea lor (numărând 4–5 milioane) sunt fermieri, dar mulți locuiesc și muncesc în Dakar și Banjul. Femeile wolof sunt renumite pentru coafurile lor, pentru numeroasele bijuterii din aur și pentru rochiile voluminoase.

Wolper, David (Llyold)
(n. 1928, New York, New York, SUA)

Producător american de televiziune și de film. A lucrat pentru o companie care producea filme de televiziune (1950–1954), apoi a format Wolper Pictures, în 1960. Printre numeroasele lui programe de televiziune și programe speciale se numără: *Crearea unui președinte* (The Making of the President, 1964) și miniserialul *Rădăcini* (Roots, 1977).

Wolsey, Thomas, Cardinal ~
(1475, Ipswich, Suffolk, Anglia - 29.11.1530, Leicester, Leicestershire)

Prelat și om de stat englez. A fost capelanul lui Henric VII și mai târziu al lui Henric VIII, pentru care a organizat campania reușită împotriva francezilor (1513). La recomandarea lui Henric, papa l-a numit pe Wolsey, în mod succesiv, episcop de Lincoln (1514), arhiepiscop de York (1514), cardinal (în 1515), ambasador papal (1518). În 1515, Henric l-a numit cancelar al Angliei, titlu care s-a adăugat puterii și bunăstării lui. Wolsey a căutat să aducă pacea în Europa, dar în 1521 s-a aliat cu împăratul Carol V împotriva Franței. Deși a introdus reforme juridice și monastice, a devenit nepopular din cauza creșterii taxelor. În 1529 nu a reușit să-l convingă pe papă să-i acorde lui Henric anularea căsătoriei cu Caterina de Aragon, motiv pentru care a pierdut sprijinul și a fost demis din toate funcțiile, cu excepția celei de arhiepiscop de York. În 1530 a

fost arestat pentru trădare și colaborare cu Franța, dar a murit pe drum, în timp ce era dus la rege spre a fi judecat.

Women's Army Corps /WAC/
(Corpul Militar al Femeilor)

Unitate armată a SUA. A fost înființată de Congres pentru a înrola femei pentru servicii auxiliare necombatante în Al Doilea Război Mondial. Prima femeie comandant a fost Oveta C. Hobby. Până în 1945, aproape 150 000 de femei fuseseră înrolate. Femeile au permis mai multor mii de bărbați să părăsească funcțiile administrative, iar multe dintre ele au făcut meserii netradiționale, cum ar fi operator radio, electrician, controlor de trafic aerian. După război, guvernul a cerut multora dintre ele să se înroleze din nou, pentru a ocupa posturile vacante din spitalele armatei și din centrele administrative. WAC a devenit parte a armatei odată cu Legea de Integrare al Serviciilor Armate ale Femeilor, în 1948. În 1978 s-a dizolvat ca unitate separată și a fost integrată în armată.

Wonder, Stevie *născut* Steveland Judkins *ulterior* Steveland Morris
(n. 13.05.1950, Saginaw, Michigan, SUA)

Cântăreț american de muzică soul, compozitor și muzician. S-a născut orb. La vârsta de opt ani era deja un virtuoz al pianului și al altor instrumente muzicale. Familia s-a stabilit la Detroit și, la vârsta de 10 ani, a semnat un contract cu Motown. Primul hit, *Fingertips, Part 2* (1963), a fost urmat de alte single-uri de top, printre care *Up-Tight* și *I Was Made to Love Her*. După ce a studiat compoziția la USC, a continuat să se bucure de un mare succes în anii 1970 și 1980 cu albume precum *Talking Book* (1972) și *Songs in the Key of Life* (1976) și hituri cum ar fi *Superstition, Ebony and Ivory* și *I Just Called to Say I Love You*. S-a împotrivit războiului nuclear și apartheidului din Africa de Sud și a strâns fonduri pentru nevăzători.

Wonhyo, Daisa
(617 d.Hr., Coreea - 686 d.Hr., Coreea)

Preot budist coreean. A fost primul care a sistematizat budismul coreean, unificând diversele doctrine budiste fapt util atât filozofilor, cât și credincioșilor. A fost apărătorul menținerii armoniei între realul și idealul vieții pentru a atinge un scop spiritual. Opera lui, în special cea sub formă de comentarii asupra sutrelor din budismul mahayana, a avut o influență profundă asupra budiștilor chinezi, coreeni și japonezi. Este considerat cel mai mare preot al religiei coreene antice și unul dintre cei Zece Înțelepți ai Vechiului Regat coreean.

Wood Buffalo, Parcul Național ~

Parc din V Canadei. Situat între lacul Athabasca și Marele Lac al Sclavului, a fost creat în 1922; ocupă o suprafață de 44 807 kmp. Este cel mai mare parc din lume; este o regiune vastă de păduri și câmpii traversate de Peace River și are multe lacuri. Este habitatul celei mai mari specii de bizoni de pe continentul nord-american, la fel ca și al ursului, al caribului, al elanului american și al castorului; oferă, de asemenea, găzduire pentru cocorul-țipător, specie aflată pe cale de dispariție.

Wood, familia ~

Familie engleză de olari din Staffordshire, cu o contribuție esențială în dezvoltarea produselor de olărit din Staffordshire și în trecerea de la olărit țărănesc la industrie organizată. Cei mai cunoscuți membri ai ei au fost Ralph Wood (1715–1772), fratele său, Aaron (1717–1785), și fiul său Ralph Jr. (1748–1795). Ralph Jr. se înrudea prin mama lui cu Josiah Wedgwood, și cele două nume erau adesea asociate din punct de vedere profesional. Bătrânul Ralph a devenit cunoscut pentru figurinele modelate din pastă cu smalț colorat; este considerat creatorul halbei Toby. Ralph Jr. a lucrat o varietate de modele, colorându-le cu email, și i-a oferit câteva lui Wedgwood. Fiul lui Aaron, William (1746–1808), a fost angajat ca modelator de Wedgwood. Strălucitul său frate, Enoch (1759–1840), a fost ucenicul lui Wedgwood, dar din 1783 a devenit olar independent în parteneriat cu vărul său, Ralph Jr. În 1818 a continuat afacerea sub numele de Enoch Wood & Sons. Multe dintre produsele lui din ceramică au fost exportate în SUA. *Vezi* statuetă de Staffordshire.

Wood, Grant
(13.02.1891, lângă Anamosa, Iowa, SUA - 12.02.1942, Iowa City, Iowa)

Pictor american. A fost meșteșugar, designer și pictor. Într-o vizită în Germania, în 1928, a fost influențat puternic de detaliul precis al pictorilor germani și flamanzi ai sec. XV și a abandonat imediat maniera impresionistă în favoarea manierei

detaliului realist pentru care este cunoscut. Lucrarea sa *American Gothic* a provocat senzație atunci când a fost expusă, în 1930. Portretul unui fermier liniștit care muncește din greu la o fermă din Vestul Mijlociu a devenit una dintre cele mai reprezentative picturi americane, deși adesea a fost greșit interpretată: femeia nu este soția bărbatului, ci figura familiară a fiicei nemăritate care trebuia să rămână la fermă să îngrijească de tatăl văduv.

Wood, Leonard

(09.10.1860, Winchester, New Hampshire, SUA - 07.08.1927, Boston, Massachusetts)

Ofițer în armata SUA. A studiat medicina și a devenit chirurg militar. În Războiul hispano-american, el și prietenul lui, Theodore Roosevelt, l-au recrutat și l-au numit comandant pe voluntarul Rough Riders. Promovat la gradul de general de brigadă, Wood a servit ca guvernator militar al Cubei între 1899 și 1902 și a organizat un guvern civil modern. După terminarea serviciului în Filipine, a fost șef de stat-major al armatei SUA (1910–1914). A susținut pregătirea pentru război, dar, ca republican, a fost trimis de administrația democrată într-un post de comandă în Primul Război Mondial. Ulterior a fost guvernator general al Filipinelor (1921–1927).

Wood, Natalie *născută* Natașa Gurdin

(20.07.1938, San Francisco, California, SUA - 29.11.1981, insula Catalina, California)

Actriță de film americană. A început să apară în filme de la vârsta de cinci ani. Era o brunetă frumoasă de origine ruso-franceză; în adolescență și la maturitate a avut roluri principale în *Rebel fără cauză* (Rebel Without a Cause, 1955), *Splendoare în iarbă* (Splendor in the Grass, 1961), *Poveste din Cartierul de Vest* (West Side Story, 1961), *Dragoste cu un străin perfect* (Love With the Proper Stranger, 1963). A murit înecată, în urma unui accident.

Woodhull, Victoria *născută* Victoria Claflin

(23.09.1838, Homer, Ohio, SUA - 10.06.1927, Norton Park, Bremons, Worcestershire, Anglia)

Reformatoare socială americană. A crescut într-o familie de spiritualiști călători împreună cu sora ei, Tennessee Claflin (1845–1923). După căsătoria Victoriei (1853) cu Canning Woodhull, încheiată în 1864, surorile au deschis o firmă de brokeraj care a avut succes, în New York. Au fondat revista *Woodhull and Claflin's Weekly* (1870), care apăra drepturile egale ale femeilor, un standard unic de moralitate pentru ambele sexe și dragostea liberă. O facțiune a grupului de feministe radicale a format un partid politic în 1872 și a nominalizat-o pe Woodhull pentru candidatura la președinție, avându-l pe Frederick Douglass vicepreședinte. În 1872, surorile au publicat prima traducere în limba engleză a Manifestului Comunist. În urma tipăririi unei știri despre un presupus adulter al lui Henry Ward Beecher, au fost acuzate de calomnie, dar au fost achitate (1873). S-au mutat în Anglia (1877), unde au ținut conferințe, au lucrat pentru societăți de caritate și s-au căsătorit cu englezi bogați. Woodhull și fiica ei au publicat un jurnal eugenic, *Humanitarian* (1892–1910).

Woodland, culturile ~

Culturi preistorice din E Americii de Nord datând din primul mileniu î.Hr. Includeau culturile adena și hopewell, fiind caracterizate prin creșterea porumbului, a fasolei și a dovleacului, prin arta olăritului și prin construirea de monumente funerare. Majoritatea acestor culturi au fost înlocuite de cultura Mississippi în primul mileniu d.Hr.

Woods

Lac care se întinde la granița dintre Canada și SUA în SV statului Ontario, SE Manitobei și în N Minnesotei; este neregulat ca formă, are 110 km lungime și mai mult de 95 km lățime. Are o suprafață de 4 472 kmp, dintre care 1 663 kmp sunt pe teritoriul SUA. Are cca 40 000 km de linie de țărm și mai mult de 14 000 de insule. În el se varsă râul Rainy din SE și comunică în N cu lacul Winnipeg prin râul Winnipeg. A fost vizitat de exploratorii francezi în 1688 și a devenit o importantă rută de comerț cu blănuri între Marile Lacuri și V Canadei. Vârful de NV, cel mai de N punct al SUA, este separat de restul Minnesotei printr-o parte a lacului.

Woods, Tiger *născut* Eldrick

(n. 30.12.1975, Cypress, California, SUA)

Jucător american de golf. S-a născut dintr-o mamă thailandeză și un ofițer american de culoare; a câștigat de trei ori consecutiv Campionatul American al Juniorilor Amatori (1991–1993) când avea 15 ani. În 1994, la 18 ani, a devenit cel mai tânăr câștigător al competiției de amatori americani,

pe care a mai câștigat-o și în 1995 și 1996. După doi ani, în 1997, la Universitatea Stanford, Woods a devenit cel mai tânăr jucător (la 21 de ani) din toate timpurile care a câștigat Masters Tournament, învingând printr-un record de 12 lovituri reușite. Câștigător a cinci alte turnee PGA în 1997, Woods a devenit cel mai tânăr jucător care a ajuns numărul 1 în competițiile de golf mondiale. În 2000, la numai 24 de ani, a devenit cel mai tânăr jucător care a câștigat Marele Slam.

Woodson, Carter G(odwin)

(19.12.1875, New Canton, Virginia, SUA - 03.04.1950, Washington DC)

Istoric american. Născut într-o familie săracă din Virginia, s-a întreținut lucrând într-o mină și nu a reușit să intre la facultate decât după vârsta de 20 de ani. A continuat prin a-și da doctoratul la Universitatea Harvard. În 1915 a fondat Asociația pentru Studiul Vieții și al Istoriei Negrilor, pentru a încuraja studiul despre trecutul oamenilor de culoare; a editat, de asemenea, *Journal of Negro History*, ziarul asociației pe care o conducea. La începutul anilor 1920 a fondat Asociația Editorilor pentru tipărirea cărților despre cultura și viața negrilor. Printre operele sale care abordează experiențele negrilor se numără lucrarea științifică *Negrul în istoria SUA* (The Negro in Our History, 1922).

Woodstock *denumire completă* Woodstock Art and Music Fair

Festival de rock, desfășurat în apropiere de Bethel, New York (locul ar fi trebuit să fie în apropierea Woodstockului) în 15–17 august 1969. Acesta a atras 450 000 de tineri fani ai rockului și a adus în fața publicului vedete cum ar fi Grateful Dead, Jefferson Airplane, Jimi Hendrix, The Who și Janis Joplin. Festivalul, ai cărui participanți s-au simțit bine chiar dacă a plouat și în ciuda haosului organizațional, a reprezentat punctul culminant al culturii contestatare a tinerilor americani din anii 1960. În 1970 s-a realizat un film documentar, numit *Woodstock*. A fost reînviat cu succes la cea de-a 25-a și la a 30-a aniversare.

Woodward, C(omer) Vann

(13.11.1908, Vanndale, Arkansas, SUA - 17.12.1999, Hamden, Connecticut)

Istoric american. A absolvit Universitatea Emory în 1930. Și-a luat doctoratul la Universitatea Carolina de Nord. Scrierile lui legate de Sudul american și de Războiul Civil American, inclusiv *Ciudata carieră a lui Jim Crow* (The Strange Career of Jim Crow, 1955) și *Povara istoriei Sudului* (The Burden of Southern History, 1961), transfigurează înțelegerea regiunii. A editat *Războiul civil al lui Marry Chesnut* (Marry Chesnut's Civil War, 1981, Premiul Pulitzer) și *Istoria Oxford a SUA* (The Oxford History of the United States). În ultimii ani de viață, a fost profesor emerit al Universității Yale.

Woodward, Joanne

(n. 1930, Thomasville, Georgia, SUA)

Actriță americană. A jucat în mai multe piese pe Broadway și în drame TV înainte de a juca în filme. A avut rolul principal din *Cele trei fețe ale Evei* (The Three Faces of Eve, 1957, Premiul Academiei) și a mai avut roluri strălucite în filmele *Lunga vară fierbinte* (The Long Hot Summer, 1958) și *Rachel, Rachel* (1968), regizate de soțul ei, Paul Newman. Printre filmele de mai târziu se numără *Domnul și Doamna Bridge* (Mr. and Mrs. Bridge, 1990).

Woodward, Robert B(urns)

(10.04.1917, Boston, Massachusetts, SUA - 08.07.1979, Cambridge, Massachusetts)

Chimist american. A studiat la MIT și a predat la Universitatea Harvard între 1938 și 1979. Dându-și seama că măsura fizică dezvăluie structura moleculară mai bine decât reacția chimică, între 1940 și 1942 a elaborat legile care-i poartă numele, pentru determinarea structurii cu ajutorul spectroscopiei în ultraviolet. În 1945, metodele lui definitivaseră structura penicilinei și a multor altor produse naturale complexe. A propus metoda corectă pentru biosinteza hormonilor steroizi. A fost cel mai desăvârșit sintetizator al compușilor organici complecși, inclusiv chinina (1944) și vitamina B_{12} (1971, în peste 100 de reacții), o reacție care a dus la conceptul fundamental de conservare a simetriei orbitale. A primit Premiul Nobel în 1965, iar în 1963 noul Institut de Cercetare din Basel, Elveția, a primit numele său.

Woolf, (Adeline) Virginia *născută* Adeline Virginia Stephen

(25.01.1882, Londra, Anglia - 28.03.1941, lângă Rodmell, Sussex)

Romancier și critic britanic. Fiică a lui Leslie Stephen; ea și sora ei au fost nucleul grupului Bloomsbury. S-a căsătorit cu Leonard Woolf în 1912; în 1917 au fondat

Hogarth Press. Cele mai bune romane sunt *Doamna Dalloway* (Mrs. Dalloway, 1925), *Spre far* (To the Lighthouse, 1927), care folosesc în mod metaforic conștiința individuală care meditează la evenimente aparent nesemnificative pentru a prezenta o viață întreagă și o întreagă perioadă istorică. *Orlando* (1928) este o fantezie istorică despre experiența unui singur personaj din epoca elisabetană până în zilele noastre; *Valurile* (The Waves, 1931) este, probabil, cea mai radicală lucrare experimentală, în care se folosesc monologul interior și imaginile recurente pentru a contura viața interioară a șase personaje. Asemenea opere i-au confirmat locul printre figurile majore ale modernismului literar. Cele mai bune studii critice ale ei sunt adunate în *Cititorul obișnuit* (The Common Reader, 1925, 1932). Volumul de eseuri *Camera proprie* (A Room of One's Own, 1929) este dedicat statutului femeii și femeii artist în mod deosebit. Celelalte romane includ *Camera lui Jacob* (Jacob's Room, 1922), *Anii* (The Years, 1937) și *Între acte* (Between the Acts, 1941). Sănătatea și echilibrul ei mental au fost delicate de-a lungul întregii vieți; într-o criză recurentă a bolii sale mentale, s-a sinucis. Jurnalele ei și corespondența au fost publicate în câteva ediții.

Woollcott, Alexander (Humphreys)

(19.01.1887, Phalanx, New Jersey, SUA - 23.01.1943, New York, New York)

Autor, critic și actor american. S-a angajat la *New York Times* în 1909, devenind criticul dramatic al acestuia în 1914. Cunoscut pentru spiritul său ascuțit, a devenit liderul autoproclamat al clubului Algonquin Round Table, un club intim, neoficial, al hotelului Algonquin din New York în anii 1920 și 1930, din care făceau parte Groucho Marx, Dorothy Parker, Robert Sherwood și George S. Kaufman. Mai târziu a scris pentru *New Yorker*, a publicat volumele *Doi bărbați și o femeie* (Two Gentlemen and a Lady, 1928) și *În timp ce Roma arde* (While Rome Burns, 1934) și a fost sursa de inspirație pentru piesa *Omul care a venit la cină* (The Man Who Came to Dinner, 1939).

Woolworth Co.

Companie de comerț americană. F.W. Woolworth (1825–1919) a fondat primul magazin „de cinci și zece cenți" în 1879. Până în 1904 existau 120 de magazine în 21 de state. Sediul companiei din New York, clădirea Woolworth (1913), era, la vremea respectivă, cel mai înalt zgârie-nori. Până în 1929, Woolworth avea cca 2 250 de magazine. Acestea au continuat să prospere în SUA și în Marea Britanie și au fost create alte lanțuri de magazine, de articole sportive, de încălțăminte și îmbrăcăminte pentru copii. Din 1992 a început să închidă sute de magazine și să vândă sucursalele. În 1998 și-a schimbat numele în Venator Group, Inc., anunțându-și intenția de a a se axa pe articole sportive. În 2001 compania și-a schimbat numele în Foot Locker, Inc.

wootz, oțel ~

Oțel produs printr-o metodă cunoscută în India antică. Procesul presupune prepararea fierului poros, care este lovit cu ciocanul cât este fierbinte, pentru a elibera zgura, spărgându-l și împănându-l cu așchii de lemn într-un container de lut și încălzindu-l până când bucățile de fier absorb carbonul din lemn și se topesc. Oțelul astfel produs are o compoziție uniformă de 1–1,6% carbon și poate fi încălzit și forjat în lingouri pentru fasonare ulterioară în obiecte, cum ar fi faimoasele săbii medievale de Damasc. *Vezi* proces de topire în cuptoare de pudlat.

Worcester

Oraș, 172 648 loc. (2000), situat în centrul statului Massachusetts, SUA, pe râul Blackstone. Colonia inițială (1673) a fost distrusă în timpul Războiului regelui Philip (1675–1676), dar a fost reînviată în 1713. Fabricile de textile au apărut în 1789; aici a fost produsă prima pânză de catifea reiată din SUA. Industria a cunoscut o dezvoltare accentuată după deschiderea Canalului Blackstone (1828). A fost centru al antisclavagismului timpuriu; a devenit un punct important de minerit, care folosea vagonete pentru scoaterea la suprafață a cărbunelui. Centru comercial și industrial, este a doua metropolă a statului. Printre instituțiile de învățământ superior se numără Colegiul Sfintei Cruci și Universitatea Clark (1887).

Worcester

Oraș, 93 358 loc. (2001), centru administrativ al comitatelor Hereford și Worcester, Anglia. Este situat pe râul Severn; a fost fondat înainte în 680 d.Hr. În Evul Mediu a fost un important oraș textil și a devenit cunoscut pentru fabricarea mănușilor.

Oliver Cromwell și armata sa parlamentară l-au înfruntat pe Carol II și armata lui scoțiană în Bătălia de la Worcester, care a pus capăt Războiului Civil Englez. În 1751, John Wall a pus bazele industriei de porțelan pentru care este cunoscut orașul și, în 1838, condimentul cunoscut drept sosul Worcestershire a fost introdus aici de Lea & Perrins. Cea mai cunoscută catedrală a orașului (sec. XI–XIV) cuprinde mormântul regelui Ioan și pe cel al prințului Arthur, fiul cel mai mare al lui Henric VII.

Worde, Wynkyn de
născut **Jan van Wynkyn**

(/?/, Alsacia - 1534/1535)

Tipograf britanic. A fost angajat la grupul de presă al lui William Caxton de la fondare, în 1476, până la moartea lui Caxton, când a preluat afacerea. Spre deosebire de Caxton și de alți contemporani, nu și-a publicat cărțile sau traducerile proprii. A fost un om de afaceri inteligent; a publicat cel puțin 600 de titluri după 1501 și a fost primul tipograf din Anglia care a folosit caracterele italice (1524).

Wordsworth, Dorothy

(25.12.1771, Cockermouth, Cumberland, Anglia - 25.01.1855, Rydal Mount, Westmorland)

Scriitoare engleză. A avut o influență deosebită asupra fratelui ei, William Wordsworth, locuind împreună cu acesta până în 1795. Jurnalele ei: *Jurnalul Alfoxden 1798* (Alfoxden Journal 1798, 1897) – din perioada în care acesta, împreună cu Samuel Taylor Coleridge, scriau *Balade lirice* (Lirical Ballads, 1798) – și *Jurnalele din Grasmere 1800–1803* (Grasmere Journals 1800–1803, 1897) conțin amănunte intime ale vieții lor. Ambele cărți sunt apreciate atât pentru descrierile de natură pline de imaginație, pentru perfecțiunea stilului și revelarea personalității, cât și pentru lumina în care își prezintă fratele. În 1829, o boală severă a lăsat-o invalidă, iar mintea ei a fost întunecată în ultimii 20 de ani de viață.

Wordsworth, William

(07.04.1770, Cockermouth, Cumberland, Anglia - 23.04.1850, Rydal Mount, Westmorland)

Poet englez. A fost orfan de la 13 ani; a urmat cursurile Universității Cambridge; a rămas dezrădăcinat și sărac până în 1795, când o moștenire a făcut posibilă reîntâlnirea cu sora lui, Dorothy Wordsworth. S-a împrietenit cu Samuel Taylor Coleridge, împreună cu care a scris *Balade lirice* (Lirical Ballads, 1798), antologie considerată a fi lansat curentul romantic englez. Operele lui Wordsworth cuprind *Abația Tintern* (Tintern Abbey) și multe alte poeme controversate pentru limbajul lor comun. Aproximativ în 1798 a început să scrie poemul epic autobiografic care îl va preocupa, cu intermitențe, în următorii 40 de ani: *Preludiul* (The Prelude, 1850). A doua antologie de versuri, *Poeme, în două volume* (Poems, in Two Volumes, 1807), cuprinde multe dintre capodoperele lui, inclusiv *Ode: Intimations of Immortality*. Poezia lui este probabil cea mai originală prin viziunea asupra puterii divine, a imaginației creative, depășind granițele dintre oameni, dintre om și natură. Cele mai memorabile poeme ale perioadei de mijloc sau târzii au fost scrise într-un stil elegiac; puține dintre ele ajung la valoarea operelor de tinerețe. Până la aprecierea din partea criticii literare, poezia sa își pierduse din forță, iar concepțiile lui radicale l-au făcut să devină conservator. În 1843 a devenit poet laureat al Angliei. Este considerat figura centrală în inițierea romantismului englez.

Works Progress Administration
ulterior (1939-1943) **Work Projects Administration (WPA)**

Program de angajare a șomerilor americani. Creat în 1935 sub influența New Deal, avea scopul de a stimula economia în timpul Marii Depresiuni și de a conserva priceperea și respectul de sine al șomerilor prin oferirea de slujbe folositoare. În timpul existenței sale a angajat 8,5 milioane de oameni la construirea a 1 046 000 km de șosele, 125 000 de clădiri publice, 75 000 de poduri, 8 000 de parcuri și 800 de aeroporturi. WPA a administrat Proiectul Federal de Artă WPA, Proiectul Teatrului și Proiectul Scriitorului, care oferea slujbe pentru artiștii, actorii și scriitorii șomeri. În 1943, odată cu dispariția șomajului datorită dezvoltării economiei din timpul războiului, WPA a încetat să mai existe.

World Series

Campionat anual al ligii de seniori la baschet jucat între primele echipe ale Ligii Americane (LA) și ale Ligii Naționale, (LN). S-a desfășurat pentru prima dată în 1903; a fost anulat în anul următor, când New York Giants (LN) a refuzat să joace cu Boston

(LA). Competiția a fost reluată în 1905 și a continuat în fiecare an până la greva jucătorilor din 1994, care a dus la anularea ei în acel an. Seria de șapte meciuri consecutive a devenit standard din 1922.

World Trade Center

Complex constând din șapte clădiri situate în jurul unei piețe centrale, la capătul de S al Manhattanului. Cele două turnuri gemene uriașe (construcții terminate între 1970 și 1972) au fost proiectate de Minoru Yamasaki (1912–1986). Aveau înălțimea de 417 m și 415 m, fiind cele mai înalte clădiri din lume până în 1973, când au fost surclasate de Sears Tower din Chicago. Turnurile se distingeau prin simplitatea structurii de bază, fără prea multe ornamente. În 1993, o bombă plasată de teroriști a explodat în garajul subteran, omorând câțiva oameni și rănind alți o mie. La 11 septembrie 2001 a avut loc un atac major asupra lor, când primul turn World Trade Center și apoi al doilea au fost lovite de avioane deturnate. La scurt timp după aceasta, ambele turnuri, precum și clădirile adiacente, fiind grav avariate, s-au prăbușit într-un nor de praf și moloz. Atacurile, cele mai sângeroase din istoria terorismului, au provocat 2 800 de victime și mii de răniți.

Wormley, Conferința de la ~

(26 februarie 1877)

Întâlnire între Samuel Tilden și Rutherford B. Hayes pentru a lua o hotărâre în legătură cu alegerile prezidențiale americane controversate din 1876. Liderii ambelor partide s-au înâlnit la hotelul Wormley din Washington DC, pentru a ajunge la un compromis care ar împiedica protestul democraților referitor la decizia Comisiei Electorale. Odată cu anunțarea câștigării alegerilor de către Hayes, republicanii au promis să-și retragă trupele din Sud, să sfârșească Reconstrucția și să pună capăt interferenței Nordului în politica Sudului, să voteze pentru construcția căii ferate și pentru alte îmbunătățiri interne în Sud. Compromisul i-a satisfăcut pe democrații sudiști, iar Hayes a fost declarat câștigător pe 2 martie 1877.

Worms, Concordatul de la ~

(1122)

Compromis între papa Calixt II și împăratul Henric V pentru rezolvarea controversei investiturii, compromis la care s-a ajuns la Worms, în Germania. A marcat sfârșitul primei faze a conflictului dintre Roma și Sfântul Imperiu Roman și a trasat o distincție clară între aspectul spiritual al oficierii prelatului și poziția sa ca magnat posesor de pământ și vasal al coroanei. Episcopii și stareții urmau să fie aleși de cler, dar împăratul era împuternicit să soluționeze alegerile contestate. Cei aleși erau învestiți prima dată cu puterile și privilegiile oficiului lor ca vasali (garantate de împărat) și apoi cu puterile ecleziastice și cu pământuri (garantate de autoritatea Bisericii).

Worms, Dieta de la ~

Întâlnire a Dietei Sfântului Imperiu Roman la Worms, Germania, în 1521, unde Martin Luther a apărat principiile Reformei. Luther fusese deja excomunicat de papa Leon X, dar împăratul Carol V i-a garantat că va putea fi audiat în siguranță de Dietă. La 17 aprilie 1521, Luther a refuzat să-și revizuiască teoriile. A izbucnit un scandal, iar împăratul a suspendat procedura și Luther a fost nevoit să se ascundă. În luna mai Dieta a emis Edictul de la Worms, declarându-l pe Luther proscris și eretic, iar scrierile lui au fost interzise.

Worth, Charles Frederick

(13.10.1825, Bourne, Lincolnshire, Anglia - 10.03.1895, Paris, Franța)

Designer de modă francez de origine britanică. În 1845 a părăsit Anglia, unde fusese librar, și a lucrat într-un magazin parizian de accesorii pentru haine. În 1858 și-a deschis propriul magazin de confecții de damă și în curând avea să câștige susținerea împărătesei Eugenia. A fost inițiatorul „prezentărilor de modă“ (pregătirea și modul de prezentare a unei colecții), primul bărbat care s-a afirmat în domeniul modei și primul designer care a creat rochii cu scopul de a fi vândute în serie în străinătate. A devenit „dictatorul“ modei la Paris și a fost remarcat pentru elegantele rochii stil Al Doilea Imperiu. Este inventatorul trenei, care a devenit standard în moda femeilor anilor 1870 și 1880.

Charles Frederick Worth, gravură

BIBLIOTECA BBC HULTON PICTURE

Wotan

Vezi Odin

Wouk, Herman

(n. 27.05.1915, New York, New York, SUA)

Romancier american. S-a înrolat pe un vas distrugător de mine, în străinătate, în Al Doilea Război Mondial. Această experiență a constituit materialul pentru *Revolta de pe Caine* (The Caine Mutiny, 1951, Premiul Pulitzer; ecranizat în 1954), o dramă despre tradițiile navale, protagonist fiind căpitanul Queeg, un personaj remarcabil. *Aripile războiului* (The Winds of War, 1971) și *Război și amintire* (War and Remembrance, 1978) reprezintă un roman în două volume despre război. Printre celelalte romane se numără *Marjorie Morningstar* (1955), *Speranța* (The Hope, 1993) și *Gloria* (The Glory, 1994).

Wounded Knee

Sat într-un golf în SV statului Dakota de Sud, SUA, în care au avut loc două conflicte între indienii sioux și guvernul SUA. În 1890, indienii incitați de mișcarea Dansul Spiritelor s-au ridicat la luptă, revendicându-și moștenirea, dar intervenția militară federală a înăbușit răscoala. La 29 decembrie, un tânăr temerar, în timp ce-și făcea rondul, a fost implicat într-o încăierare, fiind ucis de un soldat. Soldații au deschis focul asupra indienilor, omorând peste 200 de civili, bărbați și copii. Au fost uciși și 30 de soldați. Așa-zisa Bătălie de la Wounded Knee este considerată episodul final din lupta pentru cucerirea indienilor nord-americani. În 1973, 200 de membri ai Mișcării Amerindienilor au ocupat satul prin forță, s-au declarat națiune independentă și au amenințat că rămân acolo până când guvernul va accepta plângerile lor; asediul șerifilor federali a pus capăt acestei crize, indienii capitulând în schimbul unei promisiuni de negociere.

Wovoka

(1858?, teritoriul Utah, SUA - 10.1932, Rezervația Indiana Walker River)

Șef religios paiute. În 1889, Wovoka a pretins că, în timpul unei transe, Dumnezeu i-a spus că strămoșii lui se vor ridica din morți, bizonii se vor întoarce pe câmpii și albii vor dispărea dacă oamenii vor dansa într-un ritual, Dansul Spiritelor. Cultul s-a răspândit rapid la alte triburi, în special la indienii sioux, Wovoka fiind venerat ca un nou Mesia. După masacrul de la Wounded Knee, adepții lui Wovoka s-au risipit și cultul s-a desființat.

Wozniak, Stephen G(ary)

(n. 11.08.1950, San Jose, California, SUA)

Inginer de computere american. A inventat dispozitive electronice și jocuri încă din adolescență. În anii 1970 a lucrat pentru Hewlett-Packard. În 1976, împreună cu Steven Jobs, a fondat Apple Computer, Inc. A fost grav rănit într-un accident de avion în 1981; și-a luat o pauză de la Apple, dar când a revenit a revoluționat calculatorul Macintosh. A părăsit compania Apple definitiv în 1985, an în care a primit Medalia Națională pentru tehnologie. Predă de atunci la o școală gimnazială.

WPA

Vezi Works Progress Administration

Wrangell

Lanț muntos din S statului Alaska, SUA. Se întinde la S pe o distanță de 160 km, de la râul Copper până la Munții Saint Elias, la granița cu Yukon. Multe vârfuri depășesc 3 000 m. Muntele Blackburn are 4 990 m, Muntele Bona are 5 029 m, iar Muntele Sanford, 4 950 m. Majoritatea vârfurilor sunt vulcani stinși. Zonele acoperite de zăpadă au o lungime de 72 km. Munții Wrangell fac parte din Parcul Național Saint Elias-Wrangell.

Wren, Christopher
ulterior **Sir Christopher**

(20.10.1632, East Knoyle, Wiltshire, Anglia - 25.02.1723, Londra)

Arhitect britanic, astronom și geometru. A predat astronomia la Colegiul Gresham, Londra (1657–1661), și la Oxford (1661–1673) și nu a revenit la arhitectură decât în 1662, când a fost angajat să proiecteze teatrul Sheldonia din Oxford. Deși avea o formă clasică, teatrul era acoperit cu grinzi din lemn care erau produsul invenției lui Wren și al abordărilor sale empirice. Ca supraveghetor al operelor regelui (1669–1718) a trebuit să reconstruiască mai mult de 50 de biserici distruse în Marele Incendiu al Londrei. Între timp a realizat proiecte de

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Sir Christopher Wren, detaliu dintr-o pictură în ulei de Sir Godfrey Kneller, 1711; Galeria Națională de Portrete, Londra

reconstrucție a catedralei Sf. Paul, o operă care avea să-l țină ocupat până la finalizare, în 1710. Alte opere includ biblioteca clasică a Trinity College, Cambridge (1676–1684), extinderile la Curtea Hampton (începute în 1689) și spitalul Greenwich (început în 1696). Wren a fost îngropat în catedrala Sf. Paul; în apropiere se află celebra inscripție: „Cititorule, de cauți un monument, uită-te în jur!".

wrestling

Sport în care doi competitori se luptă și își dau toată silința pentru a se doborî, împinge sau dezechilibra unul pe celălalt. Este practicat în diverse stiluri, incluzând luptele libere în care competitorii se pot ține de deasupra capului și de sub talie, în luptele greco-romane, care permit ținerea numai de deasupra taliei. Sambo este un stil rusesc care implică folosirea tehnicilor judo. Sumo este o varietate japoneză specializată. Luptele profesioniste americane sunt astăzi printre cele mai populare sporturi pentru publicul larg, deși implică un spectacol extraordinar de sălbatic, incluzând lovituri periculoase, cum ar fi lovitura în cap, care ar putea fi fatală, dacă nu ar fi controlată.

Wright, Almroth Edward *ulterior* Sir Almroth

(10.08.1861, Middleton Tyas, Yorkshire, Anglia - 30.04.1947, Farnham Common, Buckinghamshire)

Bacteriolog și imunolog britanic. În perioada în care preda la Școala Medicală a Armatei din Netley (din 1892), a inventat imunizarea împotriva febrei tifoide. A făcut ca Marea Britanie să fie singura țară cu trupe imunizate împotriva febrei tifoide la începutul Primului Război Mondial, război în care au murit mai puțini soldați britanici din cauza infecției decât din cauza rănilor. A inventat, de asemenea, vaccinul împotriva tuberculozei enterice și a pneumoniei. Este cunoscut pentru vaccinul autogen (vaccin preparat chiar din bacteria pacientului).

Wright, Fanny *născută* Frances

(06.09.1795, Dundee, Angus, Scoția - 13.12.1852, Cincinnati, Ohio, SUA)

Reformatoare americană de origine scoțiană. După ce a călătorit în SUA, a publicat *Aspecte ale societății și comportamentului în America* (Views of Society and Manners in America, 1821). Întorcându-se în SUA în 1824, a cumpărat și a eliberat sclavi și i-a așezat în Nashoba, o comunitate socialistă, interrasială, pe care a înființat-o în Tennessee (1825–1828). A lucrat cu Robert Dale Owen la New York (1829) și a sfidat convențiile, ținând prelegeri legate de sclavie, religie, căsătoria tradițională și tratamentul discriminatoriu al femeilor. A fost și una dintre conducătorii Partidului Muncitoresc. După ce s-a căsătorit și a locuit o vreme în Franța, între 1831 și 1835, s-a întors în SUA și a devenit o susținătoare a Partidului Democrat al lui Andrew Jackson.

Wright, Frank Lloyd

(08.06.1867, Richland Center, Wisconsin, SUA - 09.04.1959, Phoenix, Arizona)

Arhitect american. Pentru o perioadă scurtă a studiat ingineria la Universitatea din Wisconsin. A lucrat la firma lui Dankmar Adler (1844–1900) și Louis Sullivan înainte de a-și pune pe picioare propria afacere, în 1893. A devenit practicant-șef la școala preriei, construind aproape 50 case de prerie din 1900 până în 1910. Printre alte clădiri nonrezidențiale se numără clădirea Larkin din Buffalo, New York (1904; distrusă în 1950), și templul Unity din Oak Park, Illinois (1906). În 1911 a început construcția propriei case, Taliesin. Hotelul Imperial din Tokyo (1915–1922, demolat în 1967) a fost remarcat pentru construcția revoluționară în consolă plutitoare, fapt pentru care a fost singura clădire mare care a rezistat cutremurului din 1923. În anii 1930 a proiectat casele usoniene, la preț redus, dar cea mai admirată casă, „Cascada" din Bear Run, Pennsylvania (1936), era o reședință de vacanță situată pe o cascadă. Clădirea Johnson Wax (1936–1939), un exemplu de proiect al locului de muncă, a atras numeroase comisii importante, inclusiv de la Muzeul Guggenheim. Considerat adesea cel mai mare arhitect american, Wright a devenit cunoscut pentru „arhitectura organică", clădirile armonizându-se cu locuitorii și cu mediul înconjurător.

Wright, Mickey *născută* Mary Kathryn

(n. 14.02.1935, San Diego, California, SUA)

Jucătoare de golf americană. A urmat cursurile Universitatii Stanford. Este cunoscută pentru balansul clasic, loviturile lungi și jocul superior; a câștigat un număr record de campionate LPGA (82), inclusiv 13 într-un sezon (1963), și rămâne singura jucătoare de patru ori câștigătoare a

campionatului LPGA (1958, 1960, 1961, 1963). De două ori a primit titlul de Atleta anului de la Associated Press (1963, 1964); a fost numită cea mai bună jucătoare de golf a tuturor timpurilor.

Wright, Richard

(04.09.1908, lângă Natchez, Mississippi, SUA - 28.11.1960, Paris, Franța)

Romancier și nuvelist american. A crescut în sărăcie. După ce s-a mutat în N, a participat la Proiectul Federal al Scriitorilor în Chicago, iar în 1937 a plecat la New York. A fost membru al Partidului Comunist între 1932 și 1944. A debutat cu un volum de nuvele, *Copiii unchiului Tom* (Uncle Tom's Children, 1938). Romanul *Fiul nativ* (Native Son, 1940), deși a fost considerat șocant și violent, a devenit bestseller. Autobiografia romanțată *Băiatul negru* (Black Boy, 1945) descrie într-un mod vioi copilăria și adolescența lui nefericită. După Al Doilea Război Mondial s-a stabilit la Paris. Este amintit ca unul dintre primii scriitori afro-americani care au protestat împotriva tratamentului aplicat negrilor de către albi.

Wright, Sewall

(21.12.1889, Melrose, Massachusetts, SUA - 03.03.1988, Madison, Wisconsin)

Genetician american. Și-a luat doctoratul la Universitatea Harvard. Studiile din perioada de început includ cercetări asupra efectelor endogamiei și încrucișării pe cobai, animale pe care le va folosi mai târziu pentru a studia efectele acțiunii genelor asupra culorii ochilor. Împreună cu J.B.S. Haldane și R.A. Fisher, a dezvoltat bazele matematicii pentru teoria evoluționistă care utiliza tehnicile statistice. A inițiat o teorie care putea folosi endogamia și încrucișările pentru îmbunătățirea șeptelului. Este foarte cunoscut pentru conceptul de modificare genetică.

Wright, Wilbur *și* Orville

(16.04.1867, lângă Millville, Indiana, SUA - 30.05.1912, Dayton, Ohio; 19.08.1871, Dayton, Ohio, SUA - 30.01.1948, Ohio)

Inventatori americani care au realizat primul zbor de avion, susținut și controlat. Au lucrat la proiectarea mașinilor de tipărit și, mai târziu, la producerea de biciclete; au finanțat primele experimente în proiectarea de avioane. Pentru a testa sistemul de control al unui zbor reușit, au construit și au zburat cu trei planoare biplane (1900–1902). Inovațiile legate de elice și motor au dus la realizarea primului avion, *Flyer I* (acum *Kitty Hawk*), cu care Orville a zburat timp de 12 secunde, iar mai târziu Wilbur a zburat 59 de secunde la Kill Devil Hills, Carolina de Nord (lângă satul Kitty Hawk), în 1903. *Flyer III*, construit în 1905, putea să se întoarcă, să se ridice, să zboare în cerc și să rămână în aer mai mult de 35 de minute. Au demonstrat că puteau zbura, în Europa și în SUA; în 1908, Wilbur făcuse peste o sută de zboruri demonstrative în Franța, reușind un zbor de 2 ore și 20 de minute. Și-au întemeiat o companie de avioane, producându-le pentru armata americană; mai târziu au fuzionat cu compania lui Glenn H. Curtiss. După moartea lui Wilbur din cauza febrei tifoide, Orville a fondat o nouă companie de cercetări aeronautice.

Wriothesley, Thomas

Vezi Thomas Wriothesley, primul conte de Southampton

Wroclaw *în germană* Breslau

Oraș, 633 857 loc. (2000) în SV Poloniei. Este situat pe fluviul Oder; își are originile în sec. X, la intersecția unor rute comerciale care leagă Marea Neagră de Europa de V. În 1138 a devenit prima capitală a Sileziei. A fost distrus de tătari în 1241. Reconstruit, a trecut în posesia Boemiei și a Sileziei în 1335, iar în 1526 în cea a Habsburgilor. În 1741 a fost ocupat de Prusia, care era condusă de Frederic II cel Mare, și, în cele din urmă, a făcut parte din Germania. În Al Doilea Război Mondial a fost asediat de trupele sovietice (1945). În urma Conferinței de la Potsdam din 1945, orașul a fost dat Poloniei. A fost puternic asediat în timpul războiului, dar a fost reconstruit și în prezent este un important centru comercial.

wu

Concept filozofic fundamental taoist. Conceptele *wu* (a nu fi), *you* (a fi), *wuming* (cei fără nume) și *youming* (cei numiți) sunt interdependente și izvorăsc unul din celălalt. *Wu* și *you* sunt două aspecte ale lui *tao*. „A nu fi" nu înseamnă nimicul, ci mai degrabă absența calităților perceptibile; în viziunea lui Lao Zi, aceasta este superioară lui *a fi*. Este Vidul care găzduiește în el toate potențialele și fără de care *a fi* este lipsit de eficacitate. Potrivit învățatului He Yan (mort în 249 d.Hr.), *wu* este dincolo de nume și

formă și, prin urmare, absolut, complet și capabil de desăvârșire. *Vezi* taoism.

Wuchang *sau* **Wu-ch'ang**

Oraș industrial, 227 856 loc. (1999), situat în centrul Chinei, este al treilea oraș care, împreună cu alte două, prin comasare, a dat naștere zonei citadine Wuhan. Este cel mai vechi dintre cele trei, datând probabil din timpul dinastiei Han. A fost capitala regatului Wu în sec. III d.Hr., precum și capitala administrativă în dinastia Yuan (1279–1368) și mai târziu a provinciei Hubei (până în 1950). În 1911 a fost punctul de pornire al revoluției împotriva regimului imperial. Japonezii au ocupat orașul în perioada 1938–1945; comuniștii chinezi l-au luat în 1949. A devenit parte a conurbației Wuhan în 1950.

Wu Cheng En *sau* **Wu Ch'eng-en**

(1500, Shanyang, Huaian, China - 1582, Huaian)

Romancier și poet chinez. A primit o educație tradițională confucianistă și a devenit cunoscut pentru înțelepciunea din poeziile și proza scrise în stil clasic. Interesat de poveștile stranii, a folosit poveștile populare orale și scrise ca sursă de inspirație pentru romanul *Călătorie spre soare-apune* (Xiyou ji), publicat în 1592. Povestește ghinioanele și aventurile călugărului Xuan Zang din sec. VII î.Hr., care a călătorit în India pentru a căuta textele sacre, împreună cu trei spirite de animale: o maimuță, un porc și un pește. Satirizează societatea chineză și guvernul și conține elemente religioase și filozofice inspirate din budism, taoism și neoconfucianism. Dintre celelalte scrieri au supraviețuit doar două volume.

Wudi *sau* **Wu-ti** *născut* **Liu Che**

(156 î.Hr. - 29.03.87 î.Hr.)

Împărat din dinastia Han chineză care și-a mărit autoritatea și influența în străinătate, declarând confucianismul religia de stat a Chinei. Sub Wudi, armata chineză a gonit triburile nomade Xiongnu care stăteau la granița de N, a încorporat S Chinei, N și centrul Vietnamului în imperiu și a recucerit Coreea. Cea mai îndepărtată expediție a fost în Fergana (Uzbekistanul modern). Campaniile militare ale lui Wudi au epuizat rezervele statului; căutând resurse, a pus taxe noi și a înființat monopolul de stat pe sare, fier și vin.

Wuhan *sau* **Wu-han**

Oraș, 3 911 824 loc. (1999), centrul administrativ al provinciei Hubei, situat în E central al Chinei. Se află la confluența fluviilor Han și Yangtze (Chang) și s-a format prin comasarea a trei orașe în 1950: Hankou, pe malul de N al fluviului Yangtze, Hanyang, pe Han, și Wuchang, pe malul de S al lui Yangtze. Important centru industrial și comercial al Chinei centrale, este punctul-cheie al transportului maritim, fluvial, pe calea ferată și rutier. Servește ca punct de colectare și distribuție al produselor pe valea Yangtze mijlociu, cât și pentru cele din V și SV Chinei. Are o industrie metalurgică bine dezvoltată. Aici se află Universitatea Wuhan și Universitatea Tehnică a Chinei Centrale.

Wu Hou *sau* **Wu Zetian**

(625 d.Hr., Wenshui, provincia Shanxi, China - 16.12.705 d.Hr., Louyang)

Împărăteasă a Chinei din dinastia Tang. A fost, mai întâi, concubină a împăratului Taizong, dar a devenit soția fiului acestuia. A eliminat femeile rivale, devenind împărăteasă în 655 d.Hr.. Până în 660 d.Hr. îi eliminase pe toți cei care i se opuneau, concediindu-i, exilându-i și executându-i. Deoarece împăratul era bolnăvicios, ea a avut dreptul să conducă în numele lui; după moartea împăratului, a condus în numele fiilor ei, în cele din urmă declarându-se împărăteasă în 690 d.Hr. Pentru a-și justifica domnia, a pretins că este o reîncarnare a zeității Maitreya. Deși a fost defăimată pentru cruzimea și metodele ei de guvernare, a susținut dezvoltarea unui sistem administrativ condus de învățați, care a înlocuit familiile aristocrate și a consolidat dinastia.

Wu-lu-mu-ch-i

Vezi Urumqi

Wundt, Wilhelm

(16.08.1832, Neckarau, lângă Mannheim, Baden - 31.08.1920, Grossbothen, Germania)

Fiziolog și psiholog german, fondatorul psihologiei experimentale. După ce a obținut o diplomă medicală, a studiat o perioadă scurtă de timp cu Johannes Peter Müller, iar mai târziu l-a asistat pe Hermann von Helmholtz. În 1862, la Universitatea din Heidelberg, după publicarea studiului *Contribuții la teoria percepțiilor senzoriale* (Beiträge zur Theorie der

Sinneswahrnehmung, 1858–1862), a ținut primul curs de psihologie științifică. În *Principiile psihologiei fiziologice* (Grundzüge der physiologischen Psychologie, 1873–1874) susținea că psihologia trebuie să se bazeze direct pe experiență și că metoda cea mai potrivită este aceea a introspecției controlate. La Universitatea din Leipzig (1875–1917) a înființat primul cabinet psihologic (1879) și a fondat prima revistă de psihologie (1881). Printre lucrările care au urmat se numără *Tratat de Psihologie* (Grundriß der Psychologie, 1896) și *Psihologia Popoarelor* (Völkerpsychologie, 10 vol., 1900–1920).

Wupatki, Monumentul Național ~

Monument național, în partea central-nordică a statului Arizona, SUA, de-a lungul fluviului Colorado. A fost fondat în 1924 și conține mai mult de 800 de sate precolumbiene construite din piatră roșie în sec. XI–XIII. Are o suprafață de 142 kmp.

Wuppertal

Oraș, 364 784 loc. (2002), în NV Germaniei. Situat pe râul Wupper, s-a format ca Barmen-Elberfeld în 1929, prin unirea orașelor Barmen, Elberfeld, Beyenburg, Cronenberg, Ronsdorf și Vohwinkel; numele lui a fost schimbat în Wuppertal în 1930. Încă din sec. XVI, regiunea este cunoscută pentru producția textilă și orașul modern rămâne un centru al manufacturilor textile. Printre alte produse industriale se numără produse chimice, cauciuc și mașini. Are numeroase parcuri și grădini publice și o bine-cunoscută grădină zoologică.

Wurlitzer, (Franz) Rudolph

(30.01.1831, Schöneck, Saxonia - 14.01.1914, Cincinnati, Ohio, SUA)

Producător de instrumente muzicale american de origine britanică. A emigrat în SUA în 1853 și, împreună cu fratele său, a fondat compania Wurlitzer în 1872. Fiul său, Howard (1871–1928), a inventat instrumentele automate, producându-se ulterior orgi care cântă singure, orgi controlate electronic și în cele din urmă orgile, pentru care este bine-cunoscut, în care sunetul este produs de tuburi vibratoare, nu de tuburile clasice.

Württemberg

Fost stat în Germania. Capitala era Stuttgart. Inițial a fost locuit de celți, mai târziu fiind ocupat de suevi, romani, alemani și franci. În Evul Mediu făcea parte din Suabia. În 1803 a devenit electorat și în 1806, regat. A fost monarhie constituțională între 1819 și 1918, a devenit republică independentă în 1918, iar în 1919 s-a alăturat Republicii de la Weimar. A intrat în Al Treilea Reich în 1934. În Al Doilea Război Mondial, a fost invadat de Aliați (1945). Din 1952 face parte din Baden-Württemberg.

Wu Sangui *sau* Wu San-kuei

(1612, Liaodong, China - 02.10.1678, Hengzhou, provincia Hunan)

General chinez care i-a invitat pe manciurieni în China și i-a ajutat să fondeze dinastia Qing. Deși timp de mulți ani s-a luptat cu manciurienii la granița de NE a Chinei, s-a aliat în cele din urmă cu ei, cerându-le ajutorul când capitala dinastiei Ming, Beijing, a căzut în mâinile lui Li Zicheng. Forțele manciuriene l-au înfrânt pe Li și apoi și-au întemeiat propria dinastie, în care Wu a servit mulți ani. Abia când a fost acuzat de eliminarea rămășițelor rezistenței Ming din SE Chinei s-a separat, creându-și propriul stat în zona Yunnan și Guizhou. Alți doi comandanți și-au întemeiat state similare în provinciile învecinate din S; în 1673, Wu i-a condus pe cei trei în rebeliune. După moartea lui Wu, nepotul lui a continuat rebeliunea până în 1681, când, în cele din urmă, a fost înfrânt. *Vezi* Dorgon.

Wuwang *sau* Wu-wang

(sec. XI î.Hr.)

Fondator și primul conducător al dinastiei Zhou. După stabilirea dinastiei Zhou, Wuwang, ajutat de fratele lui, Zhougong, și-a consolidat domnia, stabilind o formă feudală de guvernare în care teritoriul era împărțit rudelor și vasalilor dornici să recunoască suzeranitatea Zhou. A fost considerat de confucianiștii de mai târziu un rege înțelept.

www (rețea mondială) *sau* web

Serviciu principal de schimb de informații al internetului. A fost creat de Tim Berners-Lee și de colegii acestuia de la CERN și introdus pe piața mondială în 1991. Webul oferă utilizatorilor acces la un număr vast de documente conectate unul la celălalt prin intermediul hypertextului sau al hyperlinkurilor. Un document hypertext cu textul corespondent și cu hyperlinkuri este scris în HTML și îi este atribuită o adresă on-line sau URL. Web operează în

interiorul arhitecturii de bază client-server din cadrul internetului. Fișierele HTML individuale cu adrese electronice unice sunt denumite pagini web, iar o colecție de pagini Web și de fișiere asociate (cum ar fi fișiere grafice, programe cu text scris și alte resurse) care împart un set de adrese similare (*vezi* nume de domeniu) este denumită website. Pagina principală sau introductivă a unui web site este denumită pagina home a site-ului respectiv. Utilizatorii pot accesa orice pagină prin tastarea adresei potrivite, pot căuta pagini legate de un subiect de interes prin folosirea unui motor de căutare sau pot să caute repede printre pagini prin accesarea hyperlinkurilor încorporate în acestea. Deși a fost introdus în 1991, web nu s-a răspândit cu adevărat decât odată cu introducerea Mozaicului, un motor de căutare cu interfață grafică, în 1993. Ulterior, motoarele de căutare produse de Netscape și Microsoft au devenit predominante.

Wyatt, John

(cca 1700, Lichfield, Staffordshire, Anglia - 29.11.1766, Birmingham, Warwickshire)

Mecanic britanic care a contribuit la dezvoltarea mașinilor de tors. Și-a început cariera ca tâmplar, meserie pe care a practicat-o până în 1730. Beneficiind de un ajutor financiar din partea lui Lewis Paul, a început să lucreze la mașini de găurit metal și de făcut pile. Mașina de tors, patentată pentru prima dată în 1738, a fost ideea lui Paul, dar reprezentarea tehnică i-a aparținut lui Wyatt; principiul era de a trage firele printr-un set de role care se rotesc cu viteze diferite. A fost înlocuită de mașina de filat a lui R. Arkwright în anii 1770.

Wyatt, Thomas *ulterior* Sir Thomas

(1503, Allington, lângă Maidstone, Kent, Anglia - 06.10.1542, Sherborne, Dorset)

Poet englez. A fost membru al cercului de la curtea regelui Henric VIII, unde se pare că a fost admirat pentru priceperea lui muzicală, talentul scriitoricesc și cel de a mânui armele. A avut numeroase misiuni diplomatice. Faima lui se datorează realizărilor poetice, în mod deosebit pentru introducerea în literatura engleză a sonetului italian, a terținei și a rondelului francez. Operele lui erau neobișnuite pentru acel timp, în sensul că aveau un puternic sentiment al individualității; printre ele se numără *Psalmi în metru englez* (Certayne Psalmes... drawen into Englyshe meter, 1549), trei satire și cântece.

Wycherley, William

(1640, Clive, lângă Shrewsbury, Shropshire, Anglia - 01.01.1716, Londra)

Dramaturg englez. După ce a urmat cursuri la Oxford și a studiat dreptul, Wycherley a devenit un boem pasionat de teatru. A scris comedii de situație prin care încerca să reconcilieze puritanismul profund cu natura lui fizică entuziastă. *Dragoste într-o pădure* (Love in a Wood, 1671) i-a câștigat simpatia curții Restaurației. În *Omul sincer* (The Plain-Dealer, 1676) satirizează lăcomia. În *Nevasta țărancă* (The Country-Wife, 1675), probabil cea mai bună operă a sa, comentariul satiric la adresa geloziei excesive și a mulțumirii de sine se combină cu o prezentare comică, deochiată. În cele din urmă a pierdut susținerea curții și a făcut închisoare pentru datorii, până când a fost grațiat de Iacob II.

Wycliffe, John

(1330-1384)

Teolog britanic, filozof și reformator al Bisericii. În 1372 a obținut diploma de doctor în religie la Universitatea Oxford. Numit de Eduard III într-o delegație pentru a discuta diferendele engleze cu papa, a reprezentat guvernul în încercarea de a limita puterile Bisericii în Anglia. Prelegirile lui împotriva politicii Bisericii, în care susținea că Biserica în sine este păcătoasă și că trebuie să renunțe la proprietăți și să se întoarcă la sărăcia evanghelică, au atras atenția tuturor și, în 1377, papa a cerut să fie arestat. În 1379 a început să atace în mod sistematic bazele catolicismului, prin repudierea doctrinei transsubstanțierii și prin negarea faptului că ierarhia bisericească ar reprezenta o prelungire a autorității lui Iisus. În 1380 a început să traducă Biblia în engleză, căutând să ocolească Biserica, făcând legea lui Dumnezeu accesibilă tuturor oamenilor cu carte. Urmașii lui au fost cunoscuți cu numele de lolarzi. A fost condamnat de superiorii lui ecleziaști pentru incitare la răscoala țăranilor (1381); multe dintre operele lui au fost interzise după aceea. Scrierile sale i-au inspirat pe liderii Reformei, în mod deosebit pe Martin Luther.

Wye

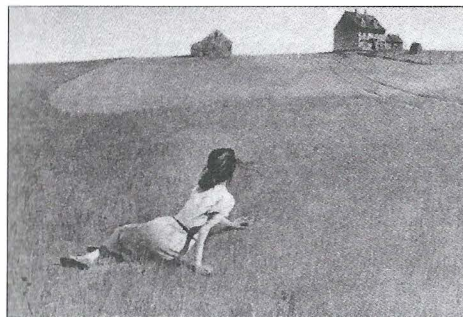
Râu în E Țării Galilor și V Angliei. Curge din ținuturile mlăștinoase ale SE Țării Galilor la granița engleză și continuă la S prin estuarul râului Severn. Are aproape

210 km lungime. Ruinele catedralei Tintern (sursă de inspirație a poemului lui William Wordworth) se află pe malurile acestuia. Este renumit pentru pescuitul de somoni.

Wyeth, Andrew (Newell)

(12.07.1917, Chadds Ford, Pennsylvania, SUA - 16.01.2009, Chadds Ford)

Pictor american. Tatăl lui, N.C. Wyeth, i-a fost mentor. Sursa de inspirație a picturilor sale o reprezintă zona din jurul localității Chadds Ford și verile petrecute la casa din Cushing, în statul Maine. Deși tehnica lui este precisă și detaliată, o folosește pentru a crea o atmosferă ireală, vizionară. Paleta se limitează la culorile pământului. Renumita pictură *Lumea Cristinei* (1948) exemplifică măiestria lui de a picta din unghiuri neobișnuite și de a folosi lumina pentru a accentua timpul. A fost primul pictor care a primit Medalia Prezidențială a Libertății (1963) și primul artist care a primit Medalia de Aur a Congresului (1990). Este membru al Academiei Franceze de Arte Frumoase și al Academiei Regale Britanice și membru de onoare al Academiei Sovietice de Arte. Fiul lui, Jamie (n. 1946), are, de asemenea, o carieră de succes ca pictor.

Lumea Cristinei, tempera pe ipsos de Andrew Wyeth, 1948; Muzeul de Artă Modernă, New York

MUZEUL DE ARTĂ, NEW YORK

Wyeth N(ewell) C(onvers)

(22.10.1882, Nedham, Massachusetts, SUA - 19.10.1945, Chadds Ford, Pennsylvania)

Ilustrator și muralist american. A învățat să deseneze și să creeze ilustrații la Boston, înainte de a studia cu maestrul ilustrator Howard Pyle (1853–1911). A obținut primul succes prin prezentarea vieții Vestului american. În timpul carierei a realizat ilustrații memorabile pentru mai mult de o sută de cărți, inclusiv o serie renumită de cărți clasice pentru copii, *Insula comorilor* (Treasure Island), *Răpit* (Kidnapped), *Regele Arthur* (King Arthur), *Robin Hood* și *Săgeata neagră* (The Black Arrow); a realizat, de asemenea, numeroase picturi murale în clădiri publice. A fost profesorul fiului său, Andrew Wyeth.

Wyler, William

(01.07.1902, Mulhouse, Franța - 27.07.1981, Beverly Hills, California, SUA)

Regizor de film american de origine franceză. După ce și-a făcut studiile în Franța și în Elveția, în 1922 a emigrat la New York. A lucrat pentru Universal Pictures, a devenit regizorul unor westernuri cu buget mic, dar s-a consacrat cu *Avocatul* (Counsellor-at-Law, 1933) și a continuat seria de succese cu *Dodsworth* (1936), *La răscruce de vânturi* (Wuthering Heights, 1939) și *Vulpițele* (The Little Foxes, 1941). Prin stilul său narativ concis și sensibil de a trata relațiile umane, a câștigat Premiul Oscar pentru *Doamna Miniver* (Mrs. Miniver, 1942) și *Cei mai frumoși ani ai vieții noastre* (The Best Years of Our Lives, 1946); mai târziu a regizat filme de succes ca *Vacanță la Roma* (Roman Holiday, 1953), *Ben-Hur* (1959, Premiul Oscar) și *Funny Girl* (1968).

Wynette, Tammy
născută Virginia Wynette Pugh

(05.05.1942, Itawamba County, Mississippi, SUA - 06.04.1998, Nashville, Tennessee)

Cântăreață de muzică country americană. Tatăl ei, muzician, a murit când ea era copil, iar mama a lăsat-o în grija bunicilor. A fost cosmeticiană înainte să apară în spectacolul TV al lui Porter Wagoner. În perioada 1967–1968 a lansat hiturile *Your Good Girl's Gonna Go Bad, D-I-V-O-R-C-E* și *Stand by Your Man*. S-a căsătorit cu George Jones (1969–1975), cu care a înregistrat multe hituri în duet, inclusiv ultimul ei album, *One* (1996). A înregistrat 20 de hituri country no. 1 și 50 de albume. Autobiografia ei, *Rămâi alături de bărbatul tău* (Stand by Your Man, 1979), a fost ecranizată în 1982.

Wyoming

Stat din V SUA. Suprafața: 253 326 kmp; 493 782 loc. (2000). Centrul administrativ: Cheyenne. Cuprinde o mare parte din Marile Câmpii și Dealurile Negre (Black Hills). Lanțul Munților Stâncoși cuprinde munții Bighorn, Tetons și râul Wind. Cel

mai înalt vârf este Gannett, care are o înălțime de 4 207 m. Cumpăna Continentală a Apelor îl traversează de la NV la SE. Aproape trei pătrimi dintre râurile sale se varsă în sistemul Missouri–Mississippi. Cel mai mare lac este lacul Yellowstone. Wyoming a fost locuit de indienii din câmpii, inclusiv shoshone, fiind prima oară explorat de albi în sec. XVIII. Este traversat de drumurile spre Oregon. O mare parte a teritoriului a fost obținută de SUA de la Franța. Expediția Lewis și Clark nu a traversat zona, însă un membru al grupului, John Colter, a petrecut acolo o perioadă. A fost inclus în câteva teritorii americane înainte de organizarea Teritoriului Wyoming, în 1868. A acordat femeilor dreptul la vot în 1869, iar în 1889 a fost primul stat care a stipulat acest drept în Constituția sa. În anii care au precedat organizarea statului a funcționat o industrie prosperă de comerț cu vite. A fost admis în Uniune în 1890, ca al 44-lea stat. În 1925 aici a fost ales primul guvernator american femeie, Nellie Tayloe Ross. Deși creșterea animalelor rămâne importantă pentru economia modernă, mineritul este în dezvoltare și turismul cunoaște o perioadă de înflorire.

Wyoming, masacrul din ~

(3 iulie 1778)

Ucidere a coloniștilor americani de către britanici în valea Wyoming din Pennsylvania. În timpul Revoluției Americane, colonelul britanic John Butler a condus un număr de o mie de loialiști și aliați ai indienilor irochezi împotriva a 5 000 de coloniști din vale, mulți dintre ei fiind strânși în Fort Forty. Mai mulți bărbați și tineri au părăsit fortul pentru a-i întâmpina pe atacatori, dar au fost înfrânți; 360 de coloniști au fost uciși, iar cei care au scăpat fugind în pădure au murit de foame. Forțele lui Butler și-au continuat raidurile asupra coloniștilor în New York, iar ulterior s-au întors împotriva irochezilor.

Wyoming, Universitatea ~

Universitate de stat din Laramie. A fost fondată în 1886; are colegii de agricultură, arte și științe, afaceri, educație, inginerie, medicină și drept, oferind diplome de licență absolvenților. Are o stațiune experimentală în Parcul Național Grand Teton; muzeele sale oferă o imagine completă a istoriei și preistoriei zonei Munților Stâncoși. Numărul studenților înscriși este de 12 000.

Wyszyński, Stefan

(03.08.1901, Zuzela, lângă Łomła, Polonia, Imperiul Rus - 28.05.1981, Varşovia, Polonia)

Cardinal polonez și arhiepiscop al Poloniei. A fost hirotonisit în 1924; a fondat și a condus Universitatea Muncitorilor Creștini (1935–1939), apoi s-a alăturat rezistenței poloneze în Al Doilea Război Mondial. A fost numit succesiv episcop de Lublin (1946), arhiepiscop al Poloniei (1948) și cardinal (1952). Pentru faptul că a refuzat să se supună cererilor comuniștilor, a fost arestat la domiciliu în perioada 1953–1956. După eliberare, a ajuns la un compromis asupra Bisericii și a problemelor de stat cu Władysław Gomułka, spre a evita o posibilă invazie a Uniunii Sovietice în Polonia; după aceea a menținut unitatea Bisericii, printr-o coabitare aproape imposibilă cu guvernul comunist.

Wyte, George

(1726, Elizabeth City, Virginia, SUA - 08.06.1806, Richmond, Virginia)

Jurist și om de stat american. A studiat dreptul și a fost ales în adunarea colonială reprezentativă a Virginiei. A practicat dreptul în Williamsburg, unde i-a fost profesor lui Thomas Jefferson. La Colegiul William și Mary (1779–1789) a devenit primul profesor de drept din SUA; John Marshal a fost unul dintre studenții săi. A fost delegat la Congresul Continental și a semnat Declarația de Independență. În 1776 a fost numit împreună cu Jefferson și alții să revizuiască sistemul juridic american. În calitate de judecător cancelar (1778–1806) a afirmat, în Commonwealth vs Caton (1782), puterea curții de a refuza aplicarea unor legi neconstituționale. A fost membru al Convenției Constituționale (1787) și al convenției din Virginia (1788), care a ratificat Constituția.

Xanthus *sau* Xanthos

Oraș antic în Lycia, Anatolia. Situat la gurile râului Xanthus (actualul Eșen Cayi), în SV Turciei, este cunoscut pentru ruinele antice, un teatru, temple și morminte. La British Museum se află exponate provenind de aici. Orașul antic a fost asediat de două ori și distrus în 540 î.Hr. de către perși în timpul dinastiei Achanemienilor și în 42 d.Hr. de către romani. În 1988 situl a fost declarat parte din Patrimoniul Mondial UNESCO.

Xavier, Sfântul Francisc

(07.04.1506, castelul Xavier, lângă Sangüesa, Navarra - 03.12.1552, Insula Sancian, China; canonizat în 12 martie 1622; sărbătorit pe 3 decembrie)

Misionar francez de origine spaniolă în Extremul Orient. S-a născut într-o familie nobilă bască; a fost educat la Universitatea din Paris, unde l-a întâlnit pe Sfântul Ignațiu de Loyola și a devenit unul dintre primii șapte membri ai ordinului iezuit. A fost hirotonisit în 1537, iar în 1542 a pornit spre India într-o misiune evanghelică de trei ani. În 1545 a pus bazele unor misiuni în Arhipelagul Malaysian, iar în 1549 a călătorit în Japonia, unde a fost primul care a introdus creștinismul în mod sistematic. S-a întors în India în 1551 și a murit în anul următor, încercând să protejeze pătrunderea creștinismului în China. Se spune că a convertit la creștinism peste 30 000 de oameni; succesul lui s-a datorat adaptării religiei creștine la culturile locale. A fost canonizat în 1622 și în 1927 a fost numit patronul tuturor misiunilor.

Xenakis, Iannis

(29.05.1922, Brăila, România - 4.02.2001, Paris, Franța)

Compozitor francez de origine româno-greacă. Familia lui greacă s-a întors în Grecia în 1932, unde Iannis a studiat ingineria. A fost luptător în mișcarea de rezistență din timpul războiului, dar a fost obligat să fugă din Grecia în 1947, când a fost acuzat de comunism. A lucrat cu Charles Le Corbusier (1947–1959) și a studiat compoziția cu Olivier Messiaen și alții. Interesat de exprimarea structurilor matematice în muzică, a folosit expresia muzică stocastică pentru a se referi la situații în care numărul de elemente exclude predicția a ceea ce va face fiecare element, dar comportamentul general al grupului este statistic corect (*vezi* proces stocastic). Și-a bazat unele compoziții muzicale pe concepte cunoscute din fizică și matematică, bunăoară șirul Fibonacci (*Metastasis,* 1954), constanta lui Boltzmann (*Pithoprakta,* 1956) și lanțurile lui Markov (*Analogique A* și *Analogique,* 1958–1959).

Xenocrate

(m. 314 î.Hr., Atena)

Filozof grec. A fost discipolul lui Platon; i-a succedat lui Speusip (mort în 339/338 î.Hr.) la conducerea Academiei platoniciene. Cu excepția unor fragmente, scrierile lui s-au pierdut, dar ideile sale seamănă cu cele ale lui Platon (după Aristotel). După Xenocrate, lumea reală se împarte în trei, cea a obiectelor palpabile, relevată de senzații, cea a cunoașterii logice sau obiectele adevăratei cunoașteri (*vezi* Forma

lui Platon) și cea a corpurilor cerești care realizează legătura dintre primele două și sunt obiecte de opinie. O a doua clasificare distinge zeii, oamenii și demonii. A susținut că sorgintea filozofiei este în dorința omului de a fi fericit, fericirea fiind definită ca atingerea perfecțiunii, care este proprie și caracteristică omului (*vezi* eudemonism).

Xenofan
sau Xenophanes din Colofon

(560 î.Hr., Colofon, Ionia - 478 î.Hr.)

Poet grec, precursor vestit al filozofiei eleate. Deși unii critici îl consideră pe Parmenide fondatorul Școlii eleate, filozofia lui Xenophanes, care și-a găsit expresia în poezia pe care o recita în călătoriile lui, a anticipat probabil punctele de vedere ale lui Parmenide. Fragmente rămase din scrierile lui reflectă disprețul față de antropomorfism și față de acceptarea generală a mitologiei lui Homer.

Xenofon *sau* Xenophon

(431 î.Hr., Attica, Grecia - puţin înainte de 350 î.Hr., Attica)

Istoric grec. S-a născut într-o familie ateniană înstărită; a fost criticul democrației extreme și, pentru o vreme, a fost exilat ca trădător. A făcut parte dintre mercenarii greci ai regelui persan Cyrus, experiența folosindu-i ca bază pentru cea mai cunoscută operă a sa, *Anabasis*. Proza lui era apreciată în Antichitate și a exercitat o puternică influență asupra literaturii latine. Printre celelalte opere se numără *Despre echitație*; *Despre vânătoare*, *Cyropaedia*, un roman istoric despre Cyrus cel Mare, *Oeconomicus*, un tratat asupra modului în care trebuie să-ți agonisești bunurile și o completare a operei lui Tucidide.

xenon

Element chimic, simbol chimic Xe, număr atomic 54. Este unul dintre gazele nobile, incolor, inodor, insipid și aproape inert, combinându-se numai cu fluorul și cu oxigenul și în compuse. Xenonul se găsește în cantități foarte mici în atmosferă și în roci. Se obține prin distilarea fracționată a aerului lichefiat; este folosit în tuburi cu luminescență, lămpi incandescente, laser și în cercetarea biologică și ca anestezic.

Xenopol, Alexandru D.

(24.03.1847, Iaşi, România - 27.02.1920, Bucureşti)

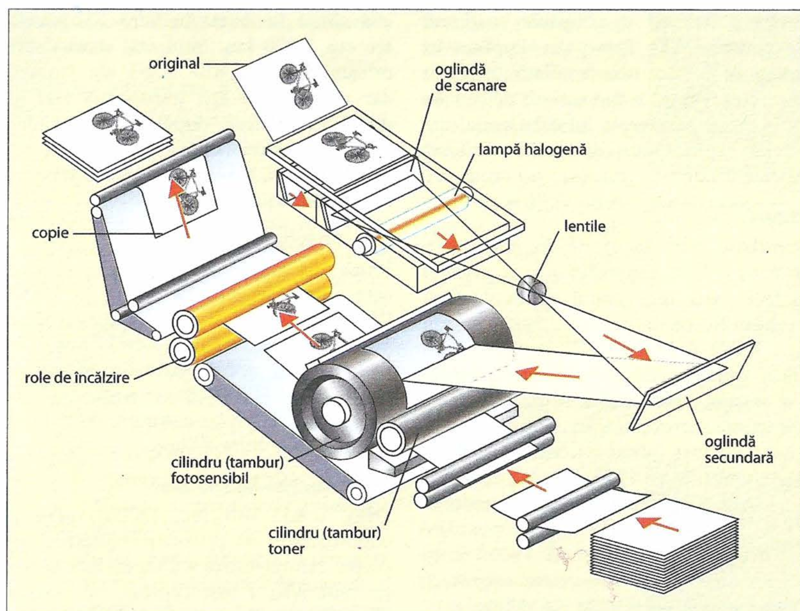
Istoric, sociolog, filozof și scriitor român. Profesor la universitățile din Iași și din Paris (Sorbona), membru al societății Junimea, membru al Academiei Române, director al revistei *Arhiva*, organ al Societății Științifice și Literare din Iași. Capodopera sa este lucrarea cu caracter monumental *Istoria românilor din Dacia Traiană* (6 vol., 1893, reeditată în 14 vol., 1931). Unul dintre fondatorii în România ai filozofiei istoriei (*La Théorie de l'histoire*, *Caracterul științific al istoriei*) și ai filozofiei culturii (*Criticismul*, *Realism și idealism*). S-a preocupat, de asemenea, cu publicarea documentelor și a izvoarelor istorice (*Documente privitoare la răpirea Bucovinei de austrieci*). A mai publicat studii de sociologie, etnografie, drept, pedagogie și filologie, traduceri și literatură de călătorie. Alte scrieri: *Războaiele între ruși și turci* (1880), *Teoria lui Roessler* (1884), *Les Roumains au Moyen-Âge* (1885).

xerografie

Proces de formare a imaginii care se bazează pe o substanță fotoconductoare a cărei rezistență electrică scade când lumina cade pe ea. Xerografia stă la baza tuturor copiatoarelor de documente (*vezi* fotocopiere). Procesul a fost inventat în 1930 de fizicianul american Chester F. Carlson (1906–1968) și dezvoltat în anii 1940 și 1950 de Xerox Corp. (numită atunci Haloid). Lumina care trece prin sau este reflectată de un document ajunge pe suprafața unui cilindru îmbrăcat în seleniu pe care există o dispersie de particule de cerneală încărcate negativ (toner), formând o imagine a documentului pe cilindru. Când foaia de hârtie trece aproape de cilindru, o sarcină electrică pozitivă de sub hârtie atrage particulele de cerneală încărcate negativ, transferând imaginea pe hârtia de copiat. Căldura aplicată scurt lipește particulele de cerneală pe hârtie. Primul copiator xerografic comercial a fost produs în 1959. *Vezi* planșa de la pagina următoare.

Xerox Corp.

Importantă companie americană. Fondată cu numele de Haloid Co., în 1906, inițial

Lumina iradiind asupra obiectului de copiat este reflectată de un sistem de oglinzi, prin intermediul unei lentile, pentru a forma o imagine pe un cilindru fotosensibil (acoperit cu seleniu). Sarcina de pe suprafața tamburului variază în funcție de zonele luminoase sau întunecate ale imaginii. Cilindrul toner eliberează mici particule negre spre zonele încărcate, închise la culoare, ale imaginii. Imaginea bazată pe toner este transferată apoi pe hârtia rulată pe cilindru, particulele tonerului încărcate negativ fiind atrase de sarcina pozitivă de sub coala de hârtie. Foaia ajunge în nodul de consolidare termică, în care tonerul se cristalizează, fiind presat în structura hârtiei. Hârtia de copiat avea inițial suprafața tratată, dar inventarea cilindrului acoperit cu seleniu a permis și utilizarea hârtiei obișnuite. Proiecția luminoasă permite ca imaginea imprimată să fie mărită sau micșorată la procentajul dorit.

© MERRIAM-WEBSTER INC.

producea și vindea hârtie fotografică. În 1958 și-a schimbat numele în Haloid Xerox Co., iar în 1961 a devenit Xerox Corp. A făcut prima mașină de copiat xerografică în 1960 (*vezi* xerografie), produsul având un succes atât de mare, încât compania a trebuit să ducă un adevărat război publicitar pentru ca marca Xerox să nu devină un termen generic. Compania produce și comercializează scannere, faxuri, printere, softuri și servere. Are sediul în Stamford, Connecticut, SUA.

Xerxes I *în persană* Khshayarsha

(519 î.Hr. - 465 î.Hr., Persepolis)

Rege persan (d. 486–465 î.Hr.) din dinastia Ahemenizilor. A fost fiul lui Darius I și satrap al Babilonului înainte de a accede la tron. A înăbușit cu cruzime revoltele din Egipt (484 î.Hr.) și din Babilonia (482 î.Hr.). Pentru a răzbuna înfrângerea lui Darius de către greci în Bătălia de la Maraton, a avut nevoie de trei ani pentru a construi o armată și o flotă puternică. După ce o furtună a distrus podurile pe care le construise pentru a trece Hellespontul, le-a reconstruit și timp de șapte zile a supravegheat el însuși trecerea armatei în număr de cca 360 000 de soldați, după estimări moderne, susținută de 700 de vase. Perșii au ieșit învingători în Bătălia de la Termopile și au jefuit Atena, dar și-au pierdut flota în Bătălia de la Salamina (480 î.Hr.). Xerxes s-a întors în Asia, părăsindu-și armata, care s-a retras după înfrângerea în Bătălia de la Plateea (479 î.Hr.). În

INSTITUTUL ORIENTAL, UNIVERSITATEA DIN CHICAGO

Xerxes I, basorelief din curtea de N a vistieriei din Persepolis, sfârșitul sec. VI î.Hr. - începutul sec. V î.Hr.; Muzeul Arheologic, Teheran

Persia a început o campanie susținută de construcții la Persepolis. Implicat în intrigi de palat, a ucis familia fratelui său la cererea reginei. A fost omorât de supușii de la curte. Retragerea lui din Grecia este privită ca începutul declinului dinastiei Ahemenizilor.

xhosa

Populație care locuiește în special în provincia East Cape din Africa de Sud și face parte din grupul nguni de S al vorbitorilor de limbi bantu. Spre sfârșitul sec. XVIII și în sec. XIX, seria de conflicte numite războaiele Kaffir (păgâne) i-a angajat pe xhosa în lupta împotriva coloniștilor europeni. În cele din urmă, xhosa au fost înfrânți și teritoriul lor a fost anexat. Între 1959 și 1961, guvernul Africii de Sud a creat statele dependente Transkei și Ciskei care au fost populate cu triburile xhosa. În anii 1960, mulți xhosa au devenit muncitori migratori. Astăzi sunt în număr de 7,4 milioane.

Femei din tribul xhosa, dansând la întoarcerea în sat de la muncile câmpului

AUTHENTICATED NEWS INTERNATIONAL

Xi

Sistem de canale, în S Chinei. În chineză este numit Xi Jiang Hsi Chiang. Cunoscut sub numele de Nanpan, iar apoi ca Hongshui pe cursul superior, Xi propriu-zis începe la intrarea în provincia Guangdong, la E de provincia autonomă Guangxi. Curge spre E prin provincia Guangdong și apoi prin vasta deltă a fluviului Pearl, înainte de a se vărsa în Marea Chinei de Est, la V de Hong Kong, lângă Maceru; orașul Guangzhou (Canton) se află situat în delta fluviului Xi. Acesta are cca 1 930 km, fiind mai scurt decât oricare dintre marile fluvii ale Chinei, dar volumul de apă transportat este al doilea ca mărime, după cel al fluviului Yangtze. Este cel mai mare curs de apă din China de Sud, legând orașele din deltă cu interiorul țării.

Xia, dinastia ~ *sau* Hsia

Prima dinastie cvasilegendară a Chinei, care a precedat dinastia Shang. În istoria Chinei se spune că a fost întemeiată de Yu și că din ea au făcut parte 17 împărați. Descoperirile arheologice din Henan și Shanxi din NE și E Chinei au fost identificate, până la proba contrară, cu cultura Xia. *Vezi și* cultura Erlitou.

Xi'an *sau* Hsi-an *sau* Sian

Oraș, 2 657 900 loc. (2003), centrul administrativ al provinciei Shaanxi, în partea central-estică a Chinei. Este situat pe râul Wei; a fost capitală sub câteva dinastii încă din sec. XI î.Hr. A devenit unul dintre cele mai frumoase orașe ale lumii antice în timpul dinastiei Tang (618–907 d.Hr.) și a fost un centru comercial prosper. Marco Polo l-a vizitat în sec. XIII. În anii 1920 a fost punctul de intrare a ideologiei comuniste din Uniunea Sovietică. În 1936, în urma răpirii lui Jiang Jieshi (*vezi* incidentul Xi'an), Frontul Naționalist Comunist s-a unit împotriva invadatorilor japonezi. Aici se găsesc câteva instituții educative și numeroase temple și pagode. A devenit o importantă destinație turistică odată cu descoperirea mormântului împăratului Shi Huangdi și a armatei lui de 6 000 de războinici din teracotă, în mărime naturală (desemnat de UNESCO parte a Patrimoniului Mondial).

Xi'an, incidentul ~ *sau* incidentul Sian (1936)

Capturarea lui Jiang Jieshi (Chiang Kai Shek) de către unul dintre generalii săi, Chang Hsüek-liang (1898–2001), pentru a-l convinge să-și amâne războiul împotriva comuniștilor chinezi până când invadatorii japonezi vor fi înfrânți. Rezultatul incidentului a fost formarea unei alianțe între naționaliști și comuniști, care și-au îndreptat atenția către japonezii

din Manciuria. *Vezi* Manchukuo, Armata Populară de Eliberare.

Xiang *sau* Hsiang *sau* Siang

Râu în provincia Hunan din SE Chinei. Unul dintre principalii afluenți ai fluviului Yangtze; curge pe o distanță de 800 km dintr-o regiune muntoasă din N provinciei Guangxi, prin provincia Hunan, și se varsă în lacul Dongting și apoi în Yangtze. Vasele mari pot să ajungă până în Changsha prin Xiang. Râul este de secole o importantă rută comercială.

Xiang Yu *sau* Hsiang Yü

(232 î.Hr., statul Chu, China – 202 î.Hr., provincia Anhui)

General aristocrat chinez și personaj literar. A răsturnat dinastia Qin și a încercat să reinstituie sistemul de guvernare anterior dinastiei Qin. Forțele sale au fost învinse de Liu Bang, fondatorul dinastiei Han, și Xiang Yu s-a sinucis înainte de a fi prins. Eroismul lui a fost glorificat în literatura chineză.

xiao *sau* hsiao

(*în chineză*, pietate filială)

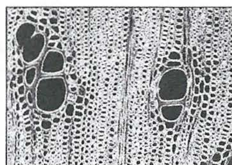
În confucianism, atitudine de obediență, devotament și grijă față de părinți și alte persoane în vârstă, considerată fundamentală pentru comportamentul moral. Își are originea în ideologia ierarhică a feudalismului chinez și a fost ridicată la rangul de precept moral de Confucius, care a considerat-o esența conceptului *ren*, care stă la baza armoniei familiale și a stabilității sociale și politice.

Xibo

Vezi Wenwang

xilem

Parte a sistemului vascular al plantei care transportă apa și mineralele de la rădăcină în restul plantei și îi conferă suport mecanic. Xilemul constituie partea importantă a tulpinii lemnoase mature, a rădăcinii și a lemnului arborilor; constă într-un țesut specializat care conduce apa, format din câteva tipuri de celule înguste, alungite, goale. Formarea xilemului începe când activitatea de diviziune a celulelor de creștere a rădăcinii și a tulpinii dă naștere la xilemul primar. Apoi xilemul primar este acoperit de xilemul secundar produs de cambiu. Celulele xilemului primar mor, formând un schelet tare care susține planta, dar care își pierde funcția de transportator al apei. Astfel, doar partea exterioară a lemnului (xilemul secundar) servește la transportul apei.

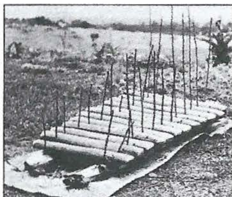

Secțiune transversală prin xilemul unui stejar

J.M. LANGHAM

xilofon

Instrument de percuție alcătuit dintr-o serie de plăcuțe de lemn, care sunt lovite cu ciocănele. Xilofoanele primitive pot fi bucăți de lemn de mărimi diferite așezate peste alte două lemne; în lemn poate să existe o gaură care servește ca rezonator. Xilofonul este unul dintre principalele instrumente ale muzicii africane și important în orchestrele indoneziene gamelan. Xilofonul latino-american se numește marimba. La xilofonul modern plăcuțele sunt dispuse sub formă de claviatură, sub fiecare existând câte un tub de rezonanță. *Vezi și* glockenspiel, vibrafon.

Xilofon african amadinda, fabricat din bucăți mari de lemn; proprietatea Muzeului Ugandei, Kampala

HILLEGEIST/KUBIK

xilogravură

Desen imprimat pe o placă de lemn, gravată paralel cu axa verticală a fibrei lemnului. Este una dintre cele mai vechi metode de imprimare, fiind folosită în China încă din sec. V d.Hr. pentru decorarea țesăturilor. Imprimarea de pe plăci de lemn pe materialele textile a fost cunoscută în Europa încă de la începutul sec. XIV, dar nu a luat avânt până la sfârșitul acestui secol, când în Franța și Germania a început fabricarea în manufacturi a hârtiei. La începutul sec. XV, imaginile cu subiecte religioase și cărțile de joc se făceau din plăci de lemn gravate. Xilogravura a atins perfecțiunea în sec. XVI, odată cu Albrecht Dürer și urmașii săi. La sfârșitul sec. XIX

și începutul sec. XX, artiști ca Edvard Munch, Paul Gauguin și expresioniștii germani au redescoperit potențialul artistic al gravurii pe lemn. De asemenea, xilogravurile au jucat un rol important și în istoria artei japoneze (*vezi* ukiyo-e).

Xin

Vezi Wang Mang

Xingkai Hu

Vezi Hanka

Xingu

Râu în centrul și N Braziliei. Are mai multe izvoare și curge la N prin NE statului Mato Grosso și prin centrul statului Pará, vărsându-se în fluviul Amazon. Deși are cca 2 100 km lungime, este navigabil pe o lungime de doar 201 km în amonte de vărsarea în Amazon. Pe cursul mediu al râului există mai multe cascade, pe o distanță de 644 km. Din 1950, Parcul Național Xingu a funcționat ca rezervație pentru indienii brazilieni, inclusiv tchikao, care erau pe cale de dispariție.

Xining *sau* Hsi-ning

Oraș, 604 812 loc. (1999), situat în V Chinei, centrul administrativ al provinciei Qinghai. Este amplasat în valea fluviului Huang He și reprezintă principala rută comercială din N Chinei spre Tibet; regiunea a fost zonă de frontieră sub mai multe dinastii, Han, Sui și Tang. În 763 d.Hr. a fost ocupat de tibetani și numit Qingtangeheng. A fost recuperat în timpul dinastiei Song, în 1104, și rebotezat Xining (*în chineză*, pace în V). Sub ocupație tibetană, a devenit un centru religios important; în apropiere se află cea mai mare lamaserie din Qinghai. A fost făcut capitală de provincie în 1928, când Qinghai a devenit provincie independentă. În zonă s-a dezvoltat industria de prelucrare a pielii și cea metalurgică.

Xinjiang *sau* Hsin-chiang *oficial* Regiunea Autonomă Uigură Xinjiang

Regiune autonomă, situată în NV Chinei. Suprafața: 1 646 900 kmp; 19 050 000 loc. (2002). Centrul administrativ: Ürümqi. Este delimitată de Kashmir, Afghanistan, Tajikistan, Kîrgîzstan, Kazahstan, Rusia și Mongolia, provinciile Gansu și Qinghai și Tibet. Este cea mai mare unitate politică a Chinei. A fost locuită din timpuri străvechi de către triburi nomade, deși este o zonă de munți abrupți și pământuri aride. Regiunea era traversată de Drumul Mătăsii. A intrat în stăpânirea conducătorilor locali odată cu prăbușirea dinastiei Han, în sec. III d.Hr., și a fost recâștigată de China în sec. VII d.Hr. A aparținut succesiv tibetanilor, uigurilor și arabilor și a fost cucerită de către Genghis-Han în sec. XII. S-a aflat din nou sub conducerea chineză în timpul dinastiei Manchu, iar în cca 1884 a fost înființată provincia Xinjiang. În 1949 a intrat sub jurisdicția Chinei comuniste. A fost reconstituită ca regiune autonomă în 1955. Are resurse minerale, industrie grea și o mică producție agricolă.

xiongnu *sau* hsiung-nu

Păstori nomazi care, la sfârșitul sec. III î.Hr., au format o uniune tribală ce a dominat o mare parte din Asia Centrală mai mult de 500 de ani. Pericolul pe care îl reprezentau la frontiera de N a determinat China să cucerească partea de N a Coreei și cea de S a Manciuriei (*vezi și* dinastia Han). Săpăturile arheologice de la Xiongnu au scos la iveală produse textile chinezești, iraniene și grecești, fapt ce indică existența unui intens comerț cu popoare îndepărtate.

Xipe Totec

Zeu precolumbian mexican al primăverii și al noii vegetații; este și patronul metalelor prețioase. Era inițial un zeu al indienilor zapotec și a fost adoptat de azteci. Este simbol al vegetației noi; este descris ca având pielea proaspăt jupuită, ceea ce reprezintă noua piele a pământului, primăvara. În a doua lună rituală a calendarului aztec, preoții aduceau sacrificii umane, scoțând inima victimelor sau omorându-i cu săgeți, jupuiau trupurile și se îmbrăcau apoi cu pieile victimelor vopsite în galben, numindu-le haine de aur.

Xiuhtecuhtli

Zeu aztec al focului și creator al vieții. Împreună cu Chantico, consoarta lui, se credea că sunt o reprezentare a lui Ometecuhtli. Sărbătorile lui Xiuhtecuhtli coincideau cu cele două extreme, căldura din august și frigul din ianuarie. Era, de asemenea, în centrul ritualului de transmitere a focului din templu în templu, care avea loc o dată la 52 de ani, la sfârșitul ciclului calendaristic aztec.

XiWangMu *sau* Hsi Wang-Mu

În vechea mitologie taoistă chineză, regină a femeilor nemuritoare. Un fost spirit montan transformat într-o femeie frumoasă, a condus paradisul care se numea Floare de Vest, în timp ce soțul ei, Mu Gong, păzea bărbații din paradisul Florii de Est. Grădina ei conținea flori rare și piersica nemuririi, care înflorea o dată la 3 000 de ani.

Xi Xia *sau* Hsi Hsia

Regat al triburilor tangut, care a fost înființat în sec. XI și a cunoscut o perioadă de înflorire la începutul sec. XIII. Fondat de Li Yuanhao, care l-a numit astfel după vechiul stat chinez Xia, a încheiat un armistițiu stânjenitor cu dinastia Song din China de S și cu dinastia Liao a triburilor chitani din interiorul Asiei, până când a fost cucerit de Genghis-Han.

XML /Extensible Markup Language/

(limbaj XML, limbaj de balizare extensibil)

Limbaj dezvoltat ca o versiune simplificată, dar mult mai structurată a SGML. Conține caracteristici ale HTML (legătura hypertext), dar este conceput pentru a depăși limitările HTML-ului. De ex. este conceput pentru a fi extensibil (adică pentru a permite crearea de customized markup tags), lucru care nu este realizat de HTML. Este, de asemenea, conceput pentru a reprezenta date după sensul lor și nu după aranjarea în pagină (așa cum se întâmplă în HTML). Ca și SGML, este un metalimbaj (un limbaj care se ocupă de alte limbaje); permite utilizatorilor crearea unui limbaj potrivit nevoilor lor.

Xochicalco

Oraș antic toltec cunoscut pentru ruinele impresionante și piramida Șarpelui cu Pene. Este situat pe câteva vârfuri de dealuri lângă Cuernavaca, în Mexic. Construit în sec. VIII și XIX, a devenit un important centru cultural și religios și a fost transformat în fortăreață defensivă înainte de cucerirea spaniolă (cca 1520). Piramida templului principal este cunoscută pentru fațada joasă alcătuită din pietre sculptate; formele, care sunt puternic influențate de cultura maya, înfățișează șerpi cu pene, preoți cu capul acoperit de veșminte complicate, luptători stând pe vine, hieroglife calendaristice și simboluri ale focului.

Xuanxue *sau* Hsüan-hsüeh

(*în chineză*, învățătura neagră)

Mișcare intelectuală în China în sec. III și IV d.Hr., în timpul unei perioade în care confucianismul pierduse teren. Fondată de Wang Bi (226–249 d.Hr.), mișcarea a reinterpretat esențial sursele confucianismului și a asimilat aspecte ale taoismului. Wang Bi și adepții lui au încercat să stabilească dacă natura realității ultime era Ființa sau Neființa și dacă principiul care stă la baza unui lucru este universal sau particular. Mișcarea a jucat un rol important în dezvoltarea budismului chinez.

Xuan Zang *sau* Hsüan-tsang

(600 d.Hr., Guoshi, China – 664 d.Hr., Chang'an)

Călugăr budist chinez și pelerin în India. A primit o educație confucianistă clasică înainte de a se converti la budism. Intrigat de discrepanțele dintre textele sacre, a plecat în India pentru a studia religia la sursă. A călătorit pe jos, de-a lungul Asiei Centrale, și a ajuns în India în 633 d.Hr. După ce a studiat la faimoasa mănăstire Nalanda, s-a întors acasă în 645 d.Hr., fiind întâmpinat ca un erou; a adus cu sine sute de texte budiste, inclusiv unele dintre cele mai importante cărți sfinte Mahayana, și s-a ocupat tot restul vieții cu traducerea lor. Influențat de școala Yogacara, a fondat școala budistă Weishi (Doar Ideea), care a avut mulți adepți în Japonia, sub numele

de școala Hosso. Romanul clasic *Călătorie spre soare-apune* (Xiyouji), de Wu Cheng En, a fost inspirat din viața lui.

Xuanzong *sau* **Hsüan-tsung**
născut **Li Longji**
(685 d.Hr., Louyang, China - 04.762, Chang'an)

Al șaselea împărat (712–756 d.Hr.) al dinastiei Tang din China, care în timpul domniei sale a cunoscut o mare prosperitate și strălucire a culturii. Xuanzong a reformat birocrația, a mărit taxele prin reînregistrarea populației, a îmbunătățit sistemul de transport și a stabilit o forță militară permanentă de-a lungul frontierei de N a Chinei. Spre sfârșitul domniei, s-a retras din ce în ce mai mult de la conducere și a căzut sub influența concubinelor sale, mai ales a frumoasei Yang Guifei. Rebeliunea lui An Lushan din 755 d.Hr. l-a obligat să părăsească capitala, Changan, și să abdice în favoarea moștenitorului său.

Xunzi *sau* **Hsün-tzu**
(300 î.Hr., regatul Zhao, China - 230 î.Hr., Lanling, regatul Chu)

Învățat și filozof chinez. A făcut parte din Academia de filozofie în statul Qi înainte de a deveni, în 255 î.Hr., magistrat al unui district în Chu. Opera sa de bază susține că umanitatea este rea prin natură și poate fi mai bună doar prin învățătură. Acest punct de vedere a stârnit multe controverse pentru că se opunea învățăturilor lui Mencius, care credea în bunătatea umană înnăscută. Învățăturile lui Xunzi au fost eclipsate când Mencius a devenit un clasic al confucianismului. Xunzi este considerat unul dintre cei trei mari filozofi ai perioadei clasice a confucianismului în China.

yahrzeit *sau* jahrzeit

În iudaism, comemorare a morții unui părinte sau a unei rude apropiate, sărbătorită în mod obișnuit prin arderea unei lumânări o zi întreagă. În acea zi, la sinagogă se recită Kadish și se citește Tora. Alții marchează comemorarea prin studierea unor părți din Mishna și aleg acele fragmente din partea a șasea care încep cu literele din numele celui decedat. Yahrzeit s-a dezvoltat dintr-un vechi obicei evreiesc de a posti la comemorările morții anumitor conducători, iar unii evrei practică postul și astăzi.

Yahweh

Vezi tetragramă

Yakima

Râu în partea central-sudică a statului Washington, SUA. Izvorăște din Munții Cascade, curge spre SE pe o distanță de 320 km și se unește cu râul Columbia lângă Kennewick. Yakima și afluenții lui irigă în jur de 190 000 de hectare.

yakuza

Gangsteri japonezi. Yakuza, care își trag rădăcinile din ronin, samurai fără stăpân, adoptă adesea ritualuri asemănătoare cu cele ale samurailor și se identifică prin tatuajele foarte elaborate de pe corp. Se implică în acțiuni de crimă organizată, cum ar fi extorcări de bani, șantaj, contrabandă, prostituție, droguri, jocuri de noroc, și controlează multe restaurante, baruri și companii de transport și de taxi în unele orașe japoneze. În anii 1980 au fost implicați în speculații cu terenuri. Din cca 180 000 în anii 1960, numărul lor s-a înjumătățit. Sunt organizați în peste 2 000 de bande, majoritatea afiliate uneia sau alteia dintre cele 10–12 organizații-mamă. Bandele yakuza sunt strict ierarhizate și respectă un cod comportamental sever.

Yale, Universitatea ~

Universitate particulară din New Haven, Connecticut, SUA, un membru tradițional în Ivy League. A fost fondată în 1701 și este a treia instituție de studii superioare ca vechime din SUA. Programa inițială a universității Yale accentua importanța studiilor clasice și aderența strictă la puritanismul ortodox. Studiile medicale, religia și dreptul au fost adăugate în 1810, 1822 și 1824. Geologul Benjamin Silliman (1779–1864), care a predat la Yale între 1802 și 1853, a contribuit semnificativ la extinderea științelor experimentale și aplicate. Începând cu mijlocul sec. XIX, s-au înființat facultățile de artă, muzică, silvicultură, asistență medicală, teatru, management și arhitectură. Biblioteca Universității Yale, care are peste zece milioane de volume, este una dintre cele mai mari din SUA. Imensele galerii de artă ale universității au fost înființate în 1832. Muzeul de Istorie Naturală Peabody găzduiește importante colecții de paleontologie, arheologie și etnologie. Una dintre cele mai importante unități de învățământ ale SUA, printre absolvenții ei se numără cinci președinți americani.

Yalong *sau* Ya-lung

Râu în provincia Sichuan din S Chinei. Izvorăște din munți, de la o înălțime de cca 5 000 m, în provincia Qinghai, și se varsă în fluviul Yangtze, la granița cu Yunnan. Are o lungime de 1 323 km și un curs agitat. Nu este navigabil.

Yalow, Rosalyn (Sussman)
născută **Rosalyn Sussman**
(n. 19.07.1921, New York, New York, SUA)

Specialistă americană în fizică medicală. Și-a luat doctoratul în fizică la Universitatea din Illinois. A dezvoltat tehnica analizei radioimunologice (RIA) combinând tehnicile din radioizotopie și imunologie. Metoda RIA s-a dovedit foarte ușor de folosit pentru măsurarea concentrațiilor mici de substanțe biologice sau chimice din sânge sau din alte fluide din organism. La început a aplicat metoda RIA pentru a studia nivelul de insulină din sânge în diabetul zaharat (1959), dar în curând metoda a cunoscut sute de alte aplicații. În 1976 a devenit prima femeie care a primit Premiul Albert Lasker, iar în 1977 a primit Premiul Nobel împreună cu Andrew V. Schally și cu Roger C.L. Guillemin.

Yalu *sau* **Ya-lü** *în coreeană* **Amnok**

Fluviu între NE Chinei și Coreea de Nord, având 790 km lungime; izvorăște la granița de N a Coreei de N, apoi se varsă în Golful Coreei. Este o importantă sursă de energie hidroelectrică și este navigabil pe întregul curs pentru vasele de mic tonaj. A devenit graniță politică în sec. XIV. În Războiul din Coreea, în timp ce forțele ONU înaintau în direcția fluviului, a fost traversat de trupele chineze, care își marcau astfel intrarea în război.

Ya-lung

Vezi Yalong

Yama

În mitologia indiană, zeu al morții. Vedele îl descriu ca fiind primul om care a murit. Fiu al soarelui Surya, domnește peste întregul tărâm al morții. În Vede, el este prezentat ca un rege bun al strămoșilor morți, dar în mitologia târzie devine un judecător drept care îi pedepsește pe morți pentru păcatele lor.

Yamagata Aritomo
(03.08.1838, Hagi, Japonia -
01.02.1922, Tokyo)

Cel dintâi prim-ministru sub regimul parlamentar japonez (1889–1891, 1898–1900). Ca tânăr samurai în Choshu, Yamagata a fost printre cei care au reacționat la amenințarea străină cu sloganul *Sonno joi*, „Cinstește-ți împăratul și alungă-i pe barbari!". Bombardamentele de pe coasta Choshu din 1864 l-au convins de necesitatea armamentului modern. După participarea la Restaurația Meiji, a plecat în străinătate pentru a studia instituțiile militare. A devenit comandantul unei gărzi imperiale de 10 000 de soldați. Când a introdus serviciul militar obligatoriu, portul armelor a încetat să mai fie o prerogativă exclusivă a clasei de luptători. În 1877, forțele lui au înfrânt trupele lui Saigo Takamori. În politică era mult mai conservator decât contemporanul lui, Ito Hirobumi, fiind în favoarea unui executiv puternic. În calitate de prim-ministru, a dus o politică expansionistă. Japonia a trimis cele mai mari forțe străine în China pentru a înăbuși răscoala boxerilor. A mărit autonomia militară și a încercat să înăbușe o mișcare social-muncitorească incipientă. După ce s-a retras, a continuat să își exercite influența ca *genro* (fost om de stat). *Vezi și* Constituția Meiji, perioada Meiji.

Yamamoto Isoroku
(04.04.1884, Nagaoka, Japonia -
18.04.1943, insulele Solomon)

Amiral japonez. A luptat în Războiul ruso-japonez, iar în 1941 a devenit comandant-șef al flotei japoneze. Când s-a luat hotărârea ca Japonia să intre în război cu SUA, Yamamoto a susținut că singura șansă de victorie pentru Japonia constă într-un atac-surpriză care să nimicească forțele navale SUA în Pacific și chiar a conceput atacul-surpriză de la Pearl Harbour. Apoi a încercat să distrugă rămășițele flotei SUA, mai ales portavioanele, dar japonezii au pierdut Bătălia de la Midway din iunie 1942. Campania lui în insulele Solomon a fost, de asemenea, un eșec. A murit după ce SUA, care a spart codurile de comunicare japoneze, a reperat și a doborât avionul în care se afla deasupra insulei Bougainville.

Yamasee, Războiul ~
(1715-1716)

Conflict între amerindieni și coloniștii americani. Resentimentele față de coloniștii din Carolina de S au determinat un grup de indieni yamasee să ucidă 90 de albi, în 1715. Alte triburi s-au alăturat indienilor yamasee, jefuind centrele comerciale și plantațiile. Stoparea acestor jafuri s-a făcut cu ajutoare militare din coloniile învecinate și din cele din New England. Mulți indieni învinși au fugit în Florida, unde s-au alăturat sclavilor negri

fugari și altor indieni, alcătuind ceea ce mai târziu se va numi tribul seminole.

Yamato, Takeru

Erou din folclorul japonez din sec. II d.Hr. Fiu al celui de-al XII-lea împărat, Keiko, este cel care a contribuit la extinderea Imperiului Yamato. Se spune că a învins doi războinici Kumaso, deghizându-se în femeie și ucigându-i în timp ce erau beți. Cu o sabie miraculoasă, a tăiat iarba aprinsă de tribul ainu și a scăpat teafăr. Pe câmpia Tagi, s-a îmbolnăvit, s-a transformat într-un fluierar și a dispărut. Mormântul său de la Ise este cunoscut sub denumirea de Mausoleul Fluierarului Alb.

Yamazaki, Ansai

(24.01.1619, Kyoto, Japonia - 16.10.1682, Kyoto)

Exponent japonez al filozofiei neoconfucianistului chinez Zhu Xi. Călugăr budist din tinerețe, treptat a respins budismul în favoarea confucianismului, pe care a început să-l predea miilor de studenți. A redus neoconfucianismul la un simplu cod moral, pe care l-a asociat cu doctrinele locale ale religiilor shintoiste. A unit principiile și teoriile neoconfucianiste cu legendele și divinitățile shintoiste, creând un sistem filozofic cu o autoritate mai mare decât avusese fiecare dintre cele două surse, separat. Filozofia sa a fost unul dintre elementele constituente ale naționalismului extremist și ale venerării împăratului, care s-au dezvoltat mai târziu în Japonia.

Yamm

Zeu antic vest-semitic care stăpânea oceanele, râurile, lacurile și izvoarele subterane. La începutul lumii, Yamm a primit regatul divin de la EL, stăpânul tuturor zeilor. Într-o zi, mesagerii lui Yamm au cerut zeilor să i-l trimită pe Baal ca servitor. Baal a refuzat și l-a provocat pe Yamm la luptă. După o luptă violentă, Yamm a fost înfrânt și regatul divin i-a fost încredințat lui Baal. Yamm ar putea fi aceeași zeitate cu Lotan (*în ebraică*, Leviathan), care era reprezentat sub formă de dragon sau șarpe.

Yamoussoukro

Oraș, 110 000 loc. (1995), capitala statului Côte d'Ivoire (Coasta de Fildeș). Din 1960 până în 1993 a funcționat ca a doua capitală deoarece era locul natal, domiciliul și reședința neoficială a președintelui Félix Houphouët-Boigny. A fost desemnat oficial capitală în 1983 și împarte funcții cu capitala veche, Abidjan. Economia este reprezentată de pescuit și exploatarea forestieră. Aici se află bazilica Notre-Dame de la Paix, cea mai mare biserică creștină din lume, o replică fidelă a bazilicii San Pietro din Roma.

Yamuna

Râu în partea central-nordică a Indiei. Izvorăște din Himalaya, curge spre S și SE pe o distanță de 1 376 km și se varsă în fluviul Gange la Praygraj (Allahabad), locul de confluență fiind sacru pentru hinduși. Cursul superior al fluviului Yamuna formează o lungă secțiune a graniței de stat dintre Uttar Pradesh și Statele Haryana.

Yancey, William Lowndes

(10.08.1814, Warren Country, Georgia, SUA - 27.07.1836, Montgomery, Alabama)

Om politic american. A fost membru în Camera Reprezentanților din SUA între 1844 și 1846. Răspunzându-i lui Wilmot Proviso, a redactat Platforma Alabama (1848), care prevedea dreptul proprietarilor de sclavi de a-și lua sclavii în noile teritorii. Mai târziu a adăugat ideea de secesiune platformei sale. A ajutat la crearea Ligii Sudiștilor Uniți (1858) și i-a sprijinit pe Democrații Sudiști la nominalizarea lui John C. Breckinridge la președinție. A redactat ordonanța de secesiune a Alabamei și a fost membru al guvernului Confederației între 1861 și 1863.

Yang, Chen Ning
cunoscut ca **Frank Yang**

(n. 22.09.1922, Hofei, Anhwei, China)

Fizician american de origine chineză. A emigrat în SUA în 1945 și a studiat cu Edward Teller la Universitatea din Chicago. A demonstrat că paritatea nu se conservă în unele reacții date de particule elementare. Pentru aceasta și pentru alte lucrări în fizica particulelor a primit, împreună cu Tsung-Dao Lee (n. 1926), Premiul Nobel în 1957. Cercetarea sa se concentrează pe interacțiuni care implică forțe slabe între particulele elementare. A lucrat, de asemenea, în domeniul mecanicii statistice.

yangban

(*în coreeană*, două grupuri)

Cea mai înaltă clasă socială a dinastiei coreene Choson (1392–1910). Era compusă din *munban* (administrația civilă) și *muban* (administrația militară). Cu toate că

termenul era folosit din vremea dinastiei Koryo (935 d.Hr.–1392), doar mai târziu a fost folosit pentru a desemna cea mai înaltă din cele patru clase sociale. Yangbanilor le era atribuite pământuri și venituri și erau singura clasă socială căreia îi era permis să dețină funcții în administrația civilă. Sistemul yangban a fost abolit în 1894.

Yang Di *sau* Yang Ti *născut* Yang Guang

(569 d.Hr., China – 618 d.Hr., Jinagdu, provincia Jiangsu)

Al doilea conducător al dinastiei Sui din China. Sub conducerea lui Yang Di au fost construite canalele și au fost ridicate marile palate. În 608 d.Hr. a construit un canal care lega zonele producătoare de orez din S cu zonele dens populate din N; a extins sistemul în 610 d.Hr., contribuind la ceea ce va deveni rețeaua Marelui Canal. S-a implicat în campaniile militare din Vietnam și Asia Mijlocie. Trei campanii în Coreea au fost atât de dezastruoase, încât chinezii s-au întors împotriva lui. A fost asasinat în S Chinei. Unul dintre subalternii lui a reunit imperiul și a instaurat dinastia Tang. *Vezi și* Wendi.

Yangôn *anterior* Rangoon

Oraș, 4 000 000 loc. (1996), port principal, capitala statului Myanmar (Birmania) așezat pe râul Yangon. Fost sat pescăresc. Actualul oraș a fost fondat în cca 1755 de regele birmanez Alaungpaya, care l-a transformat în port. Britanicii au ocupat teritoriul între 1824 și 1826, în timpul primului Război anglo-birmanez, iar apoi l-au reocupat în 1852, în urma celui de-al doilea Război anglo-birmanez. După anexarea britanică a provinciei Birmania (Myanmar), în 1886, capitala a fost Rangoon. În Al Doilea Război Mondial, japonezii au ocupat orașul, care a suferit pagube foarte mari. În 1988 a fost scena unor severe represiuni militare asupra demonstranților antiguvernamentali. Deține peste 80% din comerțul exterior al statului Myanmar. În 2005, a început mutarea administrației guvernamentale într-un nou centru administrativ, Pyinmana, la cca 320 km N de Yangon.

Yangshao, cultura ~

(5000–3000 î.Hr.)

Cultură preistorică din bazinul Fluviului Galben (*vezi* Huang He) reprezentată de câteva zone în care a fost descoperită ceramică pictată. În cultura Yangshao se cultiva meiul; existau câteva specii de animale domesticite, se foloseau unelte din piatră pentru cioplit și șlefuit, se producea mătase, iar vasele de lut erau arse în cuptoare de pământ. *Vezi și* Banpo.

Yangtze *sau* Chiang Jiang *sau* Ch' ang Chiang

Fluviu în China; izvorăște în E munților Kunlun din China de V, curge spre SE, traversând Yunnan, și apoi străbate restul Chinei până la Marea Chinei, lângă Shanghai. Pe cursul superior este numit Jinsha; are 5 525 km lungime, fiind al treilea fluviu ca mărime din lume. Este navigabil pe o distanță de 940 km, dar devine greu navigabil mai sus de Yichang din cauza strâmtorilor care apar între Chongking, la 200 m, și Yichang, la 40 m. Principalii afluenți sunt Yalong, Min, Jialing, Han și Wu. Pe Yangtze sunt așezate câteva orașe mari, inclusiv Shanghai, Nanjing, Wuhan și Chongking. Zona este considerată grânarul Chinei. Controversatul proiect Barajul celor Trei Defilee, discutat pentru prima dată în anii 1920 și promovat în anii 1950 de Mao Zedong, a fost inaugurat în 1993. Barajul a fost terminat în 2006. Situat la V de Yichang, acesta permite armatorilor să navigheze 2 250 km în interior, de la Marea Chinei de E până la Chongking.

Yanofsky, Charles

(n. 17.04.1925, New York, New York, SUA)

Genetician american. Și-a luat doctoratul la Universitatea Yale. A făcut parte din echipa de cercetare care a demonstrat, pentru prima dată, că anumite gene mutante produc proteine inactive. Mai târziu, lucrând pe *E. coli*, a arătat că succesiunea nucleotidelor care formează o parte a structurii materialului genetic corespunde cu succesiunea aminoacizilor din catena unei anumite proteine. Investigând activitatea biochimică a mutațiilor supresoare (schimbările dintr-o genă care reversează efectele vizibile ale mutației în a doua genă), a descoperit că supresia reinstituie capacitatea de a forma o enzimă activă într-un mutant care a produs anterior o proteină inactivă.

yanomami *sau* yyanomamö

Indieni sud-americani care locuiesc în pădurile îndepărtate din bazinul fluviului Orinoco în S Venezuelei, iar la N ajung până în bazinul Amazonului din Brazilia.

Sunt vânători și agricultori care-și cultivă pământul prin rotație (tăiere și ardere de păduri, pentru terenuri). Au comportament agresiv, întreținând un război permanent cu alte triburi. Deoarece supraviețuirea lor era amenințată de incursiunile minerilor brazilieni, în 1991 guvernul brazilian le-a alocat o suprafață de 93 000 kmp.

yao

Nume dat mai multor populații vorbitoare de bantu care locuiesc în S Tanzaniei, în N Mozambicului și în S Malawi. În era colonială, yao au făcut comerț cu sclavi. Nu au fost niciodată uniți, ci au trăit în grupuri mici conduse de căpetenii. Până în 1900 fuseseră ocupați de germani, portughezi și britanici. Astăzi, fiind în număr de 2 000 000, yao practică horticultura prin metoda „taie și arde". Majoritatea sunt musulmani.

Portret de un pictor din perioada Ch'ien-lung (1735–1796)

MUZEUL METROPOLITAN DE ARTĂ, NEW YORK, 1947

Yao

În mitologia chineză, unul dintre cei trei împărați legendari, împreună cu Shun și Da Yu, ai epocii de aur a Antichității (cca sec. XXIV î.Hr.). Toți trei au fost proslăviți de Confucius ca modele de virtute, dreptate și devotament altruist.

Yaoundé

Oraș, 1 481 000 loc. (2001), capitala Camerunului. A fost fondat în 1888, când Camerunul era protectorat german. Zona a intrat sub control francez și a fost declarată capitala Camerunului Francez în 1922. Între 1940 și 1946, capitala s-a mutat la Douala, dar în 1960, după ce Camerunul și-a câștigat independența, Yaoundé a redevenit capitală. Industria este formată în mare parte din mici manufacturi și fabrici prelucrătoare (joagăre și tiparnițe), orașul fiind o importantă piață de desfacere a produselor agricole.

yaqui

Populație americano-indiană aflată în S statului Sonora, pe coasta de V a Mexicului. Au fost agricultori sedentari, care au opus o rezistență susținută primilor invadatori spanioli și cu greu s-au lăsat convertiți de misionari. În sec. XIX au luptat împotriva preluării de către mexicani a pământurilor fertile, fiind până la urmă învinși în 1887. Câteva mii au fost deportați. În anii 1930, multe dintre pământuri le-au fost înapoiate. Datorită proiectelor de irigații, au trecut de la o agricultură de subzistență la o agricultură rentabilă (grâu, bumbac și plante din care se extrage ulei vegetal). Sunt cca 25 000 în Mexic și peste 9 000 în Arizona, SUA.

Yarborough, Cale *născut* William Caleb

(n. 27.03.1939, Timmonsville, Carolina de Sud, SUA)

Pilot american de mașini de curse. A început să piloteze mașini de curse la începutul anilor 1960. A fost primul care a câștigat campionatul NASCAR trei ani consecutiv (1976–1978). A câștigat, de asemenea, circuitul Daytona 500 de trei ori (1968, 1977, 1983) și Atlanta 500 de patru ori (1967, 1968, 1974, 1981).

yard

Unitate de măsură englezească pentru lungime, egală cu 36 de inci sau 3 picioare, în sistemul SUA, sau cu 0,9144 m în sistemul internațional de unități. Yardul care era folosit la măsurarea pânzei avea 37 inci lungime. (Acest yard era, de asemenea, unitatea de măsură standard pentru săgeți.) În limbajul curent, la măsurarea cimentului, pietrișului sau pământului se folosește termenul de yard-cub.

Yarmurk

Râu în NV Iordaniei. Izvorăște din SV Siriei și curge spre SV până la confluența cu râul Iordan. O mare parte din cursul lui, de cca 80 km, formează granița între Siria și Iordania. A fost scena unei bătălii importante între arabi și bizantini în 636 d.Hr., care a dus la instaurarea stăpânirii musulmane în Palestina. Această stăpânire, întreruptă doar de cruciade (1099–1291), a ținut până aproape de Primul Război Mondial. De la Războiul de Șase Zile, din 1967, valea inferioară a râului a intrat sub controlul Israelului.

Yarqon

Râu în partea central-vestică a Israelului. Izvorăște din apropiere de Rosh ha-Ayin și curge spre V aproape 26 km și se varsă în Marea Mediterană, la N de Tel Aviv-Jaffa. Marchează granița dintre câmpia Sharon și câmpia de coastă. Odată cu începerea construirii și extinderii

proiectului Yarqon-Negev în anii 1950 (*vezi* Negev), nivelul apei a început să scadă și a crescut poluarea. În Primul Război Mondial a fost locul mai multor victorii ale britanicilor împotriva turcilor, pentru cucerirea Palestinei.

Yasin, Abd al-Salam

(n. 1928)

Lider religios marocan. Fost inspector școlar, vorbește fluent engleza și franceza. În anii 1960 a început să practice sufismul. După 1970 a adoptat vederi pronunțat politice asupra islamului și a fost influențat de islamiștii egipteni Hassan-al-Banna și Said Qutb. A trimis o scrisoare regelui marocan, pledând pentru stabilirea unui stat islamic – o temă recurentă în scrierile sale; ca urmare, a fost internat într-un spital de boli nervoase (1974–1977). În 1986 a pus bazele mișcării Caritate și Dreptate. Din 1989 este în arest la domiciliu.

Yayoi, cultura ~

(cca 250 î.Hr. - cca 250 d.Hr.)

Cultură preistorică japoneză care a urmat culturii jomon. A apărut pe insula Kyushu și s-a răspândit către NE spre Honshu. Populația Yayoi prelucra bronzul, fierul, cânepa și a preluat de la chinezi o metodă nouă de cultivare a orezului pe terenuri mlăștinoase. Ceramica Yayoi este mată, modelele primitive au decorațiuni, piesele produse în ultima perioadă nefiind decorate. Oglinzile cu ramă din bronz în stil chinezesc și monedele indică legături cu dinastia Han din China.

Yazid I

(645 d.Hr., peninsula Arabia - 683 d.Hr., Damasc, Siria)

Al doilea calif din dinastia Omeiazilor. Victoria în Bătălia de la Karbala (680 d.Hr.) a dus la ruptura definitivă a islamului în sunniți și șiiți. I-a urmat tatălui său, Muawiyah I, în calitate de calif, în perioada 680–683 d.Hr. I-a păstrat pe oamenii apropiați acestuia și i-a continuat politica, reformând sistemul financiar, ajustând politica taxelor și îmbunătățind sistemul de irigații din oaza Damasc. *Vezi și* Ali Fitnah, Husayn Ibn Ali.

yazidi

Religie din Orientul Mijlociu, o combinație sincretică între zoroastrism, maniheism, iudaism, creștinism nestorian și elemente islamiste. Adepții ei numără peste 100 000 de credincioși și trăiesc în Irak, Turcia, Siria, Armenia, Caucaz și Iran. Majoritatea vorbesc kurda. Ei cred că au fost creați separat de restul lumii și se izolează de restul societății. În credința Yazidi, universul este condus de șapte îngeri care se subordonează unui Dumnezeu suprem. Credința că Dumnezeu i-a redat diavolului statutul de conducător al îngerilor, fiindcă el s-a căit, le-a adus reputația nemeritată de credincioși ai diavolului. Cel mai mare sfânt în credința Yazidi este Shaykh Adi, un mistic musulman din sec. XII. Numele lor vine de la Yazid I (cca 645–683 d.Hr.), din ai cărui adepți provin.

Yazoo, frauda funciară de la ~

(1795–1814)

Proiect de vânzare a pământului din Georgia, SUA. După ce legiuitorii au fost mituiți pentru a vinde pământurile de V ale Georgiei, din apropierea râului Yazoo, către patru companii care se ocupau cu afaceri funciare, pentru suma de 500 000 de dolari, nemulțumirea populației a forțat noul legislativ din Georgia să revizuiască legea în 1796 și să returneze banii. O mare parte din pământ fusese între timp revândut unei a treia părți, care a refuzat banii și și-a menținut pretențiile asupra proprietății. Statul a cedat dreptul de proprietate către SUA în 1802. În 1810, Curtea Supremă de Justiție a SUA a hotărât că legea din 1796 era o încălcare neconstituțională a contractului. Până în 1814, guvernul SUA a dobândit dreptul de proprietate și i-a despăgubit pe reclamanți cu peste 4 000 000 de dolari.

Yazoo

Râu în partea central-vestică a statului Mississippi, SUA. Este format prin confluența râurilor Tallahatchie și Yalobusha la N de Greenwood, Mississippi; curge pe o distanță de 304 km la S și SV și se varsă în fluviul Mississippi în apropierea localității Vicksburg. Bazinul său este protejat de inundații printr-un amplu sistem de diguri.

Yeager, Chuck *născut* Charles Elwood

(n. 13.02.1923, Myra, Virginia de Vest, SUA)

Pilot de încercare american. A luptat ca pilot în Al Doilea Război Mondial și a devenit instructor de zbor și pilot de încercare. A testat avionul experimental secret X-1; în 1947 a devenit primul care a depășit viteza sunetului, cu o viteză de 1 079 km/h la o altitudine de 12 000 m.

Personalitate puternică și foarte pitorească, s-a retras din activitate în 1975 cu gradul de general de brigadă și a primit Medalia Prezidențială a Libertății în 1985.

Yeats, William Butler
(13.06.1865, Sandymount, Dublin, Irlanda – 28.01.1939, Roquebrune-Cap-Martin, Franța)

Poet, dramaturg și prozator irlandez. A fost fiul unui pictor cunoscut; a manifestat de timpuriu interes pentru misticism și tradiții vizionare, ca acelea din folclorul irlandez; interesul pentru acestea a continuat să fie sursă a imaginației poetice. Primele sale opere includ colecția de poezie *Peregrinările lui Oisin* (The Wanderings of Oisin, 1889) și colecția de eseuri *Amurgul celtic* (The Celtic Twilight, 1893). În 1889 s-a îndrăgostit de Maud Gonne, o femeie frumoasă cu puternice sentimente patriotice, care i-a insuflat ideile naționaliste irlandeze, dar nu i-a împărtășit sentimentele. Împreună cu Augusta Gregory și cu alții, a fondat teatrul care va deveni Abbey Theatre; pe tot parcursul vieții a rămas unul dintre directorii acestui teatru. A scris piese pentru repertoriul său, cum ar fi *Contesa Cathleen* (The Countess Cathleen, 1899), *Țărmul Baile* (On Baile' s Strand, 1905) și *Deirdre* (1907). Poezia lui s-a schimbat în mod decisiv în perioada 1909–1914; atmosfera stranie, extatică a versurilor de început se clarifică și opera câștigă în concretețe și complexitate, abordând adesea și teme politice, deși interesul său pentru misticism și pasiunea pentru Maud Gonne rămân neclintite. Cu *Responsabilități* (Responsabilities, 1914) și *Lebedele sălbatice de la Coole* (The Wild Swans at Coole, 1917) începe perioada marilor realizări. Câteva din cele mai reușite versuri apar în *Turnul* (The Tower, 1928), *Scara în spirală* (The Winding Stair, 1929) și *Ultimele poeme* (Last Poems, 1939). Acest ultim volum este închegat în jurul doctrinei simboliste pe care o dezvoltase în *O viziune* (A Vision, 1925), în care folosește imagini astrologice pentru a lega psihologia individuală de marile structuri ale istoriei. A fost membru al Senatului irlandez între 1922 și 1928. I s-a acordat Premiul Nobel în 1923 și este considerat unul dintre cei mai mari poeți de limbă engleză din sec. XX.

Yeh-lü Ch'u-ts'ai
Vezi Yelü Chucai

Yellowknife
Oraș, 16 541 loc. (2001), centru administrativ al Teritoriilor de NV, Canada. Se află pe malul de NV al Lacului Sclavului, lângă gura de vărsare a râului Yellowknife. A fost fondat în 1935, la un an după ce a fost descoperit aur în zonă. Mineritul și prelucrarea aurului au rămas principalele activități. În regiune există și zăcăminte de diamante. Reședință din 1967, este cea mai mare așezare și centru administrativ, comercial și educațional din regiune.

Yellowstone
Lac în Parcul Național Yellowstone, în NV statului Wyoming, SUA. Se află la 2 356 m deasupra nivelului mării, fiind cel mai mare lac din America de N la această altitudine. În el se varsă râul Yellowstone. Are cca 32 km lungime, 23 km lățime și o adâncime maximă de 119 m. Suprafața totală este de 354 kmp. Este paradisul unor specii rare de păsări de apă, printre care și lebăda-trompetă, și este important pentru pescuitul de păstrăv.

Yellowstone
Râu în NV statului Wyoming la S și la E de Montana, SUA. Izvorăște în Wyoming, curge spre N și alimentează apele lacului Yellowstone în Parcul Național Yellowstone, apoi continuă să curgă spre N, în Montana. Aici se varsă la NE, în râul Missouri, la granița dintre Montana și Dakota de N. Are 1 114 km lungime și este folosit pentru irigații. Principalii săi afluenți sunt râurile Bighorn, Tongue și Powder. A fost pentru prima dată explorat în 1806, în timpul expediției Lewis și Clark.

Yellowstone, Parcul Național ~
Rezervație națională în SUA, în NV statului Wyoming, la S de Montana, în E Idaho. Este cel mai vechi parc național din SUA și din lume; a fost fondat în 1872 de Congresul SUA. Acoperă 8 983 kmp. Aici se află Masivul Gallatin, Masivul Absaroka, Munții Zăpezii și Masivul Teton. Yellowstone are trăsături geologice neobișnuite, incluzând păduri fosile și erupții de lavă bazaltică erodate. Are, de asemenea, 10 000 de izvoare termale, care erup sub formă de aburi, fumarole și gheizere. Old Faithful este cel mai vestit gheizer al parcului datorită faptului că erupe o dată de la 33 până la 93 de minute. Are multe lacuri și râuri printre care lacul Yellowstone, lacul Shoshone, râul Snake

și râul Yellowstone. În 1988, o serie extinsă de incendii a distrus o mare parte a pădurii din zona parcului.

Yelü Chucai *sau* **Yeh-lü Ch'u-ts 'ai**
(1190-1244)

Om de stat chinez, originar din Khitan, sfătuitor al lui Genghis-Han și al fiului acestuia, Ögödei. A pus bazele unei birocrații formale și a raționalizat sistemul taxelor pentru zonele din Mongolia controlate de China. Convingându-l pe Ögödei să-i cruțe pe locuitorii din N Chinei pentru a se folosi de bunăstarea și priceperea acestora, Yelü le-a permis mongolilor accesul la armele chinezilor, fapt care le-a dat posibilitatea, mai târziu, să cucerească imperiul sub dinastia Song. *Vezi și* mongol, dinastia Yuan.

Yemen *denumire oficială* **Republica ~**

Stat în SV peninsulei Arabia. Include, de asemenea, insula Socotra din Oceanul Indian și grupul Kamaran din Marea Roșie. Suprafața: 527 969 kmp; 19 495 000 loc. (2002). Capitala: Sanaa. Populația este majoritar arabă. Limba oficială: araba. Religia oficială: islam, mai ales sunnit. Moneda: rialul yemenit. De la golful Aden până la Marea Roșie există o câmpie de coastă care se întinde până la înălțimile ce acoperă o mare parte din țară. Regiunea de N acoperă părți ale S și SV deșertului Rub al-Khali. Printre resursele naturale se numără minereuri de fier, sare, petrol și gaze naturale, toate fiind exploatate. Agricultura este importantă; industria include petrolul și producția de sare. Este o republică cu două camere legislative; șeful statului este președintele, iar șeful guvernului este prim-ministrul. Yemenul a fost leagănul regatelor Mina, Saba și Himyaryt. Romanii au invadat regiunea în sec. I d.Hr. În sec. VI d.Hr. a fost cucerit de etiopieni și de persani. După convertirea la islam în sec. VII d.Hr., țara a fost condusă de un calif. Dinastia egipteană a Aiubizilor a condus din 1173 până în 1229, după care regiunea a trecut sub dinastia Rasulizilor. Din 1520 până în 1918, Imperiul Otoman și-a menținut controlul pe diferite căi, în mod deosebit în partea de NV. În 1934 s-a ajuns la un acord în privința granițelor între teritoriile din NV controlate de imam, care mai târziu au devenit Republica Arabă Yemen (Yemenul de N), și teritoriile din SE controlate de britanici, care mai târziu au devenit Republica Democratică Populară a Yemenului (Yemenul de S). Relațiile între cele două au rămas tensionate și au fost marcate de conflicte, între 1970 și 1980. Ajungând la o înțelegere în 1990, cele două Yemenuri s-au unit în mod oficial sub numele de Republica Arabă Yemen. Alegerile din 1993 au fost primele alegeri generale multipartide libere care au avut loc în Peninsula Arabă, fiind și primele la care au participat femeile. În 1994, după un război civil de două luni, a fost adoptată o nouă Constituție.

yerba mate

Băutură energizantă, asemănătoare ceaiului, populară în numeroase țări din America de S, preparată din frunzele uscate ale unui arbust sau arbore veșnic verde (*Ilex paraguariensis*), înrudit cu ilicea. Conține

Vas din argint pentru prepararea și servirea ceaiului yerba mate; colecție privată

EDIȚIE LAROUSSE

cofeină și tanin, însă este mai puțin astringentă decât ceaiul. Pentru a prepara yerba mate, frunzele uscate (*yerba*) sunt puse în tărtăcuțe uscate și adânci (*mate* sau *culha*), decorate cu argint, și apoi acoperite cu apă fierbinte și înmuiate. Ceaiul este sorbit din tigvă cu ajutorul unui tub, deseori fabricat din argint, prevăzut cu o sită la un capăt, pentru a filtra bucățile de frunze. Deși servit de obicei simplu, mate este uneori combinat cu lapte, zahăr sau suc de lămâie.

yeshiva

Academie de învățământ superior talmudic. Prin exegezele biblice și legale și prin aplicarea scripturii, yeshiva a definit și a reglementat iudaismul timp de secole. În mod tradițional, este cadrul de instruire și de hirotonisire al rabinilor. După distrugerea celui de-al doilea Templu din Ierusalim, s-au construit mai multe yeshiva în jurul Levantului, pentru a strânge documente și pentru a explica secolele de învățături evreiești. În epoca medievală, centrele yeshiva au înflorit în Europa, oriunde era populație evreiască. Prima instituție de acest tip din SUA a fost Etz Hayyim (1886), devenită mai târziu Universitatea Yeshiva (1945).

Yeshiva, Universitatea ~

Universitate particulară în New York, SUA. A fost înființată în 1886, sub numele de Yeshiva Eitz Chaim; în 1915 a fuzionat cu un seminar teologic evreiesc. Astăzi universitatea este independentă, deși programa acesteia pune accent pe cultura și istoria evreiască. Yeshiva constă din colegii de arte liberale, are un colegiu pentru femei, un colegiu de studii ebraice și Facultatea de Medicină Albert Einstein, precum și școli de studii iudaice, afaceri, drept (Școala Cardozo), asistență socială și studii postuniversitare.

Yeti

Vezi Omul Zăpezii

Yggdrasill

În mitologia scandinavă, arbore al lumii. Una dintre rădăcinile acestuia se întinde până în lumea subterană, cealaltă până în țara giganților și a treia în Asgard. La baza copacului stau trei izvoare: Izvorul Sorții, din care Parcele udă mereu copacul; Ceainicul Zgomotos, în care locuiește monstrul care roade rădăcinile copacului; și Izvorul Mimir, sursă a înțelepciunii, pentru a cărui apă Odin și-a sacrificat un ochi. După Ragnarök, Yggdrasill, deși profund afectat, va fi originea vieții noi.

Yibin *sau* I-Pin *anterior* Suchow

Oraș, 312 462 loc. (2003), situat în S provinciei Sichuan, din partea central-sudică a Chinei. Se află la confluența râurilor Min și Chang. În sec. II î.Hr. s-a înființat acolo un centru administrativ. A primit numele de Yibin în 742 d.Hr. Expansiunea chineză a avut loc în timpul dinastiei Song. După dinastia Qing (1644–1911), a fost prefectura superioară a regiunii Hsü-chou, cunoscut europenilor sub numele de Suifu. În 1912 și-a recăpătat numele de Yibin, iar în 1913, când s-a deschis comunicarea navală cu Chongking, Yibin a devenit un centru important de colectare și distribuție. A fost multă vreme cunoscut pentru zăcămintele de sare care furnizează materie primă pentru o fabrică de produse chimice.

Yichang *sau* I-ch'ang

Oraș, 653 040 loc. (2003), situat în V provinciei Hubei, din partea central-estică a Chinei. Oraș antic, se află în partea superioară a fluviului Yangtze, sub defileul din munții Daba. Ca poartă de intrare a bogatei provincii Sichuan, a fost adesea element de dispută în perioadele de tulburări politice din China. În 1877 a căpătat statutul de port internațional, ceea ce a dus la apariția unui cartier occidental în care își aveau sediul numeroase firme comerciale din V Europei. În Al Doilea Război Mondial a fost ocupat și distrus de japonezi, dar portul și șantierele navale au fost reconstruite. În prezent este un important centru industrial și comercial regional.

Yi Hwang

(1501-1570)

Conducător religios coreean, primul confucianist coreean. A contribuit la modelarea

confucianismului coreean prin interpretarea creatoare a învățăturilor lui Zhu Xi. Lucrarea sa *Discurs asupra celor zece înalte învățături*, reprezenta un suport pentru educarea regelui, oferind o descriere a tuturor conceptelor majore ale învățăturilor dinastiei Song. A ridicat dialogul confucianist la un nivel intelectual superior, prin corespondența sa cu Ki Taesung (1527–1572). În așa-numita dezbatere patru-șapte, aceștia discută despre relația dintre cele patru sentimente de bază umane ale lui Mencius (mila, rușinea, modestia, bunătatea căreia i se opune răutatea) și cele șapte emoții.

Yi jing *sau* I Ching

(*în chineză*, Cartea Schimbărilor)

Vechi text chinezesc, unul dintre Clasicele Cinci ale confucianismului. Cea mai mare parte a lucrării, în mod tradițional atribuită lui Wen Wang (sec. XII î.Hr.), conține o discuție asupra sistemului divinatoriu folosit de către vrăjitori în timpul dinastiei Zhou. O secțiune suplimentară de comentarii, din perioada războaielor interne (475–221 î.Hr.), este o expunere filozofică prin care se încearcă să se explice lumea și principiile sale etice. A devenit foarte cunoscută datorită cosmologiei cărții, care contopește omul și natura într-un sistem unic.

Yima

În vechea religie iraniană, primul bărbat, fiu al soarelui și strămoș al rasei umane. Conform unei legende, Yima a devenit rege într-o epocă de aur în care sărăcia, moartea, bolile, bătrânețea și temperaturile extreme fuseseră alungate de pe pământ datorită virtuților lui. Această epocă de aur a luat sfârșit când Ahura Mazda a prezis o iarnă cumplită. Lui Yima i s-a spus să construiască un adăpost sub pământ, să aleagă pe cei mai buni din fiecare specie, ca să nu le moară sămânța, și să iasă din nou la lumina soarelui după trecerea iernii, pentru a repopula pământul. În legendele despre Zoroastru, Yima a fost înlocuit cu Gayomart.

Ymir *sau* Aurgelmir

În mitologia nordică, ființă primordială, uriaș creat din picăturile de apă provenite din întâlnirea gheții tărâmului Niflheim cu căldura tărâmului Muspelheim. A fost părintele tuturor giganților. Din subsuorile lui a apărut o pereche de uriași, bărbat și femeie, iar din picior a ieșit un fiu cu șase capete, toți fiind alăptați de vaca Audumla. Aceasta a lins sarea de pe stânci și a modelat-o într-un om, Buri, bunicul lui Odin și al fraților lui. Zeii l-au ucis pe Ymir și i-au aruncat trupul în haosul primordial; carnea lui a devenit pământ, sângele i s-a transformat în mări, oasele în munți, dinții în pietre, craniul în cer și creierul în nori. Cu genele (sau sprâncenele) sale s-a împrejmuit Midgard, tărâmul oamenilor.

Yin, dinastia ~

Vezi dinastia Shang

Yinchuan *sau* Yin-ch'uan

Oraș, 469 180 loc. (1999), centrul administrativ al regiunii autonome Ningxia din N Chinei Centrale. Este așezat în apropierea capătului de V al Marelui Zid. Inițial unitate administrativă, în sec. I î.Hr., a devenit capitala dinastiei Xi Xia în 907 d.Hr. În 1227 a trecut sub dinastia mongolă și apoi sub dinastiile Ming și Qing. În 1928 a devenit capitala nou formatei provincii. În 1954, atunci când provincia Ningxia a fost desființată, a devenit parte a provinciei Gansu. După declararea autonomiei regiunii Ningxia, în 1958, a devenit din nou oraș de reședință. Este în mare parte neindustrializat, dar o importantă piață agricolă și centru de distribuție al regiunii.

yin-yang

În gândirea chineză și a Extremului Orient, cele două forțe sau principii complementare care formează toate aspectele și fenomenele din viață. Yin este pământul, femininul, întunericul, pasivitatea și absorbția; este prezent în numerele pare, în văi și în izvoare și este reprezentat de tigru, de culoarea oranj, de o linie întreruptă. Yang este raiul, masculinul, lumina, acțiunea și penetrarea; este prezent în numere impare și în munți; este reprezentat de dragon, de culoarea albastru-deschis și de o linie neîntreruptă. Împreună, exprimă interdependența opozițiilor.

Yi Song-gye *sau* T'aejo

(1335–1408)

Fondator al dinastiei coreene Choson (1392–1910). A fost conducător militar în dinastia Koryo; a avansat rapid în grad datorită acțiunilor sale militare împotriva forțelor invadatoare. Și-a înfrânt rivalii și l-a forțat pe ultimul rege al dinastiei Koryo să plece, luându-i tronul, în 1392. Și-a stabilit capitala la Hanyang (acum Seul).

Împreună cu succesorii săi, a reîmpărțit pământurile care fuseseră concentrate în mâinile câtorva birocrați de rang înalt, la diferite niveluri oficiale. Rupându-se de trecut, a declarat neoconfucianismul religie de stat, înlocuind budismul. Agricultura a devenit activitatea de bază a economiei. În privința afacerilor externe, a menținut o relație oficială strânsă cu dinastia Ming din China.

Yi Sun-shin

(28.04.1545, Seul, Coreea - 16.12.1598, lângă Noryang)

Amiral și erou național coreean. A contribuit foarte mult la îmbunătățirea vasului kobukson (*în coreeană*, vasul țestoasă), despre care se crede că a fost primul vas de război din fier. Datorită pregătirilor făcute de Yi, forțele lui armate, spre deosebire de alte forțe coreene, au fost gata de luptă când Coreea a fost invadată de japonezii conduși de Toyotomi Hideyoshi, în 1592. Victoriile lui navale au tăiat aprovizionarea trupelor japoneze aflate în Coreea. În 1597 a fost acuzat pe nedrept de trădare și degradat la simplu soldat. Când japonezii au pornit o a doua ofensivă și au distrus forțele navale coreene, Yi a fost reinstalat la conducere și, în curând, a restabilit controlul coreenilor pe mare. A fost împușcat în timp ce îi urmărea pe japonezii în retragere.

ylang-ylang *sau* ilang-ilang

Arbore peren din S Asiei (*Cananga odorata*). În limba tagalog, cuvântul înseamnă floarea florilor. Este înalt (25 m) și subțire; are coajă moale, având tot anul flori lăsate în jos, alungite, înmiresmate, care au șase petale subțiri, verzi-gălbui. Frunzele ovate au margini încrețite. Fructele negre, ovale, dispuse în ciorchine, atârnă de crengile lungi. Din flori se fac ghirlande și se distilează un parfum delicat. Vița-lemnoasă-ylang-ylang (*Artabotrys odoratissimus*) se întâlnește în regiunile climaterice calde și umede, ca plantă decorativă pentru curțile interioare.

YMCA /Young Men's Christian Association/

(Asociația Creștină a Tinerilor)

Mișcare creștină apolitică nonsectară care își propunea să dezvolte standarde înalte de moralitate creștină printre membrii ei. A apărut la Londra în 1844, când 12 tineri au fondat un club care avea rolul să îmbunătățească starea de spirit a tinerilor comercianți. Primul club din SUA a fost fondat în anii 1850. Programele YMCA includ activități sportive, tabere, educație formală și informală și activități cetățenești. Asociația are hoteluri, săli de recepție și cofetării. Consiliile naționale sunt membre ale Alianței Mondiale a YMCA (formată în 1855), având sediul la Geneva. YMCA a fost însărcinată de Convenția de la Geneva din 1929 să sponsorizeze activitățile educative și recreative din taberele prizonierilor de război. Acum operează în zeci de țări. Asociația Tinerelor Femei Creștine (YWCA) a fost înființată în Marea Britanie (1877). Se adresa femeilor din zonele rurale care veneau în orașe pentru a găsi de lucru; în SUA (înființată în 1906) a susținut egalitatea rasială. Asociația Tinerelor și Tinerilor Evrei (YM-YWHA) a luat ființă la mijlocul sec. XIX din societățile literare evreiești din SUA, iar în prezent are filiale în peste 20 de țări de pe glob.

yoga

Unul dintre cele șase sisteme convenționale (*darshan*) ale filozofiei indiene care a avut o influență deosebită în multe școli de învățătură indiană. Este mai bine cunoscută prin aspectul ei practic decât prin conținutul intelectual, care se bazează în mare parte pe filozofia samkhya. Susținând că evoluția lumii a avut loc în etape, yoga încearcă să inverseze această ordine astfel încât o persoană să reintre în starea inițială de puritate și conștiință. În general, yoga cuprinde opt etape, care necesită câteva vieți pentru a le parcurge. Primele două etape constau în pregătirea etică și pun accent pe moralitate, curățenie și devotament față de Dumnezeu. Următoarele două etape sunt pregătirile fizice care fac trupul să fie suplu, flexibil și sănătos; aspectele fizice ale yoga au fost popularizate cu succes în Occident. A cincea etapă implică controlul minții și al simțurilor cu scopul retragerii din lumea exterioară. Celelalte etape susțin cultivarea unor stări de conștiență profundă, care, în cele din urmă, vor duce la eliberarea din ciclul renașterii. *Vezi și* chakra, kundalini.

yogacara *sau* vijnanavada

Școală idealistă a budismului mahayana. Respinge realismul total al budismului theravada și realismul pragmatic al școlii madhyamika, preferând o poziție mult mai

complicată, în care realitatea percepută de oameni nu există, ci apare astfel din cauza capacității minții de a percepe structuri de continuitate și regularitate. Yogacara a apărut în India în sec. II d.Hr. și a fost introdusă în China în sec. VII d.Hr. de către Xuanzang. A fost transmisă în Japonia la mijlocul sec. VII d.Hr., sub numele de Hosso.

Yoho, Parcul Național ~

Parc național, în SE Columbiei Britanice, Canada. Se întinde pe o suprafață de 1 313 kmp pe pantele de V și centrale ale Munților Stâncoși și se învecinează cu parcurile naționale Banff și Kootenay. Situl arheologic Burgess Shale, comorile geologice, diferitele forme de viață sălbatică, precum și peisajul deosebit au fost factorii pe baza cărora a fost declarat parc național în 1886. Cuprinde ghețari, zone acoperite cu gheață, munți abrupți și văi largi. Parcul este populat de urși bruni și grizzly, de elani, căprioare, cerbi canadieni și capre negre.

Yojoa

Lac în centrul Hondurasului. Este cel mai mare lac național, având o suprafață de 285 kmp. Este de origine vulcanică; se află la o înălțime de 650 m. Lacul și zona învecinată sunt atracții turistice importante.

Yokohama

Oraș-port, 3 466 875 loc. (2003), situat în SE provinciei Honshu, Japonia, la V de golful Tokyo. Era un sat pescăresc când ofițerul naval american Matthew Perry l-a vizitat în 1854, pentru a negocia posibilitățile comerciale cu japonezii. S-a deschis coloniștilor străini și comerțului în 1859. În 1923 a fost devastat de un cutremur și de un incendiu și grav distrus de raidurile aeriene americane în 1945, în Al Doilea Război Mondial, dar a fost reconstruit de fiecare dată. Este principalul port japonez și parte a regiunii urbane industriale Tokyo. Produce textile, produse chimice, vapoare, utilaje, produse petroliere și automobile.

Yom Kippur

(Ziua Ispășirii)

Sărbătoare religioasă a evreilor, care are loc în a zecea zi a lunii Tișri (la sfârșitul lui septembrie sau începutul lui octombrie). Încheie cele zece zile de căință care încep cu Rosh Hashanah. Scopul ei este de a purifica individul și comunitatea prin iertarea păcatelor celorlalți și prin propria căință în fața lui Dumnezeu. Înainte de distrugerea Templului din Ierusalim, marele preot oficia o ceremonie care se termina cu sacrificarea unui țap ispășitor. Astăzi, Yom Kippur se sărbătorește prin post și abstinență sexuală. Ajunul, când se recită Kol Nidre, precum și ziua sărbătorii sunt celebrate prin rugăciuni și meditație.

Yongjo

(1724–1776)

Rege coreean din dinastia Choson. Ca reformator, Yongjo a reinstituit taxa pe serviciul militar universal, dar mai târziu a redus-o la jumătate, compensând-o prin alte taxe. A adoptat un sistem fiscal și a redus o taxă împovărătoare pe postav. Yongjo a promovat copiii oamenilor de rând, dar reforma lui socială nu a putut ține pasul cu viteza schimbărilor sociale.

Yongle *sau* Yung-lo *născut* Zhu Di

(1360–1424)

Al treilea împărat din dinastia Ming din China, care a contribuit esențial la creșterea puterii acesteia. A fost fiul preferat al împăratului Hongwu, fondatorul dinastiei Ming. A fost învestit ca prinț al Yanului (regiunea din jurul Beijingului de astăzi) și și-a petrecut adolescența supraveghind frontiera de N și menținând hoardele mongole fragmentate. Când nepotul lui a fost pus pe tron, Zhu Di s-a răzvrătit, devenind împărat în 1402. Ca împărat, a mărit zona de influență a Chinei. A trimis vase de explorare, remarcându-se expedițiile lui Zheng He; acestea s-au întors cu soli care plăteau tribut ca semn de recunoaștere a puterii chineze. A fost singurul conducător din istoria Chinei a cărui suzeranitate a fost recunoscută de japonezi. O campanie în Annam (astăzi Vietnam), pe care dorea să-l alipească Chinei, a dus la o perioadă de războaie de gherilă. A condus de cinci ori armate numeroase în N deșertului Gobi, pentru a împiedica formarea unei confederații mongole care ar fi putut amenința China. A mutat capitala Chinei de la Nanjing la Beijing. A construit Orașul Interzis și a reamenajat Marele Canal, astfel încât Beijingul putea fi aprovizionat fără a avea nevoie de transport pe mare. A plătit compilarea și publicarea clasicilor confucianismului și pregătirea compendiului în 11 000 de volume, *Yongle dadian* (Marele Principiu al Erei Yongle).

yoni

În hinduism, reprezentare a organului sexual feminin dătător de putere, simbol al zeiței Shakti (*vezi* shakti). Yoni este asociat adesea cu falicul lingam, simbolul zeului Shiva. Lingamul este reprezentat în artă ca așezat în yoni, uniunea lor reprezentând eternul proces al creației și regenerării.

Yonkers

Oraș, 196 086 loc. (2000), situat în SE statului New York, SUA. Este amplasat pe fluviul Hudson, care se află la N de New York. Odinioară a fost un sat amerindian; în 1639 a fost cumpărat de la indieni de către Compania Olandeză a Indiilor de Vest. În 1646 a fost dăruit lui „jonkheer" Adriaen van der Donck. Partea de S a vechiului Yonkers a fost anexată la viitorul Bronx în 1874. Industria este diversificată – tipografii, edituri, fabricarea lifturilor, a produselor chimice, a componentelor electronice și a îmbrăcămintei.

Yonne

Râu în partea central-nordică a Franței. Se varsă la N de Nièvre în fluviul Sena, la Montereau-faut-Yonne. Are 293 km lungime și este navigabil pe o distanță de 113 km, în aval de Auxerre.

Yorck von Wartenburg, Johann (David Ludwig), Graf (Conte) ~

(26.09.1759, Postdam, Prusia - 04.10.1830, Klein-Öls, Silezia)

Comandant de armată prusac. După ce a servit în armata prusacă (1772–1779) și în armata olandeză (1779–1787), s-a înrolat din nou în armata prusacă, a luptat în Polonia (1794) și mai târziu în războiul împotriva Franței (1806). A fost promovat la gradul de general-maior; a ajutat la reorganizarea armatei, dezvoltând tehnicile infanteriste ale liniei de atac, cercetarea și linia de tragere. În 1812 a condus contingentul prusac al armatei lui Napoleon în campania din Rusia. În timpul retragerii franceze a realizat un acord cu Rusia, ceea ce i-a dat Prusiei posibilitatea să se alăture aliaților care luptau împotriva lui Napoleon. A fost ridicat la rangul de conte în 1814 și a primit gradul de mareșal în 1821.

Yoritomo

Vezi Minamoto Yoritomo

York

Oraș, 150 255 loc. (2001), situat la SE de Ontario, Canada. Face parte din conurbația Toronto Metropolitan, împreună cu orașele Toronto, Etobicoke, Scarborough, North York și cu orășelul East York. Se întinde pe o suprafață de 23 kmp. York a fost înființat în 1967, prin contopirea fostelor orașe York și Weston. Localitatea York a luat ființă în 1793.

York *anterior* Eboracum

Oraș, 181 131 loc. (2001), situat în North Yorkshire, Anglia. Amplasat la confluența râurilor Ouse și Foss, este orașul reședință al arhiepiscopului de York și fostă capitală ecleziastică a Angliei de N. Capitală a fostei regiuni Yorkshire, a fost așezare celtică și, mai târziu, romană. Constantin I a fost proclamat împărat roman în York, în 306 d.Hr. În 867 d.Hr. a fost cucerit de danezi, iar în sec. XI a avut de suferit în urma cuceririi normande. În Evul Mediu a fost un prosper centru comercial al lânii și locul de prezentare al pieselor York. Are o economie manufacturieră, precum și un turism dezvoltat datorat monumentelor medievale.

York

Punct de N al peninsulei Capului York, în Queensland, Australia. Este cel mai nordic punct al Australiei; are o lungime de 25 km și 19 km lățime și se prelungește cu strâmtoarea Torres. A fost numit astfel de către căpitanul James Cook, în cinstea ducelui de York, fratele regelui George III.

York

Ramură mai tânără a dinastiei Plantagenet, descendentă din cel de-al cincilea fiu al lui Eduard III, Edmund de Langley (1341–1402), primul duce de York. În sec. XVI, casa de York a preluat tronul de la casa de Lancaster; regii din casa de York au fost Eduard IV, Eduard V și Richard III. Războiul celor Două Roze dintre cele două case a continuat până la moartea lui Richard în Bătălia de la Bosworth Field. Căsătoria lui Henric III, primul rege din dinastia Tudorilor, cu fiica lui Eduard IV a dus la fuziunea casei de York cu cea a Tudorilor.

York, Alvin C(ullum)

(13.12.1887, Pall Mall, Tennessee, SUA - 02.09.1964, Nashville, Tennessee)

Erou american din Primul Război Mondial. A lucrat ca fierar și a fost înrolat în armata SUA în 1917, după ce i s-a anulat statutul de persoană neincorporabilă. În ofensiva

Meuse-Aragonne (octombrie 1918), trupa lui de 17 soldați a avut sarcina să atace un grup de artileriști germani. Din spatele liniilor germane a atacat singur și a omorât 25 dintre ei și i-a obligat pe ceilalți să se predea. În timp ce aducea prizonierii spre liniile americane, a mai capturat și alți soldați germani, în total 132. A primit Medalia de Onoare a Congresului, iar autobiografia lui a stat la baza filmului *Sergentul York* (Sergeant York, 1941).

York, piesele ~

Ciclu de 48 de piese datând din sec. XIV, cu autor necunoscut, jucate în Evul Mediu de actorii din York, Anglia, cu ocazia sărbătorii de Corpus Christi. Ciclul are ca subiect povestea Alungării din rai și a izbăvirii omului, de la facerea îngerilor până la Judecata de Apoi. Piesele au fost jucate în ordine cronologică, pe scene ambulante, în locuri dinainte alese. *Vezi și* mistere.

York, Universitatea ~

Universitate particulară în North York, Ontario, Canada, fondată în 1959. Are facultăți de studii administrative, arte, educație, studii ale mediului înconjurător, arte frumoase și studii postuniversitare, precum și drept, științe pure și aplicate. Cuprinde centre de cercetare pentru chimie atmosferică, drept, politică publică și folosirea computerelor în procesul educativ. Există și un centru pentru studiul refugiaților.

Yorke

Promontoriu în SE Australiei de Sud. Este situat între golful Spencer la V și golful Saint Vincent și strâmtoarea Investigator la E și S. Se întinde la S pe o distanță de 260 km. A fost descoperit de englezi în 1802 și botezat după Charles P. Yorke, primul lord al Amiralității.

Yorkshire

Comitat istoric în N Angliei. A fost împărțit în trei centre administrative – Districtul de N, de E și de V și orașul York. Din diverse motive, districtele au fost unități administrative separate timp de o mie de ani. Yorkshire și districtele care cuprindeau cea mai mare parte a comitatului au încetat să mai existe după reorganizarea administrativă din 1974. Este centru agricol, piscicol și manufacturier. Printre principalele orașe se numără Leeds, Sheffield, Hull, Bradford și Wakefield.

Yorkie *sau* terrier-de-Yorkshire

Rasă de câini de companie creată la mijlocul sec. XIX în Yorkshire și Lancashire, Anglia. Genealogia sa include terierii, cum ar fi Skye și dandie dinmont. Trăsătura caracteristică este blana dreaptă, mătăsoasă, de la nas până la coadă, care este atât de lungă, încât mătură pământul. Culoarea blănii este gri-albăstruie închis, cu pete maronii-deschis pe cap și pe piept. Atinge o înălțime de 23 cm și o greutate de 3 kg.

Yorktown, asediul ~

(1781)

Campanie americano-franceză împotriva britanicilor, care a încheiat Revoluția Americană. În jur de 7 500 de soldați britanici sub conducerea lui Charles Cornwallis au ocupat poziții defensive în portul Yorktown, din Virginia, la 1 august 1781, dar li s-a opus o mică forță armată americană sub conducerea marchizului de Lafayette, secundat de Anthony Wayne și de Frederick Steuben. Din New York, George Washington i-a ordonat lui Lafayette să împiedice fuga lui Cornwallis pe uscat. Trupele franceze sub conducerea contelui de Rochambeau s-au alăturat forțelor lui Washington și au mărșăluit spre S. Împreună cu o flotă franceză din golful Chesapeake, s-au alăturat forțelor lui Lafayette, la 28 septembrie, și 14 000 de soldați au asediat pozițiile britanicilor. Cornwallis a așteptat întăriri din partea englezilor conduși de Henry Clinton. Depășită numeric, cu armament puțin și rămasă fără provizii, armata de 8 000 de oameni și 240 de tunuri a lui Cornwallis a capitulat la 19 octombrie. Asediul a pus capăt luptelor și a consfințit succesul forțelor americane.

yoruba

Unul dintre cele mai mari trei grupuri etnice din Nigeria, însumând peste 22 000 000 de oameni. Dialectele limbii yoruba aparțin ramurii benue-congo a familiei limbilor niger-congo. Statele yoruba, printre care Imperiul Oyo, au fost create între sec. XI și XVI. Teritoriul yoruba rămâne împărțit în regate autonome politic, fiecare având propria capitală; aceste regate sunt conduse de un rege ereditar (oba), considerat prin tradiție sacru. Yoruba sunt în majoritate agricultori, cultivând mai ales cartofi și mei; producția de cacao aduce un venit net semnificativ. Femeile yoruba

controlează o mare parte din complexa piață de desfacere. Meșteșugarii sunt fierari, țesători sau prelucrează pielea, bronzul, fildeșul și lemnul. Deși yoruba sunt creștini sau musulmani, credința în religia tradițională continuă, chiar și în America, unde membri ai populației yoruba au fost vânduți ca sclavi (*vezi* candomblé, macumba, voodoo). Limba yoruba este cunoscută pentru literatura bogată în poezii, nuvele, mituri și proverbe.

Yorubaland

Nume al unei zone din V Africii, astăzi Nigeria. Pe vremuri cuprindea mai multe regate conduse de regi yoruba. A înflorit timp de câteva secole înaintea disputelor dintre conducătorii de mică importanță, a dificultăților de întreținere a rutelor comerciale și a invaziilor care au dus la declin, începând cu sfârșitul sec. XVIII. Cyo, Ife și Oshogbo sunt orașe cu un bogat trecut istoric yoruba.

Yosemite, cascadele ~

Două cascade în Parcul Național Yosemite, în centrul Californiei, SUA. Sunt formate de pâraiele care se varsă în valea râului Yosemite; cascada de sus măsoară 436 m, iar cea de jos – 98 m; însumând și cascadele intermediare, căderea totală este de 739 m, una dintre cele mai lungi cataracte din lume.

Yosemite, Parcul Național ~

Rezervație națională, în centrul Californiei, SUA. A fost înființat în 1890 și măsoară 308 106 hectare în Munții Sierra Nevada. Printre comorile sale naturale sunt crângurile de sequoia uriaș cu copaci de peste o mie de ani, cascada Yosemite, cascada Bridalveil (189 m) și uriașe domuri și vârfuri de munte, cel mai mare fiind El Capitan, o stâncă masivă din granit care are 1 098 m înălțime.

Yoshida Shigeru

(22.09.1878, Tokyo, Japonia - 20.10.1967, Oiso)

Prim-ministru japonez după Al Doilea Război Mondial. Ambasador în Marea Britanie în anii 1930, a fost arestat în 1945 pentru încercările sale de a forța capitularea Japoniei și eliberat după începerea ocupației, în septembrie. A devenit prim-ministru în 1946, și între 1946 și 1954 a format cinci cabinete. A condus Japonia spre prosperitate economică și a inițiat cooperarea postbelică cu SUA și cu Europa. În 1951 a negociat tratatul de pace care a pus capăt celui de Al Doilea Război Mondial; a negociat, de asemenea, pactul de securitate între Japonia și SUA. S-a retras din politică în 1955. *Vezi și* perioada Showa.

Yoshida Shoin

(20.09.1830, provincia Nagato, Japonia - 21.11.1859, Edo)

Profesor japonez de tactici militare în domeniul Choshu. A făcut studii europene la Nagasaki și Edo și a fost puternic influențat de gânditorii proimperiali în domeniul Mito. Poziția sa radicală în favoarea împăratului i-a influențat pe tinerii samurai Choshu să răstoarne shogunatul Tokugawa. A fost executat pentru punerea la cale a unui asasinat împotriva reprezentatului shogunului la Kyoto. *Vezi și* Kido Takayoshi.

Yoshitsune

Vezi Minamoto Yoshitsune

Youghiogheny

Râu în NE Virginiei de Vest, în NV Marylandului și în SV Pennsylvaniei, SUA. Izvorăște în Virginia de V, în apropierea marginii de V a Marylandului, curge la N prin NV Marylandului în Pensylvania și se varsă în râul Monongahela la McKeesport, Pennsylvania, după un parcurs de 217 km. Este singurul râu din V statului Maryland care nu se varsă la S, în fluviul Potomac.

Youmans, Vincent (Millie)

(27.09.1898, New York, New York, SUA - 05.04.1946, Denver, Colorado)

Compozitor american. A început să compună când era în marină în timpul Primului Război Mondial, iar mai târziu a lucrat ca producător muzical de tin pan alley. A colaborat cu câțiva textieri, precum Ira Gershwin și Oscar Hammerstein în musicalurile de pe Broadway *Wildflower* (1923), *No, No, Nanette* (1925), *Hit the Deck* (1927), *Great Day* (1928) și la prima colaborare între Fred Astaire și Ginger Rogers, *Zborul spre Rio* (Flying Down to Rio, 1933). Piesele cele mai importante sunt: *Tea for Two*, *More Than You Know*, *Time on My Hands* și *Carioca.*

Young, Andrew *nume complet* Andrew Jackson Young, Jr.

(n. 12.03.1932, New Orleans, Louisiana, SUA)

Om politic american; în 1955 a devenit pastor la câteva biserici pentru

afro-americani în S SUA. Activ în mișcarea pentru drepturile civile, a lucrat cu Martin Luther King Jr. și cu Ralph Abernathy la Conferința Creștinilor din Sud (1961–1970). A fost ales în Camera Reprezentanților din SUA (1972–1977). A fost un suporter apropiat al lui Jimmy Carter și ambasador la ONU (1977–1979), fiind primul om de culoare care a ocupat un astfel de post. A fost primar în Atlanta între 1982 și 1989.

Young, Brigham

(01.06.1801, Whitingham, Vermont, SUA - 29.08.1877, Salt Lake City, Utah)

Lider religios american, al doilea președinte al Bisericii Mormone. În 1829 s-a stabilit în Mendon, New York, și a fost botezat în Biserica Creștină a Sfinților din Zilele din Urmă a lui Joseph Smith. În 1834 s-a alăturat mormonilor din Missouri, iar când aceștia au fost alungați, în 1838, a organizat deplasarea lor în Nauvoo, Illinois. În 1839 a înființat o misiune mormonă în Anglia. După moartea lui Smith, în 1844, a preluat conducerea Bisericii. A condus mormonii persecutați din Illinois în Utah (1846–1848), alegând Salt Lake City ca noul cartier general al mormonilor. În 1847 a fost ales președinte al mormonilor, în 1849 a devenit guvernator al statului provizoriu Deseret, iar în 1850, al Teritoriului Utah. Din cauza autonomiei sale dictatoriale și a legalizării poligamiei, președintele James Buchanan l-a înlocuit din postul de guvernator și a trimis armata pentru a restabili autoritatea federală, dar Young a rămas în fruntea Bisericii Mormone până la moarte. A avut peste 20 de soții și a fost tatăl a 47 de copii.

Brigham Young

SOCIETATEA ISTORICĂ A STATULUI UTAH

Young, Coleman

(24.05.1918, Tuscaloosa, Alabama, SUA - 29.11.1997, Detroit, Michigan)

Om politic american. În 1923 s-a stabilit împreună cu familia la Detroit. S-a angajat la Ford Motor Co. și s-a implicat în mișcarea sindicală și în cea pentru drepturile civile. În Al Doilea Război Mondial a luptat în aviație în Tuskegee. Mai târziu a devenit cofondatorul Consiliului Național al Muncitorilor Negri, pe care l-a dizolvat în 1950 pentru a evita denunțarea membrilor săi în cadrul investigațiilor Comitetului House pentru cercetarea activităților neamericane. A fost ales în Senatul din Michigan în 1964, iar în 1968 a devenit primul membru de culoare al Comitetului Democratic Național. Ca primar al Detroitului din 1973, s-a concentrat asupra luptei împotriva crimei organizate și a încurajat afacerile. S-a retras în 1993, după ce a deținut, în mod fără precedent, cinci mandate consecutive de primar.

Young, Cy *născut* Denton True

(29.03.1867, Gilmore, Ohio, SUA - 04.11.1955, Newcomerstown, Ohio)

Jucător de baseball american. Înălțime 1,88 m; aruncător dreptaci. Apelativul Cy provine de Cyclone (*în engleză*, ciclonul). Și-a început cariera în liga superioară în 1890, cu Cleveland Indians (Liga Națională); după anii petrecuți la Cleveland (1890–1898), a jucat pentru St. Luis Cardinals (1899–1900), Boston Red Sox (1901–1908), din nou la Cleveland Indians (Liga Americană, 1909–1911) și apoi la Boston Braves (1911). Premiul anual Cy Young a fost instituit în 1956, la început drept recompensă pentru cel mai bun aruncător al Ligii Superioare; din 1967, acest premiu se acordă celui mai bun aruncător din fiecare ligă.

Young, Lester (Willis)

(27.08.1909, Woodville, Mississippi, SUA - 15.03.1959, New York, New York)

Instrumentist american, saxofonist tenor. A intrat în orchestra lui Count Basie în 1936 și a fost recunoscut pentru noul său stil instrumental. Înregistrările micului său grup de la sfârșitul anilor 1930 cu Billie Holiday sunt clasice. Poreclit Prez de către Holiday (prescurtare de la „Președintele saxofonului"), armoniile sale subtile și ritmul independent și neconvențional au influențat deopotrivă stilul bebop și pe muzicienii cool-jazzului; tonul său dulce și poezia suavă au inspirat o întreagă școală de saxofoniști de jazz.

RETIPĂRIT CU PERMISIUNEA REVISTEI DOWN-BEAT

Lester Young, cca 1955

Young, Neil

(n. 12.11.1945, Toronto, Ontario, Canada)

Cântăreț și compozitor canadian de muzică rock. Și-a început cariera ca interpret de muzică folk în Winnipeg, iar mai târziu s-a stabilit în Los Angeles, unde a format grupul rock Buffalo Springfield împreună cu Stephens Stills. În 1968 a scos un album solo; în 1969, împreună cu Stills, David Crosby și Graham Nash, a format grupul Crosby, Stills, Nash și Young. Cu o nouă formație, Crazy Horse, a avut succese mari cu *Harvest* (1972) și *Comes a Time* (1978). În anii 1980 a experimentat stilul rockabilly și muzica electronică.

Young, Planul ~

(1929)

Renegociere a despăgubirilor Germaniei de după Primul Război Mondial de un comitet condus de avocatul american Owen D. Young (1874–1962), la Paris. Planul Young, o revizuire a Planului Dawes, reducea valoarea datoriei Germaniei la 26,3 miliarde de dolari, sumă care putea fi plătită în 59 de ani și punea capăt controlului străin asupra vieții economice germane. A intrat în vigoare în 1930, dar recesiunea mondială a afectat capacitatea de plată a Germaniei. Când Adolf Hitler a ajuns la putere, în 1933, a respins obligațiile asumate prin Tratatul de la Versailles, inclusiv despăgubirile.

Young, Thomas

(13.06.1773, Milverton, Somerset, Anglia - 10.05.1829, Londra)

Fizician englez. De specialitate medic, a practicat medicina la spitalul St. George (din 1811 până la moarte), dar și-a dedicat o mare parte din viață cercetărilor științifice. A fost primul care a descris și a măsurat astigmatismul (1800–1801) și primul care a explicat senzația de culoare ca rezultat al structurii retinei, corespunzătoare culorilor roșu, verde și violet (1801). A stabilit principiul interferenței luminii, reînviind astfel o teorie despre lumină veche de o sută de ani (1801). A explicat capilaritatea independent de Pierre Simon Laplace. Studiind elasticitatea, a propus modulul care îi poartă numele, adică o constantă numerică ce descrie proprietățile elastice ale unui solid care este supus tracțiunii sau compresiei. A măsurat mărimea moleculelor și tensiunea superficială a lichidelor. Împreună cu Jean François Champollion, a contribuit la descifrarea inscripțiilor de pe piatra de la Rosetta (1813–1814).

Younghusband, Francis Edward
ulterior **Sir Francis**

(31.05.1863, Murree, India - 31.07.1942, Lytchett Minster, Dorset, Anglia)

Ofițer în armata britanică și explorator. A impus Tratatul anglo-tibetan (1904), prin care Marea Britanie a câștigat mult așteptatele concesii comerciale. Primele două încercări de negociere au eșuat, în ciuda acțiunilor militare britanice; a înaintat în fruntea trupelor britanice spre Lhasa și a impus încheierea tratatului, deși Dalai Lama, conducătorul Tibetului, fugise. *Vezi și* amban.

Youngstown

Oraș, 82 026 loc. (2000), situat la NE de statul Ohio, SUA. Amplasat pe râul Mahoning, în apropiere de granița cu Pennsylvania, a fost întemeiat în 1797. Primul furnal din Ohio a fost construit în apropiere, în cca 1805. În 1855 s-au deschis ecluzele Sault St. Marie, înlesnindu-se accesul spre bogatele rezerve de minereu de fier din partea superioară a Marilor Lacuri; mai târziu s-au construit căi ferate pentru transportul minereului de fier și al cărbunelui către Youngstown. Din 1920 a devenit unul dintre centrele importante de producere a oțelului din SUA. În prezent, se mai produc aluminiu, cauciuc și hârtie. Universitatea de Stat Yongstown a fost fondată în 1908.

Yourcenar, Marguerite
născută **Marguerite de Crayencour**

(08.06.1903, Bruxelles, Belgia - 17.12.1987, Northeast Harbor, Maine, SUA)

Romancieră, eseistă, nuvelistă franco-americană de origine belgiană. Cu existența asigurată datorită averii moștenite, a trăit în mai multe țări până la izbucnirea celui de Al Doilea Război Mondial, când s-a stabilit în SUA împreună cu o prietenă americană, care avea să-i fie camaradă și traducătoare tot restul vieții. Lucrările sale sunt cunoscute pentru stilul clasic, riguros, pentru erudiția și subtilitatea lor psihologică.

GISÈLE FREUND 1971

Marguerite Yourcenar, 1971

Capodopera ei este *Memoriile lui Hadrian* (Mémoires d'Hadrien, 1951), un roman istoric din sec. II d.Hr. al Imperiului Roman. Alte lucrări sunt: *Alexis sau Despre lupta zadarnică* (Alexis ou le Traité du vain combat, 1929) și *Abisul* (The Abyss, 1968), *Povestiri orientale* (Nouvelles orientales, 1938) și *Piatra filozofală* (L'Oeuvre au noir, 1936). În 1980 a devenit prima femeie din istorie membră a Academiei Franceze.

Ypres, Bătălia de la ~

Trei bătălii soldate cu pierderi grele în V Flandrei. În prima bătălie (12 octombrie - 11 noiembrie 1914) germanii au fost opriți din marșul către mare, dar forțele aliate au fost înconjurate din trei părți. În cea de-a doua bătălie (22 aprilie–25 mai 1915), nemții au folosit pentru prima dată în istorie arma chimică sub forma unui gaz toxic. În cea de-a treia și cea mai lungă bătălie (31 iulie–6 noiembrie 1917), așa-numita Bătălie de la Passchendaele, englezii au repurtat un prim succes, străpungând flancul stâng al liniilor germane. Ploile de toamnă transformaseră Flandra într-o mlaștină de netrecut, dar generalul Douglas Haig a continuat ofensiva. Pe 6 noiembrie, trupele sale și cele canadiene au ocupat ruinele Passchendaele, la doar 8 km de locul unde începuse ofensiva. Peste 325 000 de soldați britanici și-au pierdut viața, dintr-un total cumulat de 850 000 de pierderi umane.

Yrigoyen, Hipólito

Vezi Hipólito Irigoyen

Yuan

Râu în SE Chinei centrale. Izvorăște din Guizhou, apoi curge la NE prin provincia Hunan până la Dongting Hu. Are 864 km lungime și este navigabil pe cea mai mare parte a cursului său.

Yuan, dinastia ~ *sau* dinastia Yüan *sau* dinastia mongolă

(1206-1368)

Dinastie instaurată în China de către mongolii nomazi. Genghis-Han a ocupat N Chinei în 1215, dar abia în 1279 Kublai-Han a reușit să preia controlul și asupra părții de S a acesteia. Mongolii au stabilit capitala la Beijing (numită și Dadu). Au reconstruit Marele Canal și au îmbunătățit starea drumurilor și a stațiilor poștale. Banii de hârtie, a căror circulație fusese limitată sub dinastia Song, au început să fie folosiți în întregul imperiu. S-au făcut progrese importante în astronomie, medicină și matematică, iar comerțul s-a dezvoltat în tot imperiul mongol, de la câmpiile din E Europei prin stepele mongole și China. În China au venit mulți străini (*vezi* Marco Polo) și mulți chinezi au călătorit în Iran, Rusia și chiar în V Europei. Chinezii îi detestau pe cuceritorii mongoli, al căror sistem de conducere era discriminatoriu cu ei (*vezi* Kubilai-Han). Artiștii chinezi demonstrau o rezistență pasivă prin retragere și întoarcere către stilul personal. Pictura așa-numiților literați devenise foarte populară; s-au dezvoltat atât romanul, cât și noi specii dramatice. Disputele în jurul succesiunii au slăbit guvernul central începând cu 1300, iar revoltele au devenit din ce în ce mai frecvente, multe dintre ele fiind în legătură cu societăți secrete, cum ar fi Turbanele Roșii. Dinastia a fost înlăturată în 1368 de viitorul împărat Hongwu. *Vezi și* dinastia Ming.

Yuan Chiang

Vezi Fluviul Roșu

Yuan Shikai *sau* Yüan Shih-kai

(16.09.1859, Xiangcheng, provincia Henan, China - 06.06.1916, Beijing)

Conducător militar chinez, primul președinte al Republicii China (1912–1916). Și-a început cariera militară luptând în Coreea, în anii 1880. În 1885 a fost numit reprezentant comercial chinez la Seul. Promovarea excesivă a intereselor chineze a contribuit la izbucnirea Războiului sino-japonez. Războiul a dus la distrugerea marinei și a armatei de uscat chineze, iar sarcina de a forma o nouă armată i-a revenit lui Yuan. Armata lui a fost cea care a înăbușit Răscoala boxerilor. A jucat un rol decisiv în programele de modernizare și apărare ale Chinei, bucurându-se de ajutorul împărătesei văduve Cixi. La moartea acesteia a fost îndepărtat, dar a fost rechemat după înlăturarea dinastiei Qing în 1911–1912. A devenit primul președinte al noii republici. Sun Yat-sen fusese președinte interimar înaintea alegerii lui Yuan Shikai în fruntea statului. În 1913 a ordonat asasinarea lui Song Jiaoren, lider al Partidului Naționalist, fiindcă nu avea încredere în foarte noua Adunare Națională (*vezi* Partidul Naționalist Guomindan). A înăbușit revolta care a

urmat, dar eforturile sale de a pune bazele propriei dinastii (1915–1916) au eşuat. *Vezi şi* Sun Yat-Sen.

Yucatán

Stat din SE Mexicului, situat în N peninsulei Yucatán,. Suprafaţa: 43 380 kmp; 1 658 210 loc. (2000). Centrul administrativ: Merida. Când a devenit stat, în 1824, Yucatán ocupa, de fapt, întreaga insulă, dar crearea statelor Campeche şi Quintana Roo (1912) şi alte modificări alte frontierei au redus vechiul stat Yucatán la dimensiunile de astăzi. A fost mult timp locuit de indieni maya care vorbeau prea puţin spaniola; este locul în care se găsesc ruinele maya.

Yucatán

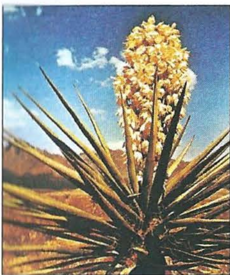
Peninsulă în NE Americii Centrale. Se întinde între golful Mexic şi Marea Caraibilor; cei 197 600 kmp ai teritoriului său include statele mexicane Campeche, Quintana Roo, Yucatán şi, în S, mari părţi din Belize şi Guatemala. Are cca 320 km lăţime şi o linie de coastă de aproape 1 100 km. Zona a fost leagănul mai multor civilizaţii precolumbiene, înainte de sosirea lui Hernán Cortéz, în 1525. A urmat stăpânirea spaniolă, dar chiar din acele timpuri un număr semnificativ de indieni maya s-au izolat în interiorul ţinutului şi au opus rezistenţă guvernului. Zonele de coastă, cu multe staţiuni şi plaje mirifice, cu siturile arheologice generoase, printre care Chichén Itza, Uaxactún şi Uxmal, sunt importante atracţii turistice.

yucca

Denumire comună pentru cele cca 40 de specii de plante suculente (genul *Yucca*) din familia *Liliaceae*, originară din S Americii de Nord. Majoritatea speciilor nu au tulpină şi au la bază o rozetă de frunze tari, ascuţite, în formă de sabie şi ciorchini de flori albe ceruite. Copacul-lui-Iosua (*Y. brevifolia*) are o tulpină care depăşeşte 10 m înălţime. Sunt cultivate, în special, ca plante ornamentale, pentru înfăţişarea lor neobişnuită şi ciorchinii atractivi ai florilor, înfăţişarea lor inspirând nume precum baioneta-spaniolă (*Y. aloifolia*), pumnalul-spaniol (*Y. gloriosa*) şi acul-lui-Adam sau iarba-ursului (*Y. filamentosa*). Moliile-yucca (genul *Tegeticula*) trăiesc pe tufişurile de yucca, fiecare specie fiind adaptată unei specii anume de plantă. Astfel, yucca nu poate fi polenizată de o altă insectă, aşa cum nici molia nu poate să-şi depună ouăle şi să-şi crească larvele pe o altă plantă.

DEPARTAMENTUL DE DEZVOLTARE, NEW MEXICO

yucca

Yue Fei *sau* Yüeh Fei

(1103, Tangyin, provincia Henan, China – 27.01.1141, Lin'an, provincia Zhejiang)

Unul dintre cei mai mari eroi ai Chinei. După ce populaţiile juchen au invadat N Chinei şi au capturat capitala dinastiei Song, Kaifeng, Yue Fei l-a însoţit pe împăratul Gaozong în S, unde s-a stabilit dinastia Song. Yu Fei a împiedicat înaintarea trupelor juchen în S şi a reuşit să recupereze şi să apere câteva dintre teritoriile ocupate din centrul Chinei. Încercarea sa de a-i împinge către N şi de a lua înapoi teritoriile pierdute a fost contestată de ministrul Qin Hui, pe care Yue l-a executat. Yue a fost considerat erou mitic pentru rezistenţa sa faţă de dominaţia străină.

yuga

Unitate a ciclului cosmic în cosmologia hindusă. Fiecare yuga este mai mică decât cea precedentă, corespunzând unui declin în starea morală şi fizică a umanităţii. Patru astfel de yuga formează o mahayuga; 2 000 de mahayuga formează un ciclu cosmic de bază, kalpa. Prima yuga a fost o epocă a perfecţiunii care a durat 1 728 000 de ani. A patra şi cea mai decăzută yuga a început în 3102 î.Hr. şi va dura 432 000 de ani. La finalul acestei yuga, lumea va fi distrusă, pentru a fi creată din nou, după o perioadă de stagnare, până când ciclul va reîncepe.

yukaghir

Vezi populaţii siberiene

Yukon *sau* Teritoriul Yukon

Teritoriu, 30 000 loc. (2001), situat în NV Canadei. Se învecinează cu Alaska şi are capitala la Whitehorse. Drenat de sistemul fluviului Yukon, conţine câţiva din cei mai înalţi munţi din America de N, Munţii St. Elias şi Muntele Logan, cel mai înalt vârf al Canadei. A fost, la început, locuit de amerindieni şi de inuiţi (eschimoşi). Primul vizitator european (1825) a fost exploratorul britanic John Franklin, care

a căutat Pasajul de Nord-Vest. După aceasta, s-au produs colonizări sporadice. Descoperirea aurului la sfârșitul anilor 1870 a avut ca rezultat goana după aur din Klondike. În 1898, s-a separat de Teritoriile de Nord-Vest, dobândind statut teritorial. Creșterea economică bazată pe goana după aur s-a redus curând, dezvoltându-se exploatarea altor minerale, care a continuat pe tot parcursul sec. XX. Prosperitatea relativă se bazează pe servicii și pe turism.

Yukon

Fluviu în NV Americii de Nord. Este format din confluența râurilor Lewes și Pelly în SV Teritoriului Yukon; are 3 190 km lungime. Curge spre NV trecând granița în Alaska, apoi spre SV către Alaska Centrală și se varsă în Marea Bering. Este al treilea fluviu ca lungime din America de N; întregul curs de 2 035 km din Alaska este navigabil. A atras atenția după descoperirea aurului, în 1896, într-unul dintre afluenții săi, râul Klondike. *Vezi* goana după aur din Klondike.

yuman

Populații amerindiene care locuiesc în mod tradițional în valea inferioară a fluviului Colorado și în zonele învecinate din Arizona și California, SUA, și în Mexic și care vorbesc limbi înrudite din familia hokan. Yumanii de pe valea fluviului (inclusiv mojave, yuma și maricopa) au trăit pe cursul inferior al acestuia și în partea medie a râurilor Gila. Yumanii din regiunile muntoase (inclusiv hualapai și havasupai) locuiau în V Arizonei, la S de Marele Canion. Yumanii de pe valea fluviului au fost, la început, fermieri; yumanii din regiunile muntoase practicau vânătoarea și culesul plantelor. Nici unii dintre ei nu au întemeiat sate. Religia yumanilor este caracterizată prin credința într-un creator suprem, credința în vise și folosirea ritualică a baladelor. Astăzi, numărul yumanilor se ridică la peste 4 000.

Yungang, peșterile ~ *sau* peșterile Yün-Kang

Serie de magnifice temple budiste chineze în peșteri, create în sec. V d.Hr., în perioada celor Șase Dinastii. Există peste 20 de temple importante și mai multe nișe și peșteri, care se întind pe aproape 1 km. Sunt printre cele mai vechi rămășițe ale primei înfloriri a budismului în China. Stilul sculptural predominant este o sinteză a influențelor străine, incluzând influențele persane, bizantine și grecești și elementele derivate mai târziu din arta budistă indiană.

Yung-lo

Vezi Yongle

Yung-ning

Vezi Nanning

Yunnan *sau* Yün-nan

Provincie situată în S Chinei. Este delimitată de Vietnam, Laos și Myanmar, provinciile Sichuan și Guizhou și regiunile autonome Guangxi și Tibet. Suprafața: 436 200 kmp; 42 880 000 loc. (2000). Centrul administrativ: Kunming. Populația este extrem de variată din punct de vedere etnic, fiind alcătuită din cca 20 de naționalități. Relieful este predominant muntos, mai ales în N și V. Este udat de trei bazine hidrografice ale fluviilor Yangtze, Mekong și Salween – de aici izvorăsc alte două ape, Xi (cunoscut acolo ca Nanpan și Hongshui) și râul Yuan. Din cauza izolării, regiunea a fost independentă în timpul dezvoltării istorice a Chinei, mongolii invadând-o în sec. XIII. În perioada 1855–1873 a fost scena marii rebeliuni musulmane (Panthay). O parte din provincie a fost ocupată de japonezi în Al Doilea Război Mondial. Yunnan se afirmă astăzi prin producția agricolă, mai ales orez, și industria mineritului practicată pe scară largă.

YWCA

Vezi YMCA

Zab

Doi afluenți ai fluviului Tigru care dublează debitul acestuia în lunile aprilie și mai. Marele Zab, sau Zab-al-Kabir, izvorăște din Munții Kurdistan și curge cca 420 km spre S și SV, prin SE Turciei și prin N Irakului, unindu-se cu Tigrul înainte de orașul Mosul în Irak. Micul Zab sau Zab al-Asfal curge pe cca 370 km prin NV Iranului și N Irakului, înainte de a se vărsa în Tigru, cu 80 km înaintea Marelui Zab.

Zacatecas

Oraș, 113 947 loc. (2000), centrul administrativ al statului Zacatecas, din Mexic. Se află într-o vale adâncă și îngustă, la 2 496 m deasupra nivelului mării. A fost fondat în 1548, la doi ani după ce s-a descoperit argint în zonă, și i s-a acordat statutul de oraș în 1585. Până în sec. XIX, minele din jurul orașului Zacatecas produceau o cincime din cantitatea mondială de argint. Este centru minier, comercial și manufacturier, cunoscut și pentru catedrala sa. Situat în apropierea întinselor ruine amerindiene de la Chicomoztoc, din SV orașului.

Zacatecas

Stat, situat în partea central-nordică a Mexicului. Suprafața: 75 040 kmp; 1 353 610 loc. (2000). Centrul administrativ: Zacatecas. Este situat în interiorul platoului central și traversat de mai multe lanțuri muntoase cu înălțimea medie de 2 350 m. Resursele sale naturale au fost descoperite imediat după cucerirea spaniolă; unele mine sunt funcționale de la mijlocul sec. XVI. Agricultura, creșterea animalelor și prelucrarea cărnii sunt ramurile economice cele mai importante.

zadă

Denumire comună pentru cele 10–12 specii de conifere care alcătuiesc genul *Larix* din familia *Pinaceae*, originară din regiunile temperate și subarctice ale emisferei nordice. Deși zada are forma piramidală tipică pentru conifere, își scutură toamna frunzele aciculate scurte, de un verde-deschis. Tipul de zadă cel mai răspândit în America de Nord, tamaracul sau zada-răsăriteană (*L. laricina*), ajunge la maturitate în 100–200 de ani, atingând 12–30 m înălțime, și are scoarța gri până spre roșie-maronie. Lemnul de zadă, tare și greu, este folosit în construcțiile navale, ca stâlpi de telefon, lemnărie de mină și traverse de cale ferată.

zaddik *sau* țadic

Persoană care întruchipează idealurile religioase ale iudaismului. Termenul este adesea folosit în Vechiul Testament și în Talmud, care susține că existența veșnică a lumii se datorează meritelor celor 36 de oameni drepți. În hasidism, se referă la un conducător religios, văzut ca un mediator între omenire și Dumnezeu. La început, zaddikul călătorea în întreaga lume și se implica în activități sociale pentru a întări viața spirituală a comunității. Către sfârșitul sec. XVIII, zaddikul a renunțat la această practică, fiind căutat pentru sfaturi la el acasă.

Zadkine, Ossip

(14.07.1890, Smolensk, Rusia – 25.11.1967, Paris, Franța)

Sculptor francez de origine rusă. Și-a făcut studiile în Anglia, iar în 1909 s-a stabilit la Paris și a studiat la Școala de Arte Frumoase. A fost influențat în

egală măsură de cubism și de sculptura clasică greacă; a dezvoltat un stil unic figurativ, combinând formele concave cu cele convexe, liniile și planurile paralele. În Al Doilea Război Mondial a predat la Liga Studenților Artiști din New York. Lucrarea sa în bronz *Unui oraș distrus* (1951–1953), un omagiu adus Rotterdamului, este considerată o capodoperă. În 1950 i s-a acordat Marele Premiu pentru sculptură la Bienala de la Viena, iar în anii 1960 a primit comenzi de sculpturi de la Ierusalim, Amsterdam și din alte părți ale lumii.

Zaghlul, Sad

(07.1857, Ibyânah, Egipt – 23.08.1927, Cairo)

Om de stat egiptean. La început a cooperat cu forțele de ocupație britanice, dar atitudinea lui s-a schimbat după ce a fost ales în Adunarea Legislativă, în 1912. Când Marea Britanie a declarat legea marțială și a dizolvat Adunarea Legislativă pe durata Primului Război Mondial, a condus o delegație care cerea recunoașterea reprezentanților poporului și abolirea protectoratului britanic. Deoarece le-au fost refuzate cererile, revoltele s-au înmulțit și nu s-au liniștit nici când Zaghlul, care fusese deportat în Malta, a fost adus înapoi și instalat în funcția de prim-ministru și șef al Partidului Wafd, în 1924. S-a retras din funcție după un an de tulburări violente, dar ulterior a fost președintele Camerei Deputaților, de unde a putut exercita un oarecare control asupra adepților săi.

Zagreb

Oraș, 691 724 loc. (2001), capitala Croației. A fost pentru prima dată menționat în 1093, când s-a stabilit aici un episcopat romano-catolic. În Evul Mediu, regiunea cuprindea o așezare civilă și una ecleziastică. Deși rivale până în sec. XIX, cele două așezări s-au unit după ce au început să apară o mulțime de clădiri noi și să se extindă pe câmpia râului Sava. În momentul renașterii naționale a Croației, în sec. XIX, orașul a fost deopotrivă centrul mișcării panslave și al mișcării de independență croate. În timpul războiului civil care a urmat separării Croației de Iugoslavia, în 1991, a suferit grave pierderi. Este principalul centru industrial al Croației. Este sediul Academiei de Științe și Arte și al Universității (1669).

Zagreus

În mitologia greacă, fiu al lui Zeus și al fiicei acestuia, Persefona. Zeus dorea să-l facă pe Zagreus moștenitorul său și să-i dea puteri nelimitate, dar Hera, geloasă, i-a îndemnat pe titani să omoare copilul. Aceștia l-au sfâșiat în bucăți și l-au mâncat, mai puțin inima, pe care Athena a reușit să o păstreze și să i-o ducă lui Zeus, care a înghițit-o. După aceasta, Zeus a mai avut un copil cu Semele, făcut din inima lui Zagreus, pe care l-a numit Dionysos.

Zaharia

(profet cca 520–518 î.Hr.)

Unul din cei 12 profeți minori din Vechiul Testament, ale cărui profeții sunt înregistrate în *Cartea lui Zaharia.* (Lucrarea este parte a unei cărți mai mari, a douăsprezecea, după canonul evreiesc.) Viziunea sa cuprinde reîntoarcerea evreilor în Ierusalim după exilul babilonian, reconstruirea Templului din Ierusalim și recunoașterea de către întreaga lume a Dumnezeului israeliților. Cartea sa include viziuni apocaliptice.

Zaharias, Babe Didrikson *sau* Babe Didrikson *născută* Mildred Ella Didrikson

(26.06.1914, Port Arthur, Texas, SUA – 27.09.1956, Galveston, Texas)

Atletă americană, adesea numită cea mai mare atletă a sec. XX; a excelat în mai multe sporturi: baschet, alergare, aruncare a suliței, săritură în înălțime și apoi golf. A murit în 1956, după ce fusese operată de cancer cu trei ani înainte.

zaharină

Compus organic sintetic, $C_7H_5NSO_3$, de 200–700 de ori mai dulce decât zahărul din trestie. Sărurile de sodiu sau de calciu din zaharină sunt larg utilizate ca îndulcitori în regimurile alimentare. Deși aprobată de Ministerul Sănătății, siguranța sa pentru sănătate este controversată, deoarece pare să aibă un anumit potențial carcinogen. *Vezi și* aspartam.

Zaharov, Rostislav (Vladimirovici)

(07.09.1907, Astrahan, Rusia – 15.01.1984, Moscova, URSS)

Balerin rus, coregraf, profesor și director. A studiat la Școala de Stat (inițial Școala Imperială) din Leningrad și a intrat în

trupa Baletului din Kiev în 1926. Mai târziu a realizat coregrafia pentru Teatrul Kirov și pentru multe alte companii, aplicând metoda Stanislavski, care accentuează aspectele dramatice. A fost director la Școala de Balet de la Bolșoi Teatr din Moscova între 1946 și 1949 și membru fondator al Facultății de Coregrafie de la Institutul de Teatru din Moscova în 1958.

zahăr

Compus organic dulce, incolor, care se dizolvă repede în apă și se găsește în seva plantelor cu sămânță și în laptele mamiferelor. Zaharurile sunt cei mai simpli carbohidrați. Cel mai comun este zaharoza, o dizaharidă; altele sunt glucoza și fructoza (ambele monozaharide); hidroliza zaharozei (combinație de 50:50 glucoză cu fructoză produsă de acțiunea enzimei asupra zaharozei); maltoza (formată din transformarea în malț a orzului) și lactoza (ambele dizaharide). Producția comercială a zahărului este aproape în întregime destinată alimentației.

zahăr de struguri

Vezi glucoză

zaibatsu

(*în japoneză*, clică financiară)

Mari întreprinderi capitaliste din perioada interbelică din Japonia, asemănătoare cartelurilor sau trusturilor, dar organizate de regulă în jurul unei singure familii. Un zaibatsu putea să înființeze companii în toate zonele importante din punct de vedere economic; toate zaibatsu-urile aveau propriile bănci pe care le foloseau pentru mobilizarea capitalului. După război, zaibatsu-urile au fost desființate: pachetele de acțiuni deținute de companiile-mamă au fost scoase la vânzare, iar companiile individuale au fost eliberate de sub controlul acestora. După semnarea tratatului de pace, în 1951, multe companii au început să se asocieze în ceea ce aveau să se numească grupuri de întreprinderi; acestea diferă de zaibatsu-urile inițiale prin politica de coordonare și printr-un anumit grad de interdependență financiară între membrii companiei. Termenul modern similar este *keiretsu*.

zaim

Șef politic, fie demnitar, fie persoană influentă. Termenul a fost utilizat în special în Liban, unde desemna persoanele influente din diverse comunități.

Zair

Vezi Republica Democrată Congo

Zama, Bătălia de la ~

(202 î.Hr.)

Confruntare în care romanii conduși de Scipio Africanus Maior i-au învins decisiv pe cartaginezii comandați de Hannibal, punând astfel capăt celui de-al doilea Război punic. Deoarece romanii înaintau spre Cartagina, Hannibal s-a întors din Peninsula Italică pentru a apăra orașul. A fost învins de o armată formată din romani și din numizi, sub conducerea lui Masinissa. Cartagina a cedat Spania Romei, a renunțat la cea mai mare parte a vaselor de război și a plătit tribut Romei timp de 50 de ani.

Zambezi

Fluviu în S Africii Centrale. Izvorăște în NV Zambiei, curge spre S prin E Angolei și V Zambiei, spre granița Botswanei, apoi se întoarce spre E și formează granița Zambiei cu Zimbabwe. De aici curge prin centrul Mozambicului și se varsă în canalul Mozambic la Chinde. Are aproape 3 500 km lungime; este navigabil în trei sectoare, despărțite de vârtejuri și de cascada Victoria. Drenează întreaga regiune central sudică a continentului. Printre numeroșii săi afluenți se numără Kwando, Kafue și Shire. A fost explorat de David Livingstone în anii 1850.

Zambia

denumire oficială **Republica Zambia**
anterior **Rhodesia de Nord**

Stat în S Africii Centrale, fără ieșire la mare. Suprafața: 752 614 kmp; 9 959 000 loc. (2002). Capitala: Lusaka. Populația este compusă aproape în întregime din grupuri etnice africane vorbitoare de limbă bantu. Limbi vorbite: engleză (oficială); 80 de dialecte și limbi locale. Religii: creștinism (predominant), islam, hinduism și credințe tradiționale. Moneda: kwacha. Țara este formată dintr-un ținut întins de câmpie prin care curg fluviul Zambezi (inclusiv cascada Victoria) și râurile Kafue și Luangwa. Lacul Bangweulu se află în interiorul părții de N a Zambiei, în timp ce lacurile Mweru și Tanganyika se găsesc la granița de N. Mlaștinile Bangwelu

reprezintă unele dintre cele mai mlăștinoase ținuturi din lume. Munții Muchinga la E și lanțurile muntoase de la granița de E au cel mai înalt vârf (2 200 m) din țară. În partea de SV se găsesc păduri întinse de tek. Economia Zambiei depinde foarte mult de producția și de exportul de cupru. Alte resurse minerale importante sunt plumbul, zincul, cobaltul, cărbunele și aurul. Agricultura este importantă, dar țara are și o oarecare producție manufacturieră. Este o republică cu o singură cameră legislativă; șeful statului și al guvernului este președintele. Strămoșii populației tonga au trăit în Zambia din primele secole ale mileniului II d.Hr., dar alte populații din Congo (Kinshasa) și Angola au ajuns în regiune abia în sec. XVII–XVIII. La începutul sec. XVIII s-au stabilit primele misiuni economice portugheze. În anii 1890, emisarii lui Cecil Rhodes și ai Companiei Britanice a Africii de Sud au încheiat acorduri cu majoritatea conducătorilor din Zambia. Compania a administrat regiunea cunoscută sub numele de Rhodesia de Nord până în 1924, când a intrat sub protectorat britanic. Între 1953 și 1963 a făcut parte din Federația Centrafricană a Rhodesiei și Nyasaland. În 1964 Rhodesia de Nord a devenit independentă sub numele de Republica Zambia. În anii 1990 a fost aprobat un amendament constituțional care permitea existența partidelor de opoziție. Cu toate acestea, următorii ani au fost plini de tensiuni politice și de corupție.

zambilă

Plantă aparținând genului *Endymion*, din familia *Liliaceae*, originară din Eurasia. Zambila-sălbatică (*E. nonscriptus*) și *E. hispanicus*, care au ciorchini de flori albastre, în formă de clopoțel, sunt cultivate în grădini pentru aspectul lor ornamental. Unii oameni de știință consideră aceste specii ca aparținând genului *Scilla*, din aceeași familie.

zambilă *sau* hiacint

Denumire comună pentru cele cca 50 de specii de plante mici, perene, cu bulbi, care alcătuiesc genul *Hyacinthus*, din familia *Liliaceae*, originare din zona mediteraneeană și din Africa tropicală. Sunt cultivate pentru florile lor albastre, albe sau roz, în formă de clopot, dispuse în vârful tulpinii fără frunze. Unele specii au un parfum de mosc. Zambilele sunt cultivate în grădini, ca plante ornamentale. Ele înfloresc primăvara.

zambilă-de-apă

Denumire comună pentru cele cinci specii de plante acvatice care alcătuiesc genul *Eichhornia*, familia *Pontederiaceae*, specifice mai ales zonelor tropicale din Lumea Nouă. Unele specii plutesc în apă de mică adâncime, altele sunt înrădăcinate în malurile mlăștinoase ale râurilor și lacurilor. Toate au rizomii subțiri, rădăcini ușoare, rozete de frunze pedunculate și flori sub formă de țepi sau ciorchini. Zambila-de-apă

W.H. HODGE

zambilă-de-apă sau ciuma-apelor (*Eichhornia crassipes*)

comună (*E. crassipes*) este specia cea mai răspândită. Pețiolul este buretos și umflat, iar lobii superiori ai florilor purpurii au irizări albastre și galbene. Se reproduce rapid, acoperind ca o pătură suprafețele apelor stătătoare. Este folosită ca plantă ornamentală în piscinele și acvariile din aer liber.

Zamboanga

Oraș-port, 601 794 loc. (2000), situat în V insulei Mindanao, din Filipine. A fost fondat de spanioli în 1635 ca fort și a devenit cea mai mare piață din S Filipinelor. În Al Doilea Război Mondial a fost cartierul general al japonezilor, fiind preluat de trupele SUA în 1945. Exportă cauciuc, perle, nucă de cocos și mahon și este centru de prelucrare a aramei și a bronzului. Este stațiune turistică.

Zamfir, Gheorghe

(n. 06.04.1941, Găeşti, Dâmbovița, România)

Muzician român, cântăreț la nai și compozitor, doctor în muzică (2005). A urmat liceul de muzică Dinu Lipatti din București, la clasa de nai a lui Fănică Luca, iar apoi Conservatorul din București, cu dubla specializare pedagogie și dirijorat pentru cor și orchestră (1968). S-a făcut foarte repede cunoscut, atât datorită virtuozității interpretării sale, cât și datorită inovațiilor aduse naiului (prin modificarea ambușurii și mărirea numărului de tuburi, astfel încât să poată interpreta cât mai multe melodii). De altfel, interpretările sale pline de sensibilitate au reușit să retrezească interesul pentru acest instrument muzical, unul dintre cele mai vechi din lume. A primit numeroase premii în țară, iar în anii 1960 a fost descoperit de Marcel Cellier, care studia muzica populară din E Europei, și lansat într-o carieră internațională. A susținut concerte în foarte multe țări din lume, printre care Franța, SUA, Australia, Japonia, Africa de Sud, Belgia, Elveția și Austria. În 1982 a fost nevoit să se exileze, se pare din cauza unui concert al său, pe care îl dedicase lui Dumnezeu, gest considerat un afront de către regimul comunist. După o scurtă perioadă petrecută în SUA, s-a stabilit în Franța, concertând foarte mult și înregistrând enorm, ceea ce i-a adus multe discuri de platină și de argint. A compus multe piese pentru nai, cele mai cunoscute fiind *Doina de jale* și *Doina ca de la Vișina*, compoziții pentru nai în spirit popular (1966), *Misa pentru Pace, pentru nai, cor, orgă și orchestră* (1974), *Concert pentru nai și orchestră* (1982), *Cvintet pentru nai și cvartet de coarde* (*Cvintetul Plopilor*, 1984) și *Păstorul singuratic*. De asemenea, a compus muzică de film, cea mai cunoscută partitură fiind cea de la *A fost odată în America* (Once upon a time in America), iar cea mai recentă, muzica de la *Kill Bill*. Pe lângă compoziție, Zamfir rămâne un extraordinar virtuoz al naiului, la care a interpretat, adaptându-le, atât piese din repertoriul național, cât și piese de muzică clasică, mai ales barocă (de ex. *Dublul concert în re minor pentru vioară și oboi* de Johann Sebastian Bach, înregistrat cu British Chamber Orchestra), dar și cântece din repertoriul folk sau rock. După Revoluția română din 1989, a revenit în țară și în 2001 a înființat prima catedră de nai la Facultatea de Interpretare Muzicală de la Universitatea de Muzică din București.

Zamiatin, Evgheni (Ivanovici)

(01.02.1884, Lebedian, provincia Tambov, Rusia - 10.03.1937, Paris, Franța)

Romancier, dramaturg și autor de satire rus. Inginer naval, a combinat cariera științifică cu scrisul. A fost disident permanent; bolșevic înainte de Revoluția Rusă din 1917, s-a dezis de partid după aceea. Critica ironică la adresa politicilor literare l-a ținut departe de favorurile oficiale. Cea mai ambițioasă operă a lui, romanul *Noi* (Mî, 1924; interzis în Uniunea Sovietică până în 1989), a fost primul roman antiutopic și precursorul literar al romanelor *Minunata lume nouă* (Brave New World) de Aldous Huxley și *1984* de George Orwell.

Zamora, Niceto Alcalá

Vezi Alcalaá Zamora, Niceto

zande *sau* azande

Populație din Africa Centrală care trăiește în Sudan, Congo (Kinshasa) și Republica Centrafricană. Vorbesc o limbă adamawa-ubangi din familia de limbi niger-congo. Locuiesc în gospodării îndepărtate unele de altele, trăind din agricultură și vânătoare. Există numeroase clanuri, organizate pe descendență masculină. Vrăjitoria, magia și divinația sunt trăsături importante ale vieții sociale. Populația zande numără cca 3 800 000 de oameni.

Zangwill, Israel

(14.02.1864, Londra, Anglia – 01.08.1926, Midhurst, Sussexul de V)

Romancier, dramaturg englez, lider sionist. Fiu al unor imigranți est-europeni, și-a folosit propria experiență în romanul *Copiii ghetoului* (Children of the Ghetto, 1892), care a stârnit un mare interes. Alte cărți de inspirație evreiască sunt *Regele șnorerilor* (The King of Schnorrers, 1894), un roman picaresc despre un ștrengar din sec. XVIII, și *Visătorii din ghetou* (Dreamers of the Ghetto, 1898), eseuri despre evrei renumiți. Metafora Americii ca loc al amestecului, în care diferitele naționalități sunt transformate într-o rasă nouă, reiese din piesa *Creuzetul* (The Melting Pot, 1908). Este evocat ca unul dintre primii scriitori englezi interesați de viața imigranților evrei.

Zanuck, Darryl F(rancis)

(05.09.1902, Wahoo, Nebraska, SUA – 22.12.1979, Palm Springs, California)

Producător și director de film american. A devenit scenarist pentru Warner Bros în 1924. După ce a scris scenarii pentru mai mult de 35 de filme, a devenit producător. A fost cel care a realizat trecerea la filmul sonor prin producția *Cântărețul de jazz* (The Jazz Singer, 1927). În 1933 a fondat Twentieth Century Pictures, care a fuzionat în curând cu Fox Film Corp. În calitate de director al Twentieth Century-Fox, a realizat filme precum *Fructele mâniei* (The Grapes of Wrath, 1940), *Înțelegerea* (Gentleman's Agreement, 1947) și *Viva Zapata!* (1952). Și-a dat demisia în 1956, dar mai târziu s-a întors ca președinte (1962) și a contribuit la redresarea financiară a companiei cu filme de succes ca *Ziua cea mai lungă* (The Longest Day, 1962), *Sunetul muzicii* (The Sound of Music, 1965) și *Patton* (1965). S-a retras când era președinte, în 1971.

Zanzibar

Cea mai mare insulă, 622 459 loc. (2002), din Tanzania. Este situată în Oceanul Indian, în dreptul Africii Centrale de E; are o suprafață de 1 651 kmp. Orașul Zanzibar (populație 2002: 205 870 loc.), principalul port și centru comercial al insulei, se află în partea de V. Se crede că atât Zanzibar, cât și insulele Pemba au făcut parte din continentul african. Spre sfârșitul sec. XVII a intrat sub controlul arabilor din Oman, iar în 1832, sultanul Omanului a decretat Zanzibarul capitală. În 1861, Zanzibarul a fost separat de Oman și a devenit sultanat independent. Sub sultanul Barghash (1870–1888), majoritatea teritoriilor au fost pierdute, fiind preluate de puterile europene. În 1890, britanicii și-au proclamat protectoratul asupra insulelor Zanzibar și Pemba. În 1963, sultanatul și-a recâștigat independența și a devenit membru al Commonwealthului. Sultanatul a fost abolit în 1964, fiind înființată o republică. Aceasta s-a unit ulterior cu Tanganyika, formând Republica Tanzania. Economia se bazează pe agricultură și pescuit.

Zapata, Emiliano

(08.08.1879, Anenecuilco, Mexic – 10.04.1919, Morelos)

Revoluționar mexican, apărător al săracilor de la sate. Metis, a rămas orfan la vârsta de 17 ani și a fost nevoit să-și crească frații și surorile. Și-a condus vecinii în protestele împotriva moșierilor care le acaparaseră pământurile și a încercat să le ia înapoi pământurile cu forța. A organizat o mică armată pentru a-l ajuta pe Francisco Madero să-l răstoarne pe Porfirio Díaz. Nemulțumit de ritmul reformei agrare făcute de Madero, Zapata a condus o campanie de gherilă, a luat pământul de la moșieri și l-a dat înapoi indienilor, pentru a fi administrat în sistem ejido. A fost elementul principal în înfrângerea generalului Victoriano Huerta, după ce Huerta l-a îndepărtat pe Madero și a ordonat asasinarea acestuia. Împreună cu Pancho Villa, a ocupat Ciudad de México și a început să aplice reforma pământului, dar a fost înșelat, hărțuit și ucis de forțele lui Venustiano Carranza, pe care SUA l-a recunoscut ca președinte.

Emiliano Zapata, 1912

ARCHIVO CASASOLA

Zapopan

Oraș, 910 690 loc. (2000), situat în partea central-nordică a statului Jalisco, în zona central-nordică al Mexicului. Așezat pe valea râului Guadalajara, este

centru comercial și manufacturier pentru o zonă agricolă care produce porumb, trestie-de-zahăr, bumbac, fructe și legume și unde se practică și creșterea animalelor. Apicultura și turismul contribuie la prosperitatea economică a zonei. Biserica Zapopan, din sec. XVII, este un loc de pelerinaj anual.

Zaporojie
anterior (până în 1921) **Aleksandrovsk**

Oraș, 898 000 loc. (2001), situat în SE Ucrainei, pe râul Nipru. Fortăreața Aleksandrovsk a fost construită în 1770 pentru a asigura controlul asupra cazacilor zaporojeni, al căror cartier general era situat în apropiere. Așezarea a devenit oraș în 1806. Orașul s-a mărit în timpul construcției centralei hidroelectrice de pe Nipru (1927–1932), care era atunci cea mai mare din lume. Barajul a fost distrus în Al Doilea Război Mondial, dar mai târziu a fost reconstruit de prizonieri. În Zaporojie există industrie metalurgică și constructoare de mașini.

zapotec

Populație indiană din statul Oaxaca, în S Mexicului. Civilizația antică zapotec, concentrată în Monte Albán (lângă orașul modern Oaxaca), a inventat prima scriere din America Centrală și a conceput primul calendar pe 52 de ani, împrumutat mai târziu și de alte popoare. Societatea tradițională zapotec din zilele noastre este agricolă, tehnicile de cultivare a pământului fiind rudimentare. Principalele meșteșuguri sunt olăritul și țesutul. Zapotecii sunt catolici, dar credința în spirite și mituri persistă până în zilele noastre.

Zappa, Frank *născut* Francis Vincent
(21.12.1940, Baltimore, Maryland, SUA - 04.12.1993, Los Angeles, California)

Muzician și compozitor de rock american. A crescut în California și a învățat singur să cânte la tobă și chitară. În 1964 a început să lucreze cu Soul Giants, care, în cele din urmă, a devenit The Mother of Inventions. A devenit cunoscut pentru virtuozitatea muzicală și pentru spiritul excentric de pe albumele *Freak out!* (1966), *We're Only in it for the Money* (1967), *Lumpy Gravy* (1967), *Absolutely Free* (1967), *Sheik Yerbouty* (1979) și *Jazz from Hell* (1988). Cel mai mare succes comercial l-a avut cu *Valley Girl*, melodie interpretată în duet cu fiica lui, Moon Unit.

Zara, asediul de la ~
(1202)

Episod major al celei de-a patra cruciade, primul atac asupra unui oraș creștin inițiat de o armată de cruciați. Zara (Zadarul modern, Croația), un oraș vasal Veneției, s-a răsculat și a cerut protecția Ungariei în 1186. Trecând peste obiecțiile papei Inocențiu III, venețienii au abătut cea de a patra cruciadă de la destinațiile Palestina și Egipt și, aplicând un anumit tip de presiune financiară, i-au convins pe cruciați să asedieze Zara. Orașul a capitulat curând și armata a atacat Constantinopolul în perioada 1203–1204.

Zaragosa *sau* Saragosa

Oraș, 614 905 loc. (2001), centrul administrativ al comunității autonome Aragon, din NE Spaniei. Este așezat pe malul de S al râului Ebru. Orașul celtiberic Salduba, situat în acest loc, a fost cucerit de romani la sfârșitul sec. I î.Hr., iar colonia a fost numită Caesaraugusta, de unde derivă și numele său actual. A devenit sediu episcopal în sec. III d.Hr. și a fost asediat de mauri în cca 714 d.Hr. A fost capitala Aragonului între sec. XII și XV. A suferit două asedii (1808–1809) din partea francezilor, evocate de Byron în poemul *Childe Harold*. Este un centru industrial și găzduiește, în fiecare an, Târgul Național al Comerțului. Printre clădirile remarcabile se numără biserici și palate în stil romanic și gotic. Universitatea de aici a fost fondată în 1474.

Zarathustra

Vezi Zoroastru

Zaria *anterior* Zazzau

Regat istoric și emirat tradițional în N Nigeriei. A fost fondat în sec. XI și este cel mai sudic stat din cele șapte state bakwai hausa inițiale. Islamul a fost introdus în 1456, iar primii conducători musulmani hausa au apărut la începutul sec. XVI. Un luptător songhai a cucerit Zazzau prin 1512. Până la sfârșitul secolului a fost redenumit Zaria și a intrat în declin. Între 1734 și 1804 a plătit tribut regatului Bornu. În 1804 a intrat sub stăpânirea musulmanilor fulani. Emiratele Zaria au fost create în 1835. Rămâne unul dintre cele mai mari emirate tradiționale ale Nigeriei și este printre cei mai mari producători de bumbac din lume.

Zarlino, Gioseffo

(22.03.1517, Chioggia, Republica Veneţiană - 14.02.1590, Veneţia)

Muzician și compozitor italian. În 1532 a fost hirotonisit diacon și în 1541 s-a stabilit la Veneția pentru a studia cu Adrian Willaert (cca 1490–1562), apoi a fost capelmaistru la bazilica San Marco, printre elevii lui numărându-se Vicenzo Galilei (cca 1528?–1591) și Claudio Merulo (1533–1604). În tratatul *Instituțiile armonice* (Le institutioni harmoniche, 1558) a pus problema controlului stringent al disonanței (deși acceptă și câteva intervale disonante anterioare ca fiind consonantice) și a unei aderențe mai stricte la unitatea de mod dintr-o compoziție. În *Dimonstrazioni harmoniche* (1571), a rearanjat modurile bisericești, începând cu mi în loc de do, realizând astfel creșterea relevanței tonalităților.

zaruri

Set de cuburi mici - cubul fiind numit zar -, însemnate pe fiecare fațetă cu unul până la șase puncte și folosite în jocurile de noroc, ca și în numeroase jocuri de societate, prin scuturarea și aruncarea lor la întâmplare pe o suprafață plată. Numărul obținut prin însumarea punctelor de pe suprafețele din partea de sus a zarurilor hotărăște, în funcție de regulile jocului, dacă jucătorul pierde, câștigă sau continuă să arunce. În numeroase jocuri pe tablă, zarurile determină mutările jucătorului. Zarurile se întâlnesc încă din Antichitate, în multe culturi fiind considerate magice și folosite pentru aflarea viitorului. În epoca modernă, ele sunt asociate cu jocurile de noroc, inclusiv cu barbutul.

zarzuela

Lucrare muzicală spaniolă constând din dialog, cântece, muzică corală și dansuri. Zarzuela datează din 1650, când era practicată ca distracție de societate, prima reprezentație fiind ținută la reședința regală Zarzuela de lângă Madrid. Principalul compozitor a fost Juan Hidalgo (1614–1685); printre libretiști se numără Lope de Vega și Pedro Calderón de la Barca. Pe măsură ce opera italiană creștea în popularitate, Zarzuela a adoptat aspecte ale stilului *opera seria*, dar a intrat în declin. A reînviat la începutul sec. XVIII într-un stil mai popular; a cunoscut o revigorare pe la 1840, ca satiră a vieții de zi cu zi, încorporând muzică populară, dans și improvizație. După 1940 s-au scris foarte puține lucrări noi.

Zátopek, Emil

(19.09.1922, Kopøivnice, Cehia - 22.11.2000, Praga, Republica Cehă)

Alergător ceh de cursă lungă. A câștigat prima medalie olimpică în 1948, în cursa de 10 000 m. La Jocurile Olimpice din 1952 a câștigat medalia de aur la cursele de 5 000 m, 10 000 m și la maraton. De la mijlocul anilor 1940 până în anii 1950 a realizat 18 recorduri mondiale și a deținut recordul la 10 000 m din 1949 până în 1954.

zazen

Poziție meditativă practicată în budismul zen. Discipolul stă într-o cameră liniștită, respirând ritmic și ușor, cu picioarele complet sau pe jumătate încrucișate, coloana dreaptă și capul ridicat, palmele una peste alta și ochii deschiși. Gândirea logică și analitică sunt suspendate, la fel ca și toate dorințele, legăturile și judecățile, lăsând mintea într-o stare de atenție relaxată. Această practică a fost desăvârșită de Dogen, care o considera nu doar o simplă metodă de iluminare, ci, dacă era experimentată corect, reprezenta iluminarea însăși. *Vezi și* koan.

zăcământ aluvionar

Concentrație naturală de minerale grele produsă de efectul gravitației asupra particulelor mobile. Mineralele grele, stabile chimic, sunt eliberate din roci de procesele naturale de alterare supergenă, sunt duse la vale până în cursuri de ape, unde se realizează separarea lor selectivă față de componentele mai ușoare ale matricei. Astfel, mineralele grele se concentrează în nisipuri și pietrișuri de râu sau pe plaje și constituie depozite de minereu exploatabile. Mineralele care formează astfel de zăcăminte sunt aurul, platina, casiteritul, magnetitul, cromitul, ilmenitul, titanitul, cuprul nativ, zirconul, monazitul și diverse pietre prețioase.

zămoșiță *sau* hibiscus

Denumire comună pentru cele cca 250 de specii de arbuști, arbori și plante erbacee care alcătuiesc genul *Hibiscus*, din familia *Malvaceae*, răspândite în regiunile temperat-calde și tropicale. Unele sunt cultivate

ca plante ornamentale, pentru frumusețea florilor. Hibiscusul-chinezesc-tropical sau trandafirul-chinezesc (*Hibiscus rosa-sinensis*) are flori mari, roșii, în formă de clopot. Hibiscusul-est-african (*Hibiscus schizopetalus*), un arbust cățărător, este cultivat ca plantă de apartament, în ghivece suspendate. Alte plante din acest gen sunt bama, trandafirul-lui-Sharon și multe plante cu flori cunoscute sub numele comun de nalbă.

zămoșiță (*Hibiscus rosa-sinensis*)
VEN SAMELJU

zăpadă

Formă solidă a apei, care se cristalizează în atmosferă și cade pe pământ, acoperind cca 23% din suprafața terestră, temporar sau permanent. Fulgii de zăpadă sunt formați din cristale în sistem hexagonal. Zăpada are un efect important asupra climei și a vieții umane, animale și vegetale. Prin intensificarea reflexiei radiației solare și interferența cu conducția energiei calorice terestre, provoacă o climă rece. Fiind un slab conductor termic, protejează plantele de efectele temperaturilor scăzute din timpul iernii. Pe de altă parte, dispariția târzie a zăpezii în prag de primăvară întârzie dezvoltarea plantelor.

zână

În folclor, ființă supranaturală înzestrată cu puteri magice, care intervine uneori în viețile oamenilor. Sunt prezentate fie ca având formă și înălțime umană, fie ca niște făpturi mici, de câtiva centimetri înălțime. Termenul a fost folosit pentru prima oară în Europa medievală. Poveștile cu zâne sunt răspândite în special în Irlanda, Cornwall, Țara Galilor și Scoția. Deși în poveștile moderne pentru copii ele apar ca ființe binefăcătoare, zânele din trecut erau ființe puternice și uneori periculoase, care puteau fi prietenoase, răutăcioase sau pline de cruzime, în funcție de toanele în care erau. Se crede că zânele sunt frumoase, trăiesc mult mai mult decât oamenii și nu au suflet. Uneori furau copii, lăsând alții în schimb. Se spune că aveau iubiți din lumea oamenilor, dar pentru oameni era periculos să pătrundă în ținutul zânelor, deoarece, dacă mâncau sau beau ceva de acolo, rămâneau pe vecie pe tărâmul lor. *Vezi și* leprechaun.

zbârciog

Specie de ciuperci comestibile din genurile *Morchella* și *Verpa*. Zbârciogii au o pălărie răsucită ori ciupită, forme variate și cresc în habitate foarte diverse. Specia comestibilă *M. esculenta*, care se găsește prin păduri la începutul verii, este una dintre cele mai gustoase ciuperci. Zbârciogul-clopoțel (*Verpa*), o ciupercă comestibilă, cu pălăria în formă de clopoțel, se găsește în păduri și în livezi, la începutul primăverii. Alte ciuperci asemănătoare cu zbârciogii sunt reprezentate de genurile *Gyromitra* și *Helvella*. Majoritatea speciilor de *Gyromitra* sunt otrăvitoare.

Zealand

Vezi Seeland

Zeami *sau* Seami

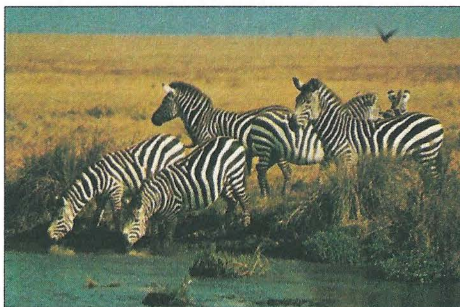
(1363, Japonia - 01.09.1443, Kyoto?)

Dramaturg și teoretician japonez al teatrului no. Sub patronajul shogunului Yoshimitsu, din familia Ashikaga, Zeami, împreună cu tatăl său, Kan'ami (1333–1384), au creat teatrul no în forma lui actuală. Lui i se atribuie în jur de 90 de piese (cele mai bune) din cele cca 230 de piese aflate în repertoriul actual. În tratatele scrise ca manuale pentru elevii lui, printre care *Fushi kaden* (1400–1418), Zeami a stabilit principii ale teatrului no care au fost respectate timp de secole.

zebră

Denumire comună pentru cele trei specii de cabaline cu dungi alternative alb cu negru, care se hrănesc aproape exclusiv cu iarbă. Zebrele au o înălțime de

LEONARD LEE RUE III
zebre-Burchell sau zebre-de-stepă, bonte-quagga (*Equus quagga*)

120–140 cm. Zebra-Burchell sau bonte-quagga (*Equus quagga*), din Africa de S, are dungi late, larg spațiate. Zebra-Grevy (*E. grevyi*) din zonele aride din Kenya, Ethiopia și Somalia are dungi înguste și abdomen alb. Zebra-mică-de-munte (*E. zebra*), din pajiștile montane uscate ale Namibiei și din V Africii de S, are în partea posterioară a corpului un model al dungilor asemănător cu o rețea. Grupurile mici de zebre, alcătuite dintr-un armăsar, câteva iepe și mânji, se pot integra în turme mai mari, dar își păstrează identitatea.

zebu

Vezi brahman

zeciuială

Impunere a zece la sută din veniturile cuiva pentru scopuri religioase. Acest obicei este menționat în Vechiul Testament și a fost adoptat de biserica creștină occidentală. Din sec. XVI a fost reglementată printr-o lege ecleziastică și întărită în Europa printr-o lege laică din sec. XVIII. După Reformă, zeciuiala a continuat să fie colectată, atât în beneficiul Bisericii Catolice, cât și al celei protestante. A fost ulterior abrogată în Franța (1789), Irlanda (1871), Italia (1887) și Anglia (1936). În Germania, cetățenii trebuie să plătească o taxă pentru Biserică prin impozitul pe venit, banii fiind apoi trimiși către biserica de care aparțin. Acest obicei nu a fost niciodată reglementat de lege în SUA, dar anumite secte (de ex. mormonii) îl cer, iar membrii altor comunități religioase pot contribui voluntar. Zeciuiala nu a fost acceptată niciodată în Biserica Ortodoxă.

Zedillo (Ponce de León), Ernesto

(n. 27.12.1951, Ciudad de México, Mexic)

Președinte al Mexicului (1994–2000) S-a născut într-o familie de muncitori; a devenit membru al partidului de guvernământ din Mexic în 1971 și a obținut doctoratul în economie la Universitatea Yale. Ca secretar de stat în Ministerul Prognozei și al Bugetului, a reușit să țină sub control uriașa datorie externă, a redus inflația și a echilibrat bugetul. Ales președinte după asasinarea candidatului PRI, Luis Donaldo Colosio, a întreprins reforme de reducere a sărăciei și a corupției și a continuat democratizarea sistemului electoral. Devalorizarea peso-ului în 1994 a condus la o criză economică pe care țara a traversat-o cu ajutorul masiv al SUA. O revoltă în Chiapas a afectat administrația, care a fost învinuită de încălcări ale drepturilor omului în această regiune.

Zee, James Van Der

Vezi James Van Der Zee

Zeeman, efectul ~

Scindare a liniei spectrale (*vezi* spectru) în două sau mai multe linii de frecvențe diferite. Efectul se produce când sursa de lumină este plasată într-un câmp magnetic. Acest fenomen a ajutat la identificarea nivelurilor energetice în atomi; este, de asemenea, un mod de a studia nucleii atomici, rezonanța paramagnetică a electronului (*vezi* rezonanță magnetică) și de a măsura câmpul magnetic al Soarelui sau al altor stele. Acest efect a fost descoperit în 1896 de Pieter Zeeman (1865–1943), care a primit cel de-al doilea Premiu Nobel pentru fizică împreună cu Hendrick Antoon Lorentz (1902), autorul ipotezei că un câmp magnetic influențează frecvența luminii emise.

Zefat

Oraș, 25 257 loc. (2000), situat în N Israelului. Așezat în apropierea lacului Tiberiada, este unul din cele patru orașe sfinte ale iudaismului. A fost fortificat în sec. I d.Hr. de Flavius Josephus, iar în Evul Mediu, de cruciați. A fost centrul unei importante școli de misticism (*vezi* Cabbala) în sec. XVI, iar în 1948 a fost înglobat în statul Israel modern. În prezent este un loc preferat de artiști; economia se bazează pe industria ușoară și pe turism.

Zeffirelli, Franco

născut **Gianfranco Corsi**

(n. 12.02.1923, Florența, Italia)

Regizor italian, producător și scenarist. În 1946 s-a alăturat companiei lui Luchino Visconti, Morelli-Stoppa Co., ca actor și regizor. După ce a fost asistentul lui Visconti în câteva filme, printre care *La terra trema* (1948), s-a dedicat scenografiei. Cele mai importante producții de operă, notabile pentru regia de scenă, încep cu *Italianca în Alger* (1952–1953) și continuă cu *Lucia di Lammermoor* (1959) și *Boema* (1963, 1981); a regizat filme cum ar fi *Traviata* (1983) și *Otello* (1986). Printre alte filme se numără *Îmblânzirea scorpiei* (1967), *Romeo și Julieta* (1968), *Iubire fără*

sfârşit (1981), *Jane Eyre* (1996) şi *Ceai cu Mussolini* (1999).

Zeiss, Carl
(11.09.1816, Weimar, Thuringia – 03.12.1888, Jena)

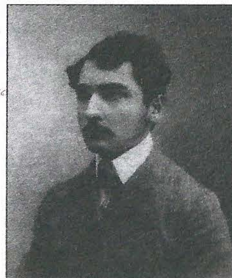
Industriaş german. În 1846, Carl Zeiss a deschis un atelier pentru producerea de microscoape şi alte instrumente optice. Mai târziu, a încheiat o relaţie de parteneriat cu fizicianul şi matematicianul Ernst Abbe (1840–1905). Chimistul Otto Schott a inventat pentru companie peste o sută de noi tipuri de lentile optice şi numeroase tipuri de sticlă termorezistentă. După moartea lui Zeiss, Abbe a donat firma şi acţiunile pe care le deţinea Fundaţiei Carl Zeiss; în 1923, Schott şi-a donat şi el acţiunile aceleiaşi fundaţii.

Zelea-Codreanu, Corneliu *supranumit* Căpitanul *născut* Cornelius Zelinski
(13.09.1899, Iaşi, România – 30.11.1938, lângă Bucureşti)

Lider charismatic al mişcării naţionalist-creştine din România interbelică, om politic de extremă dreaptă şi unul dintre principalii ideologi ai curentului naţionalist extremist din România. A absolvit Liceul Militar Mănăstirea Dealul şi Facultatea de Drept din Iaşi. Studiile militare, completate de Şcoala Militară de Infanterie, precum şi participarea, înainte de vârsta legală pentru înrolare, la Primul Război Mondial, i-au imprimat ideea de ordine, disciplină şi onoare, pe care le-a dus până la extrem, militând pentru transformarea României într-un stat naţionalist după modelul Mussolini. A fost fondatorul, organizatorul şi conducătorul unei serii de organizaţii de orientare fascistă, denumite Liga Apărării Naţional-Creştine (1923), Legiunea Arhanghelul Mihail (1927), Garda de Fier (1930) şi Partidul Totul pentru Ţară (1935), toate cu un puternic fond antisemit şi antidemocratic, cunoscute şi sub numele generic de Mişcarea Legionară. Practicând un discurs naţionalist cu tente mistice şi reclamând din partea adepţilor o supunere totală, Zelea-Codreanu a reuşit să adune în jurul său numeroşi tineri români. Mai mult, componenta de românism şi cea filozofic-creştină a acestei mişcări au raliat în jurul ei mulţi intelectuali marcanţi ai epocii şi mulţi preoţi ortodocşi. Totuşi, pe măsură ce tendinţele extremiste s-au accentuat, mulţi dintre ei s-au detaşat de mişcare şi au adoptat atitudini mai moderate. Mişcarea legionară pe care a condus-o Corneliu Zelea-Codreanu se face vinovată de asasinarea unor personalităţi politice ale vremii, printre care Armand Călinescu şi G. Marinescu, precum şi a istoricului Nicolae Iorga. Condamnat pentru calomnie (1938), Zelea-Codreanu a fost asasinat împreună cu alţi legionari, din ordinul regelui Carol II, în drum spre închisoarea Jilava. *Vezi şi* Horia Sima.

Zeletin, Ştefan *născut* Ştefan Motăş
(19.06.1882, Burdusaci, Bacău, România – 20.07.1934, Bucureşti)

Filozof, sociolog, economist şi scriitor român, unul dintre gânditorii importanţi ai perioadei interbelice. Provenea dintr-o veche familie de răzeşi şi cărturari, numărând printre strămoşi chiar un episcop de Roman (sec. XVIII). În 1906 şi-a obţinut licenţa la Facultatea de Litere din Iaşi, cu specializarea filozofie şi filologie clasică, iar în 1914 a susţinut doctoratul la Universitatea din Erlangen, Germania (primind calificativul magna cum laude). A fost iniţial profesor de limba germană la Bârlad (1909–1920), apoi la liceul Mihai Viteazul din Bucureşti (1909–1927). Din 1927 a devenit profesor la Universitatea din Iaşi, la Catedra de introducere în filozofie şi istoria filozofiei vechi şi medievale, creată anume pentru el. Primul volum pe care l-a publicat este *Evanghelia Naturii* (1915). Axate pe studierea burgheziei române care era considerată o clasă în formare, la noi, cărţile sale au avut o foarte mare influenţă în epocă. Orientarea lui, mai degrabă antitradiţionalistă, se poate observa în volumul *Burghezia română, originea şi rolul ei istoric* (1925). Pornind de la constatarea că România era încă foarte înapoiată, el susţinea industrializarea ţării şi, în consecinţă, ruperea de tradiţia eminamente agrară cu care se mândreau intelectualii tradiţionalişti ai epocii. Scopul acestei ruperi de trecut era, evident, ca progresul să aibă loc în mod real şi în toate straturile societăţii. Deşi teoria sa a

Ştefan Zeletin

fost criticată de tradiționaliști, ea a fost considerată o direcție de gândire extrem de importantă de către marii intelectuali ai epocii. Din punctul de vedere al sociologiei, el s-a întors către determinism, respingând abordarea idealistă a fenomenelor sociologice, care prima în epocă, și a precizat că organismele burgheze au apărut ca urmare a transformărilor sociale. De asemenea, a fost preocupat și de doctrinele politice, dovedindu-se și aici un deschizător de drumuri. În celebra sa lucrare *Neoliberalismul. Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române* (1927) a susținut transformarea capitalismului pe baze liberale, nicidecum socialiste, așa cum mulți încercau să demonstreze, în epocă. Cu toate acestea, nu era foarte îndepărtat de ideile de sorginte socialistă, afirmând că, după consumarea liberalismului primar, libertatea devine o funcție socială, iar intervenționismul de stat – lege în evoluția societății. Poate cea mai cunoscută scriere a sa este însă *Din țara măgarilor. Însemnări* (1916), un pamflet amar despre români, în care, pe urmele lui Ion Luca Caragiale, inventariază defectele concetățenilor săi. Contemporanii l-au apreciat la justa valoare, considerându-l un element însemnat în gândirea românească. Totuși, în perioada comunistă, scrierile sale au intrat într-un con de umbră, el fiind redescoperit relativ de curând de către elitele intelectuale române.

Zemes mate

În religiile baltice, aspect feminin al naturii și sursă a întregii vieți. Împreună cu Dievs, stimulează și protejează forța vitală. La începutul fiecărei sărbători, îi sunt închinate libații de bere. În cinstea ei, se îngropau în pământ, se vărsau în lacuri și râuri sau se agățau în copaci ofrande de pâine, bere și ierburi. Atribuțiile sale au fost preluate mai târziu de semizei ai pădurii, ai câmpurilor, ai pietrelor și ai animalelor și, în epoca creștină, de Fecioara Maria.

zemstvă

Adunare rurală în Imperiul Rus. Înființată de țarul Aleksandru II în 1864 pentru a oferi servicii sociale și economice, a fost un început de influență liberală în Rusia imperială. Adunările, formate la nivel de district și provincie, erau alcătuite din reprezentanții proprietarilor de pământ și ai țăranilor din comune și sate. Ele au extins educația, au îmbunătățit drumurile și sistemul sanitar. Din 1890 au luptat pentru reforme constituționale și au stimulat activitatea revoluțiilor ruse din 1905 și 1917 (*vezi* Revoluția Rusă din 1905, Revoluția Rusă din 1917). Au fost desființate după venirea bolșevicilor la putere. Termenul zemstvă se referă și la o instituție fiscală din sec. XVI.

zen

Importantă școală a budismului care susține că transmite experiența iluminării săvârșite de Buddha Gautama. Apărut sub numele de Chan în China în sec. VI d.Hr. (introdus de Bodhidharma), avea două școli, Școala de Sud, care susținea iluminarea imediată, și Școala de Nord, care credea într-o iluminare treptată. Doar Școala de Nord a supraviețuit până în sec. VIII d.Hr. Zen s-a dezvoltat în Japonia în sec. XII și a avut o priză semnificativă în Occident spre sfârșitul sec. XX. Zen propovăduiește ideea că dobândirea iluminării este înnăscută, dar este în stare latentă din cauza ignoranței. Aceasta este activată nu prin studiul cărților sfinte, prin săvârșirea serviciului divin, prin rituri, ceremonii sau venerarea unor imagini, ci prin ideea trecerii dincolo de granițele gândirii logice pământești. Metodele sunt diferite, în funcție de școli, și sunt zazen în Școala Soto, koan în Școala Rinzai sau invocarea necontenită a lui Buddha Amida în Școala Obaku. *Vezi* Amitabha.

Zend-Avesta

Vezi Avesta

Zeng Guofan *sau* Tseng Kuo-fan

(26.11.1811, Xiangxiang, provincia Hunan, China – 12.03.1872, Nanjing)

Conducător militar chinez, având cel mai important rol în înăbușirea răscoalei Taiping, amânând astfel căderea dinastiei Qing. Trecând examenele dure ale sistemului de examinare chinez, Zeng a intrat la Academia Hanlin și a lucrat ca funcționar. În 1852 i s-a cerut să contribuie la lupta împotriva rebelilor Taiping, care ajunseseră pe valea fluviului Chang (Yangtze) și amenințau înseși existența dinastiei. Armata imperială fiind slabă numeric, Zeng a organizat miliții locale împreună cu membri ai micii nobilimi. Armata sa a pus stăpânire pe zonele cu provizii ale rebelilor din partea superioară

a fluviului Yantze, iar în 1864 a atacat și capturat capitala acestora, Nanjing. În 1865 a fost din nou chemat să contribuie la suprimarea revoltei Nian; un an mai târziu a solicitat ca Li Hongzhang să preia comanda campaniei. *Vezi și* Zhang Zhidong.

Zenger, John Peter

(1697, Germania – 28.07.1746, New York, New York, SUA)

Tipograf și ziarist american de origine germană. A emigrat din Germania la New York la vârsta de 13 ani și a fost ucenic la un tipograf înainte de a-și întemeia propria afacere tipografică, în 1726. În 1733 a început să publice *New York Weekly Journal*. A fost arestat pentru calomnie în 1734, din cauza atacurilor sale împotriva politicii duse de guvernatorul pentru colonii, dar a fost achitat pentru că acuzațiile sale erau întemeiate (un punct de referință în cazurile de calomnie din acele timpuri), reprezentând astfel o primă victorie importantă a libertății presei în coloniile britanice din America de Nord.

Zenobia

nume complet **Septimia Zenobia**

(m. după 274 d.Hr.)

Regină a coloniei romane Palmyra (267?–272 d.Hr.). Soțul său, un conducător roman din Palmyra, a fost asasinat după ce a recucerit mai multe teritorii estice romane de la perși. Ea a devenit regenta fiului ei, dar s-a autoproclamat regină. În 269 d.Hr. a ocupat Egiptul și o mare parte din Asia Mică și și-a declarat independența față de Roma. Aurelian i-a învins trupele și a asediat Palmyra; a fost capturată împreună cu fiul ei și dusă la Roma (272 d.Hr.), unde a fost purtată în triumful organizat pentru Aurelian (273 d.Hr.).

Zenobia, portret bust; Muzeul Vaticanului, Roma

ANDERSON-GIRAUDON DIN ART RESOURCE, NEW YORK

Zenon *născut* Tarasicodissa

(/?/, Isauria, Dioceza de Est – 09.04.491 d.Hr.)

Împărat al Imperiului Roman de Răsărit (474–491 d.Hr.). Conducător militar; s-a căsătorit cu fiica împăratului Leon I (cca 466 d.Hr.), iar fiul lor a domnit pentru puțin timp sub numele de Leon II (474 d.Hr.). La moartea prematură a fiului său, Zenon a devenit împărat. A fost obligat să fugă în Isauria pentru a scăpa de o lovitură de stat, dar s-a întors la Constantinopol în 476 d.Hr. A făcut pace cu vandalii în Africa, a înăbușit revolta din Asia Mică (484 d.Hr.) și i-a convins pe ostrogoți să părăsească Imperiul de Răsărit prin încoronarea lui Teodoric ca rege al Italiei (489 d.Hr.). Căutând să reconcilieze creștinismul ortodox cu monofizismul (*vezi* erezie monofizită), a provocat schisma cu Roma (484–519 d.Hr.).

Zenon, paradoxurile lui ~

Argumente pe baza cărora Zenon din Elea a susținut doctrina lui Parmenide, potrivit căreia Ființa adevărată este unică și imuabilă. Argumentele lui Zenon erau menite să discrediteze credința în pluralitate și în mișcare, idei care nu concordau cu doctrina lui Parmenide. Cele mai cunoscute argumente ale sale sunt cele care contestă realitatea mișcării. Unul dintre ele pornește de la faptul că un corp în mișcare poate ajunge într-un anumit punct doar după ce a parcurs jumătate din distanță. Dar înainte de a traversa jumătatea, trebuie să parcurgă jumătate din jumătatea inițială și tot așa la nesfârșit; în consecință, destinația nu poate fi atinsă.

Zenon din Cition

(335 î.Hr., Cition, Cipru – 236 î.Hr., Atena)

Filozof grec, fondator al stoicismului. A participat la prelegerile cinicilor din Teba (la sfârșitul sec. IV î.Hr.), la cele ale lui Stilpon din Megara (380–300 î.Hr.) și ale Academiei, înainte de a începe să predea la Stoa Poikile (Porticul pictat), de unde vine și numele filozofiei sale. Sistemul său include logica și teoria cunoașterii, fizica și etica. Afirmă că fericirea se află în concordanță cu voința rațiunii divine, care guvernează universul. În logică și teoria cunoașterii a fost influențat de Antisthenes (cca 445–365 î.Hr.) și de Diodorus Cronus (sec. IV î.Hr.), iar în fizică, de Heraclit. S-au păstrat doar câteva citate din numeroasele sale opere.

Zenon din Elea

(495–430 î.Hr.)

Filozof și matematician grec. A fost numit de către Aristotel „inventatorul dialecticii".

Este foarte cunoscut pentru paradoxurile sale (*vezi* paradoxurile lui Zenon). Ca elev și prieten al lui Parmenide, și-a asumat obligația de a răspunde celor care considerau că monismul lui Parmenide era inconsecvent. A încercat să demonstreze că supoziția potrivit căreia există o pluralitate de lucruri în timp și spațiu aduce cu sine numeroase contradicții.

zeolit

Mineral aparținând familiei de silicați de aluminiu hidratați care au o structură reticulară, cu cavități interconectate ocupate de cationi metalici, adică ioni încărcați pozitiv (în general de sodiu, potasiu, magneziu, calciu și bariu) și molecule de apă. Libertatea de mișcare a ionilor și a apei din structură permite deshidratarea reversibilă și schimbul de cationi, proprietăți utilizate, printre altele, la dedurizarea apei și pentru sitele moleculare necesare controlului poluării.

zepelin

Tip de dirijabil rezistent, de felul celui proiectat de constructorul german Ferdinand, graf (conte) von Zepelin (1838–1917). Are forma unei trabuc, legat și acoperit cu un cadru susținut de alveole interioare umplute cu gaz, dedesubtul căruia atârnă două nacele cu un motor propulsat de două elice. Primul zepelin a zburat în 1900. În Primul Război Mondial, zepelinele au fost folosite de germani ca bombardiere. În 1928, dirijabilul *Zeppelin* a inaugurat cursele transatlantice care au continuat până în 1937; s-au înregistrat 590 de zboruri; în urma dezastrului dirijabilului Hindenburg nu s-au mai făcut astfel de zboruri.

zero

Număr și cifră de mare importanță în matematică. Orice număr adunat cu zero rămâne același și orice număr înmulțit cu zero este zero. În cele mai multe sisteme numerice inversul este adevărat – adică, dacă produsul a două numere este zero, cel puțin unul din ele este egal cu zero. Această ultimă proprietate este fundamentală pentru soluția majorității covârșitoare a problemelor din matematică. Împărțirea cu zero este nedefinită; eforturile de a rezolva astfel de împărțiri au dus la calcul. Diversele semne de punctuație au fost folosite mai întâi în Mesopotamia, în cca 700 î.Hr., pentru a indica un spațiu gol în notația pozițională, dar niciodată la sfârșitul numărului – diferența dintre, să zicem, 78 și 780 trebuia înțeleasă din context. Ptolemeu a fost primul care a folosit O, sau litera grecească omicron „o", pentru a umple un spațiu gol, inclusiv la sfârșitul unui număr, pentru a exprima datele în sistemul sexagezimal babilonian din tratatul lui de astronomie *Almageste* (cca 130 d.Hr.). Cifrele indo-arabe și folosirea lui zero ca număr s-au dezvoltat în sec. VI–IX d.Hr. în India. Apoi, zero a ajuns în Europa pe drumul negoțului: India, China, lumea islamică și, în final, Europa.

Zero

denumire completă **Mitsubishi A6M Zero**

Avion de luptă japonez din Al Doilea Război Mondial. Avea un singur loc, era monoplan și avea aripile lăsate; a fost construit de Mitsubishi și introdus în 1940 la a 2 600-a aniversare a încoronării primului împărat legendar al Japoniei, Jimmu; a fost denumit după celebrarea „anului-zero". Atingea o viteză maximă de 565 km/h la o înălțime de 6 000 m. Când a apărut, putea să doboare orice alt avion pe care îl întâlnea; luptătorii aliați nu l-au putut înfrânge până în 1943. Multe avioane Zero au devenit kamikaze în lunile care au precedat încheierea războiului.

zero absolut

Temperatură la care un sistem termodinamic (*vezi* termodinamică) are cea mai scăzută energie, 0 grade kelvin (K). Aceasta corespunde cu –459,67°F sau cu –273,15°C și este, teoretic, cea mai scăzută temperatură pe care o poate atinge un sistem. Un gaz la o presiune constantă se contractă pe măsură ce temperatura scade. Un gaz perfect atinge volum zero la zero absolut. Un gaz real se condensează în lichid sau solid la o temperatură mai mare de zero absolut. La zero absolut, energia moleculară a sistemului este minimă și nu dispune de energie transferabilă altor sisteme. Scara de temperatură Kelvin are zero absolut ca punct zero și unitatea de măsură fundamentală este gradul kelvin.

Zeroual, Liamine

(n. 03.07.1941, Batna, Algeria)

Președinte al Algeriei (1994–1999). După ce a primit educație militară, a fost ridicat în grad, devenind comandantul-șef

al forțelor terestre în 1989 și ministru al apărării în 1993. În 1994 a fost numit președinte interimar de Înaltul Consiliu al Statului, dominat de militari, care preluase conducerea guvernului după anularea alegerilor din 1992 și asasinarea președintelui Muhammad Boudiaf. A fost ales pentru un mandat complet în 1995, dar a fost înlocuit în 1999 de Abdelaziz Bouteflika.

zestre

Bani, bunuri sau proprietate pe care o femeie le aduce soțului la căsătorie. Zestrea are o istorie lungă în Europa, Asia de S, Africa și alte părți ale lumii. Una dintre funcțiile de bază ale zestrei este s-o păzească pe tânăra femeie de tratamentul abuziv al soțului, fiindcă zestrea era adusă ca un cadou condiționat, pentru a-l ajuta pe soț să-și respecte responsabilitățile asumate prin căsătorie, fiindcă zestrea îl ajută să stabilească o gospodărie; zestrea este menită s-o ajute pe soție, în caz că soțul moare, și să despăgubească rudele soțului pentru că au adus daruri miresei. În Europa, zestrea se folosea pentru a crește averea familiilor deja bogate, astfel formându-se puternice alianțe politice. În sec. XIX și XX, zestrea, așa cum era înainte, a dispărut din Europa. Practica aceasta s-a extins în Asia de S. În anumite cazuri, zestrea insuficientă sau rătăcită pe drum a transformat miresele în victime ucise de soți sau de rudele acestora, practica fiind cunoscută ca „arderea miresei" sau „moartea zestrei".

Zetkin, Clara *născută* Clara Eissner

(05.07.1857, Wiederau, Saxonia - 20.06.1933, Arhanghelskoie, Rusia, URSS)

Conducătoare comunistă germană. A intrat în Partidul Social Democrat în 1881 și, mai târziu, s-a căsătorit cu un revoluționar rus în exil, Ossip Zetkin (1848–1889). Din 1892 a editat un ziar al femeilor socialiste, *Die Gleichheit,* la Stuttgart. A fost prietenă cu Vladimir Ilici Lenin și cu Rosa Luxemburg; a fost cofondatoarea grupării spartaciștilor (1916) și mai târziu a intrat în noul Partid Comunist din Germania. În 1921 a fost aleasă în prezidiul celei de-a treia Internaționale (*vezi* Comintern). Influența ei s-a diminuat după moartea lui Lenin, în 1924.

Zeus

În mitologia greacă, zeitatea cea mai puternică din Panteon, zeu al cerului și al fenomenelor naturale violente. Îi corespunde lui Iupiter în mitologia romană. Zeus era privit ca stăpânul tunetului, al fulgerului, al ploii, al vântului, iar arma lui era fulgerul. Fiu al lui Cronos și al Rheei, a fost ursit să-l detroneze pe tatăl său. A împărțit stăpânirea pământului cu frații lui, Poseidon și Hades. Stăpân al cerurilor, Zeus i-a condus pe ceilalți zei în lupta împotriva titanilor. De pe Muntele Olimp împărțea dreptate și era protectorul tuturor. Cunoscut pentru aventurile sale amoroase, sursă de permanentă discordie cu soția sa, Hera, a avut multe aventuri cu femei muritoare și cu zeițe, zămislind mulți copii, cum ar fi Apollo, Ares, Artemis, Athena, Dionysos, Elena și Persephona. În artă a fost reprezentat ca un bărbat în puterea vârstei, cu barbă și plin de demnitate.

Zeus azvârlind un trăsnet, statuetă din bronz de la Dodona, Grecia, începutul sec. V î.Hr.; Muzeul Național din Berlin, Germania

MUZEUL NAȚIONAL DIN BERLIN, DEPARTAMENTUL ANTICHITĂȚI

zeu și zeiță

Termeni generici care desemnează făpturi venerate în religiile politeiste antice și moderne. Există zeități ale fenomenelor terestre sau celeste, precum și zeități asociate unor valori umane, unor ocupații specifice timpului liber (de ex. vânătoarea, artele) sau unor instituții (de ex. căsătoria). Legendele spun că zeii sau zeițele pot să moară, dar de regulă sunt nemuritori, iar puterile lor sunt întotdeauna superioare celor ale oamenilor. De cele mai multe ori aceste făpturi sunt descrise în termeni specific umani. Ei au aceleași defecte, gânduri și sentimente ca și oamenii. *Vezi și* politeism.

Zeuxis

(sfârșitul sec. V î.Hr. - începutul sec. IV î.Hr., Heracleea, Magna Graecia)

Pictor grec. Deși nici una dintre operele lui nu a supraviețuit, stilul și subiectele abordate au fost descrise de scriitorii antici. A inițiat o formă de pictură în care încerca să dea iluzia realității, prin folosirea umbrei care producea un clarobscur. Se pare că era pictor de șevalet, nu de suprafețe mari. Prefera compozițiile mici, adesea cu o singură figură; subiectele predominante

erau zeii, eroii și figurile generice, cum ar fi femeie bătrână, atlet sau natură moartă.

zgârie-nori

Clădire foarte înaltă, cu multe etaje. La început, termenul s-a aplicat clădirilor cu 10–20 de etaje, dar în prezent le descrie pe cele care depășesc 40–50 de etaje. James Bogardus (1800–1874) a construit în New York (1848) prima clădire de acest gen, Cast Iron Building („fierul de călcat"), cu o structură de metal rigidă, care asigura principala susținere pentru etajele superioare și acoperiș. Îmbunătățirea procesului Bessemer de fabricare a oțelului, material mai ușor și mai rezistent decât fierul, a făcut posibilă construirea clădirilor foarte înalte. Clădirea Casei de Asigurări Co (1884–1885), a lui William le Baron Jenney (1832–1907), a fost prima clădire înaltă pe schelet metalic. Zgârie-norii au o infrastructură susținută de o fundație rezistentă, făcută pe piloni sau chesoane aflate sub nivelul solului, și o structură supraterană alcătuită din coloane și grinzi și din pereți fără rol de susținere prinși de cadrul structural. S-au inventat mai multe sisteme de tubulaturi și fascicule metalice (contravântuirile) pentru a face zgârie-norii rezistenți la vânt lateral sau la forțele seismice. Sistemul cu tuburi fasciculate, dezvoltat de Fazlur Khan (1928–1982), folosește tuburi de oțel strânse în fascicul pentru a genera coloane extrem de rigide și a fost folosit pentru a construi unele dintre cele mai înalte clădiri din lume (de ex. turnul Sears). Proiectarea și decorarea au trecut prin câteva stadii: Louis Sullivan a pus accentul pe verticalitate; firma McKim, Mead & White (*vezi* Charles F. McKim, Stanford White) a promovat neoclasicismul. Stilul internațional s-a potrivit ca o mănușă acestui tip de clădire. Reprezentând la început o formă arhitecturală comercială, zgârie-norii au dobândit și utilizare rezidențială.

zglăvoacă *sau* cap-de-taur *sau* scorpion-de-mare

Denumiri comune pentru cele cca 300 de specii (familia *Cottidae*) de pești inactivi, care trăiesc pe fundul apei, întâlniți în special în regiunile nordice. Scorpionii-de-mare sunt subțiri, de formă conică, și au unul sau mai mulți țepi pe suprafața operculelor (înotătoare pectorale mari, în formă de evantai, și tegument neted sau țepos). Capul este, de obicei, mare și greu. Majoritatea speciilor trăiesc în apele marine puțin adânci, dar există și unele în ape mai adânci și altele în ape dulci. Unele specii cresc până la 60 cm în lungime. Degetul-morarului (*Cottus gobio*), comun în lacurile și râurile europene, are doar 10 cm lungime. Alte specii de *Cottus* se întâlnesc în Asia și America de Nord.

zgomot

Sunet nedorit care este în mod intrinsec supărător sau care interferează cu alte sunete care sunt ascultate. În electronică și teoria informației, zgomotul se referă la semnale întâmplătoare, neprevăzute și nedorite, sau la schimbările în semnale, ce acoperă conținutul dorit de informații. La radio, acest zgomot se numește *static*, în televiziune se numește *snow* (*în engleză*, zăpadă). Zgomotul alb este un semnal complex sau un sunet care acoperă întreaga arie de frecvențe constituente sau tonuri, fiecare dintre ele având intensitate egală.

zgură

Produs secundar rezultat din topire, sudură și în urma altor procese metalurgice sau de ardere, compus din impurități ale metalelor sau minereurilor tratate. Constă, în cea mai mare parte, din oxizi combinați (din sulf, fosfor, siliciu), din cenușă și produse rezultate în urma reacțiilor din timpul arderii și din substanțele de topire, precum carbidul. În timpul topirii sau prelucrării, zgura plutește la suprafața metalelor în stare lichidă, protejându-le de oxidarea (*vezi* oxidoreducere) datorată atmosferei și păstrându-le curate. Zgura se răcește într-un agregat brut folosit pentru anumite betoane. Este utilizată în construcția drumurilor, ca balast și ca fertilizator fosfatic.

Zhang Daoling *sau* Chang Tao-Ling

(34? d.Hr., Pei, provincia Jiangsu, China – 156? d.Hr., Hanzhong)

Fondator și primul patriarh al taoismului chinez. A compus o operă taoistă care a atras mulți discipoli chinezi și din grupurile indigene din Sichuan. La fel ca și contemporanii săi taoiști, promitea longevitate și nemurirea fizică, dar, spre deosebire de alții, accentua importanța organizării religioase. A fondat mișcarea celor Cinci Măsuri de Orez. Zang, împreună cu fiul

și nepotul lui, sunt cunoscuți drept Cei Trei Zang. În timp ce Tao-te ching era textul de bază, comentariile Xing'er ale lui Zhang l-au adaptat ca să corespundă nevoilor bisericii.

Zhang Heng *sau* Chang Heng
(78 d.Hr. - 139 d.Hr.)

Matematician, astronom și geograf chinez. Se pare că seismoscopul său de înregistrare a cutremurelor avea o formă cilindrică, cu opt capete de dragon aranjate în jurul circumferinței, fiecare cu câte o minge în gură. Dedesubt erau opt broaște, fiecare așezată sub capul unui dragon. Când avea loc un cutremur, o minge cădea în gura broaștei, producând un zgomot.

Zhang Juzheng *sau* Chang Chü-cheng
(1525, Jiangling, provincia Hubei, China - 1582, Beijing)

Puternic ministru chinez al dinastiei Ming, sub împărații Longqing și Wanli. Conducerea sa înțeleaptă și politicile sale externe și economice ferme au făcut ca dinastia Ming să atingă înflorirea maximă în timpul în care el a deținut funcția de ministru. Se spune despre el că a centralizat guvernul, limitând anumite privilegii speciale, și a redus impozitele pe pământ.

Zhang Yimou
(n. 14.11.1950, Xi'an, China)

Regizor de film chinez. Și-a început cariera în film ca proiecționist și a lucrat la filmul lui Chen Kaige, *Pământul galben* (1983), ceea ce l-a ajutat să lanseze „a cincea generație" - producători care au redat filmelor chinezești senzualitatea și emoția. A debutat ca regizor cu filmul *Sorgul roșu* (Hong Gao Liang, 1957) în care Gong Li a jucat într-un rol ce i-a adus consacrarea. A fost remarcat pentru priceperea lui tehnică; a regizat filme ca *Judou* (1990), *Lampioanele roșii* (Da hongdenglong gaogao gua, 1991), *Povestea lui Qiu Ju* (Qin Ju da Guansi, 1992) *A trăi* (1994) și *Triada din Shanghai* (Yao a yao yao dao Waipo qiao, 1995).

Zhang Zai *sau* Chang Tsai
(1020, Chang'an, China - 1077, China)

Filozof realist din dinastia Song. A fost fiul unui magistrat; a studiat budismul și taoismul, înainte de a se inspira din clasicii confucianiști. În *Disciplina corectă pentru începători* (Cheng Meng), declară universul o unitate cu o multitudine de aspecte și întreaga existență, o eternă integrare și dezintegrare. *Ren* (umanitatea) este virtutea de bază, iar moralitatea constă în a-ți face datoria ca membru al societății și al universului.

Zhang Zhidong *sau* Chang Chih-tung
(02.09.1837, Xingyi, provincia Guizhou, China - 04.10.1909)

Clasicist chinez și unul dintre cei mai importanți reformatori ai timpului său. Din 1862 până în 1882 a fost director în învățământul școlar; în perioada 1882–1907 a devenit conducător național. A susținut-o pe împărăteasa văduvă Cixi, care l-a favorizat prin diverse promovări. Fiind preocupat de reîntinerirea Chinei, a căutat o cale de supraviețuire a acesteia într-o lume nouă, în care trebuia să se acomodeze cu cultura occidentală, dar păstrând obiceiurile tradiționale. Lansarea primei oțelării în China a fost un eșec, dar mai târziu a construit o linie de cale ferată de la Hankou până aproape de Beijing și a fondat o monetărie, tăbăcării, fabrici de țiglă, de mătase, de hârtie, de bumbac și de lână. Ca răspuns la înfrângerea Chinei în Războiul sino-japonez, Zhang și-a îndreptat atenția asupra educației, încurajând studiile studenților chinezi în străinătate, înființarea unui sistem de învățământ, traducerea cărților occidentale și japoneze, dobândirea de cunoștințe din ziarele occidentale. De asemenea, a insistat asupra abolirii examinării funcționarilor guvernamentali, ceea ce s-a întâmplat în 1905. *Vezi și* Zeng Guofan.

Zhang Zuolin *sau* Chang Tso-lin
(19.03.1873, Haicheng, provincia Liaoning, China - 04.06.1928, Shengyang, Liaoning)

Militarist chinez. După ce a luptat în Războiul sino-japonez, a organizat o miliție de autoapărare în regiunea sa natală. Din 1912 s-a aflat la comanda unei divizii și a reușit să domine Manciuria, bucurându-se de sprijinul tacit al japonezilor, cărora le-a asigurat concesiuni în regiune. În 1918 a devenit inspector general al celor trei provincii ale Manciuriei, pe care le-a condus ca pe niște virtuale state autonome. În 1920 a intrat în S Chinei; în 1924 a cucerit Beijingul. Trupele sale au fost nevoite să-și abandoneze pozițiile în fața lui Jiang Jieshi, odată cu Marșul spre Nord din 1927. Zhang a fost ucis de o bombă pusă de extremiștii japonezi, care

sperau că moartea lui va provoca Japonia să ocupe Manciuria.

Zhejiang *sau* Chekiang

Provincie, 46 770 000 loc. (2000), situată în E Chinei. Amplasată între Marea Chinei și Fujian, Jiangxi, Anhui și provincia Jiangsu. Centrul administrativ: Hangzhou. Este una dintre cele mai mici, dar cel mai dens populate provincii ale Chinei. Partea de N se află imediat la S de delta fluviului Chang (Yangtze). Ocupând părți care aparțineau diverselor regate până în sec. XIII d.Hr., a fost împărțită după 1270 în regiunea de E și cea de V. Influențele străine au început din 1840. După Revoluția Chineză (1911–1912), Zhejiang a devenit cartierul general al Partidului Naționalist al lui Jiang Jieshi, care s-a născut în provincie. Ocupată de japonezi în Al Doilea Război Mondial, nu a fost afectată de războiul civil (1946–1949). Pe lângă importanța agricolă, are o industrie prosperă a pescuitului. Centralele sale hidroelectrice au contribuit la o dezvoltare economică mai intensă.

Zheng Chenggong *sau* Cheng Ch'eng-kung *sau* Koxinga

(28.08.1624, Hirado, Japonia - 23.06.1662, Taiwan)

Erou chinez de la sfârșitul dinastiei Ming și începutul dinastiei Qing. După ce dinastia Ming a fost răsturnată de manciurieni, Zheng a refuzat puterea și funcțiile importante și a condus o campanie militară împotriva noii dinastii în 1659, strângându-și o armată numeroasă din provincia Fujian, aflată pe cursul superior al fluviului Yangtze. Succesul inițial s-a transformat în înfrângere, dar curajos, Zheng a preluat Taiwanul de la olandezi în 1662 și l-a transformat într-o zonă sigură pentru el. Totul s-a terminat odată cu moartea sa în același an. A devenit o zeitate populară și un erou cultural al Chinei și Taiwanului; chiar dinastia Qing l-a onorat ca pe un model de loialitate. În Japonia, scriitorul Chikamatsu Monzaemon l-a celebrat în piese de teatru pe scenă (mama lui Zheng a fost japoneză), iar în sec. XX chinezii comuniști și naționaliști l-au considerat un adevărat erou național.

Zheng Hao *și* Cheng Yi

(1032, Henan, China - 1085 Henan; 1033, Henan, China - 1107, Henan)

Frați care au făcut din neoconfucianism o școală filozofică organizată. Cheng Hao a studiat budismul, taoismul și apoi confucianismul. Fiind demis din serviciul guvernamental chinez pentru că s-a opus reformelor lui Wang Anshi, s-a alăturat fratelui său în Henan și împreună au adunat un cerc de discipoli. Moralitatea l-a făcut pe Cheng Yi să respingă funcțiile înalte și să-i critice pe cei aflați la putere. A fost condamnat de două ori și iertat de fiecare dată. Cei doi frați și-au construit filozofia pe conceptul *li* (adevărurile fundamentale), Cheng Hao accentuând introspecția calmă, iar Cheng Yi a acordat mai multă importanță investigării miriadelor de forme ale universului și participării la lucrurile omenești. Idealismul lui Cheng Hao a fost continuat de Lu Xiangshan și de Wang Yangming, iar realismul lui Cheng Yi a fost dezvoltat de Zhu Xi.

Zheng He *sau* Cheng Ho *născut* Ma Sanbao

(1371, Kunyang, provincia Yunnan, China - 04.1435, Calicut, India)

Amiral și diplomat eunuc care a ajutat la extinderea influenței maritime și comerciale a Chinei la Oceanul Indian. Împăratul Yongle l-a numit comandant suprem al misiunilor din „Oceanele de Vest". Prima sa călătorie pe mare a avut loc în 1405; misiunea sa a vizat Champa (Vietnamul de S), Siam, Malacca și Java, apoi a călătorit pe Oceanul Indian până în Ceylon (Sri Lanka), întorcându-se în China în 1407. Următoarele călătorii le-a făcut în Arabia, pe coasta de S a Africii, în SE Asiei și în India. Expansiunea și influența chineză începută odată cu aceste călătorii în Asia de SE au durat până în sec. XIX.

Zhengzhou *sau* Cheng-chou *anterior (1913–1949)* Chenghsien

Oraș, 1 770 800 loc. (2003), centrul administrativ al provinciei Henan, în partea central-estică a Chinei. Așezat la S de Fluviul Galben, este un important nod feroviar. În zonă au existat așezări neolitice, iar cultura Shang din Epoca Bronzului (care a înflorit prin 1500 î.Hr.) a avut centrul într-un oraș fortificat din această vale. Aici au fost descoperite mormintele dinastiei Zhou. Orașul a fost numit Zhengzhou în 605 d.Hr. și de atunci a fost cunoscut sub acest nume. A căpătat mare importanță între sec. VI și XII, când era punctul terminus al unui canal care făcea legătura între Fluviul Galben și partea

de N. La începutul sec. XX a devenit nod feroviar și centru agricol regional. După 1950 s-a dezvoltat din punct de vedere industrial, ceea ce a dus la creșterea densității populației.

Zhiyi *sau* Chih-i

(538 d.Hr., provincia Hunan, China - 597 d.Hr., Muntele Tiantai, provincia Zhejiang)

Călugăr budist chinez care a fondat cultul Tiantai. Rămas orfan de la vârsta de 17 ani, a studiat cu maestrul budist Huisi timp de șapte ani. A avut legături cu guvernele imperiale ale dinastiei Chen din S Chinei și ale dinastiei Sui care a reunificat China. A reușit să unifice diferitele ramuri ale budismului, considerând că toate doctrinele budiste sunt adevărate și prezente în mintea iluminatului Buddha, care și-a dezvăluit învățăturile în etape, pentru a permite minții umane să le cuprindă. Considera că sutra lotusului era învățătura supremă și a contribuit la impunerea ei în Asia de E.

Zhongyong *sau* Chung yung *sau* Doctrina Răului

Unul din cele patru vechi texte confucianiste cunoscute drept Cele Patru Cărți, publicate laolaltă în 1190 de către Zhu Xi. Ideile sale metafizice i-au interesat pe budiști și pe primii neoconfucianiști. Zhu Xi îi atribuie lucrarea nepotului lui Confucius, Zi Si, deși făcea parte din *Li Ji* (Cartea ritualurilor), una din Clasicele Cinci. *Zhong Yong* exprimă un ideal de moderație, corectitudine, dreptate și lipsă de prejudecăți care ar trebui să caracterizeze orice relație și activitate umană.

Zhou Enlai *sau* Chou En-lai

(05.03.1898, Huai'an, provincia Jiangsu, China - 08.01.1976, Beijing)

Conducător comunist chinez, prim-ministru al Republicii Populare Chineze (1949–1976). A devenit comunist în timpul studiilor din Franța și a fost unul dintre organizatorii Partidului Comunist Chinez din Europa. Ca și alți comuniști, a fost alături de naționaliști la începutul anilor 1920 și a scăpat atunci când Chiang Kai-Shek și-a eliminat foștii aliați, în 1927. S-a alăturat lui Zhu De și Mao Zedong în provincia Jiangxi (Kiangsi) și a devenit comisar politic al Armatei Roșii. În anii 1930 a negociat o alianță tactică cu naționaliștii pentru a rezista agresiunii japoneze. După ce comuniștii au triumfat asupra naționaliștilor, în 1949, Zhou a devenit premier al noii Republici Populare Chineze. În timpul Revoluției Culturale a ajutat la epurarea extremiștilor maoiști; odată cu declinul Revoluției Culturale, la începutul anilor 1970, a încercat să-i readucă la putere pe Deng Xiaoping și pe alți moderați. I se recunoaște meritul de a fi mediat întâlnirea istorică dintre Richard Nixon și Mao, care a deschis drumul spre recunoașterea guvernului comunist de către SUA.

Zhou, dinastia ~ *sau* dinastia Chou

(cca 1050-256/255 î.Hr.)

Veche dinastie chineză care a conferit Chinei trăsături politice și culturale distincte. Perioada dinainte de 771 î.Hr. este cunoscută ca Zhou de Apus, iar cea de după 771 î.Hr. ca Zhou de Răsărit, împărțită la rândul ei în Perioada primăvară și toamnă (770–476 î.Hr.) și perioada Statelor Combatante (475–221 î.Hr.). În timpul dinastiei Chou au fost introduse plugurile de fier trase de boi, arbaleta și a început să se practice călăritul; au fost realizate mari proiecte de irigații; a fost perfecționat sistemul chinez de scriere; în aceeași perioadă au trăit și marii filozofi ai Antichității, Confucius, Mencius și Zhuangzi. Olăritul și prelucrarea bronzului au continuat să se dezvolte pe tradițiile dinastiei Shang. S-a dezvoltat arta prelucrării jadului și a obiectelor lăcuite.

Zhougong *sau* Chou-kung

(cca sec. XII î.Hr., China)

Figură politică marcantă, care a întărit puterea dinastiei Zhou. La moartea fratelui său, Wuwang, fondatorul dinastiei Zhou, a rezistat tentației de a lua tronul și a devenit consilier al nepotului său, al doilea conducător Zhou. După șapte ani de domnie, Zhougong s-a retras, dar sistemul politic și social Zhou era stabilizat. Confucius a admirat înțelepciunea și virtutea de ministru a lui Zhougong, dându-l ca exemplu de urmat conducătorilor din timpul său.

Zhoukoudian

Peșteră situată la 60 km SV de Beijing, unde s-au găsit rămășițe fosile de *Homo erectus*. Așa-numitul „Om de Pekin“ a fost identificat ca o nouă fosilă umană abia în 1927, fiind anterior clasificat drept

Pithecantropus și *Sinanthropus*. Au fost descoperite rămășițe parțiale ale cca 40 de indivizi și peste o sută de mii de artefacte, Zhoukoudian fiind unul dintre cele mai importante situri de *H. erectus* din lume. A fost datat la 550 000–230 000 de ani vechime. Zhoukoudian a fost declarată monument protejat în 1987.

Zhu De *sau* Chu Teh

(01.12.1886, Yilong, provincia Sichuan, China - 06.07.1976, Beijing)

Fondator al Forțelor Comuniste Chineze, care au devenit Armata Populară de Eliberare. A studiat la Academia Militară Yunnan și și-a început cariera militară în trupele militare din S Chinei. A devenit comunist la începutul anilor 1920, dar și-a ascuns simpatiile politice pentru a deveni ofițer în armata naționalistă. În 1927 a luat parte la răscoala din Nanchang, condusă de comuniști, un eveniment celebrat anual în China ca naștere a Armatei Populare de Eliberare. La înfrângerea răscoalei, Zhu și-a condus trupele spre S, pentru a se alătura forțelor de gherilă ale lui Mao Zedong, și a devenit comandat suprem al armatei comuniste, poziție pe care a păstrat-o în Al Doilea Război Mondial și în timpul războiului civil cu naționaliștii, retrăgându-se abia în 1954. El și Mao au făcut din războiul de gherilă un concept strategic major.

Zhu Rongji

(n. 01.10.1928, Changsha, provincia Hunan, China)

Premier al Consiliului de Stat din China. În 1950 a fost denunțat ca simpatizant al dreptei și a fost îndepărtat în anii 1970, dar, de îndată ce și-a recăpătat carnetul de partid, a fost promovat rapid. În 1988 a devenit primar în Shanghai, iar în 1991 – vicepremier al Consiliului de Stat. A fost guvernator al Băncii Populare a Chinei (1993–1995) și, în 1994, a devenit director al Institutului de Management Economic la Universitatea Qinghua. În 1998 a fost numit prim-ministru al Consiliului de Stat. S-a confruntat cu criza economică din Asia de la sfârșitul anilor 1990 și a redus drastic birocrația guvernamentală. Zhu, a cărui politică economică a fost lăudată și criticată deopotrivă, a renunțat la funcția de premier în 2003 și a fost înlocuit cu Wen Jiabao.

Zhu Xi *sau* Chu Hsi

(18.10.1130, Yu-hsi, provincia Fukien, China - 23.04.1200, China)

Filozof chinez și adept al neoconfucianismului. Fiu al unui mic funcționar guvernamental, a fost educat în tradiția confucianistă și a devenit funcționar de stat. Fiind interesat de istorie, a revizuit cunoscuta istorie a lui Sima Guang, astfel încât să ilustreze principiile morale în guvernare. În 1189 și-a început comentariul asupra textului *Daxue*, la care a continuat să lucreze toată viața. Din punct de vedere filozofic, gândirea lui conține ideile lui Zheng Hao, Zhou Dunyi (1017–1073) și Zhang Zai, ale căror opere le-a compilat. Comentariile sale asupra Celor Patru Cărți, îndeosebi asupra operei *Analecte* (Lunyu) a lui Confucius și asupra lui Mencius (ambele din 1177) au avut o influență deosebită. Filozofia lui pune accent pe logică, pe consecvență, pe respectarea autorității clasice și pe valoarea informației.

Zhu Yuanzhang

Vezi împăratul Hongwu

Zhuangzi *sau* Chuang-tzu

(369 î.Hr., Meng, China - 286 î.Hr.)

Cel mai important interpret chinez al taoismului și presupusul autor al scrierilor clasice taoiste care îi poartă numele. Funcționar minor și contemporan cu Mencius, s-a inspirat din Laozi, amplificând perspectiva ideilor acestuia. A susținut că iluminarea vine de la conștientizarea faptului că totul este unul, Tao, dar Tao nu are limite sau granițe și orice se spune *despre* Tao nu este Tao *însuși*; a afirmat că lucrurile trebuie lăsate să-și urmeze cursul firesc și nici un lucru nu trebuie prețuit mai mult decât altul.

Zhuge Liang *sau* Chu-ko Liang

(181 d.Hr., Yangdu, Shandong, China - 08.234 d.Hr., Wuzhangyuan, Shaanxi, China)

Apreciat sfetnic al lui Liu Bei, fondator al dinastiei Shu-Han din timpul Celor Șase Dinastii. Liu a fost atât de impresionat de Zhuge, încât, pe patul de moarte, l-a implorat să preia tronul dacă fiul lui se va dovedi incapabil. Un geniu al matematicii și al mecanicii, Zhou este considerat inventatorul arcului care trage mai multe săgeți deodată și al celor opt dispozitive, o serie de tactici militare.

I se atribuie adesea puteri supranaturale, fiind un personaj preferat în poveștile chinezești, în special în *Povestea celor trei regate* (Sanguozhi yanli). În 1724 a fost declarat sfânt confucianist.

zi

Intervalul de timp în care un corp ceresc se rotește o dată în jurul propriei axe; în special, durata de rotație a Pământului. Ziua siderală (*vezi* perioadă siderală) reprezintă timpul dintre două treceri consecutive ale oricărei stele prin dreptul meridianului local. Ziua solară este timpul dintre două treceri succesive ale Soarelui prin dreptul aceluiași meridian. Mișcarea orbitală a Pământului face să pară că Soarele se mișcă încet către E în fiecare zi și de aceea ziua solară este cu cca patru minute mai lungă decât ziua siderală. Ziua solară medie este valoarea medie a zilei solare, care variază câte puțin ca durată în timpul anului, pe măsură ce viteza Pământului pe orbită se schimbă.

ziar

Publicație cu caracter zilnic, prin extensie, săptămânal sau la alte intervale regulate, care transmite știri, opinii sau orice informații de interes public și în care se află adesea reclame. Strămoși ai ziarului de azi au apărut încă în Roma antică (*vezi* acta). La începutul sec. XVII, în Germania, Italia și Olanda s-au publicat ziare, la intervale mai mult sau mai puțin regulate. Primul cotidian britanic a fost *The Daily Courant* (1702–1735). Deși precedat de alte ziare, *New-England Courant* (1721) al lui James Franklin a fost primul ziar independent din coloniile britanice din America de Nord. Pe la începutul sec. XIX, atât în Europa, cât și în SUA au fost enunțate principiile unei prese libere și s-a stabilit formula pentru ziarul serios și cel popular. Numărul de ziare în SUA a crescut enorm datorită alfabetizării, lărgirii gamei de informații, prețurilor mai scăzute, progreselor tehnologice legate de setarea, tipărirea și distribuția ziarului. La sfârșitul sec. XIX, ziarul a căpătat o mare putere. Competiția dintre ziare a generat în mod curent manifestări ale senzaționalului, care au dus la apariția așa-numitelor ziare de scandal sau tabloide. Din 1900, ziaristica s-a extins mult și, în țările mari, s-au format conglomerate media care au înghițit ziarele mici.

Zia-ul-Haq, Muhammad

(12.08.1924, Jullundur, Punjab, India – 17.08.1988, lângă Bahawalpur, Pakistan)

Președinte al Pakistanului (1978–1988). A luptat în armata britanică în SE Asiei la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial; după ce Pakistanul și-a dobândit independența, a avut diferite funcții de comandă timp de 19 ani. A devenit general-maior în 1972 și șef de stat-major în 1976. În anul următor, popularitatea lui a crescut datorită lui Zulfikar Ali Bhutto, iar în 1978 a fost ales președinte. După ce l-a executat pe popularul Bhutto în 1979, și-a întărit controlul asupra guvernului, suspendând partidele politice și instituind legea marțială; a pledat pentru islamizarea vieții politice și culturale a Pakistanului. A murit într-un accident aviatic.

zibelină

Carnivor (*Martes zibellina*, familia *Mustelidae*) care trăiește în pădurile din N Asiei și este foarte prețuit pentru blana sa. Sub același nume sunt cunoscute și alte specii înrudite din Europa și Asia, precum și jderul-american. Zibelina are corp lung de 32–51 cm, coadă de 13–18 cm și greutate de 0,9–1,8 kg. Nuanțele blănii variază de la brun la aproape negru. Zibelina este un animal arboricol solitar și se hrănește cu ouă și cu animale mici.

zid *sau* perete

Construcție verticală care împarte sau împrejmuiește un spațiu mai mare sau mai mic. În zidăria tradițională, pereții de susținere suportau greutatea tavanelor și a acoperișurilor, dar în construcțiile moderne din oțel și beton armat, precum și în cele din lemn de esență tare sau din alte materiale rezistente, pereții exteriori sunt necesari doar pentru delimitarea spațiului. Unele clădiri din mediul urban nu au pereți exteriori la parter, obținându-se astfel un spațiu liber mai mare și accesul mai ușor la lifturi și scări fixe sau rulante. În construcții, toate tipurile de tavane și acoperișuri, cu excepția cupolelor, sunt cel mai ușor susținute de pereți drepți, paraleli. Zidurile neportante, folosite când sarcinile sunt susținute de grinzi, traverse etc. pot fi deopotrivă pereți aparenți sau umpluturi din cărămidă, lemn sau din alte materiale. *Vezi și* zid de protecție, zid cu goluri.

zidărie

Meșteșug de a construi din piatră, cărămidă sau lemn. Până în 4000 î.Hr., în Egipt se dezvoltase deja o tehnică avansată de tăiere a pietrei. În Creta, Italia și Grecia, zidurile ciclopice au înlocuit lipsa de rezistență a materialelor, folosind blocuri de piatră de forme neregulate, unite fără mortar, reducându-se astfel numărul de puncte de asamblare. Constructorii în piatră din Africa știau să lucreze fără mortar, iar zidurile castelelor japoneze, construite tot fără mortar, au rezistat la sute de cutremure. Odată cu inventarea betonului și a mortarului de către romani, arcul a devenit o formă de bază în construcții și a permis diversificarea formelor și a tipurilor de fațetare ale peretelui: blocuri de piatră pătrate, beton și piatră, beton întărit cu diagonalele din piatră, beton cu cărămidă aparentă și plăci de gresie sau un amestec de piatră și cărămidă. În Imperiul Persan și în cel Asirian, unde nu existau aflorimente (cariere de piatră), se foloseau cărămizile din lut, uscate la soare. Piatra și lutul au constituit principalele materiale de zidărie în Evul Mediu și mai târziu. Blocurile de beton prefabricat, deseori folosite ca umplutură în scheletele moderne din oțel, au rivalizat cu cărămida abia în sec. XX. Cărămida și lemnul sunt deseori asociate în cazul pereților dubli. Zidăria din sticlă, cu ranforsări metalice în punctele de asamblare, oferă spații luminoase și o mai bună protecție decât sticla obișnuită. *Vezi* chirpici, piatră de construcție.

zid cu goluri

În arhitectură, zid dublu constând din două straturi verticale de tencuială, separate printr-un culoar de aer (luft) și unite prin tije metalice. Cavitatea permite drenarea lichidului care pătrunde prin stratul exterior. Procesul este folosit atât pentru clădirile cu schelet gol pe interior, cât și pentru construcțiile cu ziduri de protecție.

zid de protecție

Zid construit cu scopul de a reține o masă de pământ sau pentru a preveni erodarea unui versant. Poate să fie din pământ tasat, cu panta de înclinație orientată spre greutatea pe care o susține. Tipul cel mai simplu de zid de consolidare este zidul portant masiv construit din beton, care este stabil la răsturnare datorită greutății și volumului său. Zidul de consolidare în consolă (în formă de L) rămâne în picioare datorită fundației în consolă sau sub formă de piloni (*vezi* fundație), proiectați să reziste la răsturnare și alunecare.

Zidul Berlinului

Barieră de zidărie din Berlin, care nu permitea accesul celor din Germania de E în Berlinul de V, situație ce a durat din 1961 până în 1989, devenită un simbol al divizării Germaniei în timpul Războiului Rece. Zidul a fost construit ca urmare a faptului că între 1949 și 1961 cca 2,5 milioane de germani din partea de E au fugit în Germania de V. Prima porțiune a zidului a fost ridicată în noaptea dintre 12 și 13 august 1961, apoi zidul s-a prelungit, s-a pus sârmă ghimpată deasupra și existau paznici și santinele, unități înarmate și mine. A fost distrus în 1989, în timpul mișcărilor democratice care s-au desfășurat în întreaga Europă de E.

Zidul Plângerii *sau* Zidul de Vest

Loc de rugăciune în orașul vechi din Ierusalim, sfânt pentru poporul evreu. Este o relicvă din al Doilea Templu al Ierusalimului. Deoarece acum este o parte dintr-o zonă mai amplă – cunoscută sub numele de Muntele Templului de evrei și drept Haram-al-Sharif de musulmani – în care se află atât Domul Stâncii, cât și Moscheea Al-Aqsa, evreii și musulmanii își revendică dreptul asupra lui. Când Israelul a cucerit orașul vechi, în Războiul de Șase Zile din 1967, evreii au preluat din nou controlul asupra zonei.

Ziegfeld, Florentz

(21.03.1869, Chicago, Illinois, SUA – 22.07.1932, Hollywood, California)

Producător de teatru american. A lucrat ca ziarist pentru Sandow, un om influent, înainte de a se întoarce la conducerea teatrului, în 1896, iar campania sa de presă pentru promovarea frumoasei Anna Held demonstrează un talent deosebit în descoperirea de staruri. În 1907 a realizat la New York prima reprezentație de revistă – *Ziegfeld Follies* – care combină seminuditatea, spectacolul fastuos și comedia într-o formulă pe care a repetat-o cu succes timp de 23 de ani. Sub sloganul „Să glorificăm fata americană", a făcut din revistă un spectacol extravagant și a promovat talente ca Will Rogers și Fanny

Brice. A produs, de asemenea, musicalul de succes *Show Boat* (1927).

Ziegler, Karl

(26.11.1898, Helsa, lângă Kassel, Germania - 12.08.1973, Mülheim)

Chimist german. A fost profesor la universitățile Frankfurt am Main, Heidelberg și Halle, iar în 1943 a devenit director al Institutului Kaiser Wilhelm (ulterior Max Plank). A fost primul care a explicat reacțiile implicate în sinteza cauciucului (1928). Cele mai importante cercetări ale sale au dus, în anii 1950, la descoperirea faptului că anumiți catalizatori permiteau polimerizarea rapidă a etilenului la presiune atmosferică într-un polimer liniar cu greutate moleculară mare, având proprietăți plastice valoroase. Lucrările lui au pus bazele tuturor descoperirilor ulterioare în producerea de polimeri cu lanț lung de hidrocarburi din olefine, precum etilenul și butadienul; produsele rezultate sunt folosite pe scară largă ca material plastic, fibre, cauciucuri și membrane. În 1963, el și Giulio Natta (1903-1979) au primit Premiul Nobel pentru chimie.

zigurat

Turn de templu de formă piramidală, în trepte, caracteristic marilor orașe din Mesopotamia între 2200 și 500 î.Hr. Era construit din cărămizi de pământ nearse, în interior, și cărămizi arse, la exterior. Nu avea nici o incintă și era de obicei pătrat sau dreptunghiular. Se cunosc 25 de zigurate, aflate în Sumer, Babilon și Asiria. Cel mai bine conservat zigurat se află la Ur, iar cel mai mare – la Elam. Se crede că legendarul turn Babel aparținea marelui templu al lui Marduk din Babilon.

Zilele comemorării Holocaustului

Comemorare internațională a milioanelor de victime ale politicii de exterminare din Germania nazistă. Are loc în zile diferite în mai multe țări și marchează, adesea, rezistența victimelor și eforturile actuale de a combate ura și antisemitismul. Din 1951, evreii celebrează Ziua comemorării Holocaustului pe data de 27 a lunii Nisan din calendarul lor, la scurt timp după Paștele evreiesc. Parlamentul israelian a proclamat această zi drept Ziua comemorării Holocaustului și a eroismului, subliniind nu numai ideea dezastrului, ci și pe cea a rezistenței.

Zilele din Iulie

(1917)

Perioadă din Revoluția Rusă din 1917, în timpul căreia muncitorii și soldații din Petrograd au organizat demonstrații împotriva guvernului provizoriu, fapt ce a dus la diminuarea influenței bolșevice și la formarea unui nou guvern provizoriu condus de Aleksandr Kerensky. Pentru a submina popularitatea bolșevicilor, guvernul a adus dovezi prin care demonstra că Vladimir Ilici Lenin avea legături cu guvernul german. Populația s-a răsculat împotriva bolșevicilor, Lenin s-a refugiat în Finlanda, iar Lev Troțki și alți lideri au fost întemnițați. Noul guvern a fost răsturnat de bolșevici în octombrie.

Zilele din Iunie

(23-26 iunie 1848)

În istoria Franței, scurtă și sângeroasă revoltă civilă care a avut loc la Paris în primele zile ale celei de A Doua Republici. Noul guvern a instituit numeroase reforme radicale, însă noua adunare, formată în special din conservatori și moderați, a decis să reducă cheltuielile și să pună capăt unor programe riscante de lucrări publice care reduceau șomajul. La Paris, mii de muncitori disponibilizați s-au alăturat simpatizanților radicali și au declanșat proteste spontane pe străzi. Adunarea l-a însărcinat pe generalul Louis Eugène Cavaignac să înăbușe revolta și acesta a pus artileria pe baricadele protestatarilor. Au fost uciși cel puțin 1 500 de rebeli, 12 000 au fost arestați și mulți au fost exilați în Algeria. *Vezi* Revoluția de la 1848.

Zimbabwe *sau* Marele Zimbabwe

Ruine vaste din piatră în Africa de S. Situate la SE de Masvingo, în Zimbabwe, reprezintă cel mai mare complex arheologic din Africa de S. Primele ruine ale acestui fost oraș se întind pe cca 24 ha, pe care se află o fortăreață situată pe o înălțime și ziduri din monoliți de piatră. Centru al unui imperiu fără ieșire la mare condus de populația karanga (shona) care făcea comerț cu țărmurile Oceanului Indian, Marele Zimbabwe a cunoscut înflorirea maximă între sec. XI și XV. Se presupune că exploatatorii portughezi au găsit ruinele în sec. XVI, dar abia în sec. XIX s-a confirmat existența acestora, urmată de intense cercetări arheologice. Marele Zimbabwe a fost decretat de UNESCO Patrimoniu Cultural Mondial.

Zimbabwe *denumire oficială* **Republica Zimbabwe** *anterior* **Rhodesia**

Stat în partea de S a Africii. Nu are ieșire la mare. Suprafața: 390 757 kmp; 12 161 000 loc. (2005). Capitala: Harare. Populația shona alcătuiește două treimi din locuitori, restul sunt populația ndebele, chewa și albi. Limbile vorbite sunt engleza (limbă oficială), dar limbile bantu folosite de populațiile shona și ndebele sunt mai frecvente. Religiile cele mai întâlnite sunt creștinismul (protestantismul, romano-catolicismul) și credințele tradiționale. Moneda: dolarul din Zimbabwe. Platourile înalte, care străbat țara de la SV până la NV, având înălțimi între 1 200 și 1 500 m, domină peisajul zimbabwean. Fluviul Zambezi marchează granița de NV a țării și creează faimoasa cascadă Victoria; barajul Kariba a fost terminat în 1959; suprafața lacului de baraj Kariba este de cca 5 200 kmp. În SE se află bazinele fluviilor Limpopo și Save. Din punct de vedere economic, cele mai importante bogății sunt agricultura, creșterea animalelor și resursele minerale – inclusiv aur. Zimbabwe este o republică cu o singură cameră legislativă; țara și guvernul sunt conduse de un președinte. În zonă au fost identificate urme ale unor culturi din Epoca Pietrei, datând de cca 500 000 de ani. Primele populații bantu s-au așezat în regiune în sec. V–X d.Hr., alungând populația san în deșert. O a doua migrație a populației bantu a avut loc în cca 1830. În acea perioadă, englezii și afrikanderii s-au deplasat spre N, regiunea intrând sub administrația Companiei Britanice a Africii de Sud (1889–1923). Denumită Rhodesia de S (1911–1964), în 1923 a devenit colonie britanică cu autoguvernare. În 1953, colonia s-a unit cu Nyasaland (Malawi) și cu Rhodesia de N, dând naștere Federației Centrafricane a Rhodesiei și Nyasalandului. Federația s-a dizolvat în 1963, iar Rhodesia de S a revenit la statutul de colonie. În 1965, Rhodesia de S și-a declarat unilateral independența, considerată ilegală de guvernul britanic, ceea ce a dus la o serie de sancțiuni economice. Țara, care s-a declarat republică în 1970, a purtat numele de Rhodesia în perioada 1964–1970. În 1979, prin referendum, și-a schimbat numele în Rhodesia Zimbabwe. În 1980 și-a dobândit independența sub numele de Zimbabwe. Din 1990 s-a instituit un regim pluripartit. Începând cu 2000 au apărut o serie de tensiuni între fermierii europeni și guvernul țării, ca urmare a aplicării unei politici de confiscare a fermelor.

Zimmermann, Arthur

(05.10.1864, Marggrabowa, Prusia de Est - 06.06.1940, Berlin, Germania)

Diplomat german; a devenit ministru de externe al Germaniei în 1916. Odată cu decizia Germaniei de a relua folosirea fără restricție a submarinelor în scop de război, a făcut tot ce i-a stat în putință să amâne posibila intervenție a SUA în Europa, împingând Statele Unite în război cu Mexicul. Pe 16 ianuarie 1917 a transmis o telegramă codificată ambasadorului Germaniei în Mexic, propunând o

alianță germano-mexicană care să permită Mexicului să recucerească teritoriile pierdute din Texas, New Mexico și Arizona, din SUA. Mesajul a fost interceptat și decodat de serviciul secret britanic, apoi publicat în SUA pe 1 martie, producând un scandal public. „Telegrama Zimmermann" a devenit un factor-cheie în declarația de război a SUA împotriva Germaniei pe 6 aprilie. Zimmermann a fost forțat să-și dea demisia în 1917.

zimogen *sau* proenzimă

Clasă de proteine secretate de celule, precursori inactivi ai enzimelor. Transformarea în enzime active are loc atunci când una sau mai multe legături peptidice din zimogen clivează. Ca exemple se pot aminti numeroși factori de coagulare, precum și tripsinogenul și chimotripsinogenul, substanțe secretate de pancreas și transformate prin proteoliză, în intestinul subțire, în enzime active, respectiv în tripsină și chimotripsină.

zinc

Element chimic metalic, simbol chimic Zn, număr atomic 30. Zincul este un metal de culoare argintie-albăstruie, ductil în stare pură, dar casant dacă este impur. Formează alama (în aliaj cu cuprul) și multe alte aliaje. Principala lui utilizare este în galvanizarea fierului, a oțelului și a altor metale. Zincul este un element esențial, în mod deosebit în hematii; la melci, corespunde fierului din sângele vertebratelor. Oxidul de zinc este folosit ca pigment, absorbant al luminii ultraviolet (protecția pielii expusă la soare), ca supliment dietetic și în tratarea semințelor; este folosit ca fotoconductor. Compușii zincului (în care acesta are valența 2 sau rareori 1) se folosesc în domeniul industrial și al producerii bunurilor de larg consum; se utilizează în fabricarea pesticidelor, a pigmenților, a mordanților (*vezi* vopsea) și a preparatelor pentru conservarea lemnului.

Zinder, Norton (David)

(n. 07.11.1928, New York, New York, SUA)

Biolog american. Și-a luat doctoratul la Universitatea Wisconsin. A descoperit transferul genetic (transferul genelor de la un tip de microorganisme la un altul printr-un agent bacteriofag) la bacteria *Salmonella*. Folosind acest transfer, prin experimentele ulterioare s-a reușit să se demonstreze că genele bacteriilor care afectează anumite procese fiziologice sunt grupate împreună în ceea ce se cheamă operoni. Experimentele lui au dus, de asemenea, la descoperirea primului bacteriofag care conține ARN ca material genetic.

Zinkernagel, Rolf M(artin)

(n. 06.01.1944, Basel, Elveția)

Imunolog și patolog elvețian. A obținut doctoratul la Universitatea Națională Australiană. Studiind celulele T la șoareci infectați cu virusul meningitei, a descoperit, împreună cu Peter Doherty, că virusul de la un șoarece infectat distruge celulele infectate ale altuia numai dacă șoarecele are aceeași structură genetică; nu se produce nici un răspuns imun dacă celulele T nu recunosc două semnale, cele ale unui virus și cele recunoscute ca „proprii". În 1992 a devenit conducătorul Institutului de Imunologie Experimentală al Universității din Zürich. În 1996 a luat Premiul Nobel împreună cu Doherty.

Zinnemann, Fred

(29.04.1907, Viena, Austria - 14.03.1997, Londra, Anglia)

Regizor american de origine austriacă. După ce a studiat dreptul la Viena, a urmat cinematografia la Paris și a lucrat la Berlin. În 1929 s-a stabilit la Hollywood, iar în 1934 a regizat primul său film artistic, *Valul* (The Wave), care a fost urmat de mai multe documentare și de filme de scurtmetraj. Printre filmele sale – multe axându-se pe criza morală – se numără *Căutarea* (The Search, 1948), *Bărbații* (The Men, 1950), *De aici spre eternitate* (From Here to Eternity, 1953, Premiul Oscar), *Oklahoma* (1955), *Povestea călugăriței* (The Nun's Story, 1959), *Omul tuturor anotimpurilor* (A Man for All Seasons, 1966, Premiul Oscar) *Ziua șacalului* (The Day of the Jackal, 1973) și *Julia* (1977).

Zinoviev, Grigori (Evseevici) *născut* Ovsel Iershan Aronov Radomîsliski

(23.09.1883, Elizavetgrad, Ucraina, Imperiul Rus - 25.08.1936, Moscova, Rusia)

Om politic sovietic. S-a născut din părinți evrei din clasa de mijloc; nu a căpătat o educație formală, dar în timpul călătoriilor în străinătate din perioada 1902–1905 a audiat o serie de cursuri de drept la Universitatea din Berna. În tinerețe a

colaborat cu bolșevicii (1903), devenind un apropiat al lui Vladimir Ilici Lenin în exilul acestuia (1909–1917); în Revoluția Rusă din 1917 a contribuit la câștigarea popularității regimului bolșevic. În 1921 era conducătorul sovietului din Petrograd (Sankt Petersburg) și membru al Biroului Politic. A fost președintele Cominternului în perioada 1919–1926 și l-a ajutat pe Iosif Stalin să-l îndepărteze pe Lev Troțki. A fost înlăturat de la putere de către Stalin în 1926. Deși ulterior a fost reprimit în partid, nu și-a mai redobândit niciodată prestigiul de care se bucurase și a fost exclus din partid de încă două ori (1932 și 1934). În 1935 a fost arestat pentru conspirație și condamnat la închisoare; anul următor a fost judecat din nou în primul proces de epurare și, acuzat pe nedrept că ar fi contribuit la organizarea unei conspirații pentru asasinarea liderilor sovietici, a fost executat. În 1988, Curtea Sovietului Suprem a anulat sentința postum.

Zinsser, Hans

(17.11.1878, New York, New York, SUA - 1940)

Bacteriolog și epidemiolog american. A predat medicina în special la facultățile de medicină de la Columbia (1919–1923) și Harvard (1923–1940). A izolat bacteria care produce tipul european de tifos, dezvoltând primul vaccin antitifos, și, împreună cu colegii săi, a găsit o modalitate de producere a vaccinului pe scară largă. A recunoscut că simptomele ușoare, asemănătoare cu cele ale tifosului, la persoanele neparazitate cu păduchi sunt recurente după o perioadă latentă (boala Brill-Zinsser). Cartea sa cea mai cunoscută, *Șobolani, păduchi și istorie* (Rats, Lice and History, 1935), prezintă efectele tifosului asupra omenirii (crede că această boală a distrus mai multe civilizații decât războiul) și eforturile pentru eradicarea ei.

zircon

Mineral din grupul silicaților, silicat de zirconiu, $ZrSiO_4$, principala sursă de zirconiu. Zirconul este răspândit ca mineral în rocile magmatice acide; apare, de asemenea, în rocile metamorfice și destul de des în depozite detritice. Se găsește în nisipul de pe plajă în multe părți ale lumii, în mod deosebit în Australia, India, Brazilia și Florida; este un mineral greu, des întâlnit în rocile sedimentare. Ca piatră prețioasă se găsește în depozite detritice fluviatile, în mod deosebit în Indochina, Sri Lanka, Myanmar, Australia și Noua Zeelandă. Zirconul este un component important în sienitele din S Norvegiei și se găsește în cristale mari în Québec.

zircon cu cuarț din canionul Cheyenne, Colorado

MUZEUL ÎN AER LIBER DE ISTORIE NATURALĂ, CHICAGO; FOTO JOHN H. GERARD–EB INC.

zirconiu

Element chimic metalic, unul dintre elementele tranziționale, având simbol chimic Zr și număr atomic 40. Metalul este dur și casant când nu este pur, moale și ductil când este foarte pur. Se află în cantitate relativ mare, sub formă de zircon (se comercializează ca piatră semiprețioasă) și badeleită. Foarte penetrabil pentru neutroni, a devenit important în 1940 în aplicațiile energiei nucleare. Alte utilizări: în aliaje, artificii, becuri, drept consumator de oxigen și alte gaze. Compușii lui, cei mai mulți cu valența 4, sunt importanți în materialele industriale. Zirconiul (oxidul) este folosit în cristale piezoelectrice (*vezi* piezoelectricitate), sârmă de inducție de înaltă frecvență, în emailuri și sticlă colorate și fibre termorezistente. Carbonatul de zirconiu este utilizat în medicină.

Ziua Cârtiței

(2 februarie)

În SUA, ziua în care cârtița prevestește dacă primăvara va veni devreme. Legenda spune că, dacă în momentul în care iese din vizuină, se vede umbra cârtiței, mai sunt încă șase săptămâni de zăpadă; dacă nu, primăvara va veni în curând. Tradiția izvorăște din superstițiile englezești legate de vederea umbrelor de Întâmpinarea Domnului (care se celebrează tot pe 2 februarie).

Ziua Independenței *sau* 4 Iulie

Aniversarea adoptării Declarației de Independență de către al doilea Congres Continental (4 iulie 1776). Este cea mai mare sărbătoare laică din SUA. Celebrarea evenimentului a devenit un fapt obișnuit după Războiul din 1812. De atunci și până în prezent, grupuri de acțiune civilă au încercat să lege idealurile democrației și cetățeniei de spiritul patriotic al zilei.

Ziua Mamei *și* Ziua Tatălui

Sărbători americane. Anna Jarvis din Grafton, Virginia de V, a propus celebrarea Zilei Mamei pe plan național, iar în 1908 au avut loc ceremonii în bisericile din Grafton și Philadelphia. Din 1911, sărbătoarea se ținea în fiecare stat din SUA, în a doua duminică a lunii mai. În 1914, Congresul a votat-o drept sărbătoare oficială. În Anglia, Ziua Mamei se sărbătorește la jumătatea Postului Paștelui. Ziua Tatălui a fost prima dată sărbătorită în 1910 la Spokane, Washington, la sugestia Sonorei Dodd și cu eforturi din partea YMCA. A devenit oficială în 1972 și a fost stabilită pentru a treia duminică din iunie.

Ziua Morților

În Biserica Romano-Catolică, zi în care se comemorează toți creștinii aflați în purgatoriu. Sărbătorită pe 2 noiembrie, a fost stabilită în sec. XI de Odilo, stareț de Cluny (m. 1048), iar în sec. XIII se sărbătorea deja pe scară largă. Această comemorare vine după Ziua Tuturor Sfinților, care se cere urmată de comemorarea sufletelor ce așteaptă să fie eliberate din purgatoriu. Doctrina romano-catolică spune că rugăciunile credincioșilor ajută la purificarea acestor suflete și la pregătirea lor pentru rai.

Ziua Muncii

Sărbătoare anuală, dedicată recunoașterii contribuției clasei muncitoare la societate. Se sărbătorește în prima luni a lunii septembrie, în SUA și Canada. A fost celebrată pentru prima dată în New York pe 5 septembrie 1882, sub sponsorizarea Cavalerilor Muncii. Alte state americane au sărbătorit-o și înainte de 1894, când Congresul a legiferat Ziua muncii ca sărbătoare națională. În majoritatea celorlalte țări, lucrătorii sunt sărbătoriți pe 1 Mai.

Ziua Păcălelilor

Prima zi a lunii aprilie, numită astfel datorită obiceiului de a juca o farsă cuiva, la această dată a anului. Deși este atestat de câteva secole în unele țări, printre care Franța și Marea Britanie, originile acestui obicei nu sunt cunoscute. Este asemănător festivalului Hilaria, desfășurat în Roma antică (25 martie), și festivalului Holi din India (31 martie). Acest obicei a fost adus în America de coloniștii britanici.

Ziua Pocăinței

Vezi Yom Kippur

Ziua Recunoștinței

Sărbătoare în SUA. Își are originea în toamna lui 1621 când guvernatorul de Plymouth, William Bradford, i-a invitat pe indienii din împrejurimi să se alăture coloniștilor într-o sărbătoare de trei zile închinată recunoștinței pentru belșugul toamnei, din care o mare parte se datora sfaturilor indienilor. Nici curcanul și plăcinta cu dovleac, mâncăruri tradiționale la această sărbătoare, nici orientarea pronunțat familială de astăzi nu mai amintesc de prima celebrare din 1621. Proclamată sărbătoare națională în 1863, este celebrată în a patra zi de joi din noiembrie. Canada a adoptat-o ca sărbătoare națională în 1879; aici este celebrată în a doua zi de luni din octombrie.

Ziua Tatălui

Vezi Ziua Mamei și Ziua Tatălui

Ziua Tuturor Sfinților

În creștinism, Ziua Tuturor Sfinților Bisericii, cunoscuți și necunoscuți. Se sărbătorește pe 1 noiembrie în Biserica Catolică și în prima duminică după Rusalii în Biserica Ortodoxă. Prima sărbătorire generală a Zilei Tuturor Sfinților a fost ordonată de papa Grigore IV în 837 d.Hr. În Anglia medievală sărbătoarea era numită All Hallows (Toți Sfinții); astăzi, ajunul acesteia este cunoscută sub denumirea de Halloween.

Ziua Veteranilor

Sărbătoare care are loc pe data de 11 noiembrie în SUA, în onoarea veteranilor de război și a soldaților morți pe front. Numită la început Ziua Armistițiului, a comemorat sfârșitul Primului Război Mondial pe data de 11 noiembrie 1918. După Al Doilea Război Mondial s-a hotărât ca în această zi să se omagieze toți membrii armatei, iar în 1954 a fost numită Ziua Veteranilor. Cu această ocazie se organizează parade, se țin cuvântări și se depun flori la mormintele și monumentele militarilor. Sărbătoarea se numește Ziua Comemorării în Canada sau Duminica Comemorării (în duminica cea mai apropiată de data de 11 noiembrie) în Marea Britanie.

zmeu

Cadru ușor, acoperit cu hârtie sau material textil; este prevăzut cu o coadă pentru echilibru și un fir lung de care se ține, fiind conceput să zboare datorită vântului. Zmeiele au fost folosite în Asia din timpuri imemoriale și, uneori, le sunt atribuite semnificații religioase chiar și astăzi. Într-un experiment celebru din 1752, Benjamin Franklin a agățat o cheie metalică de firul unui zmeu în timpul unei furtuni, pentru a atrage electricitate. Zmeiele erau folosite pentru ridicarea unor instrumente meteorologice înainte de apariția baloanelor și a avioanelor. Printre tipurile de zmeie care se folosesc în prezent se numără zmeul hexagonal (cu trei bețe), zmeul malaysian (în formă de romb modificat) și cel în formă de cutie, inventat pe la anul 1890. Există zmeie mai noi, în formă de aripă, controlate de mai multe perechi de fire, pentru o manevrabilitate mai bună.

zmeur

Arbust fructifer, din genul *Rubus*, familia *Rosaceae*. Când este cules fructul suculent, o polidrupă de culoare roșie, violet sau neagră se desprinde de miez, spre deosebire de mur, o plantă înrudită, la care miezul face parte integrantă din fruct. Zmeurul cu fructe roșii se înmulțește prin lăstari, care provin din rădăcina plantei sau din butași. Varietățile cu fructe violet și negre au tulpini arcuite și se înmulțesc prin butași. Fructele de zmeur conțin fier și vitamina C. Se consumă în stare proaspătă și sunt foarte apreciate la prepararea dulcețurilor, ca umpluturi pentru prăjituri sau ca arome pentru diverse lichioruri.

zmeur-negru-american (*Rubus occidentalis*)

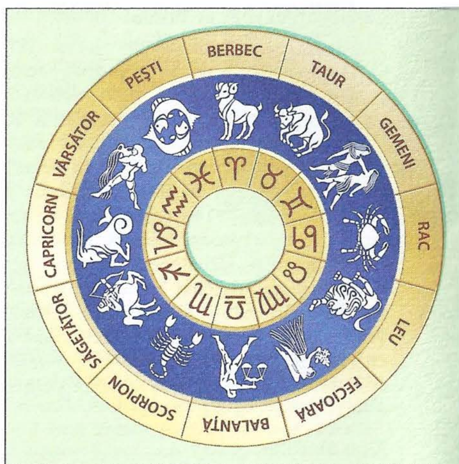
GRANT HEILMAN

Zoan

Vezi Tanis

zodiac

Centură în jurul cerului, întinzându-se cam 9° de ambele părți ale eclipticii. Orbitele Lunii și ale planetelor importante (cu excepția lui Pluto) se află în întregime în interiorul zodiacului. În astrologie, se consideră că fiecare din cele

Imaginile și simbolurile astrologice ale zodiacului

© MERRIAM-WEBSTER INC.

12 constelații de-a lungul acestui cerc ocupă 1/12 (30) grade. Se spune că poziția Soarelui și a planetelor, precum și mișcarea lor prin această constelație exercită o influență asupra nașterii și vieții unei persoane, deși procesiunea echinocțiilor a deplasat constelațiile spre E, iar Soarele nu mai trece prin ele la datele tradiționale: Berbec (21 martie–19 aprilie); Taur (20 aprilie–20 mai); Gemeni (21 mai–21 iunie); Rac (22 iunie–22 iulie); Leu (23 iulie–22 august); Fecioară (23 august–22 septembrie); Balanță (23 septembrie–23 octombrie), Scorpion (24 octombrie–21 noiembrie); Săgetător (22 noiembrie–21 decembrie); Capricorn (22 decembrie–19 ianuarie); Vărsător (20 ianuarie–18 februarie); Pești (19 februarie–20 martie).

Zoe

(978 d.Hr., Constantinopol - 1050, Constantinopol)

Împărăteasă bizantină. Fiică a lui Constantin VIII; s-a căsătorit cu Romanus III Argyros în 1028. El a murit în 1034, probabil otrăvit de ea; după aceea s-a căsătorit cu amantul ei, șambelanul care a devenit Mihail IV. După moartea acestuia, în 1041, succesorul lui, Mihail V, a izgonit-o pe Zoe la o mănăstire de maici; a fost rechemată în urma unui protest public, și Mihail a fost detronat, orbit și exilat (1042). Zoe și sora ei au împărțit tronul, iar Zoe s-a căsătorit cu Constantin IX Monomahos pentru a-și asigura domnia.

Zog I *în albaneză* Ahmed Bey Zogu

(08.10.1895, castelul Burgajet, Albania – 09.04.1961, Suresnes, Franța)

Președinte (1925–1928) și rege al Albaniei (1928–1939). După ce a servit în armata austriacă în Al Doilea Război Mondial, a devenit șef al Partidului Popular Reformist Albanez. A avut funcții ministeriale în guvern (1920–1924) și a fost ales președintele Republicii Albania în 1925. Proclamat rege în 1928, a dus o politică de colaborare cu Italia. Incapabil să contracareze influența lui Benito Mussolini asupra finanțelor și armatei țării, a fost forțat să plece în exil când Italia a invadat Albania, transformând-o în protectorat (1939). După Al Doilea Război Mondial, Albania a devenit republică comunistă, iar Zog a abdicat în mod oficial în 1946.

Zola, Émile (-Édouard-Charles-Antoine)

(02.04.1840, Paris, Franța – 28.09.1902, Paris)

Romancier și critic francez, creatorul naturalismului în literatură. A crescut într-o familie modestă; a lucrat în Paris la o editură, în anii 1860, timp în care s-a consacrat ca scriitor. În romanul *Thérèse Raquin* (1867) a aplicat pentru prima dată teoriile sale „științifice" ale determinării caracterului prin ereditate și mediu. În 1870 și-a început proiectul ambițios pentru care este celebru, *Ciclul Rougon-Macquart* (Les Rougon-Macquart, 1871-1893), un ciclu de 20 de romane care reflectau stilul de viață francez prin intermediul violentei familiei Rougon și al pasivei familii Macquart. Ciclul include *Gervaise* (L'Assommoir, 1877), un studiu legat de alcoolism, care este printre cele mai populare romane ale sale; *Nana* (1880); *Germinal* (1885), capodopera lui; *Bestia umană* (La bête humaine, 1890). Printre celelalte opere ale sale se numără două cicluri de romane mai scurte și câteva lucrări care explică teoriile lui despre artă, printre care *Romanul experimental* (Le Roman expérimental, 1880). S-a făcut, de asemenea, cunoscut pentru implicarea în afacerea Alfred Dreyfus, în mod deosebit pentru scrisoarea lui deschisă, *Acuz* (J'accuse, 1898), în care îi denunța pe oamenii din jurul generalului de armată francez. A murit în circumstanțe suspecte, intoxicat cu monoxid de carbon în timpul somnului.

Zollverein

(*în germană*, Uniunea Vamală)

Zonă de comerț liber pe teritoriul Germaniei, stabilită în 1834, sub conducere prusacă. S-a dezvoltat din legea tarifelor instituită de prusaci din 1818 și care abolea taxele vamale interne, precum și uniunea vamală constituită în 1828 în S Germaniei, de către Bavaria și Württemberg. Până în 1834, li s-au alăturat și alte state germane, ajungându-se la un număr total de 18. Zollverein sau Uniunea Vamală a reprezentat un pas important spre unificarea Germaniei. *Vezi și* Friedrich List.

zombi

În voodoo, persoană decedată care este reînviată după înmormântare și este forțată să îndeplinească poruncile celui care a înviat-o, inclusiv să omoare ori să presteze munci manuale grele. Se crede că, de fapt, zombi sunt persoane în viață aflate sub influența unor droguri puternice, inclusiv burundanga (un drog folosit de criminalii columbieni) și droguri extrase din broaște-râioase otrăvitoare și dintr-un tip de pește otrăvitor din familia *Tetraodontidae*.

zonă batipelagică

Zonă a apelor adânci, cam la 1 000–4 000 m sub nivelul mării. Este locuită de o largă varietate de organisme marine, printre care țipari, pești, moluște.

zonă comercială liberă

Regiune în care bunurile pot fi transferate, transportate și reexportate fără a plăti taxe. Scopul înființării acestor zone este de a îndepărta obstacolele în calea comerțului și de a permite escale rapide ale navelor și avioanelor. Când bunurile sunt direcționate către cumpărătorii din țara în care se află zona comercială liberă, mărfurile sunt supuse taxării și normelor vamale. Zonele comerciale libere există în marile porturi și aeroporturi și la anumite puncte ale frontierelor naționale; în SUA se găsesc peste 200 de astfel de zone.

zonă de evitare

Zonă de aparentă absență a oricăror galaxii, aflată în apropierea galaxiei Calea Lactee. În această parte a cerului se află milioane de galaxii îndepărtate, dar ele sunt „ascunse" de praful interstelar din Calea Lactee. Această zonă obscură poate fi penetrată prin zona

de infraroșu din spectrul electromagnetic. *Vezi* astronomie în infraroșu.

zonă de fractură submarină

Linie muntoasă submarină lungă și îngustă care separă denivelări ale fundului oceanului, ce pot atinge 1,6 km. Zona cu falia cea mai mare, din Pacificul de E, are peste 1 600 km lungime și 100–200 km lățime. Există multe alte falii mai mici în Oceanul Atlantic, legate de lanțurile muntoase suboceanice.

zonă de subducție

Groapă oceanică în care, conform teoriei plăcilor tectonice, fundul mării ridică o placă adiacentă, antrenând sedimentele acumulate către mantaua terestră superioară.

zonare

Metodă legislativă de control al folosirii pământului prin reglementarea unor considerente, cum ar fi tipul de clădiri care trebuie construite și densitatea populației. Orașele germane și suedeze au aplicat această reglementare zonală la sfârșitul sec. XIX, pentru a rezolva problema aglomerărilor urbane și a înălțimii clădirilor. Primele legi de zonare din SUA datează de la începutul sec. XX și au fost motivate de necesitatea de a reglementa activitățile comerciale și industriale locale. Legea din 1916, din New York, a fost prima lege de zonare amplă. Aceasta și alte legi aveau scopul să protejeze proprietatea și să conserve lumina și aerul. Legile de zonare moderne împart folosirea pământului în trei tipuri: rezidențial, comercial și industrial. Se iau în calcul și alte aspecte legate de dezvoltare (de ex. vecinătatea clădirii, înălțimea și tipul). Această lege are menirea să păstreze caracterul distinctiv al unui oraș sau al unei metropole. O consecință negativă a zonării este segregarea economică. Curtea Supremă a SUA a fost împotriva acestui tip de zonare în 1977 și a declarat discriminatorie legea de zonare a suburbiilor din Chicago.

Zonca, Vittorio

(1568–1603)

Inginer mecanic italian. Cartea lui, *Noul teatru al mașinilor și edificiilor* (Nuovo teatro di Macchine ed Edifici, 1607), prezintă diverse schițe pentru numeroase mașini și mecanisme, inclusiv o moară de apă pentru torsul mătăsii, o moară de apă pentru măcinarea grâului amplasată pe un vas ancorat pe un râu, un grătar mecanizat și o moară de vânt.

zoologie

Ramură a biologiei care studiază regnul animal și viața animală în general. Știința își are originea în lucrările lui Hipocrat, Aristotel și Pliniu. Contribuțiile lui William Harvey (circulația sângelui), ale lui Carl von Linné (sistemul nomenclaturii), ale lui G.-L. de Buffon (istorie naturală), Georges Cuvier (anatomie comparată) și Claude Bernard (homeostazie) au avut ca rezultat un progres deosebit al acestui domeniu. Publicarea în 1859 a lucrării *Despre originea speciilor* (On the Origin of Species by Means of Natural Selection) a lui Charles Darwin a reprezentat un moment de cotitură. De atunci studiul geneticii a devenit esențial în studiile zoologice.

zooplancton

Totalitate a organismelor animale de mici dimensiuni care trăiesc și plutesc la suprafața mediului acvatic, fiind deplasate de curenții de apă. Împreună cu fitoplanctonul, alcătuiesc planctonul, care constituie hrana majorității animalelor oceanice (*vezi* plancton). În această categorie sunt incluse multe animale, de la radiolarii unicelulari până la ouăle sau larvele heringilor, crabilor și homarilor. Planctonul permanent (holoplancton), cum ar fi protozoarele și copepodele, este format din speciile care trăiesc toată viața în partea superioară a apei. Planctonul temporar (meroplancton), cum ar fi stelele-de-mare, scoicile, viermii și alte animale marine, este format din speciile care trăiesc pe fundul apelor până devin adulte, hrănindu-se la rândul lor tot cu plancton.

zorele

Plante din familia *Convolvulaceae*, răspândită în zonele tropicale și temperate, compusă din 1 400 de specii din 50 de genuri, cultivate pentru florile viu colorate, în formă de pâlnie. Cele mai multe dintre ele sunt plante agățătoare; o mică parte sunt lemnoase, arbuști sau arbori. Cele mai cunoscute plante din această familie sunt cele din genul *Ipomoea*, din care face parte cartoful-dulce (batata). Mai multe specii de rochița-rândunicii (volbura-de-câmp) sunt considerate plante dăunătoare pentru agricultură. Semințele a două specii, *Rivea*

corymbosa și *I. violacea*, conțin compuși halucinogeni de interes istoric.

Zorn, John
(n. 02.09.1953, New York, New York, SUA)

Saxofonist și compozitor american, unul dintre cei mai strălucitori muzicieni din avangarda jazzului. Prezintă influențe din cele mai diverse elemente ale muzicii și culturii: jazzul liber, muzica klezmer, punk rock, muzica pentru desene animate, coloane sonore și muzica clasică contemporană.

zoroastrism *sau* parsiism
Religie veche care își are originea în Iran și se bazează pe învățăturile lui Zoroastru. A fost fondată în sec. VI î.Hr. și a influențat religiile monoteiste – iudaismul, creștinismul și islamul. Respinge politeismul, acceptând doar un singur Dumnezeu suprem, Ahura Mazda. În zoroastrismul de început, lupta dintre bine și rău era văzută ca o rivalitate eternă între fiii gemeni ai lui Ahura Mazda, Spenta Mainyu (binele) și Angra Mainyu (răul). Ulterior, rivalitatea s-a considerat a fi între Ahura Mazda însuși (numit Ormuzd) și Ahriman. Această cosmologie târzie identifică patru perioade ale istoriei; ultima a început cu nașterea lui Zoroastru. Practicile zoroastriene includ o inițiere spirituală și mai multe ritualuri de purificare cu scopul de a alunga spiritele rele. Venerarea focului, preluată din religia de început, a supraviețuit prin focul sacru care trebuia ținut aprins tot timpul și reîmprospătat de cinci ori pe zi. Ceremonia principală implica sacrificiul haomei, o băutură sacră, însoțită de recitări lungi din Avesta, prima carte sfântă. Zoroastrismul s-a bucurat de statutul de religie oficială de mai multe ori înainte de răspândirea islamului. Între sec. VIII și X d.Hr. zoroastrienii au fost persecutați, iar unii au plecat din Iran pentru a se stabili în India. Până în sec. XIX, acești indieni zoroastrieni sau parși s-au remarcat prin bogăție și educație. Micul grup de zoroastrieni rămas în Iran este cunoscut sub numele de gabari.

Zoroastru *sau* Zarathustra
(628 î.Hr., probabil Rhages, Iran – 551 î.Hr.)

Reformator și profet religios iranian, fondatorul zoroastrismului și al parsiismului. A fost preot, dar a fost dezamăgit de religia pe care o avea. A avut o viziune, după care a început să propovăduiască învățătura că Ahura Mazda este cel mai mare zeu, singurul care merita venerat, un concept care era împotriva politeismului religiei iraniene. A interzis riturile orgiastice care însoțeau sacrificiul animalelor – des întâlnit în epoca sa –, dar a păstrat vechiul cult al focului. După ce a convertit la religia lui un rege numit Vishtaspa, a rămas la curtea acestuia. A devenit subiect de legendă și un model pentru foarte mulți oameni.

Zorrilla (y Moral), José
(21.02.1817, Valladolid, Spania – 23.01.1893, Madrid)

Poet și dramaturg spaniol. A fost remarcat public în 1837, datorită recitării unei elegii la înmormântarea poetului satiric Mariano José de Larra. A fost cea mai importantă figură a aripii naționaliste a romantismului spaniol; și-a câștigat renumele cu *leyendas* (legende) în versuri despre timpuri și locuri trecute, în special în *Cântecele trubadurului* (Cantos del Trovador, 1841). Marele său succes a fost *Don Juan Tenorio* (1844), cea mai populară piesă din sec. XIX din Spania. Lucrările sale sunt considerate o chintesență a stilului și a tonului spaniol. În 1889 a fost încoronat poet național.

Zoster, zona ~ *sau* herpes Zoster
Infecție virală acută a pielii și a nervilor. De-a lungul anumitor traiecte de nervi apar zone acoperite cu pustule mici, de regulă pe pielea spatelui, uneori precedate de o durere surdă în acea zonă. Durerea devine mai puternică atunci când pustulele se sparg. Provocată de același virus ca varicela, această afecțiune este, probabil, o urmare a activării unor virusuri aparent inactive la o persoană incomplet imunizată. Vindecarea spontană apare de obicei după două săptămâni, dar nevralgia poate să mai dureze câteva luni sau chiar ani.

Zuccaro, Federico *sau* Federico Zuccari
(1540, Sant'Angelo in Vado, ducatul Urbino – 20.07.1609, Ancona)

Pictor italian și teoretician al artei. În 1565 a lucrat la Florența cu Giorgio Vasari. A codificat teoria manierismului în lucrarea *Ideea pictorilor, sculptorilor și arhitecților* (L'idea de' Pittori, Scultori, ed Architetti, 1607) și într-o serie de fresce din propria lui casă din Roma. În Anglia, în 1575, a desenat sau a pictat portretele Elisabetei I

și ale contelui Leicester. A pictat, de asemenea, domul catedralei din Florența (1574), o lucrare mare în Palatul Dogilor din Veneția (1582) și multe alte lucrări pentru El Escorial din Spania (1585–1588). La un moment dat, a fost figura centrală a școlii manieriste italiene, iar apoi a devenit martorul stingerii acestui curent.

zucchini

Dovlecel de vară din familia *Cucurbitaceae*, subspecia *Cucurbita pepo*, de culoare verde-închis, alungit, des întâlnit în grădinile de legume din SUA și vândut în supermaket. Vrejul are frunze cu cinci lobi, lujeri și flori mari, galbene.

Zuckerman, Itzhak *sau* Yizhak Cukierman

(1915, Varșovia, Polonia - 17.06.1981, Tel Aviv, Israel)

Erou evreu al rezistenței antinaziste din Polonia. A fost activ în organizațiile sioniste din Varșovia; a contribuit la crearea unei organizații de apărare evreiești după ce Germania a ocupat Polonia. Și-a folosit relațiile din afara ghetoului din Varșovia pentru a face rost de arme. A preluat comanda după ce alți lideri ai Revoltei din ghetoul din Varșovia au fost uciși și apoi a condus 75 de oameni prin canale, spre salvare. A continuat să conducă rezistența evreiască și să avertizeze conducătorii evrei de pretutindeni despre situația din Europa nazistă. La sfârșitul războiului, a contribuit la organizarea transportului evreilor refugiați în Palestina.

zuhd

Ascetism islamic. Deși islamul permite plăceri neinterzise, este preferabil să se evite luxul în favoarea unei vieți simple și pioase. E posibil ca zuhd să fi fost influențat direct de sihaștrii creștini care au intrat în contact cu primii musulmani. A fost instituționalizat în islam ca urmare a cuceririlor musulmane care aduseseră prosperitate materială și viață de lux. Credincioșii musulmani s-au revoltat, chemând la modul de viață al lui Mahomed, care și-a petrecut o lungă perioadă postind și rugându-se. *Vezi și* sufism.

Zuiderzee

Fost golf al Mării Nordului, pe coasta de N a Olandei. Din sec. XIII până în sec. XX, a fost un intrând de 5 000 kmp, separat de Marea Nordului printr-un arc de insule care se numesc acum Insulele Frisice de Vest. Existența omului este atestată aici din 400 d.Hr.; cei de aici au făcut primul dig pe mare (considerat o minune din punct de vedere ingineresc), care stăvilea pătrunderea apei. Controlarea nivelului mării a făcut posibile desecările și recuperarea de teren agricol (poldere). Între 1927 și 1932 s-a construit un dig de 30 km peste golful Zuiderzee, împărțindu-l în Waddenzee și Ijsselmeer. Până în 1980 se realizaseră patru poldere dintre cele cinci proiectate.

zulu

Populație vorbitoare de limbă nguni care locuiește în KwaZulu, provincia Natal, în Africa de Sud. Numără cca 9,5 milioane de oameni, fiind cel mai mare grup etnic din Africa de Sud. În mod tradițional sunt agricultori care cultivă grâu, dar cresc și animale. Coloniștii europeni au luat cu forța pășunile și resursele de apă de la populația zulu în lungi războaie în sec. XIX; pierzând o mare parte a averii, populația zulu din zilele noastre depinde de banii câștigați la fermele albilor sau în orașele mari. Zulu oferă sprijin Partidului Libertății Inkatha. Mulți zulu aparțin bisericilor africane separatiste, deși religia tradițională rămâne puternică. *Vezi și* Shaka.

Zululand

Regiune istorică, în E Republicii Africa de Sud. A fost țara populației zulu de când căpetenia Shaka a pus stăpânire pe ceea ce este în prezent KwaZulu–Natal. Au purtat lupte cu burii în anii 1840; mai târziu au pierdut o parte din teritoriu în favoarea acestora. Britanicii s-au așezat aproape de Natal și l-au anexat în 1843. Zulușii au rezistat britanicilor în 1878, dar au fost cuceriți în 1879. Britanicii au transformat teritoriul zulu într-o colonie regală în 1887 și l-au anexat la Natal în 1897. Sub regimul de apartheid, în anii 1970, a fost înființat un bantustan numit KwaZulu pentru populația zulu, compus din părți ale teritoriului istoric zulu. Odată cu abolirea regimului apartheid, KwaZulu a fost reîncorporat în 1994 în provincia Natal, care a fost redenumită KwaZulu-Natal.

zuni

Populație de amerindieni pueblo din partea central-vestică a New Mexico, SUA.

Ei își spun ashiwi. Originea și preistoria lor nu sunt cunoscute prea bine. Când au fost descoperiți de exploratorii spanioli din sec. XVI, locuiau în șapte orașe despre care conchistadorii credeau că sunt cele șapte orașe ale Cibolei; sub ocupația spaniolă au fost adunați într-un singur pueblo. Ocupațiile tradiționale erau cultivarea porumbului, confecționarea de coșuri și olăritul. Viața religioasă era reprezentată de zei sau spirite numite *kachina*. Astăzi, numărul lor este de cca 12 000.

Zunz, Leopold
în ebraică **Yom-Tob Lippmann**
(10.08.1794, Detmond, Lippe - 18.03.1886, Berlin)

Specialist german în literatură ebraică. După ce și-a luat doctoratul la Halle, și-a petrecut o mare parte din viață într-o permanentă luptă cu sărăcia. După publicarea operei *Despre literatura rabinică* (Etwas über die rabbinische Literatur, 1818), a inițiat (în 1819) mișcarea numită Cunoașterea Iudaismului, care a pus accent pe analiza literaturii și culturii iudaice cu mijloacele științei moderne. Lucrarea *Despre istorie și literatură* (Zur Geschichte und Literatur, 1845) studiază activitatea literară ebraică în contextul literaturii și politicii europene. Zunz este considerat cel mai mare învățat evreu din sec. XIX.

Zuo zhuan *sau* Tso chuan

Comentariu antic la opera *Chunqiu* (*Analele primăverii și toamnei* – Istorie antică a Chinei). Oferă relatări ample și materiale despre evenimentele prezentate în *Chunqiu*, precum și documente istorice autentice și dovezi scrise ale școlilor filozofice din acele timpuri. Prezintă, de asemenea, o relatare explicită a principalelor evenimente politice, sociale și militare ale perioadei. Se credea că a fost scrisă de Zuo, un istoric vechi despre care nu se știe nimic, dar cercetătorii moderni o atribuie unui scriitor anonim din perioada 475–221 î.Hr.

Zurbarán, Francisco
(botezat pe 07.11.1598, Fuente de Cantos, Spania - 27.08.1664, Madrid)

Pictor spaniol. Din 1614 a lucrat ca ucenic la un pictor în Sevilla, unde a stat până în 1658, când s-a stabilit la Madrid. A avut câteva comenzi regale, dar a rămas un pictor provincial de picturi religioase. Apostolii, sfinții și călugării lui sunt pictați cu o precizie sculpturală, iar accentul deosebit pus pe detaliile hainelor conferă veridicitate miracolelor, viziunilor și extazelor lor. Acest amestec deosebit de naturalism și sensibilitate religioasă respecta regulile artiștilor contrareformei, stabilite prin Conciliul de la Trento. A avut numeroase comenzi de la mănăstiri și biserici din S Spaniei și multe dintre lucrările sale au fost trimise la Lima, în Perú. Picturile sale târzii sunt realizate sub influența lui Bartolomé Esteban Murrilo.

Zürich

Oraș, 347 517 loc. (2006), în Elveția. Amplasat la capătul de NV al lacului Zurich, locul a fost ocupat mai întâi de o populație preistorică („locuitori ai lacului") și mai târziu de helveții celtici, înainte ca romanii să cucerească zona, către anul 58 î.Hr. Apoi a fost deținut de alamani și de franci. S-a dezvoltat ca un centru comercial și în 1218 a devenit oraș imperial liber. În 1315 s-a alăturat Confederației Helvetice. Sub conducerea lui Huldrych Zwingli a devenit centrul Reformei elvețiene în sec. XVI, atrăgându-i pe cei care fugeau de Contrareformă. În anii 1830 a instituit o ordine liberal-democratică. Multă vreme a fost centru industrial și cel mai mare oraș al Elveției; este un important centru financiar și o interesantă destinație turistică.

Zürich *sau* Zürichsee

Lac în partea central-nordică a Elveției. Se întinde la SE de orașul Zürich, la o altitudine de 406 m, și are o suprafață de aproape 88 kmp. Are o lungime de 29 km și o adâncime maximă de 143 m. În el se varsă râul Linth, care trece prin el și curge mai departe sub numele Limmat.

Zuse, Konrad
(22.06.1910, Berlin, Germania - 18.12.1995, Hünfeld)

Inginer german. În 1941 a construit prima mașină binară de calcul electromecanică operațională, controlată de un program, sau computerul digital, numit Z3. Aceasta a precedat Harvard Mark I a lui Howard H. Aiken, dar a fost distrusă de bombardamente în Al Doilea Război Mondial. În 1945 a proiectat Plankalkül, una dintre primele încercări cu un limbaj de programare superior, care a contribuit la dezvoltarea limbajului Algol.

Zweig, Arnold

(10.11.1887, Glogau, Silezia, Germania - 26.11.1968, Berlinul de Est)

Scriitor german. Fiind evreu, a fost exilat din Germania de către naziști în 1933 și a locuit ca emigrant în Palestina până la întoarcerea în Germania de Est, în 1948. Este cunoscut pentru romanul *Cazul sergentului Grischa* (Der Streit um den Sergeanten Grischa, 1927), care oferă o imagine a armatei germane din Primul Război Mondial, prin relatarea întâlnirii tragice a unui prizonier rus cu birocrația militară prusacă. Alte opere sunt *Educație în fața Verdunului* (Erziehung vor Verdun, 1935) și *Întronarea unui rege* (Einsetzung eines Königs, 1937), romane care urmăresc destinele personajelor din *Cazul sergentului Grischa.*

Zweig, Stefan

(28.11.1881, Viena, Imperiul Austro-Ungar - 22.02.1942, Petrópolis, lângă Rio de Janeiro, Brazilia)

Scriitor german. Interesul său pentru psihologie și pentru operele lui Sigmund Freud se reflectă în subtilele portrete ale personajelor. Lucrările sale cuprind studii despre Honoré de Balzac, Charles Dickens și Feodor Dostoievski, în *Trei maeștri* (Drei Meister, 1920); despre Friederich Hölderlin, Heinrich Kleist și Friedrich Nietzche în *Creatori de seamă* (Der Kampf mit der Dänon, Hölderlin, Kleist, Nietzche, 1925). *Soarta schimbătoare* (Drei Dichterihres Lebens. Casanova–Stendhal–Tolstoi, 1928), trei portrete istorice în miniatură, i-a adus popularitatea. A scris, de asemenea, biografii, poezii, povestiri, drame și un roman. Fiind obligat de naziști să plece în exil în 1934, Zweig și soția sa au mers în Anglia și apoi în Brazilia unde, singuri și deziluzionați, s-au sinucis.

Zwicky, Fritz

(14.02.1898, Varna, Bulgaria - 08.02.1974, Pasadena, California, SUA)

Astronom și fizician american de origine elvețiană. A obținut doctoratul la Institutul Federal Elvețian de Tehnologie și apoi s-a stabilit în SUA în 1925, pentru a lucra la Caltech, unde a rămas până în 1972. În 1934, împreună cu Walter Baade (1893–1960), a ajuns la concluzia că supernovele sunt o clasă de explozii stelare complet diferite de nove. A cercetat galaxiile învecinate cu galaxia noastră și a descoperit 18 supernove; doar 12 fuseseră înregistrate înainte, în întreaga istorie a astronomiei. În perioada 1943–1946, în colaborare cu Theodore von Kármán, a contribuit esențial la construirea primelor motoare cu reacție.

Zwilich, Ellen Taaffe

(n. 30.04.1939, Miami, Florida, SUA)

Compozitoare americană. A fost inițial violonistă, urmând cursuri cu Ivan Galamian (1903–1981), apoi a studiat compoziția cu Elliot Carter și cu Roger Sessions la Juilliard. Muzica sa puternică și expresivă a fost apreciată la nivel internațional: *Simfonia nr. 1* (1983) a fost prima lucrare a unei femei-compozitor care a câștigat un Premiu Pulitzer. Lucrarea orchestrală *Symbolon* a fost cântată în premieră în Rusia în 1988. Este recunoscută pentru muzica sa plină de substanță, dar accesibilă auditoriului.

Zwinger

Complex arhitectural în stil rococo (1709–1732), pe malul de S al râului Elba, aflat în Dresda, Germania, realizat de Matthäus Daniel Pöppelmann (1662–1736). Inițial conceput pentru a fi curtea din față a unui castel, este una dintre cele mai frumoase lucrări în acest stil din lume. Complexul cuprinde clădiri cu unul și două niveluri, înconjurate de o curte pătrată imensă. Aerul său festiv este accentuat de fațadele bogat sculptate și ornamentate și de contrastul dramatic dintre arcadele joase și pavilioanele înalte.

Zwingli, Huldrych *ulterior* Ulrich

(01.01.1484, Wildhaus in Toggenburg, Sankt Gallen, Elveţia - 11.10.1531, lângă Kappel)

Reprezentat important al Reformei protestante din Elveția. A fost educat la Viena și la Basel și a fost uns preot în 1506. Fiind influențat de ideile contemporanului său Martin Luther, a început să propovăduiască ideile reformiste la Zürich în 1518 și a supus unei critici severe ritualismul, decadența și ierarhia Bisericii Romano-Catolice. Principalele idei din

Huldrych Zwingli, portret de Hans Asper, 1531; Muzeul de Artă Winterthur, Elveţia

lucrarea sa *67 de articole* (Schlussreden, 1523), au fost adoptate de majoritatea preoților din Zürich. Pe măsură ce mișcarea lui se răspândea, a respins o serie dintre învățăturile Bisericii, afirmând că doar Iisus este capul Bisericii, că mesa este o insultă la adresa lui Hristos și că nu există nici un fundament biblic pentru purgatoriu. A respins, de asemenea, noțiunea de transsubstanțialitate (care îl punea în dezacord cu Luther) și celibatul preoților. A fost ucis într-o bătălie între protestanți și catolici, pe când era preot militar.

Zworykin, Vladimir (Kuzmici)

(30.07.1889, Murom, Rusia – 29.07.1982, Princeton, New Jersey, SUA)

Inginer electronist și inventator american de origine rusă. A emigrat în SUA în 1919. Pe când lucra pentru Westinghouse Electric Corp. (1920–1929) și-a patentat invenția iconoscopului (un tub de transmisie TV, 1923) și a kinescopului (receptor TV, 1924), care au format primul sistem TV complet electronic. În 1929 a devenit director de cercetări în domeniul electronic la RCA, unde a dezvoltat sistemul televiziunii în culori (patentat în 1928). Tubul de imagine cu electroni, sensibil la lumina infraroșie, a stat la baza dispozitivelor folosite pentru prima oară în Al Doilea Război Mondial pentru a vedea în întuneric.

zydeco

Formă de muzică de dans creolă din S statului Louisiana, SUA, care își are rădăcinile în stilurile franceze (*vezi* cajun), africane și caraibiene din sec. XIX. Numele vine de la titlul cântecului *Les haricots sont pas sales*. Muzica se interpretează cu ajutorul chitarei, al acordeonului și al unei scânduri, într-un ritm amețitor. A devenit foarte cunoscută în anii 1980 prin interpretările lui Clifton Chenier, Queen Ida, Buckwheat Zydeco, Boozoo Chavis, Beau Jocque și alții.

Anexe: **Drapelele lumii**

Afghanistan

Africa de Sud

Albania

Algeria

Andorra

Angola

Antigua şi Barbuda

Arabia Saudită

Argentina

Armenia

Austria

Australia

Azerbaidjan

Bahamas

Bahrain

Bangladesh

Barbados

Belarus

Belgia

Belize

Benin

Bhutan

Bolivia

Bosnia şi Herţegovina

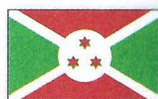

Botswana

Brazilia

Brunei

Bulgaria

Burkina-Faso

Burundi

Cambodgia

Camerun

Canada

Capul Verde

(Rep.) Cehă

Chile

China

Ciad

Cipru

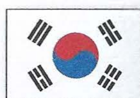

Columbia

Comore

(Rep.) Congo

(Rep. Dem.) Congo

Coreea de Nord

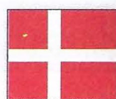

Coreea de Sud

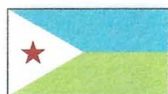

Costa Rica

Côte d'Ivoire

Croaţia

Cuba

Danemarca

Djibouti

Dominica

(Rep.) Dominicană

Ecuador

Egipt

El Salvador

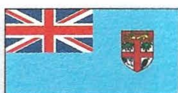

Elveţia

Emirate Arabe Unite

Eritreea

Estonia

Ethiopia

Fiji

Filipine

Finlanda

Franţa

Gabon

Gambia

Georgia

Germania

Ghana

Grecia

Grenada

Guatemala

Guineea

Guineea-Bissau

Guineea Ecuat.

Guyana

Haiti

Honduras

India

Indonezia

Iordania

Irak

Iran

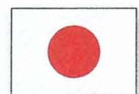

Irlanda

Islanda

Israel

Italia

Jamaica

Japonia

Kazahstan

Kenya

Kiribati

Kîrgîzstan

Kosovo

Kuwait

Laos

Lesotho

Letonia

Liban

Liberia

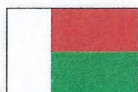

Libia

Liechtenstein

Lituania

Luxembourg

Macedonia

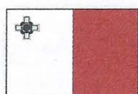

Madagascar

Malawi

Malaysia

Maldive

Mali

Malta

Marea Britanie

Maroc

Marshall (Ile)

Mauritania

Mauritius

Mexic

Micronezia

Moldova

Monaco

Mongolia

Mozambic

Muntenegru

Myanmar

Namibia

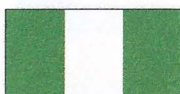

Nauru

Nepal

Noua Zeelandă

Nicaragua

Niger

Nigeria

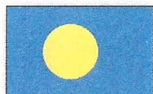

Norvegia

Olanda

Oman

Pakistan

Panama

Palau

Papua-Noua Guinee

Paraguay

Perú

Polonia

Portugalia

Qatar

Rep. Centrafricană

România

Rusia

Rwanda

Samoa

San Marino

São Tomé şi Príncipe

Senegal

Serbia

Seychelles

Sierra Leone

Singapore

Siria

Slovacia

Slovenia

Solomon (Ile)

Somalia

Spania

Sri Lanka

Statele Unite

St. Kitts şi Nevis

St. Lucia

St. Vincent şi Grenadine

Sudan

Suedia

Surinam

Swaziland

Tadjikistan

Taiwan

Tanzania

Thailanda

Timorul de Est

Togo

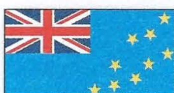

Tonga

Trinidad-Tobago

Tunisia

Turcia

Turkmenistan

Tuvalu

Ucraina

Uganda

Ungaria

Uruguay

Uzbekistan

Vanuatu

Vatican

Venezuela

Vietnam

Yemen

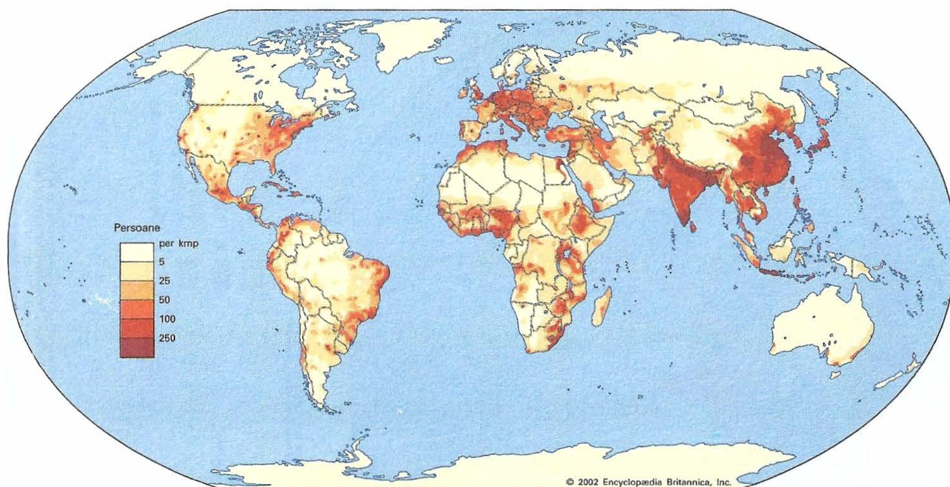

Zambia

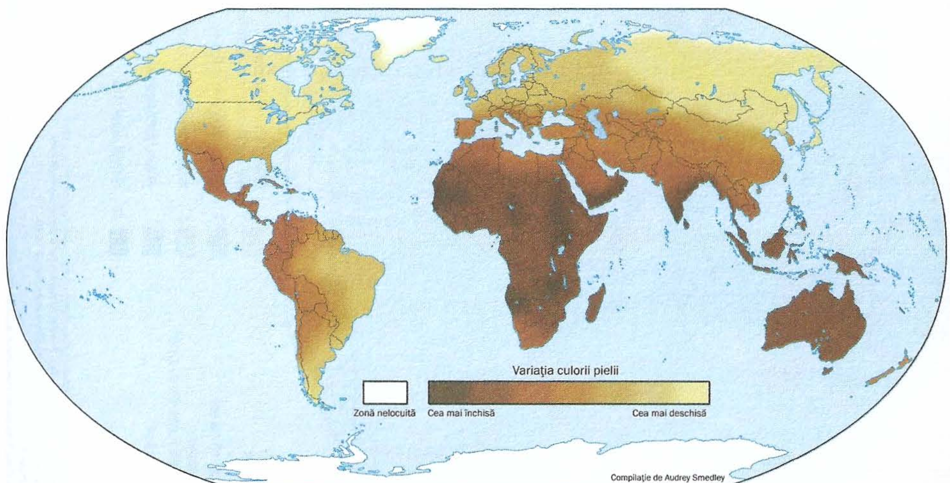

Zimbabwe

Anexe: Fuse orare

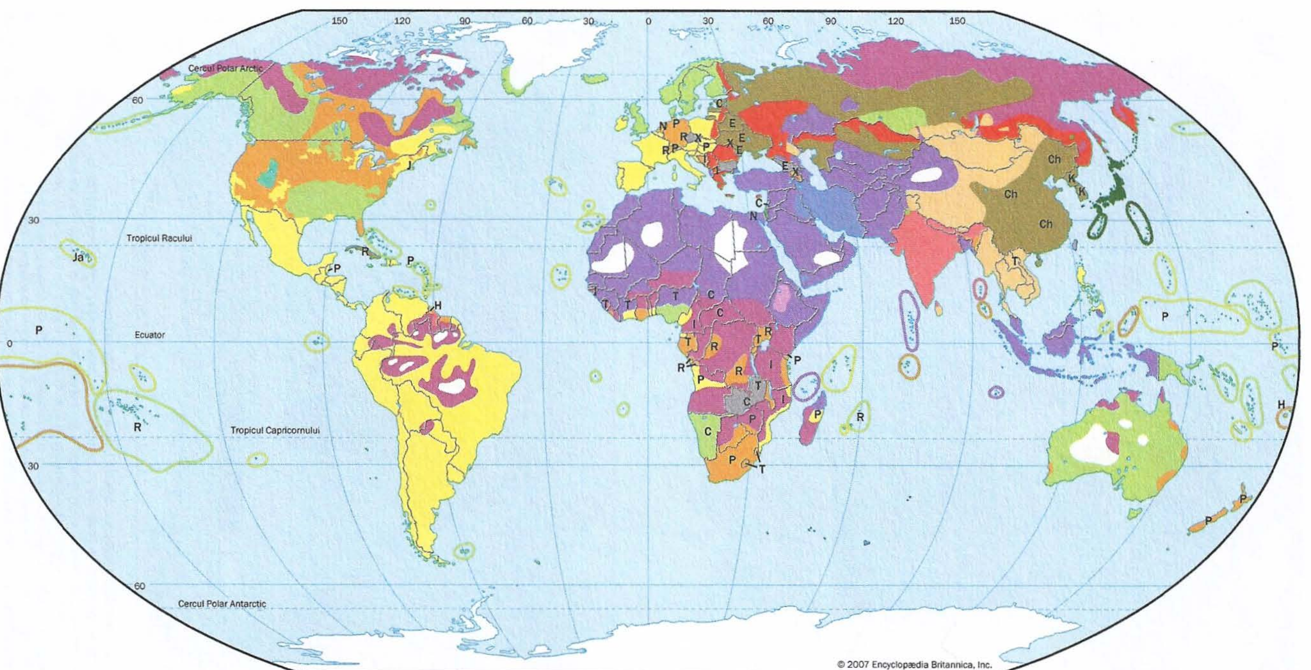

Timpul se calculează luându-se ca referință meridianul de longitudine 0°. Meridianul orei 0 reprezintă o linie de demarcație convențională care traversează localitatea Greenwich (Anglia) și ale cărei limite de fiecare parte (la est și la vest) sunt de 7°30'. Distanța dintre două meridiane este de 15° (pe planiglob). În timp această distanță echivalează cu o oră. Pentru a afla ora dintr-o anumită regiune a Pământului, se adună sau se scad orele și minutele pornind de la meridianul Greenwich.

Distribuţia variaţiilor de culoare a pielii la populaţiile indigene, anterior colonizării de către europeni
Harta a fost realizată ţinând cont de mai multe criterii. În unele cazuri, caracteristicile zonale au fost estimate pornind de la descrierile (sau desenele) făcute de primii europeni care au intrat în contact cu respectivele populaţii. În cazurile în care europenii au avut puţine contacte cu indigenii sau când informaţiile despre băştinaşi au fost insuficiente (cum s-a întâmplat cu populaţiile din interiorul Asiei), estimările s-au făcut pornind de la populaţiile vecine şi ţinând cont de date de natură geografică şi climatologică. Pe o hartă de aceste dimensiuni detaliile sunt greu observabile. De aceea, trebuie să atragem atenţia că multe populaţii, chiar înaintea erei moderne, prezentau variaţii ale culorii pielii, iar aceste deosebiri între membrii aceluiaşi grup uman sunt greu de redat pe orice hartă, indiferent de dimensiunile acesteia. Acolo unde populaţia băştinaşă a fost risipită sau izolată pe suprafeţe întinse (cazul Australiei), densitatea culorilor de pe hartă poate induce în eroare. În plus, de-a lungul istoriei, puţine populaţii, cum ar fi tasmanienii (dispăruţi astăzi) sau maorii (care s-au amestecat totuşi în număr mare cu europenii), au rămas „neamestecate".

		Budism
	Ch	Religii chineze[1]
	C	Creștinism, fără diferențe de dogmă[2]
	E	Ortodoxism[3]
	H	Hinduism
	N	Biserici independente ale creștinismului răsăritean[4]
	T	Religii indigene (tribale)
	I	Islam, predominat sunnit
		Islam, predominant șiit
	Ja	Religii japoneze[1]
	J	Iudaism
	K	Religii coreene[1]
		Mormoni
		Sikhi
	P	Protestantism
	R	Romano-catolicism
	X	Fără religie
		Fără religie dominantă
		Teritorii nelocuite

Note:

1 În anumite zone din E Asiei, multe popoare au afilieri religioase multiple. Religiile coreene și cele chineze includ budismul, taoismul, confucianismul și credințe populare. Religiile japoneze includ shintoismul și budismul.

2 Mai ales un amestec de protestantism și catolicism, fără predominanța unuia dintre ele.

3 Inclusiv creștinismul ortodox grec și rus.

4 Inclusiv Bisericile Armeană, Coptă, Etiopiană, Siriană de Est și Siriană de Vest.

Notă:

Majoritatea locuitorilor din fiecare arie colorată de pe hartă îmbrățișează aceeași tradiție religioasă. Literele indică religia adoptată de cel puțin 25% dintre locuitorii unei regiuni a cărei suprafață este de cel puțin 1 700 kmp. De aceea, minoritățile religioase care apar în marile orașe nu au fost reprezentate pe această hartă.

ISBN 978-973-675-784-6